MASTER
NEGATIVE
92-80744-1

MICROFILMED 1993

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES/NEW YORK

as part of the
"Foundations of Western Civilization Preservation Project"

Funded by the
NATIONAL ENDOWMENT FOR THE HUMANITIES

Reproductions may not be made without permission from
Columbia University Library

COPYRIGHT STATEMENT

The copyright law of the United States - Title 17, United States Code - concerns the making of photocopies or other reproductions of copyrighted material.

Under certain conditions specified in the law, libraries and archives are authorized to furnish a photocopy or other reproduction. One of these specified conditions is that the photocopy or other reproduction is not to be "used for any purpose other than private study, scholarship, or research." If a user makes a request for, or later uses, a photocopy or reproduction for purposes in excess of "fair use," that user may be liable for copyright infringement.

This institution reserves the right to refuse to accept a copy order if, in its judgement, fulfillment of the order would involve violation of the copyright law.

AUTHOR:
RENGERS VAN TEN POST, JOHAN

TITLE:
WERKEN VAN DEN OMMELANDER . . .

PLACE:
GRONINGEN

DATE:
1852

Master Negative #

92-80744-1

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES
PRESERVATION DEPARTMENT

BIBLIOGRAPHIC MICROFORM TARGET

Original Material as Filmed - Existing Bibliographic Record

949.2
R293

Rengers van Ten Post, Johan, 1542-1626.
Werken van den ommelander edelman Johan Rengers van Ten Post; uitgegeven door Mr. H. O. Feith ... Groningen, Scholtens, 1852
v.1-2. 22½ cm.

357415

Restrictions on Use:

TECHNICAL MICROFORM DATA

FILM SIZE: 35 REDUCTION RATIO: 11X
IMAGE PLACEMENT: IA IIA IB IIB
DATE FILMED: 6-4-93 INITIALS MV
FILMED BY: RESEARCH PUBLICATIONS, INC WOODBRIDGE, CT

VOLUME 1

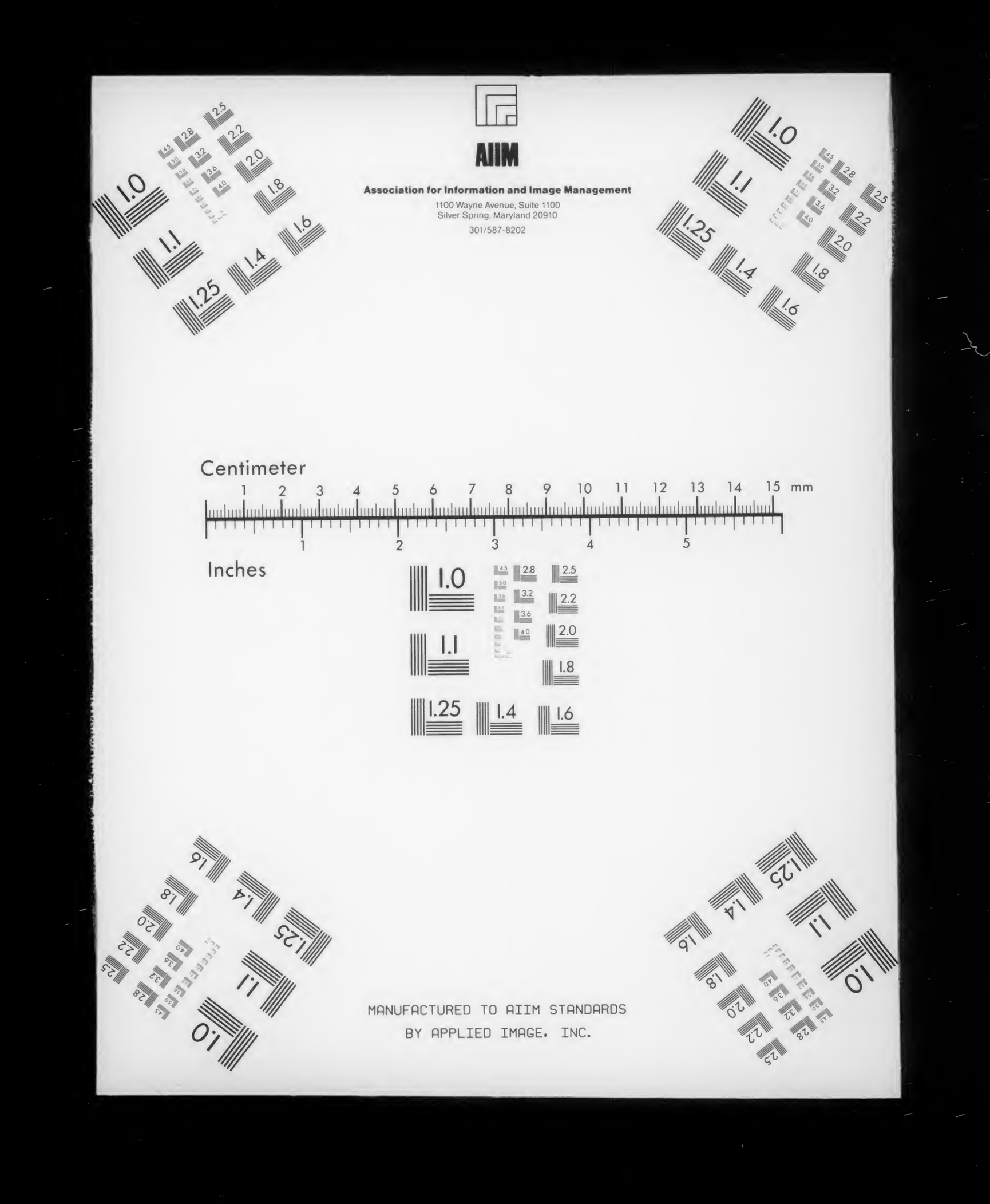
AIIM
Association for Information and Image Management
1100 Wayne Avenue, Suite 1100
Silver Spring, Maryland 20910
301/587-8202
Centimeter
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 mm
Inches
1 2 3 4 5
1.0
1.1
1.25
1.4
1.6
1.8
2.0
2.2
2.5
2.8
3.2
3.6
4.0
4.5
5.0
5.6
6.3
MANUFACTURED TO AIIM STANDARDS
BY APPLIED IMAGE, INC.

Columbia University
in the City of New York

LIBRARY

Een geschenk
aan Dr. Karl,
freyherr von Richthofen,
Hoogleeraar te Berlyn,
van Mr. J. Star Numan,
Hoogl. in de regten
te Groningen.

9 Sept. 1853.

WERKEN

VAN DEN OMMELANDER EDELMAN

JOHAN RENGERS VAN TEN POST.

WERKEN

VAN DEN

OMMELANDER EDELMAN

JOHAN RENGERS VAN TEN POST (un Fuego)

geb. 1542 — + 1626.

Er schwabt a 1582 vgl. Ijs 46, u. 64 a. 1584, und III p. 74 a. 1586.

UITGEGEVEN

DOOR

Mr. H. O. FEITH,

ARCHIVARIUS DER PROVINCIE GRONINGEN.

I.

Kronyk.

TE GRONINGEN, BIJ

A. L. SCHOLTENS.

1852.

949.2
R293
v.1

VOORREDE.

De werken van den Ommelander edelman JOHAN RENGERS van ten Post, *tot nu toe onuitgegeven en slechts in manuscript aanwezig, zijn steeds geacht zoo belangrijk voor de kennis der geschiedenis, inzonderheid voor die van het laatst der zestiende eeuw, te zijn, dat zij allezins verdienden gedrukt te worden. Zij bevatten een aantal stukken, charters en oorkonden, die zelden voorkomen. De schrijver, hoewel van eenige partijdigheid tegen de stad* Groningen *niet vrij te pleiten, deelt datgene mede, hetwelk hij zelf heeft bijgewoond of van ooggetuigen heeft kunnen vernemen. »Dit handschrift," aldus luidt het oordeel van den heer* JAC. SCHELTEMA *over dit manuscript (*), »dit »handschrift is met groote schranderheid en wetenschap »door* JOHAN RENGERS Ten Post *(een zeer voornaam »regent in de Ommelanden en in het 2de deel nader te »beschrijven) merendeels ten tijde zijner ballingschap za»mengesteld en bevat zeer vele onbekende omstandigheden." Ook de schrandere en in den voormaligen toestand van ons gewest zoo ervarene heer Mr.* H. L. WICHERS *heeft zich zeer gunstig over de waarde van dit manuscript, hetwelk hij een* echt vaderlandsch en aangelegen stuk *noemt,*

(*) Mr. JAC. SCHELTEMA, *Staatk. Nederland*, deel 1, voorrede, bl. 24.

uitgelaten in den brief, waarbij het door den heer BERTLING vervaardigd afschrift, door hem in 1809 aan de Akademie werd ten geschenke gegeven. Meermalen is het geraadpleegd door BOR, die vele bladzijden betreffende de twisten tusschen de stad Groningen en Ommelanden letterlijk er uit heeft overgenomen en in zijne geschiedenis overgedrukt.

Ten einde de toegang tot dit handschrift, thans slechts voor weinigen bereikbaar, meer algemeen zoude zijn, bied ik het hierbij mijnen landgenooten in druk aan, in het vertrouwen dat men door eene ruime deelneming de kosten aan deze uitgave verbonden zal helpen vergoeden.

Betreffende den schrijver en de uitgave van zijne werken meen ik in het kort het volgende te moeten mededeelen.

Het geslacht RENGERS, reeds vroeg in onze geschiedenis bekend, had zijnen voornamen zetel in eenen sterken burg, het huis te Mude genaamd, nabij ten Post, een gehucht in Fivelgo, naar welk gehucht het zich RENGERS van ten Post noemde. Uit dit oud aanzienlijk geslacht werd JOHAN den 5 Maart 1542 geboren. Zijne ouders waren EDZARD RENGERS en FOWEL VAN HOLDINGA. Nadat hij de lessen van den geleerden REGNERUS PRAEDINIUS eenigen tijd te Groningen had bijgewoond, begaf hij zich tot verdere voltooijing van zijne studie naar de Akademie te Leuven, van waar hij, na een vijfjarig verblijf, Duitschland heeft bezocht en aldaar te Landsberg, bij zijne bloedverwanten van moederszijde, eenigen tijd heeft doorgebragt. In zijn vaderland teruggekeerd, trad hij in het huwelijk met BAUKJE JENSUMA, bij welke hij vier kinderen verkreeg, EDZARD, REMPT, FREDERICA en FOUWEL. Onder de Ommelander regenten, leden van den landdag, welke den 1 November 1577 door de regering van Groningen wederregtelijk werden gevangen genomen, bevond zich mede JOHAN RENGERS, die eerst den 15 September 1578 met eenige andere Ommelander edelen is ontvlugt en dus gedurende bijna een jaar te Groningen van zijne vrijheid is beroofd geweest. Toen in 1580 vele Ommelanders, de Hervormde godsdienst toegedaan, deze streken ten gevolge van het verraad van RENNENBERG verlieten, vertrok ook JOHAN RENGERS met zijn huisgezin naar Oostvriesland te Ophuisen, bij Emden, welk verblijf hij later verwisseld heeft met Bremen. Gedurende deze zijne ballingschap, welke heeft voortgeduurd tot het jaar 1594, heeft hij zich bezig gehouden met de zamenstelling van de kronijk, gelijk hij op bl. 1 en 2 van de voorrede heeft te kennen gegeven. Na zijne terugkomst in het vaderland zijn hem vele belangrijke en aanzienlijke betrekkingen achtereenvolgens opgedragen. Zoo werd hij, onder anderen, in 1595 en 1596 tot lid der vergadering der Staten-Generaal verkozen, daarop was hij gedurende vijf jaren lid der Gedeputeerden, vervolgens werd hij wederom tot lid der Staten-Generaal aangesteld, welke waardigheid hij toen vijf jaren bekleedde. In de jaren 1608 en 1609 was hij lid van den Raad van State. Bij de oprigting der Akademie werd hij tot Curator aangesteld, »quod" zegt de Hoogleeraar A. MATTHAEUS in het korte levensberigt, bij den dood van den heer JOH. RENGERS, door hem opgesteld en gedrukt, »quod inter primos fuerit suasor et autor Academiae hoc loco aperiendae et apertae." Nadat hij zijn vaderland in deze en andere gewigtige betrekkingen vele diensten had bewezen, is hij den 8 September 1626 in den hoogen ouderdom van 84 jaren overleden. Stond JOHAN RENGERS bij zijne tijdgenooten als een bekwaam en kundig regent hoog aangeschreven, ook als een man van letteren was hij bij de geleerden gunstig bekend. Met sommigen hunner hield hij briefwisseling in een goed geschreven latijn. Er zijn nog eenige brieven, van EMMIUS aan RENGERS gerigt, bewaard gebleven; zij zijn vooraan in het oorspronkelijk exemplaar zijner werken gebonden en zullen door ons worden medegedeeld achter het laatste deel. Van dezen ervaren hooggeschatten regent

is een welgelijkend afbeeldsel in het bezit van Jhr. Mr. J. HORA SICCAMA van de Harkstede, *die de vriendelijke aanbieding heeft gedaan het mij te willen leenen, ten einde het met zijne werken te kunnen uitgeven. Van dit aanbod kan, tot mijn leedwezen, door mij geen gebruik gemaakt worden, ten zij, door eene meer algemeene belangstelling in het behoud van deze werken, de kosten voor deze uitgave besteed kunnen worden bestreden, in welk geval de afbeelding bij het laatste deel zal worden gevoegd.*

Het oorspronkelijke handschrift, in folio gebonden, berust in de verzameling der charters en oorkonden van de familie RENGERS van Farmsum, *welke belangrijke verzameling zich thans bevindt in het bezit van den heer Mr.* J. RENGERS HORA SICCAMA van Farmsum, *die de vriendelijkheid heeft gehad mij dit manuscript tot deze uitgave te leenen, waarvoor ik Z.W.Ed. bij dezen mijnen dank betuig. Het handschrift, gelijk te regt ook is opgemerkt door den heer* A. BERTLING, *vooraan in zijn afschrift, schijnt geschreven te zijn door* EDZARD RENGERS, *zoon van den schrijver. Dit kan worden afgeleid zoo uit het schrift van de aanteekening onder aan het titelblad, als uit dat van de eerste bijlage, waarnevens aan den kant, met dezelfde hand, als die van het manuscript, geschreven staat: » Dit is van mijn vader* JOHAN RENGERS ten post. » E. RENGERS ten post." *Het schrift van de bedoelde aanteekening en bijlage is gelijk aan de overige met dezelfde hand geschrevene, in het manuscript voorkomende, kantteekeningen, bijvoegselen en de voorrede, welke dus alle blijkbaar door* JOHAN RENGERS *zelven zijn geschreven.*

Van het groote en voornaamste werk van JOHAN RENGERS, *de kronijk, bestaat, voor zoo ver mij bekend is, geen ander afschrift dan dat, hetwelk, door den Raadsheer* A. BERTLING *in 1787 vervaardigd, in de Akademiebibliotheek te dezer stede berust. De verhandeling over den staat en de politie der Ommelanden is meermalen afgeschreven, waarvan men dan ook van tijd tot tijd afschriften aantreft. Het oorspronkelijke handschrift, hetwelk vrij duidelijk is, ben ik in deze uitgave woordelijk, zoo als het door den heer* EDZARD RENGERS *is geschreven, zelfs met alle de daarin voorkomende schrijffouten, gevolgd. Doch daar, waar dit manuscript door bleekheid van inkt of door den tijd niet leesbaar was, heb ik het naauwkeurige afschrift van den heer* A. BERTLING, *mij door de bereidvaardigheid van heeren Curatoren der Akademie ter hand gesteld, geraadpleegd.*

De charters en oorkonden, in de kronijk en de verhandeling opgenomen, zijn, voor zoo ver zij nog niet *of* niet naauwkeurig *uitgegeven waren, door mij vergeleken met de oorspronkelijke in het Archief te dezer stede voorhanden en naar deze gedrukt. Eindelijk heb ik gemeend eene lijst van deze oorspronkelijke stukken bij ieder deel te moeten voegen, opdat men ze gemakkelijk in een oogopslag zoude kunnen vinden.*

Groningen den 12 Januarij 1852.

H. O. FEITH.

LIJST

VAN DE CHARTERS EN STUKKEN IN DIT DEEL VOORKOMENDE.

802.	. . . . .	bl. 38.
1248.	. . . . .	— 60.
1262.	In die Valentini martijris	— 66.
1338.	In commemoratione beati Pauli . . .	— 83.
1360.	St. Valentijnsdach	— 99.
1401.	St. Scolastiken dach	— 101.
1417.	31 December	— 109.
1419,	Aller hilligendag	— 117.
„	15 Mei	— 119.
1422.	In onser leuen vrouwen Auende purificationis	— 124.
„	„ „ „ „	— 133.
1428.	Feria quinta post vincula S. Petri . .	— 138.
1431.	Mandages vor Sancte Thomasdag . . .	— 140.
1434.	St. Laurentius auent	— 142.
1456.	Donderdaechs nair des helegen Crucendach exaltationis	— 146.
1473.	Vrijdages na sunte peters dach ad vincula	— 153.
1474.	Mittwochen vor sand sebastiansdag . .	— 154.
1482.	Maendages na Sunt Thomasdach . . .	— 157.
1498.	Saturdag na vnser Vrouwen assumptionis dage	— 179.
1506.	St. Marcus auent	— 201.
1512.	21 September	— 206.
1518.	18 Februarij	— 218.
1521.	20 Junij	— 227.
1536.	15 Junij	— 239.
1550.	10 Januarij	— 250.
1550.	10 Januarij	— 251.
1561.	3 Maart	— 259.
1561.	7 Augustus	— 261.
1562.	. . . . .	— 279.
1569.	. . . . .	— 337.
1571.	7 Augustus	— 349.

EXTRACT WTH VERSCHEIDEN HISTORIEN CRONIJCKEN VND ANDERN SCRIFFTEN, MIT ETLICHEN SO WENIG MOGELICKEN ANWIJSINGEN, ALLE DENENDE THO VERCLARINGE VANDEN GESTALLT VND VMSTENDEN DES KLEINEN FRIESLANDES GEMEENLICH NU GENOEMPT ETLICHE JAREN HER D'VMLANDEN TUSSCHEN DER EEMSE VNDE LAUWERSZE, NAMPTLICHEN VAN HUNSINGE FIWELINGE MIDDAGERLANT HOMSTERLANT LANGEWOLT FREDEWOLT VNDE DEN OLDENAMPTEN ETC.

OECK ETLICHE DINGEN VANDEN FRESEN ALLEN INT GEMEIN.

Darbouens alle de handlingen heemlicheiden vnd krigen de bij Con. Mat. Philippi tijden wth orsaken van Religie vnd politie Inden Nederlanden sich mererdeel verlopen hebben, sunder den welcken de vmlanschen geschichten niet konen verstaen offt geordelt worden.

Op vorenstaande titelblad staat het navolgende.

Boven aan:

„Autores in hoc libro.
„G. est cuiusdam Groningensis Anonimi (vt videtur consulis
„chronicon).
„Jacobus Curio Hofemianus.
„Beatus Rhenanus.
„H. Mutius."

Onder aan links met eene andere hand geschreven:

„Enen omlanschen historie tho maken sijn merckelicke dingen „jnder seluen archiuis besonders protocollen to vinden. De welc- „ken protocollen jderen omlanschen wal gequalificeerden ende „gerechtichden Edelman als mijn kinders sij behoren open te staen „want bij mijn tijt gesceen is dat wij hebben Sal. peter Siccinga „gegunt bij petrum Cornelium Secret. to laten wthscriven voer „anno 1577 een geheel protocoll."

Onder aan regts nog met dezelfde hand:

„E. B. is egrich Beninga offte des graven Edserts Chronijck. „J. R. mea sunt, quae a patre alijs peritis omlandicis accoepi."

VORREDE.

J. R. In mijn jegenwoerdiger ballingschafft vnde ledicheit, dar in wij vm vnser vnde des volx sunde geraket sint, Betrachtende dat de straffe vanden huse godes, vnde der vnschuldigsten anfanget, vnde am gantsen lande vnde lueden sich endigen sal willen, doer den raet vnde willen godes, den vromen wth lieffte to tuchtiginge, den bosen tot meerder straffe vnde quale: vnde indem dan deser werlt offt erbodem sol noch einen tijt lang mogen bestaen (des ich niet gelouen offte affnemen kan): So heb ick mijnen kinderen, de noch gar klein sint niet mit weinig arbeits willen mits desen geuen anleidinge vnderricht vnde verstandt van der Fresen, vnd insunder vander vmlanden gelegenheit vriheit vnde gerechticheit, de so groet sint, dat nouwe in enig lant vnder de sonne de ingesetenen, des meerder vnd eerlicher mogen hebben. Dat welke is de oirsake dat de naberstadt gronningen buten den vmlanden liggende, vnde dat hoff van burgundien deselven misgunnende vnde benijdende, den vmlanden, vnd vns ballingen, causa huius. 1.

vm der vmlanden vri vnd gerechtigheiden willen, int jegenwordige elende vnde jamer gebracht hebben, vnd noch holden. Solen derhaluen gedachten mijne kinderen wth desen seen vnde tasten, dat ick, noch mijn sal. vader, mijn le. hussfrouwen vader, vnde beider vrunden, alse oeck anderen wth den vmlanden de van adel vnd egenerffden buten vnsen schuld, vm der landen vrij vnd gerechtigheiden lijden: Eenszdeels dat gewalt, vnrecht boesen vnd falschen nareeden vnd vervnglimpingen, der van gronningen, de den vmlanden so lang den horen getrachtett hefft; vnde anderdeels, dat gewalt vnrecht der Spanjeren bouen den Eedt den Co: Mt. van Spanjen vp seecker Tractact vnd Conditien, den vmlanden (hebbende meerder vrij vnd gerechtigheiden, dan enig ander nederlantsche prouintie) gedaen
2. vnd gesworen hefft: Des so hefft sich bouen desen de lange verdunckerde Reine lere des wordes godes, oeck nu dorch Godes gnedigen willen herfurgebroken, vnd inden vmlanden (als nabij Emden gelegen, dar de reine lere so lang is gewest) oeck der oeuericheiden herten beuangen, vm deselue anthonemen, tho vnwillen der spanscher tijrannisscher Inquisition, de dit elende der vmlanden vermeret heft. Doch wen der Co: Mat. van Spanjen sege vnd betrachtede sijn Eedt doer sinen vulmachten bij tijde der huldenge offt tractaten gedaen, den vmlanden bij hore rechten gerechtigheiden vnd vriheiden tho laten: vnde nasochte, dat de vmlanden so korts vnder heren gecomen, vnd stedes buten enig heren inseggen, vor vnd na dat se an heren gecomen sint, hore egen, so wal Geestliche (ther salicheit horer vnderdanen denende) alse wertliche rechten, gemaket, beuestiget, verandert, vermeret vnd vermindert hebben. Solde sijn Mt. deselue ane twijffel vnd billix meer dan emants anders, hebben laten geweren vnd verblijuen in Religions saken, bij rade der staten der vmlanden,

denende tot salicheit der ingeseten vanden vmlanden, vnde comende ouer een mit godes wort, vnd andere Reijne leren in duetscher Nation (des de vmlanden je ein lidtmaet sint) vnd had vole vnheils mogen vorgecomen worden. So ist dan oeck dat vorsch. mijn oirsake vm dit chronijck tho schriuen, vnd is nicht mijn, dan hebbe euen van wort to wort heb ickt hier slechtelick gesettet, als ickt in andere boecken heb gefunden, datmen nicht moge seggen dat ick enige partijcheit hierinne bewise. Ouerst wat vor anmerkingen, item 't gene hierin is, dat ick suluest heb befunden vnd geseen, wes mijns is, kan de leser wal licht affnemen, vnd is alles na warheit geschreuen. Jedoch mit nichten vm vngunst vp emants to laden, offt vole weniger vm tho wreecken. Want der here secht (mij den wrake) tho weten, dat wij den wrake godt in handen stellen, na sijnen willen to wreken off to vergeuen, vnde dat wij vor vnse vianden biddende, der verlopen feijten, nochtans so vergeten, dat wij nochtans vorseen, so vole mogelich, dat solx nicht weder moge gescheen. Dan landes saicken, behoren in frisscher gedechtniss to bliuen vnde sinnen so nicht tho ouerseen vnd nathogeuen alse priuate, dan na recht, vnd bij forme van recht, wth tho fueren. Gelijck de vmlanden tot noch tho stedes gedaen hebben vnd anders nicht begeren. De here geue sijne gnade to eendracht vnd vreede vnd Cristlicher Religion. Vnd is auermals mijn begeren datmen sick nicht stoeten an desen volgenden slichten stijlle, vnd dat etlich in latijn, etlich in duetsch gesettet, ick haddet in latijnscher offt duetscher tale, wol ordenlicher mogen wthstellen, dan mijn vornemen heb ick gefolget, slecht vnd recht so vole vmmers mogelich deselue tho volgen oeck de namen off erste letteren darbij stellende dar volgende dingen wth genomen sint.

Tot vermidinge van vngunst hebbe ick Extracten col-

3. lectanien, rapsodias leuer willen begrijpen enen andern
latende materien tot rechten historie to maken, vnd
breeder wthtofueren wat hijr mangelt, vm de warheit
aller dingen am dage to brengen den Eere vromer goder
lueden to redden, dar Cristlichen luden ordelen solen
mogen, tegen falsche misgunstige narеders darto dan
4. dit arbeit oeck denen kan. Alse oeck ten lesten, wan
ener sodanen historie in druck verferdigede, sollen
vnse loffliche erffheren, hore nagesettede ouericheiden,
naberlanden lueden vnde steden, elck een vnse landen
gerechtigheiden vnd allen vmstenden gruntlich lesen,
vernemen vnd weten, vm sich dem Eede vnd der naber-
scafft na tegen vns to dragen, vp dat niet ex igno-
rantia regum gubernatorum ac vicinorum (wo biss her
thom deel de meester orsake gewest is) so grote in-
broecken vnd inconuenienten meer gescheen, alse ge-
boert sint, sundern dat de maiesteet, de nagesettede
ouericheiden vnd naberen, vns vole meer bij vnsen
rechten, dem geboer na, erholden helpen, bescutten
vnd beschermen, als na allen rechten geboerlich (*).

Gescreuen in mijn exilio to Ophuisen bij
Embden ende t Bremen.

(*) Hier was nog bijgevoegd, doch later doorgehaald, het navolgende, waarnevens ook aan de kant staat, „hoc non est huius loci." „Vitellius sol oeck tegen den fresen gekriget vnd geslagen sijn. „Valentinianus sol eine vrede mit den fresen gemaket hebben. Ca„rolus quartus hefft oeck mitten seluen geoirloget. Wth den vries„schen, hollanschen, Engelschen, Britannischen Chronijcken vnd „historien sint meer dingen na to soecken den friessen betreffende, „darvan ick wenig commoditeits biss her gehatt hebbe etc., vnd „were nodig een goeder historiegraphus de alles mit een ander „ordenlichen wthfueren wolde." — (F.)

DE GERMANIS.

Sectio prima dat 1 deel.

Germanorum ac Frisiorum sunt antiquissimi ac vicinissimi populi, de Frisijs namque inter Amasim lauracumque siue laubacum (de nomine non certo) dicturus, de germanis nonnulla prius ex fide dignis autoribus recensenda sunt. Vtrique populi olim omnes liberi, seruitutis impatientes, bellicosi, feroces, exterorum aduenarumque impatientes, singuli seu vtrique suis moribus, sua propria lingua vtentes. Quin vero ratione vicinitatis ac studio libertatis mutua bella olim tam intra limites quam in exteris ac longinquis nationibus orbisque terrarum plagis, gesserint parum est dubium: imo certissimum. *Jacobus Curio Hofemianus* in epist. ad D. Ioh. Oetingensem horum mentionem facit vti sequitur Numerari sexcentae voces possent in populari lingua nostra, quae omnes graeci sunt idiomatis, oportet sane antiquis mundi temporibus plurimum intercessisse Teutonibus cum Graecis commercij quando ita multos loquendi et nomenclationum modos ex graeca consuetudine in suum nostri contraxerunt sermonem

Germanorum Frisiorumque coniunctio a natura ac situ.

Frisiorum origo et Francorum a Troianis.

Sic nihil videntur desipere mihi qui Francos et Frisios a Troianis militibus exortos esse augurantur; Et Phrijgium copias euerso patriae regno ductas esse per Hellespontum in Thraciam vel nauigio Euxinum vel Moeotidas paludes ingressas, Teutonum fines attigisse(*). Idem Chronologicarum rerum lib. 1°. Et apparet nihil illos dicere absurdi qui Treuirorum vrbem (quae posterioribus seculis principum Roman. sedes in belgio fuit) conditam a nohetico diluuio circa annum 360. Condi tum potuit manibus nouorum hospitum in nostras terras ex Armenia et Assiria Tuiscone duce ad nos migrantium. Hebraei autem Germanorum patrem Ascenam Gomeri filium et Iapeti nepotem faciunt, quod vt refellere est difficile, ita communem de Tuiscone abjicere sententiam, contrarium nisi probetur, magna est audacia, Tuisconis quippe nomen adhuc ferimus. Tuiscone aliquanto posterius Teuto (a quo Teutones nominamur) regnauit et Mercurius cognominatus est, ac Moisi contemporaneus fuisse traditur. Post quem non diu secutus est Alemannus Hercules a quo tertium nomen accepimus. Germaniae recentior appellatio cum Caesaribus fere exorta est, priora vetusta sunt. Haec ille. Sane a Tuiscone Teutonem descendisse, notumque illum esse in orbe mercurium (admiranda sagacitate ingenij coniuncta forte fraudibus atque mendacibus) plurium opinio est nec non Tuisc et Asca vel Ascenes literarum tantum inuersio esse videtur, vtut sit, siue diuersis temporibus ambo tamen in hac gente regnarunt. *Beatus Rhenanus* ait Alemannorum nomen recentius est quam Germanorum, ita se dicebant olim ad incutiendum hostibus terrorem, quod omnes viri essent, sicut et nostro tempore militum manus in inferiori germania se Diabolos appellarunt, vestibus et hastis

Tuisco Ascenes est.

Teuto.

Alemanni Germani.

(*) Ick achtet vor fabulen.

nigris, vultibus nihilo candidioribus, die schwartze hauffen ex Frisijs ac vicinis eorum constabant, multis perniciem intulerunt, donec crebris bellis consumerentur. Haec ille lib. 1°. Libro vero 2° Idem ait fuisse olim diuisam germaniam in Ingeuones vel Wigevones (id est qui sinus maris incolerent Cauchos, frisios danos saxones), et Xeriuones id est hermiones ac isteuones Renum ac Danubium habitantes populos. Idem lib. 3° recitat ex Tacito, Germanicum Caesarem in Chaucorum terram maris tempestate delatum, ibique Inhonum Rempubl. Frisijs et Cauchis circa Amisiam esse propinquam. *H. Mutius in germaniae chronico* basileae per hinricum excuso de germanis quoque magnifica refert, quae ordine breuiter excerpta recensere conuenit. Scriptores ait omnes germanorum laudes obscurasse, cum metuendi semper fuerint omnibus terrarum populis. Et germanos quidem ac Gallos eadem lingua antiquitus vsos, et coniunctis viribus vrbem Romam anno vrbis 360 occuparunt, capitolium obsederunt, tum cum Furius Camillus ab exilio reuocaretur. (Artaxerxis Memnonis tempore, et quo a Lacedemonijs Athenae captae sunt, hoc accidisse videre est in Carione 400 annis ante natum Cristum, quae ipsa prima germanorum mentio est in historijs). Erat autem ait H. Mutius eo quidem tempore angusta germania vt quae Rheno a gallijs diuideretur, ita vt Basilea maior Argentoratum Moguntia etc. gallici nominis fuerint. Et apud Strabonem qui sub Tiberio vixit haec germanorum sunt nomina, Bructeri, Sueui Caldui Marcomanni Liuij Zunii Butones Muligones Sabini Senones Sicambri Catti Gambrunij Cattuarij Chaubi Cimbri Caulci Campsiani Bisurges Cherusci Catisci Ampsani Cheinsci Landi Sabatij Hermoduri Boij. *Cum Strabone* Cornelius Tacitus qui sub Traiano vixit in multis variat, nam hic et etiam Orosius etiam ponunt Usipetes Tenchteros

Cauchi Frisii.

Germanis ac gallis olim eadem lingua.

Frisiae populi.

Frisios Chaucos etc. *Ptolomaeus* qui sub Antonino pio vixit anno cristi 163 Geographicae descriptionis libro 2° in germaniae descriptione, constituit Frisios et inter eos bremenses vsque ad Amasin fluuium: post hos Cauchos qui appellantur parui vsque ad Visurgim, dein Cauchos maiores vsque ad Albim, omnes scilicet Frisiae populos. Minores autem populi inter Cauchos et Sueuos sunt Busacteri maiores, a Tacito bructeri, a Plinio Isteuones dicti quae sunt hodie padelburna Monasterium etc. Nam cum apud germanos nullae essent literae, homines docti putarunt sibi pro arbitrio barbarae nationi dare nomina posse: hodie continet Sueuiam Heluetiam, Alsatiam Brabantiam Selandiam Hollandiam Frisiam Daniam Saxoniam Turingiam Hassiam Franciam orientalem Bohemiam Silesiam Prusiam Bauariam etc.

Brenni expeditio.

Supradicta fuit prima germanorum expeditio Brenno duce anno mundi circiter 3575 vrbis romae 360, in qua Italia Latioque expulsis incolis certis locis aedificarunt Mediolanum, Comum Vincentiam Mantuam. Liuius lib. 5° ab vrbe condita dicit a Belleueso germano cum ingentibus equitum peditumque copijs mediolanum conditum, et subinde Etitouio duce germanorum manus vbi nunc Brixia et Verona sunt considerunt, et Bergomum (berg germanis mons est) condiderunt Tarquinio prisco circiter regnante. Profectus dein in Asiam Brenno praemisso legato Belgio germano cum germanis, is suo aduentu ita omnes terruit vt legationibus vndique missis pacem ab eo reges emerent. Ptolomeum Macedoniae regem Cerannicum dictum Alexandri magni posterum cum exercitu caesum captumque capite truncauit, quod a germanico milite per totam Macedoniam est circumlatum. Asiam itaque Macedoniam graeciam cum esset depopulatus, maioribus cum copijs Brennus superuenit omnia etiam templa arasque deorum deuastans, vltione itaque diuina cum delphis vti putabatur,

sui terremotu fulminibus peste gladio perijssent Brennus ipse sibi mortem ex vulneris impatientia consciuit. Mortuo duce germani galllique oportunis Asiae locis occupatis, Gallogreciae nomen dedere, a graecis Galatae dicti, qui res quoque deinceps magnas in omni bello gesserunt. *Beatus Rhenanus* lib. 1° ait Arrianum in vita Alexandri dicere secundum hanc pugnam triduo Alexander magnus ad Danubium profectus, fluminum eorum qui in Europa sunt longe maximum, qui longissimo tractu per terras excurrit, gentes bellicosas praeterlabitur, et eas magna ex parte germanas, ex quibus ipsius amnis fontes oriuntur; Germanos tamen Alexander intactos reliquit. Quid Cimbri Sueui populique in ijs montibus quos nunc Heluetij inhabitant, in Illirico, graecia Italia Hispaniaque gesserunt? quam difficilia bella confecerint ex historijs intelligi potest, vtut dissimulanter ea ab autoribus singulis (sua tantum exaggerantium, extenuantium et deprauantium aliena vt est hominis ingenium) inserta sint. Nam Cimbri germani sunt qui nunc Holsati danique vocantur quos et Strabo Cimmerios esse testatur, a gomer filio Japhet, qui huc spectantes vltra Traciam regiones occupauit, quorum Cimmeriorum et Homerus mentionem facit. Teutonum quoque fit mentio qui vna cum Cimbris ex omnibus germaniae finibus collecto exercitu partim Italiam Hispaniam partim Illiricum graeciam Asiam inuaserint, anno vrbis circiter 648. Quantis etiam copijs Aurelius Scaurus germaniam petens fusus captus interfectusque sit. Quomodo Marci Aemilij 100 millium peditum exercitus (praeter equitatum et impedimenta) vniversus ab ipsis cum ipso duce deletus sit, vix vt octo euaserint, notum est. Cum tandem eo tempore Marius cunctanter et magno consilio, temporum et locorum commoditate vsus, nebuloso ac puluerulento coelo, calidissimo aestatis tempore aestus impatientes ad ducenta

millia cum Beleo rege seu duce vno praelio occiderit 40 millia coeperit, non sine maxima Romanorum caede, neque tam sui militis virtute quam ducis solertia atque fato quodam. Mulieres sane rebus deploratis ita adhuc castra munitionesque defenderunt, vt ab ijs romanos fortisssime repulerint, neque conditiones vllas receperint, nisi sibi liberisque pudicitia salua maneret, quo negato mutuis caedibus laqueisque vitam finierint. Ita tum Deus eos ferocientes atque omnia dira Romanis minitantes ob superbiam puniuit, actumque de Romanis fuisset, ni Marius Imperator ei bello datus fuisset. Causam (ait Bea. Renanus dicto lib. 1°) toties in galliam italiamque transeundi germanis fuisse, quo melius atque vberius solum haberent, vt praegrauante multitudine patria regio leuaretur. Volebant enim prae libidine atque auaritia, et mutandae sedis amore, relictis paludibus ac solitudinibus suis, foecundissimum solum possidere. Igitur Cimbri Teutonesque per Chaucos seu Frisios itinere facto, ac magna secum eorum multitudine sociati galliae partem occuparunt, ac mox anno vrbis 640 in Italiam transierunt: de quibus apud Justinum Mitridates rex meminit dicens, a germania Cimbrico bello immensa milia ferorum atque immitium populorum more procellae Italiam inundarunt. Et vide apud Carionem. Sunt historiae tradentes quod tempore Marij insulae a Cimbrica Chersoneso in occidentalem Regionem quae Frisonum est, inundationem grauissimam circumcirca ad ripam Oceani passae sint, innumera hominum millia demersa multa loca circa ripam oceani euersa, insulasque circum frisones et Cimbros factas in hunc modum ferme sicut hodie passim videtur, ita vt Cimbri Frisones allectis gothis ac germanis sedes sint mutare coacti, et in Italiam galliamque trecentis milibus migrarint. Ante hoc diluuium hodiernae insulae frisicas oras circumiacentes atque contra fluctus

Castitas germanorum.

Frisii vna Italiam occuparunt.

maritimos defendentes, multum continentes et plurima gleba vestitae fuerunt et valde habitatae. Anno dein vrbis ferme 705 mundi 3917 Pompeij Iulijque temporibus tantus (ait *Mutius* deinceps) Germanorum metus omnes, praesertim vicinos peruaserat, vt in disceptationibus eorum sequi iudicium cogerentur. Sic rex eorum Ariouistus a Sequanis (qui nunc comitatus burgundiae alijque loci) cum Heduis (qui nunc Alsatij et ducatus burgundiae aut finitimi loci) sese potentioribus de imperio litigantibus imploratus, cognita causa Rhenum transcendit ac omni Heduorum nobilitate trucidata, acceptisque obsidibus pacem constituit. Itaque Caesar cogitans virum natura feroccm ac bellicosum si galliam caepisset de Italia conclamatum fore, legatis missis vt secum in colloquium veniret pro pace constituenda petijt. Ariouistus nihil sibi apud Caesarem negotij esse, si quid ille velit, ad se venire posse. Ita Caesar per secundam legationem, vt Haeduis obsides restituat, neque galliam Transrenanam sociosue suos inuadat. Ariouistus iure belli se victorem pro arbitrio cum victis egisse, et hoc Romanos cum suis facere, cumque ipse eos non impediat, se quoque ab ipsis impediri non velle: neminem impune cum germanis arma sumpsisse et se effecturum quae vires quod robur germanis iam quatuordecim annis in perpetua militia sub dio duratis sint vt sentiat. Et licet Caesar celeritate sua loca oportuniora teneret, Romani tamen milites ad intuitum germanorum consternati fuerunt, etiam duces ipsi. Cum dein in diuturnius colloquium Ariouistus et Caesar venissent, et magnifica oratione ac se digna Ariouistus, res a se fortissime gestas eiusque causas enarraret, germani milites morae impatientes Romanis adequitantes in eos tela lapidesque conjiciunt, tum Caesar ad suos aduolauit sparsitque falso et quam potuit odiosissime multa, quibus militum animos accen-

deret. Interea etsi Caesar locis munitioribus superiore loco castra teneret, etiam Ariouistum instructa acie iniquitate loci cedere coegit, infinita vtrinque multitudine caesa. Secunda expeditione cum Caesar celeritate germanos occupasset, legati germani tamen magnifica oratione pacem petierunt, germanaeque virtutis non esse dixerunt bellum depraecari, sed hostem repellere ac persequi, neminemque impune lacessisse germanos. At Caesar maximo stipatus exercitu cum sciret eos perpaucos esse, eorumque partem abesse, maturare constituit. At germani potius martis dubium euentum expectaturi, quam se fuga ex periculo liberaturi, ad 80 equites 5000 equitum romanorum inuadunt, caesare teste perturbant ac fugant multis interfectis. Rursus dein germani ex equis in pedes desilientes romanos resistentes caedunt, fugant, ad vsque exercitum Caesaris persequuntur, pluresque romanos (multos nobilissimos) occidunt, quam fuerint ipsi. Quo facto Caesarem rursum de pace conueniunt, qui perfide retentis legatis, triplici exercitu pacem expectantes rerumque ignaros inuadit: cum interim non fugiunt germani, sed armis sine ordine arreptis in perfidum hostem ferociter ruunt, dum liberi vxoresque effugerent: in quos tum Caesar immisit suos equites ex priori praelio consternatos: germani vero alii ex castris eruperunt equitibusque trucidatis equis liberos vxoresque impositas trans Mosam in tuta miserunt. Tertia dein et quarta facto ponte Caesar Rhenum transcendit, quia germanos inter se discordes audiret, vtraque vero vice simul ac germanos in armis esse audiret, fugit, pontibus ne se insequi possent a tergo rescissis. Semper vero Caesar magnis stipendijs germanos in castris habuit, victumque pompeium et tot bella foeliciter gesta per hispaniam, italiam atque alias nationes germanis haud dubie debet. *Mutius dein lib.* 3° refert: Augusti quoque temporibus

(anno mundi circiter 3970 vrbis 711 Cristi 8) germani natura ingenioque ad libertatem nati, praesidem Varum tumidum atque odiose superbum non ferentes magna multitudine conuocata, Harminio forti ac ad asserendam libertatem idoneo duce conueniunt germani, Romanos opprimunt, arces et vrbes (quarum adhuc exstant vestigia) solo aequant, tres legiones 30000 eorum trucidant, captos oculis priuant, membris manibusque mutilant. Vari corpus effossum frustratim dissecatum in paludes mittunt Romanumque nomen atque imperium abolent, et reliquis sibi fuga consulentibus, tantum terrorem incusserunt Romanis atque Italiae, vt de fuga in Asiam Africamque cogitarint. Et in omnibus conatibus suis Augustus solas res contra germanos gestas conquestus est. Tiberius Drusi frater anno circiter 16 a nato Cristo quindecim legionibus qui tum erat maximus Romanorum exercitus germanos inuasit, totoque triennio multae vtrimque clades datae atque acceptae, adeo vt non post Punica romani sanguinolentius bellum gesserint, et tandem maiore exercitus parte amissa victus Tiberius ex germania fugerit, etsi verbis Romani omnem alienam gloriam in se transferant. Successu temporis circa annum 140 Vespasianus 40 prelijs fere totum exercitum perdidit ac desperato proposito domum redit. Idem alijs et Antonio, et Aurelio alexandro (circum annum 224) Imperatoribus euenit, qui ad germanorum nutum atque arbitrium foederis conditiones acceperunt. Galenus fertur germanos vrsos nuncupasse, neque eo Imperatorem illac sequi voluisse. Traianus eos non armis sed mansuetudine, humanitate iustitiaque sibi devicit. Alexander magnus Darius Cyrus potentissimi reges vbi ad danubium venissent germanos attingere non consultum iudicarunt ac veriti recesserunt. Lijsimachus potentissimus ac fortissimus rex, cum infinitae multitudinis exercitu, a

germanis numero imparibus est superatus, omnique deleto exercitu a Romerchete germanorum rege captus. Turcis regibus infinitae potentiae quid ab his acciderit omnibus constat. Itaque et in prouerbia abijt eorum fortitudo apud exteras nationes, qui pugnare vult infeliciter cum germanis pugnet. Germanos amicos habe minime vero vicinos. Germanos vrsos esse ratione praeditos. Et hinc est quod tam multi imperatores Romani titulum Germanici tam libenter sibi assumpserint. Tacitus dicit neminem vnquam cum germanis bella gessisse, quem non poenituerit, qui non plus incommodorum quam commodi retulerit; Itaque hoc tantum ijs defuit quod hominibus doctis qui digne res ab ijs gestas tractarint, caruerint: ne tam imperite ac false ab alienigenis scriptoribus vti factum est, eorum facta detorquerentur ac deprauarentur. Reliqui etiam Imperatores Antoninus philosophus (circa annum Cristi 172), Maximinus (anno 237) Decius (anno 251) quia nullum grauiorem ac periculosiorem hostem haberent, perpetuo cum ijs bellarunt: et decius quidem cum filio totoque exercitu, continuo die ac nocte in Thracia cum germanis pugnantes ab ijsdem sunt interfecti. Licinij Valeriani temporibus anno 262 germanorum millia 300 italiam inuaserunt, praedam ingentem domum remiserunt, omnes late fugerunt: sub idem tempus Gallias ferro ac igni deuastarunt: Pontum, Asiam Vngariamque depraedati sunt: Aemilianum circa Moguntiam occiderunt; hisque de causis, Romanis contra hos semper intentis, nullo negocio orientales regiones cum Persis atque Aegiptijs iuga Romana exuerunt. Flauius Claudius anno 270 circiter ex improuiso adortus germanos in Italia praeda onustos, victor saepe victusque multis interfectis, dein expulit, vnde ei aurea statua erecta est. Sed mox Aureliani temporibus cum infinita multitudine rursum Italiam ingressi, cum Imp.

Glorio-sus germaniae titulus.

idoneo loco ac tempore toto die cum eis pugnasset, cum toto fugit exercitu, vixque effugit: ex vrbe quoque ipsa omnes fugerunt. Sed ecce cum iam securi suam esse Italiam domum rescriberent, tribus praeliis ab eodem Imp. ex Italiam pelluntur. Anno 327, Constantinus est aliarum gentium Imperator, germanorum vero seruus atque adulator dictus. Posteri Imperatores etsi semper contra germanos bella gesserint, germanis tamen militibus semper in oriente bellarunt. Valentis tempore anno Cristi 367 depopulata deuictaque Vngaria germani Constantinopolim vsque egressi circa eius moenia omnia hostilia exercentes, omnesque consternentes: tandem in pugna fugato exercitu ac vulnerato Valente Imperatore (Arrianae sectae defensore) in villam delatum eam una cum imperatore exusserunt anno 381. Cuius vidua tandem pacem ab ijs redemit magna pecuniae summa, eosque nauibus ac commeatu vt discederent iuuit.

Minutius lib. 4°. Arcadij atque Honorij seculo anno 405, nullum quoque graue bellum sine germano milite confectum est: quo tempore Alaricus germanorum rex foedere icto, cum Radogoso gothorum rege 100 milibus Vngariam Traciamque occupantes, omnibus praesidijs Romanis disiectis, *Romam quoque* captam spoliarunt; dein sine metu atque ordine redeuntes Radogosus cum multis perijt. Alaricus rursus Italiam ingressus Romam coepit ac deuastauit, Galba filio honorij fugiente, sorore eiusdem Placidia capta atque in vxorem ducta. Interfecto postea Alarico exercitus eius germanicus Genserico duce in Africam ac hispaniam penetrauit, (ex quibus Carolus V Imp. originem trahit) de quibus rebus ac gestis late Orosius lib. 2° cap. 26. 27. 28. Huius deinde tempore orientales Franci aucta sobole cum 23 millibus galliae partem occuparunt, atque ibi Pharamundum primum Francorum et gallorum regem anno partae salutis 420 con-

Capta 1° a° 412.

stituerunt: cui dein filius Clodius nomine successit, qui totam dein galliam pulsis romanis subiugauit. Huius successor Dietrijch (quasi daet factorum, vel tijth temporis diues) societate cum Romanis Imp. iuncta Attilam qui se virgam Dei nuncupabat, ex Vngaria venientem, et vsque in heduos id est Alsatiam et burgundiam vsque omnem germaniam ac galliam deuastantem vicit, quinquaginta hominum millibus ex eius exercitu caesis, veluti latius in Blondo videre est. *H. Mutius lib.* 5°. Valentiniano Imp. deinde mortuo circa annum Cristi 466
2° Capta a° 456. Gensericus in Africa germanorum et wandalorum rex Romam iterum diripuit ac deuastauit deinde et alias italiae vrbes: nonnullas solo aequarunt quo facto in Africam redijt. Ita vt vno tempore Franci gallias, Germani Italiam Africam Hispaniam, Saxones brittanniam tenerent, rebus romanis fractis. Richimer cum germanis iterum occupat romam: Odoacer gotorum rex vna cum germanorum valida manu, occupat Italiae regnum Italos tamquam pecudes habet. Vnde a Romanis imploratus iam dictus Dietrich de bern germanus Italia a tirannide Attilae vindicatae rex fit in ea parte quae Longobardia Saxonica voce fuit deinceps appellata. Flagrauit hic rex odio in doctos quos ad regnum idoneos esse iudicabat, vnde boëtium imo papam Iohannem primum necauit. Ditricho successit filius Adelrijch. Lege blondum dec. 1ª et Aeneam Sijluium. Iustiniani tempore anno 548 Totila Imperator germanus (ait Mutius)
3° a° 548. Romam expugnauit exussit, italiam recuperauit eiectis belisarij praesidijs. Hunc postea Narses militibus in germania conscriptis superauit. Quarto capta est Roma
4° anno. rursus anno 551 sed mox ab eodem Totila restaurata. Denique et Tiberius persicus imperator persico bello confecto, victorque copias in Lombardiam contra germanos Saxones (qui trecentis isthic annis regnarunt) ducens circa annum 580 victus est atque fugatus.

Carolus dein Magnus primus Germanus natione imperator frisios, *ait Mutius libro* 8, populosque intra renum Vistulam Danubiumque et Oceanum domuit. Ac dein cum Gotfredus Danorum rex quotidianis incursionibus Frisios Saxonesque vexaret misit contra eum Carolum filium suum, sed Godtfredo a proprio filio ob repudiatam matrem interfecto, nouus daniae rex pacem cum eo constituit, post quod tempus Carolus magnus Hierosolimam profectus, multisque reportatis reliquijs foeliciter reuersus est, ac dein moriens Carolo filio testamento reliquit Austriam Neustriam Turingiam Saxoniam frisiam et bauariae partem, in quo tamen ex certis rationibus nonnihil mutius errare videtur. *Mutius lib.* 9 (*). Tradunt historiae totum regnum Caroli appellatum regnum Franciae: et Germaniam vsque ad Vngaros regnum orientalis Franciae; Galliam belgicam Frisiam regnum regnum Franciae occidentalis (Osterreich et Westerreich) dictas fuisse: et hic quidem potentissimus et fortissimus nec non mansuetissimus Imp. natione ac lingua germanus fuit, natusque in Ingelheim (vtut multi id germaniae inuidentes negent) Aquisgrani aulam fere habuit anno 768 pipino patri successit anno 801 Caesar factus. Saxones tum ethnicos 33 annis rebellantes Frisiorum ope compescuit. In Hispanijs eorumdem ope Saracenos vicit. Taxillonem bauarum, Vngariamque bello nobilem praedaque ac divitijs grauem domuit. Filias quoque ad laborem lanificium, nendum filaque facienda, non ad superbiam exercuit: in hoc tamen nimia facilitate errauit, quod insinuanti se sibi blandientique pontifici romano, sese ei subiecerit primus ac iureiurando veluti clientem, defensorem ecclesiae eius, et a quo solo conorarentur deinceps Imperatores constrinxerit. Et licet ipse in palatinatu natus germanus (vnde et duces palatini ab eo etiam originem ducunt)

(*) Hiernevens staat op de kant: „Haec de Carolo magno hic superflua sunt quia infra pleraque habentur, quae sequuntur." (F.)

tamen Longobardorum in Italia regno finem imposuit. Saxones ad fidem coegit; concilia coegit Moguntium Remense Turonense Cauilonense Arelatense, Romae quoque nonnulla celebrari iurauit et Francofurdiae religionis ardore Gijmnasia publica ad conseruandam ac propagandam Cristianam doctrinam quoque constituit Bononiae Papiae, Lutetiae parisiorum. Monasteria per germaniam multa in vsum iuuentutis construxit. Francorum ius in ordinem, legumque libros conscribi iussit, veteri Romanorum iure per Longobardos ac francos obliterato. Antiquas germanorum historias ac cantica in vnum colligi praecepit, quibus adeo delectabatur vt ea edisceret. Germanice latineque disertius, etiam graecos oratores audiuit et intellexit et paucis graece respondit. Versus qui hodie non prorsus inculti de Rolando extant cognato suo concinnasse fertur. In senectute astromiae operam dedit, domi inter prandendum ac coenandum Augustini lectione delectabatur. In templo horas canonicas sacrasque lectiones cantauit, vt principe suum exemplum imitarentur, quibus et ipse lectiones ad ipsorum emendationem pertinentes conscripsit. Cristianis in exteris regnis subsidia misit, pro Cristianis clementius tractandis ad Saracenos reges impetrauit. Ventibus mensibus nomina hodierna dedit, nulli pietate ac virtutibus rerumque gestarum gloria secundus, vnde et Magni nomen meruit, obijt anno 815 Aquisgrani, aetatis suae 72. Ante obitum pons quem prope Moguntiam per Renum ingentibus impendijs decennio consummarat, deflagrauit obitumque eius nec non germaniae a gallijs diuulsionem portendit vti Carion refert. Maiestas tamen Caesarea apud germanos permansit, vtut Arnulphi tempore (qui pediculorum multitudine consumptus est) vngari germaniam vsque ad frisiam, depopulati sint Turingiam Saxoniam Bauariam Alsatiam lotharingiam ac galliae partem diripuerint a Conrado sunt Imperatore caesi circa annum 915. Sic

Turcarum aliarumque gentium procellae turbarunt quidem germaniam, sunt tamen semper repressae. Haec itaque ex praedictis auctoribus de Frisijs scripturo atque lecturo paucis retulisse sufficiat, praeteriri haec etenim minus potuerunt cum frisia olim quidem germaniae vicina natio, linguaque diuersa, a Caesarum vero temporibus (praesertim germanorum) germanis coniunctissimi etiam lingua esse incoeperint.

DE FRISIIS, NOMINE, SITU, INGENIO ETC.

Sectio 2.

Curionem commemoraui Phrisiorum nomen a Troianis Phrijgibusque deducere. Minus verosimile est quod Ioannes Funccius in Chronologia sua anno mundi 3963 scribit. Hoc anno quo natus est Iesus Cristvs, Clegio Francorum rex filium suum Phrijsum regioni ad mare oceanum praeposuit, ab eodem Frisia dictae, et post eum anno octauo Phrisius rex Frisiorum fuit, omnium francorum principum consensu nominatus ea lege vt Frisiae regnum Francis, esset subiectum, et in singulos annos 260 boues pro tributo soluerent, et cum Francis vt socij communia bellorum munia obirent, anno dein mundi 3992 Cristi 30 clarum factum est frisiorum nomen etc. Verius est ex posteritate Iaphet Gomer atque Ascanis Frisonem nationi huic nomen dedisse. *C. Tacitus* qui sub tempus incarnationis dominicae vixit nihil de nomine refert, Scribit vero Angriuarios et Chamauos a tergo dulgibini et Chasuari claudunt, a fronte Frisij excipiunt, maioribus minoribusque frisijs vocabulum est ex modo virium vtraeque nationes vsque ad

oceanum Reno praetexuntur(*). In septentrionali germania Chaucorum gens quanquam incipiat a frisijs ac partem litoris occupet, omnium quas exposui gentium lateribus obtenditur, donec in Cattos vsque sinuetur. Tam immensum terrarum spatium non tenent tantum Chauci sed et implent. Populus inter germanos nobilissimus, quique magnitudinem suam malit iustitia tueri, sine cupiditate sine impotentia, quieti, innocentes secretique, nullos prouocant bellis nullis raptibus aut latrocinijs populantur. Idque praecipuum virtutis ac virium argumentum est, quod vt superiores agant, non per iniuriam assequuntur: prompta tamen omnibus arma, ac si res poscat exercitus, plurimuum virorum equorumque etc. *Crantzius* Cauchos ait esse Frisios, saxonumque generi Frisiorum nationem inhaerere, quae locis palustribus ad mare demoratur. lib. 3. Wisig. cap. 2. Et *Sabellicus enneade* 1° *lib.* 8. Sunt saxones ait elato ingenio, et qui caeteros mortales prae nimia animi magnitudine contemnant et peculiaris lingua ipsi genti, insignis pietatis cultus, vestitus et caetera cum reliquis germanici sanguinis indiscreta. Frisij Oceani accolae ad occasum saxoniam attingunt gens ferox et armis exercita, robusti et proceri corporis, animo intrepidi, seruitutis impatiens, nec dominandi cupida, ob libertatem intrepide mortem obit Frisius, nec ferre potest qui se alij praeferat; sacerdotem sine coniuge haud facile admittit, ne alienam sectetur, adulteria seuerissime puniunt. In pecoribus omnis eorum pecunia. Ager planus, palustris, multo gramine foecundus, arborum expers, bituminosum vrunt cespitem, et fimum bubulum lignorum inopia. *Raphael Volaterranus* lib. 7 inquit Post Batauos iuxta oceanum Frisij sunt antiquum retinentes nomen, ab oriente Saxones ab occidente Traiectenses habent, (quos

Frisiorum laus.

(*) Hiernevens op de kant: „Dat klein Frieslant steet beneden in „key. Frider. brieff quos hic minorem Frisiam vocat." (F.)

inter Phrisios etiam ponit Otto praesul Phrijsingensis qui res germanicas scripsit) gens alioqui ferox ac libera quamquam Philippus burgundus eos sibi subiectos esse dictitaret: poecoris abundantes omnis generis: fimum inopia ligni comburunt rustici homines inopes. Vidrus e montibus fluens Anobis in oceanum frisios a batauis gelrisque diuidit. Amasis a monte Meliboro vbi Trophaea Drusi sunt padeburnam ac monasterium vrbes ac phrisios abluens fertur in mare. Visurgis ex eodem monte nascitur. Salas fluuius est apud quem Drusus extinctus est. Albis a montibus qui Silesiam a Boemia disiungunt oritur. Haec ille. *Beatus Renanus lib.* 2° Sex ait Frisij tenuiores solitos esse septimum instruere si expeditio esset facienda. Qui omnes populi olim Frisiorum nomine complexi fuerint, etiam in hodierno jure municipali Frisiae occiduae elucet, neque ab his quae iam memorata sunt diuersum est: Frisij si non ante saltem a Caroli magni temporibus in plagas septem diuisae, quae quod omnes oceano seu mari proximae essent, Soeuen Seelanden dictae arctissimoque foedere inter sese coniunctae fuerunt. 1ª haerlem alcmar Hoeren Enghusen Medenblick etc. quae ipsa loca vsitato nomine adhuc nostris temporibus per hollandiam occidua Frisia nuncupantur, occiduaeque Frisiae contigua continensque fuisse memorantur, a Comitibus hollandiae a Frisico corpore iure belli abstracta. 2ª Westergo, Staueren, Sloten, Hinlopen (olim celebris vrbs nunc tantum ad 50 aedes habet) workum, IJlst, Bolswert nouaque nunc vrbs harlingen, cuius vrbis templum Almanum dicitur, quia ibi herculem Almanum seu Alemanni cum colerent dum gentiles essent, etc. Inter Stauriam et Leowerdiam antiquitus solet influere Fleuus fluuius de Zuedersee. Olim stauria nuncupata quod ibi olim Saturnus coleretur, frisij enim saturnicum hominem, a Saturno straur vel stuer dicunt. 3ª Oestergo seu an

De 7 Friessche Seelanden.

den lauerse, lewarden Doccum, Rawerdaheem, Smallingelant, Ferwerderadeel Dantumadeel etc. 4ª De Souenwolden septem sijluae dictae in quibus stellingewerff Donijewerstall et Scoterwerff. Huic parti vidi in orientalis Frisiae municipali quodam jure et a Woperio Tiarda adnecti Cuenersijl Giethoeren Vullenhoe Steenwijck Drentiam (cuius gronninga pars est et ab Imperatore Henrico scribitur *magna nostra villa Drentiae.* B.) quae ab episcopo Traiectensi subacta fuerunt provt stellingewerff et Scoterwerff: Cum vero Oceanum nulla sui parte attingant nescio qua ratione adnecti possint, et sub eodem foedere fuisse non constet, nisi quis velit *vt E. B.* et alibi scribunt alij Drentiam et Twentiam etc. vsque Nouiomagum olim fuisse Frisiam Augusti temporibus. Et Iulius Caesar Nouiomagi consedit. 5ª Pars est quam Tacitus minorem Frisiam, Fridericus Imperator, dat klein Frieslant, nominant inter Amasim et Laubacum, eemse vnd lauwerse siti populi Fredewolt Siluam veneris antiqui vocarunt transpositione aliqua literarum, Langewolt, Hummerschelant, Middagerlant Hunsingelant Marne quam Ptolomaeus aut Cosmographi prisci Maharnam scribunt celebris portus quod ibi antiquitus, cum passim pijratica esset, per laubacum tuta nauigatio esset; qua de causa doctissimo cuidam viro assentior Laubacum nomen habere a Lauw frisico verbo fidem significante, et baeck, id est signo siue indicio. Fiwelingelant Oldampt Reiderlant (quem agrum Keno capitaneus in broeck et Vlricus comes subegerunt) Westerwolde etc. et ad Trentiam et Westfaliam se extendit nulli externo domino paret. 6ª Eemsigelandt vbi Emeda, Broeckmerlant, Aurickerlant, Oesterlingelant Norderlant, harlingerlant, hos idem Keno subegit et in hac plaga ex aristocratia oligarchiam, cum ijs, qui easdem secum partes sequebantur constituit. Hoc pertinuit et Fresoijte. 7ª Moerijmerlant, Ouerlegemerlant (a Kenone

praedicto subatus hic ager), Rustringerlant Wangerlant, Butiadingerlant (quem Sibolt Edonis filius obtinuit) Sagelterlant (quem Monasteriensis episcopus adeptus est). Item ager halensis Eiderstetensis Wursterlant et supra Visurgim, Winderlant, Tietmarsia, qui Daniae regem cum omni exercitu ad internecionem caeciderunt aeneaque tormenta cum ipsa regia Corona coeperunt aliquando. Nouiomagi ad portam borealem hoc anno 1583 adhuc habetur *huc usque regni Stauriae finis*, a staueren scilicet, et ad portam ab alio latere habetur *Hic pes imperij.*

Tradit *E. B. in Chronico* suo. Anno mundi 3262 tempore Sennacherib ex posteris Sem (a quo et Cristus Iesus recta linea devenit) notos esse Saxonem Brunonem Frisonem, inque haec ora venisse ac prouincijs singulis de se nomina dedisse, idque etiam Annales Saxonicos prodere. Vidi tria capita libri primi ex chronico Woperij Tiarda de Rinsmageest prioris in Thabor, is quae sequuntur refert, Phrisiam inferioris germaniae regionem longissimo tractu ad oceani littus sitam multas continere prouincias, quas patrio nomine Zelandias vocant, ab oriente daniam ac Saxoniam, ab occidente hollandiam, a meridie Saxoniam Westfaliam Traiectum habentem. Et in latitudine angusta est. Montibus caret, planaque est, armentis et gregibus opulens. Ad oceanum pars eius argillosa glebosa, gramine pascuisque vberrima, pecoribusque alendis aptissima est. Boues ingentes vicinis prouincijs subministrat, lacte butijro nec non melle abundat. Versus Austrum sabulosam habet terram frumentis ferendis quam pecoribus alendis aptiorem, arborum feracem: et paludinosam ex qua glebae cespitesque effodiuntur, quae ad solem desiccata lignorum siluarumque defectu igni fomentum et materiam copiosissime praebent: quamuis et stercoribus boum et vaccarum ad ignem vna vtantur. Rariora olim oppida habuit. Lacus alibi habet piscibus scatentes *maria* pa-

den lauerse, lewarden Doccum, Rawerdaheem, Smallingelant, Ferwerderadeel Dantumadeel etc. 4ª De Souenwolden septem sijluae dictae in quibus stellingewerff Donijewerstall et Scoterwerff. Huic parti vidi in orientalis Frisiae municipali quodam jure et a Woperio Tiarda adnecti Cuenersijl Giethoeren Vullenhoe Steenwijck Drentiam (cuius gronninga pars est et ab Imperatore Henrico scribitur *magna nostra villa Drentiae.* B.) quae ab episcopo Traiectensi subacta fuerunt provt stellingewerff et Scoterwerff: Cum vero Oceanum nulla sui parte attingant nescio qua ratione adnecti possint, et sub eodem foedere fuisse non constet, nisi quis velit *vt E. B.* et alibi scribunt alij Drentiam et Twentiam etc. vsque Nouiomagum olim fuisse Frisiam Augusti temporibus. Et Iulius Caesar Nouiomagi consedit. 5ª Pars est quam Tacitus minorem Frisiam, Fridericus Imperator, dat klein Frieslant, nominant inter Amasim et Laubacum, eemse vnd lauwerse siti populi Fredewolt Siluam veneris antiqui vocarunt transpositione aliqua literarum, Langewolt, Hummerschelant, Middagerlant Hunsingelant Marne quam Ptolomaeus aut Cosmographi prisci Maharnam scribunt celebris portus quod ibi antiquitus, cum passim pijratica esset, per laubacum tuta nauigatio esset; qua de causa doctissimo cuidam viro assentior Laubacum nomen habere a Lauw frisico verbo fidem significante, et baeck, id est signo siue indicio. Fiwelingelant Oldampt Reiderlant (quem agrum Keno capitaneus in broeck et Vlricus comes subegerunt) Westerwolde etc. et ad Trentiam et Westfaliam se extendit nulli externo domino paret. 6ª Eemsigelandt vbi Emeda, Broeckmerlant, Aurickerlant, Oesterlingelant Norderlant, harlingerlant, hos idem Keno subegit et in hac plaga ex aristocratia oligarchiam, cum ijs, qui easdem secum partes sequebantur constituit. Hoc pertinuit et Fresoijte. 7ª Moerijmerlant, Ouerlegemerlant (a Kenone

praedicto subatus hic ager), Rustringerlant Wangerlant, Butiadingerlant (quem Sibolt Edonis filius obtinuit) Sagelterlant (quem Monasteriensis episcopus adeptus est). Item ager halensis Eiderstetensis Wursterlant et supra Visurgim, Winderlant, Tietmarsia, qui Daniae regem cum omni exercitu ad internecionem caeciderunt aeneaque tormenta cum ipsa regia Corona coeperunt aliquando. Nouiomagi ad portam borealem hoc anno 1583 adhuc habetur *huc usque regni Stauriae finis*, a staueren scilicet, et ad portam ab alio latere habetur *Hic pes imperij.*

Tradit *E. B. in Chronico* suo. Anno mundi 3262 tempore Sennacherib ex posteris Sem (a quo et Cristus Iesus recta linea devenit) notos esse Saxonem Brunonem Frisonem, inque haec ora venisse ac prouincijs singulis de se nomina dedisse, idque etiam Annales Saxonicos prodere. Vidi tria capita libri primi ex chronico Woperij Tiarda de Rinsmageest prioris in Thabor, is quae sequuntur refert, Phrisiam inferioris germaniae regionem longissimo tractu ad oceani littus sitam multas continere prouincias, quas patrio nomine Zelandias vocant, ab oriente daniam ac Saxoniam, ab occidente hollandiam, a meridie Saxoniam Westfaliam Traiectum habentem. Et in latitudine angusta est. Montibus caret, planaque est, armentis et gregibus opulens. Ad oceanum pars eius argillosa glebosa, gramine pascuisque vberrima, pecoribusque alendis aptissima est. Boues ingentes vicinis prouincijs subministrat, lacte butijro nec non melle abundat. Versus Austrum sabulosam habet terram frumentis ferendis quam pecoribus alendis aptiorem, arborum feracem: et paludinosam ex qua glebae cespitesque effodiuntur, quae ad solem desiccata lignorum siluarumque defectu igni fomentum et materiam copiosissime praebent: quamuis et stercoribus boum et vaccarum ad ignem vna vtantur. Rariora olim oppida habuit. Lacus alibi habet piscibus scatentes *maria* pa-

trio nomine vocantes. Omne oceani littus contra fluctus aestusque marinos vallo altissimo cinctum est. Quod si forte perfregerit salsa ea aqua marina campos inundat, sata vicos homines iumentaque demergit, pisces fluuiatiles enecat, primo et altero anno sterilem reddit terram, adeo enecat fructus gramina arboresque quos alluit. Consequitur dein maior inundationem fertilitas quam antea plerisque locis densa enim pinguis ac argillosa aqua marina pinguedine sua operit terram; ac paulatim frequenti ac iugi pluuia terra reficitur ac redeunt fluuiatiles pisces passim. Feras nisi lepores vulpesque vix habet. At multam copiam habet auium volucrumque tam campestrium quam fluuialium, itidem et piscium marinorum omnis generis. Anatum Anserumque non est numerus. Cijgnes vbi volunt ad satietatem vescuntur. *Iulius Caesar lib. quarto pag.* 77 scribit Renus vbi oceano appropinquat in plures defluit partes, multis ingentibus insulis effectis, quarum pars magna a feris barbarisque nationibus incolitur, E quibus sunt qui piscibus ouisque auium existimantur viuere: *Haec* ille. Sane in occidentali Frisia qui Reni insulas incolunt ad occidentem Fleui fluminis sitas pauperiores ac tenuiores incolae piscationi, aucupio, atque ouorum campestrium inquisitioni operam dant, sibi inde questum magnum lautioribus delitias quaerentes. Est autem Frisia regio pulcherrima, cocto latere ornatissimas habet domos rusticanas magnificas, valde omnis nobilitas habet arces fossis latissimis septas; populosissima est. Fluuios habet Albim Visurgim Amasum Laubacum (*) Fleuum. Ad Amasim scribit *Strabo lib.* 70. Drusus germanicus Octauiani priuignus Bructeros nauali praelio superauit. Oleo ac vino caret frisia. Habitu lingua moribus a Germanis olim quam plurimum distiterunt,

(*) Hoc nomen magis Lauica conuenit Lawersee nam Lau fides Baeck signum, quod hic tutus accessus ac recessus est cum orientales frisij pijraticam multum exercerent.

adeo vt linguam eorum germani nihil omnino assequantur, rara enim frisijs cum germanis solet esse consuetudo olim. Plebs Frisica olim aureis argenteisque monilibus grauis in conuiuijs et coetibus erant atque fulgebant latera cingulis, brachia armillis, pectora fibulis. *Feroces* sunt Frisij in hostem: in aduenas auorum temporibus aequissimi ac liberalissimi esse coeperunt. Conuiuijs potationibusque solent esse dediti quotidianis addicti comessationibus ac poculis: et habebant ingentia magnaeque capacitatis cornua ferarum, circa oras laminis aureis argenteisque, item circa medium ac finem circumdata, pro poculis. Intendit hoc Caesar, belli Gallici, lib. 8. In Hercinia sijlua multa ferarum animalia nasci constat, quae alibi visa non sunt, inter quae vnum genus est quae vri appellantur, eorum cornuum amplitudo figura et species multa a nostrorum boum differunt haec studiose conquisita ab labris argento circumcludunt atque in amplissimis epulis pro poculo vtuntur. Haec ille. Quoties pathenum seu poculum vicino tradunt cuiuscunque conditionis et sexus id datis dextris ex more in sijmposijs faciunt, etiam addito foeminis osculo, sine vllo scandalo aut inverecundia. *Bartolomeus Anglus* et *Aeneas Sijluius* qui papa factus Pius 2^{s} dictus est sic inquiunt Gens frisonum est ferox armis exercitata robusti et proceri corporis, securi et intrepidi animi, gens libera, suis vtens moribus, exteris nec parere sustinet nec dominari cupit: morti se exponit gratia libertatis potiusque mortem diligit quam se iugo seruitutis opprimi patiatur. Ideo dignitates abnuunt, militares non alios inter se in sublime prouehunt. Subsunt tamen Judicibus quos annuatim de se ipsis eligunt, qui rempublicam aequo iure disponunt. Viri fere omnes circulariter sunt in coma attonsi, qui quanto sunt nobiliores, tanto altius circumtondi gloriosius arbitrantur. Castitatem multum amant et liberorum impudicitiam seuere

puniunt sacerdotes (ne aliena cubilia polluant) sine coniuge non facile admittunt. Haec ille. Quod comam attondant ex Caroli magni priuilegio descendit, sed hic mos post Aeneam sijluium et Bartolomeum anglicum mutatus fuit. De origine frisiorum in seculo Saxonum lib. 36 cap. 42 habetur quod in exercitu Alexandri magni fuerint multi cum principe Siciliae, qui iuuarint Alexandrum vt victo Dario subiugaret totum orientem: qui a morte Alexandri inuisi incolis Asiae cum non auderent isthic manere, impleuerunt rapinis et spolijs trecentas naues atque in Europam perrexerint, sed ob imperitiam rei nauticae praeter 54 omnes fuisse submersas. Harum tribus fratribus ducibus 18 applicasse in Frisiam incultam tunc terram. Alius 12 venisse in Ruyen ex quibus sint orti Ditmarsi, Holsteni et Hadelarn. Et 24 in Saxoniam aduenisse qui expulsis inde Thuringis possederint illam, Annis 337 ante natiuitatem Cristi. Westfalos Saxonum partem esse mores et lingua testantur, et Beda in Mertilogio westfalos antiquos Saxones vocat. Alia quaedam aeditio tradit 10 naues ad nouas sedes quaerendas ex Asia europam petijsse, et ad hijberniae Insulam primum applicuisse, ibique eius loci regis liberalitate tribus nauibus ad oceani littus locum datum: reliquae Amasi fluuij ostium intrarunt vbi oceano influit, vbi cum terram pinguem incolas raros inuenirent egressi, isthic consederunt, et omnem terram vbi multiplicati numero esse 7 Zelandicis prouincijs distinxerunt. At vero contra multorum opinionem scribit *Reinerus Cartusianus Coloniensis* in Tractatu de origine, laude et illustribus viris Phrisicae gentis sic: Transeuntium ordo postulat vt ipsam originem frisonum quantum possibilitas ministrat perquiramus, partim quod a veneralibus audiui, partim quod in libris legendo didici. Circa annum domini 77 tempore Vespasiani Imp. duae gentes in orbe spectabiles valde humiliatae et afflictae

fuerunt, prima erat Hebraica, secunda Pictauica, tandem post multam narrationem scribit duas turmas a Tito in longinquum exilium et inhabitabiles oras relegatas vnam ad alpes consedisse Suitensesque vocatas, alteram ad oceani littus in frisiam consedisse etc. Hoc falsum esse constat ex Tacito qui iam ante Ti. Vespasiani tempora vixit ac honorificam frisiorum mentionem facit.

HISTORIA FRISIORUM EX DIUERSIS AUTHORIBUS.

Libri primi Daniae cap. 11 ac 12. *Albertus Crantzius* hamburgensis, Froto inquit eius nominis primus Daniae circa natiuitatem domini Frisiam bello tentat, cui Wicho Frisiorum princeps cum classe occurrit, in- Wicho classis praefectus.
pugna res iaculis agitur. Frontoniani lentius ac rarius iaculantur, donec consumptis Frisiorum telis, in eos velut segnes, Dani iam vrgentes insurgunt, inque fugam coniectis praedam maximam agunt deinde in Galliam transfretans regem pariter fundit fugatque. Capite 18. Rorico etiam Daniae rege in rebelles Wandalos praeliante, Vbbo Frisius a Danis, item quidam Vbbo fortissimus heros.
a Wandalis, duello praelium terminarunt, procurante ita fortuna vt vna ambo perirent, ne alterius exitio alter gloriam voluptatemque perciperet, herculeaque neutri virtus excellentior fuit. Et lib. 2, cap. 10 et 11. Idem succedente tempore de Vbbone quodam Frisio tradit qui Haraldo eius nominis 2° Daniae regi adfuerit miles cuius strenua vsus est opera in Reni fluento ac Saxoniae littore (vbi eundem captum sibi retinuit militaturum) atque Britannia, quam caedibus atque rapinis repleuit rege eorum humbroto prostrato:

ex quo in galliarum littore Normandiam Normanni de suo nomine reliquerunt. Vbbonisque fretus audatia ac belli gerendi peritia (ait Crantzius Norwegiae lib. 1, cap. 27) septennio toto graue bellum in Suetiam parauit, ex britannia quoque frisiaque arma huic agmini accessere, ac tanta mole concursum est, vt vix fortium atque inertium discriminarentur acta, caedunt caedunturque passim victi victoresque. In Suecis Starniterus, in Danis Vbbo Frisius virtute inter multa pugnantium millia, eminebant, et post multum sanguinem fusum cadit Vbbo Danicarum partium fortissimus propugnator, qui quadraginta quatuor tela aduerso corpore excepisse traditur. exinde subruere danorum res paulatim coepere, inque acie rege interfecto Sueciae rex omnia occupauit. Lib. 4 cap. 12. Lodowicum imperatorem Siwardo 4° et Erico 2° successori eius, frisiam domandam concessisse, et haec quidem omnia, ante annum domini 860 contigisse Crantzius D a n i a e lib. 4 cap. 14 tradit. Quamuis donatio ea uniuersae frisiae esse non potuerit, sed alicuius partis tantum.

Corn. Tacitus annalium lib. 4 Circa annum Cristi 16. Tempore imperatoris Tiberij inquit Frisij, pacem romanorum exuere magis auaritia quam obsequij impatientes. Tributum ijs Drusus iusserat modicum pro angustia rerum, in vsus militares coria boum penderent, non intenta cuiusquam cura, quae firmitudo, quae mensura: donec Olennius e primipilaribus regendis Frisijs impositus, terga Vrorum delegit ad formam. Id alijs quoque nationibus arduum, apud germanos difficilius tollerabatur, quibus ingentium belluarum feraces saltus, modica domi armenta sunt. Ac primo boues ipsos, mox agros, postremo corpora coniugum aut liberorum seruitio tradebant. Hinc ira et questus, et postquam non subueniebat, remedium ex bello. Rapti qui tributo aderant milites, et patibulo adfixi. Olennius infensos fuga praeuenit,

receptus castello cui nomen Fleuum. et haud spernenda illic ciuium sociorumque manus littora Oceani praesidebat. Quod vbi *L. Apronio* inferioris germaniae Propraetori cognitum est, vexilla legionum e superiore prouincia peditumque et equitum auxiliarium delectos acciuit, ac simul vtrumque exercitum Reno deuectum Frisijs intulit, soluta iam castelli obsidione et ad sua tutanda digressis rebellibus. Igitur proxima aestuaria aggeribus et pontibus traducendo grauiori agmini firmat. Atque interim repertis vadis alam Cannifatem, et quod peditum germanorum inter nostros merebat, circumgredi terga hostium iubet: qui iam acie compositi pellunt turmas sociales, equitesque legionum subsidio missos. Tum tres leues cohortes ac rursum duae, dein tempore interiecto, acrius eques immissus: satis validi si simul incubuissent, per intervallum aduentantes, neque constantiam addiderant turbatis, et pauore fugientium auferebantur. Cethecio Labeoni legato quintae legionis quod reliquum auxiliorum tradit: atque ille dubia suorum re in anceps tractus missis nuncijs vim legionum implorabat. Prorumpunt ante alios quintani, et acri pugna hoste pulso, recipiunt cohortes alasque fessas vulneribus. Neque dux romanus Romanos vltum ijt aut corpora humauit, quamquam multi tribunorum praefectorumque et insignes centuriones cecidissent. Mox compertum a transfugis 900 romanos apud lucum Baduhennam (idest backeveen hodie transpositis paululum literis) pugna in posterum extracta confectos: et aliam 400or. manum occupata Cruptoricis (kropiswolde hodie scribitur) quondam stipendiarij villa, postquam proditio metuebatur, mutuis ictibus procubuisse. Clarum inde inter germanos Frisium nomen, dissimulante Tiberio damna ne cui bellum permitteret. Circa annum domini 55 circa diuorum petri paulique martiria lib. 2° enneadis 10ae *Sabellinus* ait in germania Frisij et aliae quaedam gentes parum

Victoria Frisiorum.

notae, Romana in se arma irritarunt, sed horum motus mox fuere compressi. *Tacitus* vero *lib.* 13° Cum Neronis tempore Frisij iuuentutem saltibus et paludibus, imbellem aetatem per lacus admouissent ripae, agrosque vacuos et militum vsui sepositos insedissent, auctore Verrito et Malorige qui eam nationem regebant; jamque finxerant domos, semina aruis intulerant, vtque patrium solum exercebant, cum Dubius Auitus accepta a Paulino prouintia minitaretur vim romanam, nisi abscederent Frisij veteres in locos, aut nouam sedem a Caesare impetrarent, perpulit Verritum et Malorigem preces suscipere. Profecti romam dum alijs negocijs occupatum Neronem operiuntur: inter ea quae barbaris ostentantur, intrauere Pompeij theatrum, quo magnitudinem populi viserent. Illic in Orchestra per otium (neque ludicris ignari oblectabantur) dum consessum caueae, discrimina ordinum, quis eques, vbi Senatus percunctantur, aduertere quosdam cultu externo in sedibus Senatorum; et quinam forent rogitantes postquam didicerunt earum gentium legatis id honoris datum et exhibitum qui virtute et amicitia populi Romani praecellerent et coeteros anteirent. Nullos mortalium armis aut fide ante germanos esse alta voce exclamant, et progressi inter patres consedere. Quod comiter a visentibus exceptum, quasi impetus antiqui et bona aemulatio. Nero itaque eorum virorum indole delectatus ambos Frisios ciuitate romana donauit: sed Frisios decedere agris iussit. atque illis aspernantibus, auxiliaris eques repente immissus, necessitatem attulit, captis caesisue qui peruicacius restiterant. Agri autem hi vacui a Frisijs insessi, quondam Chamauorum, mox Tubantum et post vsippiorum, dein Frisonum, post quos Ansibarij a Cauchis pulsi eos occuparunt. Anno Cristi 375 maximam famem Frisiam inuasisse caput 30m libri 7 Tripartitae historiae docet. Anno 435 Euoistus

Seria Frisiorum ingenia.

Magnifica legatorum Frisicorum vox.

frisorum rex occupauit Angliam, quae a Troianis profugis Albion, dein a Bruto Britannia antea dicta fuit. Vide Chron. Angliae.

J. R. De Radbodo Willibrordo multa eiusdem quidem sententiae scribunt authores, annis vero dissident. Referam vt scribunt: neque multum de tempore disputandum, hoc solum monuisse sufficiat, ex hac diuersitate videri duos fuisse radbodos, alterum Frisiorum ducem electione forsan Frisiorum: regem Daniae seu Norwegiae alterum (*). Sergius papa a° 686 vixit, Beatus autem Renanus lib. 2. ait a Sergio pontifice missum Wigbrordum (Wilbrordus est) ad Frisios a quo conuersi sint sed cum eorum multi adhuc idolorum cultui seruirent, a Gregorio dein missus est Wunefridus, londinensis anglus, Romae Bonifacius dictus, hic dicere solet, olim Aureos sacerdotes ligneis calicibus, nunc vice versa ligneos aureis vti.

Radbodus Willibrordus.

(*) Het volgende, hoewel doorgehaald, op een los stuk papier hierbij gevoegd. „Legi in Chronico Vorperij Tiarda nobilis Frisij „quod anno 448 Kengistus et Horsa tribus nauibus in Britanniam „appulerunt, Et post magna Frisonum suorum multitudine adducta „hic Hengistus Friso primo vndecim, dein 40 nauibus eos in Bri„tanniam adnexit, Regique nuptui data filia a rege dono caepit re„gionem Aquiloniae et Britanniae ad inhabitandum, alios etiam re„giones caepit, dein rege capto omne regnum ferme adeptus Ocham „filium successorem reliquit. Postea 12 praelijs frisios Angli vice„runt et pene fugarunt non tamen extirpare potuerunt. Nam Beda „in gestis Anglorum scribit tempore Mauritij Imperatoris Anno „Cristi 582 regni 14 Beatus gregorius papa misit Augustinum „praedicare verbum Dei genti Anglorum, Anno ab aduentu eorum „in Britanniam circiter 550, regnante tunc in Cantua Edelberto rege „potentissimo, qui fere cum omnigente sua (scilicet frisica) fidem „Cristianam denote suscepit. Erat enim idem Edelbrecht (teste beda „cap. 5 lib. 2 historiae anglorum) filius Immerici, cuius pater Ocha, „cuius pater Orrich cognomento Oisch, cuius pater Hengistus qui „cum filio suo Oisch primus Britanniam intrauit et caetera. Nota „Frisios non fuisse extirpatos et ex horum progenie fuerunt sanctus „Willibrordus (in Anglia natus) cum suis vndecim socijs qui euan„gelium Frisijs et Saxonibus annunciarunt. Vide de hoc Marcellum „in vita Sancti Suidberti episcopi." (F.)

In Chronicis legitur E. B., tempore Lotharij galliarum regis Ritzardum frisiorum regem anno 625. dein anno 688 tempore Pipini patris Caroli Martelli Ritzardum Frisiorum ducem caesum fuisse.

Funccius in Chronol. aº 696 Pipinus Radbodum frisiorum regem vicit et ad Cristianismum eos compulit dato ijs Wilibrordo anglo episcopo qui eos summa diligentia in verbo fidei instituit. Causam existimo cura pontifice homini Anglo haec functio sit potissimum demandata, quod illi lingua ingenioque cum frisijs ex parte conueniret, Angli enim multis vocibus Frisiacis vtuntur, neque dubium est quin anno a Cristo nato 600 circiter, quo Angli saxones britanniam occuparint vt Polidorus virgil. lib. 3º scribit (ac britanni ad fidem conuersi sint) quin ex frisijs expeditionis socijs multi in eo regno remanserint. Idem *Funccius* aº 807 inquit Radbodus Frisiorum dux (quem Ioannes crispinianus qui Leonis Isaurici temporibus vixit Richardum nominat) cum iam alterum pedem in baptisterio haberet, interrogans vbi patres ac proaui essent: respondente sacerdote, eos condemnatos esse, pedem retraxit, inquiens, et ego cum ipsis quia maior pars sunt manebo, et noluit babtisari. In chronico Saxoniae haec author legit. *Curion* Frisii Radbodo eorum duce superato in Cristianismum a Pipino aulae galliae magistro patre Caroli Martelli inducuntur. *Jacobus Curio hof.* lib. 2º Chronologiae. Floruit beda in Anglia a Cristo nato anno 700 mortuus senex aº 734, Cuius coaetanei fuerunt apud Anglos Wilibrordus Bonifacius, alijque innumeri aeterna nobilitati memoria viri, ac monachi fere omnes. Nitebatur enim solus britannicus monachismus prae reliquis gentibus adhuc vera pietate et doctrina ac sola morum probitate. Praecipue ingenio valuerunt ac facundia ac pietate Wilibrordus qui batauos Frisios Saxones Sclauos pontificio signauit

Bonifacius.

charactere primus anno 736 mortuus: Et Bonifacius Londae natus ac Benfridus ab initio dictus, cum adhuc mera in germania esset superstitio ethnica et idolorum latria. Quae tanta fuit vt nisi autoritate Caroli Martelli (aui Caroli magni) et Gregorij papae (papa Sijracusanorum lingua idem est quod pater) nixi adiutique fuissent, quod Carolus maximis rebus gestis theologorum adiutaret propositum: Et quod is ita se Francicam coronam, et aliquas per germaniam regiones nacturum speraret, cum Leo Imp. ob simulachra e templis exturbata a papa esset excommunicatus exterminari non potuerit. Perduxit ergo in Romani pontificis obsequia Bonifacius Francos, Noricos, Boios, Thijrringetas, Cattos, Saxonum partem, Danos, et aº 755 cum quinquaginta quatuor ministris (inter quos ego existimo haud dubio Roffridum Wolfridumque, quorum memoria in Beem celebratur, quique aggere ea loca cinxerunt) interficitur, ac primum Traiecti sepultus effoditur, ac Moguntiam transfertur, postremo Fuldis sepelitur, postquam plurimos ex anglia viros ac foeminas, monachos et monachas doctrina ac pietate praesignes ad se in germaniam euocasset, quorum singuli certa condiderunt passim coenobia, nam erat adhuc speciosa et placens in ecclesijs *ενταξια* et politica sapientia, quae per Bonifacium introducebatur, sacrarum operationum, ieiuniorum ac simplicitatis plena. In monasticis coetibus vigebat solum et probabatur literarum cultura ac disciplina Canonica, et licet paulatim errores se insinuarent, tamen adhuc latebant, imo si ipsi tanti viri praesciuissent, viribus omnibus obstitissent, tantopere cultui amorique diuino studuerunt. Hinc ergo apparet Frisios (vt et westfalos) Caroli Martelli eiusque filij Pipini auspicijs his doctoribus ad fidem, non a praedicto pipono Caroli Martelli patre esse adductos; cuius Ioan. Til. mentionem facit. *Nauclerus* volu. 2. gene. 25 et *Sabellicus* enne. 8 lib. 7.

Beedum templum et capellam fundaue-rint.

Dagoberto 3° Francorum regi a° 715 est quidam subrogatus Daniel a nonnullis Hilpericus 3ˢ appellatus, quem cum Carolus Martellus Francus, ac dein Francorum rex auus Caroli magni solio deturbare conaretur, auxilia Danieli imploranti, nec suis contento viribus, venerunt a *Radbodo Frisonum duce* et primo ad Mosam conflictu Carolum fugauerant. Anno autem 725 (aut vt alibi 734) Carolus Martellus 300 millibus Saracenorum (auxiliante Eridone Hispano vt ait Aemilius lib. 2) ad Turronem in hispanijs caesis vno praelio, ac liberatis hispanijs cum Sueuis Saxonibus bauaris bella gessit, ac Burgundionibus subactis, Burdegala ciuitate ac regione potitus, dux strenuus animum induxit Frisones domare, tunc adhuc idolatras et malorum daemonum mancipia. Ea vero gens ex continenti Galliae quod ad Reni ostia vergit, leuibus praelijs pulsa, in Insulas Amniam (amelant) Strachiam Astracham circa ostia rheni, cum vxoribus liberisque qui per aetatem militare non poterant, velut in tutum sese recepit. Sed Carolus nauigio Aquitanico sinu ducto deuectus, eas insulas cruentis praelijs vi captas diripuit, et multa edita caede non sexus non aetatis habita ratione, idololatriam, eorumque templa fana, lucosque barbarae impietatis ac statuas deorum igni ferroque dirui curauit. J. R. Frisica quoque chronica docent Wilibrordum in holwijrdum circa Doccum adfretasse, Templa exedificasse, populum edocuisse, in Oethmersum mortuum, Traiectique ad renum vbi episcopus erat sepultum esse. Bonifacium vero cum socijs vbi venisset in Frisiam, prope Doccum interfectum et post hos venisse Radboldum Daniae atque Norwegiae Regem in Frisiam, ac de suo nomine, ex Knocke Larrelt in midlum viam qua exercitum duceret, Koning Radbods wech de se nominatam in hunc vsque diem reliquisse. Eoque seruitutis Frisios redegisse vt ligneas torques gestarent: vt januas primas omnes in septentrio-

Frisij Idolatrae ethnici.

nem, adeoque depressas haberent, vt non nisi genua flectendo in honorem suam exire possent aedibus. Quamuis tamen intellexerim Nicolaum Freese nobilem Frisiae orientalis insignis prudentiae multaeque aetatis virum retulisse haec quidem eadem, *Radbodum vero regem Frisiorum a Danis constitutum et Nordae commorasse:* et haec quidem se cum auditu vt septuagenarius habere tum ex literis atque instrumentis didicisse anno domini 619 accidisse. quae vt vera esse facile crediderim atque audiuerim haec tamen circa annum 725 vel 730 contigisse existimo, et haec quidem de Wilibrordo Bonifacio Radbodo frisijsque ad fidem salutarem perductis: nam quod Radbodus in babtismo relapsus fuerit etiam satis est certum.

Radbodus.

E. B. scribit Anno 690 *Radbodum locum tenentem regis Daniae* apud Frisios fuisse Ducemque eorum atque Tijrannum sodat he den Fresen dwang holten halsbanden tho dragen, vnd hoere doeren na den Noerden tho hebben vnd so leech dat se nijgende vnd buckende na den Noerden mosten wthgaen, vnd dese is van Pipino overwunnen. Vnde a° 629 is Radbodus mit pipino verdragen vp conditie dat he sich sal doepen laten. Doch euenwal hefft he darna weder ouer den Fresen Tiranniseert, vnd tegen Carolo Martello oeck rebelleert. Doch vm bloetstorten tho vermijden, sint etliche Fresen de principalesten vnd wisesten tusschen beijden gegaen vnd geredet, dat beide heren duello dat is mit een kamp als den Fresen gewoenlich was, den krijch solden endigen, vnd we den wun sol den victorie erholden. In desen strijtt als Karolo sijn hansche entfiel vnd Radbodus dien vpnam vnd Carolo dede, vnd also van den strijt vphilde vnd intermitteerde Riep Carolus he hadde gewunnen wesshalven Radbodus Wach geroepen vnd sich beclaget solde hebben, darvan de plaetse den namen wach en see beholden hefft.

Carolus magnus.

Sabell. ennea 8 lib. 8 (circa annum 770). Carolus magnus cum iterato ad hispanias domandas exercitum centum triginta millium hominum contra Saracenos inueheret, hos principes secum traxit Turpinum remensem antistitem Rolandum blauij comitem nepotem suum, Oliuerium comitem gebennensem Astolum pingolensem comitem, Aristagnum britanniae regem, Eugelerium aquitaniae ducem, Gundeboldum frisiorum regem, gayserum burdegalensem, Oellum Nannetensem comitem, Arnoldum bellanicum, qui postea Aigolandum Saracenorum principem in praelio interfecit, Naaman bauariae ducem, Ogerium Daciae regem, Sansonem burgundiae ducem, garinum Lotaringiae ducem. ita vt ad 12 millia passuum castrorum fremitus audiretur. Hoc bellum initio regni sui gessit, etenim Pipino patre mortuo regno germaniae ac galliae Francorum dicto praefuit annis 32 ante adeptum romanum imperium. Ac ope Frisiorum *Saxones tandem deuicit et imperio* romano, tributo, religionique pariter subiecit, ac nonnullos Saxones in Brabantiam Flandriamque transtulit, vnde ijdem orti esse feruntur. Anno 32 regni Romam profectus *Leonem* papam *Frisiorum ope alacritateque* restituit. Anno Cristi 801 ipso die natalis domini imperatorio diademate a Leone 3 papa coronatus primus germanus imperator, assentientibus in hoc postea Imperatoribus Constantinopolitanis quoniam occidentales regiones, pontifexque Romanus non amplius parerent: Etenim pontifices Imperium in omnes homines primatum et vniuersalem episcopum, caput tiotius ecclesiae, habere atque esse antichristiana diabolicaque superbia, necnon ijs conditionibus ad Imperatioriam dignitatem Carolum euehebat, scilicet dum se veluti clientem, defensoremque papae ac romanae sedis in omnibus fore iuramento adstringeret, quemadmodum et factum est. Carolus deinde Longobardos, id est Saxones Italia pepulit. Tassilonem bauariae ducem com-

Gundeboldus dux Frisiorum.

Papae primatus.

Caesar eius cliens defensor.

pressit Hungariam bohemiamque subegit, ac monarcha occidentalis est factus fortissimus imperator. Pijssimo etiam religionis studio, et Romae concilia, et Francofurti. Item Moguntiam Remense Turonense Cauilonense Arelatense habuit. Gijmnasia publica Bononiae, Lutetijs parisiorum, Papiaeque constituit. Multa per germaniam monasteria pro scholis in vsum iuuentutis erexit. Ius Francorum in ordinem legumque libros erexit Iure veteri romano per longobardos francos ac barbaros exulante. Antiquas germanorum historias ac cantica et collegit et prae delectatione edidicit. Germanice latineque dicendo disertus, Graecos oratores audiuit sed paucis ad ea respondit. In praefati sui cognati Rolandi obitum versus ipse conscripsit. Astronomiae in senectute operam dedit. Inter prandendum et coenandum lectione Augustini delectabatur. In templis horas canonicas et sacras lectiones cum sacerdotibus cantauit, et principibus ad eorum vitae emendationem lectiones praescripsit, nulli pietate secundus. Apud exteros reges Cristianis vt clementius tractarentur impetrauit et Cristianis pecuniarum subsidia misit. Ventis mensibusque nomina hodierna imposuit. Frisijs maximas gratias restituit ac dedit, Aquisgrani vbi et fere degebat mortuus anno salutis 815. Ante mortem pons apud Moguntiam decennio demum ab eo confectus deflagrauit, portenditque germaniae a Gallia disiunctionem. Hoc quoque quod adijciatur dignum memoria quod filias ad laborem ad nendum ad texendum fila, lanificiumque assueuerit tantus imperator, vt merito magnus maximis ornatus virtutibus vocetur. J. R. Priuilegium Frisiorum aliquando latine in bauariam Roma allatum (quod ibi extabat) vidi atque descripsi, cum vero perdiderim, illud quod in juris municipalis orientalis Frisiae codice reperi, subuertam vernaculo sermone.

Priuilegium omnium Frisiorum in genere.

Wij Carl van Gotts gnaden Romissche koning vnd vermeerer des Rijx Doen kund allen menschen van wat hogen vnd nedrigen stande de sijn offte wesen mogen, vnd in tokomenden tijden geboren worden: Genade vnde wes wij vermogen. Vp dat geen goet werck vnbelonet blijue, vnde wat doegeden gescheen niet vergeten worden so ist datmen also dan goet vnde woldaet in goeder gedechtniss vnde in besegelden breuen bekuntschappet, dat sich de nacomelingen des verfrouwen moeten, dat sich hoer voervaderen so eerlichen to denste des Romisschen rijckes stedes hebben geholden geoeffent vnde beflitet. Angeseen dewijlen dat ludinger de hertoch van Sassen sijn hertochdom hielt vander herlicheit der Keijseren na rechte des leengoedes, vnde dat niet achtende to bekennen vnde versmadende den tinss to geuen van sijnen Hertogdom, alse dat hertochdom gesettet was van den keiser Augusto, vnde oeck gewoentlich was itlichs jars van sinen voergengers, an vnseren voergengeren to betalen: vnde he sich suluen vns vnde der Keiserlicher heerlicheit in aller mannieren, sunderlichen edder mit voersate ouermiddes siner hoeffeerdicheit tegengesettet. vnde in beswaringe vnde becortinge der keiserlicher heerlicheit sich hielt vnde vpworp vor einen koning, vnde geboet datmen hem enen koning van Sassen heeten solde, vnde wij nu alsodanige houerdie vnde vnrecht de he vns vnde der keiserlicher heerlicheit mannichmael gedaen hadde langer nicht lijden noch gedulden kunden noch wolden. So hebben wij begeerth hulpe vanden Oestfresen vnde Westfresen, de wij bekenden Frie vnde dapper manner vnde van wunderlicher koenheit als vns gesecht, vnd erfaren hebben. Den oeck deseluige hertog vole beswaringen gedaen hadde, vpdat he de sijner macht vnderwerpen mochte, vnde se nochtans em alletijt wederstunden vnde vor em beschermeden. Des sint

de Fresen vorsc. seer verblidet gewest dat wij hoerder hulpe begeerden, vnde hebben vns bij horen getruwen boden belouet vnde seecker gemaket dat se bereidet komen wolden vns to helpen, vnde vmme to beholden vnse eere vnde de keiserliche heerlicheit hoer leeuent darvor setten wolden. Aldus hebben de vorsc. Fresen sunder vertoch to striden sich bereidet tegen den vors. hertoch ludger vnde tegen den sijnen, den tijt (so se dem keiser hadden thogesecht) voergekomen vnde den hertog mit groter gewalt vnd voelheit der Freesen, vnde dat hertogdom van Sassen mit starcker hant auergetogen vnd ingegaen, manlichen vnde wreetlichen mit voergeroerten hertog ludger vnde sijn heer gestreden, vnde hebben hem vnde sijn heer mit de allerbesten vnde voerneemsten sines hertogdoms auerwunnen gefangen vnde mit seelen gebunden vns den hertog mit sijn hertogdom ten handen gestelt vnde geleuert vnde sinnen also mit groter blijsschap vm dat gelucke welck se vercregen hebben, na hoer lant weder getogen. Vnde also oeck de nije gekomen Romer vnse geboden niet en achteden, vnde vngehorsam wolden sijn, vnde sommige rechten der keiserlicher heerlicheit sich vndersloegen, in vnser besweringe vnde verkortinge vnser keiserlicher Rechten, vnde wij hulpe sochten an den geloeuigen menschen des keiserlichen Rijx, vm weder tostaen horen vnrecht(*). Als de vorgesc. Fresen solckes hoerden, sint se gecomen vngeroepen vnde vngefordert van vns, mit enen groten schar der Fresen vns to helpende, vnde toegen mit vnsen heer tho Roem. Vnde do se der stadt van Rome naeckeden, scheideden sich de voergeroerten Fresen van onsen heer edder krigesvolck, vnde villen mit mechtiger hant vnde cracht vp

(*) „Wante to dier tijt noch vole heidenen weren wo voer verhaelt is." Zonder aanhalingsteeken staan deze woorden hiernevens aan de kant. (F.)

den Romers, de wth Rome vnsen heer hochmoedelich to moete queemen, vnde de Fresen auerwunnen se, darouer vole menschen an beiden siden steruende vnde ouermits de Edelingen van Romen den de Fresen gefangen hadden, hebben se vns Romen vnderworpen vnd vnderdaen gemaket. Wij oeuerst hier inne anmerckende hoere vromheit, freechsamheit vnde koenheit, vnde gedenckende hoeres getruwen dienstes, de se vns vnde der keijserlicher heerlicheit bewesen hebben. Willen den vorsc. Fresen van der gewoenlicher vnd koninglicher moegentheit sunderlinge gratie doen, mit Rade vnser geloeuigen menschen, vnde consent vnd fullboert der princen des keiserlicher Rijx. 1. Laten quijth vnde geuen quijth den tribuit offte tinss de gesettet is van den keiser Augusto als dertig punt lottigs goldes, de se vns vnde vnsen vörgengers itlichs jars plegen to geuen, also dat wij noch vnse nacomelingen den vorsc. tinss offte tribuit vanden vpgemelten Fresen offte hore erffen geen schattinge van se eisschen noch forderen willen. 2. Voert meer hebben wij van vnser keiserlicher macht den vorgesc. Fresen mit allen horen kindern geboren vnd vngeboren gegeuen, dat se alle vrij solen wesen inder ewicheit, vnde entbinden se hiermit aller erfflicher egendoem. 3. Oeck hebbe wy gesett, dat nemant hore here wesen sal, dan mit hore fullboert vnde goeden wille, vnde vpdat de Fresen niet schijnen sunder richtern tho wesen, so hebbe wij gesett dat se vnder sich suluen so vole Raetgeueren (offt richters) alse het hoer duncket nutte vnd noet tho wesen, kesen mogen, die hoer in hore wertlicken saken vnde clagen richten solen. Vnde hebben oeck gesatt dat de Raetmans offte richters, itlickes jars na gewoente der Roemeren, enen beschedenen vnde bequemen persoene kesen solen, vnder wiens regiment heerschappie vnde macht sal dat heele Frieslant gesatt vnde vnderworpen

Vnd seet Anno 1521.

Aristocratia: Regerers der Fresen. Ouericheit.

wesen, den so oeck oeuer al vnde in allen dingen als horen heren binnen offte buten de palen van den landen solen gehoersam wesen, vnde de persone sal genoemt worden Potestas Frisiae, dat is macht des Frieslandes. Potestaet.
4. Voertmeer hebbe wij ingesatt dat so jemant van den Friesen wil Ridder wesen edder worden, hebbende goedes genog den sal de Potestas sijn sweert vmme gorden, vnde geuen hem mit sinen rechter handt eenen halsslach als gewoentlich is, vnde hem also to enen ridder maken: vnde gebeden hem strengelicken, dat he voertan niet gewapent ga na de manneere der Ridderen des Rijckes Frangrijck. Hiervmme want wij gemercket hebben, dat so de vorsc. Ridderschap der Friesen doen willen na de forma vnde groetheid hoerder lichamen, de em van godt in der natuer gegeuen sint, sollen se allen riddern der werlt mit hore sterckheit vnde koenheit, so gewapent auerwinnen, se solen den schilt horer Ridderschap vanden Potestaet entfangen, in welcken schilt sal gemaelt sijn de keijserliche Croene in een teecken der vriheit de hem van vns gegeuen is. Oeck hebben wij gesettet dat de Fresen de Ridder wesen willen, solen to den oren tho vmme hoer hoeuet geschoren wesen, vmme hoere Friheit to bewisen de em van vns wo vorsc. is gegeuen is (*). 5. Is oeck jenich

Riddern.

(*) Onder aan deze bladzijde staat met een ander hand geschreven: „Bij Caroli magni tijt daervoer ende naderhant hebt alle fresen „in genere ende d'Omlanden tusschen den eemse ende lawerse in „spetie alle regalien gehatt jure suo niet alleen de se vsurpeert hebbet „dan oick de enich vrij populus pure mogen vsurperen (exempli „gratia alsmede van munten) al schoen niet en hebbe deselff vsur„peert. De verbunden tusschen gron. ende omlanden bestedigen „alle omlansche gerechticheiden ende vriheiden herlickheiden. Quasi „vsurpartien van gron. tegen verbunden gedaen maeken geen recht." Ook is in de kronijk bij deze plaats gevoegd, doch met een ander hand geschreven, een afschrift van dezen privil. brief in het latijn, genomen uit Guicciardin, p. 232 van den Amst. druk, bij Corn. Nicolai, 1609. (F.)

mensche de dese vorgesc. Fresen mit duller koenheit edder vermetenheit inbreecken offte entweldigen wollen, na de sente tie de wij mit fulboert der princen des keiserlichen Rijckes hem hebben gegeuen so solen se vnde hore hulpers, als ballingen van hoeren landen vnd guederen affgescheiden worden, vnde darto vander geselschap der gelouigen menschen des keijserlichen Rijkes. Vnde gebeden mits vnse keijserliche mogentheit alsodane menschen als ballingen, vnde wedersakers des keiserlichen gebedes off rijckes van allen lueden tho schuwen. Vnde is jemants de sodane lueden hulpe doet offt bistendig is to striden offte to oirlogen tegen de vorgesc. Fresen, de sal bekennen dat he in de seluige schult offte poena gekomen is. Vnde mit der voergenoempter moegentheit hebbe wij oeck gesett, in wat saicken den vorgesc. Fresen enige schade gedaen worde in oeren leuende off guede, dat vnse nacomelingen offt wertliche Richters darouer solen recht geuen ouer den quaetdadigen lueden, datmen de sal pijnigen alse ballingen vnde verdriuen van horen lande vnd guederen. Vnde dese sententie als van vns gegeuen vnde geschreuen is, gebeden wij vnde setten vasticheit to holden vnde heel bliuende in ewicheit. Vnde betuegen dit mit inholdent dusses breeues, den wij hebben vercregen van vnsen allerhilligsten Paust Gregorio, is dat de vorsc. Fresen clage doen van beswaringe de hem gedaen wort, van de voergesc. quaetdadige menschen, so sal de vpgemelte paust vnde sine nacomelingen vmme brekinge der priuilegien vnde vriheiden, de quaetdadige menschen darum inden ban doen, vnde gebeden verbannet to wesen wth den Frieslanden: Vnde sunderlinge den genen de wertliche macht hebben solen darin werpen interdiceren vnde verbeden Gotlickes deenstes, welcke sententia des bannes sal niet entbunden sijn, dan vermits sunderlinge gebode des pawestes.

Vnde vpdat dit vnse lofflicke werck ewichlick sine crafft vnde sterckheit beholde, vnd noch van vns noch van vnsen nacomelingen noch van jemants gebroecken moge offt in twijuel gebracht worden. Vnde vp dat sich vnse leuen Fresen inder ewicheit van aldusdanige priuilegien vnde vriheiden (wo voergeroert) verbliden moegen, so hebben wij dessen brieff daruan doen schriuen, vnde mit vnsen golden insegel in ein getuechenisse der warheit beuestiget. Dusses werckes sinnen wij tuegen Winsceslaus koning van Bemen, Warnardus hertzog van beijern, Lupoldus hertog Morauiensis Hinricus hertoch van Oestenrijck, Otto hertog van Swauen Conradus marckgraff van Mijssen, Harboldus Lantgraff van Duringen, vnde vole ander goede vnd höffsche manner, dit is gescheet vnde gegeuen to Romà to Sanct Johan Laterone inden houe na vnsers hern geboert achthondert vnd twee, 802, vnde im andern jare vnsers keijserdoms (*).

(*) Carolus magnus hefft den fresen to den Cristen geloue, vnde tot erwelinge van geestlichen vnd wertlichen wetten inducecrt, alse der koeren kesten lantrechten seentrechten bij sijn tijden gemaket vnd gesettet: De fresen hebben sich der stadt Roma noch der keisern wetten vnd constitutien mit nichten vnderworpen, dan hebben als fric landen vnd luiden etc. propria iura ciuilia frisica in den 7 Selanden gesettet geestlich vnd werlich, na horen vrien willen, in gar volen dingen mitter pauselichen, off mit der stadt Roma noch Romsche keisern wetten verseciden sijnde derhaluen bij oldes de fresisschen richteren, alse noch a° 1580 etc. de vmlanschen tot den vorsc. rechten vm darna to ordelen niet verbunden sint, dan alleen na friesschen egenen ciuile lantrechten: doch so de fresisschen richtern in horen rechten vnd Eeden vp lantrecht recht vnd billicheit verplichtet sint, so behoren desclue bij gebreck van scriftliche vnd gewoenliche rechten vnd costumen, inder bibelschen Romischen offt andern landen rechten, wat recht vnd billichst is in hoere doemen na to socken. Dat der friesschen landen vnd vmlanden geen iura municipalia sint, seet hier vnder na keiser Sigismundi priuilegibrieff.

Declaratie vp de vorsc. articelen.

J. R. Wat nu desen ersten articel angeet van den tribuit, is tho mercken dat dat kleine Vrieslant tusschen der eemss vnd lawerss van aller heren schattingen vri
1. gebleuen is hen tot des h. van gelre tijden a° 1521 vngerferlich, want ze oeck na luede des 3 articels so lange tho genen erffheren gehatt offt eendrachtig ge-
2. 3. huldet vnd angenomen hebben. Wat nu widers den derden vnde andern articelen belanget, vallet hier de plaetse

Vrijheit. om tho wisen, dat de Fresen ane allen twijuel vrij sint

Regeringe. gewest van oldes her, vnde hore regeringe vnder sich, gelijck landen de alle natuerliche vrijheit hebben gebruicken vnde geneten Inst. de Jur. na. gen. ciu. etc., oeuerst van den Coning van Norwegen vnd denemarck wo vorsc. bedwungen vnde tirannisch gehandelt, dat welck nochtans twijfelachtig offte alle de soeuen vriessche landen also sinnen bedwungen gewest dan alleene, de oestersche frieslanden. Darna oeuerst mits datse des

7 Selanden. (*) Norwegisschen juckes sich entlediget, (vnde nu doer desen keiserlichen begnadung) sint alle de Soeuen Friessche Selanden weder in integrum quasi gerestitueert in hore olde vriheiden, so se van natueren gehatt

Potestaet. vnde geoeffent hebben. Welcke de Potestaten gewest sint is wenig wetenschap, doerdien dat de Fresen geene historijschriuers gehatt hebben, alleen dat tho vnsen oren wal doer vnsen oldern gekomen is dat tho Groethusen in oestfriesland een der Potestaten gewoent hefft. De Regeringe offt forma van Regeringe der Friesschen
3. landen hier int 3 articel geordineert is noch op desen huidigen dach bij dat kleine Frieslant vorsc. in aristocratia verbleuen: vnd anders bij geenen der Frieslanden. Inden

(*) Met een ander hand is hier achter geschreven: „als Tractus „maritimi a Rheno ad Cimbricam Chersonesum. Hinc omlanden „eilanden vnde van ostergo: vnd westergo: Item omlanden tusschen „den eemse ende lawerse in segelen ende breven van nafolgende „bontenissen." (F.)

3 Articel steet dat de Fresen hore egen richters Consiliarios vnd ouericheiden sollen kesen, dit sint de vpstallingen darna genoemt gewest: Ouerst het is sunder twijuel, offte de Fresen hebben van tho-voeren hore egen Ouericheiden vnde Rechten gehadt, oeuerst nu se cristen geworden sint vnd nije rechten geestlich vnd wertlich van doene hadden vnd oeck goeden Oeuericheiden: hefft de keijserliche hoicheit vnd celsitudo, den vresen als van des Romisschen rijckes wegen hore egen vrie regeringe etc. bekrefftiget, derhaluen dan de vpstallingen dat is de ouericheiden off hoeuetlingen der Fresen sich tsamen verbunden, vnde nijes vereniget hebben, tho weten aller der Friesschen selanden in dien tijden. Vnde plechten jarlix vmme Pinxtern achten naderhant tho versammelen vnder den hemmel to vpstallingsboem, communiter vpstallesboem geheten, Dar se tho samen de wilcoren tho vpstallesboem, de 24 lantRechten, de 36 Seentrechten de kesten etc. (dewelcke bij olden tijden in druck sint bij hoer laten wthgaen, in sodane olde vriessche tale, dat oeck nu de vresen 'tselue in vole plaetsen niet verstaen dan alleene mit collatie anderer goder lantrechten) also plegen se oeck vp dese bicumsten hoere verclaringen van rechten vnde geschillen gedaen, vnde verrichtet worden, bij den vpstallingen, dat is de elckes jars hoers seluest egen rechtingen vnde ouericheit hadden vnde bedeenden: dewelcke oeck priuilegien gegeuen hoer egen segel gehatt hebben, vnde alse tho einen Praesidem vnde hoeuet horen Potestaet gekoren. Dat woert vpstalling is ein seer olt Friesch woert, necnon magistratus tantum nomen, vnd niet nobilitatis solum, so dat dit woert bij den Fresen de hoichste furnemste persoen als van wegen der ouericheit autoriteit vnde digniteit gewest vnd merum ac mixtum Imperium gehadt vnd geexceert hefft in plena ac summa potestate,

Vpstallingen de Richteren off ouericheit der Fresen.

Vpstallingsboems bikumsten vnd Rechten.

Merum mixtum Imperium.

quales graeci αυτοκρατωρες dicebant, de welcke oeck in breuen vnd olde monumenten wal Judices vnd consules derhaluen sint genoemt worden. Judices enim apud haebreos, et consules apud Romanos Regiam potestatem habebant, qui populum ex legum praescriptis et moribus (non tyrannice sed iuste ac pie) regerent. Van desen vpstallingen hefft de vorsc. vpstallesboem hore name, welckes boems truncus offte stamme nu im jare 1582 noch blijcket: alwaer de vpstallingen alleene (oeuerst gene andere Edellueden offt staten der Frieslanden geene Gericht offt judicatuer hebbende, als geene vpstallingen sijnde) plegen to sitten. Als oeuerst bij verloep vnde bij boerten van jaren dese vpstallingen hoer rechtingen inden Vmlanden answoren, so sortierden off genoten se gedurende deselue bedeninge noch enen anderen name, tho weten inden westerampte Grietmans, in hunsinge vnde in Fiwelinge landen den name van Redjers. Bij verloep van tijden vnde doer den vmmegang mit den duetschen, is dese voersc. name in dat duetsche woert hoeffetling veluti Caput verandert, is noch naderhant gescheen de anderde veranderinge dat desen vpstallingen offt hoeffetlingen inden westerschen Frieslanden, heerschafften sint genoemt, quasi heroës vnde heerschappie hebbende, vnde de anderen lidtmaten des landes regerende, alse noch bij vnsen tijden vnd sunderling bij vnser olderen tijden gemeentlich, de heerschafft van Oldenborg van Benthem, van Teeckelnborch, hoije, delmenhorst etc. plechte gesecht worden. Cum vero hoc magnatum magistratuumque nomen nunc apud quosuis homines lautos vsurpetur, fit, vt homines nobiles dignitate ac magistratu eminentes, paulatim alia sibi nomina vsurpent. Doch is hier tho mercken dat wal behoerlicken

Judices. Consules. (*) Limites regiminis.

vgl. III p. 14. und auf vorsch. pag. — Jouve I p. 69. p. 50

Greetmans Redjers. Westerampt. Huns. Fiw. 3 delen der landen. Vide de his infra latius sectione 3. Hoeffetling. Heerschafft.

(*) Met eene andere hand er bijgevoegd: „alias rationabiles quasi „reden gebrukende Redjers." (F.)

were datmen niet sodane Confusie van namen makede, vnde der oeuericheit horen name lete holden vnde gebruicken, wante de ouericheit de Ere eines landes is, vnde in alle landen beneuens de oeuericheiden goede lueden van adel vnde anders sint, vnd in goder reputatien geholden worden offt wol de sich der ouericheiden name offte tijtel niet vsurperen. Vnde dese confusie kumt inden kleinen Frieslande (de vmlanden genoemt) wth Oestergoe vnd Westergoe alwaer de adel vnd andern alle hoere Imperia vnd Jurisdictien quijth sijnde, sich de namen beholden, Twelck niet alleene volgen de genen, de tot rijckedom komen vnd ad lautiorem fortunam aspireren, dan deseluen (ja alle bueren) nemen sich adelsgenoten helmen, tekenen, pitzeeren vnd segelen an, contra ipsa Jura ciuilia Romana aldaer gebrueckelich. Inden kleinen Frieslande oeuerst were tho dulden, dat de woerden Juncker vnd heerschafft seer gemeen sijnde den adelspersonen vnde rijckedom, bij den seluen gebruicket worden, oeuerst de Tijtell hoeffetling den genen gelaten de imperium hebben vnd vpstallingen sint.

Disordre in Westfrieslant.

Voert so is wth den 2 vnd 3 articel vorsc. to mercken dat de Fresen *vrij* vnd *sunder heren* gewest. vnde do se nu bij Caroli magni tijden, den cristlichen religie hebben angenomen, hebben se int gemeen doergaendes bij horen egenen wilcoer, niet de paustliche rechten absolute noch pure voer lantrechten in geestlichen saken angenomen, noch sich deme als capiti ecclesiae submittirt, sondern seeckere Seentrechten constitueert, vnd deselue na der tijden gelegenheit verandert offte vermeerdert, als in den friesschen vmlanschen rechten vnd gewoenheiden to spoeren is. Bouen desen hebben de Fresen oeck hore politisschen ciuile vnd criminele rechten, mit den XII wilcoren des tijdes vermeerdert offt verandert. Vnde volgents hebben de

vmlanschen Friesen oeck tot versceiden tijden, na plaetsen personen off tijden gelegenheit, horen egenen beleuent na redelicke lantrechten statuten wilcoren vsantien van allerleij fällen vnde richtlichen saken erffällen, straffen dijcken, dammen, procedueren, verbuntenissen etc. gemaket vnd vnderholden (des lijr to lang) sunder eniges hogen offt heren todoent off bijwesent: de bij keiser Sigismundo Friderico 2°. vnd andern beuestiget vnd verbleuen sint. Bij tijden hertzig Carle van gelre des allerersten vmlanschen erffbeschermheren, is vanden vmlanden ter presentie siner F. G. gesanten eine geistliche reformatie gemaket, sunder der paustisschen heren offt jedermenniglichens inreden. Noch bij vnsen *tijden hefft Allert Tamminga* vor veranderinge der papistissche religie *in sijn gericht einen priester laten affhouwen, sunder paustlichen consent ceremonien degradatie.* Oeck sint de Friessche vmlansche priestern al vast vxorati gewest. Vnde de voetstappen gewoenten rechten manneren sint vole in den vmlanden to sehen, als dat se dem paust niet gelijckfals alse wal vole hern vnd prouintien sich vnderworpen, dan merer frijheit vnd wise der primitiuae ecclesiae voerbeholden hebben. Wo dan de loffliche croenen frangrijck, vnd Engelant, den paust niet voert hoefft der kercken kennende selffst dispeneren in temporalibus et administratione regni, vnder dem welcken alle straffen, oeck haereseos is. Also dat oeck de vmlansche fresen vm haeresie nicht den straffe to verbrannen, sunder an goedern off mit ballingscap to straffen bissher tot desen tijden, vnderholden hebben: darin sich oeck de vmlanschen priesteren off geestlicheit niet mengen, dan laten den iudicatuer geestlicher dingen, den hoefflingen richtern hebbende merum et mixtum imperium, vnde den ordenlichen Zeentproeffsten. Vnd so dan concilium Tridentium wth vorsc. oirsaken vander croen frangrijck,

noch Engelant, noch in den vmlanden is ingewilligt na behoir, darwth is tho spoeren mit wat reden, dat het concilium mit sijn anhang ouer den vmlanschen fresen in desen falle sich vndersteet to tyranniseren, wth cracht desseluen concilij gants stridende mitten vmlanschen geestlichen vnde wertlichen rechten, costumen, iuribus collationum, iurisdictien etc. (bij volen hern vnd erffhern befestiget), alse daer ter plaetsen, fiscus fiscalis procurator generalis, confiscatio, vnd dergelijken vnerhort sint, hen tot des hert. van Alua generale tijrannie to, dewelcke den vmlandschen staten vnd ouericheiden (qui legitima successione, et jmperatorum regumque permissionibus in hunc diem merum ac mixtum suum imperium prouidentia ac sic dirigente Deo ex lege patria, satis pie atque aequaliter exercuerunt) de denseluen in versceiden manneren vercortet hefft, niet anders dan offt populus vmlandicus et status totam potestatem et omne ius suum in cuiusquam domini arbitrium ouergedragen hadden, des neen. To swigen mit wat reeden oeck de meeste adel vnd egenerffden, staten der vmlanden anno 1580 wthlandisch vor ballingen rebellen ketteren, lesae diuinae atque humanae maiestatis schuldigeren horen eren digniteiten goederen beroefft sint indicta causa, mede van den genen de haer wederpartij vnde Richtern suluest sich stellen vnd sinnen. Welckes alles wth nafolgenden sal breeder mogen blijcken.

Itaque ad reliqua vti coepimus annorum a parta salute serie obseruata progrediamur.

Anno 774 scrifft E. B. sij Godfridus koning van denemarck bij Norden geslagen. Vnde dat Anno 793 Oldencloester bij den Dam gemaket sij, vnde dat Anno 796 Popo Beningaman bij Wirdum wth denseluen Selande mit andern wth anderen Freesschen Selanden deputeert sij. Dat oeck tho deser tijt de 7

Selanden dingsdages na pinxter plegen to versammelen: vnde hadden dree plaetsen Den 1 oestwert bij Stade, Den 2 tusschen Westereinde vnd Radum to vpstallesboem, Den 3 tho Franicker tho Stauer off to Widbolt dar hore Rechtplaetsen weren. Vnde dat een vrese sij gewest bij den hert. van brungswijck de eenen olden lewen gedoedet vnde den hertog veer jungen lewen gebracht hebbe. Vnder Carolo magno sij oeck Jerusalem vanden Fresen erouert. Anno 836 was de Arriaensche secte mede jn Frieslant jngereeten. Ad annum 863 in tempora Adolphi jmperatoris hebben de Fresen Engelant beseten. Anno 867 was een sware storm in Frieslanth.

Fiwel. Huns. hulp anden doem to Munster.

Dum Carolus magnus anno 808 aedem Monasteriensem fundauerit, Frisij quoque ope iuuerunt suaque Fiwelgoniae ac Hunsingoniae, quae vsque huc eius diocoeseos sunt, insignia insculpserunt. Anno 809 Funccius ait Danos Frisiam ducentis nauibus Gotrico rege adortos, Crantz quoque si recte memini lib. 4° daniae in eandem sententiam scribit. Crantzius Normannorum lib. 2° cap. 8. Post annum domini 669 Ludowico 2° eius nominis Lotharij filio Romano jmperatore Normanni diuino nimirum iudicio, ad quendam Frisiae pagum perueniunt in locis remotis, ac mari magno vicinis situm, quem igni ferroque subuertere sunt adnisi. Erat tunc ijs episcopus Rimbertus cuius exhortationibus atque doctrina confortati Frisij hostibus congrediuntur, et prosternunt vltra decem millia Normannorum, multo etiam pluribus fugae praesidium quaerentibus, in transitu vadorum enecatis. Vlturi dein sese Normanni Sigfrido et Godefrido regibus ducentibus, totum belgium Renum ac galliam Carolum regem petentes inuaserunt, et circa Louanium Henricum Brabantiae ducem praelio superantes in fouea trucidarunt. Sed dein cum Sigfridus (godefrido iam ante perempto) circa autumni tempus

Frisiam rursus peteret, ibi interfectus est. Idem Nauclerus gener. 30 refert, addit tamen esse qui cum gallis facto foedere rem fuisse confectam dicant et godfrido Normannorum duci Frisiam prouinciam datam, Sigefridum multis muneribus esse placatum, idque se ex germanicis monumentis colligere, qui cum dein in galliam redirent, Carolomannus ingentem auri vim pro tributo in annos 12 promisit, galliamque pacauit. Paulus Aemilius de rebus Franciae, mortuo Carolomanno Normanni iterum adflixerunt Francos, jtaque Carolus foedus cum Godefrido foecit data ei Gilsa Lotharij filia in vxorem, ac Frisiam in dotem. Haec ille, at vero quo iure Frisiam dare potuerit nusquam apparet, multo minus traditam ac possessam a Normanno hoc fuisse. *Nauclerus genealogia* 30 ca: 19. Circa arnulphi jmperatoris tempora (circa annum 891) cum maximas res gererent Normanni coniunctis Danis in Francos et belgos, nam franciae etiam littora occuparunt; Rollo dux Normannorum facta cum Alsteno angliae rege pace, Walacriam Selandiae jnsulam inuasit jtaque Francorum reges per littora aduersus maritimas incursiones praesidia posuerunt, stationesque foecerunt. Sic comites Hollandiae Flandriaeque prodierunt: jtem Reinerus basbacen. hamacensisque dux, Atque Radbodius Frisiae regionis princeps. Fugatis tamen in castra hostibus, rollo Walacram terram igni ferroque defoedat, ac relictis ibi praesidijs copiarum partem desumpsit in Frisiam, Radbodo repensurus in suo, quod ille in solo intulit alieno. Frisij gens mole corporum insignis, animoque interrita, obuiam hosti pergunt sed astu quodam Danorum elusi in terga vertuntur Frisij, Rollo dein victis pacis conditiones cum censu imposuit ac cum opima praeda in naues regreditur, Reinerum quaesiturus qui in Walacris illum cum Frisijs oppugnabat (et cap. 25). Nec ita multo post Rollo carnotum obsidens, a burgundionibus et

Radbodius alter.

pictauijs in eam fuit redactus angustiam, vt conclamatum fuisset nisi ex eius agmine insignis audaciae Frisius stratagemate quodam ei subuenisset, nam tubis magno clangore strepentibus, cum burgundiones hostes auxilia Rolloni venire putarent, clam euaserunt subito, et Rollo paulo post est babtisatus et Robertus nominatus. In Norwegiae prologo Alb. Crantzius. Alebrandi hamburgensis episcopi temporibus supra Christi annum millesimum 1000, quidam Frisij nobiles peregrinandi maris causa vela in boream tetenderunt eo quo incolis eius terrae dicitur ab ostio Wisaris seu Visurgi directo cursu in Aquilonem nullam terram in oceano occurrere. Frisij itaque hi coniurati sodales, relicta hinc dania inde britannia peruenerunt ad Orchades, quibus a laeua dimissis cum Normanniam a dextris haberent longo tractu Islandiam legunt. A quo loco maria sulcantes in vltimum septentrionis axem, postquam a tergo omnes, quas diximus, Insulas reliquerunt, Deo et S. Willehardo patrono suo sese commendantes subito collapsi sunt in illam tenebrosam rigentis Oceani caliginem, quae vix oculis penetrari possit. Et ecce instabilis Oceani Euripus, ad initia quaedam sui (vt putabatur) arcani recurrens, infoelices nautas iam desperantes, et de sola morte cogitantes, vehementissimo impetu traxit ad chaos. Hanc dicunt esse voraginem abijssi in qua fama est omnes maris recursus absorberi et rursus euomi. Vbi impetus ille recurrentis pelagi, quibusdam sociorum nauibus absumptis, reliquas reuomuit, ac longo recursu ab alteris post tergum repulit: qui ita liberati ab instanti periculo, nisu remorum caliginis periculum euadentes ad quandam insulam altissimis cinctam scopulis, oppidi ritu munitam insperato appulerunt, in quam nauibus egressi, repererunt homines in antris mediterraneis meridiano tempore latitantes, prae quorum foribus infinita iacebant vasa aurea atque argentea quae rara hominibus ac praetiosa putantur. Itaque laeti remiges sumpta parte gazarum ad naues remeant, cum subito contemplati sunt homines mirae magnitudinis, quos Ciclopes (gigantes) appellamus, insequentes, quos antecedebant canes consuetam magnitudinem superantes, qui vnum sociorum raptum in momento laniarunt, reliqui nauibus euaserunt. Tali fortuna iactati Frisij bremum redeunt vbi Alebrando episcopo cuncta narrarunt. Haec de annalibus ad verbum retulisse sufficiat. Haec Crantzius: qui cum hic de hisce nobilibus referat, nullos tamen nominat, aut si nominasset familiae iam etiam emortuae incognitaeque fuissent: Duae enim sunt causae quod Frisicae nobilitatis familiae facile et multae intereant neque ita vetustae sint vsque ad quadringentes et amplius annos, quales multae in alijs nationibus reperuntur. Nempe quia feudalia bona, et nec Canonicatus habent, neque aulas principum quae nobilitatem ac familias fouent alunt atque subsidio sunt. Deinde quod moris habuerunt multi nomina insigniaque saepe mutandi: Adjici potest quod omnia alliodialia habeant bona quae iustis aequisque pene portionibus non in liberos tantum masculos sed et in foeminas haereditate cadant (*). Nau-

Frisiorum in Boream nauigatio.

(*) Het volgende op een afzonderlijk papier geschreven zoude volgens het daarbij gevoegde refert hier moeten worden ingelascht, doch het moet blijkbaar tot eene andere plaats behooren. „Legi in „quodam Chronico, *dat de Zudersee tusschen Staueren vnd enghusen „vmtrent 975 jaren* sij geworden dat vorhen lant was, jedoch sumpich „dergachtig vnd leech lant." — Ook het volgende is op een afzonderlijk papier hier bijgevoegd, doch zonder eenig aanhalingsteecken, zoodat en om deze reden en inzonderheid ook uithoofde van den inhoud, het op eene andere plaats moet worden ingelascht. „vnd „jurisdictien in Westfrieslant komen to den genen de jarlix erwelet „worden als hier vnder anno 1401 vnd 1424 to seen, 'twelck na Caroli „magni brieff is. Ouerst jnden vmlanden vnd oistfrieslant sint dese „wise verandert vnd jnden vmlanden hebben de αρεσοι vnd besten „jnden landen vnd jder jurisdictie deselue jurisdictien gedeelt vnder „sich unde darna erffjurisdictien gemaket so dat de vmlanschen Rech„tingen vnder jurisdictien etcaetera." (F.)

clerus gener. 36 volu. 2. Anno 1047 hinricus 3ᵉ jmperator coronatus statim aduersus Frisios exercitum duxit, vrbibus aliquot captis. H. Mutius lib. 14 Anno circiter 1048 jmperator Saracenis jtalia pulsis, cum excercitu in germaniam redux in rebellem Frisiam copiarum partem duxit ac cito obsequentem reddidit. Jacobus Meierus in analibus Flandricis lib. 3. Robertus Flandriae comes cum Frisijs bellum gessit, vnde et Frisius cognominatus est, citeriores Frisios, simul Camerlandos,

Alckmar in Freslant.

Alckemarçhos (alckmaer) domuit. Ac deinde philippo Francorum rege vniuersis proceribus ac populis regni comitato, expeditionem in flandriam contra ipsum robertum suscipiente, sedem belli Caletum elegit, aderant ei omnes fere pedites Flandri, Frisij, hollandi: Robertus itaque mox suos in ordinem deducit, magnoque impetu et ardore hostem adhuc imparatum inuadit, fit atrox praelium, conjiciuntur in fugam Franci, quos minus auide insecutus comes intercipitur, sed mox captiuorum quorundam commutatione liberatus, non multo post grauius praelium commisit, in quo etiam victor multos comites nobilesque coepit, ad viginti duo hominum millia interfecit adeo cruenta pugna, vt torrentes in montis radicibus sub Caleto sanguine fluxisse ferantur anno 1071 februario mense die D. Petri ad catedram.

Expeditio hijerosolijmitana.

Huic successit in comitatum flandrensem filius Robertus Hierosolimitanus dictus, qui anno 1096 in expeditione hijerosolimitana fuit cum Gotfredo, Eustatio Balduino fratribus Lotaringiae ducibus et comitibus Bononiae, Vgone Verumanduorum comite fratre regis Franciae; Balduino comite Montensi, Hugone ac eius filio Engerrano comite Fani Pauli, Petro Anacorita ambiano, Henrico

Frisiorum virtus.

Asca, Vimerio bononiensi Frisiorum (quorum maxima virtus passim emicuit) atque hollandorum Nauarcho etc. Tanto enim numero Cristiani mare transierunt, vt occidens vniuersus in orientem demigrare videretur, quorum

omnium robur ac pars praecipua Belgae fuerunt, licet aliarum gentium fortissimi ac memorandi duces interessent. E. B. scribit anno 1170 Hinricum Crassum Nordae caesum esse. Wilhelmus Tijrius metropolita in historia belli Hierosolimitani lib. 3° cap. 23 scribit tribus a Tarso miliaribus etiam aduenisse classem ex ijs Frisonibus hollandis Flandris qui annis octo pijraticam exercuissent nunc vero compuncti corde et delictorum poenitentes orationis gratia, in mediterraneum mare, vt hierosolijmam proficiscerentur descendisse, erat eorum quidam primicerius Guinemarus de pago Boloniensi de terra comitis Eustathij patris domini godefridi, scribit alibi eodem libro et de alijs Frisijs, autor, alio duce eodem bello militantibus. Nec non his bellis referunt historici militasse *nobilem Menolda; haec autem familia* in Hellem vmlandico vico, nobilem arcem habuit. Et Crantzius Daniae lib. 4 cap. 12 inquit Canutus eius nominis 4 daniae rex vxorem duxit Erhlan Roberti Flandriae comitis filiam, in bellis suis Frisijs Tietmarsis ac holsatis praecipue vsus, lib. 5° cap. 7. Et lib. 5 cap. 30. Anno 1150 Interea Canutus rex e Saxonia, quae illi magna in reliquum auxilia polliceri noluit, in Frisiam Sleeswici pago conterminam deflectit, nam et illa Danicis regibus semper paruit: taxationem tributorum pollicetur, qua gens illa promissione accepta graui se bello implicuit. Est autem regio palustris, situ humilis, solo aggere mare excludens: quo rupto inundat, fitque nauigabilis quae aratrum passa est terra. sed inundationem fertilitas sequitur. Penates editis locis extollunt, aggestis in tumulum cespitibus. Hos e Frisonum gente conditos, nominis ac linguae societas testatur, quibus nouas quaerentibus sedes, ea forte tellus obuenit, quam palustrem ac humidam primum, longo cultu durauerunt. Ea gens tum Canuto vires promisit, quoque esset tutior oppidum ad Mildam fluuium funda-

uere, ac moenia cinxere aduersus Suenonem regem, qui ad primum suum aduentum oppidum hoc natura quam arte munitius obsidione cinxit. Interea Frisica iuuentus auidior pugnae amne transmisso hostem lacessit, et crescente audacia in dies magis magisque lacessiuit. Ita tandem toto agmine in Suenianos danos, quos imparatos putabant proruentes, a Suenone qui in ordinem suos redegerat, occurrente, profligantur ac tanta copia caeduntur vt cadauera virorum per amnem pontem pene eis praeberent. Superstites Frisios in vrbe oppugnat, arbitratus caput belli Canutum ibi haerere, quos tandem deditione coepit, ac duobus millibus librarum puniuit, miti victoria vsus accidit hoc anno 1150 tempore inchoati per fridericum barbarossam jmperij. Voperius Tiarda. Anno 1187 tempore Vrbani papae Olimarus scolasticus coloniensis postea Sabinensis episcopus officium praedicationis crucis per prouinciam Coloniensem suscepit et deuote impleuit. Et in frisia multis praedicauit temporibus, quia et ipse cum caeteris cruce signatis crucem assumpsit, et bella cristianorum contra infideles, vltra mare in terra sancta, quod vidit luculento subscripsit stilo, et inter coetera scribit. Excitata fuit prouincia Coloniensis ad obsequium Saluatoris per signa quae se aperuerunt in coelis, nam in pago Frisiae Bedum nomine Monasteriensis diocesis, mense maio feria sexta ante pentecosten triplex forma crucis apparuit in aere, Vna candida aduersus aquilonem, Alia aduersus meridiem eiusdem coloris, Tertia media colore colerato, habens crucis patibulum et figuram hominis in eo suspensam, eleuatis brachijs et extensis cum infixione clauorum in manibus et pedibus et capite inclinato, haec media fuit inter alias duas in quibus non fuit effigies humani corporis. Alia vice in alio pago Frisiae eiusdem diocesis Suiderhusum tempore praedicationis crucis, crux vna iuxta solem coerulei

coloris. Tertia fuit apparitio in diocesi Traiectensi in pago Dockinga (nunc Doccum) in quo beatus Bonifacius coronatus martijrio fuit, vbi in die eiusdem martijris cum multa millia ad indictam stationem conuenissent, apparuit crux magna et alba ac si trabs ex aduerso trabis artificialiter composita erat mouebatur paulatim ab aquilone ad meridiem. Hoc signum vidimus omnes. Haec sunt Olmari verba, et his prodigijs moti multi frisij nobiles et ignobiles crucem assumpserunt. Sabellicus enneade 9 lib. 5. Tempore Friderici primi (Barbarossae dicti) quo Emanuel jmperator a Turcis fuit captus cum magnae res per Saladinum in Sijria gererentur ab eo fuit capta jerosolijma anno 1186 circiter, annis 88 postquam a Godefrido et Cristianis ducibus fuerat obtenta. Cum autem dein et Antiochiam tenuisset, ac reliquis cristianis eo loco prouintijs residuis immineret Fridericus jmp. Philippus galliae et Richardus Angliae reges, Ottho burgundiae dux alijque clarissimi antistes, bellum in eum pararunt, Frisij interea Dani et Flandrenses cum 50 Triremium classe per gaditanum fretum ingressi, vt credere par est, nam interno mari fuisse eorum classem instructam vix crediderim. Hi cursu Africam petiere, egressique in littus multis eam terram cladibus afficiunt, Silicinam vrbem ex ea gente captam diripiunt. Dein in Sijria, quo tempore cum ingenti exercitu Saladinus aduenisset commissa cum eo pugna ab initio res cristiana superior fuit, inde fuga imaginario metu orta, insignis fuisset clades accepta, nisi ex castris venissent suppetiae, jtaque non vltra 2000 cristianorum ceciderunt, veneruntque in ea castra Frisij, alij scribunt Frisios eidem pugnae interfuisse. Cristianorum fuerunt multo vltra 30 millia militum. Chronica quoque Frisica testantur Frisiorum expeditiones in Asiam et terram sanctam et contra Saracenos jnnocentio tertio pontifice Vlixebonam a° 1198.

Inundatio.

Tempore Friderici 2 jmperatoris vt H. Mutius ait (circa annum 1212) mare terminos suos egressum exundatione totam fere Frisiam perdit et Nauclerus gener. 42 volu. 2. Anno circiter 1223 Frisia fere tota fluctibus marinis submergitur, perierunt homines plus quam centum millia propter irreuerentiam factam sacramento a quodam pugile, sicut postmodum reuelauit B. Maria virgo, et constructa ecclesia in eodem loco, vt fertur. Haec erit fortassis jdolatria Cropswoldiana quam autor designat. Plane per minorem Frisiam quae est inter lauracum et Amasim sita in plurimis locis, in profundo alta tecti gleba iacent integri arbores, trunci atque radices, arbores fere pineae, in ipsam arenam inclinantes, et fere ijs in locis qui siluestres fuisse putantur et ex eo nomen van Wolden in hodiernum diem fere obtinent, veluti in Duerswolt Slochter, jtem in langewolt, omnes ex Circio vento in Euroaustrum proni seu procliues, hisce autem diluuijs an vero Nohetico diluuio id acciderit quis asseuerare potest. Alber. Crantzius lib. 7 daniae cap. 22. Circa annum 1251 Abel regi fratri subrogatur in regnum, quod male partum et fratri per vim extortum non potuit esse diuturnum, nam in ipsa sua dania praesertim Sialandia bello impetitur ab Hinrico de Mildorpe milite, cui rex cum copijs suis congressus vincitur atque fugatur multis suorum amissis. Victores in naues praeda congesta redierunt ad sua. Creditum est motum illum venisse regi e Frisia atque Tietmarsia, Nam proxima aestate vindicare se volens rex Abel, arma collegit plurima et primos quidem impetus vertit in Frisiam Aquinolarem, Nordstrand dictam, inde Traiecturus in Tietmarsiam, sed cum improuide depugnaret in Frisia, a rustica plebe rex tantus, tanta armorum multitudine praeditus, cadit oppressus. Huius filius Waldemarus cum Alsatiae comitibus in

Francia studuit. Wilhelmus comes hollandiae probitate morum vitaeque innocentia insignis princeps anno 1254 electus est Caesar, hunc refert nauclerus gen. 42 volu. 2. Coloniae ad octauum calendas julij conuentum principum indixisse, deinceps in Italiam pro nanciscenda Imperij corona abiturus. Verum dum haec Coloniae in comitijs aguntur Frisones gens leuis et inquieta (occiduos designat nempe) Conradi quod creditur instinctu Hollandiam igne ferroque deuastat, quod jmperator audiens, veritus ne maiora propter sui absentiam attentarent, coadunato suorum valido exercitu mense decembri in Frisones mouit. Et cum Frisia terra sit admodum paludinosa, ob idque non satis tutus accessus commeantibus, rex ipse dum exercitum praecedere, et locum vbi ad hostes commode intrare posset rimari cogitauit, Caballus cui insederat cespitans in paludem glacie cooperta praeceps prolabitur, ita vt nec regredi fuerit possibile, dum autem hinc inde cum equo paludi immersus volutaretur, Frisones qui ad explorandum hostium aduentum in arundineto proxime latitabant, quempiam ex militibus fore existimantes accurrunt et regem luto haerentem nec vltra nec citra progredi valentem interficiunt anno suae aetatis 27 regni 2° comitatus Hollandiae 21. Verum exercitus aduentum regis expectans, dum post vnum alterumque diem minime comparuisset inter se diuisus subito disparuit, quoniam quid de rege factum sit ignorauit. Tertia deinde luce regem a Frisijs interfectum rumor increbuit: vnde sui non parum consternatis animis dum ad locum interfectionis peruenissent, hunc in abiecti cuiusdam hominis domuncula sepultum inueniunt, cuius quidem cadauer exhumantes ad Wiltenburg transferunt, et in quodam monasterio honorifice tumulatum collocant. Cuius dein filius Florentius adhuc infans haereditario iure Hollandiae comes declaratus annis 40 satis strenue non sine

Wilhelmus caesar a Frisijs caesus. offt als B. schifft is he bij Stauceren vp een meer verdruncken.

Occidui Frisij.

frisonum sanguine gubernauit. Nam plurima cum frisijs bella gerens, paternam vltus caedem plurimos occidit, reliquos in fugam vertit, igne villas agros et oppida deuastando. Hollandicos annales (alibi legi) testari plus quam viginti comites hollandis a Frisijs caesos, saepiusque victos quam vicisse. Iacobus Meijerus in Annalib. flandricis lib. 9. ait hunc Imp. anno 1255 sub calendas februarias occisum esse. Carion anno 1256 caesum dicit. Voperius Tiarda in suo chronico Anno 1255 Wilhelmus caesar comes 14 hollandiae et Zelandiae magno et forti exercitu glacie omnia cooperiente, ipse Rex in dextrario sedens ad pagum Hoechwoudt concremandum trans paludem, securum explorauit aditum exercitui, et procedente pedestri exercitu equus cui insidebat in vado paludinoso circumfracta glacie, paulatim emergere coepit. Videntes id Frisij ex insidijs regem cum paucis alijs occiderunt in octaua S. Agnetae virginis. Congressi dein cum hollandorum exercitu eos in ore gladij interemerunt, multi dordrenses fere omnes Delphenses ciues ibi ceciderunt. *Priuilegium.* Guilielmus Dei gratia Romanorum rex semper Augustus, vniuersis per Frisiam constitutis fidelibus suis gratiam suam et omnem bonum, vt cognoscat generatio frisonum vniuersa et qui nascentur ex ijs exurgant nota facere ea filijs eorundem quibus subsidijs per patres eorum Romanae ecclesiae et Imperio fuerunt subleuati. Quibus virtutibus eorum strenuitas, etiam eorum deuotio Ecclesiam et Imperium crucis exaltauit desideratio triumphi, obsidio testatur Aquensis. Ac nos vt ipsi et eorum posteri habeant ex hoc delectationis memoriales, seu deuotionis perenne Registrum, demptis scriptis celsitudinis nostrae, tanto gratius eorum meritis protestamur, quanto ad honorem altissimi et sublimationem fidei, ad defensionem ecclesiae sanctae Dei, et exaltationem Imperij armati crucis triumphanti vexillo venerunt ardentius ad pugnandum. Cum igitur

a solis ortu vsque ad occasum laudabile nomen Dei predicatur, et in frisia magnum et laudabile sentiatur, dignum est vt qui perfecit laudem vt inimicum destrueret, et vt vltorem honoretur in ipsis quos (propter eum qui auguratus est tollere crucem suam deuotione feruida) strenuis auxilijs honorarunt. Nouerit igitur tam praesentium aetas, quam posteritas futurorum, quod nos pensatis meritis frisonum, omnia *Iura libertates* et *priuilegia* concessa frisonibus vniuersis a Carolo magno Imperatore antecessore nostro piae memoriae, liberaliter innouamus, et praesentis scripti patrocinio perpetuo confirmamus. Datum apud Aquisgranum in Curia nostra magna 3° nonas nouem. Anno 1248 Indictione 6. Anno regni nostri 1° per manum Ebij praepositi nostri notarij: sigillum domini Gulielmi gloriosissimi Romanorum Regis.

In Annalibus Frisicis vmlandicis alibi legi hunc primum Traiectum quod ad Renum est obsedisse, postea classe mouisse Staueram in occiduam frisiam ibi perijsse exercitumque naufragium passum, nihilque tum amplius accidisse.

Extat quoddam Chronicon Groninganum anno 1553 Campis excusum in quo habetur priuilegium, quod quale est isthic videre licet: nam non est nouum aliquod priuilegium sed jurium priuilegiorumque Frisiorum confirmatio.

Wth Bernardi Roerda Chronico van westfrieslant. Anno 1222 doe liep *de middelsee off suedersee*, *middels doer westfrieslant* scheidende oestergo van westergo, vnd liep na Minnersgae inden see. Bij Beltkum lach des tijdes Tuehorn, aldaer was een grote schipfaert vnd had borgemestern olderman vnd stadtpriuilegien, wowal hoer de coning van Norwegen den mueren hadde neder gesmeten. Dese zee liep verbij lewarden wirdum bosum tot vmtrent bolswart. De jsel ging verbij den

Cuijnder doer Frieslant, verbij Sloten tot Staueren tho, dar se den name verloer, vnd worde dat Vlie voer dan genoemt. Vmtrent Hagermeer ging oeck een ader vanden jsel lopende voert jnden middelsee, vnde maekede een meer darnu dat dorp Nijlant licht. Vm Tessel vnd vlielant plegen al landen vmher tho liggen de moerachtig weren vnde worden seer vergrauen, so dat se darouer sint affgeslagen vnd vergaen vermeldet dit vorsc. Chronicon. Oeck so hore jck anno 1583 dat broer ein oldt seevarende man tho harlingen noch leuende, secht dat he bij harlingen buten dijckes noch vole landen hefft gekant. also oeck datmen most een vhr hebben vm een voer hoeijs vant wterste lant an huess tho halen.

Anno 1228 Coggones quos Frisij et Traiectenses adduxerant ad portum Acconitarum applicuerunt in mense maio, et intra triduum *Damiatam* applicuit ipsa classis et terram hostilem occuparunt ait Olmarus episcopus supradictus, multaque hic iactat de virtute frisonum passim praestita, et Epistolam in horum laudem scripsit ad Abbates priores praepositos decanos plebanos consules frisiae. Item patriarcha hierosolijmitanus et Honorius papa 3 laudant Frisones reuersos, et scripserunt in Frisiam et hic quidem eos rursum inuitat ad nouam expeditionem.

Seb. Munsterus. *Anno* 1230 orta est tempestas maxima ventorum procella fulgurum coruscatio et fragor tonitrui qui passim multas aedes vel incendit vel subruit. Insuper tanta inunbratio orta est quanta non fuit ab antiquis diebus audita quae inuoluit omnem terram finitimam Frisiae et Hadeleciae et omnem terram limosam atque palustrem albis et visurgi, Perierunt hominum multa milia et iumenta sine numero, repentina calamitas inuoluit omnes, Aggeresque disrupit: Erat 1° dies februarij.

VANDEN KLEINEN VRIESZLANDT.

Dat 3 deel offt Sectio 3ª.

J. R. Vandesen kleinen Frieslant tusschen der Eemse vnd lauwerse tho schriuen: is van noeden eersten ieest vanden vreesen int gemeen, desen voergaende dingen tho verhalen, alse mit roerende desen Frieslanden, de vmlanden bij den gemenen man genoemet: dewijlen oeuerst de stadt gronningen jn drenthe gelegen, doer verbunden vole vmmegans mit desen, alse oeck hoer naberen gehatt hefft, is oeck angelegen dersuluigen gelegentheiden hierjnne tho verhalen: vnde mede jnthotrecken (*) vnde vm dat jck na vermogen den jartal

(*) Hierbij op een afzonderlijk stuk papier, doch zonder een juist aanhalingsteecken, het navolgende: „Sed primum de natura ac moribus „Frisiorum. Minor haec Frisia (vt et reliquae) olim natura cum „ipsa tum et loci militares fuere ad tempora Caroli V Imp. cum „altissima ac diuturna pax arma negglexerit. Duri homines, robusti „ac fortes, egregio corpore ob singularem loci vbertatem ac omnium „rerum mellis lactis carnium boum ouium, piscium fluuialium, et „marinorum omnis generis affluentiam. Neque quisquam integro „corpore atque actate solet esse qui non sua arma parata haberet: „quod et parentum nostrorum tempore in minori hac frisia plurimis „locum visum est. Imo non tantum consuetudine sed et legibus plebs „tota (sicut et de Heluetijs Simlerus circa initium libri 2) solet ha„bere parata, et eadem etiam suis temporibus vel pace altissima „lustrare. Cum enim maiores nostri graues ac multos libertatis hos„tes habuerint cum reliquis Frisiae populis: Ac vicinorum olim „confoederatorum frisicorum populorum libertates, diuersa diuerso„rum principum bella absorbuerint, necessitas ipsa nostros eo am„plius diutiusque armauit, qua libertatem ad nostra tempora con„seruarunt: quam ijs non vlli principes, neque domini (quos ante „Carolum gelrum, Carolum V Imp. eiusque filium Philippum nullos „habuerunt) nec vis vlla externorum, sed confoederati tantum eorum „gronningenses, praeter fidem, iusiurandum, ac diserta confoedera„tionis scriptae capita, infregerunt aut violarunt: Dum a Caesare „hoc ac Rege Philippo in acquissima capita nullum ius aut ordinarium

biss her hebbe gefolget, will jck deselue mannier volgen: vnde hierbij fuegen als volget, vm dat darwth de verscheidenheit van gronningen van dien tijt bij dat deselue nu is, darwth gespoert worde.

E. B. scribit a° 1110 gronningam cinctam tantum fuisse lignis et asseribus. A° 1155 was grote storm in Frieslant. E. B. Vnde A° 1224 een grote vloeth. E. B. A° 1233 grote diluuie in frieslant scrift E. B.

„ processum ac sententiam minores frisij habere potuerint. Libertatem „ ergo vt contra externos principes qui vel a continenti, vel mari „ (vnde etiam eos perpetuo pijratae infestabant) ingruere possent, „ tuerentur, Arma vt dictum est omnes etiam in pace parata habe- „ bant. Domesticis bellis (vt et heluetij) omnes militare consuerunt. „ Suis autem finibus contenti, vicinos nisi lacessiti vix vnquam „ impetiuerunt. Locis sacris ac muliebri sexui plurimum parcuerunt. „ Peditatu semper non equitatu quod scitur, bella gesserunt, quod „ regio sit partim palustris, partim fossis scissa atque diuisa. Bellae „ autem quae gesserint et cum quibus, passim hoc libro legetur, ad „ quae non nisi tarde, aut magnis rationibus descenderunt. Foedera „ ipsa inter sese, et cum reliquis frisiae populis, denique cum vicina „ vrbe gronninga arctissime semper obseruarunt: pacis iurisiurandi ac „ promissorum semper obseruantissimi fuerunt: neque huic obstat „ vulgare dictum Frisio nulli fidas nisi crines in vola manus habuerit: „ huius enim ea est ratio, quod olim Frisij non stipulata manu sed „ amplexu comae (quam pro more gestabant) fidem dabant. Et cum ob „ aes alienum exigendum graues omnibus locis lites ac controuersiae „ existant, per quae certamina saepe existant, maiores nostri vsque „ ad ciuilia haec bella promissis stantes horum incommodorum „ experti fuimus, vsque dum ante annos paucos optimatibus pulsis, „ domibus bonisque exutis, vastata omni et ad paupertatem reducta „ vicinia, ab vrbe vicina, bona pulsorum contra legem et intra di- „ midium fere iusti praetij, vaenierunt. Justitiae studium nostris ho- „ minibus inest nam et Judices regionem habitantes sine romano „ et caesareo iure ius dicentes aequissime ex aequo et bono (deficiente „ iure ipsorum ciuili aut consuetudine) ius dicunt (dum non a vicina „ vrbe inhibentur) et plebem aequam facilem atque benignam ab „ omni memoria experiuntur, nisi cum paucis annis a vicinis in „ suos magistratus atque ordines est concitata. Sed cum libertatis „ sint studiosissimi, ita a magistratibus antiquitus regi voluerat mul- „ titudo, vt et ipsa tamen leges dare et imperare magistratui posset

E. B. in suo Chronico Anno 1231 js een oirlog west tusschen de Ernerenses (*) vnd Wthhusenses vm een Eijlant, welck eijlant to Vpstallesboem is togekent den to Wthusen. Ernerenses nemen den van gronningen to hulpe vnd verbunden sich darmit tegen Fiwelinge Wthhusen Drenten, vnd sint geslagen. Darna int selue jar hebben Ernerenses tegen Fiwelinge Wthhusenses jnt lant getogen vnde Wigboldes werff verbrant, vnde na een grasshuess Emeda treckende vnde wijkende na

„ ut apud Caesarem lib. 5. bell. gal. Ambiorix de hediis. Rixis ac „ pugnis per pocula praecueniendis diligenter Judices incumbunt: „ sed de homicidiorum poenis nimium laxis, furtorum vero plus „ satis strictis, iura nos diuina atque humana condemnant. Itinera „ semper vt tutissima essent, est diligenter nostris legibus moribus- „ que praeuisum. Liberalitate et hospitalitate, pro donis regionis, „ nostri nunquam postremi fuerunt, in ciues in exteros, in diuites „ et egenos. Conuiuijs non delicatam musicam sed militarem tijmpa- „ nam ac fistulos adhibent. Neque haec celebrant nisi vocatis aui- „ dissime vici sui magistratibus quibuscum eum rebus serijs ac ciui- „ libus loquantur. Et licet omnibus rebus affluant, in ferculis tamen „ ad nostra vsque tempora, probata fuit temperantia in victu, in „ potu non ita. Cornibus olim studiose conquisitis, et a labris ar- „ gento celatis et circumelusis libenter in amplis epulis vtebantur, „ hodie auro et argento multis in familijs egregie splendent pocula. „ In vestitus luxuriam postremi, nec nisi a vicinis populis illecti, „ condescendunt. Quod literas ac scolas extremis temporibus apud „ nos ac reliquos frisios demum cultae fuerunt non est mirum, cum „ et graeci, et Romani, et germani et aliae nationes sua initia in „ melioribus studijs iecerint ac melius si tandem, quam omnino non „ habuisse. Vnde post Caroli magni demum tempora exuto atheis- „ mo, salutarem religionem amplexi successu temporis politiores ac „ doctiores facti, tandem scolas etiam omnibus in vicis excolunt et „ nostra memoria, Regnero praedinio scolarcha (viro, quem honoris „ pietatis nec non omnigenae doctrinae et reuerentiae ergo nomino) „ scolam vicinia habuit particularem qua non melior toto orbe eris- „ tiano reperiri facile posset: Cum pulsa caligine Antichristi ro- „ mani, lumen politioris doctrinae cum coelesti scientia elucesceret: „ donec sese indignos tali scola prestiterunt et Dei benignitatem „ tam in viro quam scola ipsa simul amiserunt." (F.)

(*) Boven op deze bladzijde staat: „nomen Ernerenses dat is Eenrum." (F.)

gronningen sint se van Fiwelinge gedrenget vnd inden vlucht geslagen vnde veerhundert sint gefangen, de rest na gronningen gefluchtet. Anno 1250 heft Sicco prouest to Fermsum desen oirlog tusschen Fiwelinge Wthhusen vnde den Ernerensen hengelecht. So dat de Ernerenses den anderen geuen 2400 marck suluers *Fiwelinger munte* to een affsoene. De Wthhusenses hebben de hungonibus 900 marck suluers moeten geuen. Hier na hebben Ernenses Wthhusensen Fiwelinge, alle sich tegen Gronningen verbunden vmdat gronningen hoer to samen gehesset hadde vnd wunnen anno 1250 den Groenenborg. Anno 1251 hebben *Fiwelinge vnd Hunsinge* sich tegen gronningen verbunden, vnde elck den andern darvan Giselers gestelt vnde kregen gronningen jn mit vp geuent vnd mit also dat de stadt solde 1. hoer nije gemakede vesten slichten, 2. jtem den steenhusen entfesten vnde slichten hen vp den kelderen affsliten, 3. vnde den koeplueden vrijlaten kopen hoers beleuens jn hoer stadt vnde hoer copenschap vnbehindert laten soecken waert hoer beleuet. 4. Item dat de stadt hoer krijgsknechten sunder geweer solden laten passeren vnd sweeren hoer leuen lang bij gronningen niet neger dan to Coeverden to komen. Anno 1253 ist leste stuck voert *jngebroecken*, vnde de krijgslueden sint weder jn gronningen gecomen hebben broerkercke mit den vmliggenden huesen jngenomen. So dat de vorsc. landen sint weder mit gewalt jn gronningen comen, vnd hebben de lansknechten jnt cloester vnd naesten husen belecht vnde wederum eroevert.

Consiliarij in gronninge.

Consiliarij in gronninge (*) praesentia visuris, in vero salutari, presentium serie protestamur, quod nos dilectis comburgensibus nostris sibrando vmeloep et Ottoni buininge vendidimus aream de communitate ciuium iacen-

(*) „Vel Rationabiles als anno 1327 in damster privilegiebrieff," aldus op den kant met eene andere hand hiernevens gevoegd. (F.)

tem in littore amnis prope pontem, incipientem ab oriente turris tam latam vt est area allardi swaneken, longam vero vsque ad finem areae in qua domus heinonis est sita, habentem hostium per murum turris, et viam ab occidente tam amplam vt est allardi, ex altera parte pontis. Precautari quod in occidentali et septentrionali parte huius areae nemo aliquatenus aedificabit. Preterea vendidimus eis ex altera parte amnis aggerem cum littore. Igitur ad veritatis euidentiam praesens scriptum appensione sigilli ciuium ipsis contulimus roboratum datum anno D. MºCCºLXº secundo, jn die valentini martijris, existentibus quatuor rationabilibus ciuitatis domino geldmaro reinman, domino Thiderico de heltman, domino Nicolao paus, et gerardo juueni Huiginge. Aldermannis vero Vdone, domino Sibrando filio dominae Tettae, Sibrando de korenpoerte, domino johanne de Folckerdinge, Dodone Ebbinge, Menone rickbaldinge, allardo vlff, gerardo schulte, johanne filio domini wicheringe, Egberto pipe, et henrico de velde (*). Consulum et Senatus nomina tunc nondum vsurparunt: et nec Senatus tunc suum Sigillum habuit. Postea consules dicti vnd in een boeck (rouwerboeck) steet dat in gronningen 6 kluften sint, Oester vnd Westerklufft, Gelkinge, wtinge Gaddinge Asselinge klufften, dar her dan gecomen dat to gronningen bijwilen 6 borgemesters naderhant gewest sint.

Quatuor rationabiles: consules nondum erant.

Anno 1262 was grote eerdtbeuinge to Wittewerum int cloester, so dat de toeren vill, vnde de Altaren thoschoreden, vnd was een groter storm mede.

Anno 1264 ist cloester tho Norden angelecht.

Anno 1273 hefft keiser Rodolff (dar van oeck jnden vriesschen lantrechten steet) den vresen hoer priuilegien confirmeert.

(*) Deze opdragtsbrief is ook gedrukt bij Driessen, *Monumenta, Gron.* p. 38. (F.)

Heluetij ex Frisijs descenderunt.

H. Mutius lib. 22. Alberti jmperatoris tempore vel aetate aº Cristi pene 1299, heluetij primum sunt existimati inuicti, nam multi eos bellis lacessebant, sed omnes cum ignominia fugati sunt. Quamquam vetustiorem non ignorem originem illorum, hoc tempore primum eorum virtus et fortitudo nobilitata est. Scribitur ab autoribus de Suitensium aduentu in illos montes quos iam inhabitant, quod aetate Sigiberti Suedorum regis, et Cristophori comitis Austrofrisonum (fuit hic forte potestas Frisiae) fuerit in eorum regionibus nimia hominum multitudo ita vt ager illos alere non potuerit, quare fame coactos tum mutare solum aliasque sedes quarere tum igitur ducibus Remo Suicero et Wadislao simul ex Suedis exiuere 6000 virorum, ex Frisijs 1200 (vel vt gallorum testantur historiae 4000 frisiorum) qui omnes viribus et aetate ad arma habiles fuerunt, praeter mulieres et pueros quorum numerus longe fuit maior, vbi ad renum venerunt a gallis, ne transirent, prohibiti sunt, galli colluuiem hominum imbellium putarunt, sine castris munitis dormiebant, excubijs negligenter procuratis. Aduenae Suedi paupertate et egestate excitati, diligentissime omnes temporis articulos obseruarunt, quibus possent consulere charis liberis vxoribus parentibus et sibi. Igitur videntes neggligentium hostium, tempore quo non expectabantur hostem stertentem aggrediuntur, superant, magnam multitudinem caedunt, et potiuntur praeda non vulgari. Post hoc praelium terribiles facti sunt hostibus suis. Mittuntur ad eos legati quid velint, quid in animo habeant? Ipsi respondent, se nihil iniquum petere, neminem ex sedibus suis velle expellere, esse in his regionibus deserta loca, quae cupiant sibi dari vt colant, hoc ius naturale esse, si quis hec neget, hostem esse humani generis, qui quo ipse frui non possit, alijs ne fruantur eripiat. Se cupere degere vitam in rusticis operibus,

Cristophorus dux Austrofrisonum.

non velle aliorum labores deuorare et rapere. Sunt igitur concessa deserta loca illa, lacus, montes, valles, colles fontes quae hodie possident, reddita cultissima et foecundissima. Antea videbantur, quod nulla erat cultura adhibita, inutilia prorsus, quae hodie tot hominum millia alunt rura. Nullum est enim solum tam infelicis ingenij, quod non superet bonitate optimam terram, cui nullus cultus est adhibitus. Non hoc dico quod ager Helueticus non sit habilis ad omnia ferenda quae necessaria sunt, si aeris et soli qualitas spectari debet ex corporum magnitudine et pulchritudine, in plantis in animalibus etiam foelicissimas terras praeit. Frumenti etiam granum longe in Heluetia prestantius est candore et soliditate quam in vllo loco sciam. Hi dein Heluetij paulo post Gotorum regem anno ab cristi 405 contra jtalos et romanos bello iuuerunt, et post cum pontificem a Saracenis liberassent, ab eodem donati priuilegijs sunt, vt suis legibus viuerent, nulli subiecti, ac loca supradicta a tributis immunes possiderent. Sub iugum dein a vicinis nobilibus missi, cum nullum non scelus nobilibus esset impune, anno 1300 omnem nobilitatem occiderunt. Legi et in Chronico Frisios cum Carolo Magno auxilio Romam profecti fuissent, erumpentibus romanis tergaque vertentibus fortitudini Frisiorum vna cum hoste intra portas irrupisse, vexillum suum in signum victoriae ex arce Engelnborg exeruisse: jtaque donatos magnis gratijs ab jmperatore cum suo duce Sancto Magno, in frisiam partim reuersos, partim jn jtalia ac Lombardia nouas sedes querentes sunt cum coniugibus ac liberis interfecti, partim in Heluetijs in montibus considerunt.

Anno 1315 magnam fuisse famen per Frisiam ex Chronico constat. | Anno 1323 sint gemaket de wilcoren to Vpstallesboem, welcke boem noch aº 1584 is gebleken. | Anno 1327 hefft Fiwelingelant de macht gehadt, vnde derhaluen oeck noch tho gunstigen vnd

priuilegieren als volgents tho seen is. Vniuersis Cristi Fidelibus praesentem paginam inspecturis seu Audituris. Nos judices Zelandenses, nec non consules terrae Fiwelgoniae, salutem in filio virginis gloriosae, quae est omnium vera salus. Tenore presentium clare et dilucide duximus declarandum, quod *judices* (*) vniuersitatis in Appingedamme, accedentes ad praesentiam nostram, nobis humiliter supplicarunt, quatenus jura consuetudines et statuta, secundum quae praedecessores eorum consueuerunt iudicare omnibus retroactis temporibus confirmare ex certa scientia et tueri dignaremur. Nos igitur attendentes publice vtile esse, vt quisquis suis iuribus, consuetudinibus et statutis dum tamen rationabilibus vtatur. Actum sub Sigillo terrae nostrae et communitatis, jn appingedamme anno 1327 dominica 1ª octauae ascensionis. Et nos judices Zelandini jn vpstallesboem congregati, statuta oppidi in Appingedam coram nobis recitata ac sigillo suae terrae Fiwelgoniae roborata, tanquam rationabilia et honesta, ex certa scientia ratificamus ac praesentibus confirmamus. Contradictores statutorum praedictorum, tanquam reipublicae rebelles censemus poena publica vindicandos. In cuius rei perpetuam memoriam, hanc literam instrumento super statutis predictis confecto, duximus transfigendum, atque Sigillo totius Frisiae procuramus. Datum et actum in Vpstallesboeme jn octauo pentecoste anno domini millesimo trecentesimo vigesimo septimo. Sigillum continet erectum virum, totum armatum, tenentem manu dextra hastam, sinistra vero gladium incli-

Damster priuilegijbreeff.

Vpstallesboems segel.

(*) Hierbij met eene andere hand op den kant gevoegd: „anº. 1262 „gronningae rationabiles dicti sunt nomen Redjerorum quid aliud est „als Rationabiles oft Redenliche luiden de reden gebruecken. Vide „supra anno 1262 de consiliarijs in gronninga." Deze Appingedamster privilegie of buurbrief, van welken in de kronijk slechts het begin en slot zijn medegedeeld, is gedrukt op bl. 551 en volg. in de *Oostfries. Oorspronkel.* van J. J. Harkenroth, 2e druk. (F.)

nantem in humerum, et *ab eodem* latere vacuam vaginam, et a sinistro latere personam muliebrem: adhuc in secretis Dammonensium apparens. Quemadmodum vero hic fit Judicum mentio, ita et in alijs nonnullis instrumentis de Consulibus in Wthhusen et ciuibus de pratis eiusdem (wthhuestermeeden) etc. habetur vti mihi vir senex summae integritatis ac pietatis lautaeque conditionis Remko Elema dixit, J. R. ||Jam vero cum huc descenderimus apertius de Minori Frisia nec non gronninga quaedam vt res est dicere necessarium erit. De landen tusschen der Eemss vnd Lauwers sint deser tijden entweder bij hoere bescheidene namen wo bouen gescr. offte samptlichen Dat kleine Frieslant, naderhant de vriesche vmlanden genoemt. Der Groningen name wist dat ετυμον vnde de gelegenheit wth, tho weten Groen jn gaen, datmen wth der drente vnd twente Westfalen, de sich dar stelleden mit woninge, offt jn den naestliggenden vriesschen vmlanden hanteren wolden, aldaer jn een groene vruchtbare plaetse jn queemen. De Friesen hebben gronningen (wo oeck noch) grintz offt Saćća grintz bij oldes geheten, want twe offt dre mit namen Sako gewest daruan de een sijn woninge to Saxumhuisen, de ander to Saxum gehatt adeliche krijgspersonen. De derde hebbe to Grintz sijn terminum grentze off herlicheit gehatt. Se is van geen naemhaffte hern offt Fursten gebouwet, oeck niet lange een Stadt gewest, dan is so een tijtliche vergaderinge vnde tholoep dar gewest wth drente, westfalen etc. de tho gronningen sich setteden, vnde wth den naesten ouermaten vruchtbaren Freeslanden sich ernereden, seer rijckelich vnd ouerfloedich: dardoer allerleij lueden derwertz gereitzet worden. Vnde wo se meerder mit den kleinen Frieslant gehanteert hebben, wo se meer tho een stadt sint gewussen, sunderlingen bijden verbunden. De vorse. stadt licht an den drentschen, harde vp de hoechte

Judices Consules.

Dat kleine Frieslant. De Friessche vm landen name.

Gronningen van groen jn to gaen.

Situs gronningae.

vnde wo vp een stert van drentlant vnd is continens mit vrieslant, vnde dewijlen de vresen bij oldes exoticos aduenas vnd vromdelingen niet mochten dulden, hebben se sich dar als jn de negestliggende plaetse nochtans gesettet, mit den vresen gehandelt gecofft vnde hoere waren an horen lanslueden drenten, westfelingen, etc. weder verkoft, verwesselt vnd verhandelt wat se wth den vrieslanden; want also de vreslander tho weten de gemene lueden hen jnt jar 1500 al vast gersten broet vnde wenig roggen eten, so hadden de vresen na drent, Westfalen, etc. wenig verkeringe; de jn dit kleine vrieslant geseten weren, oeuerst wat hoer landaert wthgaff, sochten de vromdelingen, setteden sich to groenningen vnd verfuerdent. De Eylanden der Friesschen vmlanden als noch vnder derseluen jurisdictien horende, hebben bij oldes groter gewest vnd wall mit kleij bekledet anden sueder sijde, de Zeegaten oeverst weren enge vnd klein. So dat de vmlanden geen offt wenig vnd gar kleine dijcken hadden, vnde op hoechten woeneden, mit handen gemaket vnde van eerden vpgefuert, vpt Friesch wierden genoemt, daruan voele dorpen den name hebben: vnde sint tijtlix verhoget na dat de seegaten wijder, de wateren verbolgener geworden sint, vnde men vindet noch jn hogen wierden jnden grunt schocken assche, stenen van mueren, van potten, vnd gelijcke dingen. Naderhant alse noch de Eijlanden meer affnemen sint de vmlanden vorse. meerder mit der Eijlanden affslag angewussen, vnde de wateren sint hoger gegaen, de Friessche vmmelanden van tijt hoger vnd dicker bedijcket, binnen lants oeck mit pendingen watertochten vnde sijlen verseen. Sijllen vnde dijckrechten vnde Richteren, Sijluesten etc. geordineert vnd gestelt bij wilckoer van jder lant: vnde bij verloep van tijden wo dat anslag meerder gewest wo dat meerder lant is bedijcket, vnd all mer vnde stareker dijcken bij het

Roggen vnd Gersten broeth.

Eijlanden des kleinen Friesslandes.

Zeegaten.

Dijcken.

Wijrden.

Sijlen. Dijckrechten. Richteren. Gerichten.

oeuer vmmeher gemaket, blijckende bij den namen, oldenzijl, warffummersijll, olde tocht, koerendijck olde dijck bouendijcks bij het damsterdeep na den Muide bijden Post (dewelcke den name beholt dat de Zeemuede vnd sijlen dar bij oldes gewest hebben) oesternijlant, westernijlant. Dan het is noch tho seen dat Wthhusen bij oldes een sandt harde gewest is vnd vmher mit kleijlanden angeslagen, vnd noch vandar na watum grote landen vnbedijcket liggen, darmen dijcken, sijlen vnd dorper solde moegen maken, gelijck de meeden van wthhusen bedijcket sint. De alluuio offt anwass komt den genen tho in egendom, dem het an sijn lant wasset, Jure gentium et nostro. Also is wth een missaelboeck ther Munten jnt kleijoldampt getekent gewest, vnd vp der gronninger raetskamer jn caerten affgebeldet, beijden noch to vnsen tijden dat anno 1277 vp ein maendag tho XI vren, als Ratus vnde Membrodus pastoren weren to Reiderwolda, ein groeter jnbroeck der wateren gewest sij jn Frieslant dardoer ettlich dusent an menschen vnd beesten sint vergaen, dewelcke oeck des andern, derden, vnd veerden jars weder verniet is. Vnde want de genen de vnder den dijcken gelegen weren, vnde deselue holden mosten hore dijcken tho maken geen macht hadden staende to holden offt repareren, de oeuerst vrie landen van dijken to maken hadden vnde dar wijth aff woeneden, niet helpen wolden, ist gescheen dat doer jansummergatt (bij dat dorp jansum tusschen reijde vnd nesserlant darnu de Eemss vnde dullert tsamen lopt) sint vergaen alle dese dorpen Stockdorp, Sandtdorp, Saxum, Ewijtsweer, Aelckeweer, Suxummerwolda, Wijncham, Holtharen, Vterberda, Astock, Wijnemeer, Duuelte, Hammigagast, Kappellabarda, Berum, Ockweer, Wijneldeham, Reiderwolda twe kercken vnde een Knonckesie, Wijlthum, Palmaer mit een cloester

Anwass.

Dullert.

= Wilgum!

dessuluen naems wittewerummer orde, de Stoeff, Vtherpaijtha, Vtseda, Fleten, Torum, Torpen, Oesterfijnsewolda, blijham, Megenham, Meerhusen, Medum, Nieham, welcke 31 dorpen sint continens und vast gewest an reiderlant Nesserlant vor emden langs an dat kleij oldampt, vnde de dijck sloet an pauwingaheem na ditsum tho jn reijderlant: vnde is de Dullart geworden waruan de grunt vp vole plaetsen noch also hoech is alse de landen tusschen wagenborg duerswolt vnde den dam vnde westerfijwelingelant. Darna is de dijck gemaket van Reide na Siddebueren: To deser tijt was het alles water tusschen duerswolt vnde nortbroeck Suetbroeck, welck nu sint angeslagen landen wth desen vorgesc. vndergang deser dorperen. So ist oeck water west vorhen west tusschen wijnschoten vnd westerwoldingelant dat nu oeck alles is to kleijlande geworden. De vorsc. oert landes is ein herliche lant gewest van vlecken vnd hauens, want tho Reijde legen 7 Sijllen, Ther Munten 5 Sijlen, tho Oterdum 3 Sijlen dar dese landen wthwaterden. De oldampten sint een deel der vmlanden tusschen der Eemss vnd lauwerse, als noch mit den vmlanden contribuerende, alleen dat se quo iure quaue iniuria vnder de stadt gronningen als hore hoeffetlingen anno 1397 offt 1488 sint gecomen, want de stadt hore hoeffetlingen verdreuen, vnd Eelt gockinga hoeffetlings huess to Suitbroeck vmmeworpen horen amptlueden to een woninge gegunt, vnde sine landen angetastet hebben. De Rechtstoelen des Oldampts sint, 1 Nortbroeck suitbroeck meden, 2 Eeckst scheemte midwolde oestwolde (slacht heel wech is een groet dorp west vnd had een grote kercke, de vanden h. van gelre na Delffzijl worde gefuert, de tho vesten). 3 Finserwolda. 4 beerte wijnschote westerlee. 5 wagenborg int cleijoldampt woldendorp, beijde Munten. 6 borxweer. So sint dan de Friessche vmmelanden

Reijde 7 sijlen, Munte 5. Oterdum 3.

Oldampten een deel der Vmlanden.

oestwert mit der Eemse wth sticht van Munster heerfletende. Vnd westwert mit de lauwersz her fletende van Trimunte verbij Marum doesum lutkegast, doer visvleet monckesijl hen jnden see lopende (*). Nordwert sint de Eijlanden schiermonckoge, busch, Rottummeroge. Vnd suedwert hebben se grote veenen vnd moerassen, jtem de stadt gronningen offte dat goerecht liggen, twelck dat ende is van drentlant. Vnde tusschen den vmlanden vnde dat goerecht vnd gronningen sint vust al lege derchachtige vnd moerachtige landen, darmit dese landen van een gescheiden sint, so dat het een vast wal gesloten lant is. Also dat vor den verbunden nouwelix een wech van gronningen na den Dam gegaen hefft, wat de wech blijcket noch van gronningen auer hogerbrugge na russcherbrugge so voerts hen doer all vp den suedersijde des dieps na den Buer tho, dewelcke darna is anden noerdersijde in beter grundt doergeleidet.

Termini Minoris Frisiae.

De wech van gronningen na Fiwelinge.

Dese dingen wisen al wth, wo oeck andere nafolgende, dat gronningen niet an dat kleine vrieslant de vmlanden gehoert hefft. De sprake wist oeck de verscheidenheit, want gelijck de name is westfelisch offt vtrichs van jnt groen jntogaen, so is hoere sprake oeck, jtem hore rechten. Oeuerst de vriesschen dorperen, geslachten, lantrechten sint alle vriesch van anfang gewest, in enerleij tale mit den anderen Frieslanden: De stadt is bij olden tijden, so jck verstaen hebbe, bij den adel jnden friesschen vmlanden genoemt is, Een Tuin offt kamp vul kereelen, dat is vnbekanden offte bueren; vnde wo gesecht is, dese Fresen plegen den

Sprake off tale der stadt.

(*) De lauwers is een seer olde naem vnd water, wo wth dat bouengesc. to seen is Laubacum in latijn, welck een friesch woert is baeck signum lau geloue signum fidei. Etenim cum frisij fere soleant pijratas agere, hic semper mercatoribus tutus fuit portus nauigantibus in Maharnam (id est den Marne) cuius Ptolomeus meminit, quam quidam portum harmanum somniant.

vromdelingen ouel lijden te mogen, vnd strieden tegens den suiderschen hern, vnd so wel vm hanteringe na Deuenter reisede, was wijth gereiset; ouerst se handelden al vnder een ander, vnd mit den Damsters hoere jnlansche stadt, de scheepeden wth vnd jn (wo breeder sal nauolgen) hadden groten vaert vnd handel tho water, wante de sijlen, wo voergeroert, bij den Muide plegen to liggen, vnde Dam hadden acht dagen vor Michelis horen jarmarckt, den se tot jnt jar 1536 beholden, vnd dardoer sint quijth geworden, dat de gronningers hore jarmarckt dese acht dagen noch langer makeden, de damsters horen marcket to schande to maken. Sus hadden se vole schoene anseelige dorpen, hauen, sijlen binnen hor landen vnd jnder naberschafft, hantierden also jnt noerden, vnd hielden dat noerden, de noerdersijden der kercken, der noerder swetten, voer de hogesten. / Ten Damme vnd Buitenpost hebben de Souen Selanden hore landagen vnde bicumsten oeck wal geholden. De vmmelansche Frieslanden hebben oeck behaluen de rechten vorsc. tho vpstallesboeme etc. gemaket, oeck sunderlinge lantrechten (de se wilcoeren noemen) vnde constitutien bij rade der hoeffetlingen egenerffden vnd gemeente gemaket van arffnissen, straffen broecken etc. als jn derseluen lantrechten to seen is, dat Fiwelinge, jtem hunsinge, langewolt, hummersce etc. jder lant vor sich geramet hebben, alse oeck de vorsc. sijl vnd dijckrechten, Geestliche rechten vnd Seendten prouestien etc. vnd hebben oeck hoere gewoenten gebruicken, id est Iura non scripta gehatt.

Negociatie jn den landen.

Landagen der 7 Selanden.

Besundere rechten der Friessehen vmlanden Huns. Fiw. Westerampts. geestlich wertlich.

/ De gerichten sint alletijt open vnd een jder vrij gewest vor sich suluest offt jm gerichte voer tho treden vnd tho spreecken. De jnlansche ouericheiden jnden vmlanden hebben jder in hoeren jurisdictien plenam potestatem, merum et mixtum jmperium vnd alle Regalien: jtem alle criminele correctien vnde ciuile gebedingen: jtem publicationem bonorum. Want jnden Friesschen vmlanden vallet geen confiscatie noch vp den huidigen dag, want se niet Iure belli dan mit contracten offt Tractaten nijlix an erffhern gecomen sint, de welcke geen patrimonium Fiscum offt Feudalia bona noch vasallen jnden vmlanden hebben. Wowal nu de ouericheiden jnden vmlanden vulle regeringe hebben, so doen se nochtans horen eedt vp allen der vriesschen vnd vmlanden lantrechten vorverhaelt, vnde als volgen sal, tho warues constitutien vnd beredingen, landes ordinantien, Tractaten, verbunden, jtem na den beuelen hores Erffheren, na dat de bijden gemenen Staten der vriesschen vmlanden acceptiert vnd angenomen vnde darna publiceert sint. Et quidem cum sit tanta dignitas et potestas nostrorum magistratuum suas proprias jurisdictiones habentium. Iurisdictionis autem finis sit, vt Religio, vt politia id est ciuilis coniunctio conseruetur, item pax et aequitas, vt suum cuique tribuatur, lites finiantur. Videndum est etiam atque etiam vt officio suo non desint, neque culpae poenas luant, denique cogitandum semper, cum populum regant ac tueantur, vt quemadmodum ipsi Magistratus populo: ita leges ac iura ipsis magistratibus praeesse. Cic. lib. 3. de legib. Nihilque nisi Iure et ex aequo facere posse. Sane sublata judiciorum integritate, omnia reipublicae jura, ciuilisque societatis vincula dissoluuntur. So behoren sich dan deselue Ouericheiden na dem beuele godes to dragen vnde to holden, cum aequali administratione justitiae, iustis ac legitimis poenis transgressionum omnium, praemijs honoreque bonorum. Alse rechte voerstanders vnde tutores hoerder gemeenten vnd vndersaten, sich reedlich, richterlich, jedoch mit autoriteet (iuxta l. obseruandum C. de judicijs) dragende. His enim solis rebus Magistratibus dignitas atque autoritas obtinetur, nec non fama opinioneque charitatis benificientiaeque

Gemeenten. Judicia.

Judices.

Jurisdictiones mer. mix. Imp. Regalia Confiscatio. Feuda. Tractaten.

Administrandi Juris et regendi ratio.

Jurisdictionis finis.

Magistratus officium et Autoritas ac Dignitas. Judiciorum integritas.

conseruatur atque augetur. Hier en tegens, behoren de vndersaten denseluen alle gunst eere assistentie vnd gehoersamheit na godes beuel to leisten vnde to toenen, vnde also den anderen den handt langen, oeck den ouericheiden schadeloes holden vnd vereeren.

Verscheiden landen jn den vmmelanden.

Komende nu tot vnser materie. Is to weten dat de vmlanden vp beider sijden des Reitdieps wth verscheiden lantschappen sint, welcke jder hoer egen landessegel hebben, vnde hebben van oldes pace ac bello hore Richteren vnde duces, offt houetlingen, de vp den westersijdt deses dieps Greetmannen sint genoemt, merum mixtumque jmperium exercerende, behaluen dat dar noch Buerrichters sint de cleine saicken tot vijff marck to berichten. Oeuerst vp den oestersijdt des dieps sint twijerleij richters, vnd sunderlinge jn Fiwelinge (dan jn hunsinge sint dese beide bedeningen wo vp de westersijt an enen persoen). 1. De lang Richters, dennen oeck Oeuerrichters noemt, hebben hoeren sunderlingen ampt van oldes her. so wij van vnsen voervaderen vntfangen hebben, was dit nobile officium staende jn desen stucken; Ten 1. hoere lueden tho velde to vueren, alse duces offt hoptlueden van dien; des se noch huediges dages na lantrechte den helffte der broecken van alle vechtlicke saken mogen nemen tegen den Redjer, jn wundingen doedelen, etc. Ten 2. den twisten, also entstaen vm anspraken offt bedeningen der jurisdictien, per sententiam to scheiden, als noch hudiges dages. Ten derden 3. plegen se, vor den verbunden mit gronningen, de appellation breuen, apostolos, wth tho geuen an horen landeswarff jn Fiwelinge; want jder lant plecht sijne waruen vnde verclaringen van appelleerde saicken vp sich to verrichten. 2. De Redjerechters, quasi reddentes vnicuique ius suum, bleuen bij huess, sijn ampt was in prima jnstantia to richten, alle officia judicis, ciuijl crimineel, merum mixtumque jmperium to exerceren.

Landessegelen.

Richteren verscheidenheit.

Buerrichters.

Langrichters Oeuerrichters ampt.

Belli duces olim.

Dimissorij libelli olim vbi dati.

Redjers. ampt.

Vnde dese richtern alle suo jure vnd ordinarie Richteren sijnde, de mochten oeck, de noet vorderende, andere qualificeerden edelen off egenerffden, substitueren. De Rechtingen vnde jurisdictien komen verscheiden personen van anfang tho, qui omnes ἀριζοι optimatesque erant populumque regebant; naderhant sint in etliche dorperen doer erffenisse offt contracten, de jurisdictien een off twe er dree personen gekomen, stedige heerlicheiden genoemt. De anderen oeuerst gaen bij clouwen, vnd jn jder clouwe oeck bij den personen na der sonnen vmgang vmme, her. na dat een jder der gepriuilegieerden personen bij sonnen vmgang den lesten Richter jnder tijt negest wonet; warvan allenthaluen jnden vriesschen vmmelanden de Clouwebreuen genoemt, dat is Registeren, sinnen; wan het vmher gewest is, beginnet het weder vanden genen de voran jnden Clouwesteet. Datmen secht dat de Rechtingen bij heerden vmhergaen is een abusus, dan de heerden koenen geen rechtingen bedenen, noch edel sijn, dan de heerden plegen bij oldes hoeren name thebben vanden tho name des egeners vnd sijns geslechtes, vnde so nu deselue geslechten vuste verstoruen sint, so bliuen de namen noch vp den heerden, wth oersaken dat de namen der geslechten vergaen, de guederen verandert, vergeuen worden vnd versteruen. Degenen de stedige heerlicheiden hebben, bedaruen geen ansprake to doen; offt sus dar men twe off dre sint, so se des tsamen eens sint. Sus moetmen jn ander oerten alle jar elck sijne rechtingen anspreken, exempels wise tho Leermens van oesterfiwelinge rechtingen. To Loppersum van westerfiwelinge; van hunsinge oesterampt plecht men bij oldes to Cantes to doene de anspraken van Redjerechten vnde ouerrechten, vnde so voert jn den ander lantschappen der vriesscher vmmelanden. Vnde voer den verbunden, eer de landeswaruen in een gesmeten sint,

Substituti.

Optimates ἀριζοι

gepriuilegieerde personen.

Clouwen vmmegang.

Edele heerden.

Loppersum Lermens

ete. Anspraken derrechtingen: landes waruen

landes segelen plaetse. plechtmen vp dese seluige plaetsen bij een tho komen, tho weten de vpstallingen, vnde de beropen saicken dar de ouerrichteren apostillen van gegeuen hadden, tho verclaren bij sententie; vp dese selue plaetsen plegen oeck de landes zegelen voer den verbunden bewaert to worden. So veren dan emants sich jn de vorsc. ansprake tho doen versuemet, beholt he sine Rechtinge, oeuerst wort vor de selue reise dardoer de bedeninge berouet. | De grietmannen, Redjeren, doen alle jar na de ansprake vnd verclaringe hoeren Eedt mit hoer wedmans, geuen een tun beers der gemeente tho voeren; oeuerst de ouerrichteren mit hoer wedmans doen jn bijsijn 5. 6. er 10 horen eedt, geuen een haluen tunne beers then besten. Dit sij nu jnt korte van deser tijden Regeringe etc. gesacht vnd vanden vpstallingen hoffetlingen vnd oueriche it. | Behaluen nu dese selue principalesten jnden lande (de oeck na lantrechte mit een

Rechtingen antho sweren.

Status prouinciae.

1. halff recht den waerheit koenen tuegen mit twe buers) |
2. so weren noch ten anderen ander egenerffden (Edellueden offt anderen) de welcke geene Rechtingen hadden, vnde derhaluen geene vpstallingen offte hoeffetlingen en
3. weren. Ten derden sint oeck de mene meente de oeck geen egen erffden, dan hore mobilia hebben, warunder na vnsen lant rechte mit worden gerekent praedia rustica, dat sint bueren huesen etc. Auer dese beide hebben de eersten to richten. Nochtans so maken dese dre tsamen, wo vörsecht is, hoere Rechten, jtem oeck vp hoere lantdagen, de ordinantie, dar de eersten, de lantschap, na richten solen. vnde dit sint de Staten des lants jnden wilcoren, jnt erste verbunt nafolgende alleen gewest; doch jnt leste verbunt sint oeck de geestlichen, de jn desen tijden sich slecht geholden, darna oeuerst jn allen landen vnd bij den Fresen staten vanden landen mit
4. geworden sint, vnd sich darmit jn niet alleen gedrungen, dan de Furneemste hoichste vnde weerdigiste geholden

Ordinantien der allen samptlichen Friessche vmlanden.

vnd geachtet hebben; vnde offt de geestlichen alle jn ander landen exempt sint, so hebben de vmlanschen ouericheiden nochtans darouer enige judicatuer beholden. Vnde dit sij mit wenigen van den Staten vnser Vriesslanden, vnde dat de alle tsamen offt vp hore landagen vnd bicumsten wol wetten maken, oeuerst geen judicatuer hebben, anders dan de vpst. off hoeffetlingen alleen, vnd offt ener stedige edder vnstedige rechtingen regeert de ene wal vaker, dan niet anders hoger noch geringer alse de ander, van qualiteit jder derselueu oeck sij, quia omnes Imperium habent ex iam antedictis. Bij staten der vmlanden staen alle landes andere saken vnd verbunden to maken, heren huldingen, munten, raminge van schattingen, vnde alle andere saicken vnde dingen de samptliche lanschap roerende vnde betreffende: then sij dat bij gemene aduijse etliche tot seeckere mindere dingen, processen, etc. van worden committeert, de men Deputeren noemet.

Der landes staten ampt.

Vnde dan nu wederkomende tho die van den Damme, de stadt jn Fiwelinge vorsc. sal beneden widers gesecht worden. Willen also de krigen jnden vmlanden vnd thom deele hoerder naberschafften anmelden. Bij tijden hertig Reijnelt van gelre sint gewesen twe partien, alse brunghorst vnde hekers, vnde voertgesproten hen jn sticht van Vtricht vnd in gronningen, jtem in hollant Zelant vnd westfrieslant oeck jnden vriesschen vmlanden. Anno 1323 js noch een bicumst der 7 Selanden to Vpstallesboem gewest.

Krijgen jnden vmlanden. Brunghorst Hekers.

G. Als gronningen ersten bemueret worde schreeff men 1330 vmtrent, tho vor was het vmher befestenet mit holten plancken, als des bisschops van Vterts bruen daruan juholdende sint. S. Wolbrergs kercke hadde jn mit sijn parties lueden, Roeleff Castelein tho Couerden, darwth rouende brannende vnd doetslaende. Egbert vanden groenenberg Richter jn gronningen mit sijn

Holten plancket vm gronningen.

partieslueden hadde dussen jnder kercke belecht, oeuerst kunde den dar niet wth winnen: so dat tselue den 22 bisschop to vtert Harbarto offt Conrado genoemt geclaget worde, de welcke sijnre Banbreuen wol sendede, dan worden niet geachtet. So dat ten laesten een Bisschop mit macht van volcke quam vnde wan de kercke, hilligende de weder mit wijwater (*).

Bisschop van vtert der gronninger her.

G. scribit. De Fresen jn hunsinge vnd Fiwelinge landen, humsterlant, langewolt, Fredewoltmer acht kerspelen etc. wunnen groningen (60 worden to groningen gerichtet) breken de mueren neder vanden toren vp den nordersijde S. wolbrigs kercke, mit de Ebbinge vnde botteringe poerten, vnd makeden vnweerhaftig ses steenhusen, Wicher Enens soens huess jnt suiden ant vischmerckte, Claes vnd Euert husen bij oesterpoerte,

(*) E. B. scrifft dat Anno 1148 Bisschop Herbartus een geboren Frese tho vtert, here to gronningen gehuldet sij vnd alst krijg was tusschen gronningen vnde den Drenten. hebbe de bisschop gronningen bedwungen vnd S. Wolbrigs kercke entfestet. De van gronningen loueden desen bisschop mit segel vnde breuen dat se de stadt gronningen mit geen mueren tornen solden vesten sunder sijn off siner nafolgern consent. Dese bisschop makede sinen enen broder Castelein to Coeuerden, Den andern Borggraue to gronningen, tho weten Suffridum vnd Leffert. Voperius Tiarda in suo Chronico scribit Herbertum frisonem natum in Wierum episcopum Traiectensem Roma domum redeuntem comperisse seditionem groningensium. Rodolphus castellanus couerdiensis subsidio et auxilio ciuium aedem S. Walburgis munierat. Groningae tum Albertus groenenborg nomine episcopi ciuiliter vrbem gubernabat, hic cum suae factionis ciuibus aedem obsedit, expugnare non potuit, donec eo Herbertus pergens eam instrumentis concussit, seditiosis pulsis reliquos ciues sibi iurare coëgit, ne vnquam similia contra episcopos tentarent, nec vrbem muro cingerent. Hic episcopus habuit duos fratres Leopoldum et Lijfardum, maiori praefecturam in gronninga, minori castrum Coeuerden cum Drentiae iurisdictione feudaliter donat, quae res episcopis dein male cessit nam episcopi haec antea pro arbitrio contribuebant cui placeret. Nota haec quidem sic gesta sunt, sed E. Ben. et Voperium, vtrumque in anno et tempore errasse clare docet sequens contractus confederatioque facta anno 1338.

Hugo end Aelco Kalmers huess bij der minrebroder strate, vnd worden etliche gerichtet vnde de vrede worde alsus gemaket als volget, so dat de vmlantsche vresen reeden wal soeuen jar wth vnd jn gronningen wo wal vole vnder malkanderen doetgeslagen worden (*).

Verdragsbrieff tusschen den Vmmelanden vnde den van Drenthe vnd gronningen 90 jar vort erste verbunt vpgericht a° 1338 (†).

Wrk. a. 1338 Driessen p. 127 d. dort ex orig.

In nomine domini Amen. Nos arbitratores seu amicabiles compositores super discordijs inter Frisones ex parte vna, et ciuitatem gronningensem ex altera et eorum complices: Videlicet Abbates de Fosswert, luidugakerka, de Lidlum, de Floridocampo, de Clarocampo, de horto S. Mariae, de doccum, de aedwert, de Marna, de Rottum, de Werum, de buer, de Felwert, de Mentherna, de Tedingen, de Siloe, de scola Dei: Praepositi de bergum, de Gemmegum, de hasca de bono claustro, de Cusimaria, de Schildwolda, de Palmaer, de Asterlo, de longua; Commendatores de Warffum Gemmegum, de Dam, de Oestergoë, de bordegoë, de Emeda, de Lopsum: Prior de backevene: Et laici: Tidericus Elteckeman de bordegoe, Tiabbodus rumbertius Engelbertus Linbinga, Hindericus Koeninga, Johannes Haickinga, Hermannus Andela, Dominus Johan-

(*) Hiernevens staat met eene andere hand geschreven aan den kant: „Anno 1278 forte dat de dullert jngebroken sed certe nescio." en op een los stukje papier: „A°. 1400 jnden oirlog tusschen gron„ningen vnde den hofflingen der vmlanden was N. Beninga ander „hofflingen sijde, vnde de grongers smeeten der hofflingen husen na „den Dam vmme. Tusschen Folckmer Allena vnd Keno ten broeck „is de vrede gemaket. E. B." (F.)

(†) Ook, gedrukt naar den oorspronkelijken brief, bij Driessen, *Mon. Gron.* pag. 127 en volg. waarmede dit afschrift slechts weinig verschilt. (F.)

nes de trinda de stellingewerff: Scoterwerff et Oestergoe, Dominus Lubbo de octo parochijs, Baldingus eminga de Burum: Domini Eppo et Benecko de vredewolda. Ludolphus Obbeman, Luduwardus aijndijs, hero helmers, Folpius decanus de erla, Aijlewerdus Mensema, haio Eminga. De Trentia, Dominus Hinricus de Eelda, dominus Stephanus de sleen, Euerardus goswein, jacobus de campis, Rodolphus pijpe, hermannus schultinge, otto swartwolt, ludolphus pepinge, Rodolphus de winde, Rodolphus Olthuisinge, Johannes de Dickkinge, et Boelo de Westerple. In quos dicta discordia fuerat finaliter compromissa juramento vtriusque partis, vt nostrae starent ordinationi nouo accedente consensu, ad perpetuam rei memoriam notum facimus, tam praesentibus quam futuris, quod nos communicato consilio vtriusque partis, ob bonum pacis et concordiae ordinauimus et promulgauimus inuiolabiliter obseruandum. Inprimis vt gronningenses ob honorem Frisonum murum suae ciuitatis lapideum ab ebbingepoerte inclusiue, vsque ad turrim proximiorem ad occidentalem portam Butringepoerte et inclusiue, gronningenses destruant funditus, cum omnibus suis intermedijs, et ligneus murus cum portis ligneis reparentur. Item sex Castra (videlicet castrum Wijcher filij Enonis, Nicolai et Euerardi beijers, et Ailcke Folckerdinge, et Aeltkae relictae hugonis Calmers, et Bertoldi Calmers, et Ludolphi Buining) quoad tectum et supremam munitionem humilientur. Item de damnis incendijs captiuitatibus et rapinis siue in aquis, siue in terris quocumque modo perpetratis, in ciuitate seu extra ciuitatem, quaelibet pars suis dampnificatis satisfaciet competenter: quod de religiosis, et tam intra ciuitatem, quam extra ciuitatem volumus obseruari. Sed de poecunijs quas gronningenses extorserunt a captiuis Frisonum reddent gronninses Frisonibus trencentas marcas sterlingorum in terminis inferius anotatis.

Item omnes fideiussores pro captiuis positi, et ipsi captiui, si qui fuerint sint liberi et soluti. jtem de homicidijs gronningenses persoluant Frisonibus mille marcas sterlingorum et haeredibus occisorum in castro henrici curting pro emenda et omnibus damnis ibidem qualitercumque perpetratis, similiter mille marcas steerlingorum. Quod si praedicti haeredes et amici in jurisdictione Drentiae, vel in jurisdictione gronningensium nunc vel in posterum commorantes, his noluerunt contentari. Ordinauimus vt nullus Frisonum seu Drentorum aut gronningensium ipsis vel alicui ipsorum praestet auxilium quoquo modo, nec aliquis terrarum praedictarum vel gronningensium ipsos vel aliquos ipsorum in suam recipient munitionem aut modo aliquo defensabit. Si quis vero contrarium foecerit, destructionem domus suae sustinebit, et poenam centum marcarum sterlingorum nouerit se incurrisse, de qua poena sex viciniores de consanguinitate ipsius qui hanc nostram pronuntiationem renuerit obseruare, pro ipso respondebunt. Quam quidem poenam si quis in Frisia commiserit Frisones inter se diuidant secundum consuetudinem hactemus in suis locis obseruatam. Si vero praedicta poena jn gronningen vel in Drentia commissa fuerit, Groningenses cum Drentonibus ipsam diuidant inter se secundum ipsorum consuetudinem antiquitus obseruatam. Quod si amici occisorum praedictorum in vrbe praedicta praedictam summam poecuniarum recipere recusauerint eadem summa haeredibus occisorum Frisiae persoluatur, et tertia pars summae memoratae in proximo festo Michaelis, sequens tertia pars anno sequenti reuoluto, sicut reliquae partes arbitratorum consilio diuidantur. Jtem ordinauimus vt quilibet sua bona, sua Jura et Jurisdictiones habeat (*), sicut de Jure tempore

Alle broecken in de vmlanden valende hoeren daer den richtern

(*) Hiernevens op den kant: „hiermit accordiert dat 1 artl. des „verbundes 1." (F.)

motae litis huiusmodi in ciuitate et extra possidebat: quod etiam de Adolpho et suis nepotibus et haeredibus eorundem volumus obseruari. Item omnia bona religiosorum mobilia in ciuitate per gronningenses occupata, quae adhuc tempore compositionis editae, salua reperta fuerint et conseruata, secundum juramenta Burgimagistrorum ad antiquos et veros possessores libere revertantur. Item libertatem Frisonum, gronningenses cum Frisonibus contra quoscumque dominos communiter tueantur prout arbitratoribus concorditer videbitur expedire (*). Item si quis propter vindictam inter partes praedictas in iniuriam nostrae compositionis aliquem occiderit, centum marcae steerlingorum occisi haeredibus persoluantur: si vero per infortunium vel alio casu in conflictu, sedecim marcas steerlingorum occisorum haeredibus soluat pro weergeldo seu emenda legitimo haeredi. Jtem gronningenses eandem mensuram et pondus in omnibus tribuant Frisonibus et Drentonibus, qualem vel quantam recipiunt ab ijsdem, jtem gronningenses cum Frisonibus et Drentonibus plicht obseruabunt, prout in literis super hoc confectis plenius continetur. Item in Forecoep (†), cuiuscunque rei emendae vel vendendae et in concambio auri vel argenti gronningenses Frisonibus et Drentonibus fraudem et dolum seu impedimentum non faciant aliquale. Jtem quilibet pro commodo suo faciat Aquaeductus vel reparet prout ipsi ac suis magis videbitur expedire (§). Item si quis hospitum in gronningen ad quatuor dies moram traxerit et quenquam de Frisonibus vel Drentonibus seu gronningensibus aut quamcumque aliam personam occiderit mutilauerit vulnerauerit, captiuauerit seu spoliauerit, et reuersus ibidem moram traxerit,

(*) Hierbij op den kant: „non ergo ipsi infringent." (F.)

(†) Item: „de stadt heft geen voerkoep." (F.)

(§) Item: „de stadt heft jnder landen wateringen geen jnrec- ..dent." (F.)

hospes suus seu communitas ciuitatis pro ipso respondebit nisi per principalem fuerit satisfactum, alioqui nullas de Drentia vel gronningen vel de Frisia ipsum defensabit sub poena destructionis domus suae et centum marcarum steerlingorum persoluendorum judicibus in quorum iurisdictione forefactum fuerit perpetratum. Jtem munitionem factam in loco qui dicitur Groenenberge Frisones destruant, et in eundem statum reducant in quo ipsum inuenerunt, jn quo sub poena centum marcarum steerlingorum a supradictis partibus jtem omnis controuersia inter Frisones et Drentones tempore istius belli orta sub eadem compositione conquiescat. Jtem si aliqua dubia orta fuerint in praemissis, per sinistras adinuentiones aliquorum dubietatis interpretatio apud nos arbitratores permanebit, secundum canonum legitimas sanctiones. Jtem ordinauimus quod in quolibet anno dominica proxima post festum corporis Cristi conueniant in domo consulum in gronninga, *quatuor Iudices de Hunsingonia* quatuor de Fiwelgonia, quatuor de Westerampte, *quatuor de Drentia* et *quatuor burgimagistri* in gronningen, cum abbate de aedwert et abbate de Werum, vel per duas personas ad hoc per ipsos deputatas ad examinandam Monetam et de eadem ordinandum et statuendum salubriter prout vtilitas circumiacentium terrarum exigit et requirit. Jtem hanc nostram promulgationem volumus publicari quolibet anno dominica die post festum corporis Cristi supradicta. Si quis hanc nostram compositionem ausu temerario infringere praesumpserit quoquo modo indignationem omnium Frisonum, drentorum et gronningensium et poenam centum marcarum steerlingorum se nouerit incurrisse ipso facto. Jn quorum omnium testimonium, et rei gestae perpetuam memoriam Sigilla terrarum Frisiae Hunsingoniae Fiwelgoniae, Drentiae, Gronningen, Vredewolt Langewolt, Hummerke, et de octo

Westerampte.

Ver-scheiden landen, ver-scheiden zegelen.

parochijs his praesentibus sunt appensa datum et pronuntiatum apud Silwarth anno domini millesimo trecentesimo tricesimo octauo, 1338, in commemoratione beati pauli, et nos coeteri compromissores seu arbitratores supradicti contenti sumus sigillis supradictis. Vnder dese copia stundt gesc. desse copia is gelesen jn tegenwoerdicheit mijns hern den Lutenant ende beijde partien tegens sijn originael, besegelt mit dre groene anhangende zegelen, dar der stadt gronningen segel mit gewest is vnde anhangt, ende is bevunden accorderende bij mij Euerardus van Emden Secretarius actum vp den 7 dag Septembris anno 63. Noch bet vnder stundt, desse copia is gecollationeert tegens sijn originael geschreuen jn Francijn mit dre groene wthhangende Segelen genoech, gants vnd geeue, dar noch veer ander startten an weren, de men niet conste geseen besegelt gewest tho sijn, vnde befunden to accorderen bij vns Arent van Boijmer greffier vanden houe van Frieslant ende Mr. Mattijs Rommerts secretarius de stadt Lewerden den xxx januarij xvc. xlvii getekent Boijmer M. Rommerts. Noch bet vnder stundt Auschulteert vnd gehoert tegens een autentijcke copie in Francijn geschreuen vnde mit verscheijden handen (als bouen vndergesc. vnd getekent) is darmit gelijckludende beuonden, bij mij vndergesc. openen Notarien Petrus Cornelius.

In dit instrument sicht men wo de Fresen van Hunsinge Fiwelinge etc. de preëminentie hebben, vnde voran gesettet worden. Dat hier jn steet vanden Commenduer then Dam is des tides so gewest vnde de Augustinianer beseten Oesterwerum, de darna vmgewesselt, so dat de Commenduer in Oesterwerum, de moncken jn Damstercloster gekomen sint. De context deses jnstruments verclaert oeck dat de gronningers geen Fresen vnde daruan separaet vnd verscheiden sijn quoad

prouincias et Iurisdictiones: gronningen oeuerst mit Drenthe vermenget tho sijn, blijcket darwth dat se na older gewoente de broecken tho samen deelen, de jnden vorsc. Frieslanden jders lants richteren competeren alleen. Dat oeck de gronningers den vmlanschen Fresen mit Eede vnd plicht van tho voeren sint verstricket gewest is hier wth claer, vnd niet vice versa.

Voperius Tiarda in suo Chronico scribit vt sequitur. Anno 1337 Guilielmus comes hollandiae Zelandiae Hannoniae cum 80000 armatorum Fri iam petijt, sed cum minus ordinate transfretaret, quidam johannes de Hannonia ad Australem partem monasterij Sancti Odolphi prope Stauriam super ripam maris in prato dicto Suijdtfenne expectans reliquas naues sequentes, et adortus Frisones circa dictum monasterium, ab eis in coenobio caesus est cum suis. Interea applicuit comes cum maiori et nobiliori parte ad borealem partem monasterij eiusdem nescius huius euentus. Qui videns occurrentes Frisios, non expectans dum omnes e mari aduenirent, pagum viciniorem primo aggressu incendit, et quendam nobilem Frisium fortiter se defendentem sua manu occidit. Videntes Frisij incendium et occurrentes, ipsum comitem cum omni exercitu interemerint, et in vindictam praedicti nobilis Frisij mortuos decollarunt, et ab hora 6 matutina vsque ad horam vesperarum occisa sunt 18000 hominum pariter et submersa, inter quos fuerunt dominus de Horen, dominus de ligni, dominus de Valencen, de Mouij, de Antognen, de Haemstede ex Zelandia, de Morode ex Flandria, et isti 7 barones omnes. Gerardus mittenbaerder, Guilelmus de Maeldwijck, Simon et Teodoricus de Telingen, guido de Asperen, joannes Regnerus et Guilelmus de Montforde, Teodoricus de hanthorst, hermannus de Zuijlen, Florentius de mernen, Otgerus de Spangen, Gerardus Euerardus et Alfridus de bergerhorst, guilel-

mus de Dogen Teodoricus de vlaemkort, gerardus de Vlorenwich omnes equites aurati. Quaedam Chronica scribunt 240 ordinis equestris viros eo praelio cecidisse, exceptis stipendiarijs. Ossa stauriae in coemiterio Sancti Benedicti in vnum tumulum congesta sunt. Factum hoc est Anno 1345 iuxta Stauriam in profesto Cosini et Damiani 6 die Septembris.

Anno 1350 ortae sunt partialitates in Hollandia, Hoex cuius partis capitanei erant Brederode Leeck Buckhorst: et Cabliaus cuius capitanei erant Arckel Egmont Heemskercke. In Gelria eodem tempore exiterunt duo fratres filij demortui comitis Reijnoldi, et erant duae partialitates, Hekers iuuabat Reinoldum, Brunckhorst iuuabat Edwardum ad comitatum gelriae.

Anno 1356 was de krijg tusschen Folcmer Allena to hinte tegen Boije beninga to Oesterhusen hoffling. tho Osterhusen lach doe de Sijle noch, dese Allena was een trefflicher heldt vnd adelspersoen.

G. Anno 1345 hebben de gronningers segel vnd breuen vergeten vnde soeuen jar na den Compromiss eenen groten doetslag anden Fresen in hunsingelande gedaen, vnde daerna leden de gronningers tegen se wenig schade dan eenmael jn Fredewolt ene grote nederlage.

Anno 1373 storff Ewenar Itzinga hoffling to grietsiel vnde des vorigen jars storff Jmel Kenesma hoffling ten broecke. Anno 1379 sint de bussen ersten jn frieslant gecomen vnd was de twist tusschen Keno ten broeck vnd gerrelt beninga.

Anno 1390 Folcmer Allena dux Frisiorum contra Carolum 4 Caesarem.

A°. 1391 vp dage donati bleeff doet Ridder Occo in broeckmerlant hoeffling.

E. Cl. breuen breng mede dat Anno 1390 js een verdrach gemaket tusschen Borgemesters Rat Richters

vnd meente jnden landen van Frieslant gelegen tusschen der Eemse vnd lauwerse, vnde Elde gockinga hofflinge to Oestbroeck, dat Elde sal na lantrechte jder recht doen thoren seggen, des solen se Elde vorse. na hore macht voerstaen. Euenwel clagede Elde vp den van gronningen vnde de landen van verscheiden jnbroecken, vnde dat se hem in gronningen to warue hadden entboden, vnde dar sijnde, sijn bolwerck dael gesmeten, sijn grafften gedammet. Darna Anno 1400 worde een verdrag gemaket tusschen den Richteren vanden Oldampte. Vnde weren voirts tusschen den Richtern vanden Oldampte vnde Duijrswolde tegens Eelde Gokinge oeck vole moeijten. Vnde wort Anno 1401 accort gemaket tusschen der stadt gronningen mitten vmlanden, de den Oldamsters tegen Gokinga was thulpe gecomen, vnde Elde gokinga. Welcken vnangeseen ging Albert wigboldes wth gronningen vp Gokinga huess mit sijn duitschen soldeneren, vnde de schendeden vpt huess beijde vrouwen vnde mans, vnde makeden se so bloet, dat se de schamede nouwe bedecken kunden, vnd nemen alle goet mith sich luttick vnd groeth. Vnde do se affqueemen, doe vermoerdeden de Fresen elff mans jnden goeden gelouen, vnde lemeden vnde wundeden etliche. Hijrna wort vrede gemaket tusschen den bisschop van Vtert vnde sijnen vrunden an ener sijde, vnde den van gronningen vnd vmlanden andersides, Dat alle gefangenen beider sides solden vrij wesen vp borgen. So dat Eldo Gokinga borge stellede, Dan de gronningers hilden geen woert vm Elde loss to laten na hore segel vnd breuen, dan hebben sijn mueren gefellet, den steen wech gesleten, grafften gedammet, vnd vntallicken schade gedaen. Vm deser tijt scrifft heer Nickert cureet tho Midwolda an den Hofflingen vnd Richters ende meente vanden Oldampte vor Elde gokinga. Jtem anno 1399 was

Sicco Reweling Hoeffling tho Waldmonathorp jnt Old-ampt offt dar nu de dullert is. Hierna clagede Eppo Gokinga hoffling to Suetbroeck Nortbroeck Oestbroeck, vp de stadt gronningen dat se bouen recht vnd reeden sijn vader Eldo in staken mit gewalt geholden, dar he ouer gestoruen, dat het wal vole goede lueden kundig sij: Item dat vp den seluen tijt de van gronningen quemen, worpen sijn slott vmme, vingen hem, vnd hilden hem vijff jar gefangen in staken, nemen hem alle sijn goet replich vnreplich: Item dat de van gronningen hebben hem anderwerff sijn borsz offnomen mit gewalt bouen recht, denwelcken schade Eppo vm geen dertijn hondert Rinsche gl. wol geleden hebben. Item then derden do Eppen knechten sijn slott ouergeuen dien van gronningen, do sworen de van gronningen mit vpgerichten vingeren stauedes eedes in den hilligen, dat sijn slott sol staen bliuen mit alle sijn tobehoer als dat doe was, vp een stede, vaste ewige vrunschap, waerto Eppe sol kesen veer goede mans an sijn sijde, vnde de van gronningen veer an horen sijde, mit enen Ouerman wo de dat makeden so soldet bliuen eene vaste ewige Soene, vnde darup Eppo sijn slott mit allen dingen weder to leueren, Dat hem niet is geholden Dat he den schaden niet wol geleden hebben vm twintig dusent rinscher gulden. Darenbouen hebben de van gronningen Eppen gokinga hussfrou solcken hemelicken schaden gedaen, dat de stadt des nummer mach bekant staen vor godt vnde de werlt, den he niet wol hebben geleden vm suluer noch golt. Item dat de van gronningen sanden tsestig knechten to der Papenborg vnde wolden Eppo sijn huess tho billingewolde aff winnen in goden gelouen, Twelck feijlende nemen se Eppen vrunden negen stige koeijen vijfte halff stige peerden, vnde boereden Eppen Renten in een goeden vreden, den her Claes Fetel, vnde Edt-

zert hoeffling to Emden Norden vnde Grietsijl, vnde Haijco hoffling to Jlndt, gemaket hadden, vnde deden Eppen vnde sijn vrunden groten roeff vnd schaden an, nemen vijff goldenen schreenen wth den hilligen kercken, branden den kercke to Noertbroeck, mit kelcken sacrament kaselen orgelen vnde mit allen buere goeden suluer vnd golt, welck schade niet tho rekenen is, mit vole andere hoen an eppen hussfrou vnde den sijnen gedaen, vnde sleten sijn vnderborch in goeden vrede bouen hoer segel vnd breuen. Oeck dede Detmer Rengers Eppen gokinge groten schade an koren beesten huessraet, so goet, als drehondert Rinsch gulden bouen recht mit gewalt nademael Eppo sinen borgen hadde gesett jegen detmer tho Loppersum. Finis wth Eg. cl. schrifften vnd breuen.

A°. 1392 worde des grauen van Teeckelborgs droste in Oestfrieslant doet geslagen.

Voperius Tijarda scribit Anno 1195 (sed erit Anno 1395). Balduinus episcopus 29 traiectenses, Frater Teodorici et guilielmi comitum Hollandiae, et Ottonis de bentum sapienter et magna cum autoritate regebat Drentiam et Twentiam. Huius tempore orta est dissensio inter episcopum et vrbem gronningam ob Ecclesiam S. Walburgis, quam episcopus pro suo sacello habere volebat, asserens suorum praedecessorum oratorium fuisse. E contra groningenses suam parochiam affirmabant, et temporibus S. Walburgis velut arcem contra Normannos aedificatam, quare postea tenore episcopi superiorem testudinem dictae ecclesiae sunt demoliti. Jdeoque ab episcopo redarguti, et iuramenti admoniti quam Herberto episcopo iurarant, ne vrbem muro cingerent vnquam, indignati sunt ij magis. Habebat tum episcopus Couerdiae castellanum nomine Florentium, hunc quod de bonis et curribus Ottonis de Bentum nimium et auare exigeret ab hoc episcopo

in gratiam fratris Ottonis est obsessus Coeuerdiae, et ad deditionem arcis coactus, et ipse captiuus ab episcopo est traditus Ottoni comiti de bentum. Paulo post Folckerus priuignus Florentij auxilio suorum castrum negligenter custoditum, dolo recepit, et Drentiam Twentiam et partem gronningensis ciuitatis ad seditionem contra episcopum et Ottonem excitauit, sic vt gronningenses iudicem praefectum ab episcopo ordinatum dolo occiderent, dein contra iusiurandum vrbem muro cingerent. Folckerus cum suis omne debitum Drentis et Twentis remisit. Episcopus dein Drentiam et Twentiam igne vastauit, non tamen ad obedientiam reuocans. Interea venerunt Traiectum Phillippus archiepiscopus Coloniensis et Conradus Moguntinensis, qui discordiam hac lege composuerunt, vt Florentio, vero Couerdiae Drentiae Twentiae castellano, castellum concederetur ab episcopo iure et more solito, et pro damno illato solueret episcopo mille marcas argenti. Sed non diu haec pax est seruata nam Otto de bentum his pacis conditionibus non satisfactis, cum episcopo Drentiam armata manu intrauit, et commisso praelio cum Drentonibus victus et fugatus est, nonnullisque caesis de exercitu episcopi, centum electi milites pugnatores sunt capti. Dein recollecto exercitu episcopus redijt et re infecta discessit.

Anno 1396 Albertus bauarus cum filio suo Gulielmo (ait Jacobus Meijerus in Annalibus Flandricis lib. 14) Ostrobanti comite bellum potenter mouit Frisijs Orientalibus, nonquam satis pacatae genti, hannonios hollandos Zelandos Ostrouandios armauit, auxilia magna ex gallijs accepit, quorum erant duces Valerianus comes fani pauli, et Carolus alebritus ex germania jtem et Anglia multi ei aderant, naues habuit in expeditione pene innumeras. Erat tunc apud Frisios dux longe nobilissimus Juo nomine vir bello egregius et consilio

prudens, qui in prussia et hungaria res magnas contra Turcas gesserat, hic suasit Frisijs vt custoditis arcibus suis, hostes in agros dispergi sinerent, futurum breui vt absque graui incommodo reuerterentur, quod terra aquosa magnisque fossis interscissa tanto excercitui alendo non esset. Sanum quidem consilium sed a frisijs tamen repudiatum, qui sumptis crucibus et vexillis templorum suorum ad triginta millia virorum obuiam hosti procedunt in tres acies distributi. Sub calendas septembris commisso praelio Frisij quamuis egregie pugnantes, victi sunt, multaque illorum nobilitas in hollandiam captiua deportata. Cecidit autem clarissimus dux Juo non absque cristiani nominis graui damno. Guilielmus Groenburgius Hollandus cum filijs Johanne et Henrico inter alios maximam hic virtutem praestitisse traditur. Victores hannonienses Enghusam redeant. Jdem lib. 14. Anno domini 1398 filius huius Guilielmus Ostrouandius comes ducit rursus exercitum in Frisios, Staueram oppidum capit, Frisiamque totam jmperata facere cogit. Anno 1400 victi ab Hollandis et eorum socijs, rursus Frisij. Der vmlanden Chronijck brenget mit dat graff Albert van beijeren hertog, darna graff in Hollant, groet volck hefft vergadert vm westfrieslant tho bekrachtigen, vnde voer neder jnden Lauwersche voer de luene, dar he lange tijt was, geuende den Fresen nije lantrechten, vnde worde daer gehuldet van de Cabliaeus offte vetkopers partieslueden alse Feijo van doccum hoeffetling mit sijn kinderen vnde partieslueden, ende Gerloff Camminga hoeffetling tho Leewerda mit andern hoeffetlingen vandien partie, vnde de graue makede hoer een deel tho Ridderen, vnde se droegen des grauen kleedingen, vnde de graue droech vp dat lant vorsc. elcken hoeffetling sijn anpart landes jnden jar vns heren 1397, wante tho deser tijt dese selue Camminga offt meer adel noch hore heerlichei-

den hadden, edder tot hofflingen vnlanges sint gemaket west.

Albert graff van Hollants partie in den vmlanden.

Aº. 1397 vmtrent, weren Onno Onstema kindern tho Sawert als Aepco Ailco Menolt Johan Edzeko Abele vnd Folckmar mit alle hoer partieslueden jnden vriesschen vmmelanden auer een geworden mit hertig albert graff jn hollant, vnde drogen hem vp dat Ommelant mit rade der hoeffetlingen mit namen, Haijo Wijbma hoffling, Omko snelgersma ende Eppo sijn broeder hoffetling ten Damme, Vnico ripperda hoffetling to Fermsum, Menno Houwerda hoeffetling ther Munte, Eelt Goeckinga hoeffetling tho Oesterbroecke mit alle hoer partieslueden. Ende bisunder her Occo vanden broecke Ridder mit sijn soene keno, Ende wigbolt sijn bastart soene de jnden suluen jare 1397 tho deteren jn der kercken worde doet geslagen. Dit nu seende vnde besorgende hoer wederpartie Eppo van Nittersum tho stedum hoeffetling, mit anderen hoeffetlingen, dat se wth den lande solden verdreuen worden, toegen se mit der gemeente in Fiwelingelant tho Westerembden, dar se vunden Haijo Wijbma hoeffetling mit Onstemans partie een deel jnder kercken. Alsz Haijo sach datmen em doetslaen wolde, nam he mit den sinen den vlucht wth der kerken jnden weedum, welcken weedum Nittersum mitten gemenen lande brande, so dat se weder darwth jnder kercken loepende dar doetgeslagen worden: Na desen nochtans sich besorgende vor den grauen vnd Onstemans, toech Eppo Nittersum mit der meente jnder ijll na gronningen vm hulpe, de gronningers sloeten hore poerten niet wetende wat hier tho doene was, darna hielden se mit den Fresen sprake de welcke begeerden dat se van hem entfangen worden, so wolden se sich mit den van gronningen voerdan verbinden. In dese selue reise hadden de Fresen doetgeslagen Peter reiners wth hollant mit alle sinen ge-

Verbunt tegen den hert.

sellen, de dat steenhuesz tusschen Oldersum vnde der mueden, bij den Poste, besatt hadde tho des grauen van hollant behoeff, welck starck was vnde den Rengerssen thoquam, dem het naderhant is nedergeworpen, den gefangen hollanders worpen de vreesen dar jnden Muede, Damsterdeep geheten verdroncke se alle vnd begroeuen se bij der mueden. Vnde na desen heft de stadt mitter na verbunden mit den Fresen gepractiseert. Als nu graff Albert vorsc. sach dat he an den vmmelanden vnd gronningen niet gewinnen mochte, toech he weder na hollant vnd sijn sone hert. Johan van beijeren gaff he denseluen vor sich vnd sine nacomelingen, breuen, de landen tot genen tijden to belasten mit borgen off sloeten van gerkesbrugge aff tot der Eemse tho, vnd was denseluen gunstig want gronningen was van de Cabliaeus partie de jn Hollant groet was: vnde tho Cabliaus. briel jn hollant worde de vrunschapsdag geholden tusschen graff Johan van beijeren vnd hollant vnde den vmlanden, vnde den borger vnd buer to gronningen, Ende her Almer Cureet tho Engewerum een truwe raet van Juncker Keno vanden broecke vnd Occo sijns soens, wth gronningen was mede bruen Klinge borgemester, des geuen se graff Johan vijfftig sware vette ossen. Darna hefft oeck hertig philippus van burgundien desen gelijcken breuen van confirmatien gegeuen. Als graff albert vorsc. mit all sijn volk weder na hollant toech hadden de Acht kerspelen hem kort tho voren twe schepen affgebrant de beslijcket vnde beebbet weren.

van beijern graff in hollant.

E. R. Van Eelt Goeckinge tho Suetbroecke is hier vor gesacht, dese was hierna anno 139... tho werschep offt gaste bij sinen verwandten in Oestfrieslant Focco Vckena, vnde darentusschen toegen de gronningers hen vnd nemen sijn huesz jn mit gewalt, vnde sijn moder de olde vrouwe gefangen, de binnens jars jn strenger vengnisse vnd janmerlicher kolde gestoruen, de

oirsake so se seggen solde sijn dat he to water vp den gronningers hadde getastet. Sijn enig kint vnde dochter hijlickte darna an Nittersum hoeffetling tho stedum.

Anno 1400 liet Enno hoefftling jnden griet den dijck slaen vnde weder vprichten tusschen betteweer vnd Drewert de vole jaren was jnreedig gewest. G. Int selue jar na Onno Onsten doet hebben de gronningers belecht vp Onstemans huesz tho Sawert, den vorsc. soenen gebroders vnde de dochter Bauwe. vnde hieruan was de schaffmeister offt hoeuet de borgemester Albert Wigboldes een manlich man van gemoet. Vp der binnensten hoffstede stunde een steenhuesz daruan de mueren dicke weren twalff olde muersteen, ende vp der wester hoffsteden stunden vijff starcke steenhuesen, derwelcken mueren alle dicke weren acht olde muersteenen. Als dit erste steenhusz mit bussen seer beschoten was, so nam Aebco de oldeste bruder (de hem darup had beleggen laten) den vlucht henup den vtersten hoffstede, dar de vijff steenhusen stunden so dat de wth gronningen enen groten grafft grauen leten wth Wetsinger Zijlrijdt offte maer vp dat diep geheten Onstemans borchgrauen, vnde fueren also mit horen schepen jn Onstemans borchgraffte, vnd wunnen also de steenhusen mit groter macht, nemen de lueden gefangen, vnde Aepco Onsta wort gesloten gefuert vp botteringe poerte darup he langen tijtt satt. G. In desen volgende jare hefft bisschop Frederich van blanckenheim tho vtricht mitten alingen stichte van vtert gronningen belecht. Twelck he den Onstemans belouet hadde tho doen, vnd vm ander oersaken als vm huldinge: De Onstemans hadden den bisschop groet gelt gegeuen. De gronningers de boerden Onstemans renten wal soeuen jar lang. De bisschop hadde de stadt belecht anden suedersijdt jnt jar 1401, vnd lach darvor ses weecken, toech vp S. Martens dach weder na huesz. sijn geschut

Sawert belecht.

Bisschop van vtert belecht gronningen.

lach vp Kamkensberg, dar liet he voer heer grauen enen droegen grafft vp den noertsijdt des berges, de anging voer heerstrate nijepoerte vnd liep oestwert neder tot den lopenden diepe, dat herkomt wth helpemer hamrick, vnd liet maken tot der blanckeweer een starck blockhuesz mit twee geweldige lantweren, dan he gewun niet an gronningen.

Bouen is gesecht vanden vmlansche regeringe vnde vpstallingen dat is. so tho verstaen dat de fresen alle hebben na Caroli magni tijden gehadt gecoren ouericheiden. Want Anno 1401 na jnholt der westfriesscher Chronica den jck bij a° 1583 bij Bern. roerda geuunden hebb, steet dat de fresen in Ostergo vnd Westergo jn plaetz van een potestaet koren 2 Edlen to krijgsouerst, vnde koeren voerts na older gewoenten andere nije jarlixe rechters, de alle hoers landes saicken regierden vnde beslechteden behaluen oirlogs saicken. Vnde holden hoere landesdagen tho Barrahuijss in Ostergo ende Harwert in Westergo, dewelcke landagen darna in steden sint gelecht vnd geholden worden.

Van dat gerichte tho Selwert tho spreken vnde den wetenschap to hebben wil jck hier dat jnstrument vant jar 1360 jnfuegen jn welcken jar de van gronningen vnd noch lange jarn darna geen halszgerichte gehadt hebben, dan de van Selwert sint de hoeuetlingen gewest vnde de jurisdictie gehatt jnder stadt gronningen, vole weniger dat de van gronningen jchtes jnden bijliggenden Frieslanden gehatt hebben. / G. Wij adolff van Selwert knape, her Johan vanden Cloester Ridder, Gijse Gudesing, gert gudesing, gert Klemke, Arent huijs arent pruis, Euert humminge vnde Johan Kalff bekennen mit vnsen openen breue dat wij bij rade der gemene magen hebben gegeuen vnde geuen mit desen breue, jdem henrix dochter van Selwerde, Harmanne van Coeuerden des hern broder van Coeuerden tot enen wettelicken

Vant gerichte vnd herlicheit Selwert.

echten wijue, mit den huse vnde mit der heerschafft van Selwert, vnde mit den gerichte van gronningen, also als ludolff vnde hinrick van Selwert darin storuen, vnde eere was, jn alsulcken vorwoerden. Were dat Jde vnse nichte storue sunder wittelicke geboerte van hermen van Coeuerden (dat godt verbeden moet) so solde hermen vorsc. vnd sijne eruen dat huesz, de herschafft, vnde dat gerichte vorgesc. wederantworden den genen, de des enen rechten arue were, vnde den dat angestoruen were mit recht. Vnde were dat hermen enig gelt an schult offte an timmeringe gelacht hadde, vanden sinen an dat huesz, offte an de herschafft van Selwert, offte anden gerichte vorsc. van gronningen, dat he offte de sijne aruen bewisen mochten to goeder reeckeninge vnde wittelicker waerheit, darvor solde he offte sine eruen bliuen sittende vp den huse, offte jnden heerschafft, vnde jnden gerichte vorgesc. hen ter tijt to dat hem dat gelt wol betalt wort. Vnde so wanneer hem dat gelt wal betalt wort, so solde he offte de sijne aruen, dat huesz vnde de heerschafft vnde dat gerichte wederleueren vnde antworden den geenen, de des ene rechte arue weren. Weer oeck dat hermen vorgesc. storue, sunder wittelicke geboerte van Jden vnsen nichten, so solden sijn aruen bliuen sittende vp den huse, jnden herschafft van Selwerde, vnd jnden gerichte van gronningen vor alsulcken gelt als he daruan gelecht hadde an schult offt timmeringe als vorsc. is, hen ther tijt to dat hem dat gelt wal betalt were. Vnde wanneer em dat gelt wal betaelt were, so solen de aruen dat huesz de heerschafft vnde dat gerichte wederantworden jden onsen nichte vorsc. offt dengenen de des een rechte arue weren, Sunder argelist, jn oirkunde des hebbe wij Aleff, her Johan, Cijse, gert vnde gert, Arent vnd Arent voergenoemt vnse Segel vor vns ende vor Euert hijm-

Gerichte van gronningen.

minge vnde Johan Kalff (wen se nene segelen en hebben) an desen brieff gehangen. Vnde wij Euert hijminge vnde Johan Kalff vorspraecken bekennen alle dese stucken de hier vorsc. sint vnder Segele dergeenen, de hieran beschreuen staet, want wij nene segelen hebben gegeuen jnden jar vns heren dusent drehondert tsestich vp S. Valentijns dach (*). Int begin der vorsc. vtrichsscher belegeringe vor gronningen was ein groeth getummel vnd loepent der jnwoner binnen gronningen vm to vechten vnd schermutzelen mit des bisschops volck: Johan then houe vnde Folckeer Maurissing als gronningers liepen mede wth, worden beijde

(*) Ook naar dit m. s. gedrukt bij v. Idsinga, *Staatsregt*, bl. 417, en Driessen, *Monumenta*, p. 216. — Te dezer plaats is op een afzonderlijk papier zonder refert het navolgende geschreven:

„Een brieff to seen dat de richters to Fiwelinge plechten
„hoer egen senatum apart tho holden vor den verbun-
„den mit gronningen.

„Ex E. Clantij in stedum instrumentis.

„Wij gemene richters van Fiwelingelande doen kund kundich allen
„luiden met desen openen breue dat vor vns is gekomen Clawes
„sculte borger in gronningen, ende bekande dat he heuet verkofft
„vor hem ende vor sine erffg. Eppen nittersum to stedum, ses vnd
„twintich hondert landes mit allen horen tobehoren, de gelegen sijn
„to stedum bij eppen erue vorsc., dat an beiden sijde darbij gelegen
„is, vor ene summe geldes de clawes vorse. bekende, dat hem vul
„end al betalt is. Ende dit vorsc. erue mit allen sinen tobehoren
„droech Clawes vorsc. vp Eppen vorsc. ende sinen erffg. vrij ende
„quijt mit allen rechte ende egendome ewelicken ende arfflicken
„to bruicken ende to besitten, to setten ende to vereopen, ende sinen
„vrien wille mede to doene. Sonder alle argelist. In oirkunde der
„warheit so hebben wij gemene richters vorse. onses landes segel an
„dessen brieff gehangen. Gegeuen jnden jare vns heren dusent ende
„veerhondert ende een vp Sonte scolastiken daeh.

„Hier sicht men den Regerers off Regeringe van Fiwelinge anno 1401
„vort verbunt.

„Descripsi ego Johan Rengers Anno 1589 jn augusto ad verbum
„et sillabam ex principali end was mit anhangende Fiwelelandes
„Segel jn roden wasse vnd francijnen brieff." (F.)

1401.

gefangen vnde to vullenhoe gebracht: vnde johan then houen vader was juncker Godeken vanden houe van oldes her geboren wth Eemslant gelegen jnden stichte van Munster, dèse godeken hadde vp johan then houe geeruet dat derdendeel vanden gerichte van Selwert, welcke derdendeel de bisschop johan then houe aff rantzoende vnd schattede, sodat johan alleen behilde sijn ander guederen liggende jn gronningen vnde den gerichte van Selwert. Folkeer Maurissing ein gronninger gaff den bisschop etlich hondert olde Fransche schilden, de sinenthaluen Coppijn jarichs sone van Staueren betaelde, an dat boedel dat he mit siner dochter Reneke desen Maurissing als tho enen echten wijue mede belouet hadde. Jtem oeck so hefft de bisschop vorsc. een verdrach gemaket mit juncker hinrick van Selwert vanden gerichte vnd gerechticheit vorsc., denwelcken de twe deelen des vorsc. gerichtes tho behoerden, vnde dagelix sijn recht daer bruickede vnde mede jn gronningen to sinen willen. Vnde he hefft dem bisschop ouergegeuen sijne twe deelen vanden vorsc. gerichte, na dat de vorsc. bisschop den vorsc. derdendeel van johan ten houe bekomet hadde. Des gaff bisschop Frederich van blanckenheim juncker hinrick weder vant Stichtes guederen Selingenborg geheten mit soeuen schoene husen vnd aruen, mit allen tobehoeren vnde gerechtigheit. Mit solcken vorwerden als juncker hinrick doet were so solde de vorsc. borch mit de aruen vnde gerechtigheiden bliuen bij dat Sticht van vtricht, maer dese vorsc. huesz aruen sollen bliuen vnd aruen ewelicken vp juncker hinrix arffgenamen offt nakomelingen, alles sunder argelist.

Johan then houe.

Hinrick van Selwert.

Halsz gerichte to gronningen des bisschops van vtert.

Anno 1405 js gemaket vnd gedateert een brieff dat gronningen dat sweert offt halszgerichte gecofft hefft vanden bisschop van vtert vor 28 gold. gl. jarlix. G. scrifft voirt der gronninger krijg jn Frieslant is

alsus gewest: jn desen toegen de gronningers mit macht van volcke vnde seerouers wth vnde storteden vmme alle de steenhusen dergeenen de van Onstemans partie weren jnden vriesschen vmlanden gelegen, bij namen Oemko vnd popco Snelgersma hoefftlingen huessen ten Damme: dat ene stund anden westerende der kercken, dat ander anden oesterende. Voirt toegen de gronningers vor Oemke ripperda huesz hoefftlingen tho Fermsum mitten vmlandschen Fresen vnde roeuers jnt jar 1400 vp S. gregorius dag, vnd alsmen dat huesz an sol stormen, so gingen daeraff 500 seerouers de daer heemlich jnder nacht van Grietzijl vp weren gecomen, vnd sloegen doet tsestig hoerder wederparten van gronningen, so dat vole Fresen lepen in Fermsummer zijldiep vnd verdruncken. De gronningers toegen weder na den Dam, bleuen daer dre dagen vnde vergaderden vole scheepen, de se mit wagenen jn den borggrafte to Fermsum fuerden, vnd wunnen also dat huesz, drenckende alle de zeroeuers jnden grafft vnd jnde zijlrijdt, vnd sloegen etlich doet, vingen oeck vpt huesz den olden haio addinga van westerwolt, den se to gronningen souen jar hielden gefangen. Vandaer toegen se mit den Fresen vor der Munte vnd worpen vm menno Houwerden huesz hoffling aldaer, Ende voert Eelt Gokinga huesz tho Oesterbroecke, dar de datum van is vp S. gregorij dach anno 1406; vnde desen dag vijrden de gronningers een tijt lang grotelix.

Anno 1409 wun juncker keno oesterhusen. A°. 1411 wun juncker keno vp XI^m mageden Emden inder macht van mester hicco prouest.

Crantzius lib. 8. Daniae cap. 2 et 3. Post annum 1411 cum ab Erico eius nominis 10 Rege Daniae Frisia ei subiecta defecisset, dani in eos magna multitudine ducunt, vt regi suo sacramenta renouarent,

et primo quidem prospere videbantur agere: jnde autem conglobati Frisij circa Eijdoram repulerunt Danos, aliquot militibus ex ijs prostratis; praedam vero quam Dani primo impetu abstulerant Frisij insecuti recuperarunt, multam stragem edentes. Rex autem magna classe perarmata consedit in mari, nulli se terrae applicans, vnde eum Castorem dixere quod aquis non educeret caudam; quod ille prouido vsus consilio fecit vt aduersariorum duces, magnam auxiliorum manum magnis impensis sustinentes, diuturnitatis pertaesi, dilaberentur, sed ipsi suis se aluerunt impensis, vt ducibus ac inter coeteros Alberto duci Magnopolensi rem tolerabiliorem facerent. At rex Ericus tandem omnes superat duces ac Frisiam Eijdorensem intrauit, infinita iumentorum praeda secum abstracta. octoginta Seniores (hoeffetlingen fortassis hi fuere) secum duxit obsides: quos dein rursus coëgerunt Thietmarsi holsatiae ducibus iurare magna praeda ac triginta obsidibus abductis. qui dein circa annum 1474 multa difficultate ad renouanda regi sacramenta coguntur a rege Cristierno (scribit idem cap. 36 et 37) qui eodem anno Romam petere volens in itinere ad Fridericum Romanorum jmperatorem declinauit ac petijt vt gentem vicinis onerosam, nulli parentem, et pro libertate quam falso sibi desumerent, insolescentem (Tietmarsos vocant) sibi jmperialis maiestas subijciat, cum non expediat sine principe populum agere, vt ex comitatu holsatiae atque stormariae ac dietmarsiae vnum constituat ducatum, quod et fecit jmperator, Regemque praesentem illo inuestiuit. Et sic deinceps tempore Sixti papae Romani, potentissimus ille trium regnorum Rex joanne Saxoniae duce comitatus venit, hospitaliterque excepti fuere etc. Sed postea (ait idem cap. 38) a°. 1480 Tietmarsi excipiunt et obijciunt jmperatorem non plene tum fuisse instructum, non recte disposuisse, comita-

tumque Tietmarsiensem archiepiscopo bremensi esse subiectam. Hactenus ille.

Anno 1412 is de erste accijsz to Emden affgelesen. Prouest hisce to emden vm partie tegen juncker keno ten broeck weeck in gronningen.

Anno 1413 liet Vko Focco Vken soene den dijck slaen tusschen Norderhoff vnde dat Moer.

richtiger a. 1413!

Doetslag an der gronninger Raeth.

G. Anno 1414 geschach vpden Rechthuse jn gronningen de doetslach vp S. Seuerinusdach: Wante de heeckersche partie sloech Johan Rengers, den swager van reinolt huinge, vpt Rechthuesz, mit albert Barelt karmers soen, vnde Iohan van heckum, vnde worpen se doeth vanden Rechthuse. Als de doetslagers vpt marckt quemen, vunden se dar gaende hinrick Clant (Otto Clants broder), der jachten se jnden schonen geeuel geheten, dar se em doetsloegen, vnd gingen jn Albert Clants huesz, ant westen der marcktes jnden botteringe strate, vnde sloegen albert Clant an sijner tafel vnd maeltijth doet, vnd sijn soen Wibrant Clant vntliep jnden minrebroder kercke: deszgelijcken dede oeck Detmer Johan Rengers soene. Na desen doetslach quam Coppijn Jarichs (des olden Jarichs van Stauerens soene) int regiment mit sinen parties lueden in gronningen, vnde verdreeuen Reinolt huinge mit alle sijn kinderen, vnde darto Otto Clant, Wibrant Clant, johan Clant, bruen Klinge mit sinen swagers als hinrick ter brugge vnde sijn broeders, Lodewich barolt johan end Roleff, vnde voert hermen ther hansouwe, Otto, johan vnd hoer kinderen, vnde vole bueren borgeren vnd vrunden deser vorsc. lueden. Wth den Ommelanden worden oeck verdreuen alle Onstemans broderen vnde vrunden, vnde desen toegen auer den Eemse tot juncker Keno vnd hoers parties lueden, dar se twe jarn bleuen wes ther tijth tho dat gronningen gewunnen: Des vorsc. doetslages hebbe jck van enen olden

Worp p. 20

Lemmege p. 77

van adel verstaen, dat de vorsc. eene gegeuene Sententie niet en wolden mede retracteren. de oeck sede eenen olden man ther munte gekant tho hebben, de een groet steenen cruece mit 4 kleene crucen ant kerckhoff hadde, welck Edtzert Rengers mij soen vnd sal. Egbert Rengers tho hellem oeck gesecht hefft, vnd tselue heb jck oeck vanden crucen verstaen van enen olden priester tho Reide A°. 1561. G. Juncker Keno is Coppijn Jarichs vnde siner partie jnder stadt vnd oeck jnden vriesschen vmlanden partie geworden, vnd viant mit alle den oestfresen, vnde se branden vnd beschadigeden twe zijlen jn reiderlant dar dat lant noch jnreedig van is. Coppijn vorsc. besettede Reidersijl Munterzijl Oterdummerzijl mit gronningers vnde soldeners, vnde nam 14 golden schreenen wth den kercken nabeschreuen, wth midwolda int oldampt een de was lang IIII voet. Een wth der sustercloester tho Reijda dat was suluer verguldet. Jtem noch XII wth Fiwelingelandt, de kerckvogeden de hoere guldene schreenen niet brengen wolden de worden gefangen vnd gesloten, tot dat se de schreenen jn Coppijns handen brachten. Dat golden schreen to Slochteren begroeuen de papen mit den vogeden jnt moerlant, vnde sworen eenen Freesen Eedt dat dar geen schreen was vnd van geen schreen wusten: also behielden se dat vnd nemen na langen tijt dat goldt daraff vnd kofften dar lant vmme tot den Slochter kerken behoeff. Jtem de van loppersum leten Coppijn nemen wth der kercken enen groten kelck vnd enen patene beijde seer swaer van golde, daraff entfingen vogeden vnd bueren enen besgelden brieff, vm de weder to betalen. Dit vorsc. quade werck geschach bij rade her Sijnoko cureet to Fermsum vnd prouest aldaer, de darna worde doet geslagen van haio Ripperda hoeffetling tho Fermsum als he wth den dam solde gaen, vnde de bisschop van

Munster gaff voert darna Vnico ripperda dar haio Ripperda een olde vader van was desulue prouestie van her Sijnoko sijn leuent lang weder. Wante na lantrechte vnd gebruick mogen de prouestien niet erfflich an een geslachte vergegeuen worden. Dat suluer werck vorsc. worde gebracht binnen gronningen in Coppijn Jarichs huesz anden suedersijde des marckedes, vnde dat golt vnd suluer worde van den schreenen genomen, vnd peter Moerman borger to gronningen gedaen, de daervan binnen Arnem lete munten guldens genoemt Coppijns guldens. Als juncker keno nakede mit sijn volck vnde scheepen tegens Fermsum auerlach dre dagen lang, behielt he Coppijn mit sijn volck aldaer so liggende de he wth gronningen vnde den vmlanden daer hadde. So quemen hiervnder juncker keno partie jnden vmlanden vnde drenthe, Conract de vosz, Reinolt de voss vnd sijn broder, Arent van steenwijck, Euert hobbeling mit sinen kinderen, hermen Crabbe to Roen, Gise goesinge to Eelde, geert bij Sueden to Friesz, hermen hiddinge ende arij sijn broder to roen, Bartolt ebbinge, johan lunsche to winde, gosen wolderinge to peise mit volen drenten, de vergaderden to Eelden jn drente vnde gingen den potterwoldes dijck langes vnd quemen auer den stadt graffte (want dar was doe men eene graffte) klommen een deel auer den mueren van gronningen, vnde mit den groten smedes hameren de se mede hadden sloegen se aff den sloeten van den poerten ther Ae, wunnen vnd hielden also gronningen vnde maeckeden enen groeten roeck vnd brantteecken, darbij juncker kenô mocht weten dat se gronningen gewunnen hadden. Also balde leet juncker keno sijnen trumpetten anblasen: so dat Coppijn mit den sinen vertoech, vnde nam mit sich alle dat gemuntede gelt doe he to Fermsum wth dat heer vntreeden was mit sijne vrunden toech he na Campen,

Gronningen vanden drenten vnd etlichen wth den vmlanden jngenomen.

dar he niet lange bleeff, dan toech na Sneeck vnde to bolswart vnder sijn partieslueden vanden Schijringen: vnde als he dar een tijtlang hadde gewoent, wort he dar oeck vanden vetkopers verdreuen mit sijne vrunden, vnd quemen to Staueren tsamen tho wonen sijne vrunden vnd partieslueden wth gronningen mede voer getogen. Darna wort staueren gewunnen vanden vetkopers vnde den van hinloepen jnder nacht, vnd worde Coppijn jarichs doet geslagen, sijn vrunden quemen mit haest in barsen vnde roeijschueten vnde fueren auer in hollant: vnd dit is sijn vnd sijns quaden regimentes ende gewest. Anno 1421. vnde gronningen worde erouert vp Exaltatie crucis jnder nacht anno 1420.

Anno 1414 stund noch ander westersijt der pasen gretenien galge bij Eesmersijl ander noerder sijde vpt wterdijck. Item de galge vande gretenie des westersijdes van de pasen stundt dar noch vpt westen van Sion vpden wal vande pasen. Item de galge der gretenie to Collum stund do noch bij Collum bij de Casteleins huesz, dar nu sippe meckama woent a°. 1583 dat noch de galge venne heet, vnde sede mij Wittie douwes van Anium a°. 1583 ter presentie des predicants dat he had dar noch koppen an seen hangen. Item sede mij dat dese gretenien doe een jder noch alle jar koren bij stemmen haren grietman, dewelcke to halse vnd hoeffde richteden, vnd toegen mitten bueren off gemeente als hoptmans to velde etcaetera.

Anno 1415 wun Juncker keno vanden broecke (her Occen vanden broecke soen) Emden: sijn woninge was vp sijn borch jn broeckmerlant vnde vp den borch to Aurickhoue: vnde was viant geworden van hisce prouest vnd hoeffetling to Emden vnd sines soens Jmelen: vnde a°. 1416 storff juncker keno. Anno 1417 wun prouest hisce Emden van keno. Focco Vkena was vetkopers.

Na der vorsc. eroueringe van gronningen quemen dar weder jnt regiment de genen, den Coppijn verdreuen hadde: vnde toegen doe samptlichen wth vnde worpen vm Focco Ebma huesz tho Woltersum hoffling, vnde Focco Schilteda hoeffetling to Stedumshuesz, Ende Andeloff verratijma Bewe Menolt vnd Popco verratijma der gebruederen to Eenrum huesen, vnd Lueleff Meijma hoffl. tho baffelt vnd meer ander huesen jnden halffampte: Oeck voler lueden van der Munten, vnd van Appingedamme, vnde jnden vriesschen vmmelanden, dewelcken jn westfrieslant to den Schijringen toegen. Als nu de partien sus regierden, euen wol hebben de Friessche vmlanden vrij gebleuen vnde sich verweret, vnde dese Fresen sampt den andern hebben eenen staetlichen Priuilegiebrieff anno 1417 erlanget, de men westfresen vnde oestfresen noemet als volget (*). In nomine sanctae et indiuiduae Trinitatis foeliciter Amen Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper Augustus ac Hungariae Dalmatiae Croatiae etc. Rex ad perpetuam rei memoriam notam facimus tenore praesentium vniuersis. Etsi mansuetudo regalis fastigij cunctis suae ditionis subiectis, cuius largitione omnium disponente noscitur dominari, ad procuranda commoda et gratias concedendas videatur obnoxia, aduertens vtiliter suis applicari thesauris, quod ad subditorum vota liberaliter erogatur. Illos autem attentius consueto benignitatis fauore persequitur, et specialibus donis gratiarum magnificat, quos approbatae fidelitatis constantia et actuum experimentalis ostensio, claris virtutis jndicijs clarius recommendat, vt sic ad continuanda fidelitatis obsequia tanto valeant fortius animari, quanto se et Regali celsitudine vberioribus gratijs agnouerint insig-

Keis.M^{t}. Sigismundi priuilegibrieff anden Fresen sampt vnd sunders a° 1417.

(*) Meermalen gedrukt, o. a. bij Schwartsenb. *Charterb.* dl. I, p. 396. (F.)

niri, et proinde resumptis viribus, sub gratioso principe non immerito gaudeant militare. Sane honorandorum nobis dilectorum vniuersorum Incolarum et Inhabitantium tam Orientalis quam Occidentalis Frisiae (de vrije Friesen vulgariter nuncupatorum) nostrorum et jmperij sacri fidelium, nostrae maiestati nuper oblata petitio continebat, quantas ipsis, ac singulis terris et districtibus Frisiae gratias libertates, immunitates, Franchesias, Iura, Priuilegia et literas ipsis a recolendae memoriae diuis praedecessoribus nostris tam jmperatoribus quam regibus Romanis dudum indultas atque datas, nec non eorum Iura Municipalia, laudabiles Consuetudines et obseruantias jnnouare approbare ratificare et confirmare ac insuper scriptas gratias de nouo concedere de regali nostra Clementia dignaremur. Nos igitur praedictorum incolarum et inhabitantium, magna deuotionis constantia, et singularis Fidei puritate, quas ipsorum progenitores ac ipsi ad nos et jmperium habuisse et habere noscuntur, diligenter inspectis, eorum vota libenter admittimus, et porrectas nobis supplicationes gratiosius exaudimus, animo deliberato maturoque Principum Comitum Nobilium et Fidelium nostrorum accedente consilio ipsis, ac terris et districtibus supradictis, uniuersas ac singulas, Gratias Libertates Immunitates Franchesias Iura Priuilegia et Literas quas et quae a supradictis nostris in Imperio praedecessoribus Romanorum jmperatoribus ac Regibus obtinuisse noscuntur, necnon eorum Jura Mūnicipalia, et laudabiles consuetudines et obseruantias innouauimus approbauimus ratificauimus et confirmauimus: Innouamus approbamus ratificamus auctoritateque Romana Regia, et ex certa nostra scientia tenore praesentium confirmamus: Et vt erga praefatos Incolas et inhabitantes celsitudo regalis clarius elucescat, ipsos omnes et singulos, vna cum ipsorum vxoribus pueris et familia ac vtriusque sexus per-

Et nomine et re liberi.

Ider der Freslanden vor sich gepriuilegieert.

Jura Municipalia Frisica.

sonis, et bonis singulis: necnon omnes ac singulas terras et districtus orientalis et occidentalis Frisiae, violenter iniuste ac temere abstractos ac abstractas, alienatos et alienatas, ad nos et jmperium praedictum, auctoritate et scientia praedictis renouauimus, ac praesentibus renouamus, ac ipsos et ipsas ac ipsa in nostram ac sacri jmperij protectionem tuitionem et saluaguardiam recipimus, et harum vigore recipimus specialem, volentes decernentes, ac praesenti perpetuo valituro sanctientes edicto. Quod praefatae Phrisonum terrae et districtus et vniuersi Incolae et inhabitantes ipsorum, praesentes et futuri, scilicet Mares ac Foeminae, juuenes ac adulti, ex nunc et in antea sint muniti omnibus Juribus ac Honoribus, libertatibus gratijs et consuetudinibus, quibus hactenus fruiti sunt. Et quibus coeteri fideles et Zelatores jmperij fruuntur et vtuntur perpetuis temporibus gaudere debeant et potiri; Et quod duntaxat ad nos atque nostros in Imperio successores Romanos jmperatores et reges, et nullum alium respectum habere, nec deinceps in parte vel in toto per nos vel successores huiusmodi, ab ipso Romano jmperio diuidi, scindi, abstrahi, vendi, dari, impignorari seu aliquatenus alienari debeant siue possint. Quanquam singulae diuisiones abstractiones, donationes, venditiones, impignorationes et alienationes praedictarum terrarum, in parte vel in toto, temere iniuste seu violenter per quoscunque, quouis ingenio, colore, seu modo quaesitis factae, nullam habeant aut obtineant roborum firmitatem. Et nihilominus ad abundantioris cautelae presidium, et vt praefatis Phrisonibus securius caueatur, de Romanae regiae potestatis plenitudine, ac de certa nostra scientia declaramus, quod omnes et singulae diuisiones scissurae abstractiones venditiones donationes impignorationes et alienationes praemissae, necnon promissiones juramenta et literae per praefatos incolas et inhabitantes, eorum quoque praedecessores desuper factae, datae, ac pres-

titae seu praestita ac etiam quaecunque ligae colligentia seu foedera inter et per eos conceptae juratae et confirmatae quouis modo et quaeuis inde secutae, et ab ijs dependentia emergentia et connexa nullius sint, et esse debeant roboris vel momenti. Nam eas cum de facto processerunt et de iure non subsistunt, de plenitudine et scientia praedictis, reuocamus cassamus irritamus ac virtute presentium poenitus annullamus, restituentes praefatos Phrisones atque terras antedictas coniunctim ac diuisim in integrum ac in libertates ipsis debitas atque pristinas, necnon Iura, haereditates, honores, bona ac laudabiles consuetudines, quibus fruiti sunt antequam predictae alienationes, diuisiones abstractiones fierent et scissurae. Praeterea dictorum incolarum et inhabitantium nostrorum fidelium defectibus, damnis et praessuris quibus plurimis annis per vicinos hostes grauiter sunt afflicti et ab Imperio tracti diuisique, cupientes occurrere ad hoc, vt deinceps affectuosius nos et jmperium honorare et diligere et nostri et jmperij potentatus vmbraculo consolatorie possint et debeant respirare. Volumus et hoc edicto perpetuo valituro statuimus disponimus et praedictis autoritate scientiae ordinamus: quod ijdem incolae et inhabitantes nullo vnquam futuro tempore ad seruiendum nobis vel successoribus nostris antedictis extra terras praefatas ac eorum fines siue limites, necnon ad dandum vel soluendum pro quibuscunque causis negotijs jmpositionibus, petitionibus seu alijs quibuscumque vijs siue modis excogitatis seu excogitandis aliquas steuras, subsidia poecunias seu alias quascumque impositiones siue petitiones praeter infrascriptum tributum aliquatenus sint adstricti, his nisi casibus forsan requirentibus. Quod aliquis vel aliqui ex praefatis incolis seu inhabitantibus rebellionis spiritu seducti, nobis et nostris in jmperio successoribus, se (quod absit) vel inobedientes esse praesumerent,

Door den partien gescheen.

ex tunc coeteri incolae inhabitantesque ipsi tota ipsorum potentia, nobis et ijsdem successoribus astare, et iuxta Phrisonica ipsorum Iura seruire debebunt et tenentur, donec jmpositores eiusmodi, inobedientesque depositis rebellionis spiritibus, ad nostram regalem clementiam meruerint humiliter obtinere. Quodque nos vel successores nostros antedictos praedictarum terrarum siue districtuum conseruatione vtilitateque tantos labores et tantas expensas sufferre contingit et quod incolae et inhabitantes praedicti, propria spontanea atque libera ipsorum voluntate nobis vel ijsdem successoribus nostris, in recompensam laborum et expensorum huiusmodi aliquid facere velint et liberaliter donare. Et quia iustum et aequum arbitramur existere consuetudine Iurium quoque Municipalium rigore, dispensationeque prouida clementique sic moderari, quod delinquentium progenitorum siue consanguineorum poena in innocentes non transeat. Idcirco volumus et praefatis incolis et inhabitantibus concedimus et expresse largimur, ne delictum vel delicta, singularis vel singularium personarum in generale damnum progenitorum consanguineorum seu amicorum aut alterius cuiusque innocentis hominis propter delinquentes debeat retorqueri, sed quod ille vel illi soli, qui delictum vel delicta perpetrant, et judicentur pro delictis huiusmodi secundum Phrisonica Iura Consuetudinesque realiter vel personaliter puniantur. Denique vt memoratis incolis et inhabitantibus in eorum desiderijs nostra liberalitatis beneficia gratiosius ostendamus. jpsis hanc specialem gratiam pro nobis et successoribus antedictis duximus faciendam, quod ipsis praefatas terras et districtus cum eorum potentijs coniunctim vel diuisim, necnon infrascriptum tributum nonquam alicui vel aliquibus obligabimus jnpignorabimus dabimus aut ab jmperio alienabimus quoquo modo. Quodque ijsdem incolis et inhabitantibus aliquem prin-

Potestatem imperium habentes.

cipem spiritualem aut secularem comitem Baronem Nobilem, militem vel militarem ciuem vel plebeium, aut aliam aliquam personam cuiuscunque conditionis existat, quocumque casu emergente in gubernatorem siue Rectorem non constituemus, aut praefatis terris et districtibus praeficiemus. Sed quod per eorum Grietmannos Iudices Officiales iuxta ipsorum consuetudines et ritus hactenus seruatos regantur, plenam ipsis tribuimus facultatem. Coeterum quia Regalis nostra Maiestas ex certa scientia, et cum deliberatione consensu et consilio nostrorum et sacri Romani Imperij principum tam Spiritualium quam Secularium, Comitum, Baronum, Procerum, Nobilium et Fidelium iustissimis causis interuenientibus, et praesertim pro tuendis et conseruandis iuribus eiusdem jmperij in supradictis terris et districtibus, et ipsos et ipsas cum eorum potentijs incolis et inhabitantibus vtriusque sexus ad nos et jmperium reuocauit, ac in suam et jmperij protectionem et saluagardiam praesentibus gratijs et libertatibus, vt praemittitur, insigniuit. Et quia dignum aequum et rationi consonum esse Ma. eadem nostra censuit, vt praedicti jncolae inhabitantesque praedictum jmperium (cuius vtique pars imo membrum nobile et eximium sunt) etiam nos successoresque nostros antedictos, tanquam ipsorum veros naturales et ordinarios dominos, aliquo saltem perpetuae venerationis recognitionis, ac debito subiectionis signo honorare et recognoscere debeant, ac in antea sunt astricti. Idcirco decernimus sancimus et praedictis autoritate et scientia statuimus, per praesentes, quod de quolibet in praefatis terris et districtibus foro, qui specialem suam mensam et familiam habet, vnus grossus duntaxat Imperialis de his videlicet per jmperialem magistrum monetae in Leowerdia cudendae, et viginti pro dimidio nobilione, ac sedecim pro floreno renensi dandos, in alijs nostrae Ma: literis decreuimus, super festo

Regeringe Regerers Ouericheit bij den Fresen in plena potestate meri mixtique Imperij.

Ascensionis domini nostri Iesu Christi pro jmperiali Tributo annis quodammodo singulis persoluatur. Et quod grietmanni dictarum terrarum et districtuum et pro tempore existentes quilibet in officio suo, tributum huiusmodi annuatim exigere, et sub juramento honorisque perditione colligere, et sic collectum in Leowerdiam portare, ac illi vel illis cui nos siue praedicti successores nostri, sub nostrae Ma: literis, huiusmodi Tributum parte, seu nomine nostro ac jmperialis camerae leuandum et recipiendum, ac ipsis quitantias nostras desuper putandum commiserimus, absque omni renitentia dare et assignare teneantur ac debeant poenitus in toto, domibus tamen et habitationibus plebanorum siue curatorum, in quibus actualem et personalem residentiam faciunt duntaxat exceptis, nec aliud praeter tributum huiusmodi ac praenominatam monetam, necnon seruitus praelibata, teloniumque quod in Stauria alijsque Frisiae portubus, quod iuxta tenorem alterius literae Ma: nostrae desuper datae recipi statuimus, in omnibus et singulis terris et districtibus antedictis, ac eorum pertinentijs et attinentijs pro nobis et jmperio duximus reseruandum. Nulli ergo homini liceat hanc nostrae innouationis approbationis ratificationis confirmationis, protectionis, tuitionis, saluargardiae, receptionis, decreti edicti, statuti, declarationis, reuocationis cassationis irritationis, annullationis, dispositionis ordinationis, voluntatis gratiae, restitutionis, concessionis, largitionis et reseruationis paginam infringere, aut ei ausu temerio quouis contrauenire. Si quis autem hoc attentare praesumpserit indignationem nostram et jmperij sacri grauissimam ac poenam quadragintarum marcarum auri purissimi (quas ab eo qui contrauenire praesumpserit irremissibiliter exigi, ac earum medietatem jmperialis seu Regalis Camerae fisco, residuam vero partem, iniuriam passorum vsibus applicari decernimus ac volumus)

nouerit se incursurum. Praesentium sub nostro Ma: Sigillo testimonio literarum, datum Constantiae *anno domini millesimo quadringentesimo decimo septimo* vltima die decembris. Regnorum nostrorum anno Hungariae etc. 31. Romanorum vero 8. Huic principali jnstrumento, erat sigillum ex virginea cera, filis versicoloribus appensum, in quo Caesar in regali sede residens, cum Electorum insignijs expressus repraesentabatur, et subscripserat Iohan Kyrken. Et haec quidem seu hoc instrumentum descriptum est ex libello anno 15.. exhibito in comitijs Imperij habitis..... et edito a consulibus Senatoribus Sijndico Patritijs Nobilibus ciuibus et jncolis vrbis gronningae exilium duce Albano hispanico gubernatore passis, vbi cum nulla mentio vrbis eius fiat, illi autem hoc instrumentum (non illos eorumue vrbem, sed Frisios tantum omnes concernentes) tantopere eleuent, summoque mundi, atque adeo orbis Cristiani Senatui, ipsi religionis nomine exules exhibeant, mirum quod cum antea, tum a reditu ab exilio in vrbem, ipsumet etiam adeo vicinas Frisiae terras in ipsorum jurisdictionibus juribus consuetudinibus libertatibusque atque negociationibus etc. turbarint, extremisque vti postea patebit calamitatibus (cum iniuria atque offendiculo religionis quam profitentur) et fidei socios (quibus non minus quam alijs pepercerunt) affecerint.

Bij desen tijden is de barbaries groet, vnd de latijnsche sprake seer verduistert: darum als bouen eorum iura ciuilia solde staen is Iura municipalia gescr. want so de Fresen alle vnd jdere gants vrie fresen erkant vnd gewest sint, vnde geen municipium, so sint hoer rechten mere ciuilia ut Atheniensium et aliarum vrbium aut regionum, tho nomen vnde to achten etc. Vide legum part. 6 cap. 8 in metodo per totum.

A°. 1418 hefftet tusschen bliham vnd wijnschoten Ebbe vnd vloet geholden. Dixit mihi Engelbertus in Sandweer sacerdos.

G. Voer hen is gesecht, wo de gronningers mit hoere partie jn Fiwelinge, jnden vriesschen vmlanden tsamenderhant gekriget. vnde so ist dat nu dese brieff vpgerichtet is. Wij borgermesteren vnd Raet jn gronningen bekennen vnde tuegen mit desen openen breue, dat wij vor vns vnde vnsen nacomelingen borgemester Raet vnde gemeene meente jn gronningen hebben gelauet vnde lauen den praelaten hoefflingen Richteren ende der gemene meente van Fiwelinge lande, dat wij se nu noch in tocomenden tijden, niet verengen noch vercorten en sullen an horen olden rechten vriheiden vnde herlicheiden de se vor desen dagen ouer mannich voele jaren gehat hebben. Men sullen hem de rustelicken ende vredelicken laten gebruken, als se de hebben van olts gebruickt. Ende weert dat jemant were de dessen vorsc. lande darinne bekrencken wolde mit macht offte mit pleite, vmme huldinge tho doene offt anders, ende also desse vorsc. lande, dat mit willen niet doen wolden, ende daer desse vorsc. lande hinder off schade van queeme, daer louen wij hem bistandig, ende to hulpe jn to komen, mit vnsen lijue vnde goede, mit den derden deel vander costen, als wij hiertho gedaen hebben. Vnde desgelijken sullen vns oeck desse vorsc. lande weder doen, weert dat wij darum jn schade offt verdriet queemen, beholtlich dessen vorsc. lande ende vns vnser breue de wij mit malckanderen hebben in hoer vuller macht, dat oirkunde wij mit vnser Stadtsegel gegeuen jnden jar vns heren 1419 vp aller hilligen dag (*). Dessen principalen brieff hebben de van Eusum, als mester hercules van Eusum gesacht hefft. Haec ex cuiusdam gronningani annali.

Verdragsbrieff mit Fiwelinge a° 1419.

a. 1419

(*) Van dezen brief is een afschrift uit de zestiende eeuw in het archief te dezer stede, volgens welk de overeenkomst zoude gesloten zijn op *kinderen dag*, overigens komt het, behalve in spelling, geheel overeen met den boven medegedeelden brief. (F.)

Bisschop Frederich to gronningen gehuldet.

G. De van gronningen hebben mit bisschop Frederich tho deser tijt verdragen, vnde der vorsc. bisschop gaff den van gronningen dat Recht to gebruicken to gronningen, vnde hoer marcken, vnde dar vor sollen de van gronningen betalen ten ewigen dagen 80 edder 90 olde fransche schilden, vnde darto vm de tein jaren 20 loeth wittes suluers, dat gronningen nicht affkopen noch versuemen en mach, to betalen to Coeuerden vp dat huesz tot des vorsc. bisschops van Vtrichts behoeff vnde aller siner nacomelingen bisschoppen to vtert. Vmme desser tijt is gronninger stadtboeck eerst mede gefundeert vp desse stucken. Want jnt vorsc. bisschops boeck geschreuen steet, dat de wijsheit in gronningen altijt hogen vnd leegen moegen, wanneer se willen dorch dvorsc. herlicheit, tho verstaen de herlicheit des gerichtes to Selwert, dat de van gronningen darmit erholden hebben tot profijte gronningen vnd hore marcken. Der van gronningen wapen is een twekoppige dubbelde swarte arent, vnde hefft vnder sinen clauwen der gronninger schilt end is witt, vnd int midden dardoer gaende een groene streecke. De arent is een kuecken van dat Romsche wapen vnd Arent staende jn een golden velt. Vnde dar is gronningen angecomen, want gronningen is van anbegin west vnder den Keiser van Romen, hen ther tijt tho dat Keiser hinrick storff tho Vtert, vnde daer worde begrauen jnden doemkercke. Welcke Keiser gaff den moncken (dewelcke kappede broederen plegen tho heeten) vanden Reguliers tot behoeff hoerder voedinge, vnde sustentatie hoerer lichamen den Hoff gronningen gelegen jnde graeffschap Drenthen in een guldene bulle daruan jnholdende, de jn gronningen praesenteert is ther tijt bisschop Frederichs van blanckenheim tho vtert, doe de daer gehuldet worde. Dat begin der vorsc. bullen is In nomine sanctae et jndiuiduae Trinitatis

Bisschop Frederich to gronningen gehuldet. De bisschop begauet de stadt mit Selwerder gericht binnen hoer stadt vnd buten: seet bouen van Selwerder gericht anno 1400.

Gronninger stadtboeck.

Gron. wapen.

a. 1040

Gronningen in drente.

Henricus fauente Dei clementia Rex etc. Datae ao incarnationis dominicae xlo henrici Regis tertij ordinati 23 Regni 10 Actum Traiecti foeliciter Amen. G. Bisschop Frederich van blanckenheem de erste bisschop gewest de to gronningen is gehuldet, dese hefft gronningen gelauet vnde gesworen, vor sich vnd sijn nacomelingen bisschoppen to vtricht, tho laten bliuen bij hoer olden herlicheiden vriheiden priuilegien gewoenten vnd Rechten geestlich vnd wertlich als van oldes vor datum der huldinge plach tho wesen. Vnde doe voert an beginde de koepman tho reisen vnde tho verkeren vm leeuendige beesten vnd ander goet, vnde alle koepmanschafft tho vermeren, dat also jn voertijden niet wesen mochte. Also dat de van gronningen nu moegen varen rijden reisen vnde verkeren tho water vnde tho lande jnden stichte van vtert sunder toll offt diergelijcken, gelijck andere stichsche borgeren vnde lueden. Et haec ex eodem eiusdem gronningani consulis Annali sunt? Deser keiser moet sijn gewest Hinricus secundus de ao 1039 gestoruen off tertius de (als Carion secht) anno 1040 geleuet hefft to Vtert, Alwaer deser Henricus secundus keiser hefft S. Marien stifft gefundeert, den gantzer kercke getimmert vnd gebouwet, als to vtert jn de selue kercke is tho seen vnd ich geseen hebbe, offt henricus quintus cognomento junior, de ao 1125 to vtert gestoruen vnd begrauen is vt in chronico philippi. Wth desen wo oeck wth den volgenden huldebreeff is tho seen wo de stadt (als de vmlanden noch van geen heren en wusten) van desen bisschop is bedwungen, vnde weren vanden vmlanden vromde, want se hier jn van desen hoeren heren bidden vnd begeren, dat he der stadt niet hinderlich sij jn sodanigen vrunschappen (dat is verbunden) als se mit vrewolt langewolt etc. voerhants hadden. Wij Frederic van Blanckenheim bider genaden Goids Bisscop to Vtrecht maken

a. 1419 (ex orig.)

a. 1414

kont allen luden ende bekennen dat doe wij ierst in onsen sticht van Vtrecht tot enen rechten lantsheer der kercken, des lants, der stadt ende der steden des stichts van Vtrecht an beijden siden der ijselen ontfangen ende aengenomen worden: wij onsen eedt optie heilige ewangelia lijfflic dairto deden, alle heerlicheiden ende gueden die van onsen sticht verloren, ende vervreemt waren, wederom intewinnen ende te weruen na onser macht. Ende want wij daerna claerlic ende openbair in goeden bullen van Keijser Henricx ende coninck Coenraets ende oick des derden conings henrix gulden bullen bevonden hebben, dat gantse greefscap van drenthe mit allen heerlicheiden hoge ende lege hoe men die noemen sal mit alle horen toebehoren ende die Hoff ende Stat van Groningen in drenthe gelegen ons mit allen heerlicheiden hoge ende lege, woemen die noemen mach niet wt gesceijden nae wtwisinge des Keijsers ende der Roemscher Coningen bullen ons ende onser kercken ende onsen stichte van Vtrecht toebehoren. Ende om ons seluen dair in na inholt ons eeds voersc. te qwijten: so hebben wij bij rade onser prelaten ende capittelen mit onsen ridderen ende knapen, stat end steden ende mit onsen gemeijnen Sticht van Vtrecht an beijden zijden der ysele grote oirloge zwaren kost last ende arbeide als inden besete ende betijmmeringe voir groningen ende anders voir ende nae in langen ridenden oirloge om onse stat van Groningen in ons gehoirsamicheit wederom te krigen gehadt ende geleden. Ende om dat onse voirsc. stat van groningen ons ende onsen voirvaderen Bisscoppen to Vtrecht jn menijgen voirledenen iaren geen huldinge doen gelijc onse andere Steden ende ondersaten gedaen hebben, noch ons voir horen rechten lantshere niet ontfangen en wolden als sij doch van rechts wegen sculdich weren te doen, na jnholt der coninckliker ende der keijserliker

a. 1414

gulden bullen ende alle alsulkes rechts als die Edele Beernt Greue to Benthem dair wij ende die van Groeningen als vander huldinge wegen rechts an gebleuen weren voir recht wtgesproken heeft (*). Ende want nv die voirsc. Borgermeijsteren ende Rait ende die gemeente onss stat van groningen tot onss gehoirsamicheit comen, ende ons tot onss onser nacomelingen Bisscoppen ende ons Stichts behoef huldinge doen willen Soe hebben wij bij rade onser prelaten ende capittelen onser gemeijnre ecclesie onser Ridderen end knapen onse stat van vtrecht ende onss stat van Amersfoirt om die voirsc. onse stat van Groningen aen onsen Sticht in onser gehoirsamicheit wederom te krigen Een vrientlike ouerdracht mitten Borgermeijsteren ende Rait ende der gemeijnre onss Stat van groningen die hemseluen bekennen dat sij ouermits ouergiffte der Roemischer Keijsere ende Koninge den Bisscop inder tijt der kercken ende des Stichts van Vtrecht voer menich hondert iaren toebehoirt hebben ende noch toebehoren Ouerdragen ende gesloten om onse voirsc. Sticht tohelen ende te verhalen dat verbijstert was in allen manijeren als hierna bescreuen staet. Inden iersten so sullen Borgermeijsters enden Rait ende onse gemene stat van groeningen Ons huldinge doen so als onse capittelen ende onsen steden duncket dat sij sculdich sint vns te doen, dats te verstaen dat alle mannepersone die bouen twelff iaren olt siin hulden end zweren goede truwe stichts lude te wesen ende te bliuen tot ewigen dagen toe. Item so sal onse stat van groningen bliuen bij allen horen olden rechten vrijheiden ende gewoenten als se op desen dach ende voir desen dage van datum desen brieue hebben gehadt ende noch hebben wtgesproken die huldinge in

(*) Op den kant is hierbij door Joh. Rengers gevoegd: „vide „infra a° 1460 et quae ibi sunt addita de a° 1160 et 1225 etc. „possent hinc subnecti potius quam illic poni." (F.)

hore volre machte te bliuen. Item so en salmen die borgers end inwoenres onss stat van groningen niet besetten noch becommeren noch aenspreken in onsen Sticht van Vtrecht binnen Steden noch buten Steden in onsen lande vanden saken die geschiet siin dat Groeningen gewonnen wort, ende dat dair van geresen is. Item so sullen diegene die inder hansen siin, of die buten der hansen siin, copen ende verkopen so alse ouer dertich iaren ende hiertoe gedaen hebben. Item so en sullen wij inder tijt der huldinge offt nae nijement jnbrengen ten sij bij willen onser Stat van groningen, ende bij namen nijement vanden Ballijngen. Item als ons dese voirsc. huldinge geschiet is so zullen die van groningen ende hore borgere ende jnwoenre ende alle man jnden Sticht van vtrecht onder malcanderen varen ende keren, als se in voirtijden hebben gedaen gelijc anders onse ondersaten onbekummert ende onbelet van ons ende van onssen Amptluiden ende vander ballinge wegen. Item so en soelen wij Ocken vanden broecke, onser Stat van groningen, hunsege, fuelgelanden, hummerse, langewolt ende fredewolt, niet hinderlick wesen in horen brieuen end vrientscappen dair se huden op desen dach mit malcanderen instaen. Item hiermede so sullen wij aennemen onse stat van groeningen ende die bescudden ende beschermen gelijc anders onse ondersaten Beholdelic ons onsen Sticht, ende onss Stat van Groeningen hore brieue die wij malcanderen gegeuen hebben voer datum dess brieue in hore macht te bliuen ende beholdelic ons der huldinge in hore machte te bliuen. Item soe sal onse stat van Groeningen een van den sess hoofdsteden onses gestichts van vtrecht wesen ende bliuen tot ewigen dagen toe. Alle argelist hierjnne wtgesceijden. Welke puncten voerscreuen ende elc bijsonder wij frederic bisscop to vtrecht voir ons ende voir onse nacomelingen Bisscoppen to vtrecht, gelouen

in goeden truwen vast end stede te holden sonder argelist Ende des tot enen orkonde ende eenre ewiger memorien so hebben wij onse segel an desen brief doen hangen. Ende om die mere vestenisse ende tot eenre ewige stedicheit alre punten voirsc. so hebben wij gebeden die eerbere onse lieue getruwen Prelaten ende Capittelen onser gemeijnre Ecclesie ende onse Stat van vtrecht ende onse stat van Amersfoirt, desen brief mit ons te besegellen ende te gelauen in allen formen ende punten als voirsc. is. Ende wij prelaten ende Capittelen vanden Doeme van Oldemunster van Sant Peter van Sant Iohan ende van Sant Marien kercken to vtrecht. Ende wij borgermeijsteren scepen end Rait der Stat van vtrecht ende der Stat van Amersfoirt. Want wij clairlic bekennen dat onse lieue genedige here van vtrecht voirsc. mit deser lofnisse als om die huldinge vander Stat van Groningen te nemen ende die voersc. stat an sinen sticht wederom te verhalen ende jntewinnen, siin ende siinre nacomelingen onss genediger heren Bisscoppen siinre kercken ende siins alingen Stichts van vtrecht voirsc. best end oirbair mit sinen groten cost end arbeit truwelic gedaen heeft So gelouen wij in goeden truwen ende in rechter wairheit dat wij alsulke gelofnissen als onse genedige heer voir hem ende siin nacomelingen Bisscoppen to Vtrecht mit hem ende sinen nacomelingen voirs. der Stat van Groningen ende horen borgeren end jnwoenre vast ende stede holden sullen sonder argelist. Ende des tot enen oirkonde so hebben wij Prelaten ende Capittelen, ende wij Stat van vtrecht ende wij Stat van Amersfoirt, so als wij voerscreuen staen voir ons ende voir onsen nacomelingen onser Capittelen ende Steden segelen an desen brief gehangen. Gegeuen tot Vtrecht inden jare ons heren dusent vierhondert en negentien des vijftienden dage in Meije (*).

(*) Gedrukt naar den oorspronkelijken brief in het archief te dezer stede. (F.)

Anno 1422 hebben Occo ten broecke de hofflingen der vmlanden, Gronningen mit den Westfresen een Soensbrieff vnd Tractaet gemaket welck de van gronningen voert an Sicco Ziarda ingebroecken hebben. Anno 1421 is Focco Vkena soen to leer an huna Itzinga enige dochter to grietsijl gehijlicketh.

E. B. in suo Chronico Item Joh. Tiarda van Starkenborch haec duo instrumenta habet. // Wij ocke to Broeck Awerke ende Emeden hoeflijnk in Oestfriesland, Sijbeth hoeftlijnk in Rustringen, Borghermesteren Raed ende ghemene meente jn Gronijngen Prelaten hoeftlijnge Rechters vnde ghemeone meente van hunsege, fijwelge fredewold langewold ende humerker landen ghemene eijlanden ende onlanden ande oesterzijd der lauwerze mijt onsen hulpers ende hulperen hulpers ande ene zijdt. // Ende wij prelaten, dekenen Schepenen hoeftlijnge Greetmans Rechters ende ghemene meente der landen van Oestergo ende westergo mijt allen eijlanden ende ommelanden ander westerzijd vander lauwerze mijt onsen hulpers ende hulper hulpers vander ander (*). Maken kond end kenlic mijt desen jeghenwordegen breue, dat wij voer ons, voer onse erfghenamen ende nakomelijngen om nuttieheit eendrachticheit ende salicheit des ghemenen frieslands zint vriendlike ende lieflike zamentlike mijt guden voerberade mijt malcanderen ouerdragen verenighet ende versoent van aller schelijnge twidracht ende veden de wij voer desen daghe to datum dezes briefs mijt malcanderen ghehat hebben Alzo dat wij noch onser negheen, noch onse nakomelijngen jn ghenen tokomenden tijden op malcanderen, meer oerlogen en sullen noch en willen noch doen laten willen tot ewigen tijden. Item zo loue wij voernoemde Ocko

(*) In de kronijk staat hiernevens ter zijde: „Vmlanden jn wester„ frieslant als vmlanden tusschen eemsz vnd lauwersz: vnde falsum est „ quod gronningenses dicunt vmlanden van gronningen." (F.)

Sijbeth Borgermesteren Raed ende ghemeene meenheit der ommelanden vorsc. ande oesterzijde der lauwerze geseten, dat den landen van oestergo ende westergo, ende horen jnwoenres gheen schade scheenen sal, vet jn noch doer onse landen Ende desghelikes louen wij prelaten prouesten Dekenen Greetmans hoeftlijngen Rechters ende meene meente van oestergo end westergo landen mijt den eijlanden ommelanden dat Ocken Sijbeth, Borgermesteren Raede end ghemene meente tot Gronijngen ende den ommelanden vorsc. jn vet noch doer vnse landen gheen schade scheen en sal des gelikes salt wesen als vorsc. is van allen eijlanden onlanden ende ommelanden vmtrent van die oesterzijde der lauwerse ghelegen. Item zo sullen wij ocko Sijbeth ende ghemene borghers ende jngheseten der Stad van Gronijngen ende der lande voerghenoemt ende onse nakomelijngen den coepman veijligen oueral jnde Oesterzijd vander lauwerse, daer wij machtich zint beijde to water ende to lande nae datum dezes briefs, voertan voer alle jnwoenres derseluer lande. Ende desghelikes sullen wij Praelaten Provesten Dekenen Greetmans Rechters ende mene meente jn oestergo ende westergo mijt den eijlanden ende ommelanden voerg. ende onse nakomelijngen den coepman veiligen ouer al voer alle jnwoenres derseluen landen, ander westerzijd der lauwerse voersc. Item zo sullen wij an beijden zijden jnden landen bij westen ende bij oesten der lawerse tot der Wezer to elck van ons jn den zinen Alle deuen mordenaren kercroueren ende brekeren kraemschijneren ende vrouwenschijneren ende stratenrouers sturen vnde veruolgen alsmen dat van rechtsweghen sculdich is to done, tot allen tijden alst gheclaget wort Item zo sullen alle Coepluden vet Oestergo end Westergo landen eijlanden ende ommelanden voerg. Alletijt moghen varen ende keren vrij jn ende doer vnse Ocken Sijbeth

ende der Stad van Gronijngen landen ende ommelanden ende oeck jn ende doer de landen bij der lauwerse op den olden tol sunder anders jenige tol ende anders onghelt to betalene ende den olden tol zalmen nerghens verhogen. Ende des ghelikes sullen Ocko Sijbeth de Stad van Gronijngen ende de ommelanden vorsc. jn oestergo ende westergo ende oren eijlanden ende ommelanden ende vorg. varen ende keren op den olden tol als vorsc. is. Sunder arghelist. Item weert sake dat jenich man brekelik worde van lijue off van gude dat solde de misdadighe beteren mijt sinen lijue ende gude sunder jenichs anders mans lijf ofte guet daerom belast to wesen jn ghenerleije wijs. Item zo en salmen ghenen jnden landen vorss. om des anderen schulden bekummeren touen ende besetten mer den clager salmen vorderlik rechts behelpen ouer den ghenen de hem schuldich is Alse men zult ijo bijnnen vijf workeldage vet rechten; licht de clager langer bouen vijf dagen zo sal de rechter de kost betalen de die clager verteert. Ende een jewelik mach zine schulde wijnnen mijt tween mannen onverwonnen oers rechtes vet den lande daer de coep gheschien is ende daer de schulde angheleget is, Also veer dat de schulde bouen vijftich schilde nicht en zie dertich olde flamesche grote voer den schilt, weer oeck die schulde bouen vijftich schilde vorsc. zo sal dat tuech ende bewijs staen tot des rechters ontkennen. Item weert zake dat jenich schip van den lande vorsc. verdorue ende guet daer af gheberget worde daer salmen mede volgen de olde woente dats to verstaen wie dat guet berget, de zal hebben den derden pennijnk ende de coepman de twe pennijngen. Item zo sullen alle prelaten Abten prouesten Dekenen Greetmans Redgen Rechters ende ghemeenlike alle gheestliken ende werlike personen jn den vorss. landen blijuen bij oren rechte ende sullen hore heer-

licheit Rechten ende gude vredelike ende rustelike bruken nemande den anderen daeran to behijnderen sunder alle arghelist (*). Item so salmen elke hoerseme moneke joncfrouwen ofte monikfrouwen ende hoerseme gheestelike personen weder wijsen jn hore Conuente Ende weert zake dat jemant desse vorsc. personen onthelde na den dat zie mijt des prelaets brieuen daer de gheestelike persone onderseten is vermaent were de sal met der daet onhoersaem wesen der heiligher kerken ende zal ghebroken den rechter daer hie onder seten is Tien schilden dertich olde flamesche grote voerden schilt. Item zo mogen alle de ghene zie zij gheestlic oft werlic, de gheweken oft verdreuen zint vet den lande van horen guden tuschen der zuderzee ende der wezer komen op oer gued huse ende erue, alse zee dat vijnden, vetghesproken de ballinge van Emeden ende van Gronijngen, behaluen de die van Gronijngen jnnemen willen om bede willen der guder lude van oestergoe end westergoe ende gesellen van Dokkum Ende na dezen daghe en zullen zie ghenen schade lijden jn horen guden. Sunder arghelist. Jtem alle schade of doetslage de gheschien zint jnder vede zint der tijt dat Emeden ghewonnen woert, zal doet end qwijt wezen jn allen landen vorsc. mijt den ghenen daer wij mede ghesoent zint als vorsc. is. Item want der vetkoper renthe van paeschen bes hijr to zint ghebruket to des menes lands behoef, zoe sullen de ghemene lande van oestergo der vorss. vetkoper meijers zodane gued wedergheuen, als hem afghescattet end ghedwongen is, dat jn zodane haue end gude weder to betalene als ziet vet gegheuen hebben, weer oeck jemant de die vorss. gude ende renthen tot sijns zelues behoef hadde opgheboert, de zal

(*) Hierbij is in de kronijk ter zijde gevoegd, „dit steet oeck jnder „vmlanden verbunden mit grongen, vnd dese tijt had de Adel in wester„lant noch merum et mixtum Imperium, de hierna volgen etc." (F.)

dat weder gheuen, Weer oeck jenich meijer der vorss. vetkopers de ghelouet hadde jenighe mannen renthe to bijtalen, ende dat verwisset hadde mijt panden, borghen ofte loften, de pande salmen weder gheuen, de borghen en loften qwijtschelden. Desghelikes weer jemant vander schijringe meijeren, de den vetkopers hadde ghelouet der schijringe renthe to betalen, der wile dat zij vet den lande gherumet ende verdreuen weren, dat noch onbetaelt weer, dat salmen qwijth laten end ouergheuen. Weer daer jenighe lofte, borgen oft panden, opghesat, de pande zalmen wedergheuen, de lofte ende borge qwijtschelden als vorss. is. Anders salmen al ghelouet ghelt betalen, dat verschenen is. | Item weer jenich man de fredeban op der vetkoper gued oft land ghewonnen hadde, dewile dat zie vet den lande weren de sullen onmachtich wesen. weer oeck jenich fredeban ghewonnen op der schijringe land oft gued, dewile dat zie vet den lande weren, de zullen des ghelikes onmachtich wesen, Alle argelist ende nije vonde vetghesproken. | Item weer jenich man in oestergo en westergo de eghendoem of schattinge, ouer Stede, dorpe lande ende lude, jnden vorss. landen ghelegen ende gheseten maken wolde, dat sullen de ghemene lande van oestergo, ende westergo vorss. mijt malcanderen keren en weren. | Item zo sullen de ghemene ghesellen van Dockum ende van Eesdingerzijl mijt al horen medehulpers mede besoent wesen, als vorss. is. Alle voerdade de nadien dat Emeden ghewonnen wart ghescien zint, sullen vergheuen ende vergheten wesen sunder arghelist. Voertmeer zo sullen de voerss. ghesellen mijt horen hulpers duetschen ende vreemde ghesellen tuschen hijr ende mijdfasten naestkomende, alijnge vet den lande wesen, ende de veste to Dockum ende Eesdingerzijl salmen nederlegghen ende verderuen bijder voerss tijt. Ende weert sake dat de vorss. ghesellen Dockum ende eesdingerzijl nicht ramen en wolden bijnnen der voerss.

tijt zo sullen en willen Oestergo ende Westergo mijt hore vrende hulpe de voerss. ghesellen veruolgen, ende zie daer vet den sloten voerss. to wijnnen sunder vertreck. Ende desse vorss. vorss. ghesellen moghen al veilich lijfs end gueds varen vet den lande bijnnen den vorss. tijt. | Item alse Dockummer veste bolwerck, dat slot ende veste to Eesdingerzijl neder ghesleten ende verderft zin, zo sullen daerna bijnnen virtien dagen de slote Oxwerderzijl end Houwerzijl nederghesleten wesen. | Item alle wilkore jn oestergo end westergo zint ghemaket zint dat Emeden ghewonnen wart, sullen doet ende onmachtich wesen. | Item oft enich doetslach tuschen landen schede, wo men dat richten sol, weert sake dat een preester, hoeftlijnck oft een hoersem gheestlick persoen, tuschen twien landen gheslagen worde, so zalmen den preester ghelden voer drehundert schilde, den schilt voer dertich olde flamesche grote gherekent, bijnnen jaers to betalen nadeen dat de doetslach ghescheen is. Den hoeftlijnk ende den gheestlicken hoersem persoen to betalen voer twehundert schilde, den schilt to betalen na paijmente ende bij der tijt als vorss. is, ende den broke den rechters to betalen alst inden lande woenlik is daert ghesceen is. Den huesman to betalen voer tachtentich schilde, enen ruter voer dertich schilde, den schilt to rekenen ende tgelt to betalen als vorss. is. Ende weert zake dat zodane doetslach schede tuschen twe landen jn weruen jn menen dagen tuschen landen, of jn heeruerden, zo sal de bote ende broke dubbelt wesen. Ende weert sake dat de misdadighe des gueds nicht en hadde to betalen, zo sal hie bijtalen mijt zijnen lijue, waer oeck zake dat jemant den misdadigen tegens recht met ghewelde onthelde, de sal betalen voer den misdadigen also vele als vorss. is. | Item of der jemant weer de den gherichte ende de rechters inde oesterzijd oft westerzijd der lauwerse onhoersem were of worde, zo sullen

Ouerricheit.

de vorss. stede ende lude jngheseten de een den anderen helpen berichten den onhoersamen, als zie daerto vermaent worden sunder vertrek. Item weert sake dat jenighe nije zake nae datum desses briefss op resen, dat weer van vechtlick, van erftale oft van andern saken demen mijt rechte oft met mijnen jnden lande daer de zaken jn verresen were mijt ghelike nicht scheiden en kunden, zo sullen de wijsheit der lande daer de zaken jn verresen zint, der ander lande raed end wijsheit daerto ropen, ende de sullen dan de zake to rechte of ter mijnnen scheiden Sunder vertreck, ende den ouerherigen ghelike berichten, ende ijo zo gheuogen dat daer ghene vede van en kome. Jtem zo sullen wij onsen vlijt daerto doen mijt ganser macht, dat de vanghenen an beijden zijden ghenadelike geschat ende ghecoft werden na horen vermogen. Item were jenich man jn oestergo end westergo landen gheseten, de buten der wijsheit der vorss. landen jenige vreemde lude jnt land haelde bijnnen lands mede to oerlogen, de sal verboert hebben lijf ende guet to der lande behoef vorss. Item weert sake dat de van oestergo end westergo landen, Ocken Sijbeth de Stadt van Gronijngen mijt den ommelanden vorss. eijscheden ende beden jn oer land om hulpe na vorwerden jn desen breue begrepen, zo moghen Ocko, Sijbeth de Stadt van Gronijngen mijt den ommelanden vorss. reijsen op kost der van Oestergo end Westergo landen vorss., also vroe als zee komen ouer gherekesbrugge oft ouer de lauwerse. Ende desghelikes eijschen Ocko, Sijbeth, de Stadt van Gronijngen mijt den ommelanden vorss. de van Oestergo end Westergo om hulpe, als vorss. is, zo moegen zie reijsen op Ocko, Sijbeth, der Stadt van Gronijngen, mijt den Ommelanden, kost, also vroe dat zie komen anden Oesterzijd der lauwerse ende gherekesbrugge, ende elck op zin selues auenture to reijsen. Item de schade de gheschien is Elik herijnge

ende Azeghe Junge mijt oren vrenden, zint deer tijt dat de huldinge geschien is jn holland, de is ghegheuen op vier zoenlude, van Elik end Azeghen wegen vorss. op Bruen klijngen ende popoke feddema, vander lande wegen op popeken tijrnze ende henric beijer, ende kunnen zie nicht verdragen, zo sullen de zoenlude vorss. enen lijken ouerman kesen ende ijo de sake to scheiden. Des sullen zie holden een dinch tot Gronijngen op denselnen dach de zoenluden vorss. mijt der Stadt van Gronijngen, Oestergo end Westergoe, over een warden. Ende op denzelnen dach ende Stede, zo sullen de landen an beijden zijden de zonebreuen ouerleueren. Item alle de ghene de bezoent zint ende weder opt hoer komen jn juncker Ocken ghebede to Broke vorss., ende voert alle de ghene de vp der oesterzijd der lauwerze opt hoer sullen komen, de sullen wisheit doen daer den hoeftlijngen, Rechters ende der meente, an ghenoghet. Item zo sollen de ghijselen van gherkescloester vrij ende qwijt vander ghiselscep wesen nv terstond. Item also vro als desse Articulen beseghelt ende mijt eden beuestighet zint vanden ghenen die daertoe ghenamet ende beschreuen zin, zo zullen alle ghijselen op beide zijden qwijt wesen, de voer negheen boeuet gelt en staen. Item weert sake dat jemant weer de desse vorss. articulen ende punten nijet holden, beuestigen mijt eden ende beseghelen en wolde, de sal mijt der daet vredeloes wesen lijues ende gudes, ouer dat so sullen de landen noch den onhoregen berichten, ende daer to dwingen, dat hie deselue articulen holde, bezwere ende beseghele. Item op desse vorss. zone zal ende mach een jewelick man van beiden zijden jn allen landen ende Steden tuschen den zudersee ende den wezere, al velich lijues ende guedes varen, wanderen, merren ende keren, to water ende to lande, bij dage ende bij nachte, ende tot allen tijden, als hie des to doene heeft Sunder arghelist. Item

desse vorss. articulen ende punten ende een jewelik besundergen louen wij Ocko ten Broeck Sijbeth Borgermesteren Raed ende ghemene meente jn Gronijngen, Prelaten Prouesten Hoeftlingen Rechters ende mene meente van hunsege fijwelge fredewold langewold humerke landen. Prelaten Abten Prouesten Commelduren Scepenen oldermans Greetmans hoeftlijnge Rechters ende mene meente van Oestergo end westergo landen der Steden ommelanden ende eijlanden ander westerzijde vander lauwerse voer ons voer onse erfghenamen ende nakomelijngen gheestlik ende werlik Stede vast ende onuerbroken to holden jn kestener truwe alse gude lude tot ewigen dagen sunder alle arghelist. Behoudelik zodanige heerlicheit als hartich Johan van Beijeren vnse heer heft in oestergo ende westergo landen na jnholt vnse beseghelder hantuesten ende priuilegien deen wij van hartich Johan vorss. hebben den wij ghehuldiget ende ghezworen hebben. In oirkunde end bekennisse daer waerheit zo hebben wij Ocko ende Sijbeth voer ons voer onse erfghenamen ende nakomelijngen Onse Seghele Ende wij Borgermesteren ende Raed van Gronijngen voer onse Stad voer hunsege fijwelge fredewold langewold ende hummerke landen Onser Stad Seghel. Ende wij Sasgherus Abbet ende conuent to Adewerth onses conuents Seghel Ende wij Eijlewardus Abbet ende conuent to Witteverum onses conuents Seghel Ende wij hertetus Abbet ende conuent to gerkescloester onses conuents Seghel. Ende wij prelaten der cloesteren ende conuenten Clarecamp Dockum Nijddelum fforswerth Mariengaerde Oldecloester vander Sneek Berghercloester van Nesse ende Hasgher conuenten Onse conuenten Seghele voer ons ende voer onsen nakomelinge Ende wij Greetmans Hoeftlijnge Rechters ende mene meente van oestergo ende westergo landen Onser landen Seghelen voer ons voer vnse erf-

ghenamen ende nakomelijngen voer de ghemene ommelanden ende eijlanden ander westerzijd der lauwerse ghelegen Ende wij Borgermesteren Scepenen ende Oldermans der Steden ende logen als staueren ende hijndelopen Wolderkum Bodelsward herlijngen Sneke lijuwarden ende Dockum voer ons ende voer onse erfghenamen ende nakomelijngen onser Stede Seghelen mijt witschep ende mit guden voerberade an dessen brief ghehanghen Ende weert oeck zake dat an dessen brieue een oft twe Seghelen mijn ofte meer onbreken vanden ghenen de vorss. zint daeruan zo sal desse breef ende de zone vorss. al effen wal stede ende vast in voller macht blijuen tot ewighen dagen Sunder al arghelist. Ghegheuen jnden jaer nader gheboerte onss heren dusent vierhundert twe ende twintich jn onser leuen vrouwen Auende purificationis gheheijten to lichtmisse (*).

Den volgenden principale breeff hebben de van ostergoe vnd westergoe. Wij Focko Vkama hoeftlijnck to lijer Enno Ydzarda van norden Imele to grijmersum Dodo Kenisma Wijbet van steghesdorp Ocko to loeckart haijo to Westerwolde Menno termunten haijo ripperda Omeke ten damme Abeke onsta Menolt onsta Abele tamijnge Eijleke eijsinge Hijdde onsta Reijnold hughinge Bruen clijnge Henric ter bruggen Dijtmar renghers Henric beijer Wijbrand Klant Otto Klant Johan hughinge Heer Peter van Wijcla Abbe heemstra Saspet Sijnada Jarich to mijnslawere ijweke fijlema Broder to aijlsem lijuwe dijcsater Bocke dodijnga Bocke hawada Thijaert tadjinge Menne thijase foppe bottijnge junge Fecke Take Kammijnge Peter Kammijnge Popeke feddama Selteke Wiggama Ellik herijnghe junghe Azegho Johan tzalijnck Wijbe Hot-

(*) Gedruckt naar den oorspronkelijken in het archief te dezer stede. (F.)

1) = Leer; 2) = Norden; 3) Greneryum; 4) 6) = Stedesdorp in Harlingerl. 6) = Loquard. 7) = Westerwoldingerl. 8) = ter Munten im Oldamt. 9) zu Farmsum im Fivelgo. 10) zu Appingadam im Fivelgo. 11) = Sneek in Hemelumerl. 12) Dockyl. 13) = zu Damwoude in Dongeradeel. 14) zu Sandeweer im Hunsingoe. Groningl.

tijnghe, Foppe thijaerde, Gosen ockijnga, Sijwert heijnema, lijnbbe to der smalebrugge, an de ene zijde, Ende Sijcke Sijarda hoeftlijnck to franeker, Wijbrand hermana, Thijaert Junghe, Agghe herijnxsma, Ippe herijnxsma, Sijric herijnxsma, douwe herijnxsma, Humme hummijngha, Hebeke edema, Broder bunnijnghe, Tett in humerse, laus rotmersma, Walteke dekama, Sije Sijarsama, Humme oedsma, Rewert onnema, Ade junghema, Sijward Wijarda, Onno Wijarda, feddeke vijnghe, Wijeke onnema, Take azeghema, Jarich mertena, Popeke thijerise, Hoijte to mare, Hijnteke tadijnghe, Sijeke feijxsma, Willeke rewerda, Gherbet Kammijnghe, Sijppe Nijttijnghe, Rijppert ripperde, Meijnold Vbbijnghe, Sijric mellama, Focko roberde, Saspet foldeghum, Douwe Sijwesma, ijweke Wijbalda, Azeghe to borndahusen, Alteke herijnesma, lijuwe ottema, Hessel op der ghaest, Sijdze op der ghaest, ijwe op der ghaest, Reneke op der ghaest, ende feijnje eijsinghe vander ander zijde, Doen kundich allen luden de dessen openen brief zullen zien of horen lezen zamentlike ende elck een van ons allen als wij voer gheschreuen zint besunderghen dat wij vmme eendrachticheijt nuttcheijt ende salicheijt des ghemenen vrieslands vander zuderzee to der wezere hebben gheloeft ghezekert ende ghezworen, lijflike inden heijlghen mijt vpgherichten vijngheren ghestauedes eeds ende jn rechter eedstaet, dat wij ende onse erfghenamen ende nakomelijnghe, zamentlike ende eendrachtelike, sullen ende willen holden, jn rechter kerstenen truwen ende ghelouen mijt vlijte ende na al onser macht jn ewigher standicheijt ende vuller macht, den zonebrief ende de zone de anghaet op denseluen datum, alse desses jeghenwordighes briefs datum holt ende ghegheuen is, Mijt al den articulen ende punten, ende een jewelik punt besunderghen, als de zonebrief jnneholt. den de Eersame vrome vermoghende

wise lude, als juncker Ocko van den Broecke Awerke ende Emeden Hoeftlijnck jn Oestfriesland, Sijbeth hoeftlijnck jn Rustrijngen, Borghermesteren Raed ende ghemene meente der Stad Gronijngen, Prelaten hoeftlijnge Rechters ende ghemene meente van hunseghe fijwelghe, fredewold langewold ende humerkerlanden, Ende de Eerbere Prelaten Abten prouesten commenduren Schepenen Greetmans Hoeftlijnge Rechters ende ghemene meente van Oestergo end Westergo landen, Der Steden conuenten ommelanden ende eijlanden ander westerzijde der lauwerzen gheleghen malcanderen ghelouet bebrieuet ende beseghelt hebben to holden jn guden ghelouen to ewijgen daghen, Ende also willen wij alleghader voerg. mijt hulpe des almechtighen oeuersten heren deseluen zone ende zonebrieue mijt onsen erfghenamen ende nakomelijngen holden ende vullenbrengen, na al onser macht tot ewighen tokomenden tijden, Sunder alle nije vonde ende al arghelist. In orkunde ende bekennisse der waerheit desser vorsc. articulen, ende al der articulen vnd punten, ende elck punct besunderghen, de die voerghenoemde zonebrief jnholdent is, zoe hebben wij Focko Vkama. Enno ijdzards, ende anders alle ghader, als wij voer jn dezen brieue gheschreuen staen, elck bij zinen namen ghemeenlike ende elkerlije besunderghen, Onsen Seghele an dezen brief ghehangen. Ende weert oeck zake dat hijr an dessen brieue een of twe Seghele mijn ofte meer ontbrekt van den ghenen de vorsc. zint, daervan zal desse brief ende de zonebrief daer desse brief van spreket al effen wal jn ziner vuller macht wesen ende blijuen tot ewighen daghen Sunder alle arghelist ende nije vonden jn jenigher maneren. Gheghenen jnden jaer na der gheboert onss heren duzent vierhundert twe ende twijntich jn onser leuen vrouwen Auende purificationis de gheijten is to lichtmissen (*).

(*) Gedrukt naar den oorspronkelijken in het archief te dezer stede. (F.)

Aº 1421. 1423. 1424. quae sequuntur hic subiunge.

Anno 1426 Episcopum bremensem Frisios bello lacessentem victum vulnereque accepto captum Johannes Funccius in Chron. germaniae scribit. Desen slach wun Focco Vken tegen den bisschop van bremen vnde dar bleeff een graeff van Retbergen vnd een graeue van Diepholt, vnd geschach to Deteren, dar de bisschop van sine 6000 mans verloer 4000 mans. Hoc aº 26 hebben grimersum wirdum jennelt den olden Imel Beninga van Oesterhusen gehuldet.

Anno 1421 was des oirlogs der gronningers vnd bijliggenden Fresen tegens Westfrieslant, de anfang. Alse her Feijo to doccum mit sijnen kinderen, voirts Jellen vnd Juwen (*) vnd alle andere vetkopers parties lueden to lewarden vnd jn ander steden, alse Saspert Sijnada hoeuetling tho lewarda: Abbe heemstra hoeffetling jn dongerdeel, de welcke to gronningen quemen to wonen hen ther tijt tho, dat de van gronningen mit den vmlanden (wo vorsc.) wthtoegen, vnde deden groten doetslag an den westfriesen anden westersijde Northorum bij Oxwerderzijl, daer 500 westfresen doetgeslagen, 400 gefangen vnde in gronningen gebracht worden jnt selue jar vnde voert terstunt darna toegen de gronningers vnd parties lueden jn achtkerspelen to brannen vnd roeuen, vnd was darna stillestandt. Anno 1423 wort doccum vanden gronningers gewunnen vnde darna verbrant, vnde worpen dar an den suedersijdt van doccum Alteken huesz, mit vole ander steenhusen de wat dochten vnd starck weren, vnde de bolwerken worden jnden grafften geworpen. Terstonts darna wort Esemerzijl vanden gronningers gewunnen, de darup weren de worden thom deel doet geslagen thom deel gerichtet vnde de hoeueden ther

Slach to Oxwert.

(*) In het H. S. aldus opengelaten. (F.)

lune vp stacken gesatt, dartho de van lubick vnde hamborg holpen, vm dat hoer groet goet van desen Zeerouers genomen was. Darna schatteden se alle de schijringes parties lueden van gerrekesbrugge aff tot Staueren tho geestlich vnd wertlich, vnd kregen mannich dusent fransche schilden, daruan de van gronningen den helffte, vnde juncker keno ouer den Eemse (de desen oirlog then ende tho gelijck mit wth fuerde) den ander helffte. Sicco Ziarda tho Franicker de Ouerste der Schijringer partie, moste brengen sinen soene den jungen Sicco tho gisel vor dat gelt vnde lofftenisse, darna worde dat oirlog gesoent daruan tusschen de van gronningen etc. vnde de landen jn westfrieslant goede breuen vpgericht sint. De strijt ther Kolse bij hindeloepen is gescheen anno 1424, dar de van gronningen jn noet weren, wo wal se seden gewunnen tho hebben. Vnd als de van gronningen grote Sloten belecht hadden, quemen de hollanders vnd entsetteden dat, vingen vole der gronningers, nemen hem hoere bussen, schuiten, roeijsnicken, dat se alles na hollant fuereden vnde rantzuenden den gefangens: daer mede weren de greuingen, Ailco Onsta, Aepco tho dijcke, johan groene, hinrich beijers, vnde vole ander wth gronningen vnd geschach oeck anno 1424. Anno 1426 jn profesto Petri et Pauli is Kortinge huesen vmgestortet: vnd oeck is Selwerderhuesz bekomen vandien van gronningen, vnde lach na dat cloester Selwert, beide jnden gerichte van Selwert. De steen van desen tween husen fuerden se na gronningen vnde maeckeden daraff veer toernen, 2 klenen vnde 2 groten jnden stadtmuere gelegen an den noerdersijde van Sunt Wolbrichs kercke, vanden olden toren voirt an jnt sueden. Vnde juncker hinricks houetman vp den huese Predicker geheten, wort vp den huse vorsc. mit allen sinen gesellen gefangen vnde vp den botteringe poerte gebracht, vnde alle mit

Selwerder huesz gesleten.

den sweerde gerichtet; de lichamen worden to Jacopinen begrauen jnden ummegang, daermen hoer gebeente noch naderhant an den nordwester sijde des vmgangs heft gefunt, als mester berent van Dulmen den prior off moncken een secreet vnder sijne kamer solde maken.

Dat 1 verbunt Aº 1428.

Na desen dingen Anno 1428 is gemaket dat verbunt tusschen de Friessche landen tusschen der Eemse vnd Lauwerse, vnde der stadt gronningen, twelck men dat eerste verbunt noemet: Dat welcke van vnnoeden is hier alheel tho setten, wantet lang is vnd alleens is luedende mit allen articulen des nafolgenden derden verbundes aº. 1482 vpgerichtet: behaluen dat dit jm anfang sus luedet, Wij ghemeijne hoeflingen ende mente jn hummerke lande van fredewolt langewolt ende mijtdocherlande, Borghermesteren end Raet ende ghemente jn Gronijngen doen kundich allen luden mit dessen openen breue, dat wij omme nuthticheit eendracht ende zalicheit onses menes vrieslandes ende de Stad etc. (Item dit volgende articul steet in desen verbundt oeuerst niet int derde verbunt) Item so en zullen desse landen ende de meente gheen schot geuen ten were dat ze mit vrijen willen van nodes wegen hoers landes doen wolden bij rade der wijsheit vanden lande. Item dat jnt derden *verbunt steet vant koeren niet wth* den landen tho vueren; geen vromdt beer wth tho tappen; niet to mogen brouwen (datmen vm gelt wthtappe) jnden vmlanden: dese dingen staen jn dit verbunt niet (*), vnde dese landen hebben dit deser tijt wth hoer vriheit noch niet verlaten offt ouergegeuen Ten vijften is jn dit verbunt geen Tijt, geen ende, geen an edder aff seggen bevorwert bedinget offte begrepen, dan hefft geduert

(*) Hiernevens op den kant met eene andere hand geschreven: „dese dingen sijn doe anno 28 vrij gewest." Het medegedeelde uit het verbond van 1428 gedrukt naar het oorspronkelijke in het archief. (F.)

thot den begrijp des tweeden verbunts. Ten sesten is jn dit verbunt oeck alse volget. Item we den andern wundet off misdoet in den weghe to der Stad of vander stad, jnder rechter heerstrate to water of to lande alze he zine jaermarket to Groningen versoket of versocht hefft dat zal wesen driuolt mangelt ende driuolt bote ende halff zo vele den landen ende Stad to broecke to bitalen an paijement alzo vorsc. is. Also vele zullen breken de wt enen lande zint oppe den marketwege ter Stat van dodele ende wundinge, oft ze wth twe anderen landen weren... Item so zullen alle keders Retgije ende rechters alzo vele bote wt gheuen of ze misdoen bijnnen landes of buten landes als ze opboren zullen als vorsc. staet in dessen breue. Item van ruteren ende knapen ende van anderen luden de misdoen de ghene vrunden in den lande hebben, dat zalmen berichten als van oldes tlantrecht is ghewest. Item weer ijenicht lant oft Ampt van dessen voers. landen de dessen vrede ende begrijp ende verbund niet mede beseghelen of annemen wolden so zal de vrede al euen vast wezen den ghenen de one mede beseghelt hebben ende of ijenich man of land off Ampt of dorp dessen vrede ende verbond mede an nemen wolde de jn desse breue neet benompt staen de moghe wij an nemen off wij willen mit enen transfix breue All arghelist end nije vunden wtghesproken in dessen breue. In oerkunde so hebbe wij ghemene hoeftlingen ende mente jn hummerke fredewolt langewolt mitdocherlande onse landes ende Ampts seghel Ende wij Borghermesteren end Raet jn Gronijngen onses Stad seghel an dessen breff ghehanghen. Datum Anno domini Millesimo Quadringentesimo vicesimo octauo feria quinta post vincula sancti petri apostoli.

Vorhen is gesacht wo de gronningen na verbuntenissen mit vnsen vrieslanden getrachtet, vnd hier is blijc-

kelick mit wo klenen deel der vmlanden dese verbuntenisse eerst beginnet is. Vnde hier jn is geen mentie der praelaten, de doe noch voer geen Staten der landen sint derhaluen geholden gewest: dese vrieslanden als van hoger reputatie vnd eminentie gaen oeck all voer der stadt vorsc. Aº 1428 verloren de gronningers den slag to Oterdum tegen Focco Vken worden geslagen vnd gefangen 400 mans Vnde vp Agnetz verbunden sich Vko Focco Vken vnd Occo ten broeck, dat elck man in Oestfrieslant vor sich jn wat elck kunde. Anno 1430 vp auende Martini verbunden sich praelaten adel Gemeente jn oestfrieslant etc.

Anno 1431 worde Focco Vken tho lier verslagen. Darna worde Vcko sijn soen geslagen to Suderhusum. In dit suluige jar hefft Detmer Rengers Prouest tho Fermsum den vanden Dam nafolgenden gunst gedaen. Urk. a. 1431 Ick Detmer Rengers prouest tho Fermissum bekenne vnde betuge mit desen openen breue, dat jck ene schelinge hebbe tegens de Rechters vnde meente ten Damme als vandes zeendes wegen, daer se mij vp een tijt geweigert hebben welcke schelinge vorsc. to vrunschup gededinget is tusschen vns beiden parten voergesc. Darumme so schelde jck Detmer vorsc. vrij vnde quijth mit desen jegenwoerdigen breue de meene meente ten Damme, also dat jck noch nemant van miner wegen, en sullen na dessen dage geen ansprake offte verfolginge doen jn geestliche rechte of in wertlicke ouer de priesters, hoeuedinge, rechters ende mene meente ten damme vander schelinge wegen vorsc. Ende loue der meene meente ten Damme vorsc. dat jck se generleij wijse en wil vervnrechtigen bouen den prouesten breuen vnde seendrechten, meer dat se altoes sullen bliuen vnde voertvaren, na horen olden zeede vnde woenheit gelijck alsz se in voertiden plegen to doene bij heer Sijneken tijden, ende darenbouen en wil jck se geener-

leij wijse vorder belasten. All argelist wth gesecht. In oirkunde deser waerheit vorsc. so hebbe jck Detmer rengers vorsc. mijn segel beneden an dessen brieff gehangen Gesc. jnt jar vns heren dusent veerhondert ende xxxi des mandages vor sancte Thomas dag des hilligen apostels. Dese Detmer Rengers hadde de enige dochter van Ebbe Ackinga de tho Weijwert sijn steenhuesz vnde borch: vnde als hem dat selue huesz jnden krigen was vmgesmeten, timmerde Ebbe Ackinga vp den oestersijde bij Woltersum dar de hoge heninge vnd wijde grafften sint, vm vreede tho hebben, welck huesz hem oeck vm geworpen is; he lach vole buten landes, so dat sich andere jn sijn herlicheiden vnd guederen steecken, als he to lewerden balling lach. Dese Ackingen hebben Oesterwerum mede fundiert, vnd was eerst ein moncken cloester wo voergeroert, de darna mit den Commelduer then Dam vmwisselt hebben wo voergeroert. Der Rengers vorolderen hebben oeck jnt cloester then Dam de fundatoren off collatoren mit gewest. Der sijluesten breuen brengen oeck mede van Detmer Rengers Prouest, de nagelatene soens van desen weren her Iohan Rengers Ridder, Focco vnd Egbert Rengers als de scheidebrieff mitbrenget Anno 1469 vp auende Mattiae tusschen hoer gemaket mit noch anhangende segelen, Timanni abts tho werum, vnde her Iohan van Roeden dedinges lueden, vnde der drijer gebruderen: warin dat sub finem aldus steet. Item voirt meer sint vorwerden dat Iohan Focco, vnd Egbert Rengers gebroderen vorgesc. ende hore erffgenamen sullen gelijcke hebben vnde deelen alle goeden, rechtingen ende herlicheit, de oer moder nalatt, vnde mit rechte mogen tho hoeren tho Osterwerum Fermissum Weijwert Heueschinze ende to Oterdum, off waer dat se gelegen mogen wesen, dar dese brieff off scheidebrieff niet van hebben begrepen sunder argelist.

Tobias p. 88.

Aus einer Urk. a. 1469.

Anno 1434 saterdages na jacobi sint geslagen Sibolt wth de Rostringe vnde Vdo hoffling in Norden. Korts to voeren wunnen de Hamborgers Emden van prouest juncke den se gefangen na Hamborg fuerden dar he storff. Item tho lier worde Focco Vcken borg neder geworpen van Edzert vnde sijn hulpers. De van gronningen hebben gerne gunst jnden lande gesocht, Caters Rengers ander Edellueden wth den Frieslanden tho sich jn der stadt jnder ouericheit gelocket, de jnden landen hebben se sich oeck concilieeret vm also de verbunden anthofangen: Oeck doer gefall enes doetslages sich bij den ripperden gefueget vm doer derseluen gunst vnd hulpe jn den landen stapelrecht tho krigen, want se geenen hebben. waruan jnt jegenwordige jar dese verhandelinge gescheen is.

Ripperden staen vor borgem. ende raet.

Wij Haije ende Boele ripperda hoiftlinge toe Fermssum ande ene sijt ende wij Borgermestern ende Raed der Stad van Groningen ande ander sijt, bekennen ende tughen mit desse openen breue dat wij mit malkanderen vrentlike ende wal sint verlijket ende verzoent van sodanen zaken als hiernae ghescr. sijn alze bij namen van Wilhem wijcheringen doetslag ende van schade den de borgher ofte jnwoenre der Stad voirsc. van ons Haijen ende Boelen ofte van onsen buren ofte ondersaten gheleden moghen hebben, ende voirt van allen andern puncten ende zaken, die tusschen ons voir dessen daghe sijn ghewest, jn maheren ende vorwarden hijrnae ghesc. Inden ijersten hebben wij Haije end Boele voirg. den Borgermesteren ende Raeden voirsc. ghelouet, weert zake dat ijemant vprese bijnnen oft buten landes ende teghen der Stad dede ofte ore borgheren bekrenckede, daer de Stad voirsc. in ene veede omme queme, So solden wij Haio ende Boele vorsc. der vorsc. stadt bijstendich wesen ende helpen nae onser macht. Ende voirt der Stad of zies begheren, ghunnen onse huijs,

ore vrende ofte borgheren daerop te legghen ende ore vijenden daeraf te krencken buten onsen hijnder ofte schade. So to verstaen dat de ghene die de Stad op onse huijs leght soelen liggen op der Stad costen ende soldije. Mit verwarden datmen ons Haijen ende Boele sal wisse werden ende verzekeren eer ijenighe lude daerop gheleght worden, voir onse lijf ende goet ende voir onse huijs vanden gheenre weghen die daerop gheleght worden. Ende dat wij ouer den ghene die op onse huijs gheleght worden of wij willen, hofmans solen wesen mit den ghenen den de stad set tot een hoiftman. Voirt meer hebben wij Haie ende Boele ghelouet der Stad voirs, weert zake dat ijenich borgher ofte jnwoenre der voirs. Stad van ijemande worde beijaghet, die toevlucht zochte tot onsen huse ofte ghebiede, dat wij denseluen salden oplaten ende beschermen nae onss macht. Voirt meer staen wij Haije ende Boele voirs. toe, den stapel van alreleije kopenscap de to Groningen gheleght is, ende hebben ghelouet den van Groningen vordelick ende behulplick daer ijnne te wesen, ende nicht hijnderlick (*). Hijrentegen hebben wij Borgermesteren end Raed Haijen ende Boelen wederghelouet, weert zake dat ze ijemant oueruallen woldè mit gheweltliken zaken van welken zie bij onsen Raed rechten wolden bliuen, dat onse Stad en teghen de geenen em bijstendich sal wesen met truwen tot oer recht nae onss macht. Mit vorwarden dat Haijen end Boele gheen oirloch annemen, en solen buten consent onss Stad, daer zie onse hulpe toe begheren willen. Ende of zie mit ijemande in veede queemen die rechtes bij onsen Raede wolde bliuen, dat zie onsen Raed daer ijnne nicht enthoren en solen. Oick en sal onse Stad buten consente Haijen ende

(*) Hierbij is in de kronijk op den kant gevoegd: „dat geen „stapel to gronningen." (F.)

Boelens gheen oirlog annemen, daer de Stad ore hulpe toe begheren sal, Sonder ore huijs sol der Stad allijcke wal open wesen in maneren als voirs. is. | Voirt meer hebben wij Borgemeijsteren ende Raed ende wij Haije ende Boele voirs. mit malkanderen ghelouet, dat ons negheen des anderen vijenden ontholden en sal, noch inder Stad noch op Haijen end Boelen huijs, ofte in ore ghebiede, die ene den anderen daerijn ofte wt te beschediggen. Ende wat rechte, guede ofte herlicheijt, Haije ende Boele nu ter tijt mit rechte bruken, ofte em hijrnae mit rechte an komen moghen, die sal em onse Stad rusteliken ende vredeliken laten bruken. Ende of em die ijemant wolde entweldighen, so solde em onse Stad bijstendich wesen nae onser macht. | Voirt meer omme alle ongunst die tusschen der Stad an de ene sijt, ende ons Haije ende Boele voirs. end onsen onder-saten voirs. anden ander sijt ghewest is, voir dessen daghe, als van zaken voergeroert, neder te leggen, so sollen wij Haije ende Boele ghunnen der Stad onse huijs, in vorwarden als voirs. is. Ende daertoe sal hebben de Stad vijffhondert Arnhem. gulden op desse dre termijnen, als toe sunte Marten naestkomende inden wijnter een derdendeel der voirs. summe, ende tot onser vrouwendaghe purificationis daer naestkomende den ander derdendeel ende achte daghen voir sunte Peters daghe ad cathedram dat leste derdendeel. Ende van desse alinge ghelde solen wij Haije end Boelo voirs. ende Haijke Aijlerdes wt gheuen ende betalen die ene helffte, ende de ander helfte die veer Buerschappen ende andere onse ondersaten. Ende wanneer desse betalinge gheschiet, so sal ons de Stad tot elcken gheuen qwijtantzien bij dat ghelt, als zick dat behoeren sal. | Hijrmede salt wesen end is ene stede vaste zoene tusschen ons van beijden siden voirs., ende daer solen wesen ende sijn mede in vrij ende qwijt ghescholden wij Haije ende Boele rip-

perda voirg. ende alle onse buren ende ondersaten bij namen Haijke aijlerdes voirs., ende voirt alle de ghene de bedacht ofte beschuldighet sijn ghewest mit salighen Wilhelms voirs. doede van alle ansprake, die de Stad mochte vorder hebben op ons Haijen vnde Boelen voirs., ofte onsen buren ofte ondersaten voir desen daghe ghehat. Hieruan oeck niet te haten, te nijden noch te veeden in ijenighe toekomenden tijden. Al arghelist ende nije vonde wtgheseght. | In oirkonde so heb jck Haijen voirsc. voir mij ende voir Boelen voirsc. mijnen zone mijn zeghel an dessen brief ghehangen, ende omme de meerder vestenisse so hebben wij Haije ende Boele voirs. ghebeden heren Seijne van Stedringe Cureet to fermssum, ende Onneken Snelgers to den dam hoiftlingh, desse brief mede ouer ons te bezeghelen. Ende wij Seijne cureet, ende Onneken Snelgers hoiftlingh voirsc. hebben onse zeghelen an dessen brief ghehangen omme bede wille Haijen ende Boelens voirsc., daer ons Haije ende Boele voirg. also an ghenoeght. Ghegeuen inden iaer onss heren dusent veerhundert vier ende dertigh op sunte laurentius auent (*).

Anno 1435 storff Focco Vken (de ten Dam was gefluchtet vor Occo ten broecke) to dijckhusen bij den Dam vnd is ten Dam int cloester begrauen he hadde 36 stormen vnd slachten helpen doen. | Anno 1436 js houwerda to Frebussum vnd Westerhusen hoffl. ouerwunnen van van junckeren Vlrich vnd Edtzert.

Anno 1437 verloer Occo wth broeckmerlant den slag vp de wilde ackers vnde wort gefangen vp Simonis vnde Judae. A°. 1438 sint de hollanders van Lerlte verdreuen van Edtzert vp Simonis vnd Judae. Anno 1440 storff juncker Edtzert vnde sijn huszfrou: vnde worden to Emden de grote vnd klene sijle gelecht. Anno 1444

(*) Naar den oorspronkelijken in het archief te dezer stede. (F.)

Staten in Oestfrieslant.

hebben *Praelaten hoeffetlingen* mit bewilliging der *ganser gemeine* to Oestfrieslant, eendrechtigen to enen regerenden here gecoren Grauen Vlrich. Vnde na sijn doet hefft sijn weduwe de grauin Frou Teda horer kindern mombersche regeret. A°. 1445 is der delffzijlen recht dateert vnde a°. 1458 winsummer sijlrecht. Anno 1447 wunnen de hamborgers Emden van juncker Vlrich. De veste vp den Oirt makeden de hamborgers a° 1431 offt 35 negest leeden. A° 1448 ist lantrecht van wunden vnd doetslagen maket staende het erst verbunt. Seet int boeck van doetslachten het 4 artl. *dat houetling is, de selffs egen rechtinge hefft.* Seet dat 27 artl. *dat nobiles frisij iudices ordinarij confiscationem hebben.* De gronningers betuigen dit mits dat se sich mede ouer desen lantrechten hebben verbunden.

Erste graff in Oestfrieslant.

Sijlrechten.

A° 1449 liet juncker Vlrich dat slot to Aurick weder vptimmeren. A° 1450 storff Enno hoeffetling jnden Griet: jtem do verbrande der obseruanten toeren tho Emden. A° 1452 verloren de hamborgers den slach to Oesterhusen vnd worden verdreuen. De emders legen voer groethusen vnde worden van her Sibo verdreuen. A° 1453 worde Bisschop Roleff van Diepffholt to Vtricht to gronningen gehuldet. Anno 1453 secht de vtersche Chronijck dat de gronningers den bisschop balde sint affgefallen. Anno 1454 was Mauritz Koukum hoffling to Dornum vnd Witmont. A° 1454 wun juncker Vlrich Emden weder van den hamborgers vp johannis babtistae, vnde nam Frou Teda vcke, Focco Vcken dochter. Anno 1455 is de strate to Emden an den Delfft ersten gemaket, vnd weren dar langes alle achterhuesen, vnde vnhuericheiden. Anno 1456 Wij Dauid van Bourgondien bij der genaden gods Bisscop Tutrecht maken kond allen luijden ende bekenne dat wij geloeft hebben ende geloeuen vastelike mit desen onsen brieue den eersamen borgemesteren scepenen ende

Bisschop Rol. gehuldet to Gron.

a. 1456 (ex org.)

Rade van onsen drien steden Deuenter Campen ende Zwolle dat wij hem volkomelike vaste ende onuerbrekelike halden sullen al alsulk priuilegien brieue ende gewoenten geestelic ende werlic als hem in enigerwijs ouse voirvaderen Bisscopen tutrecht gegonnen gegeuen end geconfirmeert hebben van den sloeten Aerckensteijn holten, Dijepenhem Coeuerden kuijnre ende Vollenhoe Ende oic dat wij den Ridderen ende knechten ende den drien seluen steden voirs. Ende den steden groeningen Aldensel ende allen anderen steden des ouerstichts des Bisdoms van Vtrecht ende elken bisonder volkomelic ende onuerbrekelic besegelen confirmeren end holden sullen Allsulke priuilegien ende gewoenten gestelic ende werlic als onse voirvaderen Bisscopen Tutrecht hun die gegeuen ende geconfirmeert hebben Ende vanden Lantrechten van Zallant vollenhoë twente van Drente ende den anderen onser lande des gestichts van vtrecht aen dese zijde der ijsele dair Deuenter gelegen is Ende sie noch oer burgeren noch ondersaten, off ander ondersaten ons lande voirs. jn horen priuilegien brieuen gewoenten ende lantrechten voirs. niet te vercorten noch laten vercorten jn eenigerwijs Ende wij confirmeren ende bestadigen hun alle oere priuilegien gewoenten Rechten ende brieuen geestelic ende werlic die hun onse voirvaderen bisscopen van Vtrecht voir datum deses onses briefs gegeuen ende geconfermeert hebben Ende dat wij hem die sonder enigerhande jntrecken Rusteliken ende vredeliken willen laten gebruijken sonder ijet dairtegens te doen off laten doen Sonder ergelist In oirkonde sbriefs besegelt mit onsen segel. Gegeven jnt jaer ons heren dusent vierhondert sesse en vijftich des donderdaechs nair des helegen Crucendach exaltationis. Per dominum Episcopum P. Bogaert (*). Dese bisschop is a° 69 gehuldet to gronningen.

Gronningen is stichtsch.

(*) Gedrukt naar den oorspronkelijken in het archief te dezer stede. (F.)

Voperius Tiarda schrifft. Anno 1456 vp vnser le. vrouwen assumptionis auent is versegelt mitten segelen der praelaten landen deelen steden vnd hofflingen, hoer verbunt anno 1417 vntworpen vnd besloten vuer ostergo westergo 7 wolden tegen alle landesheren den ander vrij vnd vreesch to beschermen bij verboerte lijffs vnd goets: vnde enen raet vnder sich tot desen ende to stellen, welcken de gemene hoefftlingen sollen helpen starcken, vm dit recht wth tho richten. Vnde anno 1457 sendet Keiser Friderich den derde sijn Ambassate in frieslant, vm sijn achterstalligen tribuijt van etlichen jaren to betalen, jtem datmen sol an sijn Mt. gedeputeerden senden vm to accorderen vnd sluiten. In deselue jar schrifft sijn *Keis. Mt. anden vresen dat se sich genen vromden heren sollen vndergeuen de den landen van sine Mt. sollen mogen afftrecken. Want h. Philips van burgundien begunde den Fresen nu oëck an te soecken: vnde de Keiser heft den fresen togesonden copiam sijns breues an h. Philips van burgundien gesonden van inhibitie vp denseluen sijnen Neue,* dat he den Fresen ane middel dem Rijcke tobehorende niet molestere off subijciere, dan mit rechte wes he vermeent voer sijne Keijs. Mt. versoecke.

E. B. scribit Anno 1457 des donderdages na philippi vnd Jacobi hebben sich Juncker Vlrich vnd Juncker Sibo sijn sustersoen mitter stadt Gronningen vnd Hoeuetlingen vanden vmlanden jn volgenden puncten vnd articulen to beider sijt steden vnde landen profijt verenicht vnde verdragen. Dat de Oistfresen jn groningen vnde inden vmlanden vrij soelen mogen copen vnde vercopen vp gewoentlicke tollen, als dat tusschen den landen geholden, vnde darto alle hore priuilegien vnde vriheiden gelijck se suluest solen mogen geneten. Deszgeliken oeck oeck de van groningen vnde de Vmlanden jn Oistfrieslant den Eemse stroem vp vnde off na Westfalen der van Emden vriheiden vnd priuilegien genetten, als de versegelde contract darup tusschen beijden deelen einen jderen enen versegelden brieff oeuerantwort vermeldet. Voperius Tiarda. Anno 1458 ist oirloch tusschen schiringen vnd vetcopers eddelluden vnde partijen seer hefftig vnd bitter entstaen. Vt latius ille.

Anno 1458 bemuerde Vlrich den greet vnd liet tusschen Valre vnd Emden den sijl leggen. A° 1459 worde Marien hoeffster toeren weder vpgebouwet jnden vasten. Int selue jar koffte men 3 tunnen roggen vm 1 tunne botter dat wol jn hondert jar niet gescheen was. Duere tijt.

Anno 1460 vm deser tijt hebben geleuet vnd geroemet gewest Rodolphus Agricola een vmlanscher Frese (vnd Wesselus jn jtalien Basilius gronningensis genoemt) beijden hefft Johan Rengers de vader Edtzerts R. seer familiariter gekent. Van Agricola geslechte sint noch de Huismans: deser is gestoruen tho heidelberg jnt jar 1485 vnder keiser Friderich dem 3 vnd is ein wth der maten gelerder man vnder allen gelerden gewest jnder Philosophia Rethorica Poesi vnd alle wertlicke geleertheit oeck jnder schrifft (*). In latinisscher greexscher vnde oeck hebrewesscher tale van wthmemenden verstande vnde walsprekenheit. Is meister gewest joannis camerarij tho Dalburg bisschops tho Worms: hefft tho heidelberg Professoer vnd gewest, vnd treffliche geleerde boecken laten wthgaen. Vitam Francisci Petrarchae. Carmen de S. Anna. Dialecticae subtilissimae libros tres. Epistolas et Orationes varias. Jtem diuersa carmina. Transtulit ex hebraico psalterium et ex graeco quaedam Platonis opera. Dionisij Areopagitae volumina transferens, morte praeuentus est. Jtem Rodol. Agricola. Wesselus.

(*) Hiernevens is op den kant met eene andere hand geschreven: „Anno 1489 aetatis suae 70 frugalissimus continentissimus „doctissimus vir dominus Wesselus obijt." (F.)

alia. Hermolaus barbarus patriarcha Aquilegiensis hoc ei Epitaphium scripsit,

Inuida clauserunt hoc marmore fata Rodolphum
Agricolam, Frisij spemque decusque soli.
Scilicet hoc vno meruit Germania, quidquid
Laudis habet Latium, Graecia quidquid habet.

Sepultus ibidem apud fratres minores in habitu eius ordinis monachorum. Wesseli etiam opera pia extant multum diuersa a papisticis doctrinis, cumque euangelicis fere congruentes. Regnerus praedinius hefft hierna aº 1550 ein weijt beroemder gelerder man jnden vorgese. spraken gewest, vnde van sunderlinger ouerfloediger soeter vnde geswinder welspreeckenheit, dan jn sijn schriuen niet so seer als noch etliche van sijn scrifften offt boecken jnt licht gegaen sint na sijn doeth een seer vromer ijueriger godtfruchtiger man, de groten arbeit vnde frucht jnder wijtberoemder schoele datmael to gronningen vnder hem sijnde angewendet vnd erlanget hefft, sijn geboerte was wth dat bijliggende Frieszlant bij winsum, sijn sterffplaetse tho gronningen de begreffnisse voer der scholen op het kerckhoff. Wesselus vorse. licht to de geestliche mageden.

Regnerus Predinius.

E. B. scrift in sijn Chronijck Anno 1160 Friderici primi tempore twisteden de drenten tegen den Bisscop vmt borgraffschap van gronningen welc des vorse. bisscop herberts broer Lijffart naliet. Dewelcke oeck suster kinderen naliet vnde Lijffarts suster dochter gaff hoer bij de van gronningen. Keiser Frederich de twede makede noch den vrede. Haec ille. Hic fridericus 2 regnauit aº 1212. Ego existimarem Fridericum 3 Imp. pacem fecisse qui anno 1440 coepit regnare et ad annum 1493 regnauit. J. R. Sed Voperius Tiarda in suo Chronico scibit vt sequitur. Anno 1225 extitit gronningae dissensio inter Egbertum Burggrauium seu

praefectum gronningensium et Rodolphum castellanum couerdiae, quod audiens Otto 34 episcopus Traiectensis, venit cum magna manu gronningam constituit pacem et recessit (nota hic quae supra anno 1338 en 1395 scripta sunt) quo recedente venit rodolphus couerdiae castellanus destruxit domum Egberti praefecti quam habuit iuxta Hammae, dein cum exercitu ingressus gronningen rupto pacis foedere armata manu pepulit Egbertum ciuitate. Egbertus pulsus secessit ad Frisios, et ex ijs exercitu contracto obsedit gronningam, illam quotidie fortiter oppugnans. Ita vt Rodolphus desperans, ciuitate effugerit Couerdiam, Frisij autem totam ciuitatem depopulantes eam igne concremarunt, et Egbertus domum S. Walburgis in modum castri muniuit, reliquam partem ciuitatis exustam et habitatoribus pene iam vacuam defendere proposuit. Sed paucis interpositis diebus cum Drentis omnibus reuersus Rodolphus castellanus obsedit et oppugnauit gronningam. Tum Otto episcopus hoc audito, congregato exercitu et auxiliarijs principibus et Gerardo comite gelriae Drentiam intrauit, videns se inferiorem episcopo Rodolphus cessit, et ad Couerdiam castra posuit, ad dimidium miliare ab Anem seu exercitum episcopi, sed cum episcopi exercitus intermediam paludem transire vellet a Rodolpho victus est, et captus est gerardus gelriae dux, caesus est Otto episcopus. Anno 1230 Wibrandus comes Oldenburgensis factus episcopus Traiectensis perrexit gronningam, vocauit eo ex Drentia Couerdia et gronninga, viros prudentes et praecipuos. Dein ad Frisios suae diocesis abijt et cum praelatis frisiae tractauit (vt refert chronicon abbatis Sibrandi sexti in horto beatae Mariae virginis) quomodo negocium suum contra Drentones bonum haberet effectum. Quidam compositionem cum ijs, alij praedicationem crucis contra eos vt imploraret monebant. Posterius placuit percrebuit et perterruit Drentones.

Tandem ab episcopo vndique drenti cincti magna multitudine, et praelio congressi, quia drentones multos inter inimicos corruperant muneribus, qui pugnare nolebant vicerunt episcopum vt cedere cogeretur et inducias 15 dierum cum rodolpho inire. In castrum herdenberg venit rodolphus ad episcopum de pace tractaturus, quem videntes castrenses eum tanquam excommunicatum vinculis incluserunt, et tandem super rota sciente vel nesciente (vt ij qui episcopum excusant dicunt) episcopo posuerunt, cum suo cognato Hummone. Hactenus dictus abbas. Huius morte Drentones indignati, collectis viribus obsederunt gronningam: Frisones Monasteriensis diocesis iuuarunt Drentones, at frisij Traiectensis diocesis auxiliabant episcopo. Itaque anno 1231 episcopus soluta obsidione gronningae festinauit obsidere Couerdiam sed non valuit. Huius successor Otto auxilio Florentij comitis Hollandiae 74 drentones cum Couerdia eius ditioni subiugauit, vt scribit praedictus abbas Sibrandus. Nam mortuo Guilielmo comite Hollandiae, filius eius Florentius successit in comitatum hollandiae et Zelandiae anno 1232 a frisijs in westergo in Franicker constituto ad id loco dominus electus. Hic ad nuncium quod Wibrandus episcopus Traiectensis sit viam vniuersae carnis ingressus, relicta Frisia non perfectis Tractatibus, vt fratrem suum ad episcopalem dignitatem promoueret, quod factum est anno 1233. Drentones missis legatis cum hoc episcopo egerunt, se suaque dediderunt in manus electi episcopi impositiones pecuniarum spondentes.

Gronningen jn Drente.

In dit selue jar 1460. Twistede dat lant van Drente tegen den bisschop van vtricht vm dat Borggraeffschap van gronningen, vnde se hadden to hulpe etliche borgeren van vtricht, vnde welcke Edelingen des landes: De bisschop sachte dattet hem to quam vnde were hem verfallen vm des willen dat Lijffardus sunder soe-

nen were verstoruen (to weten mans eruen de dat sweert fueren) dat de soens sijnre dochter vnderwunden sich des als mannen vnd versochtent an h. hinricus graue van gelre, nemende den tot een leenher an, vm mit sijn hulpe den bisschop wedertostaen. Dese worde vp Coeuerden belecht, vnde sol hebben gefangen worden, we he niet wech gecomen were doer raet Trici graue to Cleeue. De bisschop nam to hulpe dar na Florijs graue van hollant vnde dese hebben gronningen belecht warin h. hertog hinrik van gelre vnd Tricus van batenborg mit wthgelesen ruiteren weren, vnde starckelicken wederstunden vmtrent een jar. Dit hoerende keiser Frederich heft gesant den bisschop van Collen, dewelcke vreede hefft gemaket also dat de bisschop van vtricht hefft genomen dusent marck vnde hefft den Neuen offte dochters kinderen van lijffarde tborgraeffschafft van gronningen jn bheudt gegeuen, mit meer nije priuilegien. Anno 1461 verbrande graeff Geert van oldenborch Vplengum. A° 1462 storff Wiart hoeffetling to Oldersum. A° 1464 js juncker Vlrich tho Ridder vnd grauen geslagen vp enen dag to Emden jnden cloester kercke vp dage Thomae apostoli vnd storff haro hoffling tho hindte. A° 1468 storff graff Vlrich vp wijgeest jn Colmerlant na dat sijn gnaden 20 jar had regiert, is tho Norden vp Cosmi vnd Damiani begrauen. A° 1469 js Bisschop Dauidt van vtert bouengemelt vanden gronningers vor here gehuldet. A° 1472 starff Snelger houwerda h: to Vphusen. A° 1473 starff her Sibo van dornum tho Esens, Ridder vnd hadde hertug van burgundien gelder belecht. Vp dit jar ist anderde verbunt tusschen den vriesschen vmlanden vnde gronningers gemaketh. Begint aldus. Inden name godes Amen. Wij prelaten gemeene hoefftlingen Rechters ende gemene meente vanden halffampte marnen mijddagerlande hunsinge oesterampt fijwelinge wester-

Dat 2 verbunt 1473 vridags na petri vincula.

(1 Jh a. 1428)

Urk. a. 1473 (ex orig) = Jdf. 2 p. 403 (ex cop.)
(nur thatweis hier) (vollständig)

ampt fijwelinge oesterampt dijuerdeswolt langewolt ende hummerse landen Borgemesteren ende Raed ende mene meente jn Groningen doen kundich allen luden etc. De volgende articulen sint alleens mit het volgende derde verbunt: vnde hier jn is (dat jnt erste verbunt niet is) van Prelaten, van koeren, vromde beeren, vnde jnlansche beeren. Dewijlen ouerst de vnlanden wth tho groter mildicheit dese dingen wth hoere vriheit der stadt tho staen, so is hier een korte tijt bijgesettet, als volget. Item dijt verbont sal duren stede vnde vast Teijn jaer langh na datum des breues naestkomende Ende wel desse verbondes tendes den vors. jaermalen niet langer genoeget die sal dat den anderen een jaerlang to voren vpseggen mijtten stad offte lande zegele Ende desse vors. articulen ende puncten hebben wij malkanderen bij trow ende eren mijt hande ende monde stede vast ende onverbroken geloefft te holden sunder argelist jn orkonde der waerheit hebben wij praelaten hoefftlingen Rechteren ende gemene meente van hunsinge fijwelinge langewolt ende hummerse landen onse gemene landes zegelen Ende wij borgemesteren end Raed der stad Groningen ons stad zegell beneden an dessen brieff gehangen Ghegeuen jnden jaer ons heren dusent vierhundert drie ende tsouentich des vrijdages na sunte peters dach ad vincula (*).

Anno 1474 hier volget nu keiser Friderichs Priuilegiebrieff dem kleinen Frieslande, welcke Tacitus minorem Frisiam, ouerst nu gemeenlich de vriessche vmlanden tusschen der Eemsz vnd lauwersz genoempt wort. Warjn oeck de oirsaken der verbuntenisze mit gronningen angerecket sint.

Keiser Friderichs

Wij Friderich von gottes gnaden Römischer Keijser zu allerntzeiten merer des Reichs, zu Hvngern dalma-

(*) Gedrukt naar het verbond in het archief te dezer stede. (F).

cien croacien etc. kunig hertzog zu Osterreich zu Steir zu kerndten zu Crain Herre auf der Windisschen march vnd zu Portenaw Graue zu Habspurg zu Tijrol zu Phijert vnd zu Kijburg Marggraue zu Burgau vnd Lanntgraue in Ellsass Bekennen vnd tun kund offenntlich mit disem brieue allen denen die Insehen oder horen lesen. priuilegiebrieff den vriesschen vmlanden allein roerende(*)

Nachdem sich die einwoner vnd vndertan des kleinen Frieszlannds zwischen den zweijen oest vnd wesstfrieszlannden auch den wassern Genant Eumesee vnd Lauwersee gelegen, so vns vnd dem heiligen Reich onmittel zugehörig vnd vnderworffen sein nu lanng zeit vnd albeg. beij vns vnd dem heiligen Reich enthullten das wijr als Romisscher keiser solhs angesehen vnd zu hertzen genomen, vnd darumb mit wolbedachtenn mute gutene Rate vnd rechter wissem auch durch sonnder zuneigung vnd damit die gemelten Frieszen durch nijemant beleidigt beswert bekriegt noch von vns vnd dem heiligen Reich gedrungen werden die selben Frieszen mit allen Iren Slossen Stetten merckten dorfferen beuestigungen gebieten vnd Iren zugehorungen, als die vnsern die vns vnd dem heiligen Reich onmittel zusteen in vnser vnd des Reichs sonnder gnad schutz vnd scherm genomen vnd empfanngen, auch dart zu solh verpuntniss vereijnigung vnd verschreibung so sij zu bewarung vnd verhuettung des gemelten lanndes mit vnsern vnd des Reichs lieben getrewen Burgermeister vnd Rate der Stad gruningen ettlich jar lanng gemacht haben in allen Iren Innhaltungen vnd begreiffungen gnedigclich verwilligt vnd zugelassen. Nemen sij also

Dat klein Frieslant.

Verbunden oirsake bij den vresen.

(*) Hierbij met een ander hand gevoegd: „Der ceiseren breuen „sijn geen privilegiebreven nam nil noui dant, dan sijn mer con„firmatien van vriheiden ende gerechtigheiden der respectiue fries„landen." Deze confirmatiebrief, welke hier ook met een ander hand op een afzonderlijk papier geschreven en dus tweemaal voorkomt, is gedrukt naar den oorspronkelijken in het archief van deze stad. (F.)

in vnser vnd des Reichs sonnder gnad schutz vnd schirm verwilligen vnd lassen auch die gemelten verpuntnuss vereijnigung zue von Romischer keiserlicher macht volkomenheit vnd rechter wissen in crafft diss brieues vnd meijnen setzen vnd wellen das sij sich des alles nu hinfur beruelich vnd on Irrung gebrauchen vnd geniessen mogen vnd von nijemand dar wider bekumbert noch beswert werden sollen indhem weise doch vns vnd dem heiligen Reich an vnser oberkeit vnd gerechtigkeit vnuergriffenlich vnd vnschedlich. Vnd darauf so gebieten wir allen vnd ijglichen Curfursten Fursten Geistlichen vnd welltlichen Prelaten Grauen Freijen Herren Rittern knechten haubtleuten vritzthumben vogten Phlegern verwesern Ambtlewten Schultheissen Burgermeistern Richtern Reten burgern vnd Gemeinden vnd sunst allen andern vnsern vnd des Reichs vndertanen vnd getrewen in was wirden stattes oder wesens die sein von obgemelter Romischer Keiserlicher macht, volkomenheit ernstlich vnd vestigclich mit disem brieue. Dat sij die gemelten Frieszen dre Jren Ire sloss stete Merckt Dorffer gebiete vnd Ire zugehorungen an solhen obgeschriben gnaden schutz vnd schirm verpuntnuss verschreibung vnd vereijnigung auch diser vnser keijserlicher verwilligung nicht hindern noch Irren. Sonnder sij der geruelich vnd on Irrung gebrauchen geniessen vnd gentzlich dabeij beleiben lassen, auch beij vns vnd dem heiligen Reich getrewlichen hannthaben schutzen schirmen vnd nicht gestatten das sij hiervber durch nijemant bevehdet bekriegt beschediget noch beswert werden. Als lieb in allen vnd ijglichen seij vnser vnd des Reichs swere vngnad vnd verliesung einer pene nemlich hundert marck lotigs goldes zuuermeidung die ein ijglicher so offt der freuentlich hiewider tette zu betzallen verfallen sein sol, halb in vnser keiserlich Camer vnd den anndern halben teil den gemelten Fries-

zen vnableszlich zubezallen. Mit vrkund diss brieues besigelt mit vnsern Keiserlichen Maiestat anhanngunden Innsigel. Geben zu Anndernach an Mittwochen vor sand sebastianstag nach Cristi gebürde vierzehenhundert vnd vier vnd sibentzigisten vnser Reiche des Romischen inn vierunddreissigisten des Keijserthumbs inn zweijundzwentzigisten vnd des hungerschen in funtzehenden Jarenn. Vnd bij desen Keiser is der vorsc. J. Rengers etlich jar tho houe jn groter gunst gewest, vnde thom Ridder geslagen, vnde seer begnadet (wo oeck mit einen toll etc.).

Anno 1474 vp Petri vincula was een grote waterfloet. Vnde wunnen de Fresen dat blockhuesz to Reepsolt. Item toech de bisschop van Munster mit den Fresen vor Oldenborg. Anno 1475 Entfingen vrou Teda vnd here Oemcke den vredenborch: vnde de toeren to Reepsolt worde nedergelecht. A° 1478 wunnen de gronningers Wedde haien to Westerwolden huesz donderdages vor Mariae Magdalenae, haddent 8 jar jn, thot dat haio mit hoer componierde. Anno 1477 jst vorgeroerde verbunt off Tractaet in Anno 1422 vp Mariae purificationis vpgerichtet tusschen westfresen vmlanden gronningen oestfresen etc. weder verniet tein jarn lang tusschen Oestergo Westergo vnde den stadt gronningen. Wedde.

Anno 1482 js dat derde verbunt (jn expiratie der tein jaren des anderden verbundes) tusschen den kleinen Vrieslandt vnde gronningen gemaket, vnde is alsus luedende. Inden name godes amen Wij prelaten gemene hoefftlingen Rechteren ende gemene meente vanden halffampte, merne, mijddagerlande, honsinge oesterampt, fijwelinge westerampt, fijwelinge oesterampt, dyuerdeswolt langewolt ende hummerse landen: Borgermesteren Raed end mene meente jn Groningen doen kundich allen luden mijt dessen openen breue dat wij

Dat verbunt 1482 na S. Tomas.

vgl. p. 138.

Urk. a. 1482 (ex orig. = Rengers (abgedruckt) 3 p. 28.

Der dritte grosse Verbund mit Gron-
datirt 1482.

omme nutticheit eendracht ende salicheit onses menen vrieslandes (*) ende der stad mijt malkanderen lieffliken ons hebben verdragen begrepen ende mijt ganser trouwe geloefft enen steden vasten vrede mijt malkanderen te holden vrij ende vierdich mijt malkanderen vrij ende vriesch thoe beschermen Ende dat een ijewlick sijn gued herlicheit Redscap ende Rechte vrij ende vierdig bruke Ende nemande wt der stad ende lande balling to leggen, dat en were datter ijemant mijt rechte verboerde offte verwrachtede offte voorvluchtich worde van mijsdaden ende niet to rechte komen wolde Ende we vp den anderen to spreken heuet de late em rechten na landtrechten allene daer de sake vpleget ende verlate krachtes ende geweldes Ende wij willen samentlike alle duessche ende zudersche heren ende alle andere heren ende luden van buten onsen landen ende stad, de onse landen offte stad offte luden beschedigen willen jn lijue offte jn guede mijt onrechte buten onse landen ende stad holden (§) ende de onse vrijheit krencken willen Ende elk sal den anderen to hulpe komen na sijnre macht ende gelegenheit der stede tot ontkenninge der guder mans de daer nv to geramet sint ende hier namaels dairto geramet sullen worden dair des te doende is ende dair de lande ende stad de meeste noet hebben Elck vp sijns seluest kost ende auentuer sunder vertreck wanneer wij daerto vermaent worden bij eenre pene van dusent olde schilden Ende den schilt voer dertich olde vliemsche grote gerekent bij des menen

Vrijheiden, Gerechtigheiden, lantrechten (†).

(*) Hiernevens is in de kronijk op den kant met eene andere hand geschreven: „separationem tusschen vrieslant ende de stadt similiter steet jnt 1428 ende 1472 verbunt, ergo de stadt buten vrieslant." (F.)

(†) Item, „Regalien siue vsurpata siue nondum usurpata." (F.)

(§) Item, „Foederum sola et vnica vera causa." (F.)

landes tofaer Ende de broke sal de stad boren ende keren tot des menen landes orber jn bussen krude pijlen ende ander orber alst den lande ende der stad nutte ende orber is jtem weer ijenich land offte Ampt offte buerscap offte ijenich man jnden vorss. lande offte stad offte buten den lande offte buten der stad, de den hoefftlingen offte der stad ende der meente to onwille were ende beschedegede mijt huusen to besetten offte vroemde luden jnt land haelde offte anders geweltlike saken dede in dessen landen dair de hoefftlingen ende meente vanden landen ende vander stad ende de jn onsen verbonde sint last offte scade van queme offte van komen mochte dat sullen wij malkanderen trouliken helpen keren ende wederstaen mijt lijue ende mijt guede alze wij daer to vermaent worden bijder vorss. pene jtem we vangenscap offte roeff doet mijt ouerweldiger hand den gevangen salmen quijt laten ende dat roeffguet salmen twijscat wedergeuen ende betalen Ende dat bij des landes ende stad tofaer Ende daerto breket hie hundert olde schilde tegens de stad ende tegens de lande jst dattet Roeff weerdich sij bouen vijff olde schilde paijements als vorss. is. Ende is dat roeff mijn weert so is de broke van elken olden schilt twintich olde schilde Ende worde dat roeff versteket hiel offte een diel ende nochtans yechte geuonden ende gemaket worde so salmen dat berichten alze deuerie Ende reijseden men daer omme so sal hie daer to betalen kost arbeit ende all dat daer vp gaet de gene de dat roeff hefft gedaen ende de den ontholdet jtem wanneer de lande ende Stad reijsen willen den ouerherigen ende ouerweldigen to berichten bijnnen landes, so mogen de lande ende stad kesen wt wat lande dat se willen ghiselen jnde stad to leggen jn ene Ersame harberge Ende daer niet wt to scheiden eer de reijse gedaen is Ende de ghiselen sullen daer guet voer wesen dat oere

Contra perduelles.

hoefftlinge meente ende lande den lande ende den stad trouwe sullen wesen ende hoegen en sullen sie niet beswaert wesen. 9 Item wen de keder Redge offte Rechters niet rechten willen offte onrecht doen de mach sine sake beropen jnde stad to Groningen bijnnen teijn dagen sine beropinge wt der stad to halen ende we des niet en doet de en sal sine clage niet gehoert wesen ende der Rechters doem sal standachtich bliuen Ende wanneer ijemant sine sake beropen hefft als vorss. is so sal de Redge offte Rechter em van stonden an sijn guet offte pande wedergeuen Ende dat roeff mijt enen borgen laten vrijen (*) ende de sake laten staen alwant ter tijt de sake jnden menen landes warue gescheiden is na landrechte Ende wel sine sake beropet de sal de sake vervolgen jnder stad jnden naesten warue voert jnden anderen ende jnden derden offte de sake niet eer gescheiden worde bij vijff olde marck, ende bij verlies der saken so to verstaen offte de Rechters niet en quemen sinen doem to verantworden jn drie waruen als vorss. is, so sullen de parten daer niet mede versumet wesen jn oeren saken offte doemen jndien dat se to warue quemen als vorss. is mer de Rechter sal bre-

(*) In de kronijk staat hierbij op den kant met een ander hand geschreven, „De hoefftluiden mandaten en beropingen hadden dese woorden. „Wij gebeden ju vander landen ende der stadt wegen. So dat de om„landen weren de mesters dient anging. De stadt jure societatis om „den omlanden recht te stercken de praeminentie bij den omlanden „nabesc. geen praeturam an den hoefftmans conferende, dan den „hofftmans wegen der omlanden committerende om de appellatie„breuen wth te geuen ende warnen na befel der omlanden weder to „scriuen so vake dien goet duchte wes op der hert. van gelre ende „hert. van borgondien tijt. Als wanneer de weren heren beider „buntgenoten ende op de camer de principaelste ende presidenten, „dat de mandaten wth name der hertogen worden wthgesc. Darmit „de praetura alnoch niet der stadt quam. Dan worde bij den here „der beider bontgenoten gedaen ende geleden. Dan bij sententien „1599 hefft de stadt bij provisie het veer geobtineert: welx noch„tans geen Jus ciuitatis in omlandos maket." (F.)

ken vijff marck ende daerto de versetene pene Ende de sake salmen rechten jnden warue Ende de Redge offte Rechter sal borge te mote setten bij vijff marck, ende sullen oeren doem beschermen ende vorantworden jnde stad jnden naesten warue na der beropinge voert jnden anderen ende jnden derden offte de sake niet eer gescheiden wort Ende alle saken de ande lande ende stad beropen worden de salmen mijt rechte scheiden bijnnen drie waruen jnde stad Ten were dattet bij de parte moede langer gevarstet worde Ende worde des Redgers offte Rechters doem inder macht ende voert recht gevonden so sal hie machtich wesen de sake voert wt to rechten all were hie wt den ede gegaen Ende wel to warue komet vp den gesatten warffdach daer salmen warff mede holden Ende wes se sluten ende ordelen dat sal jnder macht ende van weerden wesen oeck wo luttick daer sint. 9 Item offte ijemant stele wt dat ene land jn dat ander offte bijnnen landes bij dage offte bij nachte, ende dat openbaer worde, den deeff salmen hangen omme de weerde van enen olden schilt, Ende ist mijn weerdich, dat salmen berichten alst behoerlick is. 10 Item offte ijenich mijsdadich mensche voervluchtich worde wt den enen lande ende stad jn dat ander van moertdaden verraderie moertbrant deuerie offte de anders grote boessheit gedaen hadde wt gesecht sijmpele doetslach daerna rechte des landes ende der stad sijn lijff verboert hadde daer de daet geschien were Ende de vrenden offte dat recht des landes offte der stede vervollich daer omme deden, so solde de Rechter den mijsdadigen menschen vangen ende ouer rechten, offte de sake mijt gueden luden ende tugen ijechtich worde ende waer gemaket, offte de Rechter solde den mijsdadigen menschen ouergeuen den vrenden, ende senden weder onbehindert sijnre gesunde vanden vrenden jn dat land offte stede daer de mijs-

daet geschiet were / 11 item nemant orloch an te nemen buten den mene lande ende stad wille offt nemande buten den anderen vroemden luden van buten landes jn dat land to leijden omme ijemande daermede to beschedigen bijder vorss. pene / 12 item dat elk man de breket dat hie betere ende bote jn wat lande ende stede dat hie mijsdoet Ende weert dat ijemant den anderen doetsloge dat god verbeden mote jnden menen landes ende stad warue offte jn herevaert vp den wegen wt offte to huus den doden salmen gelden mijt ses mannegelt Elk mangelt gerekent voer twintich olde schilden Elken schilt voer dertich olde vleemschen gerekent Ende haff soe vele to broke Ende geschiede dat enen borgemester offte Raedman hoefftman keder Redger offte Rechter jnden warffvrede offte jn den herevaerde so were dat twaleff mannegelt Elck mangelt to betalen als vorss. is Ende halff soe vele to broke Ende des gelikes salt wesen offte dat enen geestliken persone geschiede de tot den hilligen orde gewijet were, de jnden lande offte stad dienste offte bedriue were / 13 item worde ijenich man gelemet offte gewondet daer solde men bote ende broke voer geuen alsdat boert bij den mangelde Ende mochte de handdadige niet vuldoen voer bote ende vor broke so sullen ses sine naesten handen vull doen voer bote als lands Recht is na jnholt onses verbondes ende niet voirden broke offte se sullen den handdadigen vangen ende ouerleueren den beseigeden / 14 item voert alle andere doetdiele leemten ende wondingen de daer gevallen mogen tusschen den lande ende stad bijnnen dessen vrede de sullen wesen drijuolt mangelt ende drijuolt bote Ende halff so vele to broke mijt paijment als vorss. is to betalen Beholden elken lande ende der stad oers olden rechtes end oer olde breue de se onder emseluen ende mijt malkanderen hebben van wondingen offte van broke de dessen brieff

niet en tegens gaen / 15 item so willen wij vier waruen holden offte meer jnde stad des jaers van mijdvasten to sunte mertensdage jnden winter Ende de warue mogen de Rechters mijtten hoefftmans setten vp wat tijden dattet em nuttest ende orber duncket to wesen / 16 item so en salmen geen koren wt voren Anders dan dat van buten ouer zee ende zand hiir komet / 17 item geen vreemt bier en salmen tappen jn dessen vorss. landen to kope offte hebben Anders dan de praelaten hoefftlingen ende guede mans seluen jn oer eijgen huus to drincken (*) / 18 item so en salmen geen bier in dessen vorss. lande brouwen to verkopen Anders dan elk in sijns selues huus behouet to drincken / 19 Ende dijt verbont sal duren stede ende vast viertich jaer lang na- datum des breues naestkomende Ende wel desses verbondes tendes den vorss. jaermalen niet langer en genoget de sal dat den anderen een jaer lang to voren vpseggen mijtten stad offte lande zegelen / Ende dessen vorss. articulen ende punten hebben wij malkanderen bij trow ende ere mijt hande ende munde stede vast ende onverbroken gelouet to holden sunder alle argelist jn orkonde der waerheit hebben wij praelaten hoefftlingen Rechteren ende mene meenten van hunsinge ffijwelinge langewolt ende hummerse landen onse gemene landes segelen Ende wij borgemesteren ende Raed der Stad Groningen vorg. ons stadzegel beneden an dessen brieff gehangen Ghegeuen jnden jaer ons heren dusent vier hundert twe en tach-

(*) Hierbij is in de kronijk met eene andere hand gevoegd, „de „omlanden staen al voer Ergo is den hoefftmannen off stadt jn ver„bonden geen practoris offitium off Practura gegunt. Deses be„neficium vant beer off koren maket geen practura. Alle andere „articulen sijn societatis esgualia. — Obiectio a° 1473 ist twede ver„bunt maket op 10 jaer ende mit 9 jaer a° 1482 continueert een „jaer voer expiratie Ergo opseggynge moet oick een jaer vor ex„piratie van 40 jaren gescheen. Absurdum est argumentum a con„tinuatione ad renuntiationem foederis." (F.)

Commentar zum Bündniß mit Gr. von 1482.

(ein zweiter Com. bei Rengers 3 p. 29)

tentich des maendages na sunte Thomasdach apostoli (*). E. R. Wth den verbunden vnde sunderlingen desen jungisten is tho verstaen des kleinen vrieslandes gelegenheit vnde tho mercken jnt begin wth de woerden *(vnsen gemenen Frieslandes vnde der stadt)* dat de stadt niet to dem Frieslanden gehoert. Dat eerste artijckel is tho verstaen vnde tho weten, dat de vriessche vmlanden alle sampt alle dese dingen van oldes her gehat hebben, vnde belouet derhaluen de stadt hoer darbij mede tho beschermen, vole weniger suluest hem darin jenige jnbroecke tho doen, (wo na geschehen is doer den olderman, dat se hore olde vrijheit an hoere gueder niet hebben jnden landen mogen gebruicken). Item an hoere heerlicheiden, doer den hoefftmannen ere mitborgers, dewelcke jnder hoeffetlingen heerlicheiden naderhant gegrepen, vnde denseluen in hoeren mero et mixto jmperio jn allen manneren becortett hebben. Item anden rechtschappen, de se oeck staff gemaket an sich getogen hebben. Oeck anden rechten, mits dat se den landrechten ouergetreden vnd vngeachtet verbij gegaen hebben. Dat tweede artijckel is gefunden jn deser tijt vmme der groten partien willen, twelck mit deser partien vpholdent oeck verswunden is. Dat 3 artijckel leret, dat alle saicken erster jnstantien alleen tho lantrechte vor den Redjers vnd grietmans etc. behoren, daer een jder vnder geseten is, Actor enim sequitur forum rei; derhaluen tegens der hoefftmans eedt, lantrechte vnd reeden, is dat de hoefftmannen hier na expiratie deser 40 jarn, de saicken primae jnstantiae vor sich getogen hebben, wante darmit is den partien jus et benefitium Appellationis oeck benomen worden. Dat 4 artijckel meldet den oirsake deses verbundes vnde der vorigen, als oeck jn keiser Frederichs brieff angetogen is. Deser oirsaken haluen sint de verbunden dem kleinen vrieslant vnnodig geworden, doe se mit Tractaten vnde eens erffherren bescherminge vor een jarliche pension gegaen sint. Also is oeck dat 5 artijckel derhaluen tho dier tijt niet langer tho besorgen west dengenen, de tho samen vnder eines heren beschuttinge stunden. Dat 6 artijckel is oeck gecesseert, sedert de partien schiring vnd vettkoepers vpgeholden sint: vnde derhaluen straffet men sodane misdaden na rechte vnd lantrechte bij een jder Richter jnden landen: de hoefftmans vnd camer hebben na vole jaren desen seer misbruicket, dem Richtern jnden landen bij grote poenen gebedende hoere gefangen losz to laten: niet alleen bij poenen dan oeck bij den thofaert; vnde so de Ouericheit off Redjer se niet losz laten wolde, schickeden se hoere deneren (tegens dat vorsc. 1 vnd 3 art.) mit bijlen, breeckjser vnd wapenen, den gefangens losz tho laten. Dat 7 artijckel is oeck mit endiging der partien vorsc. vnd anfang der Tractaten geexpireert. Dat 8 artijckel is vanden landes warffen vnd beropingen, verclaringen, de vorhen jn een jder deser vorsc. landen geschegen, doer den verbunden oeuerst nu jn een geworpen, vnd jn een plaetse (to weten to gronningen als darto gelegen) gelecht sint. Executeren in vnsen lantrechte is roeuen genoemt, Vnd is van oldes vor den verbunden lantrecht gewest, oeck hier jn angetogen, wan de Redjer executeren vnde dat Roeff halen wil, vnde dat oeuerst de partie borge stellet hen vp de beropinge offt verclaringe, so moet de Richter so lange stille staen. Alle beroepingen van immobilien, mobilien, van broecken der Richteren offt executien, geene wthbesundert van saicken vnde dingen der vmlanden de behoeren voer den vullen geheelen landeswarff niet oeuerst vor de Camer allene. Vnde alle appellatiebreuen hoeren bij tiden staendes verbundes vanden lande vnde

Dese Frislande vnd gronningen separate prouintien.

Inbroecken deses verbunts bijder stadt.

Causae primae jnstantiae.

Oirsake des verbundes.

In reis criminum.

Gemene landes warauen nu erst verordent int 2 vnd 3 verbunt.

Roeuen Roeff.

Appellatien.

vgl. R. 3 p. 7

R. 3 p. 24

R. 3 p. 30

vgl. R. III p. 31.

vgl. hierüber Rengers II. p. 2

vgl. Renger p. 33.

= R. III p. 36!

(*) Naar het oorspronkelijke in het archief te dezer stede. (F.)

stadt wegen, anden gemenen landes warff tho gescheen.

Breuen der beropingen.

Jn deser forma als volget: Forma Apostolorum. Goede vrundt vns hebben geklaget Willem Clant mit sijn medepartien ouer enen vnrechten doem, den gij gedoemt sullen hebben tusschen hem vnde den Abt van Felwert. Also hebben Willem vnd sijn mede parten de saicke beropen vnde beborget bij vijff olde marcken *anden lande ende vns* (*) laten ju weten vnde gebeden vander lande vnde vnsentwegen elck bij een poene van 10 olde schilde, dat gij van stunden an de sake vp de beroepinge laten staen, vnde horen borgen vngemoeijt laten, wes vp den naesten warff ther lande ende vnse verclaringe. Voirt so dage wij ju jnder stadt vp den vorsc. warff, bijder vorsc. poene juwen doem tegens Willem mit sijn medeparten to beantworden, ende enen borgen tho moete to stellen, den boden geuet den brieff weder bij der vorsc. poena etc. A° 1473. Van

Rengers = III p. 66.

Vercortingen.

vercortingen bij der Camer steet niet. Dan dat ampt der hoefftmannen is van anfang niet anders west bij den verbunden dan als vorsc. is de Appellatiebreuen wth to geuen andes landes gemenen warff. Ten anderen, mede bij den warffheren jnden warff vorsc. to sitten. Ten 3 compulsoriale mandaten wth tho geuen vp den Redjeren, vm der partien rechtes tho helpen, als volget. Goede vrunt wij laten ju weten vnde gebeden *vander lande vnd vnsen wegen* (†) bij poene van 10 olde schilde dat gij van stunden an Wessel Rengers rechtes helpen ouer Esing to leens vnde Eppe sinen soene etc. Want he een wthheimisch man is,

Compulsoriale mandaten.

Rengers = III p. 69

(*) Hierbij is ter zijde met eene andere hand gevoegd, „der „stadt is geen practura gegeven in horen camer noch oick bij der „hertogs tijde dat se des Luit. assessoren jure foederis gewest sijn, „de seffs geen practor was." (F).

(†) „Dat geen practura ander stadt offte der camer," deze woorden zijn hiernevens op den kant met eene andere hand geschreven. (F.)

darum wilt hem vnuertogens rechtes wederfaren laten, oft heb ij reede hier en tegen moge ij vp naestcomenden vridage vor vns brengen to beantworden, den boden geuet den brieff weder bij vorsc. poena, gegeuen vnder vnse stadt vnde lande Secreet vp hillige cruesz auent a° 1482. Vnsen goeden vrunt Schelto terborg. Bet vnder steet hoefftmans jn dier tijt jn gronningen.

Verwilcoerde sake an den hoefftmans.

Widers alse vorsc. is, streckede hoer jurisdictie niet. Jedoch naderhant wen beide partien mit hoeren wille vnde bij willen des Redjers, de sake anden hoefftmans verwilkoerden, so richteden se darin. Vnde als bij verloep van tijde de saicken vermennigfoldigeden in groten getal vor den landes warff, vp dat de warffheren niet tho lange vp hore grote costen vnde schaden bedarueden to liggen, so plegen dan biszwilen de warffsheren den hoefftlueden to substitueren vnd committeren jn sekere kleine saicken vm de tusschen waruen to verclaren. Darna worde aldus oeck wal affgepubliceert doer den geedigeden dener (welcke doe mer slichte gesellen weren): de van penning schulden beropingen hebben mogen tho huesz trecken, vnde laten de tusschen waruen verclaren (*). Der hoefftlueden camer to

vgl. 3p. 69

Hoefftmans bij wijlen vanden warff committeert in enige appellation verclaringe klener importantien.

(*) Met eene andere hand is hierbij gevoegd: „Darna anno 1521 „en voerts bij der hertogen tijden is de camer mit derseluer stadt„holders ende Lutenanten gestercket ende eerst goder justitie hol„dende vole an sick getogen bij submissien tot anno 1560 dattet „alteseer exorbiteert is, warouer de sententie 1560 hijrop ende op „Ceiser Carels regeringe lettende der camer tselff gemaintineert heb„ben, sijnde wthnemende grote accessie vande camer. Dat nochtans „niet anders to verstaen dan dat de Richteren jus societatis fun„deert hebben daermen om twistede off de opseggen der verbonden „goet were off niet. hebben ons als bontgenoten coniungeert in „perpetuum, elck sijn name. Vns de omlanden tusschen den Eemse „ende lawerse gelaten. Oeck onse praeeminentie jnden verbonden „ende van oldes ons competerende in petitorio ons salff gelaten. „Dermaten dat mede geen jus ciuitatis in omlandos en blijket dan „dat se Bontgenoten sijn. Sed reliqua hic omitto." (F.)

Camer vnd landes gerichten open.

gronningen, wo alle gerichten jm lande, worde mit openen doeren na lantrechte geholden. Ouerst hier namals bij jasper van Marwijx, des gelderschen stadtholders tijden, is dit tegen aller landen vnde der Fresen mannier vnd rechten verandert. | Belangende den name der hoefftmans name. hoefftmans: dese sint jnder stadt gewest, vnde hebben dar enig vpseent vnd functie gehadt binnen der stadt, derhaluen deselue, als dien het wal wachten mochte to vaceren vp dese vorsc. dingen, vnde vp dat de warffheren darto nemant stedig jnder stadt bedarueden to holden de appellatie breuen wth to geuen, sint desen darto bij den landen gecommitteert geworden. | Wel de werffspersonen sint, is bouen van vpstallingen vnd hoeffetlingen gesacht. | Warfskenningen vnd constitutien is lantrecht. Wat de landes waruen ordelen, constituieren, is vor ein wett vnd senatusconsulto stedes geholden jnden den kleinen Frieslande. | Dat 9 artijckel is vole tho strenge vnd conscientien werck na thokomen vnde behoert gemildert to worden, vnde na des rechtes erkennen gestraffet. Vnde dat de hoefftmans volgents Deuen to hangen. enige richteren niet so strenge hierop voertfarende gestraffet hebben, is dubbelt van hoer misbruicket, ten ersten vndat dit tho strenge is, vnde dat se ouer den Straffen broecken horen to lantrechte alle. Richtern hierjn niet hebben to gebeden noch to straffen. | Dat 10 artijckel vnde feiten behort dat recht, dar de daet gescheen, offt de dediger gefangen is, tho straffen strengelich; vnde jn des Richters koer tho staen de hem fanget, denseluen suluest tho straffen offt tho senden daert feijt is gescheen: dat geen sumpel doetslagen sint, hoert men lueth deses artijckels am lijue tho straffen. | Dat 11 artijckel js vnnodig geworden doer Warfftoechten heerfaerten. den nauolgenden tractaten. | Dat 12 Artijckel is van warffvreede, vnd is niet to verstaen van den gemenen waruen der saicken verclaringen, dan vanden warffvgl. 3 p. 35. toechten de mit wapenen gedaen worden, vnde deser artijckel verclaert sich seluest. Wowal de hoefftmans

vgl. Rengers 3 p. 34.

dit na 40 off 50 jarn seer misbruicket hebben, tho groten broecken in hoeren vordel to nemen van daden de vp wegen gescheen: heervaert vp den wegen is alsmen mit een heer off hupen volx to velde trecket. Jtem hier steet dat men breckt vnd boetet jnt selue lant daert gescheet off gedaen wort: oeuerst de hoefftmans hebben jnt lant geen judicatuer, merum off mixtum jmperium, dan alleen de richteren. | Dat 13 vnd 14 artijckelen behoert men na lantrechte antoseen vnde to straffen dewijlen dar deses vp is gefundeert is naderhant is gecessiert. | Dat 15 artijckel is een nodig artijckel, Alle jar 4 waruen. vnde dat alle werffs-personen erschinen: doch de stadt van gronningen hefft naderhant vnder den burgundischen desen waruen heel willen vergeten als hierunder sal blijcken. | Dat 16 artijckel bewist dat auer see vnd Incomende koren wth tho fueren. sant jnkomt van koren dattet selue vrij is wth tho voeren gewest: jtem dat de jnlanschen dat koren mogen binnen landes koepen verkopen hoeres gefallens. | Dat Inlansch koren binnens landts to verhandelen. 17 artijckel heft gene poene, noch wen dat de poene tho kumt: ouerst lange vnder desen verbunde beginden eerst de gronninger schutten to trecken jnden vmlanden vnde anthotasten, was tunnen dat se van desen beeren lopende vunden, darna hefftet sich de olderman angematet (*). | Dat 18 artijckel hefft oeck geen poena. | Dese 3 negeste puncten sint den van gronningen wth

vgl. III p. 35

vgl. III p. 36

(*) „Poenen vnd exceuteurs vp de beren tappers behoerde oeck „to lant rechte: wowal sich de stadt darin gesteken. —

„*Nota* na dit verbont, al voerden veede breken de gronningers „dat jn. Deden johan Rengers ten post 625 enekele g.g. seade „an mobilien ouer 1600 gold. g. an den borch ende husinge, wal „900 g.g. an opgeboerde huren oncosten ende andere seaden. Be„haluen sijn bouhuse schueren, meijerhusen hem tocomende jtem „behaluen den omgeworpen boreh bij de scuttille wal bij 5000 „g.g. na sijn handt ende cedele."

Deze beide aanteekeningen zijn geplaatst zonder refert aan den kant en onder aan deze bladzijde. (F.)

gunst wth der lande vriheit gegunt jnden vorigen 10 jar hier 40 jar ende hen to des verbunts vpsegginge tho: derhaluen de stadt behoert tendes deser tijt den vresen hore vriheit mit dangberheit weder volgen to laten. Dat 19 artijckel hier is een tijt van 40 jar vnd voirts so lange dat de een den ander in vorsc. qualiteit tselue vpsegget. Int sluitt vnd int leste deses vnd der vorigen verbunden breuen, jn appellatien compulsoriael breuen hebben de Friessche landen den preeminentie vnd anseent bouen der stadt vnde sint voergesettet alse behoerlich.

Ende des verbunts.

Voperius Tiarda Anno 1487. Als Maximiliaen Romsch^{r}. Coning in flandern was gefangen to brugge: so quam h. Albert van Sassen, keiser Friderichs des derden suster soene mit sijn oem keiser Frederich in vlanderen vnde dede grote densten tho, vnd oeck na der befrionge Maximiliani. Vnde vm dat Philippus maximiliani soene jung van jaren was, vnd in vlander brabant hollant grote partien weren, liet Co^{n}. Maximiliaen h. Albrechten dar bij sinen soen bliuen, makende hem guuerneur van vlander brabant hollant Zelant etc. Vnde voerden grote oirlogen jn desen landen, darna a^{o} 1490 alse Philippus van burgundien worde gehuldet vnde beginde to regeren, vmdat h. Albrechten grote penning resteerden vor sijn administratie vnde dessen worde hem to vnderpande gesatt Viluoerden, Sluijs ene fortificatie in Vlander, Woerden louenstein, Harlemer blockhuijs, thuis to medenblick, vnde tho Sijricksee, sijnde alle blockhusen. Darna is de hertig angesocht desen blockhusen to verlaten, vnde darvor worde hem vanden keiser gegeuen Frieslant vanden Zuedersee tot den lauwersche jn recompense siner pensioen anno 1497. Dan also dese vresen geenen potestaet wth hore lueth hoer egene priuilegien wolden keesen doer partijcheit (wowal de keiser tselue gerne wolde hebben) hefft de keiser alle Furst vnd stenden des R. Rijx verschreuen

vnd ouer der Fresen rebellie geclaget, vnde besorgende dat de landen an vromden vmliggende naberheren solden comen, vnde also den Rijcke affgetogen worden, de dem Rijcke immediate thobehoren, is bij aduise der Rom. Rijxstenden hertz. Albert von Saxen to een erffgubernatoir deser Frieslanden ordoneert, vnd heft de vorsc. blockhusen behaluen Medenblick (vm de oportuniteit vp Vrieslant to practiseren) ouerleuert. Vnd hefft sich bij den enen partie den Schijringers geinsinueert, vm also mester to worden, hefft den Schijringers gestercket vnd is endtlich gehuldet van denseluen. Graff edtzert van Oistfrieslant mocht misfallen dat der hertog thom erffgubernatoir gemaket, leet den hertog ansoecken, dat he sol de regeringe der landen van vrieslant anneemen, he wolde hem mit lijff vnd goet tegen den vnwilligen bijstaen, vnde darto sijn graffschap van hem to leen entfangen, dat welck he oeck jnt jar 1499 mit besegelde breuen hefft beuesticht: Twelck de hertig horende oeck wal bedenkende den swaren krijg mitten Fresen (darmit so vele heren to horen schaden vnd schande gekriget hadden) is he desto williger to desen krijg geworden (*).

Verbunt mit Oestergo.

Anno 1488 hebben de gronningers mit doccum doccummerdeel dungerdeel Ferwerderdeel een verbunt gemaket off verdrag, als segel vnd breue wthwisen; vnde also se dat verbunt mit den kleinen Frieslande hierin bekorteden, schickeden deselven praelaten hoefftlingen deser deelen mit gronningen an Keijser Maximiliano vm confirmatie vp dit verbunt mit oestergoe, twelck se bequemen. Anno 1489 heft keiser Maximiliaen den Fre-

(*) Met eene andere hand is hierbij gevoegd: „Anno 1587" (hetgeen zeker 1487 moet zijn) „hefft ceiser Friderich de derde an „de van gronningen ende an den ridder johan Rengers to schermer „geconfereert te mogen golden guldens slaen, welx Rengers oick „gedaen hefft." (F.)

sen priuilegien gegeuen bij Benedicto neris scrifft E. B. Anno 1489 storff Wesselus off basilius gronningensis lux mundi genoemt is begrauen to gronningen to de geestlicke mageden. Praedixit diem instare quo doctrina theologorum istorum recentiorum et contentiosorum Tomae et Bonauenturae et aliorum eiusdem farinae ab omnibus vere cristianis exploderetur. Der hertig van Saxen hadde Franicker jn. Anno 1490 Entfoerde Engerman mandages na martini der grauinnen dochter van Aurick vp den vredeborg vm den jntho holden. Anno 1491 drenckede graff Enno jnden grafft vor vreedborg, dar he mit gants oestfrieslant Engerman mit den sinen belecht hadde, vm petri catedra jn den vasten. Vnd graff Edtzert worde to een regerender her gecoren. Jtem is lewerden mit an gronningen gecomen, vnde de gronningers setteden een castelein de dat vpperste recht voerde in lewarden. Anno 1492 Toegen de van Sneeck wth mit hoer Schijrings partie vor lewarden, na dat de gronningers toegen weren na huesz; de gronningers oeuerst wedercomende hebben den Sneeckers verslagen, de darna sint mit den gronningers verdragen. Darna na dat verbunt mit westerlant sint de vmlanden mit der stadt twistig geworden, versammelden sich to Slochteren, vnde toegen an den grauen to Emden: vnde de graff is oeuer gecomen jn wijnschoten, vnd hefft den Dam befestiget, darna sint de gronningers wthgetogen vnd hebben der hoefflingen husen vmworpen. A° 1492 golde een tun rogge vijff rijnsch golden gulden, als de tun botter twalffen derseluen golde. Anno 1493 beleden vnd nemen de van gronningen lewerden jn (dat doe een gering stadt was) tegent verbunt dat mit den kleinen vrieslant off vmlanden gemaket was. Keiser Frederich schickede hern Otto an Gronningen vnd Frieslant vm vreden to maken: vnde der keiser stellede commissarien vp der gronninger boese daden vermetenheit tijrannicheiden vnmenschlicheiden in westfrieslant angerichtet, to weten den Bisschoppen van Coln vnd Munster vm vm jnformatie to nemen, mit sware strenge denunciatie des bannes off achtes dat se den westfresen vreede solden geuen, de personen vnd guederen restitueren. Vide commissionem. Dan also Keiser Friderich voert darna storff, hebben de gronningers tselue niet geachtet, dan sint vpt nije in oestergoe vnd westergo mit hore feijten voertgefaren. haec E. B. scribit.

Anno 1494 golde de tun rogge 21 crumsterten, dre tun gerste 40 crumsterten, Een tun bonen 15 crumsterden, Een tun botter 4 rinsgulden to 8 schaep. jtem des volgenden jars 95 oeck also.

Anno 1497 scrifft E. B. dat Fox vnd andern mit een garde vnde heerlose off verloren hoep heemlich van den gronningers tegent verbunt mit den vmlanden, jnden vmlanden entboden weren mit belofftenisse van de garde to betalen, vm westfrieslant vnder hoer to helpen brengen. Darna oeverst erst den vmlanden vnder sich to brengen was he jn aedwert gecomen: De stadt hadde enen van Walta in westfrieslant an horen sijde mit sijn volck. De vmlandisschen hofflingen dit seende vluchteden hoer goet na oestfrieslant, sochten trost vnd raet bij graff Edtzert enen wisen strijtbaren here, seden se wolden leuer doet vnd doersteken sijn dan se vnder den trippentreders sijn wolden. De graff sede se solden vpmercken wo sich de gronningers mit den knechten mochten holden. Dit seende Fox liet sich darna affcopen: De van gronningen seende der vmlanden eendracht vnd gunst in Oestfrieslant, kregen leetwesen nemen voer mit fox Snelnitz etc. accorderen vnde de stadt toech mit etliche hofflingen an fox in Aedwert. Fox mit den sinen antworde he hadde geen vpsprake vp den adel hofflingen off landen, dan vp de stadt

grönningen ten ersten vm hoere besoldinge, ten tweden vm dat se sich des westfrieslandes hadden vnderwunden, war mit hert. Albert vanden keiser belenet was. Se sint oeuerst vp sekere summa accorderet, darvor sint to gijsel gestelt Releff van Eusum Luert Cater proest mestr. Vlfert Eltet to lellens, dese sint na den betalinge voert losz gelaten. Na dese betalinge wol Fox noch niet wech offt de van gronningen mosten alle gerechtigheit vnde verbuntnissen mit westfrieslant renuncieren. Seet Crantzium 23 cap. libro 13. De hofflingen der vmlanden clageden hierna anden grauen van wegen den jnbrekinge des verbunts van de van gronningen. De graue reedt den hofflingen se solden jnt lant tho mijszen an hert. Albert trecken vnde sich vnder hem geuen. Twelck de Adel dede vnde sendeden darheen her Apco van Eusum, Detmer rengers prouest Haio Ripperda. Fox wun den westfriesen acht slachten aff.

Anno 1494 is Frou Teda am auende lamberti to Norden gestoruen, geerdet. vnd heft de graffschaft na hores sal: heren graff Vlrichs affgang 28 jarn vreedlich vnd wal geregeert. Graff Edtzert nam Jarsum Widdelweer Gast Simeswolde an sich vm dat juncker Vlrich buten sijnen wille wth den lande getogen was.

Emden een nije stadt.

Keiser Maximiliaen hefft de stadt Emden priuilegieert, Dat alle geladen scheepen de den Eemse vp vnde aff faren, jn emden hoer waer moeten to copen anbeeden vnde dree getijden dar liggen. vorbeholden den groten scheepen de wth der See hen jngedrungen worden so de buten de tollen bliuen. Anno 1495 sint de Schijringes partie van Franicker an hertig Albert van Saszen

Hert. Albert van Sas: Nitert Fox.

getogen deselue solde Henrich sijnen sone senden, dien wolden se hulden so dat he to Franicker gecomen vnde gehuldet is vor here. Anno 1497 sint Nitert Fox, jurien Koneler Snelnitz Johan vande Alfen capiteinen mit een garde van 4000 mans te voete vnde t rosz

gecomen vnde van gerrekesbrugge tot aedwert alle dorpen vp gebrant. Ende de vreesen hebben eenen ridder mit veer edellueden geslagen vnd meer volckes. De graff van Oestfrieslant heft Esens souen weecken belecht.

Voperius Tiarda. Anno 1498 hebben Sneeck Franicker bolswert worckum vnd sloten h. Albert gehuldet also dat he sol sijn erffachtig here stadtholder vnde regeerder der landen, hem to openen vnd jnthodoen alle sloten steden sterckten plecken tot allen tijden als sijn F. G. dat beleuen sal, alse eenen natuirlichen vnd erffachtigen here behoirt, doch buten schade hoerder egendommen vnd renten. Dat sijn F. G. off deputeren wan vnd war se willen nijen sterckten vnd sloten solen mogen bouwen. Dat sijn gnaden sol hebben van alle husen jnden landen dre sware *stuuers daraff de* 20 enen goltg. maken, jtem van alle beesten van twe jar, ossen, koeijen horen beesten peerden 1 *vleemsch daraff* 30 *enen goltg.* doen. jtem van alle renten jarlix den hondersten penning van ider tun beers de binnen de landen gedruncken wort 4 sware stuuers van accise, de dree vor sijn gnaden de veerde voerden steden Behaluen dat prelaten geestlichen edlen jn desen landen solen binnen hoer husen vrij wesen van desen accisen. jtem vanden wijnen den twintigsten mate to accijsz vor sijn gnaden. Van een leijdensch wullen laken 2 sware stuuers. Item dat sijn F. G. recht vnde justitie sal doen vnd administreren na Keijserlichen Rechten vnd hore gewoenten. Item dat sijn F. G. de Regalia vnd Ouericheit jnden landen sal hebben, tho weten bij namen, Alle gericht vnde wetten to stellen, de straten to water vnd tho lande to vrien, Golt vnd suluer tho munten, tho beden tho verbeden. Item de lenen geestlich, vnd werlich (de dem Rijcke thostaen) to verlenen gelijck andere Fursten des Rijx plegen to gebruijcken. Item dit is

also verbreeuet bij eere, eedt, truwe, belouet, vnd renuncieert alle priuilegien vriheiden de se nu hebben offt na becomen mogen desen contrarierende, versegelt binnen Sneeck den lesten Aprilis Anno 1498 mit Westergoë landes segel. Hierna toegen de Sassen in oestergo. Doccum vnd Oestergo, behaluen lewerden hebben den hertig oeck gehuldet. Hactenus Vop. Tiarda. Hier seet nu den verscheidenheit tusschen den Westfrieslanden vnd vmlanden tusschen der Eemse vnd lauwerse, wat de westfriesen hier auergeuen dat beholden de vmlanden To weten lant Rechten, Ouericheiden merum et mixtum jmperium, Regalien, vriheiden etc.

Anno 1498 *hefft* graff Edtzert de marckten tho Emden verordent. Mandages vnde dingsdages na passchen quam Capitein juncker Nitert Fox wegen des h. van Sassen weder mit de 4000 mans jn Aedwert, dewelcke genoemt worden de lange garde, vnde van Tiaert Waltha een westfriesch edelman weren se gefuert, want de van gronningen solckes tot horen vordel begeert hadden: De kleine Frieslanders hierdoer billicken erschrocken, hebben hoer gueder vp emden vnde andere plaetsen gefluchtet. Haio ripperda prouest vnd hoeuetling tho Fermsum: Aebco Ritter vnd Reloff gebroeders van Ewsum, Rengers vnde etliche hoefflingen toegen mit de raet van gronningen an Fox sijn voernement tho vernemen: welcke to antwort entfangen hebben dat he niet mit den vmlanden, dan mitter stadt tho doene hadde, vm dat deselue hoer de heerschappie ouer Westfrieslant angemetiget hadden, welck lant dem hochgebornen Fursten Albrecht hertogen tho Saxen van keijs. Mat. Maximiliaen dorch seeckere Commiszion was tho gestaen. De vorsc. gesandten der vmlanden hebben sich tsamen beraetslaget mit Fox to accorderen: so dat de landen vnde stadt hebben hem belouet 33000 gulden tho weten de stadt 11000 vnde de landen 22000 golden gulden

Verdrag mitFox.

binnen 8 dagen vp thobrengen. hierto worden jnden landen alle gesmiden oeck mede wth den kercken vnd Cloesteren vpgebracht. Dit worde vp den lantdag binnen gronningen vp den Raethuse gedaen, dar de landen sich oeck beclageden dat de stadt het verbunt reedts hadde (*) jngebroecken: dan dese schelinge is begeuen vander stadt an horen here den bisschop van vtricht: vanden vmlanden an Graff Edtzert tho oestfrieslant horen naber, stede vnde vast mit handen vnde munden. Sus hebben de van gronningen also balde binnen so corten tijt hoer lofften vnd segelinge jngebroecken, oirlog angenomen westfrieslant to becrachtigen. Tot vpbrenginge der vorsc. penningen leenden de vriessche vmlanden van graeff Edtzert vp genoechsame segel vnd breuen vp dage cruesvindinge a° 98, 8000 gold. gulden mit veer abten veer hoefflingen segelen versegelt vnder verplichtinge tselue vp naestcomenden pinxter to betalen: so des niet geschege dat dan der graue allen abten praelaten vnd hoefflingen, tusschen der Eemse vnd lauwerse geseten sol mogen jneisschen vnde tho gisel darvor holden: de sich binnen Emden sollen moeten sisteren, so lange tselue gelt, mit schaden vnd interessen betalet were: Dit vorsc. Compromisz wolden alsobalde de gronningers oeck niet holden, als Fox wth den lande vertogen was, vnd wolden voer den bisschop den abten jnden vmlanden to Compromismannen hebben, menende de solden mit hoer partien. Hiervm hielden de hofflingen der vmlanden hoer bicum-

Compromisz.

(*) „E. R. Tverbunt vanden gronningers also voirt jngebroken" achter deze op den kant dezer bladzijde geplaatste woorden is het navolgende met eene latere hand gevoegd: „grote bitterheit bewe„sen olde Remt jensema hidden vader is wal 6000 g. g. scade an„gedaen ende an een peerdes swants gebunden mit genomen. Olde „johan Rengers oick so grote scaden gesceen als jm beide sterff„husen jck gehoert ende gelesen de specificatien." (F.)

sten jnden dam vnd in hoeren vrieslanden vnd buten der stadt, vnde etliche wth den Dam fuegeden sich bij hoer, vm dese inbroecke des verbunts. Darna hielden de landen, vnd Raet van gronningen enen landag jnt closter Selwert, vm des verbundes willen: de handelinge ging bij den landen vnfruchtbar off, twelck den pastoir Mester willem worde geweten. Na desen schreuen de vmlanden een stuuer van jder grasz wth, vm den grauen van oestfrieslant tho betalen, datwelcke maekede men 1600 golden rinsgulden vnd worde na emden jn joannis des lantrichters huesz gesant, vnde bleeff dar beliggen vermits dat de graue tselue niet alleen sunder den gehelen summa wolde entfangen. Vp Margaretae toegh graff Edtzerd mit 100 man jnden Dam, daer he den vmlanden vnde stadt verschreuen hadde, vm de jnder scheelinge vanden verbunde tho vergelijcken: de vander stadt queemen mit 400 gewapende mans, twelck den grauen oeuel anstunde wante de landen queemen slecht. Also vergaderden se jn des grauen bijwesent jnt grote reuenter des Cloesters ten Damme, vnde de vmlanden clageden dattet verbunt van hoer jn voele wegen jngebroecken were. Sijn genaden makede een maent bestandt, dat se sich darinne solden vergelijken, vnd dat he den hoefflingen niet wolde vander stadt verdrucket hebben, sunderlinge den genen de van sinen bloede weeren. vnd eesschede vanden landen sine verschotene penningen binnen de 24 dagen weder, offt wolde dar anders to dencken: de graue was 8 dagen ten Dam, liet dagelix mit 9 trompetten vnde claretten to houe blasen. De raet tho gronningen de liet hierna thuesz tho Fermsum jnnemen, geuende den prouest segel vnd breue euen goet weder tho leueren, welck oeck niet also gescheen. So de graue niet betalet worde liet he jneesschen alle abten, praelaten, hofflingen, tusschen der Eemse vnd lauwerse, mit veer

Bestandt.

wth den Dam vnd enigen egenerffden; vngefeerlich desen nabescr: Aedwert, Selwert, Rottum, Wittewerum Oldencloester, jnden Marna Tesinge, abten; Warffum Commenduer, her Aepco van Eusum Ritter, haio ripperda tho Fermsum prouest, Mester Vlsert to loppersum prouest, joncker Reloff vnd Wigbolt van Eusum, Focco vnd Egbert Rengers ten post, johan Rengers Egberts soene, junge johan rengers tho schermer, junge Detmer rengers Foccen soene, Ailco Onsta, Egrick ripperda, Asinge ailckema jnden ham, Detmer rengers to dijcke, Abel Tamminga, Mencko heemstra, Eiltet to lellens, hilbrant tho Sandweer, Taco Schelkuma (doch dese twe quemen niet, vermits dat se stadt lueden weren), dese ander weren bij ein jar in oestfrieslant. Item wth den Dam weren jngeësschet: Vffko popkens, Eszkel ailckens, Nanko eltkens vnd luetke van borsum. Item Ailco jans to Siddebueren, Remmert Fraijlema, Jeltko to berum, Dijudo vnd bonno Aulsema gebroeders to wthhusen, Popco to oesterhusen, Mello panser, jarch ter borch, vnde deser meer anderen, deren sich etlich entschuldichden vm thusz to bliuen, Etlich bleuen sunst wth, des se na besuerden. Der vorscr. citatie breuen eene is dese: Wij Edeszart graue to Oestfrieslant etc. vordern eschen vnde manen ju Egbert Rengers bij juwen eren gelouen vnde goeden trouwen, dat gij mit angesicht deses vnses breues binnen vnser stadt Emeden komen vnde jnholden. Oick nicht van daer en scheiden, vns en sij dan eerst sodane szomme van penningen jw andern hoeuetlingen praelaten vnde egenerueden jn mercklichen noetsaken guetlichen geleent, des vnde al jn goeden baren gelde vurnoeget vnde betalet, als gij mit den anderen vns sodanes togesacht gelauet vurbreeuet vnde vursegelt hebben, nicht withbliuen, des vurschen wij vns so gentzlichen to ju, datum Berum am Saterdage na vnser leuen vrouwen assumptionis

dage Anno etc. XVVIII (*). Vnder steet des grauen secreet jn roden wasse vpgedruckt. Als nu derhaluen dese vorsc. sus jn oistfrieslant jn gijselinge weren, toegen etliche gronningers wth vnde nemen Focco vnde johan Rengers ten post, koeijen peerden hueszraet vnd wat se niet voergefluchtet hadden, sloegen de vensteren jn vnde van binnen alles jn twee, (so dat johan Rengers na dat doe de weerdie was, de koe vp vijff golden gulden vnd alles na aduenant, vmtrent 5000 golden rinsgulden schade geschach want an sijn husinge de schade mit geboerde) (†). Deszgelijken deden se Asinge jnden ham; Detmer *rengers tho dijcke*, wens huesz tho dijcke se beseten, dorscheden sijn koren aff vnd smeten der hofflingen husen vm uti E. B. scribit. vnde deden alle moetwille, darwth groet quaet erreesz: dit geschach alles vm dat de giselers niet wolden entlopen vnd mit schanden weder jnkomen. Na desen settede de raet bij consent der hoefflingen vnd egenerffden vp jder grasz landes noch een stuuer schott, jtem vp elck osse koe peert een stuuer: we deser niet hadde de most geuen den hondersten penning siner goeder: dit alles most een jder suluest jn gronningen vpt nije sael brengen, bij dat Raethuesz: vnde tho desen entfang weren gedeputiert de Commenduer van warffum vnd Eggerich ripperda vander landen wegen, vnde twee vander stadt wegen: vpt nije sael stund een grote kiste mit veer sloetelen, waruan jder een sloetel hadde, dar worde dit gelt jngeworpen, twelck tho betalinge des grauen, gedestineert was, dat oeuerige tho der landen nodrufft tho holden. Doe dit schott bijeen was worde binnen

Andere jnbroecken des verbunts.

Coactus consensus non confoederatus.

Deputeren twee.

(*) Dit zal moeten zijn 1498. (F.)

(†) Met eene andere hand is hierbij op den kant gevoegd, „olde „Rempt jensema bunden se anden start van een peert na groningen „to. deden hem wal 6000 g. g. scade." (F.)

gronningen een landag (*) geholden (de vor den verbunden niet dan jnden landen sint geholden west) van Abten praelaten hoefflingen egenerffden, alwaer de Raet voergaff, se mosten de penningen hebben tot de knechten de se datmael jnder stadt hadden na lewarden to fueren vnde darmit to entsetten. De Vnlanden oeuerst woldens tho den grauen to betalen beholden, doch wes oeuer bleeff hoer to gunnen. De stadt ter contrarie praetendeerde de penningen weren bewilligt daert de noet eerst worde forderen, de stadt ouerstemmede de landen, vnd hoer worden wth der kiste gedaen 2400 dauitsgulden: daruan de stadt dem Commenduer vnd Ripperda breue vnd segel geuen, dit gelt vanden landen tho leene entfangen tho hebben; vnde dat de graue dat ouerige solde geneten. Vnangeseen deses tastede de stadt dat ander gelt buten der vorsc. deputeren commenduer vnd Ripperda wetent oeck an, vnd schickeden den knechten na lewerden, hilden oeuerst eine bose reise jn de vrimarckte Anno 1499. Vnde jn dit jar is graff vlrich geboren: vnde Frederich van Baden bisbisschop tho Vtricht vanden gronningers gehuldet vm tegen den Saszen hulp to hebben, den se niet lange geholden scrifft E. B. De gronningers leeden 400 knechten jnden Dam tot dre weken (deser etliche betaelden hore costen etliche niet) vm also den vanden Dam affto pinigen 4000 dauitsgulden vnder een schijn van leenen; des de vanden dam mit reeden affsloegen, vnde de stadt verschreeff hoere knechten to rugge des andern dages na Remigij: Dese knechten oeuerst toegen mit vnwillen, vnd leden sich jn den Cloester ten buer. des sich de stadt besorgende, dede ein *wthschriuinge jn ijl binnen den Dam* vm deselue knechten mit klockenslag to

Staten des lants men 3 van olts her.

Bisschop Fred. to gronningen gehuldet.

(*) Hierbij staat met eene andere hand op den kant gevoegd, „Landach to gro. 1498 de erste mogelick de wij lesen." (F.)

verfolgen, so se sich vnderstunden jnden Dam off na Oestfrieslant to trecken: vnde so hieruan niet blijckede stellede de stadt hoer to vreeden. Korts hierna vor allerhilligen worde tusschen den landen vnde de stadt een dach bestemmet, tho Vullenhoe verschreuen, alwaer des hert. van Sassens vulmechtigen vnd juncker Fox, jtem der bisschop van vtert de graff van Oestfrieslant vnde meer ander heren vnd steden tegenwordig weren: vor welcken de vmlanschen hoer ouer de stadt gronningen beclageden wegen de jnbreeckinge des verbunts vnde ander schaden: dan worde niet besloten, vnd men een bestant hen vp negest gregorij gemaket, dat midler wijle de Raet mit hore bottbreuen vnde allen attentaten supersederen solde, welck bestandt vanden bisschop van vtricht vander stadt wegen worde versegelt. Voperius Tiarda scribit. Darna is to vullenho een dag geholden tusschen de Bis. van vtert, den raet van gronningen vnde her willebrord van Schouwenborg wegen des hertogen. Heer willebrord vragede den gronningers se solden seen laten den breeff, welcken se hadden vercregen vanden Rom. Coning vp ostergo. Se antwerden niet to willen noch schuldig to sijn den to toenen. Her willebrord halede den copia daruan vor, latende den ouerluet lesen. Jnholdende dat de van gronningen hoer verbunden vnd nemen an den rebellen fresen de vnërhorig weren vnder obedientie vnd eendrachticheit to brengen; datwelck se niet alleen niet hadden gedaen, maer meerder rebellicheit dissensie vnd vnvreede int lant hadden gebrocht, dan oijt to voren gewest were. Wth desen vnde andere saken beweesz he hoer, dat se viermael menedig weren beuonden tegen den Romsc. Coning. — Vnder den tijt deses bestandts schreuen de vorsc. Giselers wth emden vole breuen vm de penningen vpto brengen vnd hoer to befrien: Darto de landen antworden se hadden de penningen

Bikumst to vullenhoë.

tot dien ende eens vpgebracht, dewelcke de stadt genomen hadde, vnde derhaluen nu deselue behoerde to erleggen: dan de stadt verstundt dat leedt niet. Hierdoer oeuerst worde sijn gnaden bewogen ander stadt tho schriuen, also se der landen gelt genomen hadden, solden se tselue weder erleggen, edder he most middelen vinden sine betalinge to becomen: mit desen schreuen de giselers jmgelijcken ander stadt.

Voperius Tiarda scribit. De van lewerden smeten 3 edellude husen vm, vnd kregen 300 meest oistersche knechten to hulpe. De Sassen beleden lewerden mit oestergo westergo. De gronningers vm lewerden van belech to befrien, hebben mitten landen sich vpgemaket vnde 150 man mit 103 wagenen victualie in lewerden den 5 Septembris gebrocht. Den 6 Sept. quemen lewarders van gronningen mit meer victualien dan worden to rug gedreuen na gronningen, etliche genomen 18 man gefangen: Desensceluen dag quemen 400 man wth den 7 wolden in lewarden. De van lewerden wolden mitten Sassen slaen, dan de van gronningen wollen niet daer slagen vmgingen. Toegen ten laesten den 10 Septemb. tho 3 vren vor Sonne wth lewarden, gaende de swette vmme na den olden dijck. Dit vernemende de huissluden to Rowerdahuisen, freens, raert, jdaert, jensum etc. dat de grongers dar verbij lepen, slogen se den klocken, queemen bij een, verfolchden hoer tot jensum vnd aelsum, sloegen dar bij den sijl bij 30 vingen 20. Hierna folgede wth lewerden de rest der gronningers welck de hueszlueden meenden dat Sassen weren, de verslagen grongers dit wetende vnd wederkerende tot desen verlachten den bueren vnde toegen tzamen doer de 7 wolden na gronningen, verlatende lewarden, so dat de van lewarden bij gebreck van victualie, vnde dat de gronningers hoer entboden, van geen meer hulpe to koenen doen, vnde vandes grauen van Emdens drost

Mattheus Nicanor drost to emden raet, sijn mit her willebrord vnde den Sassen accordeert, vnder anderen, dem hert. een husz binnen lewarden to bouwen, starck tot sinen beleuen. Also quam heer willebrord den 24 Octob. mit 400 knechten in lewarden. Dit horende de gronningers toegen na Vullenho an Frederich van baden Bisschop to vtrecht, voergeuende dat heer Willebrord ostergo jnneme, welck Rom. Keijs. Mt. doer sijn commissie hoer eertijts hadde gegeuen, begerende he sol her willebrord verschriuen, dewelcke mit Sigemont cameler, Bocco harinxma etc. dar gecomen sint vnde de Bisschop hefft gemaket bestandt vanden lesten octobris aff tot lichtmissen, vm midler tijt bij Rom. Co. Mt. to versoecken off de vorsc. gronger commissie vp ostergo in weerden sol bliuen off niet. Vm S. Marten worde dat blockhuis to lewarden gebouwet vanden landen vm lewarden worde de grafft gegrauen, ider dorp 10 roeden jder roede was bestedet vor 50 gold. gl.

Als Fox jn westfrieslant was vnde de graue van oestfrieslant den Dam jn hadde (*) schreeff he an Fox

(*) E. B. scrifft dat de graue leet Anno 1498 den Dam vesten vp dat de hofflingen dar een herberge vnd versekertheit hebben solden vnd vm der gronninger meijer weder to schatten als se der hofflingen meijers gedaen hadden. Vnde dat Anno 1499 graue edtzert Victor Frese vnd Ripperbusch sandte an den hert. van Saszen jn Westfrieslant, vm volck to hulpe, sodat Nitert Fox van sijn F. G. den 19 julij dit jar 1499 mit 250 knechten (als V. Tiarda scrifft) worde affgeferdigt an graff edtzert vm den Dam wegen des hertogen jntonemen wes vorsc. vm gronningen darmede to dwingen. Vnde doe Fox bij de le. vronwen lane tussehen Sloehter vnd Kropswolde op den Ham quam, vnde was mit sinen knechten moede gereiset, vnd worde mijt sijn veul van dusent gronger borger vnd knechten versoeht, vnde weerden sich nochtans seer. Dan hoer halue slange feijlede den 22 julij so dat Frese vnd Ripperbosch worden gefangen. Fox weerde sich noch vp sijn kneen sittende dan is mede worde geslagen vnd to grongen int broercloester begrauen scrifft V. Tiarda. Item jndit jar 1499 hebben Graff edtzert vnde de vmlanden Dijcke vnde Sawert besettet. Juncker Vlrich van Dornum is mitten groningers

vm hulpe dewelcke is gecomen mit 4 er 5 hondert knechten, vnde is vp den ham bij Slochter geslagen, jn gronningen gefuert vnd jnt barfoeter Cloester begrauen. Hert. Albrecht van Saxen is van den keiser wo vorsc. is tot enen Ewigen gubernatoir jn Frieszlant verordent. hefft oeck jnden vmlanden vole gunstes bij den adel gehatt, vnd enige van adel alse johan Rengers tho den Post vnd andern leenbreue gegeuen. Sijn soene Edtzert Rengers js jung gewest a° 1498 den 9 januarij: vnde vngefeerlich deser tijde hefft men een marschap suuels vm 12 arens guld. vercofft. Ewiger gubernatoir in Friesland.

Voperius Tiarda scrifft. Anno 1499 den 19 Julij quam h. Albert mit sijn soen h. hinrich erst in Frieslant wth hollant to harlingen an vnde to bolswert Franicker Sneeck lewarden. De van lewerden togen sijn F. G. te moete vnde vergaff hoer alle rebellie. vnde vp Jacobi *stellede he sinen ersten Raet* binnen lewerden, wth Ostergo Paulum abt to Clarcamp, Menno pastoir in lewer-

vor Sawert getogen, dat entfestet darna Dijcke. Vnd hefft den van Emden 3 schepen mit 4000 gulden ware genomen.

Hert. albert van Sassen scrift V. Tiarda was vm Fox doet seer droeuig, nam vor grongen to beleggen vnd versehreeff den veerden man wth westfrieslant, doch bedacht sich vnd schreeff se solden thuesz bliuen vnde den twalfften penning aller pachten geuen, vnde dede dit sunder voergaende consent der lanschap. Item schreeff noch eene schattinge wth, waerdoer de rebellicheit van Franicker erfolgede. Vmb sint Jacob toech h. Albert vm gronningen to beleggen mitten graff vnd vmlansehen edelluden de niet goet gronningers weren, jn Selwert Adwert etc. lach 6 weken darvor, had pest in sijn leger, vnd wenig voerspoet, welck seende sijn neue Frederich van Baden Biss. van vtert, quam mitten raet vanden dreen Ouerijsselschen steden bij hem jn Selwert, makeden een bestant tusschen den hertog vnd gronningen, de hertog vertoech darna vp emden storff dar. Hertog hinrich mit het balsamde licham to wesel comende sendede dat hen vp. vnde toech a° 1500 vmtrent leste Septemb. na h. philips van burgundien in brabant, quam niet weder jn Frieslant.

Darna is jn hollant tho Woerden een dach vor hert. Albert van Sassen geholden tussehen den graue Edtzert sampt den vmlanden mit de van gronningen jnt selue jar.

den Renick caminga to cammingabuer, Schelto Tiarda vp der geest Taco Vbbema bij Eesmersijl. wth westergo Peter abt to oldencloster Benedictus Doctor vnd pastoir in franicker Scelto liaukema jarich hettinga, hessel Martena, dese solden mit sinen Cantzler alles berichten wat anden hertog worde versocht. Den 3 Augusti toech h. Albrecht mit sijn heren vnd Friessche Edelluden vpt Bill to beseen vnde to ordineren tot sijn F. G. profijt vnde het bil is gemeeten vp 2200 morgen goet lant sunder blincken. Den 11 Septembris vm Mauritij is to lewarden de dag geholden tusschen den hertog vnd gronningers dar des grauen Edtzert vnd Bisschop Frederix raet bij was, dan is niet besloten: den 25 Sept. is tusschen beiden to gerkesbrugge een bestandt gemaket van ses maenten. Den 2 Septembris sendede h. Albert van harlingen to scheepe 300 knechten totten graue jn den Dam. Den 18 Nouembris sendede der hertig tho Dresum, jn dongerdeel, de hebben 4 huszlueden gefangen vnd een off 2 doetslagen, de den schattingen niet wolden geuen. Den 27 octob. toech h. Albert mitten graue tho scheepe vp Emden vnde voert als volget na mijssen, latende sijn soen h. hinrick thom gubernatoir in Frieslant. Vm S. Caterinae lach tho helpen een gaerde knechten sunder here. Desen nemen de gronningers an, mits dat se hen den Dam solden helpen winnen, loeueden hoer vole. Dan so hoer dat niet mogelig was toegen se weder vanden Dam aff wolden euen wal hoer gelt hebben, vnd worden also vneens, doch de knechten toegen mitten bussen na denemarck tegen de detmerschen daer se geslagen sint. In Iunio wolde h. Philips sich al weder bij den Fresen jndringen. Den 11 Iunij sint to Doccum gewest Egbert Coning Gert lunes, gelmer Canter gronningers secretarius, vnd Edo jongema, douwe glins, vnd een verbunt gemaket tusschen den gronningers vnde Fresen,

dem ander mit lijff vnd goet tegen alle fromde lantsheren vnd knechten bijtostaen, de oestergo westergo souenwolden, gronningen vnde de landen wolden anfechten; vnd solden alle twisten vnd schelingen tusschen den gronningers vnd Fresen sus lange gewest, cesseren vnd in goeden bestant wesen, so lange dat oirlog dat de gronningers tegen den h. van Sassen hadden ouer ware, darna bij goede mannen van beijden sijden darto deputeert to een suenlicke soen off rechtliche recht to verbliuen, midlerwijle vrij vnbeschadicht vnder een ander to reisen vnde to verkeren, maer de gronningers hebben desen contract qualick geholden doe h. Albert mit vntset int lant quam. De Fresen hadden hert. hinrich jn Franicker belecht so dat h. Albert sich herwarts rustede mit vole sijne Fursten vnd vrunden. Den 25 junij sijn hr frederich van jselstein mit sijn soen juncker Florijs vnd anderen van medenblick mit 19 schepen an frieslant comen twe dagen lang tusschen worckum vnd koldehol, de vresen togen alle na den seekant, so dat de hollanders niet an dorsten dan toegen vm na den Eemsz. Den 24 Junij heft hert. Philips haneton van burgundien vnde der graff van Egmont mit h. Philipsen marschalck *geschreuen an h. hinrich, welcke breuen de herolt den* 28 *Junij* brocht an h. hinrich vnde den vresen, jn franicker dat der *h. von Sassen vnde de fresen de saicke sollen begeuen vp h. Philipsen committeerden to weten egmont* vnde dem marschalck vorsc. so dat de Fresen enigen deputeerden anden h. Philipsen commissarien vp enghusen, den abt to oldencloster hette jongama vicarium to bolswert hr douwe pastoer te harlingen, edo jongama to rawert, douwe glins te accrum, to verspreken dat de fresen vanden h. van Sassen mochten verlosset worden: legen een tijt to staueren vp beter geleidt wachtende, datwelck crigende was de slag vp bomstersijl verloren, want als h. alberts macht was ancomen in

oestfrieslant vm Franicker to vntsetten, hebben de gronningers de vresen wth den marne hommerse vrewolt langewolt etc. de vnder hoer verbunt waren verbodet jnden marne vpt water dem hertog tegen tostaen dat he dar niet ouer queeme mit sijn volck vnde se loeffden hoer mit borgers bussen puluer to helpen, dat se niet hebben gedaen. Oeck sendeden se anden vresen vor Franicker vm hulp, den wolden se hoer weder bijstaen, so dat de vresen sendeden Aesgo to Mantegum Auck vnia to wirdum, watzie harinxma to sloten Botto Starkenborg vnd worp Tiarda sijn broder, Tete feddingsoen, gerbrant Mockama mit 1000 fresen na bomstersijl, maeckende dar vpt westen een schans, vnde den sijl vpbreekende tlant vnder to vloeijen, dan de hueszlueden stopten snachts wat se dages breecken dat hoere lant niet sol vnderlopen, bekofften oeck etliche vriessche edelluden thoren groten schade, so dat de sijl dicht bleeff, breecken alleen den sijl bouen aff: vnder des quam de h. van brunswijck mit 3500 man to scheepe jnden marne, versloech den vresen aldaer, roeffde brande jammerlich, dar bleuen jarich ter borch vnd *Ewe Eweszum* mit vole huese lueden. Den 6 Julij togen bij 4000 Sassen wth den Marne ouert diep hen bij Awert vm den huisman to roeuen, De van bomstersijl sendeden dar etliche reisigen hen, de sloegen voel knechten doet, etliche verdruncken, 7 worden gefangen int leger vor Franicker gesant vnd gehangen an raden, vnde se weken in Aedwert. Darna quam h. Albert mit alle sijn heer in winsum aedwert vnd vmtrent: so dat de van bomstersijl sendeden in gronningen vm hulp lueth hores contracts, dan kregen ten antwort se wolden hore stadt niet versuimen, dan geschutt cost drang genoech oeck kruijt vor hoer gelt senden: de vresen seden off hoer de contracten den 11 Junij to doccum gemaket vergeten weren vnuerbroeckelick to holden etc.

Jnt affscheiden hebben de gronningers den heerschafften vertroest mit een loegen, seggende so bald als de hertig wth aedwert toech mit sijn volck na bomstersijl, so wolden se mit al hoere macht dem hert. vp den rugge slaen, dat se nicht hebben geholden. De hertig leet den vresen willens liggen denckende het is jn den noedigsten bouw, se solen vole vertrecken, als oeck de wth den 7 wolden vnd vole ander deden. Na 8 dagen deses gesprecks to gronningen toech h. Albert mit graff Edtzert an bomstersijl mit oestfriessche bueren vnd Edlen wth den vmlanden verdreuen vnd mit h. Erich van brunswijck, vnd hr. Frederich van jselstein vnd meer anderen wth hollant togen den 14 Julij an bomstersijl, swommen doer het diep, de vresen weerden hoer eerst dapper vijff vren lang, weren des tijdes ouerst nou anderhalff dusent, so sint se verlopen vnd 100 geslagen. Hierna verlepen de Fresen vor Franicker, leten der gronninger grote bussen dar de kelcken vor to vnderpande stonden. Hert. Albert quam to Franicker, toech darna na lewerden, etlich na Aengum int closter, de nemen dar clenodien ciborien etc. also oeck to beltkum etc. Oeck is lewerden geplundert van des hertogen knechten. De huijszluiden wth ider dorp mosten bloets voets vnd hoeffdes voetval jn lewerden doen, vnde alle olde nije Priuilegien, bisunder t Reuersaelbrieff van h. Albert den vresen gegeuen Anno 1499 versweren, vnd louen alles binnen vnd buten lants to doen ten ewigen dagen dat de hertig off sine eruen hoer beuolen, oeck geen vestigheiden jnt lant maken sunder sijn F. G. consent. De cloesters vnd heerschappen mosten elck bisonder componeren. Hierna toech her willebrord van schouwenborg to oldebercoep verschreeff all stellingewarff vm den h. van Sassen oeck an to nemen, welcke hem dar gehuldet vnd van jder huesz 3 brab. st. gelouet hebben. De ballingen wth westerlant sijnde to

Campen zwol gronningen vnd elders hebben vm Michelis bij harderwijck in gelderlant een hoep gardende knechten angenomen doer Twick walta, Tiart mockama Tzialling luwes jellinge, vnd accordeert mit se jn Frieslant to trecken den Sassen to verdriuen, dan bleuen bij Deuenter liggen doende groten schaden, togen van daer ant lant van berge bij sticht van munster doende groten schaden, vnd sint vm oirsaken vanden vorsc. fresen verloenet, want de hert. philips van burgundien vnd h. von Sassen sollen een dag holden to accorderen vm Frieslant. Wante Hert. hinrich van Sassen is mit hert. Philips binnen brusel vergadert int hoff, jder mit sinen raeden vm to tracteren van de heerschappie van frieslant want de vorsc. ballingen hadden an h. Philips gesant vm den h. van Sassen tselue off to kopen: vnde van beiden hertogen is anden ballingen geleijde gesant, vnd een dag to Breda verordent, dat geleijde is dateert Anno 1500 vor 50 personen 2 maent lang, vnd sint nochtans to Antwerpen verbodet al to samen. De Fresen seden dat de rebellie was wth swaren oersaken, schattingen nijen insettingen bouen des hertogen brieff gedaen, gescheen, so dat se begeerden den h. von Sassen een penning to geuen sich to laten offkopen, vnd so he an hoer betalinge twijffelde so wolden se, dat sijn F. G. sol h. Philips dat lant darvor ouerdragen. vnde also sint dar 2 wth ostergo 2 wth westergo 2 wth den 7 wolden na Frieslant gesonden vm derselven consent vnd vulmacht hierin to halen, vnde vp wat conditien off articulen, vnde dat se solden vp den 2 Februarij wedercomen. Sint also Anno 1501 to Gent bij der beijden hertogen vulmachten wedergecomen. dan worde niet gedaen, alleen dat vole der ballingen componerden mitten Sassen vnd queemen int lant. De niet componierden dese nemen bij Deuenter een hopen gardende heerlose knechten an vnd handelden darmit,

denwelcken darna de gronningers bij hoer consent annemen vm den Dam tho gewinnen. Haec Voperius Tiarda (*).

(*) Op een hierbij gevoegd papier staat met eene andere hand geschreven: „Ceiser Maximiliaen sorchde dat de fresen van partien „schirings ende veteopers gematteert sollen sich geuen anden h. „Philips van borgondie. Heft den h. van saxen gemaket arffguver„neur van alle de frieslanden (grongen mede) de mit 20 off meer „dusenden jn frieslant ende in grongen quam. Is voer gron. komen, „de mit hem in gespreck west ende pastoer mest. willem an hem „in selwert gesonden hebt. In gron. was groet kommer ende hon„ger ende als een arm man mit sijn frou wth ging hebt de Sassi„schen desen man nese aff sneden gaten int lijff gesneden daer pe„kelhering inbonden, broet botter op den rug om anden borgem. „Luloff Conders de quaet sassisch was te brengen, de kleder den „man ende frou ant midden affgesneden ende so inder stadt geson„den welx grote commotie daer causeert hefft. Ende sijnde de graff „van emden lutenant des hert. van Sassen. Hefft gron. hem presen„teert anteneemen een casteel te leggen, ende meer dan de hert. „van Sassen had eijsschet ende so hij in 12 maent geen gelt gehatt „hefft pasbort vanden hert. versocht ende vercregen na emden ge„togen ende eenige scepen mit proviand (alsze solden de jnt sassi„sche leger) na hogerbrug ende jn gronningen gesonden. Hijrouer „hefft de hertig aan Ceiser klaget ende is de graff ende gron. jnden „acht gedaen. So hefft de hertog moeten na sijn lant reisen, js „volgende jars mit hulpen der hertogen van brunswijck pomeren ende „anderen vole wal 30 dusent weder omkomen op oistfrieslant voer „freburch, den oirt ende elders legerende Tlant alom binouwende. „Ende quam mit sijn macht wth frieslant juden omlanden ende vor „gronningen so dat dese stadt heel was benout ende de graff jn lant „noch meer benout. So hefft de graff der stadt den eedt verlaten „dat se den hertig van gelre de mitten fransose allianee hadt much„ten annemen, daer de graff oiek hulp bijsochte. De hert. hefftet „oldampt antastet oiek goerecht, dit leste efflich an Luloff Conders „gevende, de goet geldersch was. Ende de hert. is den grave to „hulpe gecomen. Oiek is de hert. van brunswijck van een jongen „wth den oert mit een groff stuck doet scoten. So dat de bruns„wijksschen den moet hebt sitten laten ende terug sijn getogen. Oick „sijn de sassen van gron. off getogen. De hertig selffst na brussel. „Dese dingen sijn anno 1508 ende 1514 incluis incluis geschien. „Te brussel comende hefft de hertig sijn recht hem bijden ceiser „gegeven transporteert voor 100 dusent goltg. an h. Philips van „borgondie off sijn soon een kint Carolo de keiser dar na is wor-

. . . . . (*) etliche hoefflingen (Eusums, Onsten, Rengers, Asinga jnden ham, Ripperda, Cater Mencko heemstra etc.) (†) wth den vmlanden h. Albert in Selwert veer dagen vor Petri ad vincula, vnde schanseden vor den botteringe poerte. Hert. Albert toech mit desen de hem huldeden jnden Dam raetslaende vm gronningen to winnen vnd heft den Dam hor Priuilegien confirmeert. Oeuerst hertig Albrecht worde dar na in Selwert krang, toech doer graff Edtzert begeren na emden vnde storff vpden achten Septembris to Emden, dar bij was johan Rengers vanden post, sijn jngeweide is to Emden, dat licham gebalsemt na sijn lant gefuert, vnde begrauen. Crantz lib. 13 cap. 24 scrift dat H. Albert heb sinen soen den raet van graff Edtzert seer hoich beuolen. De graff van oestfrieslant was sijn g. stadtholder ouer den vmmelanden, vnde der h. van Sassen had oeck een leger jn germerwolde dar johan rengers vanden post mit jn lach (de oeck vorhen mit sijn gnaden vor Franicker vnd stedes bij gewest hadde) sijns krangheits oirsake vor gronningen was dat sijne kriegslueden riepen vm gelt vnuersehens, des der hert. seer swaer is vertoerent vm dat he geldes vnuersehen was,

„den want de sassen had hem arm georloget sijn goden jnt lant „sassen alle versettet. So is de hert. van gelre van Ceiser Carl jnde „frieslanden becriget ende willende de frieslanden ende tsijn anden „fransoise ouerdragen is de ceiser te gron. ende bijden omlanden „angenomen sendende jurrien sceng vorder stad sendende den gel„derschen darwth te driven dat mit groot bloetstorten geschien is.

„De graff hefft te brussel doer jntercessien vanden ceiser Carl „vercregen dat he vanden acht is absolueert.

„Also dat de sassen wth den dree frieslanden vertogen sijn." (F.)

(*) Hier heeft eerst gestaan *darna huldeden*, doch deze woorden zijn doorgehaald en later zijn er andere woorden over heen geschreven welke onleesbaar zijn. (F.)

(†) Met eene andere hand is hierbij geschreven, „de droegen „den hertoch van Sassens pertie." (F.)

vnd drunck jn dien toren vnd hette ein groet glas wijns, daruan ein hettiger febris entstunde: he had oeck wenig volx vor gronningen, dewijlen he was entboden menende men solde hem de poerten vpdoen.

Voperius Tiarda. Gronningen was een heel jar belecht vnd benouwet vanden Sassen. So dat de raet na passchen mitten gilden vnd borger raet hilden mitten sassen to handelen. Wijt der Sassen ouerst was wreet houerdig strack, doch besloten vm Wijth jntohalen vnde vande huldinge mitten hert. van Sassen to spreecken: Hierto sint na wijt jn aedwert personen ordineert, dan als se int schip sollen gaen to sitten vnde dewijlen tvolck noch al bijeen was, quam een man vnd frou de to Awert gefangen west weren, welcken vm dat se arm weren, hr vijth had aldaer nosen vnd oren aff laten sniden, so dat (wowal de gemeen borgers al haueren broet eten) dit nochtans nableeff, vnd sunden anden graff van Emden, vnd huldeden denseluen vm hoer to vntsetten tegen h. georg van Sassen. Vmtrent S. Vijthi is des h. van Sassens marschalck wth Mijssen in Frieslant comen mit vole geldes den knechten vor gronningen darmit to betalen, vnd heft se wth betalet vnd ider is sijn wech getogen, van welcken nicht ener mocht to gronningen doerreisen, dan worden voer de poerte spisiget, dit nemen de knechten vanden graue seer oeuel. De *marschalck vnde des hert. raet hebben den graue stadtholder ouer gronningerlant gemaket vander lauwers tot der eemse to* mit seecker articulen vnd scrifften, wo sijn gnaden sich darin tegen den hertig sol holden, vnde dit to wederseggen vnde darto hebben se hem jarlix seker tsolt belouet vander landen jncomende renten, darto 30 dusent koerfurster gulden eens to betalen als der hertog hem dat stadtholderschap verlete. mit desen woldaden meenden de Sassen den graue tot hoer to trecken, vm mitter tijt gronningen to krigen,

vnd vp dat he oeck den hertog niet sol voert wth vrieslant driuen, oeck had der hertog geen gelt tot langeren belegeringe. Sus hebben de Sassen westfrieslant, de graue gronningen vnde den landen in vreede regeert tottet jar 1514, de Sassen hilden Winsum vnde weerdenbrasz blockhusen euenwal jn. Haec Voperius Tiarda.

Voperius idem. Anno 1502 quam h. jurien van Sassen in brabant mit h. hinrich sijn broder, vnd sendeden graff hugo tot een stadtholder in vrieslant. Darna quam h. jurien in vrieslant vnd worde in ostergo westergo 7 *wolden stellingewerff, vnd jarlix de* 21 *penning aller vpkumsten gelouet vnd anders niet, vnd hefft nie statuten vnd ordinantien gemaket. Dat ouerste recht vnd hoff is to lewerden ordineert, vnd enerleij mate ouer heel vrieslant.* Darna besettede he de blockhusen harlingen lewerden ziardamahuesz, toech vm S. Margarete na winsum vnd Mijssen. Men hilt gode vnpartijge justitie in vrieslant bijden sassen, den armen als den rijcken vnd sochten des lants nutte mit dijken vnd allen dingen sijlen wateringen, etc. Hactenus Vop. Tiarda, qui tamen videtur errasse quo ad annum et tempus vt infra patebit anno 1506 *et.*

Vor desen dingen etliche, vp dat vorsc. schriuent des grauen vnde der giselers, is so vole gefolget dat de landen vor dominica oculi a° 1500 sint verschreuen, vm middelen to finden den grauen tho betalen: dan off wol de landen de penningen vander stadt weder hebben wolden daruan vorsc. is, so wol de stadt dar doch niet an, dan geuen vor, dusent mannen jnden vmlanden to noemen, van welcken een jder solde leenen vijff golden gulden, welcke solde maken 5000 golden gulden (twelck doch hoer wise is den vmlanden so glimplich alles vp den halssz vnd jnden sack tho schuuen vnd suluest darbuten to bliuen) To deser vpboringe is gedeputeert Eggerich Ripperda hoffling to godlinse: dit bleeff oeuerst vnuulgetogen want de lanschap daer nicht an wolde.

Anno 1500 scrifft E. B. quam de Grote garde to Bonne, darouer was Vlrich van Dornum ouerste gemaket. Bisschop Frederich van Baden to vtert makede een bestandt van veer jaren tijt tusschen hert. jurjen van Sassen vnd Grongen des de grongers erst jngebroecken vnd Edellueden husen, in een tocht naden Dam vmgeworpen hebben.

Vp Viti a° 1500 quam graff Edtzert mit macht ouer, den Dam tho entsetten, de he hefft mit den sinen verlosset, den gronningers geslagen, vnde an 300 borgers mit twee borgemesters gefangen, elff venels erlanget vnd to emden jnder kercke gehangen. Vridages vor S. Cecilien jn nouembri, quam de graue weder jn den Dam, vnd vp Cecilien dach quam der gestrenger georg van Toren vriher, van wegen des Romisschen rijxgestandt, toech van daer na gronningen vnd weder volgents tho rugge. Hierna vp S. Lucien nacht wolden de gronningers boeuen den Suene vnd versegelde breuen off tractaten den Dam ouerfallen hebben, darto se gereedt hadden ledderen branthaicken vnd anders, dan leten hoer voernement noch na. Georg van Toren.

Anno 1501 jst huesz vp den Oirt vnde dat blockhuisz binnen lewerden gebouwet. Saterdages jn den vasten vingen de gronningers Hillebrant Entens to middelstum hoffling als he wth crafft des vorsc. Suenes weder bij den sinen gecomen was, vnde se wundeden hem seer, fuerden hem jn der stadt, vnd leden hem jnt jser, hoenende hem seer mit woerden vnd smaheiden: so dat sinenthaluen de ander hofflingen an den bisschop van vtert vnd enige steden mit verscheiden scrifften ansochten vm voerschriuent tho entens entlediginge. Inden Dam weren Eusums Edlen vnd vole Inbroeck des verbunts.

Dam fortificatie.

bueren an hoer sijde. Vm S. Geertrudis worde de grafft vm het closter to Appingedam hen an den notwech gegrauen, darto schickede de graff to oestfrieslant etlich volck tho hulpe: de vant kleijoldampt weren daermit jnt arbeit. De gronningers oeuerst druweden den Dam to vernelen, so dat de graff dar hondert knechten mit twe halue slangen jnschickede. In gelderlant was een grote vergaderinge van knechten, de quemen vmtrent Seruacij episcopi bij deuenter, dese garde toech also doer twente drente als nemants waruan wuste vnde quam den andern dage vor hemmelfart vor den Dam. Vp hemmelfarts auent toegen dese knechten wederum bouen dijckhusen ouer het leege lant, vnd leten etlich doeden an den suder sijdt vanden Dam verbij dijckhusen treckende, dewilen se sich stelleden offt se wolden stormen na Frou Beteken huesz, vnde aldar wal twe vren jn orden stunden: vnde toegen tegen auent na Vpwijrdum, vnd voert na Fermsum. Vp dage Ascensionis domini wunnen se den Sijll: dar leden se een venel knechten vp, toegen weder na Vpwierdum, bruggeden bij nachten ouer het diep tegen Solwert, vnd sloegen hoer legeren to Vpwierdum vnde Solwert, van daer schanseden se alle dagen neger an. So dat de Damsters hoer daerentegen bereit makeden mit wulle sacken, flasz, hete ketelen, pick, teer, vlinten vnd anders tot affweringe des storms. De viant leet jnt leger komen vole wagens mit hoeij, welcke des vridages vor pinxter tegen den Solwerder poerte ande horne, ende oeck ouer het diep bij nachte tegens heer Bolten huesz, ende Luitken huesz gefueret sint worden. Des andern dages Pinxter auent snachts tusschen 1 vnd 2 sondt de graff van Oestfriesland 100 knechten elck mit een saxken busse puluer jnden Dam de bij nachte van Oterdum, bij den hogen warff bouen vpwierdum, ouer de groeue heercomende, enen van des viants schaerwacht ersloegen,

Sijl besettet vanden gronningers.

3 er 4 gefangen jnbrachten. Als dit volck jn was komen, maickeden de Damsters een allarm van binnen, welck de viant hoerende, vil mit gantser macht an den horne van Solwerder poerte, bij her bolten huesz, Frou beeteken huesz, vnd so langes her, vnd stormeden, schuvende den hoeijwagens vor hoer heer an den grafft, dit duerde anderhalff vrh. De damsters schoten mit bussen boegen, goeten mit heet water, smeeten mit vlinten, so dat de viant most wijken mit verlusz van 300 doeden vnd gewundeden: binnen den Dam bleuen mer 3 vnd worden wenig gequetset, kregen alle de hoeijwagens tot 50 tho. De gequetsede vianden worden na gronningen gefuert tho meisteren vnd genesen. Vp donderdage na Pinxter queemen de schutten wth gronningen, mit den wth den vmlanden oeck vor den Dam vp den westersijdt, dar dese sich beschanseden tegens het Cloester. vnde makeden eenen dam ouer het diep vander moncke moelenberg, na S. niclaes mole, want den cloestermole hadden de damsters suluest verbrant. dan S. niclaes mole hadde de garde jngenomen, schoten mit haicken darwth jnden dam, dan sunder schaden, wo wal hoerer ses vp der molen van hoer egen puluer verbranden. Vp dage Seruacij et sociorum eius ruckeden de gronningers mit een deel van den knechten voer dijckhusen anden grafft, dar Egrich Ripperda mit 24 mans vp was. de gronningers vnd knechten voeren mit scheepen ouer den grafft, stegen sunder enig jegenweer dar in vnd steecken der gronninger venl then venster wth roepende vole spitige woerden jnden Dam. De gronningers hadden an een gemaket twe torffschuten, anden sijden vpgebouwet, bouen verdecket also datmen vpgerichtes lijues darin gaen mochte, ther sijden vnde vorwth den schepen weren bussegaten. darmit legen se dach vnde nacht vpt diep voer den boem, vnd schoten seer jnden Dam. De damsters

noemden dit schip Arcke, vnd repen en an se solden ankomen. de gronningers vnderstunden wth deser arcke de krammen wth den boemen to houwen vnde tho sniden, dat de wth den dam mit scheten vnd smijten wereden. De jnder arcke hadde twe cabelen gefastet an den pael dar de boem an gesloten was, vm dien wth tho winden. jnden dam was ouerst ein kunstig kloeck swemmer meint hilligedag genoemt van grimersum dese verdeende twee golden gulden, vnd swemmede ter gelegener tijt jnt schermutzel van ses stunden vndert water anden pael, vnde loesede den cabelen vnd bracht se jnt Cloester binnen den Dam. Her hermen van westereinde bracht jnden belegeringe stedes binnen den Dam tidinge van graff Edtzert. De grongers stormden 7 dagen vergeues so dat de grafften vul doeden worden vnde de here den Fromen Damsters sunderling beschermede. Do quam graff Edtzert mit Butjadingers (de weren sijn vnderdanen noch) Emders haken veltstucken halue slangen slangen to Oterdum vnd Reide an mit 20000 man vnd gaff dar sijn meninge voer vnde de oirsake vm den Dam to entsetten. So dat se lustig weren vnd toegen na Fermsum, dar hoer de Gronningers to moete toegen. De Butjadingers wolden alleen slaen vnde toegen vm den wint vnd sonne to krigen, vnde de graff schoet dapper darin, sodat se worden vordreuen vnd van den grauen mit rueter verfolget vnd lepen hen vor gronningen tho so datter bleuen 3000 gronningers vnde dar worden gefangen Jan mepsche Egbert Coning, Gosen schaffer mit 300 borger.

Edserdus inuictus gronningensibus intulit ictus,
Altera post Viti, cum nil potuerunt reniti.

Thuessz vp de Muede hadden de gronningers jn, de hoefftman darup was jan hoetviller mit sijn groene tenten. De graff vnd hofflingen der vmlanden legen to

gerlsweer, vnde leten jn Wittewerum to maken een wagen mit ses peerden, leeden darup een grote karne vnde foerden den voer dat huesz, de hoefftman begeerde sprake to holden, gafft huesz vp vnde het worde wechgesleten. Anno 1503 vp een harde vorst liep vntallick volck wth emden vpt ijsz in den Eemse, vnde dat ijsz worde gaende dar nemant van wust. Dit sach een man vp de mure staende vnd liep na den kercke stack dar ijlich een reiden huesz in brant vp dattet volck jlich na den brant to lesschen jnlopen solde, als geschag, vnde solden sunst den eemsz affgedreuen vnd verdruncken hebben. Haec E. B. scribit.

Darna quam de graue vnd versloech den gronningers. Vnde Anno 1505 na expiratie des bestandes alse des Fursten van Sassens stadtholder jn westfrieslant, hugo graff van lisenach sich vm groningen anto gripen verbunt mit graff Edtzert, vnde quam he jn Aedwert. Jtem Anno 1505 schickede hert. Georg van Saxen Juncker Feijth van Draechstorff, vnde de quam mit in aedwert vnd Selwert, vnd makeden blockhusen vp winsummerdiep, hoechkercke germerwolde. Hierna makede der graff jn oestfrieslant dat blockhuesz den weerdenbrasz bij Ponterbrugge, vnde dit hadden de Sassen jn. Dat lant to Mijssen was wijth gelegen so dat graff Edtzert verlede den hert. van Sassen 100000 gulden. Desen winter worden alle dese vesten wal besettet, dat oeuerige krijgsfolck wort ouer winter verloeuet. De graue toech na Emden vnd wachtede vp sijne verschoten penningen vanden Fursten weder to becomen, als oeck Crantzius scrifft. Anno 1506 weren de gronningers benouwet, vnde vijth van drachsdorff de hielt sich schentlich mit der groninger Frouwen, vnd sneedt den de kleder vpt nakende lijff ant middel aff, vm deses vnd vm dat kummer villen de grongers na haren wth vnde verdreuen dar den Sassischen, vnd kregen

Hert. jurjen van Saxen.

een vnsin vpden Sassischen, dan se handelden to grisemoncken mit graff Edtzert (als de nu den hertig niet meer mit eede meende verbunden to sijn) vnd se loeueden den graue een huesz in grongen so starck als he wolde. Haec E. B. oculatus testis scribit.

Peucerus ad chronicon Carionis a° 1576 Lugduni per petrum Santandicanum pag. 1055 scribit;

Albertus Saxo inde arma in Frisiam conuertit quam in praemium confecti belli et sumptuum compensationem Maximilianus procerum jmperij consensu ei attribuerat propiam. Huius etsi magnam partem subegit tamen interceptus morte filijs imperfectam victoriam reliquit. Sed eum oppugnatio Frisiorum euentum habuit vt quamquam a georgio et henrico fratribus ducibus Saxoniae graui bello domiti magna ex parte in potestatem illorum concesserint aliquanto post tamen conspiratione comitum et ciuitatum, quae alieni jmperij jugum nondum subierant ad defectionem inuitati, deserta fide se rursus in libertatem vindicarint. Saxonibus belli pertaesis in prouincia procul ab ipsorum ditione dissita, cuius et incerta possessio, et administratio sumptuosior quam fructuosior futura esset. Mit desen steden is gemeenth gronningen vnde etliche westfriessche steden. De vmlanden bleuen in horen eedt den Saszen gedaen vnder dem stadtholder des Fursten van Saszen alse stadtholder ane enige ander huldinge edder vernieringe hen ther tijt tho dat se hores eedes vntslagen geworden sint.

De gronningers al se geen hulpe kregen van vtert offt campen deuenter zwol, verleten se horen here den Bisschop voert, vnd gingen vnder graff Edtzert. Vnde is jn dier fuegen niet nije dat dese stadt sich roemet dat se mit gewalt niet jngenomen sint: de so balde mit so wenig belegeringe vnd beënginge horen heren verlatende vnder einen andern gaen, wo hier vnd vol-

gents gesehen is. Dit gescheen sijnde sede graff Edtzert dem hertig van Saszen sijnen dienst vp: nam oeck vole schepen mit wijn beer rogge botter: vnde makede juncker Vijth wijsz he wol gronningen jnneemen van wegen des hilligen Romschen rijx, daran Vijth sijn mishagent hadde.

E. B. scrifft. Als de graue nu na gronningen toech int verbij trecken scheeten de Sassen wth germerwolde Maurits van Doernum ein peert aff. De graff toech mit 6000 man na gronningen.

Graff Edtz. to gronningen gehuldet (*).

Also quam sijn Gn. Anno 1506 mit 4 venl vp meij tho hogerbrugge, dar toegen hem de gronningers to moete, brengende der stadt sloetelen, haelden hem jn mit klocken lueden vnde groter reuerentie vnd logierden hem jn Conings huesz ant breemarckt vp den Suedersijdt. vor den doere wakeden 200 mans, jnt kerckengaen hadde he 28 helbardiers vnd vole junckeren: Tusschen steentilpoert vnde oesterporte lede he een vast huesz mit wallen vnde toernen darin. Juncker vijth dit seende toech en wech, vnd verloeuede sijne knechten, behaluen de vp weerdenbrasz vnde Awerderzijl leegen. De furst van Sassen schreeff an den graff fruntlich vm dat he jn sijn denst was, he solde hem gronningen jndoen, dan de graue antworde dar niet vp. So dat de graue van den keiser vnd choerfurst to Collen worde gedaget, twelck he oeck versatt. De huldebrieff is dese. Wij Edzard ende Vko ghebroderen Grauen toe Oestvreeslant voer ons onse aruen ende nakomelingen vp de ene, ende wij Borgermesteren Raed, gheswoerne meente Boumesteren ende anders ghemeente der stad Groningen vp de ander sijden bekennen ende doen kond mit dessen openen breue dat wij tot reddinghe ende ontsat der vorss. stad Groningen

Huldebrieff des grauen.

Urk. a 1506 (exorcy

(*) Met eene latere hand is hierbij gevoegd: „niet jnden omlanden." (F.)

mit malkanderen verdragen ende ouergekomen sint jn formen maneren conditien ende articulen hijr na bescreuen Jnden eersten dat de van Groningen den Grauen to Oestvreeslant jn namen van wegen ende to erkentnisse des hillighen Rijks mit een antal volks neemlike tusschen dusent ende achte hundert manne ongheueerlich jnder stad laten solen jtem dat oeck de van Groningen eer de Graue to Oestvreeslant jnde stad kompt, mit den de dat Regiment vander stad hebben, den Grauen to Oestvreeslant voer der stad poerte jn name als vorgesc. ontfangen ende desseluen gheliken van wegen des Rijks hulden ghewoentlike eede ende plicht doen solen jtem dat oeck de van Groningen den Grauen to oestvreeslant van stunt an ongheweijgert als he jn de stadt koempt, een der poerten na des Grauen gheuallen jnrumen ende de poerte beuestighen, offte een ander veste jnder stat vprichten ende maken laten solen Beholtlick enen ijtliken sunderlinghe der kerken ende stichte van wtrecht hoer rechticheijt als se an de stad mogen hebben jtem dat de van Groningen den Grauen to Oestvreeslant jn name als voerghesc. alle de regeringe der omlanden afftreden ende sich der landen noch der stad ouericheijt neet annemen solen. Beholtlick der stad hoer administratie van Rechten bijnnen der stad na older ghewoente als jn enen artikel vermeldet wordt jtem dat de van Groningen sulken schaden ende vnkost als de hartogh van Saxen mit sinen verwanten oeck de stad Groningen jn deser veden an beijde sijden ghenomen ende gheleden mogen hebben allenthaluen tot erkantnisse ijtliker ffursten des Rijks onpartigich van beijden scheelachtigen parten daer to ghekoeren stellen solen Doch so sal ende will de Greue to Oestvreeslant dorch voechlike weghen mit handelinghe dat beste den van Groningen to guede daer jnne doen also voel he ommer biliker wijse handelen ende doen mach ende

sunderlinghe vanden schaden tusschen de junckeren der omlanden ende der stad Groningen jtem dat de van Groningen sunder weten end wille des Greuen to Oestureeslant gheen handelinghe heemlick noch openlick mit ijenigen heren steden offte landen de ghemene stad anlangen muchten hebben noch holden solen jtem dat de van Groningen mit den Grauen to Oestureeslant enich guet middel ende maneer vinden ende verordenen solen, waeroff de Greue sulke onkoste mit onderholdinge der luden ende vesten wt den landen nemen sall jtem dat de Graue to Oestureeslant jn namen ende als voergesc. de stat Groningen onuerhindert sal bliuen laten bij alsodane vrijheiden priuilegie rechten olde heerkomen ende gude ghewoenten als se bes heer jn hoer stad gehat ende gebruiket hebben des gheliken de ghilden bij hoer vrijheiden ende rechten na vermeldinghe hoer breue ende zeghele vander stad Groningen wtghegheuen jtem dat de Greue to Oestureesland sal enighe personen wt de Erbarheit vander stad van Groningen na sinen gheuallen verordenen, de van wegen ende jn siner gnade name bijnnen der stad Groningen recht administreren ende doen solen van alsodane renten ende schulden als voertijdes onder de hoefftmans der stadt Groningen recht offte ghebot na vermoghe verscriuinge ende versegelinghe ende anders ghewoente der hoefftmans recht, submitteert onderghesat ende verplegen sint gewest na olden maneren ende kosten des seluen rechts jtem dat de Greue to Oestureeslant der stad Groningen hoer borger ende jnwoners mit de bewanten ende bijstanderen alle oer guderen rechten ende herlicheiden de se jnden omlanden to deser tijd ghehat hebben ende namaels vercrighen mogen onbehindert ende onbespeert volghen hebben ende gebruken laten solen oeck wodane ende waer de ghelegen sint jtem dat de Greue toe Oestureeslant nement to laten sall

Dat de Raet den gilden so priuilegieert hefft.

koern dat jnde omlanden ghewassen js wt den lande to voeren sunder een ijtlich mach dat koern toe Groningen offte ten Dam to markede brengen ende verkopen jtem dat der borger ende jnwoenre der stad Groningen guderen solen doer de omlanden toe water ende to lande sunder alle tollen ende onghelt gheuoert moghen worden jtem dat de Greue to Oestureeslant dat Groninger beer jnde omlanden na olde maner gaen sal laten jtem dat de Greue to Oestureeslant van dat stapelrecht van de vette waer mit rade der stad van Groningen to der stad ende dat ghemene beste so voele ommer behoerlick sijn mach handelen end voeghen willen jtem dat de Greue toe Oestureeslant der stad Groningen borgers ende jnwoners an hoer lijff offte guden neet beschadigen laten ende offte sulks ghescheghe, mit eernste straffen sall, oeck de van Groningen tot hoeren rechte truwelick ende gnedichlike schutten ende schermen ende alle mishaechlicheijt offte verdreet voer dese tijd gescheen ijeghen se sijnken laten ende vergheten solen ende wilen dijt alle wo vorscreuen staet louen wij Edzard ende Vko ghebroderen Grauen to Oestureeslant jn name ende als voerghesc. voer ons onse aruen ende nakomelingen vast ende onuerbroken to holden bij den eede den wij den hillighen Rijke ghedaen hebben trwlick ende ongheueerlich Ende wij Borgermesteren Raed Gheswoerne meente Boumesters ghilden ende anders ghemeente der stat Groningen voer ons ende onse nakomelingen ghelouen des gheliken oeck dijt vast ende onuerbroken to holden bij den eed den wij hoer beijde ghenaden doende, verscriuende ende versegelende worden, trwlich ende ongheueerlich To orkonde hebben wij Edzard Graue vorss voer ons ende onsen vrentlicken lieuen broder dessen brieff mit onsen anhanghende jnghesel ende wij Borgemester ende Raed vorss. voer ons ende van onss ghemene stad weghen mit onss stad anhangende jnghesegel

Koren to Dam to marcket tbrengen.

Stapel.

witliken laten verseghelen ende verseghelt Ghegeuen jnden jare ons heren dusent vijffhundert ende sesse vp sunte marcus auent ewangheliste (*). J. R. Desen tractaet heft dese stadt buten den vriesschen naberlanden mit sijn gnaden gemaket, vnde sijn gnaden ouergedragen de regeringe der vmlanden, de doch der stadt nicht thogehoert jnt aller geringste. Hierjn is oeck angemeldet dattet borger gildtrecht van der stadt ouericheit is gegeuen also mach het oeck mit dat oldermans recht gescheen sijn: jtem se trecken hier enige articulen jn alse hoer comporterende, de doch men den tijt so lange tverbunt steet hoere stadt behoren. Jtem se nemen sich an alse offt hoer hoefftmans enige judicatuer van schulden offt renten de anden hoefftmans verwilkoert sint: Twelck doch ein abusus is, dan alle saicken vnd erste jnstantien hoeren to lantrechte. Dat der graue hoer tho dat stapelrecht sal behulpelich sijn is arguments genoech datse t stapelrecht jnden vriesschen naberlanden niet en hebben.

Regeringe der vmlanden.

Stapelrecht is der gronningersniet.

Anno 1507 storff graeff Vcko vorsc. vp S. Margareten auent. Anno 1508 E. B. Darna hefft de graff Prelaten Hofflingen vnde trefflichsten Egenerffden jn gronningen geeisschet vm 6000 gulden jarlichs thot des huses vnderholt vptobrengen, vnd vm alle Appellatien jnden Dam vnd Winsum twemal des jars to verclaren. Anno 1508 js tho Munster een dag geholden tusschen den h. van Sassen vnd grauen to Oestfrieslant. an des hertogen sijdt was graff Ewerwijn van bentem Andes grauen sijdt weren Sickinga Coenders Canter vnd jan braemsche boumester. Haec E. B.

Anno 1509 js vp cosmi vnd damiani een grote waterfloet geweest vp Michelis oeck. jn ditselluige jar, vnd anno 1510 vnd 1511 sint de landeswaruen vnde

(*) Gedrukt naar den oorspronkelijken in het archief te dezer stede. (F.)

verclaringen wo wal staendes verbundes, tho Winsum vnde ten Damme geholden, als wth beredingen vnde mandaten to seen is. Anno 1512 geschach dese Sententie. Wij Maximiliaen van gottes genaden Erwelter Romisscher keiser tho allen tijden vermeerder des Rijckes, jn germanien, to hungarien Dalmatien ende croatien etc. koning Ertzhertoge to Oisterrijck, hertoge to burgundi to brabant, Ende pfaltz graue etc. Doen dij Edtzert graue to Emden to weten, als wij dij jn verschener tijt doer vnse keiserliche citatien ende gebotsbreuen, vp den veertijnden dag na ouerantwordinge derseluen onser citatien, vor vns to erschinen geeissche vnde geladen, vnsen keiserlichen spruch vp den handelinge, so de Ehrweerdige Philippus Ertzbisschop to Collen des hilligen rijcks doer jtalien Ertzkentzeler onse leue neue ende Churfurste, voerwijlen Wilhelm hertoge to gulick ende berge: Ende de Ersame vnse leue andechtige lodewijck van Sensheim lantcommenduer duetsch ordens der Baleij to Couelensz jnden gebreken tusschen den hoechgebornen Georgen hertogen tho Sassen lantgrauen jn Duringen ende Marckgrauen to Mijssen onsen oemen Fursten Raet ende Ewigen gubernatoir der Frieslende eins, Ende dij anderdeels geholden hebben, tho hoeren vnde to vernemen, luet derseluer vnse citatien derhaluen wthgegaen. Dewijle wij nu jn sulcker handelinge claerlick befinden dat du den genoemden onsen leuen oemen vnd Fursten hertog george van Sassen na affgange voerwijlen hertoge Alberten sines vaders, vnbillix oick tegens vnse commiszien, declaratien, ende dine eigene verwillinge ende verschriuinge geweigert heuest de lehen diner graeffschap to vntfangen, ende darom geboerlicke plicht to doene. Ende dat du bouen dat du bouen dat he dij tot siner lieffden stadtholder jn Oestfrieslant ende den vmmelanden geordent, ende dij oeck Stadtholder dersuluigen to schriuen ende to

noemen vergunt, derseluige lande to verziene, ende siner lieffden ouerheide to hanthauen beuolen daertegens gehandelt: Ende de appellatien, so van denselfften lande an sijne lieffden gescheen, tho verhinderen vndersteest. Deszgelijcken de bewilligte gulten vnde renten niet jnbrengest ende verrekenst: offte hem sinen geboerlicken deel darvan niet geeuest, Daerto de vanden Damme, de van den Olden ampte, ende andere tot der huldinge ende vnderdanicheit niet brengest. Oick de versekeringe ende caution der lande tegens betalinge des geldes, so dij vp den vmmelanden verschreuen aff to treden niet doen willest tegens recht ende billicheide. Oick de breuen ende verdrage tusschen w gemaeckt ende vpgericht: dewijle nu alsulck dijn vornement vnbillick, oick tegens vnse wthgegaen commissien ende declaratien is: ende vns als Romisschen keiser darin to seene geboert, ende tho vultrecken schuldig sijn. Ende sonder weijgeringe ende vnse ferder wisinge doen sollest, dwelcke wij doch wth forderen ansoken ende bericht, vielgenoemdes onses Oemen van dij verachtlicken ouergangen befinden. Demna so gebeden wij dij bij vermijdinge vnser vnde des Rijckes sware vngnade vnde straffinge, darto vnser vnde des hilligen Rijckes acht ende auer acht ernstlick mit desen breue, Ende willen dat du vnde dijne leens eruen de graffschap ende alle andere stuck vnde goeden so van vns vnde dem hilligen rijcke tho leen gaen vnd roeren nu henforder van den genoemden vnsen leuen Oemen ende Fursten hertoge jurjen van Sassen ende sinen eruen to leene entfangest, hem oeck darvan gewoenlicke Eede vnde plicht doest, getru gehorsam, dienstlich ende gewertig tho sijn, ende to doen als einen leenman sinen leenheren to doene geboert, Darto so seggen wij dij diner leensplichte, offt du vns jn enigerleij wise verwant waerst, ende dij deszhaluen tegens deseluen vnse befeel to behelpen ver-

meindest, jn crafft deses breues ledig ende losz: Also dat du hem vnde sinen eruen nu henforder darmit verbunden ende verplicht sijest, dij oick des Titels des stadtsholderampts, so lange dij sijne lieffte dat willens is to laten, gebruickest. Ende de appellation an sijne lieffte tho doene forder niet behinderst. Oick de ouerheide trouwelick hantholdest, ende niet vntrecken latest Ende de gewoentlicken bewilligeten rente jnden vmmelanden als dinem ampte thostaet vlitig jnbrengest Alle jar gewoentlicke redelicke betalinge des so du daruan schuldig bliuest. Oick wat du der Oirt an dese tijt met jngebracht ende vntricht heuest, vntrichtest vnde betalest. Ende de vanden Damme, de vanden oldampte end andere so vnsen oem hertog Georgen niet gehuldiget noch gesworen sijn, darto dwingest vnd holdest, darmit sij huldinge vnd lofftenisse doen, Ende anders alles dat vulbrengest ende vultreckest so tusschen den genoemden vnsen Oemen vnd Fursten van Saszen ende dij vpgericht ende besloten is: diergelijken genoechsame caution ende versekeringe geuest, wanneer dij sijne lieffte des geldes so dij vp den vmmelanden vorsc. is betalet, dat du alsdan siner lieffden deselffden vmmelanden terstont ende sunder weigeringe ende schaden afftreden, ende de tot sinen handen stellen ent antworden wollest. Ende dat alles ende itlickes jn tween manet naest na ouerantwordinge deses onses befeels vultreckest, jn maten du dan tho doene schuldich bist, ende wij vns tot dij ganselicken verseen. Daruan doestu vnse ernstlicke meninge. Woe du auer dat niet doest vnde forder vngehorsam erschinest, so worden wij wth ouerheide geoersaket met den bouengesc. ende anderen penen end straffen tegens dij als vnsen ende des Rijx yngehorsamen verachter voir to nemen ende to handelen, daerna weet dij to richten. Gegeuen jn vnser vnde des Rijxstadt Coelen am einvntwintigsten

dage des maents Septembris na Cristi geboerte vijfftijnhondert ende jm twelefften vnser rijcke des Rommisschen jnden souenttwintigsten, des hungerisschen jm dre vntwintigsten jaren.

De citatien off breuen des keisers sint vanden predigstoel gelesen sijn gnaden ouerst heft des papijr vnd enckets wenig geachtet. Anno 1513 is tusschen den hertog vnd graue een dag geholden to Paderborne. Anno darna ener to Herforden Darna beginde de krijg tusschen beiden. Anno 1514 storff Elisabetha van Retbergen graff Edtzers gemaehl vp Alexij. vnd is h. Georgen van Sassen jn persoen gecomen vor gronningen mit 9000 knechten, oeck mit rueter vp den 9 Januarij. Vmtrent den 18 toegen de knechten wth aedwert na hogebunde jndes grauen lant to brannen doetslaen roeuen etc. Andes hert. to Sassen sijde weren hertig hinrick van brunswijck hert. van louwenborg, johan van oldenborg, hero Oemken, juncker Cristoffer van jeuer, vnd anderen hern gesandten. Mit desen vorsc. knechten toech hert. hinrick van brunswijck voer den vreedborg welck vnwinlick was vnd vor twe jar vorsorget, twelck Ripperbusch vpgaff. De van Oldenborg nam graff Edtzert heel Butiadingerlant. De graue plunderde darna jeuer wth. De witte hoep worde van Otto van Diepholt geslagen. Wunsdages to midfasten toegen dese knechten na Delffzijl ouer vnd wunnen dat. Donderdages na midfasten toegen de wth Aedwert jn Essen. Dingsdages vor palm quam de graue ouer vnde dreeff den Sassens wth Fermsum Oterdum, vnde nam dat huesz vp den Sijl vorsc. weder jn, vnd worden 80 doetgeslagen 400 gefangen. Vridages vor palm verdrunck de graue 700 brunswijckers. Den 18 Aprilis sint de borger vnd schutten an Ailco Onsten huesz to Sawert vnder voeten geworpen vnd geplundert den molen to winsum gebrant een groten roeff wth den Marna gehaelt den kercke to

Suitwolde gewunnen, de hoptman dar jn seluest derde geslagen, 38 gefangen. De hertig toech weder van Essen na Aedwert, vnde bouwede Delffzijl weder vp twelck de graue begint hadde. De graue sandt darna hoptman Otto van diepholt mit 36 scheepen vp Ambrosijdage versloech den Sassens vanden Sijl, to Oterdum, end vm den Dam entsetteden den Dam vnd cregen hoer geschutt. In Dorckwert worde tusschen den hertoge van Sassen vnd graff Edsert ein bestant gemaket, Andes hertogen sijt weren de graff van Constans, graff hans van hunstain (dem des grauen van Bentems dochter belouet was) vnde de graff van küningstein. Andes ander sijdt weren Mester willem pastoir to S. Marten Mester hicce van Dornum, Mester Hercke, dre Doctoren, juncker Vlrich van Oldersum, Peter siccinge borgemester, gelmer Canter raetsher, dese verspreecken dat de graff to Oistfrieslant vnde van Constans solden to Selwert tsamen komen als geschach, wat oeuerst dar gescheen worde heemlich geholden. Oeuerst darna hefft de graff Aedwert belecht mit 10000 man vnd geschutt darunder de halue stadt gronningen was, vnde de witte hoep lach in Aedwert, se leegen 10 dagen darvor. Vnde na desen vp enen vridage toech de graue na gronningen: sondages na Embden vnde had vnderwegen schier vanden Sassens gefangen worden. To Emden rustede he scheepen, vnde dede enen slach to water mit den Sassens, den he wun, vnd kreech grote lueden gefangen. Vp dage Seueri geboet de hert. van Sassen, dat alle lueden een mijle vm gronningen solden vluchten, vm de stadt to krencken: vnder desen quam hert. hinrick vor knijpens; twelck hem de hoeffling Roleff aldaer opende. Oeck wunnen de Fursten Goedense. Darna toech h. hinrick mit den van louwenborg, Oldenborg, Jeuer, here oemken vorse. vor Meerhusen vnd bestormden dat blockhuesz, dar he an de 800 doeden

Bikumst to Dorckwert.

liet, des andern morgens ouervillen se dat mit macht, vnd sloegen alles darup doet, datter bouen een niet affquam. Vnder des worde Aurick vanden borgers suluest den 4 dag na passchen wthgebrant. Den 26 Maij toech de graue hert. hinrick bij Meerhusen tho moete, vnde sloeg hem 600 man aff: vnde den 23 dag Maij reisden de Saszen mit Caspar jegelar ridder, Andriesz ploech 3000 sterck vnde smeten Delffzijl vnder voeten, de hoptman darup luleff Tagge verliep dat huesz. Den 25 Maij quam h. georg van Sassen mit hert. Philips van geubenhagen mit 200 peerden jn aedwert, vnde toegen mit macht an hoechkercke, nemen den kercke jn. Vp denseluen dach kreech hert. hinrick stickhusen jn. Den 8 junij vmtrent, vp S. Iohannis wort germerwolde vast gemaket. De graue van Emden toech na Sutphen an den hertig van gelre vm bistant stellede juncker vlrich to een stadtholder vnd maket mit den hertig een contract vnde de graff gaff den her. van gelre 18000 gulden. Hert. hinrick lach vor den Oirt vnd schoet geweldig darin, des grauen volck de legen etlich ouer den Eemsz in reiderlant, vandaer schoet een bussemesters jongen schoet hert. hinrick den halven kop aff am auende johannis babtistae: vp den Oert legen 600 goeder knechten. So dat hertig Erick sijn broder vnde de junge hert. hinrick sijn sone mit 3000 knechten vnd groff geschutt na Aedwert toegen. Vridages na visitationis Mariae quam de graue vanden hert. van gelre mit 400 peerden, 300 knechten. Den 14 julij bestormeden de Sassen den mole vor Ebbingepoerte vergeues. Den 21 julij toegen de Saszen wth Selwert vor den Dam: vnd stormeden dremal wth Selwert vp den dam, welckes Otto van Diepholt vnde Vuncke van Aenholt jn hadden: oeuerst jnt stormen weeck hans ter molen, vnd quam jnden kercke: aldaer queemen de Sassen ouer, vnde sloegen alles doet, vp

G. Edtzert reiset na gelderlant.

Moert ten Dam.

der straten vnd wat vp den Altaren was, want hert. hinrick riep al, leuen broeders wreecket mijns vaders doet, vnd sloegen doet 1060 mans vnd 5 vrouwen 2 kinder, Otto vnd Vunck worden gefangen na Medenblick jn hollant gefuert dar se jar vnd dag seten. Hans ter moelen worde losz gelaten. Na desen moert hadden de Sassens geen voerspoet offt victorie. 4 dagen hierna dagede de hert. van Sassen tusschen treitdiep vnde der Eemse mit schuppen vnd spaden alles vp jnden Dam: daer deden se hem een Eet van getruwicheit. Den 11 Augusti toech hert. Georg van Sassen weder na Selwert: vnde de ander hertogen na des grauen lant mit den swarten hoep, vnd branden roeffden daer weder voerfoets vp. De van gronningen tracteerden mit hert. Georg, ouerst se wolden den borg quijth sijn der hert. oeuerst wol den holden, vnde deszhalueń bleeff dat na. So dat de gronningers den hert. van Gelre ansochten horen heren den grauen verlatende.

E. B. in Chronico scribit. De graff had mitten hert. van gelre tracteert. Oeuerst Borgemester vnd Raet vnd mester willem pastoer jn gronningen hielden heemlich buten des grauen weten mit des hert. van gelre reeden gespreck vnd begerden enen bikumst, boden vole alleene dat se wolden dat vaste huesz quijth sijn. Darna leten se doer Mester hinrick van Lennep (de een geldersman vnder des graven Eedt was) den hert. de stadt anbeden mit schrifftliche vnde muntliche warunigen anden hertig *tegen horen Eedt* den graue gedaen vnde alle dangbarheit want de graue horenthaluen butjadingerlant vnd vole verloren vnd jnden wtersten noet bij hoer verbleuen was. Den h. van gelre gefil Lenneps bosschap wal, vnd sande Lennep mit commissie to rug an mester willem. *Also is het lutter vnwarheit dat de graff solde den Fursten* offt gronningers desen *Tractaet consenteert* hebben, als in der gronninger Cronijck steit. De graue

sande jan braemsche boumester anden Fursten vm dat contract natocomen. Darna oeck graff joest vander hoij vm deselue oirsake, de dar lange lach. De graff sande dem hertig suluer gelt klenodien ande 18000 gulden vm knechten to bekomen dat vp de tijt niet geschach: wante dit worde darna tegen den grauen gebruket. De 5000 knechten de der hertig van gelre wth Frangrijck erlangede, vnde jnt graffschaft van Bentem sandte bij Northorum to brannen vnd roeuen, denseluen toech graff Everwijn mit den swarten hoep to moete vnde dreeff se na gelderlant. Den 6 octobris kreg de graue slochter kercke stormerhant jn. Den 16 octob. quemen dar weder vor dre venel van den swarten hoep vnd worden dremal affgeslagen, verloren 50 mans: de ander Sassens togen na den Dam. Vp simonis vnd judae bestormeden de Grave den kercke to oestwolde, wunnen de vnd sloegen etlich doet vingen etlich. Darna quam Willem van Oeijen des hert. van gelre Marschalck vp gronningen mit Erkelens vnde Spegel vnd hadden heemliche Commiszie vp gronningen tegens den graue, de grave meende se quemen hem tho hulpe vnde toech bij hoer (se branden jn bentem, toegen na Coeuerden vnde vp gronningen). Graff Edtzert niet wetende van Mester willem borgemester vnd raets vntru, doch twijfelende an den hert. van gelre sprack de borger to gron. an vm hulpe tegen den gelderschen, dan vergeues. Dit seende dissimuleerde sijn Gnaden vnde toech naden Weerdenbrasz den gelderschen tho moete vnd toegen also tsamen jn gronningen. De graff badt Oij Erkelens Spegel se solden vp sijn huesz logeren, oeuerst de antworden dat Mester hadde hoer voerlangest begeert bij hem jn sijn huesz to logeren. Den graue van oistfrieslant beden de 4 borgemesteren des volgenden dages he sol den Eedt hoer verlaten: vnd hadden Mest^{r} gelmer Canter an sijn Gnaden gesant, dem Antworde sijn Gnaden dat

de Furst van gelre hadde louet hem bitostaen vnde darup 18000 gulden entfangen vm volck tho wege to brengen hem to entsetten, niet geloevende dat de Furst eenen eedt van hoeren stadt nemen solde, offte begeren solde: De stadt wuste wat grotester truwicheit sijn gnaden hore stadt bewesen hadde, oeck noch niet en wolde verlaten, oeuerst wolde sijne versegelinge mitter stadt holden, vnd hadde horenthaluen butiadingerlant vnd meer verloren etc. Darmit sint de gronningers affgegaen vnd vanden grauen hores eedes niet quijtgelaten, de graue hefft oeck jn den nijen huldinge niet consenteert. Des derden dages na aller sielen hebben de marckschalck van des hertogen wegen, de stadt vor sich jn de S. wolbrichs kercke dem ander eedt gedaen. Wante Oij Erkelens vnde de borgemesteren eesscheden den Oeuersten vanden gilden jn dese S. wolbrigskercke, *vnd vrageden offt se dem Fursten van Gelre tegens Sassen wolden* sweeren, sede voert Egbert Koning ja (mogelich dat hem noch sijn gefengnisz jnt sin lach) Also sworen se dem h. van gelre. Als se nu sus *gesworen hadden*, *vrageden* de borger offt oeck Graff Edtzert der *stadt den Eedt verlaten hadden*, *darup sede de ene ja: de ander neen*, de derde *jck en weetet niet.* So dat de borgemestern vor een vploep sorgeden: vnde derhaluen tradt *Mr jelmer* voert selue middelste altaer voer het koer vnde sede *ja de graff hefft vns den Eedt verlaten*, darmit ging elck na huesz. Welck *alles jck Eggerich Beninga mit mijn broder* Snelger Beninga angehoert hebbe. etc. Dan so de boem was so weren de telgen, vnde dit was de grauen loen, dat he sijn lant wijff vnd kindt dem Sassischen tho voeren gegeuen vnd verderuen hefft laten vnd 8 er 10 tunnen goldes vm gronningen verspillet hadde. De sus jnder kercke sworen de weren vmtrent 200 man. vnde de *graff meende noch al de ander borger solden hem* den Eedt

holden, vnde betaelde alles wat sijn volck jnder stadt verteert hadden: dan het geschach vergeues. Sijn gnaden worde seer scherpelich jn sijn lant geesschet vm dat to beschermen. So schickede he bode den 4 borgemesteren geuende hor den noet to kennen siner armer vndersaten, vnd sede he wolde Mester hinrick grawerts den schriuer mit den borggraue vpt huesz laten, vnde befal hoer dat huesz to sinen besten mede to bewaren vnd wedertoleueren. De borgemestern Peter Siccinga jan schaffer Luleff Coenders hermen *lewe vnd Mr jelmer Canter secretarius* antworden dewijlen sijn gnaden dar reisen moste kunden se dar niet tegens *loueden mit handen vnd munde hem thuesz to bewaren vnd leueren*, des jck E. Beninga mit mijn oeren angehoert hebbe. Darna horende dat de brunswijkers tegen den graff so prospereerden, smeeten se thuesz vm, vnd wunnen germerwolde. Vp S. Wilbrordus dag vro morgens is de graue wth gronningen na Emden gereist, voert vp S. brixius dag is de borg in gronningen nedergeworpen. De graue versammelde voert 4000 bueren vnde belede Stickhusen daer hem de hert. van Saszen affsloech, doch hert. Georg verloer daer 500 mans. Darna wunnen de van gronningen germerwolde. Sondages na S. Caterinae hefft de hert. van gelre een groten hoep knechten jn westfrieslant gesant Sneeck Bolswert Sloten jngenomen. Darna als de Furst van Saszen weder van lewerden vor gronningen quam, schreeff he breuen vm hem jntho laten: darup de stadt antworde het were tho late, se hadden nu enen andern beschermer, dit Antwort bracht an sijn gnaden Prouest Mester Vlfert. De hert. oeuerst kloppede hem vp den schulder seggende Paepken war heffstu mij tho gebracht, sedest jck sol gronningen binnen dre maent tot mijnen willen hebben, vnd is tho hants een jar belecht. Sondages na Luciae toech hert. Georg van den weerdenbrasz na

Coeuerden vnd na Munster. Vp S. Tomasdag toegen de Saszen wth Aedwert, vnde leden dar bueren jn, vnde toegen vnd verbranden de Sassen Wittewerum. Den 16 sloegen de geldersche knechten mit den Soeuenwolden 800 Sassen tusschen bolswert vnd oldencloester. *Anno* 1515 hefft graff Edtzert der dijcke haluen een landag to Emden geholden vnde ordinantien gemaket bij rade der Praelaten junckeren hoeuetlingen vnde Erbarheiden siner landen, oeck der borgemestern der stadt Emden, mit den gedeputierden: warwth to marcken welck to der tijt jn oestfrieslant de staten des lants geholden sint. Vnde graff Edtzert kreech Iengum jn welck de hamborgers jnhadden. Oeck storff hicco prouest to Emden. Wth den Dam hebben de Sassen den 10 januarij heel Fermsum vpgebrant. Vm pauli bekeringe togen van gronningen na Doccum knechten, vnde dat ging willig vnder den gelderschen. Den 4 dag vor geertrudis wunnen de gronningers Awerder blockhuesz, unde dat worde gesleten. De graue van oistfrieslant quam weder vnde wun delffzijl vnde belede Dam ant oesten, de wth gronningen mit den graff van Swartzenborg ant westen, so dat Dam sich vp gaff beholden lijues vnd goedes jn graff edtzerts handen an stille vridage: Asinge jnden ham Eltet to lellens, Focco Ewens van leermens toegen darmede wth. Den 3 dag voor S. jurien toech de swarte hoep vor lewarden vnde stormede dat vnd verloren bij 300 mans, de gelderschen legen darjn. De graue van oistfrieslant toech na doccum mitten grauen van swartzenborg vm de vm de vmlanden to redden de sich an den graff hielden vm den swarten hoep tegen to staen. Vnder desen sloegen de van Sneeck 200 vanden swarten hoep vnd vingen vole. De wth Doccum toegen vor lewerden vnd Franicker vnd haelden enen groten roeff. Dingsdages jn de cruesweecke hebben de vriesen de verbrant weren vnder

den hoptlueden Grote Pier vnde Wiert sijn swager mit den gelderschen knechten den hollanders 5 grote schepen genomen, 250 hollanders ouer boert geworpen, 600 gefangen: van desen Pier lestmen jn den westfresisschen Chronijcken grote manlicke daden. jtem veer dagen darna nemen se den swarten hoep 8 schepen vul kerckengoeder, beddegewant vnd gelijcken, want de swarte hoepen spaerde nemandes doe. De van Doccum toegen jn drente, pluesterden dar den trosz vanden swarten hoep, vnd sneden se hoer kleder bouen de lenden aff vnd sloegen 200 knechten vnd junges. Darna worde veer maent bestandt mit dien van doccum gemaket, vnde de hertig nam an den swarten hoep vnde toech darmit na Frangrijck vnde hulp den Coning dar den slag vor Meijlaend winnen tegen den Zwitzers daer 23000 Zwitzers doet bleuen, welckes dese swarte hoep dede. Am auende viti toegen de gronningers an den weerdenbrasz vnde worden geslagen. Acht dagen na lamberti toegen de gronningers mit Arckelens den Dam to slichten, welckes de graue to Oestfrieslant verhinderde, vnde stellede dat to des Fursten erkentenisse, vnde toegen weder na huesz: jn 3 er 4 dagen darna toech de graue ouer vnd makede weder vast dat de gronningers to broecken hadden, dan de furst van gelre schreeff sijn gnaden tho ruimen offt vntsacht tho sijn: so dat darna de gronningers wth toegen, vnde smeten den wal gants neder. Anno 1516 is de weerdenbrasz geslichtet. Des mandages na S. jurien heft hert. Erich van brunswijck Stickhusen entsettet, dar de graue vor lach, vnd bleuen beidersijdes 1100 mans. Graff Edtzert nam jeuer weder jn tot des Froukens profijt, settede gerlich duiren darup thom drosten. Als nu hert. Erich juncker johan van oldenborg vnde here Oemken wo vorsc. vp stichhusen hadde entsettet, vill graff Edtzert den vredeborg weder jn des nachts vor

Cosmi vnd Damiani, vnd nam alles darup gefangen: jeuer vorsc. worde hem darna geopent alse einen voirstander. Dages na Assumptien Mariae heft Florijs van jselstein lewerden entsettet. Jn desen legen de gelderschen vor Coeuerden. Mandages na Bartolomei nemen de burgundisschen Doccum in, De graff van Oistfrieslant tratt den gelderschen af, vnd verbunt sich mit heer Florijs: also quemen de burgundisschen jn Frieslant als mogelick doer handelinge mit den h. van Saszen, cum mirabili principum rerumque gestarum vicissitudine.

Bolswert wort Burgundisch.

Anno 1517 den 18 januarij hebben de knechten jn bolswert de stadt den grauen van Oestfrieslant vnde graff Felix van oestenrijck mit verraet vpgegeuen. De darna vp Sneeck lage stelleden, twelck grote Pier waer worde, vnde sloech hoer 500 man aff. Des 2 dages na hillige dre koningen kreech graff Edtzert stickhusen van hertig Erick vor seecker gelt vnd etliche gefangens weder jn, welckes de brunswijckers veer jar hadden jngeholden. Vridages vor Petri Catedra sint de graff van oistfrieslant graff Felix vnd her Florijs van Egmont na dat hoff van burgundi getogen. Donderdages na Martini sloegen de van Sneeck den burgundisschen de 350 knechten aff de hoer de graff van Oestfrieslant gesent hadde. Dingsdages vor S. barbarae sandt de Furst van gelre 300 ruiter 4000 knechten jn Westfrieslant vnd vmlanden den de gronningers een maent mosten beholden mit vmlanden gelt. Nadat doccum gewunnen was sint de knechten vnde verbrande Fresen na Medenblick jn hollant getogen, vnde dat gants verbrant vole doetgeslagen vnde gefangen: voert plunderden se Alcmaer vnder den ouersten deses tochtes johan van Selbach vnde Goltsteen. Anno 1518 storff Cristoffer tho jeuer juncker Eden soene. Dat *Tractaet der van gronningen mit den hertig van Gelre.* Wij Karell vander gnaiden goidtz hertouge van Gelre ind van Guijlich Ind greue van Zutphen etc.

Gronninger Tractaet

Urk a. 1518 (ex orig.)

doen kondt Alsoe onse lieue Raidt ind getrouwe Wil- a° 1515 mit den gelderschen vulmechtigen.
helm van Oij marschalck jnt jare van vijffthienhondert ind vijffthien mit Burgermesteren Raidt zwoeren gemeente bouwmeisters ind houfftlingen vanden ghilde mitten gantze gemeijnte onser stadt groeningen zekere artickulen ind vurwairden op onse behaigen ind belieffnisse verdraigen ind geslaiten heefft jn manieren als hijrnae volget Alsoe onse Stadt burger inde jngeseten vurg. hijrbeuorens vanden bisschop Staiten ind kercken van Vtrecht in oeren noeden verlaiten, nijet alleen verlaiten dan oer wederparthije hulp ind bijstandt tegen zij gedaen mit dieselue verbunden dairom zij ons aengesocht ind vur oeren here aengenomen ons ind onsen eruen huldinge ind ede gedaen hebben off dan die Bisschop ind kercken vermeijnen muchten enigerhande Rechten in onse Stadt to hebben des men nijet geloifft noch vermoedt sullen wij ind onse eruen onsen Stadt burger ind jngeseten des affdracht doen sonder oeren last schaide ind hijnder dairmit onse Stadt bewairt ind to vreden sijn sall, Vorder sullen wij ind onse eruen die vurg. onse Stadt beschudden ind beschermen tegen eijnen ijegelicken gelijck andere onse landen inde Steden nae allen onsen vermoigen inde machten, des sall die vurg. onse Stadt in onss inde onss. Eruen hulde ind ede wederom blijuen ind staen dairbij leuen ind steruen as getrouwe ondersaiten bij oeren landtfursten schuldich sijn to doen, ind dairaff nijet wijcken then wiere zij alsoe bedrongen ind benoedicht worden (dat got verhueden will) des zij nijet keren ind mit eren Reden ind gelijmp verantwoirden muchten vur ons ind andere heren ind fursten, Oick sullen ind willen wij onse eruen ind naikomelingen die vurg. onse Stadt burgeren ind jnwoenres beijde geistlick ind wereltlick laiten blijuen handtholden ind beschermen bij oeren alden vrijheijden preuilegien Rechten Statuten herkomen guede

gewoente merckten tollen opkompsten, oick die ghilden bij oeren rechten die hem van Burgemesteren ind Raidt der vurg. onse Stadt verschreuen ind versegelt sijn, Sullen wij onse eruen ind naikomelingen oick egheen vestingen in onse Stadt doen bouwen noch leggen dan eyn furstlick ind princelick huijss off hoff dat ongeuest wesen ind blijuen sall Des sall weder die vurs. onse Stadt ons onsen eruen ind naikomelingen wijcken ind auergeuen die auerheijt (*) ind Regieringe der omlanden nementlick vander eemse totter lauwerse ind voirt soedane Recht als zij totten landen van oistergoe westergou hebben mach desgelijcken opt aldeampt op conditien ind vurwairden naegeschreuen, To weten dat wij ind onse eruen in gheijne toekomende tijden gehengen sullen dat onse Stadt vanden omlanden gescheijden sall werden alsoe dat die omlanden vurg. gheijnen anderen fursten off heren dan die vurs. Stadt onderdanich is ind tot eijnen heren heefft onderdanich wesen ind tot eijnen heren hebben sullen, Sullen noch en willen wij noch onse eruen ind naikomelingen gheijnen fursten off heren die vurg. onse Stadt ind landen noch enich van oer beijden insonderheijt affwijsen off auerlaiten buijten weten wille ind consent der vurg. onser Stadt, Oick sullen wij ind onse erven alle die vesten die in verleden vede gemaikt sijn jn onse omlanden doen slichten ind vernijelen (†) ind egheijnen vesten doen bouwen then wiere dan noetzhaluen tot beschermínge beschudde ind profijt onss Stadt ind omlanden, desgelijckx sullen oick onse burgeren jnwoenres onser Stadt ind jngeseten onss omlanden vurss. ind alle die jn onse omlanden mede gelandet ind geerfft sijn blijuen bij

(*) Hierbij is in de kronijk ter zijde gevoegd, „dese quam der „stadt na jnholt der verbunden niet tho als boven verhaelt." (F).

(†) „Inauditis et absentibus et nondum subiectis omlandis." Deze woorden zijn in de kronijk hier nevens met eene andere hand geschreven. (F).

oeren Rechtinge heerlickheijden vrijheijden lantrechten preuilegien statuten alde herkomen ind guede gewoente, jngelijckx bij oeren eruen landen ind guederen bijnnen ind buijten dijckx Renthen ind opkompsten die zij jnden vurg. landen hebben moighen, Is oick bevurwart dat wij onse eruen ind naikomelingen bij Raidt ind toedoen der vurg. onss Stadt ind staiten onss landen to weten Prelaten haifflingen ind eijgenerffden eijn billick ind lijdelick jairlickscbe opkompste tot onderholdinge onss Stadtz raemen setten ind opnemen moighen doen off laiten doen, dairtoe alle die guederen jnden lande vurss. gelegen gelijck nae wesen sullen to betailen nae aduenandt dairenbauen wij ind onse eruen nijet nijhes vur sullen doen nemen Voirt meer sullen ind willen wij ind onse eruen die jngeseten ind geerffden der vurg. onser omlanden die jn deser veden vijantlick tegen die vurss. onse Stadt gedaen off der vurg. onser stadt vijande jn oeren vijantlick handell tegen die vurss. onse stadt mit Raidt off daet jn eniger mannieren hulp off vordernisse gedaen hebben, tot onss erkentenisse verset doen sullen den burgeren ind jnwoeneren onss Stat soedaenige schaiden als die vijtten vurg. vijantlicke handell geleden moighen hebben Vorder soet is bededinght ind bevurwairt dat wij de auerheijt onser omlanden doen Regieren sullen vijt onss Stadt groeningen jn naebeschreuen mannieren dat eijn vijt onsen Raide mit vier personen welick die Raidt onser Stadt jairlickx kijesen wordt aen den heijligen sweeren nae lantrechte ind guede gewoente onss omlanden alle onser hoicheijt saicken to sullen berichten diewelicke dan oick alle saicken die die hoifftmans onser vurg. Stadt van aldtz nae verschrijuonge off gewoente berichten plegen opten alden ind gewoentlicken kosten buijten den gemeijnen landesweruen die men oick in onse Stadt vurg. nae alden gewoenten halden sall,

sullen zij mit vier bequeemer ind Eirbarer onss omlanden vijtten Oisterdeell dieselue onse lande jn oisterwerue ind vier vijt westerdeell dieselue onse lande in westerdeell die wij dairtoe verordenen ind edenen werden, alle saicken die na alder gewoenten in den gemeijnen landes werue plegen bericht to werden nae Rechten ind gewoenten der vurss. onser omlanden woe vurss. is

Stapel. Soe dan mede begrepen is vanden Stapell ind stapelrechten van allen guederen waire ind komanschappen die in onsen vmlanden velt off is wie dat gelegen mach sijn off wesen mochte, sall dieselue blijuen in onser Stadt groeningen ind nergentz anders as dat van aldtz to wesen plach Dergelijcken soet verspraicken is laiten wij ind onse eruen to datmen nae alder gewoenten geen bier bij quaerten kroesen kannen ind dergelijcken maithen verkoupen dan groeninger bier soe dat van aldts gehalden is, voirt meer belieuen wij naedem oick alsoe bekalt is dat die vurg. burgeren onser Stadt groeningen durch onse furstendom heerlickheijden Steden ind landen op oer guederen ind komanschappen mit tollaczijsen ind wechgelt nijet meer besweert sullen werden dan die jngeseten onser landen ind furstendoms desgelijcken sullen die jngeseten onss heerlickheijden furstendoms ind landen wederom doen jn onss Stadt ind omlanden van groeningen in dergelijcken alsoe geschien Ind wanttan dese vurss. punten ind artickulen bij onsen Raidt ind Marschalck vurg. op onse behaigen verdraigen ind nv bij ons toegelaiten sijn Bekennen wij hertouch vurss. vur ons onse eruen ind naikomelingen dat wij onser lieuer Stadt burgeren ind jnwoenres desgelijckx den ondersaiten onss omlanden alle die punten ind articulen vursg. gelaifft ind toegesacht hebben gelaeuen ind toeseggen bij onser furstlicker eren trouwen ind geloeuen to halden ind doen halden Bij alsoe dat onser Stadt Burgeren inde jnwoenres ons

wederom eijnen Reuersaelbrieff geuen dat zij sich jngelijcken wederom tegen ons onse eruen ind naikomelingen halden ind bewijsen sullen, as guede getrouwe ondersaiten bij oeren lantfursten schuldich sijn to doen, ind dairbij lijden leuen ind steruen alle ongeueerlick ind sonder argelist, Des toirkonde der waerheijt ind gantzer vaster stedicheijt hebben wij herttouch vurss. vur ons onse eruen ind naikomelingen onsen segell van onser Rechter wetenheijt hijraen desen onsen brieff doen ind heijten hangen jnt jair onss heren duijsent vijffhondert ind achtien den XVIIIden dach des maendts ffebruarij. vndertekent Charles vnd noch vpt replijck gesc. per dominum ducem praesentibus de consilio nobilibus ac strennuis honestis doctisque viris gijsberto de Wisch domino jn auerhaigen Magistro Wilhelmo de lanck doctore cancellario praeposito et Henrico domino de genth magistro curie hereditario Wilhelmo de Rossem domino de soelen marschalco Magistro Wijnando de aernhem Iuris doctore ac Henrico de broickhuijsen magistro stabuli ceterisque consiliarijs (*). fin. I. R. In dussem Tractate is tho weten dat hier bij vnd jn off an de staten des kleinen Frieslandes offt vmlanden niet sint gewest, vole weniger alle dese articulen approbiert vnd pro veris offt warachtig angenomen. vnd vor eerst leuen se hier horen heren den bisschop van vtert aff. Se geuen sijn gnaden ouer den Regeringe vnd ouericheit der vmmelanden, dien sie niet gehatt hebben offt hebben: dan de Regeringe gehoert den ouericheit jnden lande als voergeroert: vnd offt de hoefftmans de Apostolos off appellatiebreuen wth geuen, jtem ein Compulsoriael als vorsc. is doer der staten des vrieslandes wilcoer vor een tijt van jaren tot des verbunts vpseg-

Regeringe der vmlanden.

(*) Gedrukt naar het oorspronkelijke tractaat in het archief te dezer stede. (F.)

gen, darmit hebben se geen regeringe jnden landen nochtans. De ouericheit hoefflingen der landen etc. hebben merum mixtum jmperium ac potestatem plenam regendi als bouengemelt, so kan noch hoeuetman, stadt offt here deselven niet regeren alleen vor so vole dat de mit viritim jnden warff sitten vnd stemmen, vnde de Appellatien compulsorialen etc. wthgeuen. *Want dat hier steet van saken* der borgeren, vnd verschriuingen de vor den hoefftmans na older gewoenten to rechte horen, is genoech verclaert alle saken tho lantrechte to horen. Van *den 4 jnden* oesterwerff *vnd 4 jnden* westerwerff to ordineren als tegen lantrechte vnd gewoenheit hier buten der landen jngesatt is jn geen gebruick gecomen. Summa dese hieringenoemde olde gewoenheit offt costume is ein nier Abusus bij dien vander stadt vnd den jrigen verorsaket vnde begint. Vanden *beeren* is oeck geen olde gewoente offt langer dan gedurende tverbunt, wo oeck vanden koren. Vant *stapelrecht* konnen se niet bewisen gehadt to hebben: Doch is licht gewest sijn gnaden desen voer to geuen, Sijn gnaden hefft vm de stadt te becomen milde gewest jnt verwilligen altera parte audita. Item also wort hier des jartaxtes gementioneert, den de stadt den vmlanden vp den ruggen lecht, eer sijn gnaden van dien is accepteert, de jartaxt is vorhen 6000 gulden (*) gewest alleer wij burgundisch sint geworden: warto de stadt niemals hefft contribueert gelijck ander steden doen, vnd behoerlich is dem heren steur tho contribueren mede. Dat oeck der vmlanden hierin so gedacht wort, heft de stadt gedaen vm een coleur vnd schijn to becomen *men als een corpus* darmit to sijn, de doch eine separata prouincia vnd nur een tijt lang geassocieert

Een corpus wort hier praciseert.

(*) Den gulden tot 33 gron. st. vnde hierto contribueerden geen Edlen noch geestlichen.

vnde verbunden is (*). Tgene hier vanden staten steet, is de rechte beschriuinge vnde specificatie der staten der vmmelanden. Dat oeck Alluuionis offte der buiten dijxlanden gementioniert wort, behoirt de lanschap jn hore huldingen mit antotrecken, wowal tselue juris gentium desz genen is dem het anslacht an sijne grunden etc.

Staten der landen.

Alluuio.

Anno 1519 quemen Luteri boecken erst in duetsch in Frieslant vnde verdreuen de gronningers de knechten de jnt oldampt weren gecomen. Anno 1519 is de lantscheidinge gemaket tusschen tusschen Duenenbroeck vnd Bilingewolde tusschen graff Edtzert vnde Bisschop Erich van Munster. Anno 1520 is Carolus der vijffte tho Aken gekroenet, vnde graff Edtzert mit Oistfrieslandt beleenet. Anno 1521 quam Frerick van Twickel van wegen der Burgundischen vnd des Bisschops tho Vtricht jnt goerecht vnd brantschattede dat vm der gronninger affal vnd vmb dat gronningen dem hert. van gelre vor steenwijck geschut hadden geleent. he toech oeck darna jnden Dam tho brantschatten, de hert. van gelre sandt dar 300 rueter 4 venl knechten, so dat Twickel vertoech. De stichschen steden legen voer Geelmueden sondages vor pinxtern mit groter macht, so dat de hert. van gelre quam mit een hopen knechten goijkers (geneempt wth de graffschafft sutphen) vnd veelckers, vnd versloech se, vnde bleuen vole doet, vole verdruncken, vole worden gefangen mit 300 ruetern. De graue is vorgesecht toech na bruessel vnd quam voert ter audientie, vnd worde van graff Florijs van Bueren eerlich wth der herbergen gehaelt vnd is wol entfangen, vnde vander Coningin Margareta

Des bisschop van vterts volck vm gronger lichtferdicheid.

(*) Met eene andere hand is hier bijgeschreven: „De omlanden „hebt oick disiunctim den hertoch darna gehuldet als bontgenoten „mit de van gronningen als jnde omlansche huldinge to seen is." (F.)

mit 40000 carls gl. jargelt verschreuen. vnd is dat gronger Chronijck hier jnne valsch alse oeck darin dat sijn sone vor een waerborge bij den Coning van Spanjen most blijuen E. B. scribit.

In Augusto was to gronningen ein vproer tegen den Raet vm der Accijsze willen de aff to hebben offt trippen vnd kuesen solden gewancket hebben. Knijphoff worde vanden hamborger gefangen.

VAN DES KLEINE VRIESLANDT, OFFT FRIESSCHE VMLANDEN TUSSCHEN DER EEMSE VND LAUWERSE DINGEN VAN POLITIE VND RELIGIE.

Dat 4 deel Sectio quarta.

Int voergaende deel deses Chronijckes offte Annalium (necnon Diarij nonnullis in locis) is vanden vmlanden meest, vnd van naberstadt, steden vnd landen nichts widers vm der kortheit angetogen, dan wat tho erörtering verclaringe vnde vnderricht deser Friesschen vmlanden is van doene gewest. Hen tho deser tijt vnd jar 1521 hebben de vmlanden one heren gewest, wo wol enige wth hoer tho den hertoge van bijeren graff van hollant wol vm partie geaffectioniert, Also oeck etlichen to den Fursten van Saxen, jedoch hebben se nemals vor deser tijt enigen heren gehuldet vnd gesworen eendrachtigen vnd tsamen, gelijck gronningen vnde andere landen vnde steden. Oeuerst nu vm hoer vriheit vnd gerechtigheit to beholden vnd angeseen, se mit gronningen een tijt verbunden, een vasten naberstadt daran hadden, suluest oeuerst gene vesten jnden

Erster erffbeschermher des kleinen Friesslandes.

landen (dan hoere sloten vnd borgen) derhaluen sint se oeck tho denseluen horen (einen so mechtigen) naberfursten, den hertoge van gelre gesinnet, vnd mit Tractate articulen vnd conditien tho accorderen gesinnet geworden, vnd geaccorderet, dem tot enen beschuttsheren annemende: dar doch de van gronningen vor so vole jaren vnder heren gewest sint. Vm nu hier een wenig vanden volgenden tractaten mitten h. van gelre vnd van brabandt to seggen Is wol to mercken dat de vmlanden mit vriwilligen Tractate, vnd conditionaliter vnder erffbeschutsheren gegaen sint, to beholdinge verstarckinge horer Rechten jurisdictien vnd vriheiden, vm mit mechtiger handt ten ewigen dagen darbij beschermt to worden. Alle landen sint van naturen vrij, vnd sint van anfang van horen jngeborenen geregiert west, so sint oeck de vmlanden gewest tot der tijt se mit erffheren tractiert hebben, sint se van horen hoefflingen vnd richtern geregiert, jngebornen der landen: vnd hebben alle natuerliche vrijheit gehadt van backen brouwen copenscappen inlanscher vnd incomender waren, sint mitten souen selanden to vpstallesboem in een corpus vnde verbuntenisse west. vnde als de selanden etlich affbreken hebben se den vorsc. verbuntenissen mit hoer naberstadt gemaket to erholdinge aller rechten jurisdictien vriheiden wthgenomen dre er veer puncten in verbunde verhaelt tot een seecker tijt van jaren vnd niet langer durende. Volget het eerste Tractaet. Wij Karll Herttouch van Gelre ind van Guijlich ind Greue van Zutphen etc. doen kondt Alsoe bij den waillgeboeren ind Edelen onsen lieuen Neuen Cristoffel Greuen to Moerze ind Sarweerden, stadthelder onser groeninger inde westvriesche landen ind andere onsen geschickten Raiden ind getrouwen oick in bijwesen ind tegenwoirdicheijt onser leuer getrouwen Burgemeisteren ind Raidt onser Stadt Groeningen jnder

Huldebrieff des hert. den vmlanden vp sich rocrende.

Urk. 1521 ex orig.

huldinge ind Ede die Weerdige ind Eirbaeren Abbaten Prelaten Houfftlingen Eijgenerffden ind gemeijn ondersaiten onser omlanden van groeningen ons as oeren Landtfursten ind Erffheren Erfflick ind Euwelick gedaen hebben verdraigen accordeert ind gesloiten is Dat wij dieselue sementlick beschudden beschermen handtvasten ind halden sullen bij oeren preuilegien vrijheijden heerlickheijden inde alden gewoenten ind heerkomen nae luijde des verbontz tusschen die vursg. onser Stadt ind ondersaiten (*) onser omlanden vurss. eertijtz gemaickt ind geslaiten, Wanttan alle sghoene die vurg. onse Stadthelder mit sampt den geschickten onsen Raiden ind deputeerden den vurss. Abbaten Prelaten Houfflingen Eijgenerffden ind gemeijnen ondersaiten toegesacht hebben in onsen naem ind van onser wegen geschiet is. Bekennen wij Herttouch vurss. vur ons onsen Eruen ind naikomelingen dat wij bij onser furstlicker eeren trouwen ind geloeuen furstlich ind oprechtich dit vurss. voltrecken achteruolgen ind halden sullen ind willen sonder ijet dairtegen to doen off laiten geschien in enigerwijse off manieren, Oick soe hebbe wij vijt sunderlinge gonst ind gnaiden den vurg. Abbaten Prelaten houfflingen eijgenerffden ind gemeijnen ondersaiten onser omlanden vurss. toegelaiten ind gepreuilegieert dat dieselue in onse furstendom ind landen op allen merckten tollen ind dergelijcken wechgelden ind anders genieten sullen as andere onse ondersaiten jn denseluen geseten, dergelijcken denseluen jn den vurss. onsen omlanden oick geschien sall Beheltlick dat die vurg. Abbaten Prelaten

(*) In de kronijk is hierbij ter zijde met eene andere hand geschreven: „Ergo de stadt geen jus off practuram ouer de omlanden „als jus servitutis: Daer de sententie 1599 mit accordiert de geen „omlanden van groningen noch bij groningen noch stadt groningen „ende omlanden dan slechts noemt Groningen item omlanden tus„schen den Eemse ende lauwerse." (F.)

houfftlingen Eijgenerffden ind gemeijnen ondersaiten vnss omlanden ons wederom eijn Reuersbrieff as onse Stadt groeningen gedaen heefft geuen sullen ons onsen eruen ind naikomelingen trouw ind holdt to sijn nae luijde der articulen in den brieff onse Stadt groeningen deshaluen van ons hiefft begrepen sonder argelist Des toirkunde ind gantzer vaster stedicheijt hebben wij hertouch vurss. onsen Segell van onser Rechter wetenheijt hijraen doen hangen Gegeuen jnt jaer ons heren duijsent vijffhondert ind eijnentwijntich den xxsten junij, vnderstundt gesc. Charles (1). Hierjnne hebben wij der staten der vriesscher vmlanden specificatie: hier steet oeck dat den gelderschen sutphenschen jngeseten vrij sijn jnden vmlanden vp marckten tollen etc. warwth blijckelick dat denseluen de hanteringe vnd coepmanschap jnden vmlanden oeck togelaten wort. Vanden sta- Stapel. pel offt geenen dingen steet hier jn de den van gronningen jnden vmlanden competeren, dan alleen des verbundes wort gedacht, wes hoer doer cracht van dien, na desseluen jnholt is vergunnet. Der datum deses meldet dat dit ses jaren na der groninger verhandelinge mit des Fursten gesandten, vnde dre jarn na der huldinge der gronningers, gedaen is: vnd jder als een besunder prouintie hefft sijn F. G. gehuldet. Wat oeck buten der vmlanden consent vnd jegenwordicheit bij dien van gronningen mit sijn F. G. gedaen den vmlanden praciudiciabel, dat wort hier mit annulleert. Belangende den gementioneerden Reuersbrieff is to weten dat dese reuerszbrieff bij den vmlanden niet gegeuen oeck derhaluen niet jn rerum natura is: de Reuersbrieffs meninge is dat dewijlen sijn Gn. desen brieff van sich den landen gegeuen, sollen de vmlanden sijn gnaden

(*) Gedrukt naar het oorspronkelijke in het archief te dezer stede. (F.)

reciproce enen Reuerszbrieff geuen, wo andere oeck de van van gronningen, jn sodanen handel plegen to doen vnde gedaen hebben. De stadt de stedes een krenckersche vnd wederpartie der vmlanden is, hefft eenen Reuersz wegen der landen gemaket vnd mit hoer segel versegelt, sunder consent vnd segelen der vmlanden, in horen vordel vnd schaden nadeel vnde vercortinge der vmlanden rechten vriheiden etc. dewelcke als in re ac causa propria gescheen niet tho achten is sunder van vnweerden (*).

Anno 1522 vm S. johannis jnden sommer quam der Graff von Moersz mit Michl van Pamern volen knechten vnd hueszlueden vor Steenwijck, beginden na 3 offt 4 dagen tho stormen aldaer vorsc. Michel van Pamern Marschalck vnd vole volx doet bleuen. In Septembri als de gelderschen erst van Steenwijck weren getogen offt geweecken, quemen de Burgundisschen jnden vmlanden tho brannen vnd schatten, vm dat de gronningers hoer geschutt hadden geleent vor Steenwijck: vnd in decembri quemen de Gelderschen weder vor steenwijck, vnd schoten bij nachte dat vuer darin mit seer groten scaden, vnde nement jn, plunderden dat gantz wth. De gelderschen nemen oeck Coeuerden in, vingen Frerick von Twickel vnde leuerden den dem hertog van

(*) Den tijt der verbunden vorhen plecht de camer to gronningen mit openen doren geholden to worden daer nu dat nijsael is, wo na rechte in allen steden geboerlich: Dat oeck na lantrechte behoert dat een ider vrij sij vor recht to spreken, to antworden, vnd wel wil darmit mogen gaen to seen vnd horen alle dingen, dan bij jasper van Marwijck geldersche stadtholders tijden hebben de hoefftlueden dit tegen vmlanden recht wise, vnd ander landen rechten dar goede politie is verandert, vnd een camer darbij timmert dar nemants in mag comen dan wen se inroepen, dar de boden vnd deners (swijgende den Secretarijs de president der camer mede is) den sententien mede helpen vinden etc. De vmlanden hebben vor desen Tractate geen Stadtholdern gehadt offt geweten, vanden eedt der hoefftmans hijrna bijdes verbundes vpseggent.

Gelre, vnde acht dagen darna togen se van Coeuerden vnd wunnen dat huesz to Gramsberge. Den 16 Septembris toegen rueter vnde knechten van Coeuerden brochten dat geschut weder tho gronningen, dageden den bueren vp, toegen vnd verdreuen den burgundisschen wth gerretiens cloester vnd Claercamp, jtem 6 dagen vor allerhilligen worde der hert. van Gelre to Coeuerden van gantz drente gehuldet. vnd vp aller sielen quam he jn gronningen vnde de Raet presenteerde sijn F. G. de slotelen vor oesterpoerte. Darna quam he an den marckt vnd ging to voete in S. Martens kercke, dar he sijn gebett dede. Des volgenden dages liet he alle den gemeente in S. Wolbrigs kercke bij een komen sich sweren vnd hulden, vnde sijn F. G. de oeck sijnen eedt. Dem 8 dag hadden hem de borgemesters vpt wijnhuesz to gaste schenckenden hem einen groten Credentz. In Nouembri na Catarinae quam Jasper van Marwijck in gronningen, vnde worde de eerste Stadtholder van des hertogen wegen, de welcke mit verloep der tijt tho Arnem vm moeijterie (de he tusschen den borger vnd Raethern sol gestifftet hebben) worde gefangen, satt ouer een jar vnd gaff 25000 golden gl., he was ein kloeck man de stedes den gemenen beste sochte, dan dat is der heren hulde. Erste stadtholder.

Anno 1523 scrifft Nauclerus *quod occidui frisij caesari burgundo* sese dediderint, vnde quam der her van Wassenaer in westfrieslant, bedwonge de 7 wolden, darna doccum dat welck Goltsteen versumede, na desen gaff sich bolswert, darna Sneeck. Darna toech Wassenar vnd her Georg Scheng stadtholder van lewarden vor Sloten, dar Wassenaer worde gescoten dar he an storff doer sijn egen versumenisz. Voer dat vpgeuen van bolswert int leste Augusti sworen desc' Fresen binnen Franicker Carolo V° beholdende Priuilegien. So worden de gelresschen dar verdreuen, vnde de vorsc

burgundisschen nemen oeck jn den lemmer vnd steenwijck. Oeck was de hochtijt van graff Philips den jungern vnd Freulin Margareta grauin tho Oestfrieslant in emden.

Anno 1527 disputauit de articulis fidei Vlricus Rees prediger monck to norden. vnd sint de wederdoepern eerst in oestfrieslant kundig geworden. Oeck is angetastet dat prediger closter to norden, darna der Bernardijnercloester Jijl, darna alle joanniter cloesteren. Vnd is doer hijlicken een vrede tusschen oistfrieslant vnd oldenborg gemaket, want als graff Edtzert de geboren was anno 1463 was anno 1528 sijns olders 66 jar, is graff Enno (de een kloeck her sol gewest hebben wen he so kloecken raet wo sijn vader had gehatt) thom Regiment angenomen van prelaten hoefflingen junckeren vnd stenden des lants, hefft mit den seluen eine nie beschriuinge der landen vnd grasztalen bij verlusz der landen gescheen.

Anno 1525 is jnden vmlanden gecomen een grote hoep knechten vp de leueringe, de in januario volgenden jars na frangrijck togen. Vp vridage na laurentij hebben alle borger to gronningen sich tegen den Raet versammelt vnd wolden den Accijsz aff hebben, vnd wo de raet niet verwilliget soldet hem niet ten besten gecomen sijn. In westfrieslant vnd vmlanden is meest vrede gewest. Anno 1528 vp S. blasij smorgents to 8 vren weren de gilden mit hoer hoefflingen sampt den deputeren der gemeente in gronningen mit langen meszer vp den marckt vangende hermen Kock vnde Iohan Sickinge, vnde dese is vpt niesael van 3 borger gesatt de hem mit bloten geweer hadden verfolcht. Sicco benninga ein olt man sol anden seluen dantz gewest hebben, dan louede to doen wes se begeerden, vnde stellde borgen vor lijff vnd goet sijnen tween dochter mans Menne doenge vnde Claes vole. Roleff Sissinge worde

bij den Horen angetroffen vnd vpt nije sael gebracht, de Raets kussenen worden ten venster wth gesmeten. Anno 1529 starff Sicco to oldersum vnd goensz etc. Anno 1530 vm johannis babtistae kreech de graeff to sijn vngeluck Witmondt in. darna toegen graff Enno vnd johan mitten gemenen landen vnd knechten vor Esens, vnd leeden im leger mit scheeten vnd pest groten scaden (want de pest in emden vnde tgantse lant was) vnd also geen cost in Esens was, gaff sich juncker balser vnder hem vmtrent Michelis. Des dingsdages na midfasten nam Hackfert Wedde in, des maendages toech de weduwe daraff. In dit jar ist Tractaet to Couerden gemaket als juncker Carl van gelder stadtholder was vt credo. Anno 1531 vm pinxter quam juncker balsar mit een hopen knechten in westfalen versamlet jndes grauen lant to brannen vnde to roeuen, vnde gaff sich vnder des hertogen von gelre bescherminge, dewelcke berent van hackfort in Esens sande. Anno 1533 schickede der h. van gelre meinert jnden ham mit 2000 knechten in reiderlant tho Iemmegum dat se vast beginden to maken dem de grauen dar to water vnde tho lande to moete toeget, vnd hadden wal 100 buren vp eenen lansknecht, dan togen vnwijszlich an. Vm Victoris vnd Gereonis sloech de drost vp den oert een venel knechten de verachtert de van den gelderschen verachtert weren. Vp Calixti dach togen de vresen anden gelderschen meenende de mit voeten to treden, dan sint suluest geslagen bij Iemmegum vole verdruncken vnd gefangen, vnde dar bleuen mede Gert bolardi (een sunderlinger Moecenas der gelerden) borger in emden, juncker occo van loquart, juncker Cristoffer drost to Aurick, j. jmeke van vplewerden, Wiert None lantrichter mit sijnen soene. Idt vroer desen winter so harde datmen mit wagen vnd peerden ouer den eemsz vnd dullert toech, so dat de

gelderschen groten scaden doer heel ostfrieslant deden vm dat graff johan van Oistfrieslant mitten borgunschen jnt jar 1528 jnt lant tho gelre was vor hasselt, vnde Tiel, dar he sich manlich hielde vnd groten schaden deede der hert. van gelre schickede Marten van Rossum mit 4000 knechten vor grietzijl, de dar 4 weken legen, vnde geuen dem drosten Albert boeckelman so schone woerden dat he mit schanden den borch vpgaff, mit allen kostelheit vnd prouiande, dre offt 4 dagen voer dat doiē weer, so dat he tho emden worde gefangen, dan noch verbeeden. De gelderschen begindet am gelde tho mangelen vnd schreeuen de ouersten van des Fursten wegen an der stadt gronningen vm gelt, dan kregen ten antwort van hoer dat se bedanckeden den grauen vor een goeden naber, vnde doer dese vnwillicheit van verschott van penningen weren de van gronningen de oirsake dat hoer Furst oestfrieslants mester niet wider worde. Anno 1534 nadem de gronningers eren fursten geen gelt noch volck wolden senden, verdrogen de gelderschen mit graeff Enno vnd Johan vnd makeden vrede. Dat de gelderschen vander Gronningers eesscheden was 16000 gl. smaents. Hijrmit worde der h. van gelre verbittert vnd boesz vp de van gronningen doch liet sich des nicht mercken. In desen vredehandel most de graue witmondt ouergeuen, des kreech' he den Griedt weder, vnd worden der hertig vnd graue goede vrunden. De grauen beide eesscheden van den Fursten van lunenburg *twe euangelisschen predicanten*, vnd is oistfrieslant voler vromen herberge geworden vnd was graff johan goet euangelisch vnd den gemaken ordinantie der lunenborgisschen predigern beuolen beijden grauen to vnderholden. De *wederdoepern* worden jn Munster belecht, dar de Furst van gelre mit vorlach: se worden oeck to Oldencloster jn westfrieslant bij bolswert vnd in Amsterdam verstoert. De van oldencloster wolden

sich na Munster gegeuen hebben. E. B. Anno 1535 was der wederdoeper loep vpt sant jnden vmlanden, dar eener in eens bueren huesz sich vor den Soen godes wthgaff, de anderde vor een propheet: vnde riepen, sla doet moncken papen vnd alle ouericheit, want vnser Coning de ouericheit is. De propheet beuall alle geweer aff to leggen. Tonnijs Kistemaker ging vmt buren huesz de wacht to beseen. Cornelies de Soen godts vragede sijn moder, off se niet den soen godes hadde ter werlt gebracht? se ouerst sede ja wth angst. Dar was groten tholoep vnd mennichte, wth den Dam lepen de meesten darhen, leten doeren vensteren open, smeten alle goet wech, als offt se tho late solden komen. Vnde men had dar geseen een klein swart manneken jnden drang des volckes doer dringen, dem Satan mit enen rechten vnd enen hanen voeth etc. so dattet versloech sunder groten vnrust. Grauen Enno vnd Iohan hebben dat huesz to vplengen entfestet, vnde het ampt bij Stickhusen gelecht. *Der h. van gelre socht alle list den van gronningen tho bedwingen:* darna mit gewalt, vnd nam an de knechten de vorhen bouen Oldenborg vnd Kloppenborg legen, dar he Meinert van den ham ouerste ouer settede, de kroepel vnd lam was vnd sich dapper jn oestfrieslant gebruicket hadde, de Anno 1536 darmit jnden Dam toech 2 dagen vor Meij, vnuerseens den van gronningen, vnder coleur dat he dat wolde vast maken van wegen des hertogen van holstein de domals Coppenhagen hadde belecht, dar h. Albert van mekelnborg vnd Graf Cristoffer van oldenborg inlegen vnd vor hunger katten vnd hunden eeten, vnd alse se geen vntsatt vander Co. noch sinen swager den palsgrauen h. frederich an rijn bequemen dem des Co. dochter was belouet, doe geuen se sich vp. *Darna toech Meinert vanden ham vnd brande vor gronningen dat schutendiep*, vnde 30 schueten, vnd 2 off

3 kinder mit verbrant bij nacht, vnde so dat vuijr henouer sloech in peperstrate, verbranden dar 5 husen. Dages darna verbranden de vorsteden buten Ebbinge vnd botteringe strate. Meinert vanden ham verdagvaerde den vmlanden to grauen. De stadt schreeff an den h. van gelre, wo de vianden in sijn F. G. lant weren gecomen, off dat sijn Gn. wille were, de darup schreeff he becroende sich des niet. To essen sint bikumsten geholden tusschen den Furst vnd gronningen; de Furst wol den Dam vast hebben, so wol he sich seggen laten. Men secht oeck he wol een vasten borg in gronningen hebben (wal wetende dat de stadt van gronningen sunder huesz vnd vesten jnden vmlanden niet tho bedwingen tho gehorsamheit) dat de stadt niet wolde tho staen, vnd is dit jnt bestandt gehandelt. De stadt nam an een venl knechten, beginden vp een ander boert tho seijlen. So dat I. R. v. P. plecht to seggen gronningen roeme sich dat se neet gewunnen sint, dat were auerst gescheen vermits dat se tselue voer gecomen hadden, horen heren verlatende vnd anderen bij tijdes ansoeckende, dat nochtans genoech was gewunnen vnd benouwet: alse hijr dem h. van gelre, vnd tho voren dem grauen tho oistfrieslant. vnd vor des grauen tijden hadden de gronningers vanden hert. van Saszen schoen gewunnen gewest, wen nicht de graff van oistfrieslant sich horer angenomen. De vorsc. gelderschen de to essen weren, Herkelens, Hackfort, Linde, de proeffst van Zutphen. *De van gron. vnd vmlanden hebben an Frou Maria Keiser Karls suster gesc. offt se de stadt vnd vmlanden* wolde in beschermínge annemen vor sodanen penning als se dem h. van gelre plegen tho geuen. want de vmlanden weren nummer winter vrij vandes hertogen knechten. Frou Maria hefft verwillicht, vnde her jurien Scheng van Toutenborg Friher mit knechten jn gerkescloester vnd voert mit sijn

leger na gronningen is getogen. vnd is hr jurien scheng den 7 julij vm elff vren jnder nacht jnder stadt gehaelt jn Eltet to lellens huesz logeert, vnde sdages darna van keiserliche Mt. wegen gehuldet in S. Wolbrigs kercke, aldaer gelt van predigstol is gestroijet vnd was 2 dagen darna bijden Raet vpt wijnhuesz tho gaste. Darna toech Schencks volck mitter gronger veenlin vnd schutten in Wittewerum. Vp dage Barnabae Apostoli verbranden de gelderschen beemster kercke, weedum vnde dorp, hielden oeck swaer schutgeueer. De gelderschen queemen snachts to 11 vren ten Post, vnd branden dat vnd villen vnder den roeck an, vor den wint, dan mosten mit schaden to rugge wijken, doch nemen de doden vp den wagens mit na den Dam, vnde haelden vmher alle prouiande jn, branden Tiamsweer mitten kercke Solwert Iuckwert vnd ander dorpen: dewijlen Scheng sijn leger to Wirdum makede. De gelderschen makeden den Dam vast, juncker balser schickede jnden Dam rogge puluer bussen, vnd roeffde to water vp den burgonschen. Darna toech Schengs leger vp Tiamsweer vnd worde vole schutgeueer geholden. Scheng toech mit sijn knechten na den oestersijt vanden Dam, mit 4 off 5 venls na fermsum, vnd nam in dat leedige weerlose huesz des prouestes. Vnde sande an Collert des hertogen drost vp dat huesz bij delffzijl, mit vrij geleide an vnd aff to reisen: vnd belegerde darna dat husz eisschede dat huesz vp, stellede dat geschutt darup, vnde also thuesz to groet was to besetten, so gafft Collert vp, dem 8 julij tho groten schaden der Damsters, de welcke groten list sochten dat mit practijck weder jntonemen in schijn van burgonschen. Der hert. van holsten sendede den Damsters to hulpe 2000 off 3000 knechten, so dat jurien scheng vpdagede den bueren jn westfrieslant vnd vmlanden, vnd reisede darmit nadem Dam 3 dagen na petri vincula, lechte de in stede der

lansknechten vnde toech mit sijnen lansknechten den holsten to moete na Westerwoldinge lant, vnd sloech den 3. dag na jacobi off 2 dagen vor Laurens den holsten, dar jurien van munster drost to wedde gefangen vnd na lewerden gesonden, vnd meer jonckeren gefangen sint de na gron. vnd lewerden gefuert. Dages vor laurentij quam Paltzgraff Frederich am Rijn des Co. van denemarcks dochter man jn gronningen vnd jnt leger, van daer na Westerlant. Als de gelderschen al nederlage leden, oeck geen prouiande jnden Dam hadden, trachteden se den Dam vp to geuen: dat dan Schenck wal behagede dan wolde berent van Hackfort vnd Meinert vanden ham jn handen hebben, dat wolde knechten vngerne, jedoch doer noet gedrungen worden darto. Den 5 Septembris sint dese beiden in handen gestellt, vnde des dages darna toegen de knechten mit ein witt stocksken darwth latende hoer geweer jnden Dam, vnde toegen na gelderlant. Darna toech Scheng mit sijn meeste volck na wedde, vnde belechte dat dages na Marien geboert, vnde worde vpgegeuen beholden lijffs vnd goets vp dage Mauritij martijris. vnd Schenck toech na sijn huesz, vnd Frou Iohanna van Egmont na gronningen: volgents toech Scheng in sijn leger vor Coeuerden vnd vor Kinckhorst, vnd na tweer maenten belegering wort Couerden beholden lijff vnd goet vpgegeuen, vnd de drost Selbag nam dar aff alle sijn dingen vnd toech na sijn lant. Na desen reisede Schenck na Deuenter dar sich de gelderschen hadden verstarcket, vm de tho slaen, vnd vandaer na Depenhum in twente, dat he jnnam 2 dagen vor Tomae apostoli. Des dages na S. Andreas is Kinckhorst bij Meppel vp gegeuen, darup mager heine gefangen worde. Der Furst van gelre seende all verliesz, hefft doer instichtinge siner steeden na vreede getrachtet vnd enen vasten erff vrede mitten burgonschen gemaket, de binnen gronningen den

17 decembris vant Raethusz is aff gelesen. Anno 1538 sterff h. Carle van gelder. Anno 1536 is Tractaet mit keiser Caerle gemaket, vnde vander vmlanden wegen wegen hiddo Onsta vnd Bertelt entens an Scheng vor hen gesandt gewest, vm mit hem tho handelen. Vnd is dit dat Tractaet mit Carolo des namens den 5 keiser den anderden vmlanschen heren. Kaerle bijder gracien Gods Roomsch keijser altijt vermeerder Srijcx Coninck van germanien van Castillien van leon, van grenade van arragon van nauarre van naples, van secillien van maillorque van sardaine vanden eijlanden Indien ende vasten der zee occeane. Eersthertoge van oisterijck hertoge van bourgondien van lotharingen van brabant van lembourg van luxembourg Graue van vlaendren van artois van bourgoingnen, palsgraue ende van hennegouwe van hollandt, van zeellandt van ferrette van hagnenault van namen Prince van zwaue, maregraue des heijlicx Rijcx heere van vrieslandt vanden stadt steden ende lande van vtrecht ende ouerijssel van salins van mechelen ende dominateur in asie ende in affricque, Allen den ghenen die desen onsen brief zullen zien saluijt. Alzoe onlancx naer diuersche communicatien tusschen onsen gecommitteerden ende dien vanden stadt van groeningen ende den omlanden aldaer gehadt ende gehouden zekere articlen ouerdragen veraccordeert ouercomen ende getracteert zijn jnder manieren hiernae volgende. Artikelen vpgericht ende beschloeten bijden walgeboeren ende edelen heeren georgen Schenck frijheern to tautenburch, Ridder vander oorden vanden gulden vlies stadthalder generael der keijsr magesteit van vrieslandt ende der lantscap van ouerijssel heer claude van bouton Ridder heere corbaroij Raedt ende camerlijck end meester geerit mulaert oick Raedt ende meester vanden Requesten vanden huijse der voersc. keij. mateit gecommitteerden ter eenre, Ende burgmeester Raedt houff-

Tractaet mit keiser Caerle.

Utk. a. 1536

mannen bouwmeesters ghildemeesters geschwooren gemeene meijnte ende jnwoeners der stadt groeningen ende den abten prelaeten hoefflingen Eijgeneerfden ende gemeenen jngesetenen der omlanden van groeningen ter anderen zijden jn manieren hiernaer verclaert. De voerss. burgemeester Raedt hooftmannen bouwmeesters gildemeesters geswoeren gemeene meente ende jnwoeners der stadt groeningen ende den abten prelaeten hoofflingen eijgenerfden ende gemeene jngeseten der omlanden van groeningen sullen den aller groetmechtichsten durchluchtigen ende onuerwinlixsten heeren, heeren Karel Roomschen keijser den vijfften, coninck van hispanien napels ende cecilien etc. ende zijner mateit eruen ende naecommelingen als hertogen van brabant grauen van hollandt end erffheeren van vrieslandt ende der landen ende steden van ouerijssel aennemen tot hueren Erffuvrsten ende heere, Ende zijner mat. voort zijner mat. eruen ende naecommelingen als hertogen ende hertoginnen van brabant grauen end grauinnen van hollandt erffheren end erffrauwen van vrieslande end ouerijssel voerss. huldt ende eijd doen getrouw ende holt to zijne ende zijner mat. ende zijnre mateit eruen end naecommelingen beste te doen archste te keeren ende voort al te doen dat goede getrouwe ende gehoorsaeme ondersaeten bij hoeren naetuerlicken erffuvrsten ende heeren behooren ende schuldich zijn te doen. Des sullen zijne mateit ende zijner mateit eruen ende naecommelingen inder qualiteijt als voerss. is de voerss. stadt groeningen ende de omlanden bescutten ende beschermen tegens eenen ijegelijcken gelijck een goedt furst ende heere zijnen naetuerlicken ondersaeten behoort te doen. Voerts zullen zijn mat. end zijner mat. eruen ende naecommelingen de voerss. stadt ende omlanden laeten bliuen bij huer olde deuchdelicke preuilegien statuten ende lantrechten ende oick bij hoeren landen ende guederen

bijnnen ende buten dijcx gelegen gelijck zij die van oldts gehadt ende deughdelijck gebruijckt hebben, wel verstaende dat de olde ampten ende tgerechte van zelwert sullen blijuen bijde voerss. stadt groeningen. jtem dat zijne mat. noch zijner mat. eruen ende naecommelingen geen vesten bouwen en zullen jnden voerss. lande ten zij dat hier namaels befonden worde van noeden te zijne eenige beuestinge te hebben tot beschermingе der voerss. stadt ende landen jn welcken gevalle zijn magesteit ende zijner mateit eruen ende naecommelingen bij goet beduncken ende consent vanden Regeerders der voerss. stadt ende landen zullen mogen bouwen sulcx alsmen beuinden sal van nooden te zijne. Dat zijne mat. tot gelegenen tijt sal doen destoueren de vesten alreede gebouwet ende die noch gebouwet wrodden jnden voerss. landen te weeten delffziel ende den dam, waer to de voerss. stadt ende landen sijner mat. Redelijcke assistencie ende hulp doen zullen. Dat de voerss. stadt ende landen geuen off bouwen zullen tot behouff zijner mat. ende zijner mat. eruen ende naecommelingen jnder qualiteijt als voerss. is een schoon lusthuijss ofte woeninge daer een furst mit eeren jnne logeren mach. Ende dat de voerss. stadt ende landen zijner keij. mat. ende zijner mat. eruen ende naecommelingen voerss. voor een jaerlicke vpcompste ende demeijnen sullen geuen ende betaelen zuijuer ende vrij de somme van twelf duijsent carolus guldens ofte huer Rechtss geweerde ende dat vp twee terminen als vp jacobi deen helffte ende lichtmisse dander helffte daer van de eerste termijn verschijnen ende betaelt sal wordden vp lichtmisse jnden winter naestcomende Aengemerckt de groote ende zwaere costen die zijn keij. mat. hier omme sal moeten doen, oick de perikelen ende lasten van oirlogen daerjnne zijn mat. andere zijner mat. landen omme der voerss. stadt ende omlanden van

groeningen wille sal moeten stellen. Aldus gedaen ende gesloten den achsten dach Junij Anno vijfthienhondert sess endertich Doen te wetene dat wij hebbende den voerss. tractaet voer bequaem ende willende mit den voern. van groeningen jn goeder trouwern procederen, Hebben denseluen tractaet in allen zijnen puncten ende articlen voerscr. voer ons ende onsen eruen ende naercommelingen hertogen ende hertoginnen van brabant grauen ende grauinnen van hollandt erfheeren end erfvrouwen van vrieslandt ende ouerijssel geaccepteert geapprobeert bevesticht ende geratificeert, Accepteren approberen bevestigen ende Ratifficeren mits desen onsen brieue. Gelouende jn keijserlijcke ende furstelijcke woorden op onser eeren ende trouwen den seluen tractaet jn allen zijnen puncten ende articlen ende eenijgelick besunder vast stede oprecht ende onuerbrekelijck te halden te achteruolgen ende te vollentrecken zonder daer tegens te doen schaffen noch gestaden gedaen te worden jn wat maniere dat het zij, allet voerss. zonder argelijst. Des toirconden hebben wij onsen seghel hier aen doen hangen. Gegeuen jn onsen stadt van bruessel den vijfthiensten dach van junio jnt jaer ons heeren duijsent vijfhondert sessendertich van onsen keijserijcke tXVIIe. Ende van onsen Rijcken van castillien ende anderen t XXIe. vndertekent. Bijden keijser in zijnen Rade. noch vndertekent; Pensart (*).

So is nu jn desen Tractaet to marcken dat *bouen older gewoente de stadt vor den vmlanden steet*, mogelich doer oirsaken dattet verbunt niet vpgesecht off dattet hoff edder de Raet des houes tho burgundien der steden vrunschap meest achtende, der stadt dit tho gefalle gedaen: want de vmlanden een open lant sinnen one steden offt vesten, behaluen jrer hoefflingen slooten

(*) Gedrukt naar het oorspronkelijke in het archief te dezer stede. (F.)

ofste borgen: vnde dat de vmlanden hijr niet na behoir de vriessche vmlanden sunder vp een vnrechter wijse de vmlanden van gronningen genoemt worden. Sunst (off wol vnder dem hoff van burgundien de vmlanden van jar to jar verkortet sint als nafolcht) *hefft Keijs. Mt. nochtans demseluen alle jre heerkomst stattlich besworen: dewelcken bestaen jn de regeringe der vmlanden dorch horen naturelen jnlanschen hofflingen grietmannen*, Rechtern Sijluesten etc. jtem in horen landes Rechten wilcoren etc. *jtem inder macht vandeseluen tho veranderen to vermeeren* etc. na landes eisch vnd nodrufft, wo van oldes her jn den vmlanden gescheen is. jtem int 9 artl. *steet dat de stadt sal den jartaxt mede betalen vnd hefft tot noch to* nichts dar to wth horen corpus betalet. behoren dem heren so wal Tribuit to geuen als de landen vnde ten minsten den derden deel to betalen: dan holdent in to hoer stadt to vesten, den landen to verdaruen. Dat dese huldinge *aldus coniunctim gescheen* vnd jn enerleijen Tractaet gesettet kan de orsaken sijn de naberschafft de dem andern dat verbundt noch nicht vpgesecht hadden: vnd is one twijffel bij der stadt gepractiseert, de doer der vmlanden truwe naberschafft verkeringe rijck geweldig vnd van een klein vor den verbunden bij den verbunden in corter tijt tho ener zijrlicher heerlicher stadt geworden, van jar tho jar angenomen vnd gewussen vnde sedert anno 1490 tot 1560 alle de heerliche poerten toernen bolwercken grafften vast gemaket, vnd anno 1473 dat Raethuesz, anno 1553 den Sant Martens toren getimmert na wthwisinge derseluigen data, vnde als nu de vmlanden dem keiser to enen hern becomen, bij dem se goede vrede oeck goeden iustitie in geschillen mitter stadt gronningen vermodeden ist gescheen dat se belangende wapenen wal goeden vreden rust prosperiteit gehadt, oeuerst vanden gronningers van tijt tho tijt meerder bekortet sint, na der gronninger olde wijse

aert vnd natuere, de stedes studeren vnd practiseren vnd mit jnnicheit trachten vm dem vmlánden tho bloeten vnd sich tegen reeden egen to maken an vrij vnd gerechticheiden, vnd an goedern; *dartho de van gronningen dan twee middelen gebruken, dem olderman vnde den hoefftmans offt kamer.* Vanden olderman wustmen to deser tijt tho jnden vmlanden nichtes to seggen, dan had alleen jnder stadt gronningen sijne bedeninge: dan nemen sich nu voerdan an den straffe van den jenigen, de tegen jnholdt des 3 verbunts vromdt beer jnden vmlanden tappeden, tegen den gebruick vnd geboir, dat de gronninger schutten plegen jnt lant to reisen, vnd war se tappen in herbergen vunden steecken in tunnen darin vromdt beer was, was geen ander straffe citatie off doent, dan dat se daetlicken deselue tonne beers mit nemen mochten. Oeck so wist dat oldermans boeck mit allen sinen jnholde vnde articulen wth dat sijn gericht alleen binnen gronningen vallet. vnde inden vmlanden is vp allen oerden, hauens, rijten etc. stedes gewest alle vrie handel verkeringe kopenschap, want oeck etliche dorpen de vngelegen scipfaert vp gronningen hadden als Watum Warffum Wthhusen voerden alle hoeren goeden tho den rijten ouer watten hen wth. *In des oldermans boeck int 45 capittel is dit artikel.* Want van den gemenen coepman de stapell vnd hogeste marckt van alle goeder van Frieslant gelegen is to gronningen, so moet geen vromt man doer gronningen off weder doer, off buten vmme gronningen off doer de leecke oft ouer de cnipen, off anders doer offte weder genen steden darbouen off beneden trecken off varen jn hunsinge lant Fiwelingelant homsterlant langewolt vredewolt copenschap off doerdriuen off rijden wth frieslant bij een marck goldes to broecke, we des vertuegen mit twee tuegen: de warschappes waren sint mach men niet vertuegen etc. Nota hijr in steet nichts van den vmlanschen hauens zijlen rijten,

1. Olderman.

noch vanden Dam, men vindet oeck van desen oldermanschen artijkel nichts in verbunden Tractaten lantrechten der vriesschen vmlanden mit gronningen; ouerst de stadt hefft dit thoren jnfall vnd wille in hoer stadt jngestellt, sunder der vmlanden consent, vnd sunder seeckern tijt, kan den vmlanden nicht verbinden. *Item int 8 capittel off artijckel steet int selue boeck Gij sweren* dat gij den wilcoer des gemenen coepmans, de sich mit vnse stadt in vortijts begrepen hebben, in vnsen giltrechte niet gebroken en hebben, also dat gij jn vredewolt, langewolt, hummerse, hunsinge, fiwelingelanden geen goet gecofft en hebben, noch copen laten, dar gij auentuir an hadden, vnde geen goet darin noch wth gefuert en hebben, noch wth foeren laten hebben, noch wth off doer drijuen off rijden laten hebbe, dat ju so Godt helpe. Nota. De stadt kunde sacken vul gelijker dingen darin stellen buten consent wilcoer, der vmlanden vnd seeckeren tijd: vnd strijden alle mitter vmlanden gerechtigheiden vriheiden Tractaten, mitten breuen des bisscops van vtert vnd des grauen to oistfrieslant vnde andern breuen der stadt so wal als der vmlanden: so dat dese dingen den jngesetenen der vmlanden off vromden coepman niet roeren, dan mag den jngesetenen in gronningen roeren, dien se mogen straffen wo de tegen hoer oldermans boeck sich anstellen: so se dat daran gelegen is dat vnder horen jnwoners gener wth reise to copen jn frieslant, so oeuerst dar wes ther marckte kumt, dat deszeluen copenschap dem enen sowal verlouet sij, wo dem andern, den armen alse dem rijken. De gronningers vnd olderman hebben sich noch van tijde al schandelicker vnd vnnaberlicher gestellt, na dat se rijcker vnd weiliger bij den vmlanden geworden sint, niet alleen an copenschappen vnd handel der jncomenden vnd wthgaenden waren, dan oeck an visscherien vp watten, diepen gestellet, vnde den gunstigen waluerde-

neden nabern vnd buntgenoten dat vnërhorlich is, der ampten vnd amptslueden meestendeels jnden vmlanden willen benemen vnd spolieren, als wth vmlanschen Acten vnd Protocollen alles tho seen is, welck bij genen turcken off menschen gescheen ja gehoert is, alse hijr vnder sal breder verhaelt worden. *De hoefftlueden vnd kamer* sint dat anderde instrument darmit gronningen, den gerechtigheiden Rechten hoefflingen adel vnde alle der vmlanden stenden vnd dingen verwirren vnde tho kort doen. de hore borgers vnd jngeseten hoer mit eede verplicht sijnde, oeck eedt doen vp den lantrechten etc. vergetende oeuerst off nicht verstaende den lantrechten vnde jnwoners, soecken der stadt besten. want de stadt hefft ouer hoer to gebeden, gelijck bij Marten van Neerdens ersten burgondisschen lutenants tijden hijrna gescheen is, dat de stadt den hofftmans beuolen van hem vp tho staen, vnd hebben des keijs. Mt. lutenant alleen gelijck einen gepluckeden gansz sitten laten. De van gronningen hebben oeck mitter tijt een gewoente jngefoert vnd beholden, dat we des enen jars borgemester was de worde des andern jars hoefftman als vm desto partijger, tegen den vmlanden to maken als wol aff tho nemen: so dat de kamer in horen mandaten den olderman droech vnd conniueerde, vmmers sich dem olderman darna vnderdenig makede, tsinen beleuen hem mandaten in coninx name verlenende tegen allen recht ouer de arme jngesetenen der vmlanden, de vor den olderman (de geen gerichte int lant hefft) to citeren vnd vm tho straffen, tho voeren tho geuen, so dat de olderman darmit tsinen beleuen vmsprang so. Item de kamer greep den sijluesten hijrna oeck jn horen gerichten vnd gerichtzwang, Also oeck den Rediern grietmannen vnd ordinarien richtern jnden vmlanden, sich der wegen, wateren annemende, de ersten jnstantien, de executien, vercopingen bij der

2. Hoofft-luiden kamer.

keerse tho egenende, als nafolgen sal, so dat de vmlanden, tho houe vole gereiset bij Secreten Raden Stadtholdern beclaget einen Sijndicum angesettet tho verdegeninge der vmlandisschen. Vnde also de vmlanden biszher sunderlinge geenen stedigen landes Rentmester gehatt hebben, dan dorch jren gedeputeerden bij den staten der vmlanden verordnet, jren dingen verrichtet, vnd nu oeuerst schattinge groeth gefallen is, *hefft de nodrufft einen stedigen Rentmester gefordert*, de den jartaxt boerde in den vmlanden vnde dem heren ouerleuerde de vorse. 12000 gl., vorhen ist 6000 gl. gewest dat de h. van gelre boerde. Sunst hefft der here geen domeinen, vnd derhaluen oeck genen Rentmester jnden vmlanden, *dan der Rentmester van Couerden hefft desen* 12000 *gl. volgents geboert.*

Sijndicus.

Rentmester.

Anno 1539 is graff johan van oistfrieslant an Dorotea van Ostenrijck keiser Maximiliani bastart dochter gehijlickt vnd vm Martini is se vander koningin hem to brusel jnt bedde gesett jn graff ennen vnd sijnes lants bijwesent, vnd is strax to ein Coninx stadtholder gemaket: vnd vor hem oeck in oistfrieslant van 50000 gulden bewillicht vorden helffte so hem niet belouet was. Anno 1540 verbunden sich graff Enno vnde dat Froujen van Jeuer to Vpschelte in der kercke mit land vnd lueden. De 24 Septembri storff graff enno. Dem 17 octobris storff juncker balthasar to Esens. Vnd in dit jar is junker boijng van oldersum drost tho Jeuer mit een haecke vor Witmondt gescoten vnde to jeuer begrauen. vnde Jurien Scheng stadtholder van vrieslant vmlanden etc. storff oeck, vnd in sijn stede quam Graff van buren de junge, de anderde vmlansche stadtholder. Anno 1541 storff omko ripperda am h. dreen koningen dage. Een jar off twe vmtrent vor deser tijt is tusschen Fiwelinge landen vnd andern jegen der stadt stridt entstaen vm den oesterschen dijcke, de oick vor

Graff Maximiliaen van buren.

Dullerts dijken.

dem houe is gedreuen, so dat jck hijr enige mentie hebbe tho maken. Bouen is gesc. wo de dullert gecomen sij: so is darna een dijck gemaket van Reide aff na duerswolt, dewelcke vm des groten wterdijx willen anno 1574 wederum is verlaten als dat hamrick achter wagenborg so gewaldig is vanden Oldampsters bedijket. De orsake des vorsc. dullerts inbroeck is mede gewest, wantet lege landen vnde thom deel darchachtig weren: vnde (dar godt vor sij) wen nu oeck de oestersche dijcken wechgingen solde een gelijcke dullert to vermoden sijn tusschen Osterwerum Wagenborg Tiuchen heidenschap Woltersum Meethusen, tusschen duerswolt vnde den kleijlanden sint doch all lege vnd derchachtige landen, dewelcke meesten deel niet hoger sint alse de dullarts grunt vnd slijck vp volen plaetsen is, alse tho seen is wen de wint een tijt lang wth den oesten weijet heft. De gelegenheit etlicher dijken anden eemse is so, dat de nicht konen jngelecht worden na anno 1578, vnd vp etliche plaetsen men eens jngelecht worden, sodat dar een sorchlicke vergangliche oert landes is. Deser orsaken haluen hebben anno 1574 de vmliggende landen doer bedewijse den cleijoldamsters geholpen desen dijken tho maken (dar de anders vrij van sint) doch vp seecker conditien dat de oldampsters horen dijken ronts vm al euen dicke breet vnd hoech solden maken, dat de oldampsters vnd gronningers niet hebben willen nacomen, na jnholt goeder segele vnd breuen. To dem so licht *een stuck landes tusschen Reide vnd Fiwelinge van* 1100 *grasen*, datwelck de egeners darum hebben moeten verlaten, vnde na lantrecht den spade scheeten, dat se in vermogen niet hadden de dijcken to repareren vnd tholden, is derhaluen vander stadt gron. anveerdet de behoren derhaluen den dijcken darup to maken, dan hebben gar wenig vnd vast nichtes daran willen doen (doch is jm anno 1570 mitten nien hamrixdijck nicht

van doene vnd geen questie meer) derhaluen de gemene vmlanden aldaer vm horen scaden vortocomen hebben begeert sich an recht vnd praesentatien to begeuen, denseluen dijck vp gelijck vnd vngelijck tho maken, offt solden de van gronningen hoer den dijck vnd landen vorsc. ouerdoen, protesterende van schaden vnd vngefall van waters jnloep. vnd versochten dat bij Arenberg darna vnd tho houe, dan vergeues, vermits meesten in gronningen gerne een dullert hen om hogerbrugge mogelich segen. Also deden de van gronningen den van den Dam vngelijck in horen handelen, want de vanden *Dam hebben anno* 1535 *versceiden getuchenissen jngenomen bij Rechte, dat se hoer schipfart vnd handel bij menschen gedencken hadden gehanteert mit horen scepen vnd guederen wth dem lande fuerende botter kese visch vnd allerleij* waren jn emden, vnd verbij emden, wth emden, jn reiderlant jn westfalen vp den marckten tho *haren aschendorp Reede Meppen Lunnen Oeijte Apen* jnde heerscappie van oldenborg, dar se holt vlass vnd allerleij waren wederkofften sunders emant belettinge weder na den Dam fuerende vnd verhandelende: jedoch alst koren vp vorsc. marckten jngekofft willig was mosten se bij wilen to emden een haluen getijde (wowal bouen recht vnd older gewoente) anleggen. van wijn vnd vromdt beer geuen se tho emden cijsz. *Den torffschuten* was de vaert oeck vrij vanden Dam, na, jn, vnd wth emden, vnd ouer den hamrick sunder enige jnsperinge. Desen kunschappen ten Dam vor Menno houwerda vnde den borgemesteren off burrichtern jngefordert, hebben de Damsters gelijke getuechnissen jn westfalen tho Oeijte anº 1538 vnde to Apen bij den Drost anno 1536 gefordert bij lueden dar wonende de oeck jn den Dam vrij gehandelt aff vnd angefaren, vnde dat de vanden Dam vnd oeck Fermsum alle vrie vaert vnd handel jnden vmlanden vnd den vorsc. marckten jn westfalen gehadt hebben.

Anno 1543 hefft graff johan stadtholder to Valckenborg graff Ennen weduwe de regeringe van oistfrieslant jn vrunschap ouergelaten, vmtrent dit jar quam Frou Maria regentin der nederlanden den stadt gronningen to besichtigen, der de stadt schung 3 voeder wijns 3 last weite 3 last hauer vnd 3 vette ossen vnde de vmlanden schonken hoer in 3 jar tbetalen speldegelt 42000 carls gl. schrifft E. B.

Anno 1547 is jn nederlant ko. Philips gehuldet vnd Anno 1548 is jn oistfrieslant geboden dat de wederdoper sollen ruimen vnd ist Interim vmgesant. anno 49 sint to gronningen grote vncosten gedaen *vp Co. Philips kumst de vp den wech sijnde worde to rug verschreuen.*

Tractact mit Ko. Philips. a. 1550.

Anno 1550 vanden vmlanden als volget. Wij Abten Praelaten hoefflingen egenerffden ende gemeente Borgemestern vnd Raet sworen meente bounesters vnd gantse gemeente der stadt vnd vmlanden van gronningen doen kund vnde tho weten, dat wij achterfolgende des keisers vnsers allergnedigsten heren, her Philips Ertzhertoge van Oestenrijck hertoge van burgundien van brabant ende graue van habsburg van Flandern van hollant, ende erffhere van Frieslant, sijner Mat. egen sone vnde rechten erue to vntfangen hulden vnde sweren vnde vor tocomende erffhere der stadt vnd vmlanden van gronningen vor hem, vnd siner Princelicker hocheit aruen vnd nacomelingen, na hochgedachte Keijs. Mt. auerlijden. Dat wij jnden Name vnd qualiteet als bouen den Edlen vnd wolgebornen johan van ligni graff to Arenborg vriher to Barbason here tho busiere Ridder vanden golden fliese, vnd keis^{r} Mt. stadtholder generael van Frieslant ouerijssel vnd Gronningen als vulmachtig, vnde darto hebbende speciale commiszie vnde beuel van bouengemelter princelicker doerluchtigheit vp huden datum van desen, denseluen siner princelicker durchluchtigheit vntfangen gehuldet vnd gesworen hebben jn forma vnd

manneren hijrna volgende. Wij Abten praelaten hoffl. egenerffden ende gemeente Borgemestern Raet sworen meente boumesters vnde gantze gemeente der stadt vnd vmlanden van gronningen gelouen vnd sweren vor vns vnser aruen end nacomelingen, dat wij na der affliuicheit des keisers vnsers allergnedigsten hern end arff Fursten, dem godt een godtsalich lang leuen verlenen wille, den durchluchtigen hochgeboren Fursten vnd heren, hern Philips prince van Spanjen van Sicilien van Jerusalem Ertzhertog van Ostenrijck, hertog van burgundien etc. graff van habsburg van vlanderen Ende sijne nacomelingen hertogen vnd hartoginnen van brabant, grauen vnd grauinnen van hollant, arffheren vnd arfffrouwen van Frieslant ende Ouerijssel, goet getruwe vnde holdt tho wesen, sijn beste to doen vnde archste to keren, vnde voert alles to doen dat goede getruwe vndersaten bij horen natuerlichen arffheren vnd landtfursten behoren vnd schuldig sijn to doende. So moet vns Godt helpen vnd alle sijn hilligen. Ende want dit aldus gescheet vnde wij den Eedt vorsc. also gedaen, hebben wij borgemestern vnd Raet vnser stadt Segel, vnde godefridus Arnhem abt to Adwert Gerardis Swollis abt to Wittewerum, Cristoffer van Eusum ende hiddo Jensema van wegen der vmmelanden elck vnse segel beneden an desen brieff gehangen, gegeuen jnden jar vns heren 1550 den 10 januarij. Hic non iurat in romanam religionem. Volget Reuersz.

Reuersz des Conings.

Wij Iohan van Ligne graue tot Arembarghe Vrijheere tot Barbansoen. Heere tot Buisiere Ridder vander Ordene vanden Gulden Vliese Ende Keijser. Mat^{eit} stadthalder generael jn vrieszlandt Ouerijssel ende Gronninghen. Als ghemechticht ende daer toe speciael commissie ende beuel hebbende vanden Duerluchtichsten Hoochstgeboeren ffursten ende Heere, Heere Philips van Spangnen van beijden Sicillien etc. Ertzhertoghe van Oisten-

rijck, Hartoghe van Bourgoingnen van Brabandt etc. Graue van Habspurg van Vlaenderen van Hollandt etc. ende Heere van vrieszlandt Ouerijssel Gronninghen ende der vmmelanden etc. Doen kundt ende bekennen vermidtz desen vnsen breeff, Dat nae dien de staten der Stadt ende vmmelanden van Gronninghen achteruolghende skeijsers vns alder Genadichste Heere goede belieffte wille ende meijninghe sich bewillicht hadden. Zijnder Princelijcker Duerluchticheijt ende zijnen eruen ende nacoemmelingen als naetuerlijck erffheren van Gronninghen ende der vmmelanden te vntfanghen hulden ende sweren voer toecoemmende erffheren vanden seluen Stadt ende lande nae Hoochghedachte Keijr. Mateit affliuicheijt. Ende sulcke huldinghe ende eedt vp huijden Datum van desen duer de Abten Prelaten Hoefflinghen Eghenarffden ende ghemeente Borghermesteren Raedt Swoerne meente ende Bouwmesteren ende gantze ghemeente der Stadt ende vmmelanden van Gronninghen ghedaen end bij vns vntfanghen es ghewest, Szo hebben wij wten name ende als ghemachticht van zijnder Princelijcker Duerluchticheijt hem wederomme eedt ghedaen, zoe tinhouden van dien van woorde tho woorde hier nae volghet, Wij Iohan van Ligne Graue tot Arembarghe Vrijheere tot Barbansoen, Heere tho Buisiere Ridder vander Ordene vanden Gulden vliese Stadthalder generael van Keijr. Mateit jnden landen van vrieszlandt Ouerijssel ende Gronninghen etc. Als vulmachtich ende ijnden name des Duerluchtichsten ffursten vnsen Gnedichsten Heere, Heere Philips Prince van Spangen van beijden Secilien Iherusalem etc. Ertzhertoghe van Oistenrijke Hertouge van Bourgoingnen van Brabandt etc. Graue van Habsburg van Vlaendern van hollandt etc. ende Heere van Gronninghen ende der vmmelanden. Gelouen ende sweren vp dese Godes Euangelium dat sijne Princelijcke Duerluchticheijt tsijner ankumpste ende successie totter

Heerlickheijt vander seluer Stadt ende vmmelanden van Groenninghen als Hartoghe van Brabandt Graue van Hollandt Heer van vrieszlandt Ouerijssel der Stadt ende vmmelanden van gronninghen der hilligher karcke sall voerstaen weduwen ende wesen bescharmen Borghermesteren ende Raedt ghemene Borgheren ende jnghesetenen der Stadt Groenninghen, Voert Abten Prelaten Hoefflinghen Eghenarffden ende ghemene ijngheseten der vmmelanden-mijt alle hoeren thobehoeren sall laten blijuen ende vnderholden ijn alle hoere gherechticheijden Heerlijckheijden, Stadtrechten, Landtrechten, Dijckrechten Sijlrechten ende ijn alle hoere anderen possessien Priuilegien costumen ende ghewoenten elxs jnt sijne, Soe se de van oldes deuchdelijck hebben ghebruijcket ende noch ghebruijcken, Soe wel vander Anse als ander vrijheijden, Ende voert soe voer te stane te beschutten ende bescharmen, Ende allet doen ende vnderholden nae ijnholt der breuen van Confirmatie vander Date vijfftеijnhundert seszendedartich den vijffteijnden dach van Junio vnder tsegel van Keijr. Mateit vnses alder Genedichsten Heren den sie daeraff hebben, Ende voert de voerschreuen Stadt ende vmmelanden van Gronninghen hoer Borgheren ende ijngheseten mijt allen hoeren thobehoeren Doen allet dat een ghuedt arffurste ende Here schuldich sall wesen tho doene. Soe moet vns Godt helpen ende all sijn hillighen, Ende want dijt aldus ghescheet ijs, Soe hebben wij des tho Oerkunde desen Breeff mijt vnsen Name vndertekent Ende vnsen Seghell daer an doen hanghen. Gegheuen jnden jaer vnsz Heren dusent vijffhundert ende vijfftich Den teijnden dach des maentes Januarij. vndergetekent, Johan van Ligne (*).

Anno 1522 leet vrou Maria jn reijderlant dor Renick burmannia, darna oeck doer Jan Onsta annemen so

(*) Gedrukt naar het oorspronkelijke in het archief te dezer stede. (F.)

men sede tegen den Co. van frangrijck vnd Arenberg een loepplatz tho Jemmegum in Reiderlant verordent. Anno 1556 hefftet bloet regent jn ostfrieslant to peusum widdelweer. Vnd is moeijte gewest tusschen der grauin van ostfrieslant vnd den van Retberg vnd is Retberg vpgegeuen.

Anno 1558 hefft keiser Karel de vijffte den grauen tho oistfrieslant Edzart Cristoffer vnd Johan mit oestfrieslant belenet euen als keijser Friderich de derde anno 1454 had belenet, darmit gedoedet wort der van gronningen beleninge angaende den Eemszstroem vnde verbijfaert der stadt emden bij den van gronningen erlanget. vm welcken verbijfaert de grauinne to oistfrieslant (als E. B. scrifft) een bikumst te oesterwerum geholden hefft, dar mester Marten van neerden lutenant vnd Abt van Awert mit bij weren de van gronningen wollen oeuerst hoer voernement nicht affstaen. De van groningen hebben *verbij Emden een schip mit botter sunder anleggen verbij* Emden affverdiget, vm so een praeiuditie to maken, ouerst de van emden hebbent schip angehalet, Des *de van gronningen* jnde vrijmarckt *alle emders besatet hebben.* Worum dat de Grauin gesandten sendede dat se den lueden to des Rijx erkentnisze solden dagen, dan hebben niet dan vnnutte woerden erlanget. De grauin hefft anº 1550 ten Dam weder een bikumst mitten van gronningen geholden, war dat de van gron. een mandaet toenden *anno* 1548 *to augsborg dateert, ouerst Abring stadt* sindicus bekende dat eerst in vergangen herffst anno 50 van bruesel mit gebracht to hebben. So dat de grauin sich an keijs. Mt. beropen, vnd vor den Rijcke hoer to verdedigen erboden. scrift E. B.

In dit jar 58 is tho norden broerkercke vmgeworpen vnde hefft onno leeuwe vp den woert mit jan backer vnd anderen bij Amelant een *meerwijff* geseen, schier

vpt droege sijnde binnen schoets, hebben mit een roer darna gescoten so dat se kreeth, dan quam weder in de diepte, vnd als lewe voertfoer, so kumt dat meerwijff ant scip vpscheten, lecht beide handen vpt boert van den scip bij lichten dage vnd sach hoer allen grijselich an, alse van hem vnd sijn soenen lubbert leeuwe gehort is.

Anno 1559 *hefft Co. philips voert placaten vnd jnquisitie* angestellet, dan wo de palmboem, is de religie des tho meer gewussen. *vnd Anno* 59 *vor laurentij toech he na spanjen*, als he to gendt dapper triumpheert, vnd vm een geluckige reise thebben, etliche leuendig vm de religie had laten verbrannen, vnd den stadtholdern vnd gesanten der nederlanden (dar D. Siccinga vnd Rengers ten post mit weren) horen affscheet gegeuen hadde.

Anno 1561 is graff Edtzart wth Sweden to Norden ancomen. Vorhen is vander gronninger attentaten gesecht, wo de vmlanden tho houe dar tegen sint angewendet gewest, so dat bijden houe volgende Recesz gemaket is ludende als volget. Als nu lange questie vnd scheel is erresen tusschen den jnwoneren vanden Dam in gronningerlant ther eenre vnde de stadt van gronningen ter andern sijden ter cause dat de van den Dam mainteneerden, een vrijmarckt solden holden, vnde dat se in horen olden priuilegien vsantien vnd heercomen, van to mogen exerceren hanteren vnde doen allerhande coepmanschap vnde neringe, vercort vnde vervngelijckt waren bijden vorse. van gronningen tegens recht vnd reeden. versoeckende henlueden darjnne vnd vp alle andere gerijuet, vnd executie tegens de van gronningen fruntlich ⅓gedaen, hem praesentien van justitie soude verleent worden. vm welcke questien neder to leggen, sunder langen taxatien van procesz vnd kosten van partien, vnde dat de saicke vruntlich gehandelt

vnd gedetermineert worden, hebben darto enigen commissarien deputeert gewest, last hebbende den vorsc. partien tho horen verenigen vnde verlijken, so het enichsins doenlich vnd mogelich waer. vnde jn gebreke van dien, de Mat. van de Coninginne regente etc. aduerteren vande difficulteet vnd swaricheiden so dese beuinden sullen. Dewelcke commiszarien horen wtersten beste gedaen, vm volgende hore commiszie partien to verlijken, vmmer niet hebben darto konen geraken. So dat se verorsaket hebben gewest hoer verbael vnd aduijs ouer to senden. Dewelcke ouergeseen sijnde, de vorsc. partien vntboden sijn gewest, vm bij hoer procureur offt vulmechtigen bij de coningin to compareren, datwelcke se gedaen hebben vnde na diuerse communicatien befindende, dat de sake sunder partie jnt lange to horen niet en kon behoerlich gedecideert noch termineert worden D. F. G. mit gode rijpe deliberatie, vnd raden, hefft gereuertiert vor den hoefftmans van gronningen. Dat de van den Dam solden doen sulckes, so is, als hem goet duncket vm hoer procesz to verfolgen, institueren, vm doen jnstantie van wisen, vnde vulendigen vnde termineert to worden jn tegenwoerdigheit vanden Graue van buren stadtholder keijserlicher Maiesteit jn Frieslandt, vnd jn ouerijssel gronningen vnd voert bij mannere van prouisie vnde tot anders geordineert sal sijn.

Dam. *Hore Mat. verclaert dat de vanden Dam hangende process vorsc. solen mogen geneten vnd gebruken vanden puncten nafolgende.* 1. Eerst dat se solen hebben jurisdictie judicatuer van hoer jnwoners vnd vromden ouer doetslager vnde huesz vnd hueszsteden, beholden K. Mt. na older gewoente vnde de praegraueerde partien hoer recht vnd goeth dunckent van Appellatie an sijne Mat. stadtholder vnd hoefftmannen van gronningen, et saluo iure vtriusque tertij. 2. Ten andern solen se alle jnlansche koren jnden lande gewassen kopen vnde vercopen, sunder nochtans tselue wth den lande to willen verfueren. 3. Ten derden solen se mogen botter kese speck vnd andere vette waer jnden vmlanden vnder malkanderen copen vnde vercopen vnde darvan vensterneringe bij clene gewichten doen. 4. Beholtlichen in dem se seluest in de form niet bruken konnen, solen se alles to gronningen to stapel brengen. 5. Solen oeck mogen brouwen so licht vnd swaer beer als hoer beleefft to nodrufftigen hore vnd hores huszgesindes, sunder se mogen tselue beer bij gehele bodemen off tapmaten als kannen croesen off quarten vercopen. 6. Solen insgelijx mogen alle ampten dar bruicken het sij goltsmeden, timmerlueden scomakers smeeden pelsers vnd andere ampten vnd horen hantwercken vnd waer dar vercopen vnd gebruken. 7. Insgelijx alle wijnen jnslaen, tappen vor se vnde vercopen, oeck jn vnd wth den lande to vueren. 8. Sullen oeck mogen scheepen holden oest vnd west to varen vm alle coepmanschap van buten landes to halen, vnde deselue goedern weder vercopen, waert hem lust vnde beleefft, vnde mit den seluen scheepe den coepman gerijff doen vanden goedern de to gronningen gekofft vnde to stapel gewest sint. 9. Sullen mogen ossen koeijen scapen swijnen vnd andere slachtbeesten slachten bij heele buicken off panden vercopen. 10. Sullen oeck mogen backen clein off groff broet vor hem seluen off oeck to vercopen. 11. Sullen oeck mogen in de vrimarckten comen copen vnde vercopen binnen gronningen vnd hoer waer voerdoen gelijck andere. 12. Sullen jn gelijken mogen jnslaen alle vromde beren vnde dranken wes een jder in sijn huesz bedaruet, oeck buten vnd binnen landes bij hele vaten vercopen, sunder bij tapmaten als crosen to sliten. 13. vnd voert sullen mogen ossen koeijen peerden weiden in de vmlanden vnde de copen vnd vercopen, doch de niet wth den lande to driuen,

ten sij dat de to gronningen to stapell sinnen west. 14. Gedurende elck vanden vorsc. parten, het gene dat vorsc. is to achterfolgen, elck malkander in goeder vrunscap ende naburscap to leuen, gelijck goede vndersaten wesende vnder enen erff heren to behoert, gedaen to Brusel den 3 Augusti *jnt jar* 1541 *vnderstundt Maria.*

Mit desen sint de vanden Dam seer bekortet in alle hore olde hercomende vriheitt vnd gerechtigheit. vnde dat se mit hoer Appellatie anden hofftmans gewesen worden de anden gemenen landswarff behoert, is den lanscap to vercleneringe. Vnde de stadt hefft sich noch al widers geroert, vnd als keiser Karl hefftige placaten vp den van de Religion liet publiceren, vnde deselue binnen gronningen enigen groten discordie gemaket hadden, is binnen gronningen een goeder middel vnd raet gefunden, vm darin enig tho sijn, datmen sich darmit vnbemoeijet ouerst sich mit der saken tegen *den vmlanden solde bemoeijen:* dat dan einen groten enigheit in gronningen gemaket, vnd hebben na den Delffzijl gesandt horen lueden, vnd den schippern horen seijlen genomen. Vnd anno 1556 *vmtrent wolden de van gron. na hoer olderwise* hen jnt land vnd storten der Edellueden vnd hofflingen husen vnder voeten, leten sich oeck opentlich verlueden enigen van adel bij namen, den se ein voet korter wolden maken: auerst etliche jnden rade alse horentiens jn botteringe strate vnd lellens maeckten hem den frucht des keisers offt hores heren vm des na tho laten. Ouerst hebben den vmlanden alle inbroecke gedaen van copen vercopen brouwen, vnd allen handel als bij exempeln van Clas eenkens ten post, jan peters vnd hinrich peters to fermsum vnde andern leider genoech openbaer wo de olderman dar mit vmgesprongen, ere koeijen bij hupen affgerouet de husen to gepalet heft. So dat de staten der vmlanden desen nafolgenden

Wilkoer gemaket hebben den 3 Martij anno 1561 *vp enen gemenen landag* binnen gronningen geholden, vp dato den XXIII Februarij a° 61 wast mandat der stadholder vnd hoffluden deses landages haluen wthgesc. vnd ludet wo volget. Alsoe sekere twijst ende schelenghe erresen is tuschen de platte landen ende de stadt Gronijnghen ter causa vande vrijheijt jnt coepen ende vercoepen So ijst dat wij abten prelaten ridderen jonckeren houelinghen pastoren vicarien prebendaten eijghenarffden ende twije volmachtijghen vuijt elcke karspele daer gheen eijghenarffden zijn derseluer landen doen te weeten allen den ghenen die deese sien sullen ende hoeren leesen dat wij elck andere beloefft hebben ende beloeuen mits deesen voer ons ende onsze naecoemelinghen bij onszer eere ende trouwe soe veel aengaet de voerbenoemde onsze vrijheijt offte enijghe andere die ons duechdelick ende met belieuen van Co. Mat. competiert dat wij deselue tsaementlicken willen verdedinghen ende beschermen met recht end billicheijt, ende anders nijet sonder enijghe quaede affectie offte wille tegens ijemandt van ons wederparten daeromme te thoenen Ende want dit suluijghe strekt tot marckelijcke weluaeren van ons allen, jnsondere des gemeene man doch nijet geschien kan sonder eenijghe costen soe hebben wij allen naementlicken die jnde voerss. platte landen woenachtich zijn ons daertoe eendrachtelick verbonden voer ons ende onsze meijeren dat wij hiertoe willen contribueren, wanneer bij ons op een gemeene landsdach alsulx gesloeten wordt Weluerstaende dat die rekenschap soe van deese ende andere pennijghen alle jaeren jnt gemeen voer ons gedaen ende geholden sal worden, dat een ijder mach weeten waertoe dieselue pennijghen vuijtgegeuen zijn Willen oeck nijet deste onwillijger onsze prince ende erffheere nae ons vermoeghen alle hulp ende bijstandt duen mit onsze guederen, soe ende wanneer die noedt

Wilcoer der vmlanden.

alsulx eijschen sal. Allien begeeren wij om te beschermen onsze gemeene gerechticheijden sonder dewelcke de landen nijet moeghen beholden blijuen maetijger wijse te contribueren vuijt ons eijghen partrimoniale guederen soe wij best sullen moeghen ende koenen duen tot minste beswaerenghe van onsze meijern. Soe dan hier jnne ijemandt van ons offte vande selue onse meijeren jn gebreecke beuonden worde nae de gesette tijdt soe ist dat wij ons voer ons seluen ende die voirss. onsze meijeren alleen jn desen onuercort jn alles Co^{n}. Ma^{t}. hoecheijt submitteeren onder die naeste rechter nae den sonnen omganck den welcken wij speciale macht geuen nae dat hij van onsze rentmeister gesien sal hebben de resten ons daer toe te bedwinghen metter executie jn gelijcker cracht als wij anders met enijghe recht sullen koenen bedwonghen worden. Ende op dat nijemandt van ons die de rechtschappen competieren jnde voirss. platte landen woenachtich zijnde jn gebreecke ende onwille beuonden worde soe gunnen wij elck andere voer de vijfftich emder gulden die ijemandt van ons metter executie sal moeten vanden anderen jnnen offte jnvorderen twee gelijcke guldens voer zijn arbeidt ende waert dat ijemandt van ons vande voirss. onsze rentmeister daertoe vermaendt zijnde onwillich bleeff om de voirss. resten jn te vorderen nemen wij guedtwillich aen dat wij elcke reijse veruallen sullen jnden bruecke van twintich emder gulden tot proffijt vande gemeene landen oeck jngeuordert to worden als voeren. Tot welcker fine wij renuntieren alle die priuilegien die ijemandt van ons geestelick off waertlick hiertegens mochte competieren hetwelcke ende allst gheene voirss. is, hebben wij malckanderen bij trouw end eere mit hande ende monde stede vast ende onverbroecken geloeuet te holden sonder alle argelist. In oirconde der waerheijt hebben wij voirbenoemde abten prelaten ridderen jonc-

keren houelinghen pastoren vicarien prebendaten eijghenarffden ende twee volmachtijghen vuijt elcke karspels daer gheen eijgenarffden zijn onsze gemeene landes zegelen naementlick vande marne hunsinge, fiuelinge vredewoldt langewoldt ende homsterlandt voer ons die jn deselue quartiere woenachtich zijn ende ter beede van alle andere jn andere quartieren derseluer platte landen woenende jn vueghen als bouen beneden aen desen brieff gehanghen op een gemeene landsdach daer van tmandaet opde rugge geteijckent is ende bij gemeene stemmen gesloeten ende geaccordiert. Binnen Groeninghen den 3 Martij 1561 (*).

In desen jar 1561 is dat *bisdom tho gronningen* fundeert als volget. Pius bisschop, knecht der knechten godes, ther ewiger gedechtenisze etc. vnd luedet im latijn wo volget. Pius seruus seruorum Dei, ad perpetuam rei memoriam. Regnum vniuersalis ecclesiae disponente domino, praesidentes pro ecclesiarum quarumlibet praesertim cathedralium nouiter electarum, illisque praesidentium, et in diuinis seruientium statuum salubriter dirigendo, prout ex debito nobis iniuncti pastoralis officij tenemur sincerae considerationis aciem extendimus. Et ad ea per quae ecclesiarum ipsarum dotationi, decori, et venustati, suorumque praesulum capitulorum et aliarum personarum diuinis ibi laudibus insistentium statum, et oportunae subuentioni cum diuini cultus augmento, et animarum Cristi fidelium salute consultum, nostrae solicitudinis partes libenter adhibemus ac alias super his ac nonnulla quae praedecessoribus nostris, licet consulte gesta fuerint, ex sanctorum tamen consilio, prudenter imitando disponimus, prout locorum temporum personarum qualitas exigit, et in domino salubriter conspicimus expedire. Cum itaque alias, postquam foelicis

(*) Gedrukt naar de oorspronkelijke in het archief te dezer stede. (F.)

recordationis paulus Papa quartus praedecessor noster super gregem dominicum curae suae commissum seduli pastoris oculos intendens et in ea germaniae jnferioris parte, quae. charissimo in Cristo filio nostro philippo hispaniorum regi Catolico haereditario iure subiecta est, prae tanta celeberrimorum oppidorum frequentia populorumque multitudine, adeo paucas ecclesias Cathedrales inesse consideramus, vt illarum episcopi ea qua opus erat diligentia, tantam animarum multitudinem regere non possent, idque quibusdam difficilius esse, quod homines dioecesani sui vulgari idiomate instituti inter se differebant, et quidam eorum et eiusmodi priuilegia habeant vt ipsos ad sedem episcopalem euocari non liceret, vnde praefati episcopi fidei catholicae doctrinam, ac recte viuendi rationem populum illum docere, ac in delinquentes animaduertere commode nequebant, Fidesque et animarum salus illic ob pullulantes et haereticorum et scismaticorum quibus regio illa vndique fere circundata erat insidias, pestiferasque doctrinas in maximo discrimine versabantur. His alijsque causis grauiter impulsus, volens et praefati Philippi Regis, hoc illius humiliter supplicantis praecibus, pioque desiderio in illa parte satisfacere, habita (sicut tantae rei pondus exigebat) cum fratribus suis (de quorum numero tunc eramus) matura deliberatione, de consilio, deque apostolicae potestatis plenitudine. Traiectensem ciuitatem et dioecesim, a coloniensi prouincia (cui tunc erat metropolico iure subiecta) nec non oppidum gronningense, et diuersa alia tunc expressa oppida insignia, dictae regionis, cum omnibus et singulis suis terminis territorijs populis cleris et personis monasterijs et beneficijs ecclesiarum, cum cura et sine cura, secularibus et quorumuis ordinum regularibus, alijsque pijs locis suis, quaeque prouincia et diocesis, per quasdam sub plumbo perpetuo segregauerat diuiserat et separauerat,

ac gronningam coeteraque oppida praedicta sic diuisa in ciuitates, Sedem vero Traiectensem nunc episcopalem in metropolitanam. Ac Sancti Martini primariam sedem gronningam coeterasque alias aliorum oppidorum in ciuitates erectorum praedictorum per nuncium suum postmodum ab eo illuc mittendum, limitandum, pro suis diocesibus concesserat. Nec non gronningam et certas alias tunc expressas ecclesias ciuitates et dioceses ecclesiae Traiectensium pro sua prouincia subiecerat, singulisque gronningensis et aliarum nouiter erectarum cathedralium ecclesiarum mensis episcopalibus annuum reditum trium millium Ducatorum auri de camera ex certis decimis et bonis ac fructibus reditibus et prouentibus ecclesiasticis per dictum nuncium specificandis, et repartiendis ex tunc prout ex ea die, e contra postquam specificati et repartiti, ac interim donec specificatio ac repartitio huiusmodi factae et effectum sortitae forent, et non vltra ex praedictis cuilibet mensis pro earum dote alium annuum reditum mille quingentorum ducatorum similium per ipsum Philippum Regem ex reditibus et prouentibus quos ex eadem regione periciebat singulis gronningens. et alijs nouis institutis episcopis pro tempore existentibus, annuatim, quousque specificatio et repartitio praedictae, ac pro ea tantum parte, quae plenarium suum effectum minus sortitae forent, nec vltra integre et proportionabiliter persoluendum applicuerat, ac eidem philippo regi eiusque successoribus, qui pro tempore eiusdem regionis domini in temporalibus essent, ius nominandi Romano Pontifici personas idoneas, ac alias tunc expressas certo modo ac forma qualificatas ad groningen. ac alias cathedrales sic erectas ecclesias, tam in primeua illarum erectione huiusmodi in perpetuum reseruauerat ordinandas. Et deinceps per alias suas in forma breues literas. Venerabili fratri nostro tunc Saluatori suo episcopo, suo apostolicae se-

dis nuncio in partibus illis dederat in mandatis vt personas idoneas, qui dictas prouincias ac dioceses distinguerent ac limitarent ac dotem ipsis assignandam Ecclesijs a monasterijs ac praeposituris sub illis consistentibus dismembrarent, cum potestate necessaria in his omnibus faciendi, vice sua deputaret, dilectus filius noster Antonius S. Rom. ecclesiae praesbiter cardinalis de granuella nuncupatus tunc episcopus Atrebatensis et quatuor alii scientia ac probitate insignes viri, quos ipse Saluator episcopus dicto praedecessori interim e medio sublato, praetextu mandati et posteriorum literarum huiusmodi ad id loco suo substituerat. Licet forsan eorum aliqui de ijs personis non essent, quae ad id canonice subdelegari possent, facta tamen nihilominus diligenti rerum indagine, omnibus mature pensatis animaduertentes, quod si passim de dotibus ecclesiarum huiusmodi per dismembrationem bonorum a monasterijs et praepositurís praedictis prouideret, cultus monasticus non mediocriter lederetur, quin potius aliqua vnienda, aliorum vero monasteriorum huiusmodi praesertim non rite cultorum et desolatorum, suppressorum fructus mensis praedictis pro dote suarum ecclesiarum, ad hoc vt episcopi etiam illorum curam, perinde atque suam propriam perpetuo gererent potius applicandos esse et designationes et limitationes prouinciarum et diocess. illis quae per primo dictas literas statuebantur commodiores, necnon consignationes dotium, numerum quidem personarum, et dignitatum, praebendarum, beneficiorum et officiorum, statum quoque et formam in praedictis ecclesijs, et per huiusmodi suppressiones applicationes et alias in vniuersum magis accommodas rationes constituendas constituerent. Et inter alia ecclesiae et episcopo gronningensi praefato pro sua diocesi, oppida terras pagos et loca infra scripta Gronninga Dam middelburt engelburt Nordijck Wolde haren Nortlaren Visvleet oldekercke Nikercke Faen Lutkegast, grotegast, Engeweert alias grijpskercke Suithorn Northorn Dosum Vpende Sibaldeburen Erffenwolt Lettebert Meden Midwolde oldeburt Nieburt Nuesz Marum Nordwijck Ham Luxwolde Esinge Ferwert Oestum Fransum Werum Hochkercke Leechkercke Dorckwert Oldehoue Niehoue Saxum Leens Wee Closterbueren Nikerck Vlrum heerhusen Vierhusen Baflo Eenrum Saxumhusen Petersburen Nilant Jn andel Marslacht Marhusen Ranum Tinaldingen Mensingeweer Obergum Vnderwerum Dijxhorne Winsum Bellingeweer Wetsinge Sawert Harsens Adorp Noerdwolde Suedwolde Beijum Beem Vpdebree Warfum Vsquert Eelswart Wthhusen Wthhuesermeden Dornwert Cantes Middelstum Menckeweer Stidswart Sandweer Oldesijl Nilant Tiamsweer Vpweerde Meethusen Heeffkes Weiwert Loppersum, Rijp, Stedum Husinge Westeremden Garshusen Vpt Sandt, Leermensz Enum Wirdum Rotlinge Solwert Spijck Losdorp Marsum Berum Crewert Juckwert Holwierda Tenbuer germerwolda Wittewerum alias Ten post Tesinga Woltersum Heidenschap Dijxhorne Vnderwerum Scharmer Lutke harckstede Groteharckstede Slochter Gerlsweer Schildwolde Siddeburen Helm Colham Oester Reide, Grote munte, lutke munte Borcksweer Woldendorp Wagenborch Zuitbroeck Nortbroeck Scheemte Medum Eext Mitwolde Oestwolde Finserwolde beerte Wijnschoten Westerkercke. In comitatu Drentiae et Castellania couerdiae. Meppel Couerdia Beilen Borck Zweelen Sleen Emmen Roeswinckel Apel Oderen Borgeren Asselen Assen Rolde geten Anlo Vriesz Suetlaren Weerdebras Nortlaren Haren essen helpen Roderwolde Eelde Peise Roden Norch Deueren Dwingel Vledderen hauelt Ruenen Nijveen Koldeveen Staphorst Blijensteen Dicklinge Juerst Kuegange Suitwolde Ouereiste Ellenhuse Sconekercke Dalen Westerhesselen Oesterhesselen. In Westerwoldis Wedde Sellinge Vlachtwedde Hues-

terhoene Vrieschloë. In Billingewoldis, Billingewolde, Ham, bliham cum suis districtibus et territorijs assignauerunt, ac super maiore illorum parte processum, rebus omnibus serio digestis formandos curauerunt, prout in illis et singulis literis praedictis ac forsan alijs scripturis desuper confectis plenius continetur. Nos igitur qui dudum inter alia voluimus, quod semper in vnionibus commissio fieret ad partes, vocatis quorum interesset. Attendentes quod si priscis temporibus eiusdem regionis populi multiplicari coeperunt cathedralium ibi ecclesiarum numerus similiter adauctus, illisque de catholicis bonisque praesulibus oportuno tempore prospectum fuisset, tot perniciosa haeresum dogmata, quibus in circum vicinis partium illarum locis religio cristiana misere concutitur, non ita inualuisset. Porro cum ad illa quae isthuc ex vicinorum contagione iam pridem influxerunt, extirpanda, dictosque populos in sinceritate fidei continendos, nulla alia magis quam praemissa, remedia oportuna adhiberi potuisse videantur. Et illa iuxta cordis nostri desiderium promptos et felices sortiuntur effectus, eis nostri ministerij partes impartiri volentes ac partitionum ac ordinationum per eosdem subdelegatos quantum ad ecclesiam ciuitatem ad diocess. gronningens. attinet, prudenter examinatarum, et in scriptis concorditer digestarum etiam quoad limites diocesis gronningensis constitutos, omniaque et singula oppida castra villas et alia loca in ea comprehensa necnon ordinationum omnino de subdelegatorum huiusmodi ac literarum praedictarum tenorem. Necnon dictae ecclesiae S. Martini omniumque et singulorum capellaniorum seu vicariorum in illa consistentium fructuum redituum et prouentuum, veros annuos valores praesentibus pro expensis habentes. Nec non praemissa ac prout ea concernunt reliqua in dictis literis et scripturis contenta et inde secuta, quacumque apostolica autoritate, et certa

scientia confirmantes et approbantes, ac illis perpetuae et inuiolabilis firmitatis robur adijcientes, omnesque et singulos, et facti defectus qui si forsan interuenerint in ijsdem supplentes, ac illis in hac parte inhaerentes, literasque dicti praedecessoris quoad illa, et quae literis illis non consonant, alia in sua imitantes. Et nihilominus pium et laudabile eius institutum prosequi, et adhuc effectum mensae gronninganae de cognita dote prouidere volentes, motu proprio et ex certa scientia nostra ac de simili potestatis plenitudine in monasterio awerdiano siue Groet awert Cisteriensis ordinis, olim Traiectensis nunc gronninganae dioces., cuius et illi forsan annexorum fructus reditus et prouentus trium millium ducatorum auri de Camera secundum communem aestimationem valorem et annuum vt accepimus non excedunt, ex nunc prout extunc, et e contra cum primum illum processum etiam ex causa permutationis, vel decessum, seu quauis alia dimiszione vel amissione dilecti filij nostri Abbatis moderni vel commendatorij eiusdem monasterij, aut alias quomodolibet etiam apud sedem praedictam vacare contigerit, etiamsi nunc vt praefertur, vel alias vacet et tanto tempore vacauerit, quod eius prouisio iuxta Latera mensis statuta concilij, aut alias canonicas sanctiones ad dictam sedem deuoluta, illaque ad sedem tandem specialiter vel generaliter pertinerat ac de dicto monasterio consistorialiter disponi consueuerit seu debeat, ac super eius regimine et administratione, inter aliquos lis, vel eius possessori molestia, cuius statum ac verum et vltimum dicti monasterij vacationis modum, etiamsi ex illa quaeuis generalis conseruatio et in corpore iuris clausula resultet, praesentibus haberi volumus pro expressis pendeat indecisa. Nomen tamen abbatis dicti, autoritate dicta, tenore praesentium perpetuo suppriminus et extinguimus et abbatialem eius dignitatem cum omnibus suis

fructibus et reditibus prouentibus obuentionibus et emolumentis , nec non praeeminentijs praerogatiuis superioritatibus jurisdictionibus, administrationibus Iuribus et pertinentijs vniuersis dictae mensae episcopali gronningensi, eiusdem autoritate, tenore etiam perpetuo applicamus et appropiamus. Ita quod huiusmodi vacatione occurrente liceat episcopo gronningensi pro tempore existenti per se vel alium vel alios, corporalem possessionem seu quasi dignitatis abbatialis regiminisque et administrationum dicti monasterij ac illius bonorum fructuum redituum prouentuum iurium obuentionum et emolumentorum praedictorum propria autoritate libere apprehendere et retinere, illaque in suos et dictae mensae vsus et vtilitatem conuertere, omniaque et singula prioratus et praepositurας praepositatus dignitates personatus administrationes et officia caeteraque beneficia ecclesiastica cum cura et sine cura secularia et quorumuis ordinum regularia ad collationem prouisionem institutionem electionem et quamuis aliam dispositionem pro tempore existentis abbatis monasterij praedicti communiter vel diuisim, quomodolibet spectantia personis idoneis conferre, et de illis etiam prouidere, similesque personas ad illas praesentare, praesentatas et electas in eis constituere et confirmare, ac alias libere de illis disponere cuiusuis licentia desuper minime requisita. Statuentes et ordinantes quod ea quae hactenus per ipsum Abbatem regularibus ad alia beneficia huiusmodi quae secularibus personis conferri consueuerunt per ipsum Episcopum eisdem regularibus et secularibus personis respectiue conferri, dictusque episcopus dilectos filios conuentum et monachos dicti monasterij per illum vel alium dicti ordinis priorem seu praepositum iuxta eiusdem ordinis instituta regularia gubernare. Nec non illis quoad ea quae ad honestum et sufficientem vitae vsum et consuetas monasterij eleëmosinas perti-

nent, haud secus atque Abbas tenebatur suppeditare atque exhibere. Conuentus vero et monachi praedicti obedientiam et reuerentiam debitas et deuotas, quemadmodum abbati suo promittere et seruare; illique in omnibus obtemperare, vti consueuerunt et debuerunt, ipsi Episcopo tanquam Abbati suo promittere et seruare illique in omnibus et per omnia, perinde ac si verus illorum Abbas ordinem ipsum professus esset, parere, obedire, et in omnibus deferre teneantur: nec non suppressionem extinctionem applicationem appropriationem vel alia praemissa, sub quibusuis reuocationibus suspensionibus et derogationibus similium vel dissimilium, et suppressionum et extinctionum applicationem appropriationem per nos vel sedem praedictam sub quibuscumque tenoribus et formis ac quibusuis clausulis et decretis pro tempore factis minime comprehendi, sed ab illis semper acceptas, et quoties illas suspendi, reuocari aut illi derogari contigerit, toties eos de nouo concessas, et in pristinum statum restitutas et ad hoc sub reuocationibus suspensionibus et derogationibus, huiusmodi minime comprehendantur. Ex nunc vere et non ficte suum plenarium effectum sortitas, ac easdem suppressionem extinctionem applicationem appropriationem de non vacaturo sed de vacante monasterio seu Abbatiali dignitate huiusmodi factas et per illos vere et non ficte ex nunc mensae episcopali et Episcopo gronningensi pro tempore existente ius et requisitum existere praesentium literarum suspensiones reuocationes derogationes et alias contrarias dispositiones pro nouis illorum concessionibus et restitutionibus haberi et censeri decernimus. Conuentui praefatis alijsque quibusuis personis in virtute sanctae obedientiae, et sub excommunicationis maioris latae sententiae, nec non priuationum omnium dignitatum officiorum et beneficiorum ecclesiasticorum inhabilitatisque ad illa et alia in posterum obtinenda, poenisque

per contrafacientes eo ipso incurrendis, ne ad electionem seu postulationem in abbatem dicti monaterij, vacatione illius aduenientе, etiamsi nunc vacet (ut praefertur) procedere, seu ipsum Episcopum in praemissis, aut illorum aliquos impedire, vel alios quoquo modo attentare, aut illis refragari praesumant, districtius inhibentes. Et nihilominus quascumque electiones seu postulationes huiusmodi, eorum confirmationes vel admissiones, nec non prouisiones, praefrotiones, commendas aliasque dispositiones, quas ex nunc de coetero, et per sedem praedictam de monasterio seu eius regimine et administratione praedictis quomodocumque fieri contigerit, nullas et inualidas, nulliusque roboris et momenti fore decernimus. Et ut idem Episcopus suam ecclesiam personis (vt insignem decet cathedralem) eruditis et ad iurisdictionem inibi exercendis caeteraque munera ecclesiastica obeunda idoneis, debite instructam haberet, vnum apud Esens et eius dominio ordinis sancti Augustini canonicorum regularium, haereticorum malitia penitus desolatum et prophanatum. Et aliud S. Mariae in Wittewerum prope Dama dictae cisteriensis vel alterius ordinis, vbi tres aut quatuor monachi non satis regulariter uiuentes reperiuntur. Monasteria et in illis ordinem omnemque statum et dependentias regulares, autoritate tenore praemissis, similiter perpetuo suppriminus et extinguimus, et omnia et singula eorum, fructus reditus et prouentus qui mille ducatorum similium, secundum aestimationem eandem valorem annuum vt etiam accepimus non excedunt ac obuentiones et emolumenta, aliaque bona et conferenda beneficia tam regularia quam secularia, et ad illa praesentandi, ac alias quomodolibet de illis disponendi, aliaeque eorum jurisdictiones, iura et dominia tam spiritualia quam secularia quaecumque, mensae capitulari ecclesiae gronningensi seu massae communi pro decem canonicatuum et totidem praebendarum (vt infra dicetur) affectorum dotibus applicamus et appropriamus. Nec non dilectos filios Abbatem et singulos monachos monasterij S. Mariae huiusmodi (qui ad secularitatem reduci volunt) ab vlteriori dicti quam professi sunt ordinem eundi, regularium institutionum obseruationem. ac regularis habitus delationem votique paupertatis praestationem et obseruationem penitus absoluimus et omnino liberamus. Et ad statum regularium clericorum et quoad beneficia secularia obtinenda, bonaque propria possidenda (citra tamen consanguineorum suorum quo ad successionis praeiudicium) plenarie reducimus, ac cum illis et eorum singulis super his, ac etiam facultate testandi ac de bonis suis ad eorum libitum disponendi, seque alijs presbiteris secularibus in omnibus et per omnia conformandi, ijsdem autoritate et tenore de speciali dono gratiae latissime dispensamus. Nec non decem canonicatus et decem praebendas huiusmodi ac omnes et singulos meliores seu pinguiores capellanios seu vicarios in dicta ecclesia gronningensi consistentes, quos videlicet idem episcopus ad hoc duxerit eligendos et deputandos, saluo tamen cuique iure suo illos conferendi, vel ad alios praesentandi, ex nunc prout ex tunc, et e contra, postquam deputatae fuerint in totidem canonicatus et praebendas eiusdem ecclesiae, similiter autoritate et tenore praedictis perpetuo erigimus et instituimus, nec non fructus reditus prouentus, iura obuentiones, emolumenta, et alia bona vicariorum seu cappellaniorum in canonicatus et praebendas erectorum, huiusmodi eorundem canonicatuum et praebendorum massae communi, iuxta eiusdem Episcopi dispositionem etiam perpetuo concedimus et assignamus, ac abbatem in canonicum et Archidiaconum, coeterosque monachos monasterij beatae Mariae huiusmodi, in canonicos ecclesiae gronninganae (si volent) assumendos et recipiendos, alioqui ad locum alium regularem vbi religiose vi-

uant transferendos esse illos quoad vixerint sufficientem annuam pensionem ex fructibus reditibus et prouentibus monasterij huiusmodi assignari debere decernimus. Nec non quod ex primo dictis decem canonicatibus et praebendis vnus et vna ipsi Episcopo, ratione quorum sit capitularis, habens vocem et locum super decanum et reliquos canonicos ipsius ecclesiae confratres etiam suos in capitulo, alij vero tres, tribus in Teologia, et alij tres tribus decretorum doctoribus seu in eis licentiatis, et reliqui tres canonicatus et totidem prebendae tribus nobilibus eiusdem diocesis, et in Decretis vel Teologia huiusmodi saltem ad licentiaturae gradum, in famosa quapiam vniuersitate studij generalis cum rigoroso examine promotis, ordine seruato in perpetuum concedi et assignari debeant. Ita quod sex priores tam nobiles quam ignobiles vt praefertur tamen qualificati. Ad reliquos vero tres canonicatus et praebendas ex reliquis nouem canonicatibus et praebendis huiusmodi nulli nisi nobiles et graduati vt praefertur assumi possent. Ipsos tamen nobiles a sex prioribus canonicatibus et praebendis non excludendo. Ex prioribus tribus graduatis sit vnus ex Episcopi designatione Archidiaconus qui post tamen dilecti vel dilectorum filiorum moderni vel modernorum eiusdem ecclesiae Traiectensis iurisdictionem ibi habentium Archidiaconorum cessum vel decessum plenariam jurisdictionem archidiaconalem in vniuersa dioecesi gronningensi, quam coeteri eiusdem ecclesiae Traiectensis qui pro tempore erunt archidiaconi de iure vel consuetudine habeant vel habere debeant. Alius autem sit Archipresbiter ciuitatis qui specialem pastorum seu rectorum parochianorum et concionatorum in eadem ciuitate examinandorum et admittendorum curam habeat. Reliquus vero ex tribus prioribus canonicis huiusmodi Poenitentiarius diocesanus vniuersi populo totius diocesis conscientijs praefectus existat. Praeterea inter canonicos

graduales, duo praedictae ecclesiae gronningensis rectores ex designatione episcopi annumerentur, quandoquidem ipsi secundum vetustam ipsius ecclesiae ordinationem vel alias Doctores aut Licentiati in Teologia vel iure canonico esse debent. Qui tamen rectores ipsam ecclesiam S. Martini, sic in cathedralem, episcopo et capitulo gronningensi praedictis dimittant ac cedant, ac pastorale officium pro ciuibus in ecclesia S. Walburgis, quae parochialis et in coemiterio eiusdem ecclesiae gron. existit. Ad quam etiam curam animarum, dilectorum filiorum, parochianos ipsius ecclesiae S. Martini, eiusque exercitium per praesentes transferimus, exerceant. Ita tamen quod si nobiles et magistratus cupiant pro se et suis fieri solemniter officium exequiarum, aut aliud in choro maioris ecclesiae gronningensis huiusmodi, id illis concedatur. Insuper apud alios duos doctores aut licentiatos seniores, vnum theologiae videlicet professorem, alterum vero iurisperitum potestas totam diocesim pro ipso episcopo dum ab eo requiruntur visitandi, quibus et reliqui graduati, quoties ad id requisiti fuerint similiter assistere debent. Apud Archidiaconum vero et tres alios ex praefatis graduatis, duos vero theologos, et vnum iurisperitum potestas clericos ad sacros ordines promouendos et rectores parochianos, quacunque autoritate prouisos ad curae pastorialis exercitium admittendi permaneat, Ita quod ipsi nullos prorsus nisi idoneos, et quantum ad animarum curam pertinet, quod personalem faciant residentiam, expresse iuratos admittere valeant. Et tam Archidiaconus, Archipresbiter, Poenitentiarius quam reliqui sex canonici ratione praebendarum suarum huiusmodi episcopo suo praefato, quoties ab illo requiruntur consilium et operam in negocijs ecclesiae et religionis, coeterisque difficultatibus pro tempore emergentibus tam coniunctim quam diuisim fideliter praestare teneantur. Et ut de iuris, spectatae

doctrinae, et probitatis ad aedificationem ecclesiae Dei accuratius prospiciatur, quod ibi nouem canonicatus et totidem prebendae, sic affecti hac prima vice per Episcopum duntaxat qui illos graduatis et nobilibus alternatis praesentibus conferat. Et deinde quoties illos perpetuis futuris temporibus vacare contigerit, vt praefertur, ad Episcopi electionem et aliorum graduatorum superstitum per eos conferantur. Ita quod in eiusmodi electione suffragium episcopi non plus iuris seu momenti, quam cuiusuis graduatorum habeat nisi vocum paritate occurrente quo casu tunc iteratum episcopi suffragium paritatem vocum huiusmodi dirimat. Quodque posthac idem decem canonicatus et decem prebendae effecti sub nonnullis specialibus vel generalibus et mentalibus reseruationibus affectionibus etiam in corpore iuris clausulis, nec non expectatiuis, coadiutorijs, mandatis facultatibus, indultibus, de prouidendo commendando et alijs disponendo primarijs vel et alijs praecibus aut alijs gratijs praeuentiuis per nos aut Rom. Pontifices pro tempore existentes et dictam apostolicam sedem vel eius legatos, et consideratione vel intuitu, vel ad instantiam Imperatorum Regum Reginarum Ducum aut aliorum Principum quorumcunque ac S. ecclesiae Romanae Cardinalium ex quacunque causa quantumlibet vrgente pro tempore factis et concessis comprehendantur, nec etiam tanquam vacantes apud sedem praedictam, aut vlla alia ratione generaliter vel specialiter reseruari nec illorum vacatione per resignationem etiam ex causa permutationis apud Sedem eandem de illis prouideri, aut alias quoquomodo disponi possit. Et quoniam impia haereticorum studia, temporisque malitia viros doctos ab ecclesijs suis diutius abesse non patiuntur, quod si canonici graduati praefati ab eadem ecclesia, nisi ab ipso episcopo vel capitulo missi per duos abfuerint integros, suae praebendae fructus illius anni amittant, ipsique

fructus capitulo cedant. Quodque omnes prouentus, singularum praebendarum in duas aequales partes diuidantur quarum altera pro quotidianis distributionibus his solis qui in choro in diuinis officijs deseruiunt, et inibi a principio vsque ad finem, excepta necessitatis causa permanserint, ministrari debent, nec quisquam vlla dispensatione vel priuilegio apostolico quacunque causa impetrato vel concesso sese a residentia huiusmodi eximere possit eadem autoritate ac tenore etiam perpetuo statuimus et ordinamus. Sicque in praemissis omnibus et singulis per quoscunque iudices ordinarios et delegatos, et causarum palatij Romani auditores, et S. Romanae ecclesiae Cardinales, in quauis causa et instantia, sublata eis et eorum cuilibet quauis aliter iudicandi et interpraetandi facultate, iudicari et definiri debere, ac quidquid secus super his a quoquam quauis autoritate scienter vel ignoranter attentari contigerit, irritum et inane decernimus. Quocirca venerabilibus fratribus nostris Archiepiscopo Mechliniensi et Atrebatensi, et Feltarensi Episcopis per Apostolica scripta motu simili mandamus, quatenus ipsi vel duo eorum, per se vel alium vel alios per praesentes literas, et in eis contenta quaecunque vbi et quando opus fuerit, aut quoties pro parte episcopi et capituli gronningensis ac canonicorum, abbatis, monachorum aliorumque praedictorum fuerint requisiti, solemniter publicentur. Eisque et eorum cuilibet in praemissis, efficacis defensionum praesidio assistentes faciant autoritate nostra, illos et illorum singulos confirmatione approbatione adiectione suppletione suppressione extinctione, applicatione, appropriatione, reductione, dispensatione, statuta ordinatione, alijsque praemissis et praesentibus literis omnibus et singulis in eis contentis, quaecunque firmiter pacifice frui et gaudere et easdem praesentes ac in eis contenta quaecunque firmiter obseruari. Non permittentes episcopum capitu-

lum canonicos et alios praefatos desuper per quoscunque quomodolibet indebite molestari vel impediri, contradictores quoslibet et rebelles, sibique in praemissis non parentes per excommunicationis latae sententiam ac priuationem beneficiorum et officiorum ecclesiasticorum, inhabilitatisque ad illa et alia in posterum obtinenda. Itaque beneficia et officia huiusmodi tanquam per priuationem legitime et canonice factam, vacantia ab alijs impetrari, et per locorum ordinarios libere conferri possint, aliasque sententias censuras et poenas tam ecclesiasticas quam poecuniarias arbitrio suo imponendas moderandas et applicandas, eo ipso incurrendas, eadem autoritate nostra appellatione compescendo. Nec non legitimis super his habendis, seruatis processibus censuras ac poenas ipsas etiam iteratis iuribus aggrauando, inuocato etiam si opus sit ad hoc auxilio brachij secularis. Non obstantibus voluntate nostra priore et alijs praemissis ac nostris de valore tam in impetrationibus quam alijs gratijs et motu simili factis exprimendo, et de non tollendo ius quasitum, ac de non expediendis literis reseruationum etiam motu simili alicuius pensionis, nisi de consensu illam soluere habentis, alijsque reuocatorijs et reuocatorum innouatorijs, ac in fauore ordinariorum etiam alias in contrarium quomodolibet editis et edendis cancellariae apostolicae clausulis, necnon Lateranensis concilij nouissime celebrati vniones perpetuas nisi in casibus a iure permissis fieri perhibentes ac piae memoriae Bonifacij papae octaui etiam praedecessoris nostri de vna et concilij generalis de duabus dictis. Dummodo quispiam vltra tres dictas vigore praesentium non extrahetur, alijsque quibusuis apostolicis et reseruatorijs etiam in corpore iuris clausulis, ac in prouincialibus ac Sijnodalibus concilijs aeditis specialibus vel generalibus constitutionibus et ordinationibus nec non monasterij praeposituram ordinum ecclesiarum et loco-

rum praefatorum etiam iuramento conseruatione apostolica vel quauis firmitate alia roboratis statutis et constitutionibus ac concordatis inter praedictam et nationem germanicam dudum initis. Nec non quibuscunque specialibus vel generalibus et mentalibus reseruationibus expectatiuis et alijs gratijs, etiam in canonicos creationibus alijsque vnionibus et perpetuis absque consensu coadiutorum deputationibus nominationibus citra accessus et regressus facultatibus, mandatis literis et concessionibus quibuscunque personis cuiuscunque dignitatis status gradus conditionis existentibus etiam cardinalatus honore fulgentibus, ac nostris etiam antiquis et descriptis familiaribus continuis, commensalibus et praelatis domesticis, nec non romanae curiae officialibus etiam officia sua exercentibus ex quauis etiam grandi causa, consideratione intuitu et respectu etiam jmperatoris regum ducum et aliorum principum contemplatione ac quibusuis antelationibus praerogatiuis et decretis etiam irritantibus et clausulis etiam derogatoriorum derogatorijs, et praesentibus derogantibus etiam. Motu et scientia similibus et alios quomodocunque concessis, quos et quae illorum omnium tenores, ac si de verbo ad verbum inserentur praesentibus pro sufficienter expressis habentes. Eorumque omnium vim et effectum quo ad praemissa omnia supendimus, et in praemissis effectum sortiri aut locum subuindicare non posse neque debere decernimus. Nec non priuilegijs indultis et literis apostolicis illis, et alijs quibusuis per quoscunque romanos pontifices praedecessores nostros, ac nos ad sedem praedictam, etiam per viam generalis legis et statuti perpetui, nec non initi et stipulatus contractus seu quasi, et alias sub quibuscunque tenoribus et formis, ac cum quibusuis derogatoriorum derogatorijs, alijsque efficacioribus efficacissimis et insolitis clausulis, limitationibus, et alijs decretis, etiam consideratione intuitu et contemplatione, vel ad

instantiam praemissorum et quorumcunque aliorum, seu motu scientia et potestatis plenitudine similibus, ac consistorialiter alias quomodocunque concessis confirmatis et iteratis etiam vicibus innouatis, ac concedendis et innouandis. Quibus omnibus etsi prosufficient illorum derogatione, de illis illorum totis tenoribus specialis specifica indiuidua et expressa de verbo ad verbum, non autem per clausulas generales idem importantes mentio seu quaeuis alia expressio habenda aut aliqua etiam alia exquisita forma ad hoc seruanda foret, tenores huiusmodi ac si de verbo ad verbum nihil penitus omisso, et forma in ijs tradita obseruata inserti forent praesentibus, pro sufficienter expressis habentes, illis alias in suo robore permansuris hac vice duntaxat specialiter et expresse derogamus contrarijs quibuscunque. Aut si Awerdianae et beatae Mariae monasteriorum eorundem conuentibus praefatis et dilectis filijs illorum et apud Esens monasteriorum huiusmodi vasallis et alijs subditis, vel quibuscunque alijs communiter vel diuisim ab eadem sit sede indultum, quod interdici suspendi et excommunicari non possint per literas apostolicas non facientes plenam et expressam ac de verbo ad verbum indultam huiusmodi mentionem. Et quibuslibet alijs priuilegijs indulgentijs et literis apostolicis generalibus vel specialibus quorumcunque tenorum existant, per quae praesentibus non expressa, vel totaliter non inserta, effectus earum impediri valeat quomodolibet vel differri, et de quibus quorumcunque totis tenoribus habenda sit mentio in nostris literis specialis. Volumus autem quod propter suppressionem extinctionem ac applicationem et appropriationem in monasterio Awerdiano factas huiusmodi in illo diuinus cultus aut solitus monachorum aut aliorum ministrorum numerus nullatenus minuatur, sed eius congrue supportentur onera consueta. Nulli ergo omnino liceat hanc paginam nostrae suspensionis extinctionis

applicationis appropriationis statuti ordinationis decreti inhibitionis absolutionis liberationis reductionis dispensationis erectionis institutionis concessionis assignationis translationis mandati suspensionis derogationis et voluntatis infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare praesumpserit Omnipotentis Dei et beatorum apostolorum petri et pauli iram se nouerit incursurum. Datum Romae apud Sanctum Martinum anno incarnationis dominicae 1561 sextimo idus augusti prontificatus nostri anno secundo. Subscriptum erat A. de Alexis Cae. Glorierius f. l. D. Carlis Cesino.

Anno 1562 den 19 octobris storff *Egrich Beninga* seer Cristlichen de van junges vp stedes jn der grauen to oistfrieslants denst is gewest, vnd anno 1524 drost vp den oert gewest, vnd darna der grauinnen raeth, darna weder Drost vp den oert ein soberer wiser tuchtigen man, de vp des landes beste, vp dijcken vnd dammen groten vpsicht gehatt hefft, een man van 71 jaren, hefft vole erfaren vnd beschreuen want he niet vngeleert gewest is: sijn Chronijck is noch.

Vorhen is de mentie begint van der stadt van gronningen attentaten vnde oppositien der staten der vmlanden bij horen Stadtholderen vnde secreten rade tho houe t bruszel vnd also dat de stadt nu voerdan den vmlanden mit een vorgenomen hebben doer gants, vnd hebben Anno 1562 tho houe ein Recesz darto de raetsher Cobel commissarius gewest is, erlanget als volget. Kobels Recesz.

1. Dat jnlansche koren granen vnd alle beren solen bliuen na inholt vant verbunt jnden jar 1482 tusschen de vorsc. stadt vnde landen vpgericht: vnde sal tselue in allen sinen puncten reciproce vnderholden worden.
2. Dat de ossen koeijen peerden volen to gronningen ter stapell solen comen vnde aldaer marckt holden, de peerden vnd volen den tijt van twe vormiddagen, vnde de ossen vnd koeijen een vormiddag, vnde de dan mo-

gen wthfueren mit betalinge tstapelrecht. 3. Dat de botter kese speck vngel russel vnd huiden to gronningen ter stapel solen gebrocht vnd aldaer vercofft worden. vnd sal geen voerkoep vande vorsc. guedern bij jemant wth de stadt offt lande, offte vromde lueden coepmanswise gedaen mogen worden. 4. Jtem sal den vromden coepman verboden wesen enigen handel off copenschap ten platten landen vande veervoete beesten vnde vette waren to doen. 5. Dat de vanden lande alle hore guederen so wal den vromden man, den jngesetenen vanden vmlanden als den borger vp den stapel binnen gronningen vrij vnbespeert solen mogen vercopen. 6. Dat de vanden landen hoer vettewaer de se vp den enen marcktdag niet vercopen vrij vnd vnbespeert aldaer solen mogen vp slaen offt weder na hues fueren, vnd vp enen andern marcktdag mit gelijke personen verhandelen. 7. Dat de vanden landen alle vorsc. goedern binnen gronningen vrij vnd vnbespeert solen mogen vercopen, vnd van dar vrij vnd vnd vnbespeert wthfueren mits betalende gerechtigheit. 8. Item ten ende dat de vorsc. vriessche waren binnen gronningen to beter vercofft mochten worden, solen de vander stadt mit den vanden landen auiseren, noch meer jarmarckten vp tho richten, dat vromde vnde jngelandeden darto mochten comen. Sal nochtans een jegelick vnbenomen sijn vnde bliuen, alle weeckmarckten vnd andere mit sijn vorsc. goederen vnd copenschappen tho versoecken. 9. Dat alle veervoete beesten sullen mogen vrij jnde vorsc. landen gebracht worden van een jegelicken, vm de landen darmede to beslaen sunder darmede marckt to holden. Dan sal een jegelick vrij wesen deselue sommers wth sijn weiden vnd winters vp sijn stall so vole hem geleuet to vercopen. *Van wtheemschen waren.* 10. belangende wthheemschen waren de van buten to scheepe gebracht worden is geaccordeert ten eersten van alle bedarfflicke

etelwaeren als fruijt koel eten versche visch vnd diergelijcken dat de tho lande vrij vnd vnbespeert solen mogen gekofft vnd vercofft worden. 11. Angaende alle andere duerachtige etelwaren als rogge weite molt garste arwten bonen stockfisch hering, voert alle materien tot bouwen als holt jser kolen kalck steen vnd diergelijcken. Oeck alle waren van oesten vnd van westen to schepe jncomende sullen besloten, vngekofft vnd vngebroken blijuen den tijt van 24 vren ten ende dat de vande stadt darto sullen mogen comen vnde na expiratie vandien, sullen de borgers mit den vmlanden gelijckelick vnd in concurrentie deselues waren mogen copen. Maer de jnde landen alleen to behoeff vnd nodrufft. 12. Vnde darna noch ander 24 vren verstreecken sijnde, solen de vorsc. vanden landen oeck de restante waren mogen copen vnde de wederumme vercopen so em dat geleuen sal. Sulckes dat de vander stadt twemael 24 vren den vercoep vande vorsc. waren hebben solen tegens de vercopers vanden landen, als tho weten de erste 24 vren vm to erschinen vnde de andere 24 vren tegens de vorsc. vercopers. 13. Sullen nochtans de vander stadt geholden sijn, den vanden landen to gerijuen vanden vorsc. goederen dat se sullen mogen copen vm gelijcken prise als se de gekofft hebben, ter plaetse dar deselue guedern angecomen vnd verhandelt sint, so lange als de niet ouer scheepet off anders geleuert sint, vnde dat een jegelick vor sijn huesz nodrufft vp behorlicke straffe. 14. Waluerstaende dat de gene de copenscappen exerceren off driuen willen, dat desuluige solen daruan behorlicke accise vnde toll betalen applicerende tot profijt vande landen. 15. Dat goet nochtans dat den jnlanschen tobehort vnd buten ingebrocht wort sal ten vrien handel staen, vnde dat hijrin niet begrepen is, sal gelijckfals mogen vercofft verhandel vnd wthgefuert worden bij een jder so het hem gelieuen sal. 16. Des sal de olderman

nemants vorden giltrechte to een Eedt mogen dwingen sunder voergaende bescheet dem rechten genoechsam, datwelcke den olderman vnd giltrechte in horen eede vpgelecht sal worden. Finis. Dit accort is gants tegen alle friessche vnd vmlansche vriheiden, tegen den verbunden vnd Tractaten mitten erffheren vpgericht vnde steet hijrin dattet vpt verbunt 1482 sij gefundeert (*). Hefft also Kobel der stadt seer gratificeert vnde hefft desem prouisionael geenen sekeren bestemmeden tijt an gehefftet, tot dat partien mit rechte gesloten offt anders. Derhaluen de wijssheit vnd regeringe der vmlande erachtet wth dringender noet tot des verbunts vpseggen to condescenderen, vm gantzlich vander stadt egendom gefriet, vnd van dit vnlijdliche recesz vploset vnd de stadt in hoer qualiteit als de desen angaende anno 1419 vnder den biscoppen van vtert gewest gestellet worden. Doch so hebben de vmlanden eerst alles versocht eer se totter vpseggingе quemen, vnd der stadt etliche dingen wth horer vriheit willen thostaen anno 1566 als volgen sal. — *Anno* 1565 *den* 29 *Martij* hebben de hern Clas Fresen borch to Vttum laten jnnemen mit 15 mans 3 voetknechten wth den Greet, to der armen besten doer sal: frans Fresens sijns broders testament. Vnd anno 1563 hebben Edtzert vnd Frans Rengers protest laten doen van wegen des cloesters ten Dam naeste Fundatoren offt collatoren vp den 26 februarij vor lutenant Mepsche pastor vnde edtgenoten ten Dam dor notarium, als dat de guederen des conuentes Appingedam in enen andern vsum getogen dar se als principale Collatoren stedes van geholden vmdat detmer rengers proest to fermsum vnde hisse ockinga genant rengers de principaleste gueder darin gegeuen so dat de rengers ten post daraff principale fundatoren vnd

(*) Met eene andere hand is hier bijgevoegd: „alleen van koren „ende beeren." (F.)

collatoren van sijn etc. want bollingerheemster heert mit etliche weerden vnd gueder vandenseluen darin gegeuen a° 1442 sint. *De moncken tho appingedam plegen vorhen tho oisterwerum* to wonen, vnde de van osterwerum jnt closter then Dam, dan hebben de woningen vmgebutet vnd verandert vnd beide clostern plegen alle jar den Rengers ten post alse here fundatoren off collatoren vp horen kermissen to bidden. Vnde dat heem mitten grafften vnd landen darbij oesterwerum liggende is Ackinga heert, dar noch niet so langen tijth is gefunden Detmer rengers proeffsten tho Fermsum pitzeer.

Anno 1566 storff graff Cristoffer van oistfrieslant in ostenrijck. *Vnde dit jar wolden de vmlanden vm vrede haluen der stadt gronningen dese articulen wth hor vriheit verwillicht hebben dan was bij der stadt vergeues vnd worde jn stucken tho reeten*, dan de stadt socht alle der landen vriheiden.

1. So solen de ingesetenen der vmlanden elx hoer egen vpgecomen botter kese speck russel vngel vnd hueden binnen gronningen ter marckt vnd stapel brengen vnd aldaer vercopen so wal den vromden man, den jngesetenen vanden landen als den borger der stadt gronningen. Wthgenomen hetgene se malckanderen vercopen. 2. Vnd sal den landen georlofft sijn bij mannier van wissel vnd buetenscup oeck in betalinge horer schulde de vorsc. vette waren vanden jngesetenen vanden landen to vntfangen vnde de binnen gronningen als hoer egen vpgecomen guedern to vercopen sunder nochtans dat darwan bij emants dagelixsche neringe vm hem daruan to sustenteren gemaket sal worden. 3. Solen de borgers der stadt gronningen het giltrecht hebben de vp de vorsc. vette waren vnde alle andere vriessche vnd jnlansche guedern gelt mogen verscheten vnde deseluige vette waren to landtwert vrij vnd vngespeert mogen copen.

Dit jar 1566 is doer gants nederlant een rumoersch jar gewest oeck inden vmlanden, vnd vm desto beteren verstandt tho hebben is tho weten dat luterus vnd zwinglius vnd anderen doer duetslant vnd Frangrijck vnde anderen Coningrijken de Religion de verduistert was weder anden dag gebracht hebben als jnstrumenten godes. Vm de welcke to dempen sware krigen in duetslant vrangrijck engelant sauoijen etc. sint entstaen, oeck sware placaten vnde verfolgingen ouer den protesterenden, hugenoten vnd geusen (so de genoemt sijn worden) in duetslant vrangrijck nederlant. vnd is besloten vnder den potentaten dat Concilium to Trente jn to fueren warto dan de Spanjer, de cardinael granuella etc. geen beter middel geuonden dan den hispanisschen Inquisitien tijrannigen procesz anthostellen. Vnde nien bisscoppen in allen orten to ordineren de als ketternesters alle conscientien sollen doer soecken vnde dwingen sunder enig respecte. Datwelck bij allen stenden in nederlant groten vnmoet vnd verslagenheit verorsaket hefft. Dan de nederlanden (sunderlinge brabant vnd vmlanden) hebben grote vri vnd gerechtigheiden. Vnde hore princen worden alle vp denseluen gehuldet angenomen vnd gesworen. Als dat de Furst geen veranderinge dan bij conuocatie der staten des prouincien mach maken, dat sint de praelaten, Adel vnd steden, 1. vnd de vorst mach de praelaten sunder den Adel vnd steden niet versamlen. 2. de vorst mach geen vnderdanen off vromde jnwoneren verfolgen dan doer ordenlichen vrien vnbedwungenen proceduere tot iustitie, vnd den beclageden noetwendige defensie van aduocaten to gunnen. 3. De furst mach geen nie tributen off schattingen sonder der staten des lants bewillinge insetten. 4. moet jnlansche officieren (de wat van qualiteit sint) stellen. 5. De van brabant sint niet schuldig buten hoer lant verschreuen sijnde staetsche wise to versamlen off

to slueten. 6. So der Furst der priuilegien enig inbroecke doet, sijn de van brabant vrij ledig entslagen van den eede nabeschehener protestation so se dem Furst gedaen hebben. Welcke ses puncten de priuilegien van brabant sijn. De van brabant jtem de van vlanderen hebben bij Requesten bij den Coning offt hertogin van Parma Regentin versocht dat dese jnquisitie vnd jnquisiteurs de nie bisschoppen mochten na bliuen. Euen wal so hefft men geseen schrecklicke tobereidingen an alle orden. Jn alle raden off parlamenten sijn etliche verordent de jn jder lanscap sollen vpseen hebben off oeck de vndersaten sich na gebott der Romscher kercke holden, vnd darvan alle dree maenten jnt hoff to bruessel bericht doen: de jnquisitoren hadden oeck vullen macht hoer voernemen int werck to stellen na der jnstructie de ouerleuert is a° 1550 den 31 Maij vm de jnquisitie to exerceren, verordelen corrigeren straffen vangen der wertlichen ouericheit oeck ouer to leueren: jtem to gebruken grulicke gefengnissen vnde bewaringen: tho verordelen sunder form ordentlichen gerichtes: dan alleen eenen to kesen somtijts wth den raet van sijn Mat. vm den gefangenen na hoer begeerte het ordel wth tho spreken als to gronningen jochem vbben karreen sententie pronuncieert hefft ouer den scomaker vnd andern. Ende vm natocomen den jnholt der pauszlicker bulle, dit ordel to fellen ouer alle degene, de enige fame van religie voeren, van luters, van zwingelsch off ketters, off de enige boecken van pauste verboden lesen, mit vuer to verbrannen, offte dē versamlingen holden darmen vander scrifft handelt, off disputeert. Vnde *van deser jnquisitie is nemant vrij* dar vor moten gestelt worden alle hoge vnde nedere personen geseten vnder sijn Mat. presidenten raden borgemestern officieren, oeck vm kunschap to gebruicken tegen een jder den se voernemen etc. De jnquisitoren

sint gemeenlich franciscaner minnebroders off' Dominicaner, jacopinern, de obserueren wel tho bichte vnd sacramente, missen coemt off' niet, den geuen se dem nien bisscoppen an, vm eerst an guedern to bloten, darna tho vntlijuen wo dat de arme lueden nicht vntlopen. Hertig erich van brunswijck hadde een krijgsrustinge tot effectueringe deser jnquisitie vnd bisscoppen oeck voerhanden gehadt dat welck verslagen was, vnd nu de roep ging als solde he weder vorhanden hebben. Want Granuelle vnd spanjolisten sochten Nederlant to holden als mit oirloge gewunnen, vm van alle vriheiden vnd priuilegien to bloten, tho een koningrijcke to maken, vnd na gelijckheit van Spanien de jnquisitie vnd nie bisscoppen darin tho vueren. Darom wort de saicke den hofftlueden bestedicht, welcke h. Erich angenomen vnd gelt vp den handt gegeuen hadde. Men sede oeck de Paust hadde den Co. van gedanen eede absolueert want men geenen kettern schuldig sij eedt tho holden, na dem concilio tho Constantz dar husz verbrant is. Vnde worde gesecht dat in Spanien een sententie geuonden darbij de nederlanders alle als ketters vnd lesae maiestatis geordelt vnd geholden weren, darmit de h. van Alua in virga ferrea solde aff' komen. So dat wth nederlant vole vertogen weren, meer vertrecken wolde, de hantwercken coeplueden, alle lueden van heerkomst vnd verstandt weren verslagen. Want inholts der mandaten worden de officieren gestraft affgesettet de den jnquisitoren niet genoech assisteerden. De praelaten worden oeck niet gespaert, dan de beste Cloestern verwoestet vnde den nien bisscoppen assigneert. Vnde als Sonnius deur des coninx philippi versoeck anden paust was gesonden west, heft Paulus quartus ppapa vp angeuen souen cardinalen darto ordineert vm Sonnium to verstaen, vtert to een Ertzbisdom gemaket, vnd dem vnderworpen, 1. den bisscop to

Nie bisschoppen.

deventer van ouerijssel 2. den tho harlem ouer hollant 3. den to lewerden ouer westfrieslant 4. den tho middelborg ouer Zelant 5. vnde den to gronningen ouer den vmlanden drente westwolde. Den ander nije bisscoppen sint 1. To Sant Omar ouer artois 2. To ijperen ouer vlandern 3. To brug 4. To gent 5. To mechelen 6. Hertzogenbusch 7. Remonde ouer gelderlant vnd meer anderen. Arcas S. Tomas vnd Namen sollen vnder den Ertzbisscop to Cambraij sijn. Antuerpen gent brug hertzogenbusch ijpern Remonde vnder den Ertzbisscop to mechelen. (Aso sint dan de bisdommen Collen lueck Dornick vnd anderen oeck bekrencket geworden). Mechelen solde den Primaet des gantzen nederlants hebben, vnd dar sol Granuella sijn in persoen mit residentie. Den ampt de bisscops vnd capitularen blijckt hijruor dar vanden bulle des bisscops to gronningen steet: vnd *anno* 1559 hefft paust Paulus 4 dit willen mit sijn complicen int werck stellen, oeck etlich der principalsten in Nederlant, alle andern weren dar tegen, vnd beclaechden sich bij Co. philips, dan sunder antwort: weder tot anno 1562 beclachden se sich bij der hertogin van parma, begerden dat se solde den Co. milderen vnd buegen, welcke se *anno* 1563 van sijn Mt. vntfangen hefft. Darna begeerden de nederlanders van hoer tho hebben so vole vriheits als de Co. in vrangrijck ther vriheit der conscientien vnd tolatinge van religie gegunt hadde int edikt to Orleans. Sommige der furneemsten heren hebben so vole to wege gebracht, nadem se hem de olde vriheiden, den Eedt den de Fursten gedaen, de gehorsamheit, so de landen horen heren hadden bewesen stedes, den eenicheit des lants, den groten getal der vander religien hadden jngeprent, dat der Mandaten straffe vnd jnquisitie to rugge gestellt vnde de saken also meestendeels gestilt geworden sint. Dat Granuelle vnd den sinen seer

vertoernde, dewelck na spanien reisede, vnd bracht de saken tho sinen begeerte. vnd als anno 1564 het Concili to Trens was gesloten, sint van Trent ambassaten anden Co. in spanien gesonden vm datselue doer den jnquisitie int werck to stellen. So de Co. dat hefft laten wthropen vnd publiceren de Decreten des Concilij van wort to wort to vnderholden: sendende oeck deselue na Nederlant mit expresz beuel ander hertogin van parma Regentin vnd den brieff van dato 1566 tbruessel der de hert. an presidenten vnd allen Co. Raden gesc. hefft. alle des inholts vm vast vnbefleckt de Catolijcke religie to vnderholden de placaten Caroli quinti vnde van sijn Co. Mat. int stuck van religie to exerceren. Alle in jnholt des concilij van Trent, oeck wat de geestlicke reformeringe in den prouinciaelschen Sijnodo besloten is vastelick sunder alle tegenspreken to vnderholden, vm de ketterien wth to roeden vnde dat leuen der menschen to beteren. Ooeck den jnquisiteurs des gelouens vnd kettermesters in hoers ampts exercitie alle bequame bijstant to doen. vnde dat de presidenten vnd raden der hertoginne vnd hoff to brusel alle dre maenten aduerteren wo alle dese dingen jnt werck gaen, want sijn Mat. endelicke meninge is dat de inquisitie geschede. Dat de decreten des concilij to Trent publiceert solen worden, dat de nie bisscoppen darbij horen ampt doen na inholt der decreten. etc.

Hijrup is bij etlichen heren vnd jngeseten der nederlanden bij der hertogin so vole gedaen dat de graff van Egmont (de den Co. so grote densten had gedaen) is in spanien gesonden anden Co. vm d'jnquisitie aff to brengen: vnd he bracht breuen ande hertogin, dat se tlant doer goede middelen sol in vrede holden, doch dat de catolijcke religie in weerden bleue. Se hefft de decreten des concilij vnd jnquisitie geboden vnde sware straffe beuolen ouer den genen de dartegen suppliceeren

So sijn den 5 Aprilis a° 1566 to bruessel bij een versamlet bij 200 heren vnd edelluden, vnd heer henrich heer to brederode hefft der hertoginnen van parma eene scrifftlicke supplicatie ouerleuert, jnholdende alle erbedinge tegen sijn Mat. vnd hoer etc. demonstrerende de jnconuenienten der placaten, vnd jnquisitionis, begerende sijn Mat. de anthodenen. vnd in vergaderinge der gemenen staten deser nederlanden bouen gesc. saken tho bedencken, vm voechlicker vnd denstlicher ordinantien wth to laten gaen etc. protesterende van goeden thogenegenheit, vnd vm sich vor godt vnd allen menschen tho vntschuldigen: vnd verclarende sich bij gefall van quade ordinantien tumult rebellie vproer bloet vergeten darvan vnschuldig to wesen, als offt se de verswegen hadden, nemen godt jm hemmel den Co. Mat. hore hocheit vnd allen heren der regeringe to getugen als getrouwe vnderdanen vnd vasallen vor horer ouericheit gehandelt to hebben. Vnde bij desen hefft der her van brederode hoer allen van conspiratien verbunteniszen tumulten vnd practijken, mit jedermenniglichen gepurgeert vnde entschuldicht. Frou Margareta de Regentin hefft vp deser supplicatien geantwort den 6 Aprilis dat se des adels meninge verstaen hebbe, hore scrifften an sijne Co. Mat. senden wille, vnd darbij allen vlijth anwenden wth natuerlicher mildicheit vm den Con. to bemorwen tot horer vnderdanigster bede vnd begere. Se hefft oeck voert van stunden an doer hulde der ouersten in elcken prouintie vnd ordensheren van den gulden vluesz, ende den Raedt van Secreten, beneerstiget een moderatie der Religionsedicten te tonen. vnde vorsc. request der protesterenden anden Co. gesonden: vertruwende dat deselue moderatie sijn Mat. sol wolgefallen. Doch so se des Co. wille van de edicten vnd jnquisitie geen stilstandt kund maken, begeerde se sollen darmit to vreden sijn: vermits dat derseluen exercitie

nicht sol gedaen worden vor dat de Co. de supplicatie had beantwort. vnde dat hore hocheit meent een goet appoinctement tho solen volgen, dan sulx to verstaen is wth de jnsinuatie welck de Co. Mt. alsnu inde hoeffstadt van brabant hefft gedaen, to weten dat de jnwoners voertan mit de jnquisitie niet solen beswart worden: want hore hocheid oeck vor gewisz holdet dat de supplianten in de olde religie niet begeren to veranderen. etc. Darup de van Adel hore hocheid seer bedancket, vnd begeert, mit mandate aff te doen de placaten vp der religioen vnd jnquisitie, tot vp des Co. Mat. nie ordonantien. vnde dat se niet anders begeren dan, dat sijn Mat. mitten raet ende besluitinge der versammelder gemenen staten, des olden religions haluen sal willen ordineren, voerts hem vnderdanig to sijn vnd niet anders willen toenen dan hore hocheit daran ein goed behagen sol hebben. Vnde bidden dat hore hocheit vnde ouersten van regeringe allen vproer, viantlich willen straffen protesterende so enich vngefal vpstunde doer gebreck van goede ordinantien dat dat angebracht sij vnd se daruan vntschuldicht, sich presenterende in aller gehorsamheit.

Wth gemenen Raet ende besluitinge is de Marckgraff van Bergues, vnde vriheer van Montigni hierum an sijne Mat. in Spanien gesonden. De *hertogin van parma* hefft der protesterender Edelluden vergaderinge vnde verbont niet all in goeden genomen: darto hefft oeuerst der Catolijcken vnd barlamonts voernemen oirsake gegeuen want der her van barlamont to hoer hocheit gesproken hefft. Neen Neen genedige Frou vreset w niet voer dese Goësen (dat is in fransoisch gesecht bedelars) wij willen hoer haest wthroeden vnde to grund brengen. Dit woert Geusz hebben de buntgenoten angenomen sich mit graeu assche verwede cleeder gekledet, anden enen sijdt een holten scottel mit swarten silueren ban-

den gehangen, darup wthgesteken was Viue le geux. Inden 5 Aprilis tho brusel hebben se in ein gastbott wth sodanen nappe gedronken vnd na dem drong geropen Viue le geusz. Se hebben oeck to een teecken van getruwicheit tegen eren fursten sijn ansicht in suluer off golt anden enen sijdt, anden andern sijde twee handen in een ander tsamen gefoeget, een bedelers sack ende scottel, mit desen worden Fideles au roij iusques à la besace (dat is, dem koning tru anden bedelsack) gedragen. Se hebben noch een ander forme wth koeper gehatt anden enen sijdt stundt Escu de viane, croen van vianen, vp den ander per flammes et per fer, doer vlammen vnd vuer: mit den wapen des husen van burgundien darbij. Dar is een vorslag gescheen vm den staten der nederlanden to verschriuen vm een lichter form to deser buntgenoten contentement, inder regeringe voer to stellen. Anno 1566 in Maio sijn de straffen vande jnquisitie vnd der religions placaten aff gestellet een wenig, vnd allen richtern beuolen dar niet na voert tho faren. Vnder desen hefft men eerst jn westflanderen, darna den 24 junij een verdel van een mijle bij Antuerpen dat Euangelium to vercondigen. Desen hefft Dornick gefolget, oeck ander steden in Zelant hollant brabant Flandern Frieslant Gelderlant vnd meer plaetsen, vnde dat getal der euangelisschen meerderde sich dagelix, latende dat Euangelium predigen openbar, vnde de Sacramenten wth delen in steden vnd dorpen dor allen prouintien vnde ten lesten hebben se sich vor der Catolijcken ouerfall besorget, vnd sint tegen des Co. vnd Regentinnen edicten mit wapenen versammelt. Vm deser oersaken is der Prince van Orangien to Antwerpen entboden den rumoer tho stillen, als he gedaen heft, de predicatien dre er veer weken affgestellet, vnd vertrostinge gegeuen van de gemene staten der nederlanden to versamlen. Doch protesterden se dat de pre-

dig des rechten Euangelij niet behorde vpgescort tho worden, se remonstreerden oeck de wapens niet dan to horer vnd horer wijuen vnd kindern beschermínge to dragen buten der stadt, vnd leden deselue binnen der poerte voert aff. Den 8 Augusti is de jarliche grulicke affgoderie mitten beelden vnd besonder mit dat le. frouwen beelde gescheen: vnd na den vmgang als dit beelde jnder kercke gesett worde vm den anstaenden 8 dagen antobidden, hebben de papen gefruchtet vnd dat beelde voert in sijn plaetse weder gesettet, want jnden vmgang weren woerden geflogen, Maeijken, Maeijken dit is dij laeste gericht dijn laeste vmgang. dit was den Sondage. Des mandages toech de prince na bruszel ande hertogin van parma tho vernemen des Co. Mat. antwort den protesterenden gegeuen. Den 20 Augusti hebben sich etliche hondert borger van Antuerpen (darunder etliche fransoisen vnd vlamingen sint gewest) to peerde gerustet vm to brusel an de hertogin getogen to soliciteren vm een kercke tho der euangelisscher confession, gotsdenst vnd ceremonien. Vp desen tijt satt een vrou bij der le. vrouwen kercke de wassen keersen verkoffte vnde den offer des beeldes sammelde, darto seden etliche schippers se sol horen kraem slueten nemant wol hoer ware meer copen: oeck etlich kinder repen, maeijken maeijken w is lang eer gedaen vnd vole keersen vor w vpgesteken, dan gij soelt vergaen na der scrifft aduijsze, vnd men sal w van bouen aff doen rijsen: dat wijff smeet den kindern sandt onder oegen vnd klachdet enen papen, de an den Marckgraff ging tho klagen, so dat de marckgraff mit een borgemester jnder kercke quam, dan niet vernemende, beual den kindern wth gaen vnd leet den kercke slueten, wowal de kinder gerne wolden bleuen hebben vm den musick int loff to anhoren. Als de marckgraeff wech ging worde open vergeten de dore anden toren dar doer men geet na den engelschen vnd

nien burse. Als de marckgraff wech was, so beginnen de kinder dar in de kapelle to singen vader vns in hemelrijck, jtem den psalm, wth deper noet etc. Dit horende, lepen van buten vole in. So beginden de olden oeck tho singen, wilt mij niet straffen here. jtem, ho liefflick sijn de tabernaculen des heren. dit duerde tot 6 vren to. Hijrunder quam doer de stadt een seggen datter een vploep was, sodat een jeder sloet sijn winckeln tho. Vnde de slach tegen de beelden ging an, vnd vielen aff, alse offtet donderde, vnd offte de kercke vmstortede. De marckgraeff borgemesters mit sommige scheepen vnd vole trauanten, komen jnder kercke als se jnt beste doen weren, vnde den storm halff verrichtet hadden, vnd seende dan geen papen moncken off borgers off menschen wat gedaen worde, gingen weder wech, vnd vm vploep voertocomen senden se ener nederlanschen kerckendener vm den lueden to vermanen wth der kercke to gaen, vnd vant beelden stormen off to laten, dat he wol gedaen hefft, dan to vergeeffs. Vnd vp desen auent is geboden dat alle borger in geweer sijn vnde vor ider dore een lanterne brannende hebben solden: so was de stadt licht van lanternen, de kercke van waszkersen vnd sint doer kinderen in vnser vrouwen kercke den nacht souentig altaren entblotet. Darna togen se na der minnebroder Cloester vm dar oeck de beelden ter eeren godes wech to doen, vnd hebben dar oeck een monnick wth gefengnisz reddet de XII jar darin gelegen hadde vm der waerheit godes: Als nu dese knapen dorstig weren hebben sie jnden wijnkelder gegaen vnd dar was van wijn vnd beeren de starck weren, so dat etlich to vole begunden to drincken, twelck anderen seende de wiser weren vnd was boses besorgeden, hebben se den waten den bodemen jngeslagen, achtende dat beter dan drunkenheit vnd vnraeth darwth doer den gantsen stadt.

Voert sint se inden prediger moncken kerck oeck so gedaen dar hoer der moncken een tho hulpe quam, sich meer dan anders emants dede gebrukende tegen de beelden. Volgents hebben se sich in verscheiden hopen verdeelt vnd de andere kercken alle oeck besocht. Eerst sint se gefallen in de veer parochien S. jacob, S. georg, S. andries, vnd de burchkerke. Darna dat augustins cloester, de vnse le. vrouwen broders, de beldenhusen der clarissen, vnd der witten susters, vnd alle ander kercken vnd capellen. vp de meerbrug was een olde godt mit twee angesichten, den sommige Janum noemt hebben, de is oeck gestortet. Den beelden der XII apostelen hebben se stricken vm den halsz gedaen, vnd wthgetogen. Te Antuerpen was een gedichtet schilderij darin stundt, De luteranen wth duetslant, De hugenoten wth frangrijck, De gosen wth nederlant, trecken den romschen kercke int sant, vnde dese 3 weren schildert dat se der paustlicher kercken toren mit touwen vmtogen: vnd ande ander sijdt stunden moncken papen vnde de duuel, de trecken dat se staen bliuen, darbij stund, Blijuen dese treckende alle dree, so valt de winckel met de kremerij. Etliche gingen an een gefangnisz, vnd de stockmester most hoer enen gefangen fransoise enen backer, de anderhalff jar vm euangelisscher warheit had vangen gewest, vrij laten. Dese kinderen vnde knaben liepen al doer vnd doer de stadt vnd wowal dat alle borger jnden wapen weren, keerde nemants an hoer se seden all dat se gingen na dit off dat cloester, repen viue les geux, lepen bij wilen niet starcker dan bij sessen. Den 21 Augusti lach de stadt wal vul verslagen vnde to broecken beelden, dat Christma was mit voeten getreden, dat wijwater vergoten, de Sacraments husen to broecken. De scrifft secht vanden beelden, vervloeckt sij de geene dese maket vnde anbedet, vnd is vul van dese materie. Den 22 Augusti sint se weder mit andern hulp ouer de beelden getogen de noch niet genoech thoslagen weren. Apostel Johannis int 17 vnd 18 cap. steet, Hore coeplueden solen wenen, want horen waren cofft nemants meer: hore coplueden weren Forsten der eerden: so is gescheen dat moncken papen mitten horen seer geweenet hebben. Den 21 augusti int nederstorten van een groet belde, is een stuck vp des coninx wapen gefallen vnd dar een stuck bij vngeluck wth geschoert. Dit alles is een groet wunder gewest, wo de knapen so alle sint gaende geworden. want niet kan war gemaket worden dat enige der reformeerden kerckedeners offt Senioren, van desen vorweten gehadt off consent gegeuen hebben, dan is hoer leedt gewest, hebbent sich beclaget, want hijr doer de vorsc. reise vnd supplicatie an de hertoginne is nagebleuen. Vnder desen beeldestormers sint oeck geen lidtmaten der reformeerder kercken gewest. Dat Co. wapen is bij gefalle vnd vngelucke gebroken. Vm wideren plunderen voertocomen, so is doer begeerte eens eersamen wisen heren een kerckendenar hermannus stricker van Zwol den 22 Augusti in vnser vrouwen kercke vpgestaen, hefft jnt generael enen jder ernstlich vermaent hoer handen van alle vnbehorlicheit rein to holden, vnde dat alle reformeerden hoer vntholden van verboden goeden, vnde we daran schuldig sol als een dieff vnde rouer gestrafft worden, oeuerst so jemant so wat had genomen solde dat binnen 24 vren den heren der stadt praesenteren. So dat hijrdoer vole moueert sijn sulueren cruijcen kelcken clenodien, den heren tho praesenteren, anseggende hoer namen vnd woningen, vnd sich presenterende der hern gefangens to sijn so se dat begeerden: vnd hebben de heren deselue dingen vntfangen. Dan dewijlen vnder desen oeck lueden gewest de solcke dingen vnder geslagen als Virgilius secht, Iliacos intra muros peccatur et extra: vnde de van gendt

allen desen betrachtende, hebben de hern de belden selffst affgenomen. Vp vorsc. dag namiddag (wowal de reformeerden doer hore verordente personen leten anden Cruesstrate vnde anden poerte seggen datmen niet predigen solde) is dat volck al euen wal vergader vnd begeerden sunder vpholden den predicatie, so dat de kerckendener de smorgents had geprediget, wederum een vermaninge gedaen hefft. Na het stormen sint de beelden mit wagens vnd karen vp eeckenhoff vp een plaets gebracht: dat miszgewaet datmen gefunden hefft is armen lueden gegeuen. Den groten Cristopffer hebt de kindern vm den strate gesleepet. Den 22 vnd 23 Augusti sint alle winckelen gesloten, de borgeren hebben alle kercken doer gewandert, vnd ider verwundert, wo in so korten tijt so vole gebroecken, dar vole weecken brekens ouer sol van doen west hebben. De kerckendeners hebben der ouericheit burgemestern schepen Raet to Antuerpen, bij articulen ouergegeuen dat alles wat jnt beldestormen sich verlopen hadde sunder hoer weten vnd wille gescheen was, vole meer tegensprekende de vnordeninge, vnd dronkenscap, rouerie, deuerie: erkennende vnd vnderwerpende sich derseluer ouericheit in aller gehorsamheit, niet alleen wth vrese van straffe, dan oeck van wegen der conscientie. Vnd dat se gerne willen alle lasten tollen scattingen dragen vnd ordinarijse mit extraordinarise beswaringen to betalen, want de dit wederstreeuen Godt vertornen. schuwen oeck niet eedt to doen, vm na godts wordts wthwisinge, vnd to der jngesetenen best denende tho gehorsamen. biddende vm beschutt vnd bescherminge: vnd enen kercke an to wisen vm de Religie to oeffenen. vnde hoer niet jn vngenade aff to nemen dat se nu etliche kercken gebruicken, tot dat darin anders verseen worde. Vnd dat se nemant in sijn conscientie begeren to beswaren, offte an horer Religie dwingen. Der stadt pensionarijs hefft geantwort

se wolden desen dingen den raet voerdragen. Darna sede de Pensionarijs to den kerckendenern, der heren meninge sij, dat sij sunt Michels vnd S. Jacobs kercken solden gebruken, vnd was mit sijn hant vp een sedelken gesc. also. vnde dewijlen de ouericheit had verboden de veer ander kercken in tho nemen: meenden se dat de twe ander hoer open stunden is darum de nederlansce predig den 24 Augusti in der burch kerck, vnde de fransoissche in der Jacobiter kerck vergadert. Vp deseluen morgen quemen twe van adel vanden prins van orangien, hem anseggende, se solden alle kercken laten varen, vnd vp de nije stadt predigen, de hor vande Ouericheit gegunt is, vnd worde een vanden Scepens ordineert aldar den wacht tho holden dat alles vredelich tho ging. Vm deser predicatie was de hele stadt int harnisch, so dat de prins den 26 Augusti ilich vande hertogin van parma na Antuerpen is gesonden den vproer to stillen. Vnd de prins leet doer twe van adel bij de nederlansche vnd fransoissche kercke, bij elck vier ordineren, de mit sijn gnaden sollen handelen, vm dat volck beidersijts in vrede vnd stilstandt to brengen: vanden nederlanders sint ordineert Marcus petes, Carle van bomberge, hermen vander Mere, Cornelijs van bomberge: vanden fransoisen Frans godin, Johan Carlier, Nicolaus van Viuier, ende Nicolaus Sellni. Dese hebben den 28 Augusti openbar commissie vander ouericheit entfangen tot deser sake van politissche ordnunge mit sijn princeliche genaden to maken: vnde sint van sijn Furstl. gnaden articulen 15 vorgestelt, darup de committeerden hebben geantwort, vnd sint veraccordeert vnd hefft sijn F. durch. Wilhelm van Nassau, vnde vander heren wegen Polites deseluen articulen vndertekent den 25 Septembris a°. 66. Waruan int corte de meninge is, dat sijn F. D. accordeert in name van sijn Mat. etc. ter tijt sijn Mat. mit raet der gemenen staten in

nederlant darin anders sol ordineert hebben. De catolijken off reformeerden, geen sal den ander verhinderen in de exercitie van sijn religie. Dat se solen vp geen gewiede plaetsen predicatie vnd exercitie holden, dan inder ramen des pauls van gemert, vp den roszmarckt, jtem jnde ramen des heren van Luckercke, vnd in houen darmen doecken bleeckt, vp des hospitaels velt, bij den hoff der scutten, so hoer dese vergunt worden, so niet sal sijn F. G. hoer so een plaetz assigneren, darentusschen solen se preken vpt niestadt. Se sollen mogen Sondachs vnd eens jnden weecke aldar predigen. Solen hebben twe jnlansche nederlansche, vnd een fransoisschen prediger, de truwicheit vnd gehorsamheit in borgerlichen saken sweren solen. Solen geen roers hellebarden noch verboden wapenen dragen. De predigers vnd iderman beider religien sal geen den ander lasteren schempen off schelden, dan slecht vnd recht leren vnd leuen. Bij de kesinge der kerckendenaren vnde olderlingen sal sijn F. G. enen van de ouericheit ordineren de oeck in hoer bikumsten sal sijn dar se van religie handelen, vm dar van sijn F. G. vnd ouericheit goet bericht to doen. Vp straten dar de lueden plegen to vergaderen, niet to singen. Sijn F. G. vnde de ouericheit sal beider religien jnwoners in beschuttinge nemen. Dat de predigers mit een groet getal van hoer religie dese dingen beuestigen vnd vndertekenen. Fin. Na desen is den reformeerden to een begraffnisze gegunt een platze Gotsacker genoemt. Den lesten Augusti ao 1566 hefft her johan van Jmersele Ridder vnd here to Budice, vnderschutisen, borgemeestern Scepen vnd Raet to Antwerpen, een gebott laten kundigen, wo in namen des princen to orangien regent vnd hofft in Antuerpen, darto verordent doer sijn Mat. De hern vnd stadt Antuerpen, Dat de Mat. des Coninx betrachtet hefft den vrede vnd weluart siner erffnederlanden, vnd wthdrucklich togelaten dat de jnwoners der stadt Antuerpen vnd des gantzen lants, ewich sollen vrij vnbeswaert, vnuersocht bliuen doer de jnquisitie vnd van mandaten van ketterien, der Religien haluen wth gegaen, tot dat sijn Mat. mit bewillinge der gemenen staten der nederlanden ouer de religions saken mochte maken etc. vndertekent A. Grapheus. Den 3 Sept. ao 1566 is noch een ander gebott vanden raethuse geroepen, doer Jonker Diderich vander Meere vnderschultisen borgemestern schepen vnd raet der stadt antuerpen, wth den name des princen (als regent van sijne Mat.) vnde der stadt ouericheit, bij prouisie als vor, dat beider religien nemants den ander mit worden off wercken to cort doe, vnde dat beiden in beschermínge angenomen worden. Vnder desen is een picture gemaeckt, darin des Co. mandaet vande jnquisitie an enen gecrummeden boge hanget. dat de protestanten willen afftrecken, vnd dar steet, De protestanten seggen mit bescheet wij toschoren dat placaet vnd jnquisitie wreet. De paust vnd moncken willent vprichten, vnd seggen, Mit macht vnd oeck mit goeden raeth: Beholden wij de jnquisitie vnde dat placaet. Sijn F. D. van orangien hefft noch mitten borgers de stadt antwerpen andere articulen accordeert, waraff de jnholt int corte is. 1. Sijn Co. Mat. als hertig van brabant Marggraff des h. Romsschen rijx vnd sijn F. G. als vicegrauen der stadt Antuerpen trulich to gehorsamen to denen beschutten vnd beschermen, tot sekerheit deser stadt. 2. To gehorsamen sijn F. G. vnde dem Lutenant, hopluden, rotmesters, wachtmesters de geordineert sijn off solen worden, tot walfart der stadt. 3. Vp allen tijden als se gemaent worden daert noet sijn sal, mit hor verordente geweer veerdig to sijn. 4. Wen mit trummen klocken off anders alarm geslagen wort bij sijn venl sich to geuen. 5. Jn persone to erschinen int geweer. 6. Sijn wacht vnd plaetse niet tho

versuemen. 7. Vp den wacht niet to slapen niet droncken to sijn, niet scheten, singen, geroep off tumult maken. 8. To doen wat sijn F. G. hopluden rotmestern beuelen tot sijne Mat. denst vnd ruste der jnwonern. 9. Sunder de een off den ander religie jet to andoen, dan beschutten vnd helpen so vole mogelich is. 10. Solen sich ordineren laten in plaetsen vnd getall als profijtelick sal sijn. 11. Monsteringe niet to weigeren als de beuolen is. 12. Jn monsteringe den doepname, off verordent geweer niet to veranderen. 13. Dat sich nemant absentere sunder consent, noch sijn dienst nalate, noch sunder pasboert vanden enen hoefftman tot een ander loepe. De eens besoldinge vntfangen hefft. Want jnder stadt antwerpen weren annomen 3 venls soldaten tot der stadt bescherminge. 14. Geen moeijteri sang vnenicheit vnder sich, vnd sonderlinge mitten borgern vnd horen beuelhebbern to maken. 15. Noch emants to smaden off druwen, man off wijff etc. 16. geen vergadering van alarm sunder sijn F. G. off sijns lutenants consent to maken. 17. den andern niet slaen, noch haderen, dan alle twist voer den hopman, off so nodig vor sijn F. G. to clagen. 18. den prouosten allen assistentie to doen: doch de penen der ouertredingen de inden wacht geboren, de den gilden niet angaen, worden tot sijn F. G. erkentnisse gestellt, andere boeten vnd misdaden solen staen to erkentnissen vanden Schulte borgemesteren scepen vnder welcken regiment de borger behoren, behaluen in saken de den dienst angaen. 19. Dat de borgers sich troulich solen holden, oeck in desen articulen gelijck vnder krijgsluden gebruecklick is to vnderholden. 20. Niet doen tegen olde vsantien rechten priuilegien vriheiden deser stadt, tegen borgeren off jnwoneren. 21. wat se vernemen streckende tot sijn Mats. denst tot ruste der stadt een affbroecke, tselue den hoptluden antoseggen. 22. dit alles bij straf-

finge tuchtinge lijffs goets geldes tot discretie des richters na den vmstanden. 23. dit alles to vndertekenen vnd besweren bij een jder. 24. de hopluden Lutenanten veenrichen rottmesters solen sweren neersticheit vm dat volck in tucht to holden vnd to doen wat beuolen wort, vnd alle vnlust voertocomen vnd to stillen, off so niet mogelich tselue sijn F. G. off sijn stadtholder Lutenant antho geuen. Vnderstundt, wth gebodt siner F. G. De Penates.

Dat de Catolijcken sich na der beelden storminge na gelegenheit geschicket hebben, is de angst gewest. Na dat stormen to Antwerpen den 16 vnd 17 Augusti a° 1566 is to Mechelen, hertzogenbusch Dort Nimwegen vnd vole steden der Nederlanschen prouincien alleens gedaen (behaluen Limborg dar de predicatie vnd exercitie sunder beldebreecken sint gewest, vnd Lutzenborg Namen, dar geen veranderinge gescheen is) vnde ging als een verborgen vuerflamme vpgeet, vnd so ijlich dat nouwe de boden so geringe van den enen stadt off lant jnden ander kunden reisen: ging doer alse anno 1551 wth engellant de swetende sueckte vnd fenijn doer alle duetsche landen als mit enen windt doerweijede, dar wth de wundere raeth vnd wercken van bouen tho seen sint. Den datum vindet men in desen versen

ConCIo saCra FLVIt tVMIdI CeCIdere DeastrI.

Den 6 Septembris sijn binnen lewarden wth de dree parochie kercken, alle de altaren vnd beelden dor ordinantie der ouericheit offgenomen vnde vp den 8 Sept. hebben de denars des G. wordes Antonijs Claszen des morgens Martinus-Eliacus des middachs openbare predicatie in Oude hoeffster kercke gedaen bij consent der ouericheit vp den 15 darna is dat h. nachtmal darwth gedeelt.

Den 25 Sept. a° 66 hefft ij. b. f. jnden Mollekens raem binnen Antuerpen den ersten steen gelecht anden kercke der nederlanscher gemeente. Vnd twe off dre

dagen to voren worde de erste steen der fransoisischer ronden kercke gelecht, de mit consent der ouericheit vpgebout worden. Als in meer ander steden de darna all verdestrueert worden, welck vorsc. dingen als anderen wth den Cronijck Doctoris Adami henrici petri tot basels Cronijx, vnd anders genomen sint. In gronningen vnde den vmlanden de doch na bij emden liggen, ist vuer oeck gebrant *anno* 1566, want in julio hefft men to helpen voer gronningen gepredicht vnd Wicherum to hindt gehoert. Men hefft jn gronningen den 18 Septemb. a° 66 de belden inder minnebroder kercke affgesmeten vnd affnomen mit des borgem^r vnd Raets consent de den arbeitslueden darto gewunnen hebben: vnd alst selue geschach vnd Eiso to Lellens enen sach de der le. frouwe den doeck affnam vnd vp sijn hoeuet settede, is he lachende worden vm tselue spectakel, twelck darna der jnquisitie angebracht, vnd he lesae maiestatis reus gesproken. De raet verboet dat Catolijcken vnd reformeerden den ander niet sollen schelden. vnd stund den reformeerde den vorsc. closter kercke tho mit affluidinge bij der klocken. De pastoir Eeltz to gronningen de vorhen was euangelisch gewest is nu papistich geworden. Jnden vmlanden hebben de Ripperda to winsum vnd obergum, de starckenborg to gerszhusen Tiart vnd wilco rengers tho gerlsweer vnd woltersum jtem andern vpt nijlant vnd ander dorpen, jtem (dor lutenants mepschen consent) johan vnd Tamme jnden ham Tiasse haiens to loppersum, etc. de belden remoueert. So dat de missen hilden vp vnd worde vast meest jnt swarte geprediget. Want van to vor J. Clant de pastor to bedum, Nicolaus Ceraunius to slochter, n. n. pastor to woltersum, h^r. Tomas vicarius vpt Sandt vnd meer andern weren al euangelisch gesinnet. To loppersum weren twe vicarien jnt swart, vnd een scoelmester de den reformeerden Catechismum seer dreeff. So is doer

nederlant dat euangelium in vorsc. steden vp plaetsen in veenlo, in remund vnd andern gepredicht opentlicken. De Regentin van parma verwillicht oeck opentlich den predicatie (doer raet der ridderen des gulden vlueses, vnd anderer heren der regeringe) mit vertrostinge van een plaet wth der stadt to ordineren to oeffeninge harer Religie vnd gotts denst: vnd dat jnquisitie vnd placaten solen vp holden vnd vordan to niete sijn. Hijrtegen mosten de vorsc. Edelluede, buntgenoten (de sich als vnpartijch hilden) hore hocheit louen, to wege to brengen dat de wapens bij den volcke affgelecht worden: vnd dat niet meer tegen den Catolijcken mocht gedaen worden, Sunder der Mat. gehorsamheit bewesen, darvan in Augusto anno 1556 een accort is vpgerichtet, dat de Regentin doer den voerneemsten Catolijken hefft mede laten beuestigen. Vnd mit een Coninx mandaet vp volen platsen publiceren. De buntgenoten van adel bij een vergadert sijnde, vanden gemenen volck darto verordent weren, so hebben se haren eedt beuesticht, hoer verbont vpgesecht dewijle de versekeringe vast was, gesc. an alle platsen van consistorien van allen handel, vnd van wapenen aff to staen vnd sich to dragen als vnderdanen tegen horen vorsten tobehoert. warin dat volck gehorsam geworden de wapen affgelecht hefft. Den 3 Octob. 1566 hefft de hert. van parma to brusel den denaren des Gotlichen worts bij lijff straffe verboden dar vnd dar vmtrent to predigen, vnd dit was de eerste verstroijnge na de openbare predicatie.

Als Co. philips dese dingen gehoert, is vertorent vnd seer bitter doer anderen gemaket, wol mit een groet armada selffst offgecomen sijn, dan hefft to Madrit sijnen Raet versc., int corte gesloten mit gewalt vnd grimmicheit de vorsc. dingen vnde vuijr tho lesschen: de questie was alleen vnd een tijt lang wel de ouerste sol sijn. vole wolden Carolum sinen erffgenaem vnde enigen soen, daran de

catolijken in nederlant groten gefallen hadden, een jngeboren her der nederlanden: Andere wolden niet den jungen heren dan Medijnam coeli: Andere den hert. van alua alle beijde to leetwesen Caroli vorsc., de derhaluen een vngunst an Alua vnd anderen settede: vnder dese rustinge scrifft de coning ander regentin van parma ende anderen gelijken heren in Nederlant vm de placaten to exerceren int stuck van religie.

De vorsc. bontgenoten, oeck etliche catolijcken de der jnquisition viant weren, den torustinge vnd alle ding merckende vnde erachtende, hebben begint horer saicken verseninge to doen, hoer verbont to starcken, volck antonemen, sommige steden jn tho nemen, etlicke practijken der Catolisschen neder to leggen. dan dewijl etlichen der protestanten dat beldestormen verdroten hefft vnde affgefallen sint, hebben deselue volck angenomen dat beldestormen to straffen, als se vp vole plaetsen deden sunder wederstant der protestanten, de graff van egmont vnd het derdendeel der buntgenoten verboden den predicatie, nemen gefangen, den bestendigen, wederdoepten de kindern, geuen vp nij tho samen de vanden predigers weren tsamen gegeuen. So dat tho Valentzien groet elende is gescheen, dar de regentin vijff venel knechten wol jn hebben darouer Norcarmes de lutenant des marckgrauen van bergues lantvoecht jn hennegou, beuel hadde: twelck dese stadt den 22 decembris hefft affgeslagen: so dat de Regentin dar weder in valentzijn sendet den h. van arscott vnd graff van egmont, dan de van valenzijn slaen de besetting weder aff, sint vor vianden van sijn Mat. verclaert ent publiceert. De van valentzijn excuseren sich mit hoere vriheiden, datmen hor mit geen besettinge moge beswaren, doch willen vp sekere conditien soldaten jnnemen, twelck niet is accepteert, so dat se anden adel vnd buntgenoten vm hulpe schriuen, want Norcarmes had hoer belecht

vnd sant amande ingenomen, de adel blifft sitten. de van Tournout wollen hoer vntsetten dan sint geslagen, so dat Turnout off Dornick vpgegeuen, alwaer sommige protestanten vnd predicanten sint gehangen. Als de van Valencijn oeck geslagen weren vnd Norcarmes gewaldich vp de stadt schoet, so hebben de Catolisschen den stadt vpgegeuen den 24 Martij a° 1567. dan hoer is geen woert geholden, Norcarmes hefft vole kerckendeners fransoisen vnde treffliche rijcke protesterenden hangen vnd gedoedet hor goeder genomen, kercken vnd predigen affgedaen, geestlichen jngestelt, vnd so gemordet, dat andere erschrocken sint, so dat Cambresis is verlaten, Mastricht vpgegeuen, vnd vole steden in korter tijt besettingen ingenomen. Den 2 Nouembris a° 66 wort Andreas bartelott predicant to Aelst vm der religien wille mitter galge vpgeoffert, vm dat he boeuent mandaet vanden 23 Augusti geprediget hadde.

Jnden vmlanden was de lutenant mepsche een wthnemende viant der religie (wo wal he wol eer niet so gesinnet gewest so men secht) mitten officiael etc. aduertiert alles anden graff johan van Arenborg stadtholder, is derhaluen donderdages vor XI^{m} mageden een lantdag to gronningen vp dem raethuse gesc. dar de lutenant vorgaff des Con. wille, de den veranderinge niet lijden wolde, vnde dat Marien, apostelen belden, crucifixen so vntëret worden, sunder deselue als kerckenschenders to straffen vnde to doeden. Darup de lanschap antworde dat se nijelix vnder heren vp conditien mit eede beuesticht gecomen, dat de vmlanden van oldes her seluest in religions saken, in geestlichen rechten vnd gerechtigheiden, horen wilcoren vnd statuten gemaket hadden, de Seentrechten gemaket vnd gecorrigeert off verandert, dat se niet als ander prouincien to rekenen sint. dat se oeck so na an emden gelegen, mitten oestfresen gehilickt, datment in den

vmlanden in religionsaken kunde holden als in ander wider gelegen platzen. Doch de lutenant voer voert tho loppersum den hę druwede dat kint jnden weege solt entgelden wat se deden. vnde hefft den 8 decembris Obelo dat predigen to winsum verboden tegen der hoffl. vnd Collatoren ripperda willen. Arenberg beual oeck de predicatien aff to scaffen.

Anno 1567 den 7 Martij is de kercke ten broren to gronningen gesloten, darna dat noch in menolda juffern conuent etlich malen geprediget is. De staten der vmlanden hebben vp eren landag Arenbergs beuel moeten naleuen, de vogeden hebben den affgebroecken Altaren weder vpgericht, De lutenant vnd hofftmans hebben darna de vncosten wth der brekers goeder doen betalen: want dat hoff tho bruessel screeff an peter Sijl lantsindico apart enen brieff, tho bearbeiden der belden vprichtinge, affdoninge der predigers alles bij protocollen offt anders blijkende.

Den 3 januarij *a° 67* had Arenborg sijn *loepplatz to borgum* in westfrieslant, louende den krijgsluden in tijn jaren des heren niet vntwart to sijn. den 10 januarij sijn de predicanten wth lewerden verdreuen. Jnden groten verslagenheit der geusen, als een jder verleep als der her van brederode den 1 Maij to emden was comen, vnd etliche van sijn buntgenoten, de van batenborg vnd anderen Siurt beijma etc. van hopman mulert to harlingen gefangen weren, als de hertogin van parma, egmont Norcarmes Arenborg vnd andern sus mit den placaten procedeerden, hefft Arenborg begeert besetting jn gronningen tho hebben, tegen der stadt wille, dan de Lutenant mepsche hefft bij dage vnd nacht den Catolijcken entboden in sijn huesz vruntlich tracteert, wth den beecker (den he des Con. beecker noemede) geschoncken, duert Alberda, den schutenschuuer an hant gecregen, vnd ouerredet, se sollen bij des Con. besetting

rijck worden, so dat dergelijcken vole darin verwillichden, de protesterenden wolden vertrecken, vnde so dar geen oppositie was, sint to gronningen den 3 junij Lasarus vegersheim mit 4 venl hochduitsche knechten tot XII^{c} man jngelaten. Doe togen wech *jacob hillebrants* vnd *reint Alberda*, vnde wel in stadt off vmlanden tho den belden aff to setten, to den predigen in tho fueren gedaen off geraden hadden. Darna worden de borgers vntwapent vnde weerlosz gemaket. In den vmlanden worde tegen lantrecht Claes lucht ein ouergeuen boeue commiszie gegeuen, den Mennoniten to rouen, quellen vnd verjagen. De bisschop van Munster sande sijn Commiszarium, de pastoren Clant, Ceraunium, her Tomam vnd andern to verjagen, de niet wolden weder misz doen, vnd dat Sacrament voer mit proceszie vmdragen. De lanscap hefft voert souen maent leninge vor de gronninger besettinge moten consenteren. De clostern mosten den seruicen hoer geuen, de wat weijgerden daer haeldent se soldaten hoeij hauer, als van osterwerummer meijern to hoexmeer.

Komende weder an Antuerpen, dar sint (als wolden se merer lijden den reformeerden andoen) gecomen Matthias flaccus Illiricus een man de all tho wal bekant is, vnd Spangebersch vnd ander duetsche kerckendeners, vm in so vnbequamen tijt mitten predigers aldaer vanden verstant der tegenwordicheit des lijues vnses hern jesu Cristi to disputeren, een jder partie hefft sijn confessie in druck laten gaen, is nichts besloten, so dat dese duetschen weder vertogen sint. Dat volck seende der Catolijcken voertgang, dat de regentin de belofften niet achtede als vorsc. sint van de jnquisitie vnd mandaten to doen cesseren, hebben de gemeene reformeerde coepluden een herlich request ande Con. Mat. vnderdenichst gericht vm den vriheit der conscientien to geneten, bedende sijn Mat. drehondert dusent gulden

dat vorsc. verdrach moch standt hebben. dar tho hebben etliche naemhaffte duetsche vorsten darvor mede gebeden. De supplicatie is lang vnd schoen vnd van vorsc. Doctor Adamo henrici petri mede in sijn Chronijck geset. remonstrerende alle anstaende inconuenienten, vnd voerspoet van sijn Mat. vnd landen so sijn Mat. hoer begeer lete gescheen. Den supplicatie hefft der her van hochstrate gelichtet vm den Con. to senden, doch sendet den eerst an den heren der regeringe dewelcke den jnholt lesende, hebben datselue geachtet vor een homodig spegeluechtinge horer rijckdom, als off sij darmit wthlandissche vorsten wolden reitzen vm hoer mit krijgsvolck bij tho staen. De hertogin was oeck vanden volck niet meer to verbidden, dan heel verkeert. So hefft dat volck bijden adel angesocht, vnd howal deselue sich suluen befruchten (als de Tragedie wth wist darna) hebben belouet trouwe to holden dat de conscientien solden vrij sijn ende protesterende vande exercitie van religie, dat se darin solden hoer beste doen vm to vercrigen, so mogelick, dan solckes niet beloefft hebbende, sollen de vnderdanen an alle quaet dat sick in den landen mocht todragen schuldig sijn. Her hinrich van brederode vanden adel darto verordent begeert den 15 februarij anno 1567 vande hertogin audientie tho hebben, wo wal se hem verboden hadde to brusel to comen, beschickt he hoer den supplicatie, vanden predicatie to tolaten, de placaten aff tho stellen, de geuangene kerckendeners vnd thohorers losz to laten, jnlansch wthlansche angenomene krijgsluden vnd besettingen tho laten passeren, de landen na hoer vrihciden vnd priuilegien to regeren, hirup begerende kort antwort. De Regentin antwort den den 16 feb. a°. 67. sich verwunderende wel de heren vnde dat volck sijn de desen supplicatie hebben ouergegeuen, vnde dat se sich wijsz maken dat hoer hoecheit, de religie vnde exercitie hebbe verwillicht de

sommige heren tegen hoer meninge vnd wille hebben gedaen. Vnd dat se bidden den ruter vnd knechten off to dancken, so sollen se de olde religie in stilstandt hebben staen laten vnd den nien niet tegen horen wille ingefoert. darum hoer hocheit vnd sijn Mat. billick vergramt sijn, dat kortlick an hoerluden vergolden sal worden. want se den geestlichen gedruwet, vnd volen mishandelt, dat volck doer den buntgenoten angehist, steden vnd Coningliche platzen an sich getogen, geschutt amonitien vntfuert, des Con. officieren offgeset, mit heerscracht int velt gelegen, dat se den Con. sijn lant hebben willen nemen, vnd dat se nu begeren den ruter vnd knechten off to dancken, is so vole, als dat sweert hoer van godt gegeuen aff to leggen: dan dat hoer meninge sij dat se dat volck van tumult vnd rebellie affraden, vnd geen meerder torn des Con. vp sich laden. De graeff van megen hefft etlich veul voetvolx vnd etliche ruter vor hertzogenbosch gelecht dat de bontgenoten jn hadden: vnde hefft XII veul neffens vtricht gelecht, vm dat krijgsfolck to vianen to ouerfallen. Wel gefangen worde, most als rebel gestrafft worden, wel een van godt verboden holden belde gestormt hadde, is dat godes belde gehangen vnd van goederen beroefft. To mastricht is ener gedodet de jn den stormen der beelden verbij een belde vp de strate gaende off darouer getreden, dat niet geëret vnd vpgenomen hadde. Wel jnden reformeerden predigen gewest hadde de was Rebell. So dat een vntallich volck is vertogen na engelant, duitschlant etc. Jn deser tijt hebben de Ridders des gulden vlueses dem Coning to gefalle gesworen off sich verbonden heemlich wth raet des grauen van egmont, de alle steden doer toch vnd stillede den predicatie: als oeck de prince van orangien vnde de graff van hochstrate gedaen to Antwerpen, vm welcker stadt vole protesterenden versamleden, beschadigende de Catholis-

schen, als se vp ander platzen den geusen deden. Den 9 Martij hebben de Tirannen tot Oudenarde in de vergaderinge der Cristenen gescoten, so da vijff gestoruen, vnd hebben vmher de vlandersche gemeenten verstoreth. Den 13 Martij schickt de hertogin johan greue Drossaten des lants van brabant vnuerseens mit 500 peerde 400 to voete, de den protesterenden to Oesterweel buten Antuerpen geslagen hefft, vnd bij enen een register gecregen der genen de conspireert hadden, dat welck vole quades gedaen hefft. de geusen in Antuerpen nemen de rustinge an vnd ouer den Meerbrug lopende wolden wthfallen, dan de Forst van orangien noch to Antuerpen in des Con. name regerende, reet vnd sprack dat aff. dan als dese vploep gecesseert is, so is een ander vnstaen, want de papisten vnd luterisschen nemen in dat peerdemarckten, vnde de geusen sammelden sich vp de ander sijdt, vnde dese vploep duerde twe dagen: vnd beide weren in slachordeninge vnde tot een slach geneget, alle huisen weren vull weenens roepens van wijuen vnd kindern, want dat geschutt was an beijden sijden verseen. De prins vnd borgemesters reeden tusschen beiden datter geen bloetstortinge geschach, vnd hebben dat volck beidersijdes vp seecker articulen accordeert. 1. Dat de borgers beider Religien den borgers solen sweren dem Coning vnd stadt beste getru to sijn. 2. Dat de Ouericheiten sunder der gemenen staten bewilligen geen krijgsuolck sollen jn de stadt foeren. 3. der stadt priuilegien vnd vriheiden vnderholden. 4. Den vorsc. vpgerichteden religions articulen vnd vrede to vnderholden. 5. dat nemants den ander wedersijdes sol molesteren. 6. der stadt sleutelen sijn F. D. in handen to doen vp vnde to thosluten. 7. starcken wacht to ordineren wth borgers vnd krijgsluden vorsc. 8. alles vergangen to vergeuen. 9. van den wacht to bliuen de dar niet behoren. 10. jtem 400 ruter antonemen, vnd oirlog schepen vp de schelde to torusten. 11. To vncosten aller inwoners van Antuerpen. 12. De ouerheit sal hebben alle geschutt vp bolwercken vnd anders. 13. De vproren affscaffen vprorers vangen. 14. Dit alles bij sijn F. G. de ouericheit vnd beijden religions verwanten mit eede to beuestigen. 15. De angenomen, vnd so angenomen solen worden hoptluden vnd krijgslueden solen mit jnt verdrag sijn. So sint eerst de Spanjarts vnd jtalianers, darna de geusen, darna de papisten mit de luterisschen van hoer plaetse na huesz getogen. De hert. van parma schickede vnder desen enen Secretarium tot Amsterdam an Brederode vnd sijn buntgenoten dat se sich sollen verseen wth stadt vnd landen vm hoer rebellie. den brederode antworde gij sijt een man de geen antwort weerdig is etc. De van Antuerpen hebben sich na langen wederstant mit de hertogin van parma verlijket, dat se den predicatie sollen affstellen, doch dat sij vm des religions willen niet angesocht sollen worden, vnde is den 7 Aprilis anno 1567 gepubliceert, dat alle kerckendeners wth de stadt sollen vertrecken, vander predicatie vpholden, alle Catolisschen weder in hoer ampt stellen, ende de eerste Edicten to vnderholden, Nemant in saken van conscientien an to clagen, ter tijt de Con. mit den staten anders verseen hefft: dit is also oeck gescheen in hollant Zelant vlanderen: dan ander hertoginnen vnd papisten sijde vermeerderden sich de verfolgingen alle dagen an denen, de wapens gedragen beelden gebroken tegen de placaten van religie gestellet hadden. Den 27 Aprilis geschach de leste predicatie to Amsterdam als brederode mitten adel vnd predigers wech togen. De graff van Mansfelt voert 16 venel voetvolx tot besettinge na antwerpen, de hertoginne reist mit 500 peerden mit hem den 28 Aprilis. Der her henrich van brederode is mit vole van adel to middernacht mit oeck

etlich krijchslueden wech getogen, denwelcken de graff van megen is nagetogen mit wenig gelux vnd vordels: dan wo vorsc. is, sommige van adel sint bij harlingen vpt water den grauen van Arenbergs hoptman Mulert in handen gecomen, vanden schipper verraden sijnde vnd vpt sandt gefoert, aldar gefangen de heren van batenborg, hertman Galema, siurt beijma mit meer edelluden vnd capiteinen den 5 Mai a° 1567. Wth Antuerpen sint vertogen de predicanten den 10 Aprilis, vnde de prince van orangien mit groten mennichte van borgers vnd jnwoners den 11 deses mit groet wenen vnd clagen, als dat een hert breecken mocht. Den 10 Maij sint etliche veendelen in Amsterdam gelaten. Vnde korts dar to voren in hertzogenbusch vnd Vianen, dar hertig Erich ouerste van was. Dat lant van vtricht worde den Catolisschen ouergegeuen. Den 21 Maij is de vorsc. marckgraff van bergues in spanien gestoruen, so de spraeck ging doer fenijn, sijn hussfrou leet vole kinder wederom doepen, vnde eheluden van predigers bestediget, van nies tosamen geuen doer mispapen, so dat vntallicke vole sint dar vmher wth den lande getogen. Den 24 leet de hertogin to Antuerpen een mandaet publiceren, dat alle de int lant wollen bliuen sollen vordan vredelick leuen: dat alle kerckendenars, vnde de hoer predicatien angehoert hebben, de belden gestormt hebben an lijff vnd goet sollen gestrafft worden: de vader meister vnd heren sollen vor de kinder knechten denaren de manbar sint reden geuen: dat alle euangelissche kinder sollen catolisscher wise wederdoepet worden. dat scoelmesters niet solen leren eer se examineert sint, vnd hoer boeken vor goet gekent. Dat boeckdruckers geen verboden boecken laten wth gaen, dat de officieren de niet tho solen laten. Tegen de Con. weten vnd wille vanden vnderdanen geen gelt to vntfangen off hen to leggen. Tegen des Con. wille niet to

vergaderen. Tegen den vromdelingen, dat de in 24 vren dat lant verlaten, off getuechnis brengen, van war se sijn, warom de hijr wonen. vnde dat nemant den geestlichen resistere. So dat de verfolginge noch dagelix all meerderde vnd bij dusenden wth den lande vertogen. To Tournout sijn vp een dach hondert vnde ses gewaldige coeplueden vnd anderen horer goedern beroefft vnd vole gefangen, vnd mishandelt. Mansfelt bleff to Antuerpen de hertogin toch den 18 julij na brussel.

Van der spanscher jnquisitien de des nederlanschen verdarffs orsake is, were vole to seggen, wat elenden jamer krijgen de in spanien angericht hefft, eer men de dar hefft konen oueral jnfoeren (wo wal niet tegen Cristenen dan) tegen den moeren vnd vncristenen: dan wil hier to lang fallen, alse oeck de forme procedueren pijnliche vragen, verordelinge der vromen lueden offt cristenen, is hier to lang. Wo de kettermestern mit hoeren schergen allen luden dar se enich suspitie vp hebben, vor sich dagen, nastellen, sijn huesz kisten kasten doersoecken, vp hem nafragen, ouer sijnen lijff seele goedern tho wercke gaen. wo de arme lueden in schrecliche gefengniszen geworpen worden, vnd als de stockmesters van den jnquisitoren darvan ingebeldet sijnde hem seggen audientie to begeren doer den stockmester, vnd he voergestelt wort, so wort he vermaent sijn conscientie to vntladen, sich to bekennen, men wil genediglich mit hem handelen (vnder desen licht achter den Tapeet sijn anclager offt he wat bekende) bekent he niet wort he al weder hengesatt, tot dat he weder voertgebracht sijnde doer quale der gefengnisze, wat mochte bekennen: hij wort gedruwet mit anclaginge des Coninx procureur, mit pijnliche vrage, so he niet wil bekennen. hem wort gebrocht een crucifix ende miszboeck, dat he darup sweere, so he niet sweert is he ouerwonnen: sweert he schoen so vereisschen se euen

wal sijn vmgang landart geboerte professie, darwth se grote gissingen vnd argumenten weten to nemen. Als hem de clage in papier gedaen wort lath hij een procureur vnd aduocaet bij sich comen, de vnschuldigen hem, vnd schriuen de allegatien wth den rechten. dan so gefft men den gefangen de vorsc. informatie, de getugen worden niet genoemt. des gefangens eerste anclager wort hem oeck niet genoemt. Twe getugen mogen een gefangen ter doet verordelen een getuge alleen is genoechsam ter pijnlicker vrage. de fiscael is sijn wederpart, de verclagers off anbrengers sint sijn getugen. darna gefft des gefangen aduocath hem to kennen welck de swarste articulen sijn, darmit he ouertuicht wort, so gisset he vm her wel hem dat mach ouersecht hebben, wel sijn vianden sijn, mit wel dat he mach gesproken hebben, vnd hijrto hefft de gefangen etlich dagen sijnen beraet: weet he de niet to raden, so is he vnderdruckt, so he de weet to nomen, so antwort men hem niet dattet de sij, dan de aduocaet geftet den gefangen heemlich to kennen, vnde jnder jnquisitoren tegenwordicheit vraget men hem sij middel off weder den accusatoren aff to setten. vnd so bewist he in negen dagen mit gewisse getuichnissen dat he stedes, misse cruijcen beelden gehoert vnd geeret, gebichtet hefft etc. darna maken sommige moncken vnd scrifftgelerde vp den worden de de gefangen vant geloue gesproken hefft een wthlegginge, off he oeck recht gesecht hefft, so kumt he losz doch niet sunder schade als volget. Wan men an hem niet vernemt, vnd he sich kan vntschuldigen so geet de pijnlicke vrage an, vnd geet doer vole doeren jnder eerde in dar de richter sittet, dar is de scherprichter mit een swarten seer engen rock, als de spanjarts dragen de sich vp donderdag vor passchen gijsselen vor een poenitentie. dat hoefft vnd ansicht is mit een swarte cappe bedecket, darin twee ogengaten sint, so kumt de

scherprichter an mit een vrese als off de duuel selffst hem vm siner sunde willen wol straffen de richter vermaent hem de warheit to seggen, protesterende van vnschult so hem een lidt off been gebroken worde. So trecktmen den armen gefangen wth, doende een doexken vor sijn scamelheit: so wort den scherprichter mit een mercketeken to kennen geuen, wat torment he andoen sal. de gemeene torment is de handen vp den rug to binden, vnde mit een radt dat gantze lijff vm hoech to winden, anden voeten doende ijsers van 25 punt, mits dien seggen de jnquisitoren so he niet bekennen wil moet he daran steruen, vnd laten hem lange hangen vngeachtet sijn wenen vnd karmen vnd krijten: Dar na lath hem de scarprichter vallen, doch niet vp der eerden dan dat alle sijn leeden verrucken. Darna nemt de scherprichter den tweden vnd derden gewichte, vnd treckt hem weder vp, dit duert van 9 uren tot 11 off 12 vren to. So de gefangen volhardet so dracht men hem inde kercken den barbiers vnderhanden, de hem noch wal dremalen so vole pijnen andoen: so sechtmen hem dat he bichte, offt he in der bichte wat bekennen wolde de religie angaende. So he bichtet secht de bichtvader macht to hebben vanden jnquisiteurs hem to vrien, he sal ouer luet reden, vnder des sitt een notarius verborgen de alles vpscrifft. Twe dage voer het vonnisze tho spreecken wort de gefangen geropen vnd vanden jnquisitoren gefraget na alle hoer gelt vnd goet in deser werlt to seggen, vp dat in hoer husen off anders, dar nemant mit als deuerie, beschuldicht worde, off dat se niet wth godlicker verhengnisse, als Ananias vnd Saphijra vor den voeten der Apostelen nederfallen. vp den dach van ordel, als se snachts gebichtet hebben, treckt men hem een sambemce, dat is galeijrock sunder mouwen als de romsche mantels, an, ouer al betogen mit swart doeck. Vpt hoefft mit een

hoge bisscops hoet van papier, darup is gemaelt een man int vuer sittende, dar de duuel vm sweeuet vnde dat vuer ansteckt, den man sint handen vnde halsz to samen gebunden, eerst jnden vlamme darna jnt vuer. alle ding widers to verhalen is lang vnd schrecklich, papen, moncken, officieers, jnquisiteurs, officieers volgen hem ant vuijr: de niet brannen sollen volgen den genen de verbrant solen worden to een penitentie achter na: So een priester sal verbrant worden, dar is groet spil vnd ceremonie vm hem eerst to degraderen vnde vntwijen. etc.

De Con. van spanien tho jnfueringe deser inquisitie vnd Consili to trent, wowal de hertogin wreet genoech was, gifft den h. van Alba, don Ferdinand aluares van Toledo commissie guuerneur generael in nederlant to sijn, de welck anno 1567 in Maio tho barselona mit sijn volck is vpgeseten, is mit goeden wint to genua ancomen. De Con. hefft beuolen allen hoplueden jnden landen neapels sicilien lombardien etc. mit horen venels vp den Meilanischen bodem to comen, als geschiet is, Chiapin Vitellio is ouerste velthern nast Alua gewest, Gabriel Serbellon was geschuttmester. Int begin junij als Alba weder van febris gesunt was treckt he mit 8000 spanjer 7000 sauoeijers vnde 1000 lichte peerden verbij geneua na burgundien, lotringen. In lutzenborg is graff Albert van laderoen wth den Alpibus na Trent geboren, mit 3000 to voete vnde 300 to peerde bij den h. van Alua gecomen, tsamen bij brusel getogen, de saken mit de hertogin van parma versproken, de dem hertoge resigneert vnde den *10 Aprilis anno 1568* na horen here na parma getogen is tho groten leetwesen voler Catolijken. Als de *h. van Alua alle steden* vnde fortressen mit spaniers hadde besettet, lath he een mandaet publiceren datmen de jnquisitie annemen sal, vnd bij de catolissche romsche religie blijuen leuen vnd

gehorsam sijn. Darna richtet he an enen nie vngewoenlichen raet van XII personen (de men noemt den bloetraet) in criminalen dingen vnd saken vulcomen macht hebbende. Vnd settet vole ouericheiden off vnde nien in de stede. Vnd bouen den genen de vm de trublen gefangen weren lath he noch meer vangen. De voervluchtigen citeert he, de niet persoenlich comen confisqueert he hore goedern, niet tegenstaende dat he in sijn eerste ankumst simuleerde vandes Con. goede wille, vnd nemants van wegen der verlopen trublen vnd religie to straffen, vm den grauen van Egmont, Horn vnd anderen in handen to crijgen.

De vorsc. jnquisitie raet is mitten eersten sacht gewest, alleen beuelende den kinder weder to doepen, den lueden in der ehe vpt nije to bestedigen, so dat vole vertogenen weder in gecomen sijnde de hoeffden verloren, in water verdruncken, an galgen gehangen, een grusame bloet vergeten vnd confiscatie gewest is. Aº. 68 int begin Septembris, hefft de h. van Alba der ouericheit vnd stadt gendt de slotels genomen, vnde dat casteel een spanjer Don Alphonso in gedaen, dat de van gendt den van Egmont guuerneur van vlanderen clagen, so dat Egmont tselue bij den h. van Alua angefft, den dit seer verdroeth, vnd sede he wol betrachten den nutt van sijne Mat. Als darna de staten to brussel bij een weren, so openbaert Alua alle sijn commissie van den Con. vnd lath doer sijnen soen den grauen van Egmont vnd Horn vpholden, vnd als de hertig van Alua hoer in sijn sael had gefuert off he se wat heemlix wol seggen, aldaer des hertogen soen mit vole gewapenden spaniers stonden, de hoer gefenglich antasteden, de h. soen hefft beiden dat sweert vanden sijde geruckt seggende se sollen des Con. gefangen sijn: vnd offt dit dat sweert was darmit se des Con. landen beschermt hadden? smijtende in torne den

sweerden hen wech. Darna schreeff Alua vpt huesz to gendt dat he hoptman sol de spanjers vplaten, alse geschach. Egmonts vnd Horns raeden sint doer heemliche scriftliche wærschouwinge wech getogen, de grauen sint vpt slott gendt gefuert mit 3000 spaniers bewaert. Strael een here der staten is tusschen brusel vnd Antuerpen gefangen, sijn goet vnder jnuentario versegelt, dit geschach so vole dat nog meer wth den landen vertogen sint. Ko. philips bewogede den Con. van vrangrijck oeck vm den hugenoten wth tho roden, als de h. van alua den geusen solde doen, sodat de Con. van vrangrijck ouerredet sijnde den krijg anfing. vnder pretext sijn lant vor den spanier volck to beschermen nam he 6000 switzer an. Den 24 decembris hefft de h. van Alua to Antuerpen een vnseglich gewaldig casteel laten bouwen (vm een starcke besettinge darin to leggen) mit vijff dwengers, de elck mit een name sint gedoepet, vnd in der dope is de eene genoempt hertog, de ander Toledo: de derde Ferdinand: de veerde van sijn geslachte To letan: de vijffte na des boumesters name Paciot. De h. van alua schickt den Con. van frangrijck thulpe den hugenoten wth to roeden, den graff van Arenberg mit 1200 nederlansche vnd borgunsche ruteren, vnde 2000 spanierts vnd burgondiers to voete: De ruiters hadden in hoer venels twe geharnischte handen wth een blauwen wolck mit twe swarte wolcke (welcke wolcken bedudeden se de Godtheit) cruijsz wijsz ouer een ander wthgesteken (de geharnischte handen dat Gewalt) an ider spitz een coningliche croene vnd twe croenen mit een siden bant tsamen gebonden, (beider coningen eendracht vnd vornemen) vnde darup een cruce, vp de swarte wolcken twe herten (vrunschap der beijden) vnd int midden een cruce vnd kelck mit een hostie (dat catolissche geloue). De staten van brabant mosten to des casteels to Antuerpen vpbouwenge,

vnd to betalinge der krijgslueden vpbrengen 400000 gulden. vnd int casteel worde gemaket een altaer mit des h. van Aluen contrafeijtsel in metael hebbende vnder sijn voeten twe heren, Egmont vnd Horn, de hertig treckt weder na brussel. Con. philips lath den 19 januarij citeren den prins van orangien (de jnder graffschafft Nassau was) als een vergeter der keiserlichen waldaden, sijnes edes vnd trouwen, een anfanger, oersaker, helper, beschermer, vpnemer der rebellen geworden sij. Dat he hemelicke vergaderingen in sijn husen tho breda vnd brussel geholden hebbe, vm den ander to helpen beschermen, darouer brederode is captein gewest etc. vnd so he niet compareert bevelt den h. van alua vp hem eenuoldich sunder gebrukelicke ordinantien van gerichte voert tho faren: vnde so he wth den lande sij vertogen, de citatien anden doeren des Raethuses to brusel toslaen etc. Also is vp deselue dach Antonius van lalain graff van hoichstrate geciteert. Vp den 20 April hefft de prince van orangien int lange desen beiden citatien beantwort, welcke dingen vorsc. Doctor Adamus henrici petri geheel in sijn cronijcksken veruatet hefft seer schoen vnd weerdig vm to lesen, want se sich darin genoechsam excuseren van vntru, ambitie, moeijterie, vnd allen antichten bewisende den groten truwe vnderdanicheit wolmeninge tegen sijn Mat. bij hem vnd bij den vnderdanen deser landen gewest. Dan dat sijn Mat. de orsake alles rumoers mit sijn placaten vnd inquisitie gewest sij, de nemande lijdelich is. Dat sijn excellence van orangien twe de hochste ampten, den voechdij des Con. schats, vnde doe hem dat gewalt aller dingen gepresenteert worde, beiden affgeslagen hefft. Vnd als de Con. wth Zelant na spanjen sol reisen hefft he den prince gevordert, seer angestaen vm sijn raet to worden de sich eerst na lange entschuldiginge darto hefft laten bewilligen, dan so he sach datmen na olden

wise beginde to handelen anders dan hem de Con. beuolen vnd togesecht hadde, so hefft de prince twe jarn darna wederom oirloff begeert: want de verniingen vpbrochten is de jnquisitie wat gemildert vnd nagelaten. dat duitsche krijgsvolck hebben in hor legeren laten predicatien doen: dese volckrijken landen de in engelant scotlant duitslant frangrijck mitten hugenoten gehandelt vnd vmsingelt, hebben de vrijheit in alle desen landen, vnd den hugenoten vergunt, jn hoer steden vnd landen oeck begeert, vnde der jnquisitie (de meer dan vijfftig dusent menschen jn europa des leuens had berouet) vntslagen tho blijuen. So dat niet alleen de meeste officieren de jnquisitie niet hebben doeren jnfoeren, dan dat Frou Maria de Regentin a°. 1550 an horen broder keiser Carle to Ausborg is getogen, vnd bijgebracht den geconcipieerden rigoreuszheit des Trentschen concilium off to staen vnde to milderen, Antuerpen vnd andere brabansche volckeren de sulx niet vnderworpen sijn willen, van jnquisitie vrij to laten, welck vrou Maria vercregen vnd jnt werck gestellet hefft. vnd de raet van staten hefft vredelich regeert. Tot dat na affscheiden des Con. Mat. de procureur generaal mit etlichen tijrannisschen raden groetwichtige saicken hebben begint to tracteren, den koning vole to openbaren vnd to toerne gebracht vm dat de jnquisitie geen rechten voertgang hadde, vnd dat etlicher (snoeden gesellen) practijken, vnd nie bisscopdommen (de tegen alle der landen vriheiden vnd priuilegien weren) niet voert gingen: vnde dat etlichen dartegen supliceerden, seende dat jn Frangrijck den supplicerenden goeden bescheit gegeuen was vnde de tumulten doer affdoninge der jnquisitien gestillet. So dat vole van adel, oeck vander geestlicheit in brabant verordent, vnd de van Antuerpen anden Con. hebben gesuppliceert vnd an sijn Mat. geschicket legaten vm de jnquisitie vnd bis-

scoppen aff to doen: dewelcke legatie de landen enen tijt lang in stilstand geholden hebben. Dan als de wederpart den reformeerden wollen dempen hebben de van valencien Tournaij vnd ander seende dat jn vrangrijck de religie to gelaten was, oeck opentlich laten predigen. Euenwal is granuella der Cardinal Metropolitanus to Mechelen mitten nien bisscoppen voertgefaren, welckes de van Antuerpen Remonde Deuenter gronningen hebben geweigert. Welcke alle nijeheiden to des van orangien leetwesen sint gewest: de oeck de hertogin van parma jnden laesten vproer willende na hoer lant vnd Alpes vntwijken, hefft mit andern hern gebeden to bliuen, hoer autoriteit to beholden. Vnde tho meer dat sijn Excellende van opinie alle tijt gewest is den raet van staten to vermeren, den autoriteit vole mit tho deelen, vnd gar niet an sich off wenig to trecken. Dan de orsaken der trublen to sijn, dat de brabanders horen groten vriheiden vnd priuilegien tho beschermen ijuerig sint, sorgende wen se mit wthlansche volckeren beladen worden, deselue to solen verlesen. Vnde want de Cardinael mitten sinen vole twisten voertbrachten, is de graue van egmont anden Co. gesonden so dat na sijn wederkumst wth spanjen vertroestet is mit beteringe aller dingen vnd milderinge van jnquisitie: tho welcker mildering to treffen sint anno 1565, 3 bisscoppen 3 theologen 3 doctoren der rechten 3 canonisten versammelt, welcker meninge meninge is an Con. Mat. geschicket, dan niet togelaten: dan sijn Mat. hefft mit ende des jars sunder alle wederreden den nie bisscoppen in to voeren, den decreten des concilij van trent to publiceren, den jnquisitoren hoer gewalt den hoer so wel dat wertliche als geestliche recht hefft togekent, solden ouergeuen, vnde den conclusie des concilij to trent mit alle rigoreusicheit in executie tho brengen: vnd is voert in allen steden publiceert, dat

welck de anderde oersake der trublen west is, vnd is de Con. Mat. selffst der trublen oirsake, de geen warningen, noch de geschehene belofftenissen anno 50 anno 1555, anno 1562 vnd 65, nagetrachtet hefft is orsake der conspiratien. Alse de hertogin van parma in enen gantzen vergaderden Raet gesecht hefft, Dat de verclaringe sijner Mat. van de rigoreuszheit der wthgegangen placaten orsake sol geuen van grote veranderinge, na de grote hope de bijden lueden was na des grauen van Egmonts legatie. Noch namals hefft de hertogin bekent dat hoer is togesc., dat de declaratie vande wthgegangen placaten des Con. Mats. een orsake sij aller veranderinge. Als oeck der hertoginnen derselue declaratie behandiget is (vor de den jnholt verstaen hefft) vijfftijn dagen eer de buntgenoten hoer concilium vpt raethuesz geholden hebben, hefft se opentlich secht, dat hoer dese declaratie in alles niet wal hefft befallen, end dat hoer niet duchte dat de rigoreuszheit der placaten een wech vnde middel sol sijn vm vrede der landen vnd enicheit to conserueren. Derhaluen is dit der verbindinge oersake, vnd hore hoecheit heft de verbuntenisze niet vor vprorisch geholden, vast vertruwende dat se niet tegen sijn Mat. off vaderlant sollen begeren to attenteren. Want de bontgenoten begeren niet anders dan dat men hoer suppliceren anhoren wille, off datmen de staten darouer berope, welck to allen tijden vm solcke orsaken willen, na luet hoer priuilegien vnd vrilheiden, oeck van keiser Carolo in religions saken tsamen beropen sint gewest, vnd behoren to worden, vm to concluderen na de ordinantien, na luet des Textes anno domini 1531 opentlich wthgegangen. Men vindet oeck in hilliger scrifft hillige verbindingen der Machabeen to vorderinge van godes ere, walfart der regenten vnd ouericheiden vnde heijl des vaderlants als dese van adel gemeent hebben geachtet worden. De hertogin

hefft oeck wth des Con. beuel vnde erkentnisze aller raden dat suppliceren der buntgenoten gewilckoert, mit handt vnd segel belouet den buntgenoten vmt verbunt vnd wes darup gefolget vnbeschuldicht tho holden. So dat de Con. vnd hertoginne den buntgenoten mit vnrecht mistruwen vnd beschuldigen: vnde dat se secht dat se dat vp een ander jntentie vnd meninge heb gedaen, vm tho stillen de geen erbarheit jm sin hadden, vnd beldestormers, welck alles tegen der buntgenoten wille geschach. So oeuerst de Con. Mat. vnd hertoginne van so een meninge geworden sint machmen considereren ho variabel der heren gedachten sijn: dan sijn Con. Mat. hefft in Augusto gesc. mit sijn egen handt, na vnd vor de verbontnisze vnd supplicatie, dat sijn Mat. wal mit des princen van orangien denst to vreden is, vnd was verlopen sij niet achtende, dat de sijner vprechtigheit haluen sijn Mat. een gewisse vertruwen an hem so moten oeck alle presidenten Raden staten ouericheiden sonders in hollant selant vtert den princen een goet getuechnisse van allen geuen. Widers wort de schuldinge des bikumstes to Teremont oeck excuseert vnd dilueert, als alle andere. Vnde dat de consistorien vor des princen kumst vnde lang vor de opene predicatien gewest sint. Hefft oeck geen scattingen begeert, noch de 50000 gulden willen nemen de hem to antwerpen tot een gescheng gepresenteert sint. Also is Hochstraten citatie oeck verdediget in eeneleij schrifft.

Den hertog van Alba was leet des princen vntloep, want he sich vor hem meest sorgede als he oeck wal mit woerden verclart hefft, vnde dede alle prouisie to enen anstaenden krijg, confisqueerde aller voergelopenen heerlicheiden steden goederen, eesschede grote schattingen, leende voele gelts vp des Coninx credijth to betalen, to besettingen, casteelen, rueteren.

De prins als sijn vnschuldiginge bij sijn Con. niet holpen, noch anderer Fursten vnd middelaren vnderhandelinge: vnde oeck de keiser sijn beste gedaen hebbende, weesz de Con. hem an den h. van Alua, darunder sich to begeuen, dat den prince niet bequaem was tho doen: vnd most derhaluen de wapenen nemen de hem sijn vrunden bloetverwandten, goetgunners in hoech vnd nederduetschlant tho stelleden: vole van jnlansche nederlanders hebben hem oeck gelt vpbracht, vm recuperatie horer vriheiden, so bracht he mit sijn brodern etlich dusent ruter vnd knechten tho weege: vnd lath an allen stenden een justificatie sijnes krijges in druck wthgaen, darmede in steet dat sijn soen de graeff van bueren tegen de priuilegien van de vniuersiteet doer spanjern vntweldicht, na spanien is gesonden etc. In Maio liep den princen vole volx to, so dat Alua jnt velt treckt, vnde de eerst bij den Mase versamleden vnd darna bij Dalen een stadt in guilickerlant, van welcken de graff van hochstraten capitein was, sijn vp gulichschen bodem bij 1000 soldaten van den h. van Alua geslagen: dar des Furst van gulix stadtholder to hensborg vnd sijn lutenant wo wal de vnpartijsch weren mede geslagen sint. *Den 1 Maij a° 68 is graff* lodewich van Nassau des princen broder tho billingewolde mit 80 vngewapende soldaten jnder kercke angecomen, voert na wedde gerucket, (dat welck de drost Tijs Oert strax hadde verlaten) vnd jngenomen. De hoichduitschen in gronningen hadden sijn loepplatz to billingewolde licht konen verstoren, wollen ouerst nicht wth der stadt, seden de stadt was hoer beuolen. De stadtholder to gron. vnd vmlanden was grueszbeeck (des bisschop van lueckes broder, een seltzam hoefft) neffens Arenberg vanden h. van Alua ordineert, de committeerde voert hoptman Jochem Panser den he een loepplatz ten Damme assigneerde.

Asing entens worde genodiget sijn veenrich tho sijn vnd Gruesbeeck mit johan de mepsche lutenant togen na den Dam dar he oeck etlich soldaten wth westerlant verwachtede, vm graff lodewich to verdriuen: Se vluchteden beide ouerst voert weder in gronningen, vnd leten mandaten jnden vmlanden wthsenden dat jderman sijn goet, vnd spijse in gronningen sol brengen. Den 3 Maij quam graff loedtwich to slochter, Panser vluchtede mit sijn soldaten na gronningen, sijn gnaden toech strax verbij hoexmeer hen in den Dam droech sich in alle de krijch jnden vmlanden so dat geen mensch ouer hem vnd den sinen hadde to clagen, vnd als een moedig vrom cristlich veltoeuerste. Den 5 Maij leet he gronningen vpeesschen meenende de borger solden vm hoer gemeen vnd priuaet beste wat tegen den besettinge gedaen hebben, niet wetende dat se geen herten hebben dan alleen tegen de vmlanden hoer wal verdeende naberen de een bloet lant ane vesten sint. Den 8 Maij verschreeff he een landag in den Dam, vertoende dar sijn commiszie, de was van de spansche Tijrannie, jtem de jnquisition aff to doen tegen de ware religion, der landen vriheiden vnd priuilegien voer to staen, den verdreuenen jn hoeren olden possessie weder to stellen, so dat etliche der sinen jnden venls hadden recuperare aut mori. vanden ouergebleuenen bij dalen lepen etlich mit hijrto, vnd van oesten vnd westen had de graff den gunst, so dat he den 11 Maij elff goede venl soldaten bij den Dam to dijckhusen, in name de Con. vnde des princen van orangien, voer te staen de nederlansche vriheit, tho weten de spanjer jnquisition, gemonstert vnd geediget hefft. Vp den landag wol de graff dat de landen solden sich mit jn wapen geuen, dan se vntschuldigden sich, mit dat se geen vesten jnt lant hadden, vnd stunden mit gronningen in een verbont, begerende sijn beschuttinge. Sijn gnaden antworde, dat

se solden den tijt leeuen, dattet hoer rouwede, wen de tijt vnd gelegenheit verbij were, vnd he hadde een anders sich tot hoer verseen. De lutenant vnd hoefftmans hadden bij den brant verboden dat wth den vmlanden een open lant nemants inden Dam bij den graff sol erschinen vp den landag. Na den 11 Maij jnder nacht na geschener monsteringe, schickede de graff doer slochter, ouer den groë 300 knechten na haren, hopman panser vnd vole entlepen, de veenrich entens vnd wol 100 gefangen worden den 12 Maij in den Dam bracht, darunder mede weren hoptman derck lubbers, de hoptman vorsc. drost to wedde, twe vanden prengers: worden alle jnder broerkercke gelecht. W. Hollinga een westfriesch edelman vertoernde vors. entens seer mit etliche woerden. Den 14 Maij hefft geert hoenrix brantmester na des lutenant mepschen huesz in den ham getogen, daruan de soldaten vntlepen na gronningen, vnd he brande dat huesz, dat appelhoff solde vmgehouwen west hebben hadde Clant to stedum dat niet verbeeden: darna is des lutenants huesz to schermer vnd in den paddepoel verbrant: he was in sijn leuent bij allen menschen vnweert. De graff van nassau hefft vor sijn soldaten dre jar schattinge wthgesc.: Bartelt entens was edelman bij sijn gnaden. Jacob husinge was oeuerste bij Arenborg. Als de h. van Alua dese kumst van graff lodewich gehoert hefft he strax affgesant an Arenborg de na den vrede in frangrijck weder was gecomen, dat Sardinisch regiment mit sijn velt ouerste dre venls vanden lombardisschen regiment, 400 jtaliansce van spansche peerden, wesende 15 venl spanjer vnd jtalianeren, vnd vijff venl van Arenbergs regiment dar jacob husinge ouer was, vnd 600 wth den regiment van vegersheim in gronningen quemen tsamen den 21 Maij ten Post, de spanjer jtalianer legen in witterwerum, de 600 hoichduitschen vp Tuinga off rengers

huesz vnd scathusen dat regiment van Arenborg in den buren husen ten post. Vnde graff ludewich quam den 21 Maij in persoen mit 150 schutten 20 peerden tusschen gerlsweer vnd Vismerzijl vnd schermutzelde mit Arenborgs volck, bleuen 9 doet. Den 22 Maij jnder nacht weeck graff ludowich mit sijn volck wth den Dam na Wijnscoten. Den 23 toech Arenborg voert na in hilligerlee, de spanjer weren so heet to den slach dat se Megen mit sijn ruter niet wolden verwachten de dages darna bij hoer kund gewest sijn. So is de erste schermutzel seer heet gewest, als 1000 nassouissche hackschutten arenberg ankumst verwachteden de spanjerts togen tegen den nacht in hoer leger. De nassouisschen verleden hoer volck, so dat de spanjer tegen den meenden dat se vluchten wolden. Vnd Nassau sach dat wenig ruter vorhanden weren behaluen Curtius Martinengo is he mit 300 perden Arenberg angefallen, vnde also is de slag tegen Arembergs wille vp den 24 Maij gescheen, dat spanier geschutt stund vor den busch anden wech bij hilligerlee vnd ging ouer, vnde de spanier togen den smallen wech langes, darentusschen stunden vp 400 schutten de graff lodewich in torff kuelen had verborgen, vnd villen dwarsz in der Spanjer slachtorde, graff ludewich quam mit sijnen slachorde van Wijnscoten an, graff ludwijch verlor sijnen broder Adolphum int stormen van hilligerlee na den slach to Welden begrauen mit 70 man de in den slag bleuen. Ander ander sijdt bleeff Aremborg (to hilligerlee begrauen) mit wal 2000 man, de geusen cregen de ses veltstucken genoemt vt, re, mi, fa, sol, la, mit de amonitien. Voert vorderde graff ludwich de vorsc. dre jartax, dartegens de hoefftluden contrari mandaten jnden vmlanden bij dage vnd nachte hadden gesonden van to brannen, vnd eenen jder in sijn doere to hangen wel dat enige scattinge geue. De graff hielt sich na de

victorie euen genediglich, den abt to oldencloster (vm dat de spanier gefolcht vm van sijn wagen den slach anthoseen, den een ider meende dat de graff sol verloren hebben, offt vm ander orsaken) most sijn clenodien etliche ouergeuen, vnde Cornelius harmannus abt tho wittewerum most 3000 gulden geuen, vnd de Marna mosten etlich klocken misten: vnd had de graff na deser victorie na westfrieslant getogen, dar geen soldaten geen stadtholder vnd alle lueden hem vnd sijn saicke gunstig weren, he sol groete schattingen geschutt volck, ja steden aldaer becomen hebben. Anden delffzijl to beschansen weren den 17 Maij hunsinge vnd Fiwelinge van hem versc. wth elcke kerspel seecker getal grauers, dat wal twe jar scattinge costede vnd word niet beschicket, want bij dat werck geen driuers weren. Den 29 Maij hefft de h. van Alua to brussel een mandaet laten publiceren, dat alle de wth den lande sint getogen, weder vnder hoer ouericheit sollen comen, bij vngenaden vnd verlusz horer gueder, vnde sint de furneemste personen bij namen genoemt dan wenig sint gecomen: vm Arenbergs (den he meest vertruwede) doet was de h. van Alua verslagen vnd verbittert, hefft den 1 Junij a° 68 to brusel vp den peerdemarckt laten offhouwen, Gijsbert vnd diderich vrijhern van batenborg, vnd edelluden nafolgende, Peter van Andtlot, Philips van Winglen, Maximiliaen Cock, Philips tristen van gent, Johan van blois, bartolomeus van Val, Siurt beijma vnd hertman galama, Jacob van Pentan, Ferdinand Pelettier, Constantijn van brusel, Johan van Rumaul, Lodowijck Carlier van Camerick, Peter vnd Philips van Altz gebroderen. Vnde den 2 Junij den here van Viliers, den here van Duw beide bij Dalen gefangen, Quintijn benoit, ende een vernoemt predicant Cornelius N. genoemt. Den 3 junij hefft de h. van Alua den grauen van Egmont, vnd Philips Montmorencij graue to horn, Ridde-

ren des golden vluses beide wegen affkumst vermogen vnd ridderlichen truwen daden (besunder do egmont vp laurentij den connestabel wth vrangrijck, mit volen fransosisschen adel gefangen vnd geslagen hefft) sint van gendt na brusel beide vp enen wagen sittende, conuoijeert mit 10 venl knechten 1 vane ruteren, ant marckt to brusel tegen dat raethuesz ouer int broohuisz vm dre vren na middag gelogeert. vnd is dat ordel ouer hoer gesproken, de h. van Alua stadtholder jn den name des Con. mit sijnen raet vnd bisitters ouer egmont als lasterar, rebelle vngehorsamer vnd vproerer tegen sijn Mat. als he den buntgenoten end moeijtemakers gehuldiget hefft, vnd een medegenoet west des vervloeckten rottinge des princen van orangien vnd anderen meer staten, vnd in bescherminge genomen hefft den adel der gesworen buntgenoten (van horn is vust alleens ludende) verclaert beijden lesae maiestatis et rebellionis schuldig, den misdaet mit straffe des sweerts to verbeteren, de hoeffden in een gemeene strate vp een hoge plaetse tho setten, andern to een exempel geseen to worden van een jder: vnde dat alle de goeder rechten gerechtigheiden priuilegien vnd leenen anden Con. verfallen solen. Dit ordel den 4 junij a°. 68 wthgesproken vndersc. hertog van alua, is den Raet voergelesen in presentie des grauen doer Secretarium Pratz. vnd in gescriffte beiden grauen ouergegeuen. Dat de hertig mit dit ordel nu voertgefaren eer he sick in persoen int velt gaff, is grote orsake west vm dat sijn krijgsfolck mit vorsc. nederlage verslagen, wol he alle sijn krijgsuolck mit nemen, vnde vm dat deser grauen grote anseent, vnde de spansche attentaten bloet vergeten, plunderingen verfolginge, de alieneerde herten des popels niet sol bewegen vm dese grauen wth gefengnisze to vrien. De prince van orangien hefft den graue van egmont, do men der spanier ankumst wth spanien

vernam, gepropheteert, dat de graue solde de brugge sijn, darouer de spaniers mosten trecken doch de brugge sol doer den spaniers worden gebroken: dan de graue is al na gebotschafft he solde wijken, geen schone woerden geschencken, gemakede hopeninge gelouen, als hem tho gesproken is, doe he wth hispanien weder was gecomen. Egmont horende dit ordel sede, vorwar dat is een grulick swaer ordel, geloue niet dat ick de dagen mijns leuens den Con. so hoch vertorent hebbe, so grulicke straffe verdeent. Dan so ick mocht hebben gefailliert so neme mijn doet alle mijne misdaden wech, vpdat jck noch de mijne niet meer also vnteert worden, vnd mijn leeue huiszfrou vnd vnnosele kinderkens niet meer lijden mogen, wanneer mijn lijff ende goet geconfisqueert solde sijn. Mar dit alles hefft mijn geleistede dienst wal verdient, dat men mij alsulcke genade bewist, mar dewijl het godt den almechtigen, ende den Con. mijnen here so gelieffft, so wil ick den doet mit gedult verdragen. Vp sijn sterffdach vm xi vren hefft de bisscop van Jperen den grauen van egmont de bicht gehort, hem getroestet mit hem gesproken, want he wol geen spansche geestlichen dulden vnde scrifft desen brieff anden Con. Jck hebbe het ordel so V. Con. Mat. behaechlich is gehoert, alhowal ick noijt heb vor mij genomen, noch van meninge west bin, iet wat tegen V. Mat. persoen dienst off olde catolijcke religie to doen offte tracteren, so drage jckt alles mit gedult, dat de goede Godt gelieffft, ende so jck iet wat misdaen hebbe, dewijl de nederlansche trublen geduert sijn, offt wat togelaten, dat andern ende niet mij geboren mochte, so is datselue altijt mit getruwer herten, godt ter eeren, V. Mat. to denste, ende na dat de tijt hefft geeischt gescheet: bidde darum V. Mat. geleuen wil mij to vergeuen, so ick iet wat tegen w. misdaen mocht hebben ende barhertig sijn wilt mijn leue huszfrou vn-

nosele kindern ende arme denaren, beuelende mij in deser tijt, godts almechtige barmhartigheit, datum brusel den 5 junij anno 68. vndergesc. Tot steruen gerustet Amurathes van egmont: de bisscop hefft desen brieff besloten entfangen, anden Ko. belouet tho senden vp hogen truwen, dat he vulbracht hefft. Horn hefft gesecht to den bisscop he had godt al gebichtet, dan doer het andringen desseluen bisscops hefft he ten laesten gebichtet. Vp Pinxter dag morgents begeerde Egmont sijn ende te vorderen, want men condemneerden niet lang behoerte in cruice vnd angst to laten. vnd is tegen middag vpt heren merckt gefoert, de bisscop van jperen vnd ander geestlicken gingen bij hem, hem volgede der Spanier velthere, vnd hopman Salines mit 19 veul spaniers volgen oeck na, vnd stellen hoer in een slachorde, wal gerustet tegen alle moeijte, de graue was niet gebunden noch mit deners off nachrichters vmcingelt, vm dat he bij sijn ridderlicke truwe had beloefft sich to willen vp de bestemmede plaetse stellen. Vpt marckt was een stellagie vpgericht, mit swart doeck bedeckt twe swarte kussens darup, vnde twe lange stangen mit iseren spitzen: vp de stellagie was de scherprichter: als de graue mit den bisscop was vpgestegen, vnd vpt kussen gekneet vnd een wenig tsamen gesproken hadde, so bald de bisscop wech gaen was, vnd de scerprichtigen na vsantie, vm vertijnge wes he wth beuel doen moste gebeden hadde hefft de graeff sijn slaepmusse vnder den hoet vor sijn ogen getogen, selffs sijn clederen affgelecht een roden damasten nachtrock vnde dar ouer een sampten mantel mit gulden passament, vnd hoet mit swarten vnd witten vederen, vnd sijn handen to samen geuoecht, dat cruce gekust, den doet verwachtet mit godts genade, dat licham is voer in de kiste gelecht, war bloet was worde mit swart doeck belecht. Horn is doe voertbracht, begeerde

van godt vergiffnisse der sonden, vnde vant vmstaende volck, mit wunschinge vole heils van Godt denseluen adieu gesecht, sijn nosedoeck vor sijn ogen treckende nadat he sijn sampten mantel off gelecht hadde, is vp deselue wise gerichtet. Twe venl spaniers bleuen de hoeffden vp spitzen staende to bewaren, tot 3 vren namiddag to dat de hoeffden bij de lichamen sint gelecht, vnd Egmont in S. Clarissen cloester Horn in de doemkercke in hoer voerolderen begraffnisz ter erden bestadet. Egmonts deners slogen sijn wapen to een gewoenlich lijckteecken an sijn pallaisz, dat de h. van Alua strax leet affrijten. De truwicheit aller lueden vnd volx vm desen is niet wth tho spreken west. De grauen hebben van begin excipieert van een vnbehoerlich richter tegen jan van boesz generael procureur, vnd volherdig darbij gebleuen. Want ridders vant gulden vluesz mogen van nemant als van ordensheren verordelt worden.

Graff Ludwich is den 3 junij mit stiller trummen jnder nacht van den Dam mit 23 venl to hogerbrug vnd Selwert in twe legeren getogen, dar he etlicke weecken verharret hefft, vnd wowal wth gronningen gewaldig vp sijn leger gescoten worde alle den tijt hebben niet bouen 2 off 3 soldaten gescoten, vnd eens doert dack van reijdt dar he int huesz lach. In gronningen legen behaluen Lasarus vegersheims regiment, veer venl mit den grauen van megen, vnde 1000 spaniers, vnd Curtius Martinengo mit 300 ruter, hebben dagelix wthgefallen vnd schermutzelt. Den 22 junij was er sware schermutzel dar beidersijts vole doet bleuen, vnd Martinengo was in groet perikel. To gronningen is een armen slechter mensch hengericht de bekende de stadt in brant to stecken bekofft sijn van graff Lodewick, dan worde vernenet van den geusen, vnde de mensch was oeck darto vnbequaem west. Chiapin vitellio hefft sich starck maket vnd vor gronningen wat legers ge-

slagen, graff lodewich boet hem slacht an, dan he weigerde, seggende he wol erst den h. van Alua verwachten mit sijn heercracht. De keiser hefft vp des h. van Alua anholden an graff ludwig gesc. bij des rijx gehorsamheit vnd plicht de stadt vnde vmlanden mit minsten scaden to verlaten, darup he antworde dat he na communicatie mit den prince vnd bundgenoten, sijn Mat. wol antworden, vor welcken he den stadt niet kunde verlaten: doch an dit mandaet des keisers hebben sich vole gestett de affgetogen sint. In Iulio reist de h. van Alua van brusel na hertzogenbusch mit 17 venl, mit nemende etlich stuck geschutz van Mechelen, vnd quam den 23 Iulij mit 70 venl knechten, 1000 peerden (de duitsche ruters h. Erix leten to gron. na hoer religie predigen, vole wth gron. gingen jnde luterissche predigen) vor gronningen. Den 24 Iulij toech he na hogerbrugge verdreeff graff Ludwich wth sijn leeger, de geusen togen voer steecken de husen achter rug bij den wech na schermer in brant, breecken de bruggen na sich aff, jn den leegen waterigen landen, de h. van Alua mitter voetfolck volgende schermutzelden al mit een ander. H. Erix ruter bleuen to gronningen. Als graff loedwich sich in Jemmegum gelecht hadde int Reiderlant des grauen van oestfrieslants gebeet in een vaste vnd bequame plaetse ander eemse, darmen men tweerleij wege wal mocht an comen: is de h. van alua mit al sijn volck gefolget twe mijl van Jemmegum, vnd sendede hopman Zancho van Auilo end Mentero vorhen vm mitten Nassouisschen to schermutzelen vnd wth hoer vordel to locken. beuelt Juliam Rouero een velther mit 500 hackeschucken vnd 300 muskettiers to volgen, noch schickt he Zancho van Lodoigno mit 1000 hackschutten, vnd ordineert tot beide vlogels van desen voetvolck Cesarem gongazam vnde Martinengo mit twe vanen ruters: vnd Alfenso van Vlloa: ende Don Con-

saluo van bracamondt voerden den reste der krijgslueden, mit des h. van Alua beuel dat der krijgsluden geen wth den plaetz solde wijken. Jnder spanier natocht worden gestelt ses duetsche veendelen, den welcken noch volchden xv venl walen, darna de lichte peerden de een na den andern den smallen wech langes. Desen groten mennichte segen de Nassouissen ancomen, vnd als se den vuijst sollen gebruicken, doe reepen se vm gelt, wollen niet slaen, als eerliche krijgslueden tho steet (besonder de vmt vaderlant off tho godes eren vm waren religion krigen). So dat de h. van Alua den 26 julj vm 10 vren vormiddag to hoer jnt leger fallet, de geusen lepen elck sijn wech, vole verdroncken sich jnder eemse dar etlich dusenden bleuen vnd vntlepen, mit hoer geltropen. Doch vole soldaten sint mit cleine schepen ouer den eemse vntcomen, graff loedewich is tegen petkum int slijck lopende een stuck swemmende in een scheepken mit etlich van ader ouergehaelt (ho wal he hem tot den laesten geweert hefft vnde seer manlich stedes geholden, de eerste vnd leste gewest an den viant) tho petkum worden sijn gnaden jacob ripperda, vnd walco louwers clederen angedaen, dar he mit na duetslant toech. Der here van hochstraten is twe dagen to voren wth het leger vertogen, graff joest van souwenborg is in des strijts anfang (seende dat de voetknechten niet slaen wolden) mit sijn meeste ruter vntcomen, welcke beijde grauen mit etlich rueter niet lang to vorn bij hem weren gecomen jnt leger to hogenbrug. der geusen sint meer verdroncken dan geslagen, de spanier plunderde dat rijcke vleck Jemmegum vnd reijderlant des grauen van oistfrieslant vnd rijxbodem sunder trueren so dat dese schade vp volgender rijxdage 400000 angegeuen is, bouen der reiders vermoerden vrouwen vercrachten offt brannen, de lutenant mepsche to gron. kofft van de geroeffden reijderschen

koen vm clein gelt, vercofft se duer, bij de 1000 koen. Den 28 julij schreeff de h. van Alua sijn Exce an johan van der hoije bisscop van Munster, verhalende desen verlopen handel, werpt den schult vp den graff van emden dat he den Nassouisschen heft mit prouiande verseen, dar doer he des Con. van spaniens viant wil worden, ende want he wth sommige schepen vnder de spaniers hefft doen scheeten, als de slach geboerde etc. De h. van Alba had vole schippbruggen na gronningen genomen, dat de argwoen was, he wolde darmit ouer na oestfrieslant west sijn: dan wo het darum sij, so is he ijlich to rug versc. want de prins den 20 julij den justificatie siner defensie vnd noetgeweer, sampt siner medegenoten leet wthgaen. Wth reiderlandt toech de h. van Alua in persoen na den delffzijl, leet den graff ludwichs schans slichten vnd de lantburen mosten enen nien maecken na sijn ordinantie. Vandaer toech he naden Dam, de hem vntfingen vnd sich doer Frans panser praesenteerden. To gron. had Mepsche vnde de hofftmans tegen sijn F. G. kumst een landag verschreuen, dar he suluest was in persoen vp den bikumst, de lutenant vil hem to voete: De propositie was dat de staten der vmlanden vnd stadt sollen Johan Knijff to enen bisscop annemen, vnd wittewerum in doen tho des capittls vnderholt, mit noch 4000 daler wth awert volgen to laten. Den Catolisschen romschen religie to vnderholden: de h. praetendeerde dat he dat land had mitten sweerde gewunnen, dat hoer priuilegien verboert weren. Na Arenborgs doet was de graff van Megen stadtholder mit de name, dat bijlij darna mitter daet doer alle frieslanden tot dat he stadtholder selffst worde.

Anno 1569 als de hoichduitschen wth gronningen solden, reepen se vm betalinge. Jacob husinge volck legen vp delffzijl vnde to Wedde, sijn knechten deden

den lantvolck alle ouerlast, wo wal dat deselue dar wth belenet worden. Den 7 februarij a° 69 toegen de duetschen seer wal gehabitueert to heerport wth, eer de leste wth weren was des heren van bijlij regiment walen van ses venel al weder in oesterstrate seer armlich vnd elende gekledet de ouersten so wal als de minsten. Als se vp de marckt vnd binnen weren sede N. Mepsche vrou, godt sij gelouet, nu hebbe wij vnse vrunden binnen gecregen. De walen weren superstitioes, sege vp den borger off se geusz weren, deden ouerlast. *Bijlij eesschede van de stadt* 60000 gulden. Vnd als S. Peter quam leet niet tho een nien raet to kesen na older gewoente, dan mosten hem de namen anseggen off se oeck goet spansch weren, so leet he de tho, de lutenant Mepsche, Westendorp, de pastoir eelts etc. weren sijne getruwe raden bij licht bij duester, vnd wusten aller lueden herten. Als de vorsc. bisschop hr Jan Knijff in gronningen was gecomen lang na dat Cunerus petri bisscop to lewarden was angenomen den 1 febru. a° 68, verschreeff he alle geestlicheit in den vmlanden etc. beual allen na dat Concili to Trent to leuen dat sacrament vm to dragen in allen parochien, stellede Canonicos capitularen canonicos commiszarien fiscalen, eesschede vor een blide kumst van alle presteren daetlich den helffte van eens jderen jarliche vpkumst. He tastede dat cloester wittewerum an, verhogede den meijeren, voerde etliche beelden, vnd een schoen gestoelte wth tselue coer to wittewerum in den nie doemkercke to gronningen in S. Martens (sleet oeck darna het meeste deel des cloester wech vercoffte den lutenant mepsche vnd andern den steen) verboet den preesteren de vrouwen to holden, formede doer stadt vnd landt den lueden doch meest jungen. Wiede doert lant de kercken na dat de rijck weren vor 50, 60 off 100 gulden bouen den teringe off maeltijt. ordineerde

twemael des jars prouincialen Sijnodum, dar elck sol anbrengen off oeck alle jngesetenen na den concili van Trent leueden: schattede den wederdopern vnd papen de den vrouwen hielden den eenen tijt vor den ander na. geboet vngedoepte kinder mit gewalt to doepen, visiteerde jarlix de rijcksten kercken (dan niet vergeeues) off de beelden altaren miszgewaet, pastoren huser na behoer weren, off de papen ehefrouwen hadden. settede enen vromen reformeerden lerer to woltersum aff, enen andern in. De pastoir Eeltz commissarijs krijthe, Cornelis Cempis weren sijn opene raden, Warning kundet bedeckter maken: he was niet bloetdorstig, mogelich niet alleen van natuer dan mede doer raet etlicher van desen: he verboet euangelissce boecken to lesen, psalmen tho singen, off wat suspect was. Jnt lant liet he desen mandaet wthgaen, als volget, wth welcken allen to seen is wo andere bisscoppen de hefftiger gewest sint gehandelt hebben.

Wij Johannes Knijff van gots genade eerste bisscop van gronningen allen vnsen pastoren vicarien vnd praebendaten geluck vnd salicheit. Also wij hijr van paustlicher hillicheit vnd Con. Mat. to geen andern ende off effect gesett sint; dan vm in alles dar de olde cristlicke catolissche religie solde mogen wesen enichsins gekrencket offte to nete sijn, wederum to stellen in horen staet als vnse vorolderen deseluige ouer mennich jaren cristlicken geholden hebben. Dewelcke (godt betert) so jammerlich dese verleden jarn, doer valsche kettersche leringen, vndert dexel van doeth, vnder de voeten getreden is, vm dat wij vnse officie hijrinne, vnd paustlichr. hilligheit vnd Con. Mat. wille hijrinne solden voldoen, grotelicken tot profijte van vnsen vndersaten vnd conseruatie vande hillige cristlicke kercke. Sunderlingen seende dat de meesten hoep van vnsen vndersaten, so seer togedaen sijn vole valschen ketterien vnd leringen,

dat se de olde catolissche cristlicke religie niet achten, dan verfuijen vnde versmaden niet tegenstaende dat wij tot noch to niet hebben willen gebruecken rigore van iustitie, maer alle sachtmodigheit vnde barmhertigheit, hopende bij sulcke middelen meer to winnen offte to vnser meninge to comen, dan mit enige ander scerper manniere van procedure. So ist dat wij sonderlinge seende vnse goetheit vnde goedertierenheit niet to helpen, dat wij bedwungen worden to anveerden ende gebruicken een andere middel, als to weten tegen de ouertreders van vnse mandaten vnd ordinantien to procederen bij broecken vnde penen, vnde also widers bij scharpe executie van rechte. vnde vp dat nemant hueden off morgen segge, vnse meninge niet geweten, befinden noetsakelick to sijn, vnse gemeente vnd vndersaten voer to holden seeckere articulen off puncten, dar se hoer na stellen solen, dewelcke wij in alles willen vnde beuelen bij broecke vnde poene darin verhaelt, dat ernstlicken vnderholden solen worden. 1. Jnden eersten statueren ordineren vnd beuelen wij een jder van wat qualiteet off conditie he sij, den godt nu voertan enige kinderen geuen sal, dat se desulue binnen dre dagen na de geboerte sollen laten doepen vanden priester na den olden gebrueck vnd wise vande h. cristlicke kercke, vp pene van arbitrale correctie. Ten sij sake dat de olderen vant kint wettelicke oirsaken hadden het doepen van den kinde vorsc. langer to vertrecken, het welcke wij den pastoir vande platse na sijn discretie laten ordelen. Ende so emants sij de noch enige kindern hadde de noch niet als bouen gedoept mochte sijn, willen wij vnde beuelen bij pene van 20 emder gl. dat se deselue binnen acht dagen na publicatie van desen, sullen als bouen laten doepen, off anders solen wij procederen tot executie vande vorsc. pene sunder enige genade off bermhertigheit, tot een spegel

van een jder, als dat na recht geboren sal. 2. Ten anderen dat een ider darto seen vnd sich reguleren sal, dat sij des sondags vnd hilligedaechs neerstelick to kercken komen, vm dat wort godes vnd misse to horen, vnd voert dat een ider to bichte ga anden pastoir, vnd het h. Sacrament des Altars nutte, ten allergeringst des jars eens, na het instellen vnd ordinantie der h. cristlicher catolisscher kercke vnde dat bij arbitrale correctie als bouen. 3. Ten derden dat alle huszheren neerstelick solen tho seen, dat hoer kindern, deneren dienstboden alle sondagen neerstelick to kercken komen als bouen vp dat se hoer desto beter mogen oeffenen in der cristlicher religie, als een goet cristen to behoert, vnd dat se darto seen dat deselue hoer kindern ten allerminst des jars eens to bicht vnd sacramente als bouen, gaen off anders salmen tegens de procederen vp de poena van 10 emd. gl. voer elcke kint off denstbode. 4. Ten 4 verbeden wij allen huszheren dat se sich wal solen wachten tsij in egener persoen, off doer hoer kinder dienstboden des sondags off hilligedaechs int velt to wercken grauen spitten ackern off ploegen vp de poena van vijff emder gl., verbeden oeck desgelijken allen ambachtsluiden hoer ampt niet to plegen vp deselue poena. Ten 5 dat een ider sijn kinder sal bestellen ter schoel, vnde dat desuluige kindern komen des sondags vnd hilligedaechs mit hoer schoelmester ter kercken, vnde dar blijuen ten ende anhorende den denst godes vp poena van vijff emder gl., vnd dar gene schoelmesters, sollen de kerckvogeden vnd gemeente een doen bestellen. Ten 6 verbeden wij oeck expresselick dat nemant van wat qualiteet off conditie de sij, sich voert niet verfordere under den denst godes to wanderen vpt kerckhoff, offt sitten vor der kerckdoeren, off wth de kercke to loepen vor vnd alleer de denst geheel wth is vp de poena van vijff

emder gl. elck man to verboeren. Jnde deselue poena solen verfallen sijn de vnder den gotts denst off sermoen jnder kercke gaen klappen. Ten 7 dat sich nemants verfordere vnder den denst godes to gaen in enige herberge, vm to drincken off teeren, ten sij he reisende man is vp de poena van tijn emder gl., oeck dat nemant enige drang tappe off vercope vnder den kerckendenst vp gelijker poena. Ten 8 dat een ider neerstelick vnderholde de vasteldagen vander h. kercke geordineert. vnd dat se sich neerstelicken wachten van enige verboden spise to nutten vp verboden dagen, als vande h. kercke ingestellt vp de poena van vijff emd. gl. vnd noch arbitrale correctie elcke reisz. Ten 9 willen vnd beuelen wij allen kraemfrouwen (na dat ouer sijn de dagen de van olts ingestelt sijn) niet solen wth gaen, se sijn to voren eerst van den pastoir ingeleidet in der kercken als dat van olts een gebruick is gewest vp verboert van 5 emd. gl. Ten 10 dat nemant we oeck sij sich veruordere to gaen bij nacht off bij dage in enige heemlicke vergaderingen, dar suspitie in valle, dat dar iet anders geleert off getracteert sullde mogen worden, dan de h. cristliche kercke vns beuelt vnd voerholt to gelouen, vp de poena van swarlich bij arbitrale gepunieert to worden. Ten 11 dat nemant tegen de ordinantie der cristlicker kercke sich verfordere to holden enige frouwe buten echtschap, offt de niet en sijn na het h. concilie van Trent van horen pastoir tsamen gegeuen, vp pena van 20 emd. gl. vnd darenbouen arbitrale correctie. Ten 12 dat een ider krang sijnde vnd in steruens noet wesende bij sich hale den priester vm sich to laten delen het lichaam des heren, met het h. Sacrament der h. olie, offt anders indien hijt wth versmaetheit off merckelicke versumenisze achterlat vnd also queme to steruen, verbeden wij dat deselue vp hillige plaetse off eerde begrauen sal worden.

15. Ten lesten vermauen wij oeck een ider dat se neerstig solen toseen, dat men de begangnissen vnd bedingen ouer de doeden niet en versmade, maer doe darin gelijck vns de h. Cristliche kercke is lerende etc. vnd gelijck datsulue van olts in desulue h. kercke vnderholden is gewest. 16. Allen welcken puncten beuelen wij w pastoren vicarien prebendaten bij pene van vngehorsamheit vnd darenbouen bij 50 gold. guld. dat gij terstont na den vntfang van desen vnsen tegenwordigen Mandaet deselue na Sermoen publiceert, vnder het volck ernstlicken to vnderholden van desen vermaent, vnd w last oeck doet dat deseluige in alles vnderholden worden, vp dat wij geen orsake en hebben tegens w luden totter executie van van vorsc. poena ernstlicken to procederen. Allen welcken penen vorsc. wij solen na vnsen goetduncken appliceren tot alsulcken godtlicken vsum als wij dat sullen befinden. Vnderstundt, wth speciael beuel vnd ordonantie vns hern des bisscops van gronningen. Cornelius blomarius secretarius et scriba. vnd is vmtrent anderhalff jar na des bisscops residentie to gronningen publiceert.

To Palm a° 69 quam van den h. van Alua vnd sinen nien raet to brusel een wreder commissarius *Quarré genoemt, de citeerden* den wthgeweken ballingen vor sich vnd sijn bisitters Jochem vbbena vnd dem secretario den Quarré had mitbracht, Fritema de rentm^r. van Couerden worde vntfanger der confisqueerden goeder vnd was groet im rade van Quarré als swager des presidents Viglij (de goet Granuelsch cardinalsch was). der wthgeweken sint meer in stadt vnd vmlanden dan 70 personen goeder bescreuen, dar compareerde ouerst nemants sorgende se sollen den gang gaen, den etlich gefangens to gronningen gingen, de to gronningen worden angetast vanden walen, doer anwisinge eenes borgers genoemt Dise de vor her ging, vnd war he

buckede off teecken gaff (als judas mit den kusz) dar gingen se hen in vnde nemen etliche borger gefangen: de worden van Westendorp vor Quarré angeclaget, Cempis was aduocatus der gefangen vnd sint gerichtet den 13 junij den 15, den 21. Een scomaker vp de marckt gehangen ein herlich lang man vm dat he een crucifix off van gelijken offgestott hadde, vijff steenmeszleren vnd anders de wth borgemester vnd raets beuel vnde darto mit gelt gewunnen, den minnebroder kercke vor de predicatie van beelden vnd oltaren gereinicht hadden. vnd een wthlantsch edelman genoempt Hacke vm dat he graff ludwich had tosage gedaen een veul tho fueren. Jn *Maio toech Quarré* jn den vmlanden na den Dam wth to confiskeren. Den 11 Junij heft jmel lotring des Lutenant mepschen redier, binnen gron. vor Quarre sisteert Frans schroer, vm dat he in loppersummer kercke had mit gewest. vnd doer haet van Mepsche is Jpe eltkens van wirdum bij wirdummerbrug in Mepschen gericht vor sijn huesz in den galge gehangen vm dat he graff loedwich gedeent hadde. Vnd is tho mercken dat Quarre int examineren van getugen to eenen Catolijken seer koningisschen borgemester seggende se weren gedrungen, den Predicatie to admitteren sede. Al de niet halsz lijff vnd goet dar tegen gestelt hadden, weren Maiestatis lesae rei. Ditt alles mit een ander tegen alle der stadt vnd landen rechten priuilegien vriheiden jurisdictien so geestlich als wertlich als in desen boecke van anfang heer deduceert is. Vnd is hijr to weten dat vor dese tijt geen goet jnden vmlanden is geconfisqueert, noch fiscus, noch procurator regius vnd nichts van gelijken gewest sij: noch de her des lants hefft enich goet vor dese tijt jnden vmlanden, oeck genen rentmester derhaluen gehatt, so dat geen lant in nederlant meerder to kort gescheen is alse den vmlanden, de sich deszhaluen to

houe dan tho vergeeues lange tijt beclaget hebben, wo wal het scheen dat se bij des grand commandeurs tijt wo de niet had gestoruen tho rechte solden comen hebben darna doer hieronimi verrutij landessindici eines vrimoedigen gelerden vnde drifftigen heren. Vp petri ad vincula schickede de bisscop a° 69 vp der sijluesten jarliche bikumst vp delffzijl vnd egende sich dat *oeuerschepperschap*, dat de abt tho wittewerum lange jarn stedig had gehatt, vnd bij enen dar in der sijluestenie to lande geseten behoert bedeent vnd geregeert to worden: dan nemant dorst spreken, vnd de bisscop had den abt 400 daler siars gegunnet vnd darmit an sijn handt, vnd dat cloester oeck van hem in handen gecregen, mit allent wat dien angeet.

Darna quam Bartelt entens mit princen commiszie jnden herffst mit oirlogschepen vp den eemsze, dede neet to lande, dan also vm grisemoncken tegen wacht vnd geweer gedaen worde, hefft he een deel husen in grisemoncken verbrant vnd gepluestert So beual Bijlij coronel dat de buren jnden vmlanden mosten bij den dijck wacht holden, darto iderman vnwillig was. Jacob ripperda was willig, dwung sijn buren darto, dat mosten darna anderen mitter tijt volgen. Bijlij toech mit groff geschutt na den Dam brack vast alle bruggen (de groet gelt costen) jn twee vm dar doer to comen, wolde entens to water an, dan alle lueden weren entens vnd de sake gunstig, de scippern ten Dam wol he mit to scheepe hebben dan weren vnwillig, so dat bijlij mit sijn handt enen mit een strop anden brug ten dam vast makede vnd aff smeet. Als bijlij mit groet spalt then delffzijl wth voer weeck entens na de duepte, dar dorst bijlij mit alle sijn volck vnd kleine scheepen entens niet mit besoecken, dan quam stillekens weder to gronningen als het dre dagen had gefroren. De vorsc. gehangen scipper worde noch affgesneden dan de

halsz was hem so tho broecken dat he an bijlijs hangen den doet leede. *B. Entens hielt sijn* winterleger an Nesserlant dan het was geen hardt winter. Bijlij lede soldaten to reijde, darbij mosten alle nacht de buren wth den vmlanden mede waken.

Als de prince *anno 69* jnden sommer mit sijn heercracht was gecomen in der heerlicheit Trier bij dat cloester Romersdorff, is dar niet ane scade des volx den maent Augusto wthgebleuen, der rutern Ouersten sijn gewest Frederich van Rolhusen marckschalck van hessen anno 1562 inden Fransosisschen krijg walbekant, Diederich van Schoonborch, graff jost van Schouwenborch, graff albert van Nassau, graff burchart van barbi, Otto van Malsporg, Herman Riedesal, end Adam weise. Des voetvolx ouersten weren van heerlichen adel vnd olden stammen, manlich vnd in kriegen geoeffent Feijth Schooner, Balthasar van woluen. De fransoissche capiteins weren, Jenlis, Morvillier, de vriheer van Rentij, Mouij, Autricourt, Esternaij, Frequiers, Lapersone, end andere ouer de 12 venl ruiters vnd 2000 hackscutten. Hoefftman Poiet was ouerste ouer dat voetvolck. Graff lodewich voechde sich oeck van jemmegum hijrher. Jnt begin Septembris na de monsteringe is de prins ouer den Rijn in sijn egen dorp S. Vijt getogen mit 44 venl dutscher lansknechten, 4000 fransosen vnd walen meest haeckschutten, vnd 7000 wolgeruste ruiters. Vole hebben in hoer venels vnd veltteeckens gehatt Pro Lege Grege et Rege. De anderen voerden een Pellicaen de van lieffde to hoer jungern, bloet wth hoer borst wthbijtet, hoer jongen darmede to voeden. Vp hoer stormhoden hadden se rosen, der Engellandern olde teecken. Se hadden 10 stucken geschuts, 6 veltstucken, 4 grote stucken, doch wenig munitien, vnd was de herffst een vnbequame vochtige tijt vor so een volck. De h. van Alua was to vtert gecomen dar he dese

tijdinge vernam, monsterde sijn volck. Den graff van Haderoen, Philips van Oberstein hadden dutsche regimenten, noch 40 venl spaniers, 40 venl walen, behaluen besettingen in steden vnd castelen de meest spaniers weren vmdat he dien meest vertruwede vnd sijn 4000 ruter weren dutschen spaniers jtalianers burgundiers, darmit reist he na Mastricht den passagie ouer den Mase to verhinderen, vnd liet darouer een brug mit scheepen maken, vm den prins beiderwegen de prouiande aff tho sniden. De prins erouert mit gewalt Arenborg vnd Eppen tusschen collen vnd dueren, vnd hormeson Con. philips behorende, dar he de Con. besettinge sloech. De prins reisede den Mase al vp, so dat Alua niet wust off he na Conde in vrangrijck wolde off in nederlant, ther de prins to stockum ouer de Mase is gecomen, vm den van Alua vnder ogen to trecken. To Antuerpen leet de h. van Alua een mandaet wthgaen alle geusen goederen antobrengen, wel niet anbrenget dan verborget, to straffen in den weerdie des seluen goets, den derdendeel vor den anbrenger. Dit mandaet hefft vole quaets gedaen.

Jnt leste Septembris treckt de prinse neffens Mastricht naden van Alba, de van Luijck wolden den tocht verhinderen (hebben oeck to bescherminge der stadt 6 venl knechten angenomen) de prins is een ander sijdt gepassiert. Den 15 Octob. hefft de prins etlich veendelen Albanisschen nederlecht. Den 20 Octob. treck de prins verbij Tillemont ouer den vloet de Luijck van brabant scheidet, vm met Alba to slaen, de dat niet dorste bestaen, dan hefft sich begrauen: so dat niet dan schermutzelen gescheet is: vnde vor dit bescansen kunde de prins Alba wol geslagen hebben, wentet niet doer quaden were nableuen, vnd wantet den heren niet beliefft hefft, want de de propheet, de sonden sodomae noemet, sint oeck in nederlant gewest. De prins seende

dat he niet slaen konde jtem den colden winter, vngelegenheit des tijdes, grote nodrufftige anstaende vncosten van prouiande gelt amonitien, hefft nederlant verlaten, na vrangrijck treckende. De marschalck Cosse verfolchde hem na hen tot Cambresis to mit 2000 hackschutten 200 perden hem vole scaden doende, doer begeerte des h. van Alba vnd beuel des Con. in frangrijck. De fransoisen hadden den duitschen rutern gerne mit in vrangrijck gehatt, dan vm datter geen gelt was, wolden de meesten na huesz vnd sijn doer Champagne in Lotringen gecomen tho Straszborg (qualick vp den princen tho vreden) van een ander gescheiden. De h. van Alba triumpherende is mit alle sijn nijcheiden, bisscoppen, Tirannien etc.

Anno 1570 na den vorst toech Bartolt entens een vmlantsche friesch edelman vnd dapper krijgsman jn den Zee, hilt sich an den eijlanden want vp jungst geholdenen Rijxdag to Spijr de lutenant Mepsche Con. van spanien vnd h. Alba gesandte den grauen to oistfrieslant hoch beschuldicht hadde dat de des Con. vianden vnd Bar. entens anhielden: de grauen hebben sich des reijderlanschen elendes, vnd dat Mepsche de koen horer vndersaten gekofft hadde hoich beclaget. Darna geboet graff edtzert eerst alleen mit een mandaet geen handel mitten geusen vpt water tho hebben, vnde was het eerste mandaet in oistfrieslant vnd eens grauen name wthgegaen, doer enes drosten N. N. raet vnd andriuent. Vp desen rijxdag to Spijr schickeden de ballingen wth den vmlanden vnd gronningen Retium sich ouer den h. van Alua vnd anders am hoichsten beclagende als lidtmaten des Rijx, als jm druck wth gegaen is to dier tijt. Desen sommer hefft Con. philips ther ehe genomen mit paustes dispensatie (*) des Keisers dochter Anna

(*) Hiernevens staat op den kant der bladzijde het volgende: „Si papa non potuit dispensare contra ius diuinum incestus esset." (F.)

dar he nu oem vnd eheman van is, een vngehoert hijlick, vnd is to Nimwegen den h. van alba van Con. Mat. wegen int bedde gesatt dar aller Nederlanden gesandten versc. weren, vnder welcken allen geen heerlicher zijrlicher rede gedaen is, dan der vmlanden sijndicus Peter Sijl in bijwesen Feio Siccinga vnd Joachim panser vmlanschen gesandten gedaen hefft, vp sich verscheiden vnd vor der stadt gronningen gesanten. *Edzert rengers lantrecht is anden h. van Alva gesonden* vm dat to visiteren, vnd heft den vmlanden darbi gelaten. Desen winter hilde sich Bartelt entens anden Tessel Amelant vnd vriesschen eilanden, bijlij coronels volck entiachten entens vp amelant sijn sampten buxen de he wthgetogen hadde vm to schepe to lopen, den gefangen richteden se dar etliche mitten sweerde, sesz vndertig gefangenen nemen de walen mit in gronningen, deren een ider een affgehouwen kop (een spegel wterster vnmenschlicheit) inden handt dragen, vnd sint to gronningen oeck affgehouwen vp den Marckt, hoer coppen mitten andern van Amelant (vmtrent bij 40) voer steentilpoerte vp galgen gesettet darin vorhen twe geusissche soldaten, suluerschoe genoemt gehangen weren vnd sede Doctor westendorp so mosten noch hen an hogerbrug hangen. Pibo harda een vriesch edelman is vp Amelant mit gerichtet. Anno 1570 aller helligen is de grusam waterfloet west (als vor dem jungsten gericht de watern solen bruesschen) doer den Nederlanschen landen an zee gelegen, vor eenen Diluuio weerdig tho achten, was des nachts juden vmlanden ses off souen voet hoech ouer den zeedijcken vallende hen binnen lants, wantet springvloet was, vnd het had lange wth den suedwesten gestormt dat vns enen vullen zee maket, vnd als het wth den nordwest darna stormde ging dat water ouer al: de schade is mit geen gelt to weerderen, vnd vnwthspreecklich, vole dusent menschen,

vole dusent beesten one getal sint verdruncken, gantze husen, blocken off bergen van hoeij vnd koren sint wech dreuen, oeck een huesz mitten grondt to Siddeburen. *Anno 1570 hefft de h. van Alba* jn vrieslant laten vp den 17 Martij publiceren een Mandaet des Con. in allen lande publiceert, jnholdende dat sijn Con. Mat. in dese landen twe goede notable scholen hefft Louen vnde Duwaij, vnd want de ondersaten geestlichen wertlichen euen wal indifferentlichen, hoer kinder senden vp allerleij vniuersiteeten, dar se ketterien vnd dwalingen leren, to een confusie aller dingen, verbedende dat gene der jngeboren off vndersaten ergents sal reisen vm to studeren off residentie holden in vniuersiteten off particuleren scolen dan binnen vnsen landen van vnser vnderdanicheit wthgesecht de stadt vnd vniuersiteet van Romen, then sij bij vnsen off vnser stadtholderen off regenten wete vnd goede consideratien, vnd derseluer consente, de oeck rede in vniuersiteten off scholen hier verboden sijn solen bij nasten vrunden, mombers, offt olders hier van versc. worden, etc. gegeuen to brussel a° 1569 den 4 Martij etc.

Anno 1570 wo bouen geroert is de dullerts dijck verlaten. Vnde de *vmlanden hebben den h. van Alba hoert lantrecht moeten senden*, vnd hebbent gedaen vnd hengesonden mit een discuers dat se een nij lant hadden vntworpen, welck mit is hengesonden, vnd darbij verhaelt dat den vmlanden belouet is bij hoer rechten etc. to laten, vnd dat de vmlanden stedes hoer lantrechten vnd wilcoren vnd sijluesten dijkrechten gemaket verandert, oeck den geestlichen rechten, mit allen wideren verhalent van hoer iurisdictien vnd dat de camer hoer to kort dede in volen dingen seer schoen vnd kortlick gededuceert, darin de ouericheit sicht wat se den vmlanden schuldig sint na luet der Tractaten to holden. Dat gerucht was de Con. Mat. wold eenerleij religie

enerleij recht, een Coningrijck van vnd in allen desen nederlanden hebben.

Prouisionael accort des h. van Alba.

Anno 1571 den 7 Augusti na dat bouengescreuen *Kobels recesz so vnbillich* was hebben de vmlanden na lange costen moeijten so vole vercregen, *dattet prouisionael* vnd niet ewig sij, doch in allen nochtans tot horer schaden, als volget. Van allen het welcke Don Ferdinand Aluares de Toledo hertoge van alba marckgraue van Coria, guuerneur vnd capitein generael van wegen sijn Mat. in dese landen van herwertzouer report gedaen sijnde, hefft sijn Excellentie na rijpe deliberatie van rade vnde bij aduijs van de vanden Secreten, vnde de gedeputeerden darouer geropen, doer goede consideratie niet alleen lettende, vp de praetensien ende gerechtigheiden der partien vorsc. dan oeck anschou nemende vp de prosperiteet vnd walfaert so wal van sijn Mat. stadt van gronningen, als van sijn vmlanden aldaer mitsgaders oeck vp goede ordene vnd politie in alles to stellen verclaert vnd ordineert statueert mits desen, willende dat in alles partien hem darna reguleren in mannieren als hierna volget. 1. Inden ersten dat de van gronningen voerdan vredelich gebruken vnd geneten solen stapelrecht vnde marckte vm to copen vnd vercopen. To verstaen datmen geen waren als botter kesen peerden ossen koeijen volen koren noch andere granen butens landes sal mogen fueren vor vnd alleer de binnen gronningen ter stapel gebracht vnd een gehelen vormiddag darmit marckt geholden sal wesen. 2. Darenbouen sal geen vromde coepman van wat conditie he sij enige handel off coepmanschap inden vmlanden van inheimsche off wthheimsche waren mogen doen, dan binnen gronningen, alwaer he van een jegelick vri sal mogen copen vnd het sijne vercopen. 3. Sal niettemin den vromden georlofft wesen in hauens vnde vaste darbij vnd anden zijlen der vorsc. landen wth

den scheepen sijn waren na sijn beleuen to vercopen, een jegelick van hem to copen. 4. Sollen oeck (vm allen bedroch datwelck darin sol mogen gescheen, voertocomen) de vorsc. veerfoete deeren kesen vnd ander waeren so vorsc. so wanneer de verstallet solen wesen, bij seecker officieren bij de vander stadt dar tho to ordineren, pertinentelicken vpgetekent ende geregistreert, vnde de vaten mit botter getekent vnde gemarckt worden. 5. Sal oeck binnen gronningen mar enerleij gewichte gebruecket worden, sunder het selue in eniger manneren to altereren offt veranderen. 6. Voert so en sal nemant der stadt vnd landen jngesetenen handel vnd copenschap doende, gedurende dese veer nafolgende maenden als Maius Junius Julius Augustus inden vmlanden enige veerfotige beesten, vette off ander waren vorsc. mogen copen vm weder to vercopen anders als to gronningen vp den marckt. 7. Dat vp alle andere tijden vnde in andere waren ende kopenschappen de jnden verbunde vanden jare 1472 niet begrepen en sijn, den vrien handel tusschen den jngesetenen, van wat conditien de oeck sijn in alle platzen sal mogen gescheen. 8. Ende solen nochtans niet deselue jngesetenen in enige manneren in den vmmelanden mit hoer veervoete beesten vnd anderen waren marckt mogen holden. 9. Sal niettemin een jeder jngeseten georlofft sijn tot sijn egen hueszes nodrufft vnd behoeff, vnde beslaen van sijn landen, tot allen tijden ende plaetsen mogen copen vnde vercopen. 10. Dat de gene de beuonden sal worden 't gene vorsc. is tegen gedaen to hebben, bij den olderman vnd giltrichters ter erster instantie angeklaecht vnd gestrafft sal worden, tho weten vorden eersten reise 28 gulden den gulden to 28 st. br. gerekent, vande twede reise 50 gl. vor de derde 80 gelijke gl. ende darenbouen arbitralicken gecorrigeert to worden. Van welcke broecken het eene derdendeel

tot profijt van sijne Mat. het ander tot profijt vander stadt, het derde tot profijt vanden olderman de vp sulcke misbruecken sunderlinge neersticheit moet doen, gekant sal worden. 11. Des so sal de olderman vor den giltrecht nemant tot enen eede mogen dwingen, sunder halff vulle probatie dem gerichte genoech sijnde. Ende so ver de vorsc. olderman emant vor dat giltrecht lat roepen sunder vorgaende halff vulle probatie sal in sulcken gefalle de beclagede mit genen eedt beswaert, dan vanden eedt vanden olderman geabsolueert sijn, dat de jngesetenen vanden vmlanden hem beuunden bij den Sententie vanden giltrechters beswart sal vandat giltrecht ande Camer, ende de jngesetenen vander stadt an borgemesters vnd raet van dien, als hoer behorlicke richters respectiuelicken mogen beropen. (Ten sij dat nochmals bij sijne Mat. dessen angaende anders worde ordineert) de welcke vander Camer ende vander stadt vorsc. in allen sulcken gefallen solcke saken summierlick vnd sunder figure van proces solen verstaen, ende darin laten gescheen, als se in goede billicheit solen beuinden to behoren. 12. Voerts en solen de vander stadt hoer niet becroenen mitten accisen van beren vnd wijnen de inden vmlanden wthgetapt vnd gesleten worden, dan solen den jngeseten vanden vmlanden darmede laten begaen, vnd geneten vanden penningen de inden Cijse binnen, vm de gekeert to worden to profijt vanden selnen vmlanden: des so sal de entfanger vanden selnen accisen ten ende vanden jare rekeninge bewijsz vnd reliqua vanden vntfang doen vor de lutenant offt enen der hoefftlueden vnde gedeputeerden vanden vmlanden darto to ordineren. 13. Van gelijken solen de vander stadt vorsc., als to praesenteren het corpus vanden horen, verdragen to comen in enige vergaderinge de bijden selnen vanden vmlanden geholden solen worden, wth saken de den stadt vorsc., noch

jurisdictien hoer vnderworpen sijnde, niet en concerneren, offte dardoer se off hore guderen ende landen enige last offte nadeel geraken solen to comen. 14. Ende so ver enige missuerstandt vpt gene vorsc. is tusschen partien rijsen mochte, offte desen angaende iet vorder to disponeren viel, datselue sal staen tot verclaringe end dispositie van sijn Mat. off sinen guuerneur general van sinen erffnederlanden. 15. Doende voert sijn Exce. tho niet de vorsc. processen ende voerts alle prouinciale accorden, ende recessen tusschen partien vorsc. gemaket vnd geramet, compenserende de costen vanden seluen vm reeden, Absolueren beiden partien van den vorder eisch an beiden sijden gedaen, gedaen aldus to brusel den 7 Augusti a° 1571 (*). Vp desen hefft hijrna de stadt gron. *anno 1576 den 16 Augusti een Interpraetatie becomen*, alles to der vmlanden vrij vnd gerechticheiden gantze vercleineringe vast in allen sinen articulen vnd int 7 steet vant verbunt, is to mercken dat doert verbunt de stadt deser aller vorsc. dingen nichts competeert dan koren vnd beer rorende. Int 10 articul, de broecken sint tegen lantrecht: vnd wat nies bij den vmlanden. Int 11 dat de hoefftluden tegen lantrecht de Appellatien verclaren. Int 12 dat der vmlanden newerle emants als de vmlanden geroert vnd becronet hebben. Alse oeck wat nies dat de landen den lutenant hoefftmans dar reden van moeten geuen. Int 13 de stadt roept de landen niet wat se statueren ouer der vmlanschen husen goeder in hoer stadt vnd jurisdictien liggende, so is dit oeck tho achten. Want de stadt gron. licht in geenes der vmlanden etc. Nota jn fine wort Cobels recesz dat perpetueel was to neete gedaen, ende dese ordinantie is prouisioneel So dat der stadt de stapel in rechte niet togekent wordt.

(*) Ook gedrukt, naar het oorspronkelijke, op bl. 39 en volg. van het door mij uitgegeven *Oldermansboek*. (F.)

Anno 1571 *sint de walen to gron. 3 dagen vp der borger* cost gelegen, vmdat se contributien to dat Casteel weigerden. *Bijlij coronel scholde alle praelaten adel ingesetenen der vmlanden vor rebellen luterianen als se weigerden enige scattingen.* *Anno* 1572 hefft de h. van Alba in brabant vnd *ander platsen den teijnden vnd twintigsten penning tegen aller landen priuilegien, so dat alle landen* vnwillig weren, vnde de h. van alua deselue wol ter executie stellen to bruessel, hebben de brouwers niet willen brouwen, de backers niet backen, vnd de borgers hielden sich manlich vm hoer priuilegien, so dat de h. van Alba vm dit rumoer in vrese was: want alle prouincien worden vprorisch. De prins vnde geusen diende dese gelegenheit, *toech graff lodewich* na frangrijck, mogelich vm een aliance mitten Con. aldaer to versoecken, vnd de graff vander Marck here *van Lumeij wth dem lant lueck quam vnuerseens wth engelant mit Bartelt entens vnd nemen den 1 Aprilis den Briel in hollant in*, steeckende den Zuedpoerte an brant, anden noerdpoerte clommen de soldaten ouer den muren, de borgeren bleuen binnen hoer husen, de soldaten tho sloegen voert beelden vnd Altaren in kercken: vnd also keiser Carlo inden krigen nergents meer vor sorgede dan dat de fransose wat in Zelant sol crigen, hefft den h. van alua dese brille vp den noese niet wenig verdroten: dan so he victorioes was wenig achtende schickede wth vtrecht 10 venl spaniers na den briel, den de geusen mit schepen to moete toegen, schoeten na hoer, an lant comende nemen de spaniers den vlucht hen in den slijck, vnd sint weder gecomen vor Dort: Bossu ouerste van desen seende dat de geusen niet dachten to wijcken toech vp rotterdam, begeerde dar binnen to wesen, eerst weigerdent de borgern, dan accordeerdent darna vp conditie dat de spanier bij rotten solden doertrecken, se drongen ouerst mit gewalt in de Rotterdam moert.

poerte den 9 Aprilis anno 1572 vnd hebben volen borgers vermoerdet. In vlissingen legen walsche soldaten, vp passchen als de borgern in kercken weren kumt geruchte van ancomende spaniers de jnder stadt wollen logeren, derhaluen de borgers den walen wth dreuen, hoer poerten suluest to bewaren. So dat de spanier na middelborg getogen vnde dar jngelaten sint. der spanier ouerste menende sijn soldaten weren in vlissingen vnd seijlde darna, den de vlissingers to schepe sint to moete getogen vnd hebben hem gehangen, eene neeue so men sede des h. van Alba. Den 24 Maij weren des vorigen auents XII hoefflueden in Bergen hennegou gecomen vrachden den weert, wattijt men morgents de poerten vpdede, want sij twe wagens mit wijn vor der sonnen vpgang begeerden binnen to hebben, vm dat de hette der sonnen den wijn niet verdorue anden smaeck, de weert sede to veer vren als de klocke luedet, off eer so gij den portier dat anseggen vnde hem sijn moet maken: de koeplueden loeffden hem smorgents vroe een gescheng vm den poerte vp to doen, als he vpgesloten hadde, doerscoten se hem vnd nemen den sleutelen, strax quam graff lodewich mit 40 mans in de stadt, reeden de straten langs, vnd we doren off vensteren vp dede dar scoten se na. vnd repen van vriheit, jtem vandes princen van orangiens kumst, vm hoer van den tijnden penning to verlossen: dit duerde lang dat de ander ruetern niet quemen, so dat graff lodwich wth reett vondt se in den busch dweelen vnd voerde se in der stadt 500 ruter mit also vole schutten achter vp: se nemen dat Raethues in, vnd stelleden sich in slachtorde, kregen groten buit van golt vnd suluer wth den lande hennegou darin gefluchtet sijnde, als de veste des landes. (Darna is Valencijn verrascht van graff lodwigs wegen jngenomen dan als de h. van Alba dar vor schickede Don jan

Vlissingen wort geus.

Graff lodwich van Nassou in bergen een romenisch stuck.

Mendosa, hebben se Valencijn weder verlaten). Vm bergen is de h. van Alba so vertorent dat he sijn cledern vant lijff hefft gereten want he seecker schriuen had strax wth parijs dat graff lodwich binnen dre er veer dagen had int reuertspil mitten ball gespolet: vnd so de h. van Alba mit bergen doende was nam *de graue van der Marck vnd B. entens den hollanschen* steden vast in vandes princen van orangiens wegen, wo wal de absent was. De *van enghusen stelleden* sich in northollant eerst vnd manlich tegen den tijnden penning. So dat Boshuisen ouerste lutenant van Bossu des amiraels, to enghusen quam vm sijn schepen to victualieren, vnd leet vole soldaten in, dat merckende de borgeren dreuen den soldaten wth nemen Boshusen gefangen (den sie darna losz leten) vnde vntboden den grauen van Lumë in namen des princen. Na eenen tijt volgden, horn, Alcmar, Edam, Meemlick. De Suethollansche volchden den northollanders wthgenomen Amsterdam vnd Schoenhouen. Schoenhouen van lumë belecht, de van een bresse dar in schoet seer gewaldig, hefft sich hem ergeuen. Lumë was mit sijn volck een mael off twe vor amsterdam, dan kunde dar vor niet bedriuen vm den gelegenheit der stadt, vnd dat de jnwoners in hoer affgoderi hartneckig, vnd alle papisten vnd moncken wth hollant bij hoer jngefluchtet weren. *De graff van den berge des* prince van orangien susterman, hefft mit sijn krijgsvolck ingenomen *Zutphen Doetekum Doesborch, Harderwijck Ter elborg, Hattum vnd Oldensiel goer in twente.* Vnde he *belegerde campen vp laurentij* Anno 72 welcken de borgers vp geuen vm datse quelck victualie vnd munitie hadden. dar hebben Zwol Hasselt Steenwijck hem de sleutelen tho moete gebracht. De h. van Alba schickede sijn heerkracht na den Fransoisen wesende vande religie vnd comende vm graff lodwijch to vntsetten 6000 off 7000 man, de welcke

Graff vanden berge valt in gelderlant, sticht van oueryssel in.

alle sint verslagen. De ouersten, Monszr Jenli gefangen vpt slott Antuerpen gebrocht, vp enen morgen sunder enigen voergaenden sieckte doet gefonden, dan Monszr Junelle is tegen een spaniaer wth gelaten. Voert is Bergen belegert, vanden h. graff lodwich weerde sich manlich wachtende vp des princen vntsett. Der her van Nederwormte (waerbij achterna mit enigen rutern quam graff joest van schouwenborg) is in vrieslant gecomen, worden in Sneeck bolswart Franicker gelaten: dat hoff tho lewerden, vntboden van groningen den coronel bijlij tegen den geusen, de dar quam mit een hoep gerusteder soldaten, vnd hem worde dat casteel to lewerden jn gedaen, vnd die casteelen to harlingen vnd Staueren. De geusen togen na *Doccum* vnd verdreuen dar de walen, vnd steecken den torn an, dar vijff walen groten schoten aff deden, so dat ener derseluen verbrannede. Kort darna worden de geusen vanden walen weder verdreuen, vnde de walen branden vnd pluesterden Doccum *den* 16 *Septembris anno* 1572. De prins van orangien vnder desen quam mit sijn heertocht vm duisborg vergadert sijnde, darunder Erenst van mandelslo mit etlich dusent peerden was, vanden Con. van Frangrijck bestellet, vnde nemen Ruremonde anden Mase mit gewalt in den 4 Augusti, toegen ouer den Mase vnd kregen dar oeck in louen mechelen vnd ander steeden, vnd is darna na bergen in hennegou getogen. Dan *als de vnërhoerde eerlose wreede•moert den* 24 *Augusti tho parijs anden Amirael vnde den* hugenoten (als darna doer heel vrangrijck geschach) was gescheen, hefft de Con. van Frangrijck Mandelslo vpgesc. so dat de prince gewarnet is dat he niet jn vianden handen queeme, sich strax doer Mechelen mit sijn heer an den Rijn gecomen is vnde aldaer affgedanckt, mit seer wenig volcks doer Zutphen Coeuerden den Zwarten sluijs na Enghusen getogen is den 16 Octob.

dar he entboden was. Den 21 Septembris hefft sich graff lodwijg vnde stadt moten vpgeuen vp conditien, vnder andern, dat graff lodewig solde vorseeckert vnd conuoijeert worden henup des rijx bodem als gescheen is. Darna hebben des princen volck Mechelen vnde den ander steden verlaten. Den 1 octobris liet Alba mechelen plunderen, vole vermoerden, juffern vnd vrouwen schenden. De h. van Alba hefft Mondragon mit 20 venls wunderlich in beuelant geschickt Ter goes dat in Zelant seer benout was tho entsetten. Den 21 *Nouembris is Zutphen van Verdugo belecht sunder* tegenstandt ingenomen vnd vpgedaen, sint een grote mennichte van borgern vnd soldaten vrouwen geworget, gedoedet, mit mennichte vnd lange touwen an een gebunden jnden ijssel verdruncken, tho een vnmenschlicke wreetheit ouer 500. So dat de graff van den berge, de graff van Scouwenborg sint mit hoer krijgsfolck ijlich vertogen wth allen steden. De van Sneeck hadden den hern van Nederwormte vntboden, mit groter solemniteet ingehalt, dan nu geuangen vnd ouergeleuert. *Jnden vmlanden sint jn dit jar 1572 hen to den begin van 73 iaer vor den soldaten, tot den krijg wol 30 jarschattingen vpbracht*, behaluen *alle extraordinarie* costen an tochten der soldaten beer cost vrachten to wagen vnd in schepen, vngeachte de keijs. vnd Con. Mat. vp conditie sint tho erffheren angenomen dat de mit een jartaxt dat is 12000 carls gl. solen to vreeden sijn. *Jn aprili a° 72 is* douwe glins een westfriesch edelman vp rottermuroge dat eijlant vnder den gericht to Warffum in den vmlanden vanden redier Sicco panser gefangen mit twe andern, vnd sint mit twe deneren vnd etlich buren wth den rechtstoel tegen lantrecht in gronningen gebracht, vnd een tijt darna mit den sweerde gerichtet vm dat se den geusen gedeent hadden. Panser was swager vnd groet vrunt des lutenants Mepsche.

Don Friderico de soen vnd lutenant des h. van Alua toech mit sijn volck voer Naerden, de hem jnleten vnd vpgeuen vp scone woerden vnd alle borgers hadden vp costelixste tegen der spanier inkumst de tafelen bereidet, vnde then vure geslagen. De trumme is voert geslagen dat alle borgers vnd jnwoners sollen in de gasthuis capelle comen, vm dat dar vorgeholden worde tho anhoren, als se gecomen weren, sint se alle vanden spaniers vermoerdet, het stedeken is geplundert, in brant gestoken, de vrouluden geschendet vnde doersteken, etliche mit grote martelisatie int leuen gebleuen. *Een junge* van souen jaren, den de vader vermoert, de moder geschendet sijnde anden armen gehangen, in hoer egen huess verbrant (dewijle se niet kund vntlopen) is wth der poerte in een koelhoff gelopen dree dagen geweenet vnd sich sunder spise dar verberget, den derden nacht is bij dit jungsken gecomen een hubsch jongeling in witten clederen, vnd hefft dat kint spisiget, vnd gesecht, weent niet, ick sal w geen weese laten, vnd eetet, sijt wolgemoet, de w vader vnd moder vermoert hebben darouer sal dubbelt wrake gescheen, w weenen sal in blijsschap hoer lachen in truren veranderen, darmit was de jungeling strax wech.

Anno 1573 in Julio als alle vruchten int beste gewas stunden, vnde dat de dijken vant jar 70 noch wenig gemaket weren (dan de verlopen schade an allen dijken niet tho weerderen is) quam de ander hoge vloet ging ouer den dijken vp vole plaetsen in allen Frieslanden, vnd vmlanden, was den grundt vnde dat landt schadlicher vnd solter water dan de vloet van anno 70. Hadden de Sandsters horen dijcken so hoech vnd dick (dat mit wenig costen in vergelijkinge horer schaden had konen gescheen) als hoer vande Sijluestenie beuolen was, gemaket, solden se vnd Fiwelingelanden wenig schaden vnd water becomen hebben, want dat solte

water vant Sandt meest herkumt. Den *2 Septembris* is een vmlansche landag geholden dat ider hondert grasen eener arbeider sollen *holden bij den oisterschen dijcken*, vm den egeners der landen (de in macht niet hadden hoer dijken to maken, vnd wollen vngerne den spade steecken:) tho helpen eens vor all, sunder alle praeiuditie vnd enige consequentie (als in den protocolle etc. blijket) vnde vp conditie dat de stadt gronningen solde horen dijken int Oldampt bijlanges euen so hoich vnd dick maken, als de vmlanden horen stucke dijckes gemaket hadden; darup hefft de stadt zegel vnd breuen gegeuen, dan nichtes nagecomen, Bijlij off nemant hefft oeck de stadt to rechte koenen brengen, hoer beloffte tho vuldoen. De stadt gronningen hefft vor den *steentilpoerte to nadeel van Fiwelingelande een verlaet* gelecht, dartegen hebben de vmlanden den 2 octobris sich opponiert voer dat verlaet was gelecht, alse oeck na dat gelecht was, wante des dages worden dar vaken 50 off 60—70 schepen van vijff off ses lasten doer gelaten, so liep alle dat veenwater ouer Fiwelinge lege landen, vnd doet na langheit der tijt meer schaden alse solte water dat den landen na langheit der tijt verbetert. De vanden vmlanden hadden tho houe een jnhibition vp dit werck wthbracht. (De vmlanden hadden oeck mit den olderman seer vole tho doen). Dan so gehorsam de landen in allen so wenich achteden de stadt alles. Den 13 octobris hefft de lanschap vor de kamer voergegeuen des h. van Alba vnd des houes ordinantie, dat alle de ordinarijs to den jartaxt contribueren, oeck solen extraordinarijs to den soldaten inden schans vp delffzijl contribueren: vnde dewijlen de vmlanden bij waterfloden vnd dijcken so wthnemende beschadicht weren, des de oldampten etliche niet weren, vnd dat de oldampten tot noch to wenig hadden contribueert, versochten nu de Restanten vanden oldampten tho geneten?

De stadt achteden des Con. ordinantie niet vm dat se darin niet hadden verwillicht, dar mit desen eluderende. Na den Turkisschen handel tho Neerden is harlem belegert vm nord vnd suedhollant van een tho scheiden, vnd sol niet gewunnen hebben worden mogelich, so het gronninger vorsc. verlaten niet gedaen hadden, want doer gronningen vnd westerlant binnen doer na Cuender vnd bijliggende alle prouiande van emden vp amsterdam int leger des h. van parma gegaen is, darmit de alle sint vnderholden. In harlem sint gewest dese hoptlueden, Wigbolt ripperda hoffling to Winsum inden vmlanden, joncker landeslot van brederode, Adriaen Jansen schout van harlem, vnde de borgemester Stuijuer: vnd als enige papisten in harlem wolden mit den hertog accorderen, sijn de schutters bij beropen, sich erboden den laesten drope bloets bij der stadt vp to setten, vnd den borger thot manlicheit vermaent, eendrachtig van een laten gaen, Lasarus muller lach mit 10 venl vp den nieuwen, is doert waterlant mit veer venels in harlem gecomen den 4 Decembris, Steenbach was lutenant van Lasarus muller, Cristoffer vader, Lambert van Wirtenberg, Marten pruijs weren hoptlueden. Vp desen dach is de kercke van beelden reiniget. Den 6 decembris sijn de vianden to sparendam gecomen nabij harlem. Den 8 decembris is der her philips van S. aldegunde tho harlem gecomen, den borgeren vermanet een ouericheit to kesen de der stadt vnd saken tru mochten sijn, so dat de borgers to borgemesters vnd Schepenen anderen ordineert hebben. Borgem^{r} Clas vander laen joncker johan van vliet, Gerrijt stuuer, peter kies. Schepens. Willem adriaens, jacob van huesden, cornelijs rijken, peter bael, Claes mattensz, Adriaen van berckel, Matteus augustijnsz. Den 11 decembris is viant to voete vnd peerde gecomen hebben de stadt berent, vnd vmher belecht: singende

Cristus is vpgestanden, to harlem is een buijt vorhanden, des willen wij alle vrolick sijn, morgen sal de stadt vns eijgen sijn. Kijrielesz. Don frederico lach vpt huijsz to cleeff. Bossu in claes vander laen hoffstede, Norkarmes tot peter classen lonsgen andere vole hern tot de leprosen, in alles 72 venel lansknechten to weten 36 venl spaniers, 22 venl walen, 16 venl hochduitschen vnder den grauen van oberstein to heemstede in vorhout liggende, vnd 800 peerden. De vole gewaldige stormen vnd grote dagelixe schermutzelingen de vor harlem gescheet, so ridderlich sich hoer borger vnd besettingen geholden hebben, vnde de stadt de doch men een stenen muer vmher hefft bewaert is bouen allen geloue, de wth de stadt an den prins togen nemen dueuen mit, den welcken breuen angebunden worden, vnd als se na bij de stadt weren leten se de duuen vlegen hen na de stadt mit den breuen. In dese belegeringe hefft don frederico mit groff geschutt vp harlem gescoten tijn dusent twehondert vnd 56 schoeten, de warachtig alle dagen vpgesc. sint. in dese belegeringe heff de viant wal 12000 man verloren na het vpgeuen sint in harlem wal 1200 personen gedodet vanden bloetdorstigen Antiocho borchide vnd Lisia. Den 13 julij vm prouiande noet is de stadt vpgegeuen: de soldaten hadden wal mit hoer geweer mogen wthgaen, dan den oesterschen vnd scotten was wijsz maket dat se in genade genomen weren, so hebben de ander soldaten, mit den duitschen vnd scotten sich vp genade vnd vngenade moeten vpgeuen, vm dat de oistersche duitschen vnd scotten niet wolden sunder geweer wthgaen. De stadt louede 240000 gulden vm niet geplundert to worden binnen dre maent vp to brengen. Als de viant in de stadt was, word geboden borgers vnd soldaten hoer geweer all vpt stadthuesz tbrengen, dat de manluden te Sijl int closter solden gaen, de vrouwen jnden

groten kercke de soldaten in de bakenesser kercke. De scotten vnd duitsche knechten hebben de mueren bewaert. Den 14 is den borgeren gesecht dar se weren dat hoer leuen saluceert was, mits dat se de vorse. penningen vpbrochten, vnd de scotten vnd engelschen sint weerloesz gemaket vnde to S. Catrinen vnd S. Vrsulen bewart. Den 15 Julij sint bij 300 walen vpt marckt gehangen vnd gericht. Den 16 Julij is hopman Wigbolt ripperda mit sijn lutenant vnthoefft Steenbachs predicant gehangen vnd 247 soldaten int meer verdroncken. Den 17 is de scattinge vntfangen vnd vole soldaten buten schaelwijker poert vnthalset. Den 18 noch wal 300 buten schalwijker poert offgehouwen darunder mede was de predicant Simon Simons. Den 20 is Lansloet van brederode, captein rosoni van Scotten, ende de rentmester van briel to Schooten vnthalset. Den 24 sint apprehendeert de vm gots wort gefluchtet weren eertijts, borgemeestr peter kies, jacob gerrijts tresaurier, Arent dijrix gorter, Florijs willems schomaker, Arent dijrick Coeman, hageman kerckmester, Adriaen platteelmaker, Schagen, Michiel de wael. vnde den 27 Ariaen Jansen, jan van Vliet, gerrijt stuuer, jan alberts stadt secretarijs jan vanden voren coronel, jacob bartolomeus captein, peter bol scepen, jacob barnts captein (de in fangnisz storuen is) Jan ariaens de jonge, jan dijrix scatter, peter dijrix hasselar beide veenrichen, jan Zael vnderschult. Den 29 julij quam int spansche leger een vproer dat wal 6 weken duerde, also van godt verhenget anderen steden ten besten sich mit nodrufft scansen bolwercken tegen den Spaniers to verseen. Den 7 Augusti sijn lasarus mullers soldaten wthgeleijdet, een stuck conuoijeert, darna vandes ouersten broeckhuisens knechten tom deel gepluistert. Den 11 Augusti sijn 300 engelschen scotten walen fransosen mitten sweerde gerichtet. Den 18 Augusti sijn 18 walsche capteinen vnd veenrichen gerichtet an den halse. Den

19 sint etliche krancke soldaten int gasthusz liggende bij dat gasthuesz vnthalset. Den 21 is een pardoen afflesen vor den borgers wthgenomen 72 borgeren. Den 21 Augusti *Anno 1573* sijn de spaniers vor alckmar getogen so vmher belegerende datter nemant wth off in mocht comen: de borgers vnde knechten hilden sich wol kregen den 15 Sept. een spanier johan jeronimi gefangen de hoer voel secreten sede vnd dat se sich men wol sollen holden, want vp den 20 sept. sollen se gewaldig bescoten worden, so se dat hilden, sol de viant de stadt verlaten, vnd den 18 schoet de viant mit 20 groue stucken 2036 scoeten, dan den beiden stormen weerden mans vrouwen kindern aff. Den 20 schoet de viant 800 scoten. Den 10 octobris toech de viant aff mit groter scaden na VII stormen. Alckmar.

Den 4 octobris kreech de prins Ramkens in Zelant in. Den 11 octobris hefft Monsz. poijet princen lutenant in kregen mit een practijck S. geertrudenberch, vnd den soldaten dar in doet geslagen. De h. van Alua hefft to Amsterdam vnder conduijte des hern van bossu Amirael een armada to water angericht tegen northollant, dar is he den 12 octobris mit getogen, vnd bossues schip heete Inquisitie, behangen mit 24 metalen stucken off meer (also dat se datselue vnverwinlich achteden) denwelken Nicolaus Ruichhawer van harlem de dapper helt de Amirael van Northollant anfallende de jnquisitie, vnde van den hogen marsen kalck vnd potten darin werpende vnder ogen, hefft sich Bossu gegeuen, wowal de spaniers mishopende van genade, schier tbussecruet wolden angesteken hebben vm so tsamen inden lucht to vleegen: de ander schepen sint na Amsterdam gefluchtet, captein vestens scips is gesoncken vanden spanier sijdt. Dit is de gnadenrijcke triumph der steden van northollant. Den lesten octobris is leiden eerstmal belegert seer nouwe. Den 17 Nouembris is binnen Ramkens. S. geertrudenberg.

Don loijs de requesens commandeur.

brusel gecomen de nije guuerneur Don Lowijs de Requesens groet commandeur van Castilien van de orde van S. Jacob. De h. van Alua liet mit trompetten in Amsterdam vmkundigen he wol een ider betalen, elck sol comen vnd sijn schulden angeuen, als geschach bij dusenden, dan is vp een morgen vroe als een banckerotter wechgetogen, vnde darna den 2 decembris is de Tijran wth brusel vertogen. Als middelborg vanden prince van orangien seer belecht was, hefft de grand Commandeur to Antuerpen een armeije gerustet vnde affgesonden, vnd stund vp eenen dijck vm de victorie tho seen, dan sijn spanier vnd walen sint vp den 2 Januarij a° 1574 geslagen, vnd alles ouerboert geworpen, mit so een hette dat de grote monssieurs mit hoer kettenen vm den halsz den visschen to geworpen worden, vole oeck darna gefangen in anseen van Don Loeijs, vnd 10 grote oirlogscepen mit horen Amirael gebleuen sint, mit wal xv hondert de beste van spansce vnd ander soldaten. Vnde den 22 febr. hebben sich a° 74 de van middelborg moeten vp geuen kummershaluen vnd den 22 is de prins darin getogen, dit sint der vlissinger Zelande heerliche daden. Den 21 Martij hebben de spanier leijden moeten verlaten, vnd pfaltzgraff Cristorffer des Churfursten Friderichs soen vnd grauen lodwich vnd henrich gebrudern von Nassau, de jnt herte des winters mit etlich dusent to voet vnd peerde anquemen, to beiegenen, vnd sint den 14 Aprilis a° 74 vp moekerheide an een gecomen, war dat de dre vorsc. heren geslagen vnde doet bleuen sint, oeck hefft men hoer lichamen niet konen vinden, hore knechten hadden oeck vnwillich west tho slaen vnd wolden gelt hebben so men secht. Den 26 Aprilis hebben de Spaniers to Antwerpen vm betalinge vproerich west, hebben alle moetwille ouer den borgers gedaen, vnd hoer off drungen veerhondert dusent gulden: vnde dwungen

Vlissingens victorie.

Slach moekerheide.

Spanier vproer in Antuerpen.

den guuerneur mit sijn walen den stadt to ruemen, vnde de Antuerper oirlogschepen dwungen vander stadt aff to wijken, datwelck merckende de van Vlissingen dat de spaniers sich mit Antuerpen lustich makende, vnd sunder sorge weren, hebben se dese oirlogscheepen wechgefueret. Na den slach to moekerheijde als de spaniers vernemen dat leijden sich wenig prouiandeert hadde sint se darvor andermal gerucket den 26 Maij a° 74 als hijrna volgen sal. Als de spanier segen dattet wenig na hoer begeer liep hebben se ein listig pardoen to Antuerpen den 23 Aprilis in Con. name laten wthgaen darna in allen furnemen steden publiceert dan seer wenig loeffden dat pardoen offt quemen darup in. Den 12 junij ist in gronningen van een hoich Cardoijs off stellagie gepubliceert (darup weren geseten coronel bijlij, Lutenant mepsche) vergiffenisse van alles, mits dat de lueden solen warachtig berou doen vnd sich submitteren inden schoet vnd gehorsamheit der h. catolisscher Romscher kercke, vnd absolutie entfangen bij den ministers derseluer kercke, vnd nafolgende vnd continuerende in deselue olde catolissche religie, de de Romsche kercke voerschrifft vnd belijdet, gegeuen to madrid in castilien den 8 Martij 1574 vndertekent bij den Coning. bij desen worde een ordinantie publiceert van den 23 Aprilis 1574 to brusel dateert, dat alle de pardoen begeren to geneten sich solen presenteren bij de Ouericheit der plaetse: vnd bij den bisscop vanden platze absolutie versoecken etc. Jedoch weren in allen plaetsen etlich namen publiceert dar geen genade vor was. Dan dit pardoen was een strick vnd spegel vechtinge want de kinderen vnd erffgenamen van jan ten holte, jan in dem ham, Tiasse haijens de mochten de vruchten deses pardoens niet geneten.

Vlissingens victorie bij Antuerpen.

Leijden weder belegert.

Pardoen to gron. publiceert.

Anno 1574 jnt begin queemen de eerste hollansche oirlogescepen vp den Eemse vor delffzijl, den schipfaert

na gronningen to beletten. Vnde vm dese tijt hefft de Coronel bijlij den oesterschen dijken besichtiget, wo dat de stadt deselue met makede, vnde hefft den landen van Fiwelinge vnde duerswolt doer sijn autoriteet doch tegen lantrechte gedwungen dar tho helpen an arbeiden, vnder conditien als bouen vndert jar van 1541 is verhalet. vnde vm dat Coronels vornemen to den landen beste was, hebben de van Fiwelinge consenteert, vnde to dat werck to dijckgrauen ordineert Edtzert rengers vanden post, Jeronimus Commelduer tho oesterwerum vnd ailco wijnken, de een heerlichen dijck van hochte dickte breede als enig bolwerck vm ener stadt wesen mach in corter tijt vpgerichtet hebben, wante een jder dorp was seecker roeden vnd voeten assigneert vnd wen dat vulmaeckt was toech een ieder na huesz, so dat de van wirdum in acht dagen 10 roeden dijx makeden, so deden oeck de vanden post, vnd anderen vnd worde in acht er 10 dagen gedaen darmen sonst meer dan 4 off 5 weken sol ouer arbeit hebben. Jn dit jar hadden de oldamsters vor dat wagenborger hamrick mit eenen gewaldigen Zeedijck tho bedijken vp horen costen, de stadt hilde dit vp, vnd meenden den van Fiwelinge de to den Cadijck horen dar bij tho brengen vm vorsc. nien dijck mede tho maken vnde to vnderholden, den twee delen des nien dijx, mit meer ander swaricheiden, vnde de van Fiwelinge presenteerden den haluen dijck to maken vnd vnderholden wth naestliggende landen. Als de stadt hijrmit niet tho vreden was vnd wolden hem de twederden delen vp den hals dringen, jtem dat se eertrijck to denseluen solden soecken off copen, jtem een wthwateringe doer Fermsum vergunnen, so hebbent de vmlanden gants affgeslagen, vnde de hamrixlueden hebben strax seluest alleene gerne gemaket: so dat de cadijck off sommerdijck nu een slaper vnd verlaten is. vnd is een exempel wo

de stadt alle list in vngunst vnd schade der vmlanden natrachtet.

Wedercomende to der belegering van leiden is wal to mercken wo der almechtiger gnediger godt eenen Machabaeum vnd Fabium cunctatorem erwecket heft den prince van orangien vorsc. den vromen hollanders de nicht alleen vaderlants vriheit dan oeck het Euangelium Iesu Cristi dorsteden vnd sochten, vnd jm gebedt an gewendt weren, tegen den Antiocho mit sinen bachide vnd Lisia, vnd anderen vnd off wol de gode hern alle dre vp Mokerheide gebleuen sint, de sich meenden na herwerden tusschen rijn vnd mase tho schicken, vnde voert naden prince, off dat sijn Exce hoer dar mit volck schepen punten sol beiegent, welck na der tijt gelegenheit sijn Exce niet had doen konen, de oeck sede, wo wal sijn broders kumst hem lieff was, nochtans mocht he lijden dat he mit sijn leger ouer 100 mijlen were, sorgende tgene vp Mokerheide geschach. So hefft godt der here geschicket der spanjarden moeijterien vor harlem, tho Antuerpen vnd widers, de alle der spaiers geluck gewendet hebben. Also is godt krachtig den sinen to helpen, regerende so wal der bosen als der vromen harten. Den 26 Maij anno 1574 is Franciso baldeo mit 7500 man vor leiden gecomen als gesecht is, vnde de viant hefft dar vmher gemaket 23 schansen, hefft oeck den hage vnd vmtrent ingenomen vnd anslagen vp delfft gemaket. De van leiden hebben laten publiceren dat vrouwen kindern, reijsende lueden wth de stadt solden trecken, vnde stelleden hoer prouiande vp een seecker gelt elck pondt vnde versochten dat de van delfft, rotterdam vnde ter Gouwe geen victualie na den viant laten passeren, protesterende, so se dat deden vnd leuer hoer neringe dreeuen, dan horer nabern scade vorquemen, de hoer samptliche vianden begeerden to verdriuen, etc. ditselue protest

mach hijr plaetse vnder den hollanders gehadt hebben: dan vnder den naerder vnieerden darna hebben de hollanders den vnieerden vnd sich ten besten, den handel vnd profijten mitten spaniers vnd malecontenten niet willen nalaten, dat een furneem orsake des gantzes verloeps mede gewest is. Den 28 Maij sint 3 breuen in leijden gesc., dat se sich solden vpgeuen, mit grote thosagen darin: de worden beantwort mit breuen dar niet instunde dan dese worden, Fistula dulce canit uolucrem dum decipit auceps, dat is, Als men den vogel wil fangen moet men soete floeijten. Den 10 julij sloegen de van leiden gelt van 14 vnd 28 stuuer, sloegen oeck papieren gelt, darup stund, Haec libertatis ergo, an den ander sijdt, Godt behoede leiden. Nummus obsessae urbis Lugdunensis sub gubernatione illustrissimi principis auraici cusus. de cleine, Lugdunum batauorum. Den 29 worde het beste beer de tun vp 24 st. br. gestellet. Darna sint sijn Exce vnd de staten van hollant resolueert Zuethollant mit water laten vnderlopen den viant tho krencken dan dat was al versch water, dede nochtans wal 300000 golden croenen schade: vnd sint den 3 vnd 4 Augusti doergesteken de ijsseldijck bij capelle mit 16 gaten in den dijck so dattet leste tegen ijselmonde quam. oeck quam een gatt tusschen Rotterdam vnd delffshauen. Item de sluijsen to Rotterdam, delffshauen, vijff sluisen, worden alle vpgedaen. vnd de princeliche Exce verschreeff Admirael Loijs boisott wth Zelant, vm mitten staten widers to beraetslaen. Dat schriuen van Baldeus vnd der sijnen, jtem van papissche wthgeweken leidissche borger, vnd ander papistisschen hollanders vnd belofften weren sunder ende, vnd vast de woerden van Rapsaces, de vor Jerusalem lach sprack de woerden des Con. van Assirien, des groten commandeurs, laet w van Hiskia vwen prins van orangien niet verleiden, verlaet ju geen gebroken reitstaff, he kan ju niet verlossen, sijn Mat. wil niet scheiden vor dat he de stadt in gewalt hefft etc. also schreeff he oeck an delfft vnd ander steden. De van leiden deden als de van bethulien, vnd na de leere Joëls, begeuen sich wth beuel der ouericheit tot beden vnd vasten, bij also dat nemant in sijn beeden vnd vasten eenig verdenst solde stellen: vnd maeckten goede ordinantien: schreuen den 21 Augusti weder an den prince: de darna vp 27 Augusti in een seer vaerlicke krangheit viel (als offt al verloren solde sijn). To rotterdam sint wth Zelant ancomen de amiralen van vlissingen vnd Sijricksee Loijs van bisot her van ruart, vnd adriaen willems hadden vp 7 cromsteuens 800 boetsgesellen, vnd gewaldig geschutt. To rotterdam weren 200 platboemde schepen gereet darup de selanders brochten 100 lepel stucken ijseren vnd metalen, mit seer vole dubbele vnde enkelde bassen vnd cleine stucken. elck plattboemde scip had vor een off twe metalen stucken vnd 6 bassen an sijden vnd hadden sich vornomen tegen de jnquisitie vnd vor der vriheit des vaderlants tho striden, so dat etliche droegen sulueren manen, darup stundt, leuer turcks dan paustisch. de vorsc. rapsaces Baldeus vnde de sinen weren al mit schriuen angewendt, wetende dat men in de stadt moltkoecken vnd wortelen, mit diergelijken att. vnde dat het water meer scade dan profijt dede, want Rijnlant vnd leiden hoger liggen dan Schielant vnd Delfflant. Des princen vntset was 30 off 40 venl, de spanier weren noch al stercker geworden to weten 3000 olde spaniers, noch 27 venl duetschen, 18 venl waler, vnde alle de ruteren, vnd weren noch meer to crigen, loeffden groten dingen begeerden men sprake to holden, vnd se solden sich vp vnmogelicke dingen niet verlaten. Ouerst de borger wusten wo de grand Commandeur in Granaten had gehandelt, het worde oeck darna openbaer, niet tegenstaende alle

belofften (so na de verlossinge van Amsterdam sommige der wthgeweeckenen wth leiden opentlich hebben bekent) bij den Spanier besloten was, so se in de stadt gecomen hadden niet weerachtiges, ja oeck de gehilickte vrouwen vm to brengen, de jongen maechden mocht genade geschiet sijn, vp dat se to der spanjer vntucht mochten gebruiket worden. To dem so hadde de stadt dat geheele leger hebben moeten betalen. Een bitter daet hefft een Zelander bedreüen ouer een spanjer (de doch alle turxsche vnd moeren daden bedrijuen vnd den selanders leren) den he dat harte wth den lijue genomen hefft als he doerscoten was, vnd mit tanden darin gebeten heft. De van delfft hebben een arcke gemaket wunderlich to gerust seer verseen mit geschutt van twe scheepen bij een ander gemaket, vnd worde doer raderen binnen voertgedreuen, ronts vm so verwaert vnd dichte datmen mit geen muskette dardor kund scheeten, 12 mans arbeijden anden raden, darto deden 50 geweer dar wth, doch dat lant stund noch wenig vnder water, de vianden schreuen, dan der borger vrouwen spreken den mans al an tot manlicheit, wolden leuer van honger steruen dan datment vpgeue den Tijrannen. Der Amirael Loijs boisott had anden prince gesc. so der genedige godt niet geue enen springfloet, windt off ander middel, so were de stadt niet to entsetten, vnd inder stadt was ten hoichsten niet bouen 8 dagen nodrufft, de beesten weren vp, vole hadden in 7 weken geen broet proeuet vnd bloet water gedruncken. De furneemsten eten peerdefleisch, hunden vnd katten hebben etliche gegeten. etlich hebben wijngaerts bladen mit solt vnd stijffsel gebraden, andere eten gehackt grasz mit solt vnd peerdevett. Ein kindtbetterin most sich een tag mit een verndel van twijback behelpen, etliche wijuen verteerde de frucht jm lijue. worteln koelstruken, affgefallen koelbladen was dagelicksche spijse, vnd worteln in water

melck gekoket, vnd gehackt leeder vnd hueden, de junfern eten hoer hundekens. Alsmen fleesch wth delede vnd etwes daraff vil, nemen de arme kinder vnd eten dat raew vp. Arme luden hebben hoer hoeffden bedecket vp den mist geseten vnd wormen darwth gesocht. Een wortel 1 stuuer, koelstrueck $\frac{1}{2}$ st. een appel off peer $1\frac{1}{2}$ st. Dat steruen was so groet dat 6000 menschen gestoruen, de kinder bleuen van hunger vp der straten doet, de manlueden als se na den wacht gaen solden, hefft men seen kruepen. na den vntsatt hebben de magere angesichten, vnde de knickende beenen deses alles een getuechnisse gegeuen. den 28 septemb. quam een duue mit een brieff jnflegen van vntset doer godes hulpe, de makede vreude, als wal aff to nemen is. Als nu de here der heerscharen, de eniger helper jnder noet den hogen tijt ansach in der noet, den verslagenen vnde demoedigen to helpen vp het vnsienlickste, vm vor den handt pharaonis to verlossen, als de windt hadde Noertoesten geweijt, sendet he sijne posten vnd boden tho weten eenen springvloet vnd noerdwesten wint de dat lant vul vul waters dreeff, vnd darna suet westen wint, de datselue na leiden dreeff, so dat des princen volck de vorhen men 9 duem waters hadden nu 28 duem kregen den 1 vnd 2 Octobris, vnd makeden hor ordening vm antotrecken de vorsc. Amiralen van vlissingen Sijricksee, Coronel la garde. Monss^{rs} Citadelle, Bultran, capiteins, Pauls, durant vnd anderen. De viceamirael, Noles, Cornes Buchart etc. mit 100 schepen victualie: des princen volck verloren men 6 mans. Baldeus verliep sijn scans so ijlig dat he dat geschutt leet staen, verloer 200 mans. Bij den koepoerte vil een mure in ant bolwerck van 26 roeden lang, vnd maeckte so een schrecken jnder vianden naeste leger, dat se meenden datmen mit groet gewalt hoer infallen wolde so dat se lopen gingen. Allonso loupes gallio, leep oeck mit sijn

7 vendelen voer. Oeck de van Leijerdorp vnd Lammen worden mit den vreese der philisteen geslagen. vnd widers heft de viant tot 22 schansen verlopen, laten hoer hutten staen wth vrese wo wal se sich beroemt hadden 11000 starck to sijn vor leiden. doch ten minsten wal 9000 sint se starck west, so dat hoer niet verdreuen hefft wth den legeren dan een gelijke vrese als vor Jerusalem vnd Samarien vnder godes vianden was. Des princen volck bekennen, hadden se sich niet vp godts vnseenlicke hulpe hadden verlaten, dat se niet hadden vnderstaen doeren mit so wenig volx tusschen so voel schansen enen belegerden stadt to victualieren. Den 3 Octob. hefft de prins vnder predig in de kercke dese tijdinge gecregen, liet den predicant na de predig denseluen mit dangseggingе vnd wthnemende vreude van den stoel lesen. Baldeus leet to Leijderdorp de schilderie van leiden darunder schreeff he Vale ciuitas valete castelli parui, quia relicti ostis propter aquam non ob uim inimicorum. De prins quam des andern dages in Leiden danckede den borgers dat se sich so vromelick, sunder enigen krijgsvolck vnd besettinge geholden hadden, als hijr to lang to schriuen, vnd hefft wider ordnunge gemaket. Den 4 Octobris alse offt water vnd wint het sijn gedaen hadde, quam weder Zuedoeste wint vnd stormde 3 off 4 dagen so geweldig wth den Noerdosten dattet water dapper weder verliep. De van leiden werden gefriet, vnd oeck so kregen se vanden spaniers een stuck geschuts darup stund Libertas. Als Baldeus mit sijn volck naden hage was geweken mit sijn volck, vnde deselue hem hateden vnd vprorich weren, hem verwijtende dat he verstandt mit den van leijden gehadt ende 2 tun golts vntfangen hadde, vnd want se vole maenden betalinge ten achteren weren, stelden se hem gefenglich vnd eenen Elect ouer hem in sijn plaetse, de breuen anden groet commandeur

schreeff he he sol in 10 dagen betalinge senden, off se wollen gelt soecken dar se dat meenden to vinden. Na dese 10 dagen een maent na vpbreken vor leijden sijn de spaniers wth Maeszlant Sluijs Leidtschen Dam Voerscoten Valckenborg vnd ander plaetsen tusschen 6 vnd 7 dusent to voete vnd peerde spaniers duetschen walen tho same getogen wth Zuethollant to harlem Amsterdam dar de poerten gesloten weren, hen na vtert dar se den 8 Decembris quemen vnd sich wollen betalen. Vnder den belech van leiden hefft de grand Commandeur Bommel Gorchum Worchem dan tho vergeeffs versocht, Leerdam ouerst (den grauen van buren tobehorende) belecht vnd jngecregen. In spanien was vorhanden een Armada to water, dar de commandeur seer na hopede, dan ging niet voert. De vorsc. spanier sint den 8 decembris van Monsr hirges, Floion vnd Baldeo vor Con. rebellen verclaert vnd tho voren gegeuen vm doet tho slaen. want de spanierden wolde mit gewalt to der poerten in vp desen dach, darna weder vp den 17 decembris. Anno 1574 hefft de groet commandeur (als Doctor Adam vorsc. widers scrifft) anden prins vnd staten van hollant Zelant legaten vm van vrede tho spreecken, gesonden. vnde desen vreden hebben vnder handen gehadt E. Perenott. Jtem oeck so hebben der her Compagnij to rotterdam, johan van Matenes, her van Riuere Mr jan van Treszlongue, mit den deputeren der steden vnderhandlung muntlich gehadt. Dem kon. sijn reputation regeringe etc. to laten. Den vnderdanen hore vriheiden priuilegien statuten rechten. Den vromden natien wth dem landen to scaffen. Enen vrien versamlung vnd raetslag den jnlanschen generalen staten tho holden. Der staten van hollant vnd Zelant hebben oeck enen allerdemodigsten Supplication an Con. Mat. ouergegeuen vm de vromde natie de hoer egen nut soecken wth landen to nemen, vm rust vnde vrede

to geneten. auerst desen supplication hefft men verachtet vm dat de Hollanders Zelanders sich mit den generalen niet wollen vnderwerpen vor vertreck der vromde natie. Vnd also is der her van S. Algunde de mit Perenott den vrede vorhanden hadde vnd darup was loszlaten na hollant, vm den to driuen, is wedervm comen na gedaner beloffte so de vrede niet voertging dat he sol weder in gefengnisz comen.

Peisz to breda. Anno 1575 in februario quam vanden keiser de graff van Swartzenborg vm van beiden sijden middelar to sijn, desen vrede to bearbeiden. Dan so de prins vnd staten van hollant selant persisteerden bij den oeffeninge van religie, so is dit tho niete gegaen, dan don Loijs wol darin niet consenteren. De guuerneur van bueren gaff dat sunder stoet vnd slag ouer, de staten van hollant wolden hem deszhaluen mitten sweerde straffen, dan de prins dede hem in gefangnisz vpt casteel ter gouwe.

Bijlij stadtholder. Komende nu to den vmlanden vnsen rechten scopum. *Den 28 Aprilis anno 1575* hefft der her van Bijlij Coronel dem raet *to gronningen den sleutelen* (*de he van anfang siner inkumst* hoer affgefordert hadde) weder presenteert pro forma. Item he hefft sich bij den vmlanden oeck seer gunstig gestellet; he gaff oeck voer wo dat tusschen beiden corporen der stadt vnde den vmlanden geen vrede was to holden, ten weer dat binnen gronningen een casteel gelecht worde, vm den vprorigen gilden to bedwingen vnder gehorsamheit horer ouericheit: vnde also den stadt vnde den landen een ider in den sinen to beschermen; capterende also beider beneuolentie, vm sinen geeisscheden schattingen 20000 gulden to hebben tot vpbouwinge vant casteel: so dat etliche seer wenig jnden landen dit so vorgoet in segen dan de meesten achteden dat casteel een middel vm jnquisitie vnd Tirannie desto beter tho exerceren, wo

wol de stadt wal solcken brille van doene hadde, dan also de landen dat niet kunden verhinderen, so hebben se darin nicht consenteert vm een casteel tho maken, vnd hebben nochtans scattingen moeten geuen. Dan den 8 junij protesteerde de stadt, neemlich derck scaffer (een wijsz vnd behertz man) vnd anderen darentegen als tegen hor vriheit vnd Tractaet. Coronel leede hoer de husen vul soldaten, de seer oeuel mit der ouericheit leueden, darmit meende he hoer to een verwilligung tho dwingen. Want ener in hogen rade to brusel sede consensus etsi coactus, est tamen consensus. Vnd Coronel voer mit gewalt one consent tho, vnde demolieerde etlichen binnen poerten inder stadt, vnde mueren, vnde leet deselue na het begrepen casteel voeren, oeck allerleij materialen wth den vmlanden one derseluer consent, vp deselue plaetse voeren. Geert mepsche worde commissarius vnd vpseher des werck vm dat voert tho driuen, vnd had een croene dagelix. Jnt casteels graffte worde voert begrepen een plaetse, darmen koppen hangen brannen sol. Vp den heerpoerte worden vole verscheiden platsen van gefengniszen begrepen. De stadt clagede to houe tegen dat casteel, dan D. Viglius vnd andern weren de oren doeff. Jn dit jar den 9 Nouembris storff de seer cristliche wedefrou Anna geborene van Oldenborg grauinne to Oestfrieslant, jnden greedtzijl worde to emden begrauen, geue godt dat de kindern so vreedlich vnd cristlich regereden wo se gedaen hefft, vnd so goeden raet gebrukeden tho horen luden vnd egen besten. De prins van Orangien nam den 12 junij een seer cristliche vrouwe Charlette van Burbon, eene dochter van Montpensier, een spegel van doegeden, de bij den Pfaltzgraff to heidelbergs hoff lange was gewest.

Den 8 Augusti hebben de spanier mitten derden storm Oudewater incregen, borgers soldaten alle ver-

moert, het meestendeel der stadt verbrant. Den 12 Augusti is Scoonhouen vpgegeuen, buten schult van Monssr la Garde, een manlich wijs vnd erfaren Coronel sijnde. Jn Septembri hefft de grand commandeur doer anwisinge etlicher hollanscher verreders hem den wech wisende, bouen meninge vp een leech water, sijn armeije to voet brocht, jnden eijlanden van S. annalant, Philipslant, vnd Duuelant in Zelant Bommene innemende vnd Sijrixsee vp den 28 Septembris beleggende.

This book is due two weeks from the last date stamped below, and if not returned at or before that time a fine of five cents a day will be incurred.

COLUMBIA UNIVERSITY
0032251866

949.2 R293
Rangers
1

949.2 R293
1

MAR 23 1931

VOLUME 2

Columbia University
in the City of New York

LIBRARY

WERKEN

VAN DEN OMMELANDER EDELMAN

JOHAN RENGERS VAN TEN POST.

WERKEN

VAN DEN

OMMELANDER EDELMAN

JOHAN RENGERS VAN TEN POST,

UITGEGEVEN

DOOR

Mr. H. O. FEITH,

ARCHIVARIUS DER PROVINCIE GRONINGEN.

II.

Kronyk.

TE GRONINGEN, BIJ
A. L. SCHOLTENS.
—
1852.

949.2
R293
v.2

VAN DEN KLEINEN FRIESZLANDES, DINGEN VAN POLITIEN VND RELIGIEN.

Sectio 5 dat vijffte deel (*).

Want de saken van religie vnd politien, vnd moeijten dar wth jnden vmlanden vntstaen sunder wideren bericht niet konen verstaen worden, wth wat reden de vmlanden horen handelingen gedaen hebben, hefft men der naberlanden dingen jn vorsc. deel mede moeten anmelden, de dat veerde deel so groet maket hebben, dar de vmlansche dingen in meer deelen moeten veruatet worden. Vorhen is meermalen vanden *stadtolderman* gesecht, vnd wat de staten vnd deputeren der vmlanden tho houe clageden, offt vor den hoefftluden, so *kunden se geen sententie diffinitijff*, *noch jnhibitie* vp

(*) Met eene andere hand is hiernevens geschreven: „wat van „mij is nagelaten, referere jck mij tot omlansche Protocollen ende „Acten, om dit werck so vole corter to maken. Si quis Omlandi„cam historiam tentare quandoque voluerit contra iniurias et Zoilos „etc." (F.)

den olderman becomen, als oeck protocol vanden 2 octob. a° 73 wthwisen mach. *Van den hoefftmans* jck oeck gesecht, dese weigerden dem olderman geene mandaten
Eedt hoofft-luiden. wo vnbillick de oeck weren vnde tegen lantrechte, dar se vp gesworen sint, want bij den gelderschen tijden sworen de hoefftmans dat se rechte ordelen sollen vinden vnde rechte beredingen doen na horen besten witschap, na lantrechten, priuilegien, olde heerkumsten, vnde goede gewoenten. Also sworen se oeck bij Caroli V tijden. Oeck is bouen jnt 3 verbunt tho seen wo de
I p. 165 ad a. 1482 hoefftmans *geen iurisdictie, dan in wilcoerde* saken hebben, vnd in Appellatie breuen alleen wth tho geuen, vnd geen Appellatien verclaren mogen. Niet, desto weniger hebben se *allerleij eerste Instantien* vor sich mit horen mandaten getogen, vnde bij saken van appellatien to verclaren niet tho vreden west, de se anfenglich sich anmatet hebben, nu oeuerst oeck de eerste jnstantien: darenbouen oeck saken jnder sijluesten vnd dijckrechtern gerichten behoerende nemen se sich an. Der Richtern inden Vmlanden *broecken* (de sober genoech sint vm de lasten vnd bedeningen van hoer ampten) togen se sich an, offte verboden den buren de to betalen, vmmers hielden den bosen moetwilligen bueren den handt tho, dat se vander vmlanden richtern na behoer niet mochten executeert worden. Als de richteren jm lande partien rechts helpen wolden, schickeden de hoefftmans tegen lantrecht Jnhibition breuen, vm sulx na to laten. Alle *vercopinge bij executie*, dat is barnender keersé, horen den richteren jnden vmlanden, de nemen de hoefftmans sich an. *Den landes waruen* wollen de hoefftmans niet verschriuen, vm dat se den beropingen verclarden (*). Allerleij vnbequame vnnutte, off

(*) Hiernevens is met eene andere hand geschreven: „ende dat „elck na hoer Camer lopen sol de geen dilaije verdragen konde."
(F.)

niet behorliche personen leten se vp landtagen verschriuen. Als de richteren *jm lande straffbare lueden* gefangen hadden, schickeden se horen mandaten vm deselue ledig to laten. So wel voer hoer quam mit saicken van appellatie, vnd bij hoer geen gunst hadde, den wesen se pro forma anden landes warff, dar sijn saicke ad Calendas graecas sol verclaert worden vnde ten ende gebracht; vp een ider vormiddag als de hoefftlueden sich to rechte setteden, weren 40, 50, 60 wol 100 partien geciteert, de niet het teinde deel kunden audientie krigen; (anno 78 off 79 hijr vnder sint eens bij 1400 mandaten vp eenen dag jn den vmlanden vande kamer wthgesandt so men seede); vm geringe saken, worden partien 10, 20, 30 ja 50 mal vnd vaker mit mandaten jnder stadt verschreuen, so dat de hoefftlueden, hoer deners also wol als de hofftluden bij jdermenniglich weren, wo vromerluden wo de meer gequelt worden; de deners der hofftluden plechten wenig to doen to hebben, gingen to voete, nu seeten se in een goltberg, reeden als junckeren, hadden een hupen deners vnder sich; de Aduocaten de niet plechten tho sijn, seten oeck jnden goltberg, vnde alle gesellen hoeren hoefftmans gelijck: eens sinnes vnd handels alle vmlanschen Rechten gewoenten, jurisdictien, in eerster vnd anderde jnstantie, sijlrechten, dijckrechten, *landesdagen* tho krencken, vnder de voete to brengen, een confusie verwirrung aller desen tho maken, so dat geen luede van enige qualiteit schier weren, de hoer angeborne jurisdictien bedenen wolden. Want, in stucken van religie jnquisitie verfolginge, confiscatien, weren hoere mandaten bereit sunder enig nadencken der vmlanden lueden vnd rechten. Dese dingen hebben se wenig vnder den h. van gelre, meer vnder keiser Karle (wiens lutenant Mr. Marten van Heerden een man van geleertheit vnd justitie, vm had he niet stedes mit hoer wolde,

vgl. I p. 165.

hebben se eens ter stadt wth iacht mit gefaer sijns lijues) int werck gestellt, vnder Jan de Klepsche (een goet medehulper in desen) dat vuer so groet gemaket, dat de pott hefft moeten ouerlopen: *vnd de Vmlanden sich beratslaget hebben vm dat verbunt* (dar se alles vp funderden, wat men slueten mocht als de haspel vp den brij-pott) *vp to seggen.* Se bedachten, dat de Vmlanden mitter stadt buten hoer vmlanden liggende, niet gemeens hebben gehadt vor den verbunden; vnd dat de verbunden gemaket weren tho beholdinge des lants, dat de landen nu een goeden beschermher hadden, vnd dat de van Groningen wth den verbunden so vole inconuenienten erdichtegen, darin de vnuerstendigen richteren hoer fauoriseerden. Se segen dat vole articulen der verbunden bouen verhaelt, nu to niete gegaen weren, dat de anderen *vanden groningers niet geholden* worden, dan alles entweldigen, vnd sich hern der vmlanden persuadeerden doer den verbunde, alles wthdruckelich tegen den inholt der verbunden. De vmlanden betrachteden alle hoer erbedingen der stadt gedaen, so in vrunschap vole dingen to willen thostaen, alse oeck vm vor vnpartijgen na recht gesleten to worden, vergeues gewest, vnd geen van beiden to verhopen sijn. De *Con. Mat. wolde oeck rechts* niet helpen, dan vunde receszen, *prouisionael*, vnd alles to der vmlanden wtersten *verderff*, blijkende bij vmlanschen handelingen vnd protocollen. Vm nochtans niet tho beginnen tho schaden vnd schanden der vmlanden, hebben de vanden Vmlanden *versceiden consultatien durch* den heren sijndicum vnd anderen, bij hogen furnemen gelerden lueden vnd raden genomen hebben, dat de vmlanden na jnholt des verbunts tselue alsnoch mogen vpseggen: Dewijlen dan nu de stadt in so een qualiteit was, dat se na hoer olde wise geen moert, geen vmsmijten van edelluden husen, off anders dorsten anrichten, so was de tijt oeck

Bundt ad 1482.

bequaem. *Vnd hebben den saicke mitten heren van bijlij, Con. Mat. stadtholder in gronningen vmlanden vnd westfrieslant, de saicke communiceert* (de een verstandig billick her was, wthgenomen dingen van religie vnd gelijken) welcker na goede instructie den saicke recht beuonden vnd belouet hefft den handt daran to holden van Con. Mat. wegen. Anno 1576 den 17 januarij vp enen gemenen landag binnen gronningen jnt minrebroder closter de staten der vmlanden verschreuen vnd versammelt in groten getal vnd eendracht sint geresolueert, vnde na inholt des verbundes a° 1482, mit Acta vnd Zegelen van vredewolt, langewolt, hunsinge lant, Fiwelingelant vpgesecht hebben, alse mit een Zegel wth ider hoefftmans deners quartier, darmit dat verbunt vntsegelt vnde de vmlanden jm verbunde genoemt vandelsuen gants gefriet sint. Nochtans hebben sich de vmlanden een jar vntholden vande exercitie horer vrijeheiden vnd anders, den se vorden verbunden gehatt hebben. De van gronningen weren mit besettinge verheert, doch so leten sich etlich al verlueden, dat der Edellueden huser inden vmlanden tho hoich stunden, hadden gerne des landes verderff angerichtet, wen de besettinge dat niet had verhindert. Wat desen gefolcht seet anno 77 naestfolgende. Ouerst mit vpseggent des verbunts hebben de vmlanden alle vriessche (dat is natuerliche) vriheit aller copenscappen vnd handelingen.

Verbont op te seggen.

Forme van vpseggen.

Angaende der vmlanschen rechten orsprung, is wth historien to seen, dat dese Fresen, wo oeck andern, bij olden tijden slechte lueden gewest, mit wenig off geenen beschreuene rechten, dan mit naturlichen rechten vnde gewoenten geregeert, want vor dat se den Cristliche religie hebben angenomen, hebben se van geen heren off Coningen enige wetten vntfangen, dan als se Cristen geworden so hebben de gants Frien Fresen, landen vnd lueden horen Rechten, gewonten, Gerichten ordi-

Origo iuris.

neert vnd verbetert bij Caroli magni tijden, vnd darna jn vpstallesboems bijeenkumsten, vnd anders in een jder lant der Frieslanden hoeren geestlichen vnd weltlichen wetten ordningen angestellet, vnd hebben nu beschreuene lantrechten 1. de aller Fresen gemeen sint, offt 2. den de vmlanden vnder sich statueert vnd verwilcoert hebben. De eersten sint de rechten to vpstallesboem, De koeren, De 24 lantrechten, De kesten, Van erffniszen etliche puncten, Van broecken, Van seenth off geestlichen rechten 36 articulen. De andern sint Wilcoren van vrewolt langewolt, hunsinge, jtem Fiwelinge landen etc. Dijckrechten Sijlrechten, Prouestien breuen, Ordelen vnd constitutien der landes waruen vnd een nie concipieert lantrecht dat noch niet is ingefuert. De vmlanden hebben oeck hore besundere gewoenten.

Diuisio jurium Omlandicorum.

Iudicia.

!Dat van 1601!

De gerichten sint stedes gewest vrij in vnd wth to gaen, een jdern open, vnde dar een ider mag spreken antworden vor sich off vor een ander. Vanden Regeringe vnd ouericheit der vmlanden is tom deel bouen gesecht, wo den Redjern vnd grietmans merum et mixtum imperium na lantrechte to kumt. De Fresen, eer de heren gehatt hebben, plegen mit hoer egen luden to krigen. Vnde de langrichters de oeck ouerrichters genoemt worden, vnd greetmans weren duces belli ouer horen vnderdanen, vnd wo wal dat nu tho niete is langen tijt gewest, nochtans boren de langrichteren in Fiwelinge horen broecken den helffte van vechtlicken saken, doetdelen, misdaden. Dese plegen volden verbunden den appellation breuen wth to geuen etc. De potestaet was quasi Dictator omnium. De vmlansche ouericheit sint all de angeborne jurisdictien hebben van older her, de oeck ter gelegenheit horen jurisdictien andern committeren. Fiscus, procurator fisci, confiscatio sint tot vp des h. van Alua tijt vnërhoert. Alle appellation saicken horen an jnlanschen vmlandisschen

Magistratus qui pace belloque fuerunt ordinarij.

Delegati.

Appellationes.

ouericheiden vor den verbunden. Wo de vmlanschen vresen horen tochten an vianden gedaen hebben, sint oeck dat 4. 7. 11. vnd 12 articel des verbunts jnholdende. Vanden Sijluesten vnd hoer regeringe vnd Rechten is oeck etwas bouen gesecht darmit hijr genoech, dan is widers in hoer rechten vnd scrifften to seen.

De re militari.

Anno 1576 den 12 Februarij hefft de prince den sterckte van Crimpen jngenomen. Den 5 Martij storff Don Loijs de guuerneur an den pest, vnde de Con. Mat. stellede het guuernement der landen an den raet van state. Jn Maij wort Zuricksee den spaniers doer hungers noet alsment niet kund vntsetten, vpgegeuen, de stadt most geuen 100000 guldens. De spanier hebben bruesel wil innemen vnd sich darwth betalen, dan de bruselers quemen sollichs voer, so dat se in Aelst sint gelaten in julio sunder tegenstandt, dan hebben aldar gants viantlichen geleeuet. Den 20 Aprilis hebben Coronel off stadtholder bijlij vnd hoefftmans mandaten gesonden, vm hoer bueren vp geweer to setten, to monsteren, bij den dijken to waken, vuertekenen veerdig to holden, bij dage vnd nachte. Den Papisten beginde in den nederlande de spansche regeringe vnde Tirannie to verdreten, vnd besorchden sich dar vor doer den nederlanden. Bartelt entens is den 12 Maij vanden eilanden mit 600 mans to Oestmahorn vpgecomen krijgsfortuin tho versoecken, vnd hefft in ener nacht mit sijn soldaten, sunder ander grauers, so een schans vp geworpen, dat bijlij de stadtholder van westfrieslant vmlanden, drent vnd grouningen mit alle sijn macht hem dar niet wth kunde driuen, he hielde den 4 weecken, doch bij gebreck van geldt most he den verlaten: Bijlij belede hem voert mit macht van soldaten, vnd bueren, van groff geschutt wth westerlant, vnd vorderde oeck bueren wth dem vmlanden, vnd beual den bueren geweer in den vmlanden vm de tegen entens to gebruicken.

Don Loijs doet.

Bart. entens to ostmahorn.

Na den doet van Don lois vorsc., als de spanier seer moetwillig weren vnd allen lueden viant worden, hefft Bijlij, gewaldig ant huesz to gronningen gearbeidet, dat he dat na der stadtsijde moeth veerdig hebben, leet allerleij steen wth den Dam, vanden tichelwercken halen, dwang allen steenmetzeleren daran to arbeiden, den vmlanden vm mede to grauen he maeckede hutten vpt casteel, bracht darup geschutt, amonitien, puluer (want he geruchte ging dat Arenberchs soen sol substitueert worden in sijn plaetse) he eschede den vmlanden off dat deselven solden dusent 1000 gulden ther weecke geuen (to den casteel sol dit sunder twijuel ten ewigen dagen gewest hebben) also wolde he sich mit gelt vnd vesten verseen, seende dat sijn regeringe odioes was bij den raet van state so wal als binnen sijn gouuernement, want doer dingen de sich geboerden, vnd doer vole schriuen vnde gedruckede boecksken vnd vermaningen vanden genen de men geus achtet sint den lueden dorch gotts genade de ogen geopent. Den *4 Septembris a° 76* als de raet van staten binnen brusel vergadert was int hoff, sijn de heren, van Hese capitein van brusel, ende Glimes mit de gemeenten hulpe gecomen vnd hebben angetastet, etlichen suspecten vnde den spanschen thogedanen heren, Den grauen van Mansfelt, van barlamont, den Raetsher Asseviele, den Secretarien Berlij vnd Scharenberg: vnde hebben een openlicke justificatie van desen in druck laten wth gaen, vermeldende aller spanier handel vnd intentien vnd wo se bruessel in roeff vnd brant hadden willen steecken, vnd aelst jammerlich getracteert, oeck na mechelen vnd Antuerpen getrachtet, hoer officieers affgesett, sich tho samen in der misse gesworen vnd conspireert hadden, vnde dat de staten van brabant derhaluen ditselue vnd meer anstaende elenden, dem Raet van state hebben geclaecht vnd getoent de acten vande

Hern to brusel gefangen.

rebellie vnd hostiliteit der spanieren. Dewelcke den spaniers vianden vnd rebellen van sijn Mat. vnde van den landen hebben verclaert, vnde dat se darvor geholden vnde getracteert sollen worden, verbedende enen jderen hoer enig victualie amonitie van oirloge off assistentie to geuen, bij pene als rebellen gestrafft to worden, consenterende den staten van brabant anneminge van volck van oirloge, tot dienst siner Mat. defensie der landen vnd vndersaten tegen den rebelligen soldaten. Dán in platse van dese straffe vnde publicatie deser placate off edicten, hebben de raet van state offt enige van den, den spaniern goede gunst to gedragen, oicklukende vnd heemlich verstant mitten seluen holdende, vnd datmen deselven sol betalen, mit hoer verdragen, vnd pardoen geuen vant feijt van Aelst. Vnde sollen practiseert hebben dat de rebelle spanier sollen comen vor bruessel vm to beletten het annemen van volck tegen den spanschen rebellen, vnde vm to hebben vnd annemen meer volx to defensie der rebelligen spaniers. etc. hijr to to lang alles to verhalen. Na deser apprehensie scrift Doctor Adam, hebben enige personen wth den name vanden staten van brabant gebeden den hertig van Aniou vm hoer luden saicke antonemen, in bewaringe tegen den Tirannie der Spaniers, dien he angeveerdet vnd sich hefft gereet maket to oirloge, in meninge hoer luden to helpen. De staten van brabant hebben an den anderen nederlanschen prouincien vm sich hoer bij to foegen tegen den rebellen spaniers vnd vromden krijgsfolck wth den landen tho verdriuen. De van hennegou doer raet van Rennenborg vnd Fresin hebben sich eerst bij hoer gefoeget: desen sint gefolget Vlandern Rijsel Dunaij Artois vnd anderen.

Anjou angesocht.

Den 23 Septembris anno 76 is dit voergeroerte placaet tegen den spaniers openlich gepubliceert wth Con. Mat. name tegen den rebellen spaniers vnd hoer com-

plicen, darin nu ten ander male verclarende deselue
to sijn vianden van sijn Mat., vnde der landen Brabant
vnd ouermaze, beuelende denselue darvor to holden
vnde to tracteren an lijff vnd goet, vnde dat de van
Brabant vnd ouermaze sich mit wapenen dartegens ver-
seen, vnde dat de officieers in allen plaetsen particulare
monsteringen doen solen, vnde den registeren daraff
een dubbelt ouer to senden, vnde dat men alst noet
is klockenslach vnd trummelslach sal doen: vnde den
rebellen genen gunst noch assistentie to doen. Gelijke
placaten sint na vlander hollant gelderlant Mechelen
Zelant vter vrieslant etc. gesonden. Vp desen dag is
oeck een placaet publiceert tegen jeronimo roda de
't casteel to Antuerpen ingenomen, des Con. Mat. segel
contrafeitet vnd misbruiket hadde. De duitschen de
Spanier tirannij in Mastricht. Mastricht in hadden, leten daer etliche spaniers in,
dain geplundert vnd na hoer costuime gehandelt hebben.
Tusschen den 6 vnd 7 octobris is vorsc. Bisschop Johan
Knijffs bisscops doet. Knijff to gronningen in den peste gestoruen des nachts
in sijn hoff to gronningen dar de Fratermoncken vor-
hen woneden: sijn aduijs was bij sijn leuent Confortare
vp sijn kisten kasten vnd anders, he was een nouwe
man, de sieck vm gelt was, vnd was in sijn doetbedde
seer bemoeijet mit den 4000 daler, dat de van awert
hem de niet betalen wolden, daruan he nu to houe goet
bescheet hadde gekregen, he was vruntlich, mocht
geen andragers lijden, niet bloetdorstig, kerede alle
dingen ten besten. Coronel wol eens eenen groten antal
vm suspicie van religie apprehendeert hebben, dat he
mit aller macht hefft verbeden.

Bijlij eisschet des weex 1000 gl. *Vndat de vmlanschen staten dem Coronel de vorsc. 1000 gl. weeckelicks weigerden hefft Bijlij* den furneme-
sten mit spanischen rutern de husen vul gelecht vnd
seer gevexeert. So dat de staten der vmlanden doer
den Ed. Johan de mepsche vp den ham (de so groten

lieffhebber des vaderlants, als de lutenant Mepsche een
viant is) vnde der hern Sindicum Verrutium enen vro-
men driuenden vnd behertzten man etc. tho houe vor den
Raet van staten sich beclaget hebben ouer hem: vnde
derhaluen hefft Bijlij Mepschen vrou in sijn affwesent
dermaten gequellet vnd bescadiget (mede doer lutenant
mepschen ingeeuent) als genen jnden vmlanden gescheen
is: de nochtans alle eendrachtig meer scattinge to geuen
affsloegen, vnde dem Bijlij seden had he commiszie so
mocht he alles hen nemen. So dat *de raet* van state a. 1576.
den 5 Augusti a° 76 an bijlij schreeff, dat de deputeren
der vmlanden geclaget vande grote vnde vnreedliche
beswaringen, schinderien quellingen ende gewalden
sampt anderen affgriselicken dingen de welcke de twe
beiden (insunderheit int huesz van den enen deputeren)
bedriuen, begeren derhaluen, vnd gebeden oeck mit
denselue expressen brieff van wegen Con. Mat. dat de
vorsc. compaignien van ener stundt buten den vmlanden
gelogiert worden den tijt van 6 wecken off 2 maen-
den, tot dat anders darin geordineert worde. *Belan-
gende wider versoeck der vmlanschen gesanten bij den raet
van state is dese brieff gesc. Monsz r de bijlij vns is
geremonstreert* van wegen der vmlanden, ho dat de bo-
uen memorie van menschen gehadt hebben, seeckeren
getal van deputeren ende anderen officieren gecoren
vnde geëdiget tot de beschermínge vnd vnderholdinge
van alle gerechtigheiden priuilegien ende vsantien des
vorsc. lants, ende dat deselue wth crachte van horen
eedt geholden vnd vpgericht sijn, vm alle saken vnd
geschefften der vmlanden de enichsins mogen to dragen
te gaen verhandelen vnde driuen, tsij to houe offte
bijden guuerneur dar to lande offt vp andere plaetsen
daert van noden sijn sal. Ende ho wal behoerde dat
deselue dat mochten doen vrij vnd vnbehindert sunder
enig letsel perikel off scade van lijff vnd goet, dat gij

plicen, darin nu ten ander male verclarende deselven to sijn vianden van sijn Mat., vnde der landen Brabant vnd ouermaze, beuelende denselven darvor to holden vnde to tracteren an lijff vnd goet, vnde dat de van Brabant vnd ouermaze sich mit wapenen dartegens verseen, vnde dat de officieers in allen plaetsen particulare monsteringen doen solen, vnde den registeren daraff een dubbelt ouer to senden, vnde dat men alst noet is klockenslach vnd trummelslach sal doen: vnde den rebellen genen gunst noch assistentie to doen. Gelijke placaten sint na vlander hollant gelderlant Mechelen Zelant vter vrieslant etc. gesonden. Vp desen dag is ock een placaet publiceert tegen jeronimo roda de 't casteel to Antuerpen ingenomen, des Con. Mat. segel contrafeitet vnd misbruiket hadde. De duitschen de Mastricht in hadden, leten daer etliche spaniers in, dain geplundert vnd na hoer costuime gehandelt hebben. Tusschen den 6 vnd 7 octobris is vorsc. Bisschop Johan Knijff to gronningen in den peste gestoruen des nachts in sijn hoff to gronningen dar de Fratermoncken vorhen woneden: sijn aduijs was bij sijn leuent Confortare vp sijn kisten kasten vnd anders, he was een nouwe man, de sieck vm gelt was, vnd was in sijn doetbedde seer bemoeijet mit den 4000 daler, dat de van awert hem de niet betalen wolden, daruan he nu to houe goet bescheet hadde gekregen, he was vruntlich, mocht geen andragers lijden, niet bloetdorstig, kerede alle dingen ten besten. Coronel wol eens eenen groten antal vm suspicie van religie apprehendeert hebben, dat he mit aller macht hefft verbeden.

Spanier tirannij in Mastricht.

Knijffs bisscops doet.

Bijlij eisschet des weex 1000 gl.

Vmdat de vmlanschen staten dem Coronel de vorsc. 1000 gl. weeckelicks weigerden hefft Bijlij den furnemesten mit spanischen rutern de husen vul gelecht vnd seer gevexeert. So dat de staten der vmlanden doer den Ed. Johan de mepsche vp den ham (de so groten

lieffhebber des vaderlants, als de lutenant Mepsche een viant is) vnde der hern Sindicum Verrutium enen vromen driuenden vnd behertzten man etc. tho houe vor den Raet van staten sich beclaget hebben ouer hem: vnde derhaluen hefft Bijlij Mepschen vrou in sijn affwesent dermaten gequellet vnd bescadiget (mede doer lutenant mepschen ingeeuent) als genen jnden vmlanden gescheen is: de nochtans alle eendrachtig meer scattinge to geuen affsloegen, vnde dem Bijlij seden had he commiszie so mocht he alles hen nemen. So dat *de raet* van state *den 5 Augusti a° 76* an bijlij schreeff, dat de deputeren der vmlanden geclaget vande grote vnde vnreedliche beswaringen, schinderien quellingen ende gewalden sampt anderen affgriselicken dingen de welcke de twe beiden (insunderheit int huesz van den enen deputeren) bedriuen, begeren derhaluen, vnd gebeden oeck mit denselven expressen brieff van wegen Con. Mat. dat de vorsc. compaignien van ener stundt buten den vmlanden gelogiert worden den tijt van 6 wecken off 2 maenden, tot dat anders darin geordineert worde. *Belangende wider versoeck der vmlanschen gesanten bij den raet van state is dese brieff gesc. Monsr de bijlij vns is geremonstreert* van wegen der vmlanden, ho dat de bouen memorie van menschen gehadt hebben, seeckeren getal van deputeren ende anderen officieren gecoren vnde geëdiget tot de beschermínge vnd vnderholdinge van alle gerechtigheiden priuilegien ende vsantien des vorsc. lants, ende dat deselue wth crachte van horen eedt geholden vnd vpgericht sijn, vm alle saken vnd geschefften der vmlanden de enichsins mogen to dragen te gaen verhandelen vnde driuen, tsij to houe offte bijden guuerneur dar to lande offt vp andere plaetsen daert van noden sijn sal. Ende ho wal behoerde dat deselue dat mochten doen vrij vnd vnbehindert sunder enig letsel perikel off scade van lijff vnd goet, dat gij

a. 1576.

nochtans vp versceiden tijden, enigen van hun gedeputeerden, de van wegen der staten an w enige remonstrantien sullen doen, seer rigoreuselick vnde mit druwingen getracteert, ende oeck mit soldaten vnd andere lasten beswaert sullen hebben, ende insonderheit mede, dat gij tselue nu binnen korten tijt heruerts, an enigen deputeeren de nu alhier sijn vm den noet des lants to remonstreren, solden gedaen hebben. Twelck se seggen to wesen tegens recht vnd reden, vnde bidden darum dat hijrin mocht verseen worden als gij breder sult seen doer den request hijrbij gefoeget. Dewelck wij befindende redelick to sijn, ende gemerckt de intentie vnd meninge van sijn Mat. is, dat sijn vndersaten mit alle soeticheit getracteert worden, *insunderheit de vanden vmlanden, de welcke sich goetwilliglich hebben begeuen vnder de gehorsamheit vnd bescherminge van wijlen Keiser Carle hochlofflichr gedachtẽ.* So hebben wij niet konen laten desen brieff an w to doen affverdigen ten ende gij w conformerende off schickende na den vorsc. wille van sijn Mat., nu vordan den deputeren vnd officieren der vmlanden naemlich den Sijndicum Rentmester vnd Secretarium int exerceren van hore lasten vnd bedeningen, tractiert mit alle reeden vnd billicheit, sunder deseluige to beswaren, off to te laten datse beswart worden an hore personen off goederen meer als ander vndersaten van sijne Mat. in den vorsc. vmlanden. Doende voerts hijrin deergestalt dat de supplianten geen oirsake en mogen hebben, vm herwerts wedertocomen clagen. Hijrmit etc. van brusel den *6 Augusti 1576* vnde was gescr. De *vanden raet van state gecommitteert bij sijne Mat.* tot het general guuernement vanden nederlanden. Vndertekent Bertij. Mit desen was bijlij vertorent vnd had enen elend vnd moert in gron. vnd sunderling in den vmlanden na exempel van Antuerpen besloten vm alles mit tirannij to sinen wille vnd vor-

nemen tho brengen; meende als sijn soldaten hem tru weren dat hem sol nemant konen wederstaen. Den 19 octobris is *Franciscus stella* wth commiszie der staten gesonden an etlichen steden vnd landen, vnd oeck to gronningen vm Bijlij andermal to houe to eesschen, vnd sijn voergeuen bijder stadt gron. vnd vmlanden to doen. *Bijlij hielt den staten vor rebellen* van den Con. vnd hefft Fr. stellam vor een vprorer gefangen iamerlich pijniget vm dat he sijn legatie (denende vm de pacificatie van gent to effectueren) niet solde mogen doen. De van den vmlanden hebben ouerst Jan Rengers to hellem na deuenter gesonden vm sijn legatie to vernemen, dewelck was vm vnsen legaten vp de pacificatie to senden, vnde der stichschen meninge to verstaen: so dat bijlij rengers vorsc. wolde gefangen nomen hebben had he hem in gronningen konen becomen. Vm sijn banden vast tho maken wol bijlij sijn soldaten sich mit enen nijen eedt verbinden, want he merkede dat se oeck na vrede, affrekeninge vnd betalinge der generale staten hopeden. Se hadden doer wenig leningen 15 off 20 st. ter weke, vole stroppecorden, strengen regiment van bijlij tot hem groten affkeringe, derhaluen de soldaten in ther aë vnd s. wolbrichs kercke versamlet sloegen den nien eedt aff, seden se hadden enen eedt gedaen, vole beeerden pasboerten, Coronel bijlij scholde hoer vor rebellen vor Luterisschen vnd was boesz.

Den 25 Octobris is wthgegaen het eerst placaet van vpsettinge der munten. Den 4 Nouembris als de ander spaniers sich voegeden bij den to aelst, vnd na Lier oeck hadden practiseert, sint se doer het Casteel in Antuerpen gecomen, vnde hebben den rijcksten coepstadt van Europa geplundert, vole dusent menschen so wal vrouwen als mans doetslande, dat seer vnsprekelicke costliche stadt huesz mit volen andern den cost-

lichsten straten an brant gestoken, vnd vntallicke grulicke dingen bedreuen, so dat de moert to parijs hijr bij niet was tho verlijken. vnd als Dragon de captein vpt huesz sach dat het water van bloet roet was befal he wijff vnde kindern to versconen, dan den andern al vm to brengen: dan de rasende honden hebben euenwal hoer wille gedaen mit doeden vnde verkrachten. Vole vrouwen hebben sich vnd kinder verdroncken vm vor den spanier to vntcomen 9000 vermoerdeden sint begrauen. Inder stadt legen etlich heren mit enig krijgsfolck vnd 800 peerden, dar van Havre vnd Champigni vntlopen, der graff van Oberstein mit sijn peerdt in den grafft verdronken, Egmont vnd Monszr Capris vanden spaniern vpt Casteel gefangen sint.

Peis van Gendt.

Den 8 Nouembris hebben de voer vergaderden vijfftijn Nederlanschen prouincien mitten van hollant vnd Selant binnen Gendt den pacificatie gemaket als volget.

a. 1576.

Philips bijder Gratien godts Kon. van Castilien van leon etc. hertog van brabant etc. allen den genen de desen jegenwoerdigen solen seen Saluit. Also de generale staten binnen deser vnser stadt van brussel vergadert wesende angegeuen vnde vertoent hebben vnsen seer leuen vnde getrouwen den luden van vnsen rade van state bij vns gecommitteert totten guuernemente general van dese vnse erffnederlanden, ho dat tusschen den Commissarien vande prelaten Edlen steden vnd leden van brabant, vlandern artois henegou valencijn rijsel Dunaij end Orchies Namen Dornick Doernesij Vtrecht vnd Mechelen, representerende den staten van denseluen landen. Ende des princen van Orangien, staten vnd steden van hollant Zelant ende hoer geassocieerde ouer beiden sijden respectiuelick gedeputeert, seeckere Tractaet van pacificatie vpgericht vnd gemaeckt is, hebben deselven versocht darvan to willen doen expedieren opene breuen vnder vnsen titel vnd Segel mit

insertie vande vulmachten der vorsc. commissarien ende oeck mit clausule dat alle vndersaten vande landen in de vorsc. pacificatie off vredehandel begrepen geholden solen wesen deselven punctuelicken to vnderholden. Ende voirts den Guuerners, presidenten, raden, ende wetholdern van vnse vorc. landen lasten vnde beuelen, deselue pacificatie te doen publiceren, van welcken Tractaet het jnholden van woerde tot woerde hijrna volcht, mitten vulmachten vorsc.

Allen den genen de dese tegenwordige letteren solen seen offt horen lesen Saluit. Also de landen van hertwertouer, den lestleden 9 off 10 jarn doer inlansche oirlogen, houerdige vnd rigoreuse regeringen, moetwillicheit, vnd andere vngeregeltheiden vanden spaniaerden, ende hore adlrerenten gefallen sijn in grote miserie end elendigheit, ende dat vm dartegens the verseen, ende to doen cesseren, alle vordere trublen oppressien end armoeden vanden vorsc. landen, bij middel van een vaste vrede vnd pacificatie, hebben jnden maent van Februario int jar 1574 gecommitteert vnd vergadert west tot breda Commiszarien van sijne Mat., ende vanden heren Prince van orangien staten van hollant, Zelant vnd hore geassocieerden, bij dewelcke geproponiert sijn gewest diuerse middelen vnde praesentatien denende grotelix tot vorderinge vande vorsc. pacificatie, so en is nochtans darup niet gevolcht de verhoepte vruchtbarheit, maer ter contrarie gedurende de hope van vertroestinge ende middelen van goedertirenheit van sijnder Mat. hebben de vorsc. spaiaerts hem dagelix vervordert den armen vndersaten to ouervallen verderuen vnd in ewiger slauernie to brengen, heren vnd steden to druwen, vnde de viantlich in tho nemen rouen vnd brannen; dardoer se bij den gecommitteerden verclaert sijn gewest, vianden van sijne Mat. ende vande gemeene walfart. De staten van herwertsouer mit consent vanden vorsc. gecommitteerden

gedrungen sijn gewest, den wapenen to nemen vnde darbeneffens vm vordere vnde den ewigen verderffnisse to verhoeden, vnde dat de jngesetenen van allen desen nederlanden in een vaste vreede vnd accort verenicht wesende, tsamenlich solden doen vertrecken den vorsc. spaniern vnd horen anhangeren, lantschenders, ende de wederom to stellen int gebruick van horen olden rechten priuilegien costumen ende vriheiden, mits welcke neringe vnde walfart jndeselue wederom solde mogen keren. So ist, dat bij voergande aggreatie vanden vorsc. heren gecommitteert tot den guuernamente vanden landen, volgende den vredehandel tot breda begint ter eren godts ende ten dienste van sijne Mat. tusschen den prelaten Edelen, steden vnde leden van brabant vlandern Artois henegou, valencien, Lisle, Douaij end Orchies, Namen Dornick Doernesij, Vtrecht vnde Mechelen, representerende den staten vanden seluen landen, ende den here prince van Orangien, staten van hollant Zelant vnde hoer geassocieerden doer Commiszarien ouer beiden sijden respectiuelick gedeputeert. To weten den Eerw. here her Johan van der Linden abt van S. geertruet to louen, here gislain abt to S. peter to gendt, her Matteus abt van S. gislain gecoren bisscop to Atrecht, heer Johan de Mol heer van Oetingen, heer Francois van Haelwijn, here van Sweuegem guuerneur vnd capitein van Oudenaerde, ende Commissarijs van Vernijnge vande wetten in Flanderen, her Caerl van baure, here van Fresin ridders, her Elbertus Leoninus Doctor vnd professor binnen Louen, Mester pieter de beuere raet vns heren des Con. in sinen rade van vlanderen, ende here quintin du prietz erste vanden Schepenen to bargen in henegou, mit Jan de pennants oeck raet vnd mester van siner Mat. rekenkamer in brabant, heuren Erw. Secretarijs van wegen der veer benoemden staten van brabant vlandern Artois hennegou etc.

End her Philips van Marnix her van Sunt Aldegonde, Arnold van Dorp, here van Teemsche, Willem van Zuilen van Nijvelt, here van heexaertberge schiltknapen, her Adriaen vander mijle Doctor vnd raet van sijn Ex^ce^, ende in den Raet prouinciael van hollant Mest^r^ Cornelies de Coning licentiaet inden rechten, vnde mederaet neffens bij sijn Ex^ce^, Mester Paulus Buijs aduocaet vanden landen van hollant, Mest^r^ peter de rijcke balliu van vlissingen, Antonijs vander Sickele raet van Selant end Andreas de jonge borgemester van middelborg van wegen des vornoemden hern prince staten van hollant Zelant vnd geassocieerden, na wthwisen van hoer commissien int ende van desen geinsereert, dit tegenwordig Tractaet vpgericht vnd gemaket is. Beslutende tusschen de vorsc. partien vnd landen een eewige vaste vrede verbont, vnd enicheit vnder de vorwerden ende conditien hiernafolgende. 1. Eerst dat alle offensien iniurien misdaden vnd beschadigingen gescheet ter saken vande trublen, tusschen den ingesetenen vande prouintien, de in dit tegenwoerdig Tractaet gecomprehendeert sint, so waer offt in wat manneren dattet sij, sullen vergeuen, vergeten ende geholden sijn als niet gescheet, so dat ter orsaken van dien to genen tijde mentie gemaeckt, offt jemant angesproken sal mogen worden. 2. Dienvolgende belouen de voernoemde staten van Brabant Flandern Artois henegou etc. mitsgaders mijnen her prince, staten van hollant vnd Zelant mit hoer geassocieerde vngeueinsdelick vnd in goeder trouwen, van nu voerdan to vnderholden, vnde vnder den jngesetenen vanden landen to doen vnderholden, eene vaste vnd vnuerbreeckelicke vrunscap ende vrede, ende in solcker voegen elck den anderen tot allen tijden, ende in alle occurrentien bij to staen, mit raet vnde daet, goet vnde bloet, ende insonderheit vm wth de landen to verdriuen, ende dar buten to holden de

spansche soldaten, ende andere wthheimschen vnd vromden, gepoocht hebbende buten wege van recht, den heren vnd Edelen dat leuen to benemen, den rijckdom vanden landen sich to appliceren, ende de gemeente voerts in ewige slauernie to brengen vnd holden: To denwelcken, vnd allen anders to furneren, wes nodich wort ter resistentie vanden genen, de hierinne mitter daet solden willen contrarieren, de vorgenoemde buntgenoten vnd geallieerden oeck belouen, hem gereet vnde wilferdig to laten vinden to allen noetlicken vnd reedlichen contributien vnd impositien. 3. Darenbouen is geaccordeert dat terstont na het vertreck vanden Spaniers end horen adherenten als alle saken in ruste vnd versekertheit solen sijn, solen beide de partien geholden sijn, to procureren vnde beneerstigen, den Conuocatie end vergaderinge vanden generale staten in formen vnd manneren als gescheet is, ten tijde als wijlen hochlofflicker memorien keiser Carl den vpdracht vnde transport dede van dese erffnederlanden in handen van de Con. Mat. vnsen genadigsten here, vm to stellen ordene in allen saken vande landen int general ende particulier, so wal angaende het feit ende exercitie van religie in hollant Zelant bommel ende geassocieerde plaetsen, restitutie van sterckten attillerien sceepen, vnde andere saken den Coninck tobehorende, gedurende de vorsc. trublen bij de van hollant end Zelant genomen als andersins so ten denste van siner Mat. waluart ende vnie vanden landen, men sal beuinden to behoren, warin noch van den een noch vanden ander sijde, enig tegenseggen off belett, dilaij noch wthstel en sal mogen gedaen worden, niet meer ten vpseen van de ordinantien wthspraken vnd resolutien, de aldar solen gescheden ende gegeuen worden, dan inde executie vandien hodanich de solden mogen wesen, warinne beide de partien hem gantzlich vnde ter goeder trouwen submitteren.

4. Dat van nu voerdan de inwoneren ende vndersaten van de een vnd ander sijde, van wat landen van herwertsouer offte van wat state qualiteit off conditie he sij, ouer al solen mogen hanteren gaen ende keren, wonen ende traffiqueren, coepmans wise ende andersins, in alle vridom ende versekerheit. Waluerstaende dat niet georlofft off togelaten sal sijn de van hollant Zelant offt andere van wat landen conditien ende qualiteit dat he sij, iet to attenteren herwertsouer buten de vorsc. landen van hollant, Zelant end geassocieerden platsen tegens de gemeine ruste vnd vrede, sunderlinge tegens de Catolijke Romsche religie end exercitie van dien to iniurieren irriteren mit woerden off mit wercken noch mit gelijke acten to scandaliseren vp pena van gestrafft to worden als perturbateurs vande gemeine ruste andern ten exempel. 5. Ende vp dat midler tijt nemant lichtlick ensta tot enigen begrijpe captie off perikel sullen alle placaten hijr vortijts gemaeckt vnd gepubliceert vpt stuck vande heresie, mitsgaders de criminele ordinantien bij den H. van Alba gemaeckt, ende 't vervolch vnd executie vandien, gesuspendeert worden, tot dat bij de generale staten anders darup geordineert sij. Waluerstaende datter geen scandale gebore in mannere vorsc. 6. Dat mijnher de Prince sal bliuen Admirael general vanden Zee, ende stadtholder van sijne Mat. van hollant Zelant bommel ende ander geassocieerde plaetsen. Vm in alles te gebeden so deselue jegenwordiglich doet, metten seluen justitieren officieren vnd magistraten. Sunder enige veranderinge off innouatie, ten sij bij sinen consente vnd wille. Ende dat ouer de steden vnd plaetsen de sijne Excie nu ter tijt is holdende, totdat bij de generale staten, na dat vertreck vanden spaniern anders geordineert sij. 7. Maer belangende de steden vnd plaetsen begrepen vnder de commissie vande Con. Mat. bij hem vntfangen,

de jegenwoirdiglick vnder het gebeet ende gehorsamheit van sijn Exce niet en staen, sal dit punct gescortet bliuen, ther tijt vnde wijle deselue steden vnd plaetsen hem mit den anderen staten gevueget hebbende tot dese vnie vnd accort, sijn Exce hem lueden sal gegeuen hebben tot satisfactie, vp de puncten darinne se lueden hem sollen vinden geinteresseert, vnder sijn guuernement, het sij ten vpseen vande exercitie vande Religie, off anderzins, vp dat de prouintien niet gedemembreert en worden, ende vm alle twist ende twedracht te schouwen. 8. Ende en solen midler tijt geen placaten, mandamenten prouisien noch exploicten plaetse hebben, inden vorsc. landen vnd steden bij den vorsc. her prince geregiert, dan de geene de bij sijn Exce off bijden raden magistraten offt officieers, aldaer geapprobeert off gedecerneert, sunder praeiuditie vor den tocomenden tijde vanden resorte vanden groten rade van sijnder Mat. 9. Is mede vndersproken dat alle gefangenen ter sake van de verleden trublen, namentlich de graue van Bossut, sollen vrij vnd losz gelaten worden sunder ransoen to betalen, dan de gefangnisz costen. Ten were nochtans dat de ransoenen vor dato van desen betalt off darvan ouereenkomen vnd accordeert were. 10. Is voerts veraccordeert dat de vorsc. her Prince, ende alle andere heren Ridderen Edelluden particulere personen vnd vndersaten, van wat state qualiteet off conditie de sijn, mitgaders hoer lueden weduwen douaigieren, kinderen vnd erffgenamen vande een vnd ander sijde, gerestitueert sijn in hoer goede name vnd fame, ende solen oeck mogen anueerden vnde de possessie annemen van alle hore heerlicheiden, goedern praerogatiuen, actien, crediten, de niet vercofft offt gealieneert en sijn, in sulcken staet als de vorsc. goedern nu jegenwordiglick sijn. Ende to dien effecte sijn alle deffaulten contumatien arresten Sententien, Saississementen

ende executien gegeuen gegeuen vnde gedaen sedert den anfang van den trublen jnden jar 1566, so wal vm saken van den religie, al vm het annemen van wapenen, mit tgene darna gefolcht is, gecasseert, gereuoceert, doet vnd te niet gedaen. Ende solen deselue, mitsgaders alle scrifftlicke proceduren, acten, actitaten to deme gescheet vernielt vnde inden registers geroijeert worden, sonder dat nodig sij hierto ander bescheet nemen off prouisie to verweruen, dan dit jegenwordig tractaet. Niet tegenstaende enige incorporatien rechten costumen priuilegien praescriptien, so wal legale, conuentionele, costumiere als locale, noch enige andere exceptien ter contrarien, de welke in desen, ende in alle andere saken den vorsc. trublen concernerende solen cesseren vnd geen stede hebben, als tot dien bij desen (so ver alst noet is) specialick gederogeert wesende, oeck mede den rechte disponerende dat generale derogatie niet en is; sonder voergaende specificatie. 11. Waluerstaende dat hijrvnder begrepen solen sijn, ende dit jegenwoerdig benefitie geneten mijn genadige vrou, ehegemael des doerluchtigen koerfursten anden Rijn, nagelaten weduwe des hern van brederode, so vole angeet vianen vnd ander goedern, dar hoer churfurstliche genade, offt actie van hoer hebbende, tho gerechtiget is. 12. Insgelijx sal hijrin begrepen wesen de graue van buren, so vole angeet de stadt slott vnd landen van Bueren, vm deselue bijden vorsc. her Graue, bij vertreck vande garnisonen gebruickt to worden, als sijn egen tobehoir. 13. Ende solen to niete gedaen vnd affgeworpen worden de pilaren, tropheen, jnscriptien vnd andere teeckenen bij den hertoge van alba vpgerichtet, tot schande vnde blamatie, so van bouengenoemden als van anderen. 14. Angaende de vruchten vande vorsc. heerlicheiden vnd goedern, het verloep vnd achterwesen van douarien, tochten, pachten, chijnsen,

renten so vp den Con., landen, steden, end alle andere, de vor dato van desen verschenen ende nochtans niet betalt, noch vntfangen en sijn bij siner Mat. off sijn actie hebbende, de sal elcke tsine mogen geneten vnd vntfangen. 15. Waluerstaende dat al tgene datter gefallen is, so wal vande vorsc. erffgoedern renten, als ander goedern sedert Sint Joannes misse anno 1576 lestleden, sal bliuen ten profijte van den genen, hem recht hebbende: niet tegenstaende dat daraff bij den vntfanger der confiscatien off anderen iet vntfangen off geinnet were daraff in sulcken gefalle restitutie gescheen sal. 16. Maer so veer enige jarscaren vanden vorsc. pachten renten off ander incomen van des Con. wegen, bij titule van confiscatie angeslagen de gegeuen weren, so wort elck ouer gelijcke Jarscharen, vrij los vnd quijt geholden, vanden reale lasten vnd vpstal, wth sinen goedern gaende. Somen oeck to allen tijden insgelijx vrij losz ende quijt geholden sal sijn van alle renten staende vp de landen ende de goedern, demen mits de verleden trublen niet en hefft konen gebruicken, in alles na rate vanden tijde dat tselue belett ende vngebruickt, wth oirsake vorsc. geboert is. 17. Roerende de huijscathelen ende andere meublen, de an beiden siden to niete gedaen, vercofft offt anders gealieneert sijn, daraff en sal nemant enig verhael hebben. 18. Ende angaende de erffgoederen husen ende renten de bij titule van confiscatie verkofft off veralieneert sijn, de generale staten solen in elcken prouintie, ende wth de staten van deselue, commissarien deputeren, vm kennisse to nemen van de swaricheiden, in dien dar enige fallen, vm redelicke satisfactie to doen, so wal anden olden proprietarisen, als an den copers ende vercopers vande vorsc. goeden vnd renten vor hoeren regres vnd euictie respectiuelicken. 19. Van gelijken sal gescheden roerende het verlopen van de personele

renten vnd obligatien, vnde alle andere pretensen clachten doleantien, als de geinteresseerde ter oirsaken vanden trublen solen namals an wedersijden willen intenteren vnde voerstellen in wat manneren dattet sij. 20. Dat alle praelaten vnd andere geestlicke personen, wiens abdien stifften fundatien ende residentien buten hollant vnd Zelant gelegen ende nochtans binnen deselue landen gegoedet sint, solen weder comen in den egendom vnd gebruick van deselue hoeren goederen als vorhen, ten vpseen vande werlicken. 21. Maer wat belanget den religieusen end anderen geestlicken de binnen de vorsc. twe prouintien ende hore geassocieerde geprofessijt off geprebendeert, ende darwth gebleuen off vertogen sijn, gemerckt dat de meestendeel van hoer goedern gealieneert sijn. Denseluen salmen van nu voert an verstrecken redelicke alimentatie neffens de gebleuenen, offt anders sal hem mede togelaten worden het gebruick van hore goedern, tot verkesinge nochtans vanden staten, alles bij prouisie, ende tot andersins vp hoer praetensien vorder bij den generale staten verordent sal wesen. 22. Voert is geaccordeert, dat alle giffften exheredatien ende andere dispositien *inter uiuos vel causa mortis* bij particulere vnd priuate personen gedaen, darbij de gerechte erffgenamen, ter saken vande vorsc. trublen off van religie, van hore gerechte successie versteken, vermindert off vnterfft sijn, wth crachte van desen geholden solen worden als gecassiert vnd van geener weerden. 23. Vnde also de van hollant vnd zelant vm de costen vander oirlogen beter to verfallen alle spetien van golt vnd siluer then hoger prise gestelt hebben, de se in ander prouintien niet en solden konen sunder groten verlusz wthgeuen, is besproken dat de gedeputeerde vande generale staten, then eersten mogelijck is aduiseren solen, vm darup to nemen eenen generalen voet, ten ende dat de cours

vanden vorsc. munten eenfoldelick gestelt sij, also na alst doenlich is, tot vnderholdenisze van deser vnie, vnd vanden gemenen coephandel an wedersijden. 24. Voert vp het vertooch gedaen bijden vorsc. gedeputeerden van hollant vnd Zelant, ten ende, dat de generaliteet van alle de nederlanden solde solde to horen last nemen alle de schulden de mijn here de prince gecontracteert hefft vm to doen sijn twe expeditien vnde geweldige heertochten, jn welcken, so wal de van hollant vnd Zelant, als de prouintien vnde steden, de hem in den lesten tocht ouergauen, verbonden hebben gehadt (so se seden) is tselue punct gestellt vnd gelaten ter discretie ende determinatie vande generale staten, denwelcken alle saicken ther vrede gebracht sijnde, darvan rapport off remonstrantie sal gedaen worden. Vm dien angaende sulcken regard genomen to worden als behoert. 25. Jn dit gemeen accort end pacificatie en solen niet begrepen sijn, vm to geneten het benefitie vandien, de landen herlicheiden vnd steden holdende partie contrarie, tot dat se hoer effectuelicken solen gevoecht hebben mit deser confoederatie, dewelcke se solen doen alst hoer beleefft. Welcke Tractaet vnd vredehandel na rapport aggreatie ende aduoijement, so wal vanden heren gecommitteerden totten guuernemente vanden lande, als oeck van de staten derseluer, eensamenlick van mijnher de prince, staten van hollant vnd Zelant vnd geassocieerden, in allen vorsc. puncten vnd articulen, oeck mede alle tgene dat bij de generale staten int gene vorsc. is, ende anderssins gediffinieert, ende geordineert sal worden. De vorsc. deputeerden hebben wth crachte van hoerluden commiszie ende pouoiren, beloefft vnde gesworen, belouen vnd sweren bij desen vnuerbreeckelick to obserueren, to vnderholden vnd nacomen, ende alle tselue vanden een vnd ander siide to doen respectiuelick ratificeren sweren, teecke-

nen vnd segelen bij den praelaten edelen steden vnd andern leden vanden vorsc. landen: sunderlingen oeck bij den vorsc. here prince, so wal int general als particulier, binnen een maent naestcomende, to elckes genoegen, vnd in kennisse van alle tgene vorsc. is, hebben de voernoemde deputeren desen jegenwordigen vnderteeckent jnt schepenhuis vander stadt Gent den 8 Nouembris 1576. vndertekent Jan van linden abt to S. geertruijt: Gelein abt van S. peter: F. Matthieu abt d. s. gislain etc. Jan de mol, Francoiss van halewijn: Charles de goure: Elbertus Leonimis: Q. du Predt: P. Beuêre: Ph. van Marnix: Arent van Dorp: W. van Zuilen van nijuelt: A. v. Mijle: Peter de rijcke: Jans Coning: P. Buijs: Andries de Jonge: Vander Sickelen. Mij jegenwoerdig Jan de pennants. *Hijr volgt de Commissie vanden generalen staten: Jtem vanden deputeerden des princen vnd staten van hollant vnd Zelant.* Jtem vanden Secretarijs (alles van woerde to worde vm der langheit willen hijrwth gelaten). Doen te weten, dat wij ter beede vnde begeerte van vnsen vorsc. staten, End volgende de agreatie vnd confirmatie vanden voernoemden van vnsen rade van State, indervuegen ende manneren als de vp den vijfften dach van desen iegenwoerdigen maent gedaen is. Vntbeden vnd beuelen vnsen leuen vnde getrouwen de hoefftpresidenten, ende luiden van vnsen secreten vnde groten Raden, Canceler vnd lueden van vnsen rade in brabant: Guuerneur presidente ende luden van vnsen raden in vlanderen vnde Artois, Groetballiu van hennegou ende luden van vnsen rade to bergen, Prouoest van Valencijn, Guuerneur van Rijsel, Douaij vnd Orchies, Guuerneur vnde president vnd luden van vnsen rade to Namen, vnsen guuerneur balliu vnd raden to Dornick, Stadtholder president vnd lueden van vnsen rade to Vtricht, Ende Sculthet van Mechelen, dat se tvorsc. Tractaet van pacificatie

off vredehandel, mit jnsertie als vorhen, doen wthropen kundigen vnd publiceren, elck binnen de limiten van horen iurisdictien, ter plaetsen darmen gewoenlich is wthropinge vnd publicatie to doen, vnde tselue vnderholden vnd obseruеren na sijnen form vnd inholden. Dies to oirkund hebben wij vnsen segel hijran doen hangen. Gegeuen in vnser stadt van Brusel den 13 dag Nouembris. *Jnt jar vns hern 1576, van vnsen rijcke* to weten van Spangien Sicilien etc. het 21 ende van Napels 23. Bij den Coning. In sinen Rade. D'Ouerloepe. Jn vorsc. *commiszie van den generale staten stundt* de vorsc. here Gislein timmerman abt van S. Peter to Gendt, offt in sijn plaetse, heer Bucho Aijta Archidiacone van Jperen.

Den 11 Nouembris a° 76 hebben de spaniers *dat huesz to gent* den generalen staten vpgegeuen, den grauen van Lalaing velthere in des h. van Arschots absentie, vnd Marquis van Havre, vnd Coronellen de la garde vnd de la Motte. vnd to deser tijt als de duetschen in der stadt valencijn vnd de spanierts vpt huesz valencijn seltzam anslagen hadden, hebben de generale staten dar gesonden den graff van rennenborg vrijher van Vijle, captein general van hennegou, in absentie van den graff van laleijng mit 8 venl walen, de mitten hoichduetschen seer wijszlich hefft gehandelt so dat de wth der stadt getogen sint den 12 Nouembris mits dat elck man een daler entfing, vnd toech mit den vorsc. walen weder in de stadt, vnde belede de 140 spanier mitter borger hulpe vpt casteel de welcke datse oeck vpgeuen. Der her van Bijlij vm sijn handen vast to maken hefft eenen nien Eedt van sijn soldaten willen hebben vnd eerst hebben de Capiteins Ferdinand lopes, Monceau, vnd Champ, hem gesworen mit horen Sergeanten corporalen etliche, den tijt van 3 maenten tot dat he na Spanien gesonden vnde des Con. wille vernomen hadde vp de

pacificatie van gent, mit den prince van Orangien gescheen. desen edt hefft Caspar robles her van bijlij vp den 23 Nouembris hopman Lussi voergeholden, de dat affsloech tot dat he mitten Sergeanten vnd corporalen had gesproken. Dese bij Bijlij entboden, seden se hadden enen eedt gedaen. Bijlij druwede hoer seer.

Den 23 Nouembris is binnen gronningen is am auende Hoptman *Viliers* vander wacht getogen, vnd *hoptman Lussij* vp den wacht mit horen veendeln elck. Dewelcke beide venels ouer een weren den eedt niet to doen, vnd wal wetende Coronel sol niet waken, dat se de ersten wollen wesen hadden se sich besproken dien dag lijff vnd goet bij een ander vp te setten. *Bijlij Coronel* lach in sijn losement in Egbert alberda huesz int venster, vnd hadde dat groff gescutt mit hagel geladen, vm in Vilieers soldaten to scheten vnd so sol Lopes venl dar flux to in gefallen hebben. Dit vpsett vernam een van Viliers sergeanten, hefft Lussijs venel de naden wacht togen gewarschout, so dat sij een ander wech vmtoegen den sij vngewoenlich weren vp den wacht vp to trecken, komende vor Coronels losement hefft geen soldaet hem eere bewesen, noch affgescoten als hore wise stedes was. Antoni sarda wachtmester riep se solden scheten, de soldaten repen, men sol se eerst gelt geuen vm cruet vnd loet to coepen, als hoer de wachtmester wolde slaen hebben de soldaten alarm alarm geropen, sodat de wachtmester vntliep. Do sede hoptman Lussij, mijn leue soldaten doet nu dat gij vorgenomen hebben, hoptman Vileers soldaten liepen vanden dagwacht dar to vnd sworen den ander in den haest. Ferdinand lopes soldaten voechden sich bij desen twe venls, de soldaten togen vpt selue marckt jm ring, vnde scoten wal 50 scoten na Bijlij, vnde toegen strax an sijn losement, so dat de Coronel hoer most to woerde staen, den se strax in ein veerdel stundes gefenglich

setteden vpt rechthues vnd voert oeck sinen dochterman *Rijszbroeck*. De scone woerden van Coronel vnd rijsbroeck van to betalen holpen het was al viliaco, schelm verrader, viue le prins, viue le staten. vp deselue tijt sint gefangen hopman Lussij Viliers Monceau Champi mit horen veenrix. Darna is Loeijes oeck gefangen vnd in des pastoers schorsteen worde gefunden de prophoes. De prophoes des regiment een tijrannisch mensch word oeck voert hengesetten, Francois stella worde gefriet vnde belouede horenthaluen anden staten to reisen, vnd hor betalinge to verweruen, allen report to doen, vnd stella wort vpt marckt jm ring brocht dar de soldaten den generale staten eenen eedt deden. Vnde Vaski de coronel van Sutphen was vntlopen, vnd had sich in een minderbroder kappe jnt cloester versteken, den vingen de welsche soldaten oeck all in der kappe. Dit was een seer vnuermoedelicke subijte verandering vnd werck godes: de soldaten begeerden de Raet solden den wacht mede besetten, dan dat slogen se aff van horer borger wegen. De soldaten stelleden nije hopluden (na exempel de mutineerden spaniern) vnd een hoefft in platz bijlij, den se noemden Chieff dat is een hoefft. Jn gronningen legen men veer venl, de schreuen voert na delffzijl, oeck na westerlant an andern venlen hoers regiments den hant tho langen vm betalt vnd affgedancket to worden: so dat deseluen oeck horen hoptlueden gefangen hebben: vnde alle 8 venl quemen jn gronningen, oeck de van delffzijl, de van jacob Ripperda geinduceert dem Coronel een nien eedt gedaen hadden: Den stadt gronningen hielde se tijn dagen gesloten. Jan van Louen de schriuer van Bijlij de noemde jan de Mepsche opentlich vor eenen verreder vnd schelm, den de soldaten oeck gefangen hebben, vnde Westendorp den doctor. Vp den 25 desen vunden de soldaten den monck pater vant frater

in een open pardeel bij een de gemeenste hoer in der gantzer stadt, vnd hebben den monck andeselue lange ailijth gebunden, doer den stadt also vmher geleiden. Se sochten Antonij Sarda den wachtmester alle hoerhuser doer eer se hem vunden vnd fingen. Als de soldaten *Doctor Westendorp* gefangen nemen, protesteerde he tegen hoer want he een Coninx was, sij nemen hem euen wal hen seggende, is Coronel Coning van spanien so sijt gij Logenaer, een dener van een schelm. Derck roberts een goet spansch raetsher had in hues heemlich des h. van Alba Sauuegarde, tselue sauuegarde hingen se ande kaecke, sloegen dat stroppecorde jn twe, slogen des h. van Alba, des hern van bijlij, jtem Antoni Sarda schilderien anden kaeke. Monszr hirges barlamonts soen, stadthoder in gelderlant presenteerde sich hoichst bij bijlijs regiment, hoer to beschermen, meende se solden hem angenomen hebben, se dachten ouerst wal he sol bijlij erloset vnd hoer allen darbij bracht hebben so dat de soldaden den gesanten mit goeden woerden leten torug reisen, hirges was der pacificatie van gent niet to gedaen. De soldaten wollen vander stadt betalet sijn, off sich suluest darwth betalen, doe de 8 venelen darin weren. Als de dingen sus stunden hebben de staten in ijll jnden vmlanden gesonden de vorsc. graff van Rennenberg genoemt Georg van lalaing wth hennegou, vnd quam vp midwinters auent late vor der Ae poerte, dan so hem de soldaten niet wollen inlaten toech he in Selwert. bij sijn gnaden weren Popco Vfkens verordenter Lutenant in mepschen stede, jacob hillebrants reint Alberda: De soldaten leten den deputeren der vmlanden, de jnder stadt weren vruntlich an sijn genaden wth vnd in trecken: dan wollen den vander stadt eerst niet na sijn gnaden laten, niet wetende wat de stadt grundt vnd meninge was: doch se leten den vander stadt oeck

na sijn gnaden to Selwert, dar he sijn Commiszien: de vanden vmlanden vnd stadt sint mit sijn gnaden wol tho vreden west, dan tusschen den soldaden vnd den grauen was eerst groet swaricheit, darna hebben se hem mit all hoer venels to ebbingepoerte jngehaelt, jnt jngaen word *popco Vfkens* vnder ogen gescoten mit puluer dar van de goeder man sijn leuen lang lijcktekenen behilde. Den stadtholder worde dat Bisscopshoff jngedaen vnde de soldaten schoncken sijn gnaden des Bisscops peert dan he wol dat niet hebben, vm dat het de bisscop gereden hadde. Darna quemen *J. hillebrants vnd Alberda* tho oesterpoerte jn. vole lueden weeneden van lieffte vnd freude als se ouer den marckt gingen int jntgaen. Den *22 Decembris a° 76* hefft ener wiens hant Don jan wal bekant an hem wth genua geschreuen, beclagende dat he na grote victorien tegen den Turck van daer in nederlant gesonden vnd den Turck nicht wider affbreecken mogen. Dan dat dit geschede vm der spaniarden wraeckgirige toerne ouer de Cristenen in flanderen etc. vm vm derseluen houerdie aldaer to gebruicken: waerdoer sij de gantze Cristenheit an een siden draet hangen: vnd beschermen niet de sij behoren, dan verdrucken, de sij mit vreden behoren to laten. Beclagende den Don Jan, dar hij to voeren een voerstander der Cristenheit gewest is, nu een vergeter des cristlichen bloets moet worden: vnd scrifft dat kan van den Don Jan niet gelouen, dat he een alsulcken schendigen vngehoerden werck etc. in eniger manieren solde willen voerstaen vnd sijnen voeten in den schoen vanden Duc de Alba to steecken etc.

De vorsc. soldaten to gronningen hebben oeck *Doctor Westendorp* (mogelich niet vm sijn doechde) gefangen, vnangeseen sijn protest dat hij des Coninx dener was: vnd seden, js Coronel Coning van Spanjen so sint gij

des Coninx dener, anders sin ij dener van een schelm vnd lantverrader etc. De den hoptman Ferdinand loupez vingen, riepen hijr brengen wij den boel van gronningen. Des derden daechs hebben sij den *wachtmester* (*) een spanier, in eerr papenrock gekregen hem settende in den dieffskelder bij Senior Fascus Coronel van Zutphen vnde den Coronel van gronningen. Des Mandages ist veendel van hoptman *Sterk* wth den Dam mit sijn veenrich van sijn veendel gefangen to gronningen comen vnd ouerleuert, dat venel swoer den staten in eenen Eedt mitten andern soldaten. Deszeluen dages hebben de soldaten den Lutenant Johan Mepsche in sijn egen huisz gefangen mit 50 soldaten bewaert. Des dingsdags des auents na dat de wacht besett was, quemen de soldaten van delffzijl to gronningen vnd brachten horen hoptman Barnimicourt mit sijn veenrich gefangen. Wunsdages is des lutenants redier mit vole breuen van secreeten gefangen dar he mit reisen wolde wth gronningen. Hijrna ist still west tot wederkumst der genen den de soldaten an den staten to bruszel gesonden hadden (†).

(*) Adus open gelaten. (F.)

(†) Hierbij is op een afzonderlijk papier gevoegd deze aanteekening:

			Carls gl.	st.	pl.
„Dat venel van	Fredinand	lopez	50197 —	17 —	6
	N.	luszi	43123 —	5 —	9
	N.	Manteville			
	N.	Villiers . .	32526 —	19 —	„
	N.	Champij .	27921 —	10 —	6
	N.	Starck . .	15000 —		
		Monceau .	55727 —	7 —	6
			224495 gl.	0 —	3 pl.

De volgende was doorgehaald:
„ Manteville 55727 — 7 st.
Carbijns 7460 — 10 st.
Monsiou Barnimicourt."

(F.)

Vor wapen aff to slaen 10000 penningen bij den Electo, chieff 5000 soldaten sint den borger schuldig 1000. Summarum 25000 Rest noch 199495 floreen."

De Graff van *lalaing* vorsc. to toenen sijn Commiszie van den staten *leet eenen landag voert wth schriuen*, luedende in namen der Staten ende des Coninx, tot rust vrede, vnd tot erholdinge Romscher catolisscher religie, gesonden to sijn: Auerst dit woert Catolisscher verstunden vole vor de rechte reine Apostolissche religie. De staten der vmlanden weren to gronningen vpt raethuesz als in een gemeene saicke versamlet, der stadt mede roerende. Dar de soldaten hoeren Justificatie voergeeuen: mit beloffte bij den Coning vnd generale staten to bliuen, den spaniers aff to treeden, dan dat se sich mit leningen niet kunden dulden, vnd versochten dat se mochten bij den borger ingelecht worden, vnd van den borgern betalt to worden, dan se weren bloet vnd hadden arme leeningen stedes geboert, vnd weren ouerst nu vngetogen, darten, vnd riepen vm gelt. Darup de stadt besunders, oeck mede de vanden landen mit heer Georgen van Lalaing consulteert hebben. De stadt gaff der lanscap guede woerden vm mede to contribueren, hoeren der stadt scaden to wenden, in een gemeen saicke. De vmlanden sint naberlich vnd willig gewest vnd hebben *Anno 1577 den vijfften penning verwilliget*, na deser ordinantien.

Ordinantie vijffte penning to der soldaten betalinge.

Ten 1. Dat een ider van alle landen jnden landen daetlich vpbrenge den vijfften penning vanden hueren: de hoere egen gebruicken solen betalen als de naber tho huire doen. 2. Dat van allen husen in stadt vnd lant, de vnder geen lant beclemmet sint de vijffte penning vanden hure vandien betalet worde: jder de sijn egen huesz bewoent nabergelijck. 3. De huerman off bewoner solt gelt vpleggen, vnde sol dragen den derdendeel, vnde dem egener an negester huere corten de twee derdedeelen. 4. De Renten off pachten vp landen offt husen hebben, dem solen de debiteurs twee derdendelen corten, suluest een derdendeel dragen.

5. Alle bruickers solen bij Eede hoere huren verclaren, vnd een vul jar hure ter poena betalen de qualick angifft, vnd als menedig gestrafft worden. 6. Jnt Goerecht sal all eens gescheen. Dese summa des vijfften pennings is in der vmlanden, oeck jnder stadt secreten, beliep jnt lant 54000 carls gl. jnde stadt 5000 gl. (*) vmtrent. Dit geschach vanden landen vm de stadt to redden; Nu sint noch meer penningen vpgenomen to der soldaten gantze betalinge *aequis portionibus vp stadt vnd lande holdende de breuen.* Nu is de stadt so vnuerschaemt west dat se noch van desen men een derdendeel wolde betalen vnangeseen de vorsc. ordinantie jnt lant wol 9 off acht penningen tegen de stadt eenen vpgebracht hebbe: dar de soldaten doch solden gronningen gerne vnd leuer wthgeplundert hebben. De *vntfangers weren vander vmlanden* wegen der Abt van Aedwert, hermen Siccinga, Egbert Clant tho stedum, Johan Rengers to den Post. Vander stadt wegen Borgemester Albert Roltman Jochem Vbbens Derck robers Joest van Cleeff, vnd *betaelden anden soldaten* den summa 235000 (darto Drentlant mit groter vnwilligheit als niet vermogende 3000 gulden contribueerden). Darto oeck des verstoruen Bisscops, der gefangen hopluiden (vnd etlicher borger geleende clenodien) klenden off geschieren medequemen, vnd worden klippingen gemuntet eens konings dalers weerde. Vnd is Coronels casteel demolieert vander stadt gron. oldampten vnd Goerechters bij consent des stadtholders Laleing mit groten ijuer, na dat de soldaten betalet weren vnde den Staten general gesworen hadden. Gelijck de stadt oeck een versegelinge vnd plichte an Eedes stadt den staten gesant vnd anden staten gedaen (dan niet all) geholden hebben.

(*) Deze cijfers, doorgehaald zijnde, zijn bijna niet leesbaar. De heer Bertling las er 4000 gl. uit. (F.)

Ano 77 jn januari.

Anno 1577 jn Januario worden de spaniars bij Luijck geslagen in een grote mennichte. De Con. van spanien hijrentusschen hefft Don Jan (een natuerlichen broder) van ostenrijck genoemt jndes hert. van Alba stede tot enen geñeralen guuerneur gesonden in Nederlant, de nu to Marche in famine int lant Lutzenborg was, dar een accort tusschen hem vnde den generale staten gemaket wordt den 12 febr. a° 1577, darin de Pacificatie van gendt beuestiget genoemt het Ewich Edict, den 17 feb. to bruessel den 27 feb. to Antuerpen publiceert.

Den 13 febru. ist casteel binnen vtert van barlamonts soen den heer van hirges belegert, end van den graue van bossu den welcken graue sich de spaniers darup liggende vp gegeuen hebben. *Vp den 19 Febr.* hebben de Prince van *Orangien, staten van hollant zelant, hebben geprotesteert tegent vorsc. Eewich Edict in enigen articulen* desseluen darin de olde priuilegien des lants doer enen vnrechten weth seer vercort worden: want darin benomen wort de vrijheit vanden generalen staten to vergaderen, den genen dem deselue van olts tobehoert hefft. Alste oeck dat de staten des lants gedwongen worden tot nie Eeden vnd verbindinge de niet gebruicklicken sijn. Dat oeck tot inbrekinge der landen priuilegien noch angeholden worde de Graue van Buren de tegens alle rechten reden priuilegien weth gefoert is van loeuen. Dat oeck de pacificatie van niet vullencommenlich darin geconfirmeert wort, dan mit enige restrictien ende interpraetatien, dar vole bedrochs vnd archlistigheit wth worde risen: gelijck jnden vorsc. articulen bij der hertoginnen van parma plach to gescheen, dar de prince etc. oeck tegens protesteerden. Dat oeck darin sint puncten den van hollant vnd Zelant an horer vaderlants eeren scadelick, jn deme sij dancken sollen, vnd belouen den geenen de hoer so

schandelick tracteert hebben vnd geroeuet, dan oeck met denseluen accorderen vnd verdragen den se mit openbaren Placaet (met des Coninx vnd staten autoriteit) verclaert vnd vor des h. Rijx staten als schelmen vnd rebellen beschuldicht hebben, mit allen dengenen de verbont ende conspiratie mitten spaniarden gemaecket hadden. Dat oeck de hocheit van de Con. van engelant vnd h. van Alanson niet mit genoech claren vnd heerlichen, mit den articulen niet genoech gequeten is. Vnde dat oeck den ingesetenen van hollant vnd Zelant darin geen verseeckeringe gedaen wort. Dat oeck darin niet mentioneert wort vanden Guuerneurs vnd allen andern in hoer digniteiten vnde goederen to restitueren in burgundien vnd ouer all: Noch oeck van to demolieren Citadellen vnd Sloten: Dat oeck vor de landen prouincien, noch vort gemeen volck geen versekeringe gegeuen wort: de vngewapent sijn, vnd in de leste vergaderinge to der Koijseer gedruwet sint etc. So erbeden sich de her prince vnd staten van hollant vnd Zelant tegens den general staten to willen persisteren bij de pacificatie van Gent, niet soeckende dan de spaniers vnd alle andere vromdelingen to doen vertrecken, ende den vreede, vnd vpbouwinge der older priuilegien gerechtigheiden vnd vriheiden des lants voer to staen. Derhaluen to willen oeck dat Ewich Edict vnderteken, bij conditie dat de general staten hem eerst vast vnwederroepelicken belouen ende acte passeren van verbindinge, bij hoerluden vnde den guuerneurs van alle prouincien ouersten coronels vndertekent: dat als de tijt mit Don Jan d'Austria gemaeckt vm de spanier to doen vertrecken, voerbij is, van een dach deses maents aff to reeckenen, de hemluden bijden staten vergunt sal worden: de vorsc. spaniarden alsdan niet vullencomlich vertogen sijnde wth alle de nederlanden, mijn heren de staten

alle breeder handelinge ende communicatie mit Don Jan affsniden, vnd den spaniarden mit wapenen vnd gewelt verfolgen sollen, sunder de to enigen tijden in enich handel off communicatie tho verstaen. Jtem dat sij acte vnd verbintenisse in forma passeren, dat na het vertreck der vromdelingen, noch sij luden noch de vorsc. guuerneurs ouersten Coronels, Don Jan d'Austria off iemant anders vor guuerneurs solen annemen, eer he wederom in sijn olde gestalt gestellet hefft alle het gene is tegen de olde priuilegien gerechtigheiden vnd vriheiden des landts, offt tegen de pacificatie to gendt gemaket: vnd eer he alle vnd idere in hochburgundien vnd in dese landen in sijn guedern gestellt, vnd alle priuilegien vriheiden etc. geconfirmeert hefft na inholt der pacificatie van gendt. *den 19 febr. a° 77.*

a. 1577.

Antwurt der generale staten hijrup, hoer intentie in allen to sijn de pacificatie van gent to vnderholden: vnd te doen wedervprichten wat tegen de gerechtigheiden priuilegien vriheiden vsantien der nederlanden gedaen is: Ende dat se verstaen de spanschen jtaliaenschen burgonschen soldaten dorch gewalt van wapenen to doen vertrecken wth de Nederlanden, sonders widers to verstaen to handelinge so deselue in bestemmeden tijt niet vertrecken: vnd sollen der prouintien stadtholders ouersten Coronellen versocht worden dessen acte mit to vndertekenen. Vndertekent vanden griffier van brabandt. Jn desen hebben de *Generale staten beuolen* den guuerneurs vnd andern vm in allen prouintien *den lueden vp geweer to setten* tegen den spanier vnd vromdelingen: darup een patent in den vmlanden is in allen plaetsen publiceert. Georg van Lalaing vrij vnd Banrehere van vile, here tho vilero vnd Jmbresi etc. van wegen Con. Mat. tho hispanien stadtholder vnd Capitein general ouer vrieslantt de Ommelanden Gronningen vnd drenthe etc. Allen Ridderen Junckeren

Warbliuen hochduetschen etc.?

hoeuelingen Redjeren Grietmannen ende anderen ingesetenen der vorss. Ommelanden saluit. Alsoe wij geholden sijn in allen oerten vnses Gouuernaments so goede ordonunge tho stellen ende alle moegelicke thouersicht tho doen, damit alle gevaer perickel ende noet soe in desen landen mochte vallen, voergecomen affgewendet ende gekeert mochte worden, vnde wij nochtans geneiget allen landen van onsen regerung vnd insunderheit den voerss. Ommelanden (dewelcke beneffens hoere stedige getruwicheit, sich eerst ende voer allen anderen parten deses Goeuernaments metten generale staten van nederlandt dorch hoeren gedeputierden hebben gevniert) van hoer voerige swaricheiden ende besettingen soe voel moegelick te vntlasten ende vntheffen, ende mit ten minsten costen tho bescharmen. Soe hebben wij guet geraetsam vnd nodich gevunden, doer aduis vanden gedeputeerden der vmmelanden, allen ingesetenen der Ommelanden hoges ende nijders standes vp geweer vnde wapenen tho setten, vnd dan wider daer vnder soe goede ordenunge tho stellen, dat dese vmmelanden nu voertaen met hoeren eigen volck ende inwoenderen beschermet moegen worden. Beuelen derhaluen v bouengesc. sampt vnd elck besunder van wegen hoichstgedachtes Con. Mat. dat em iegelick van v sich vpt spoedelicste, met sodanich goet geweer verseet daerop v de Commiszarien, bij ons ende den gemene gedeputierden daer tho verordenet sullen moegen setten, ende voertz met iuwe wapenen edder geweer erschinet op alsulcken dach vnd plaetz als de gemelte commissarien tot der munsteringe edder wapenschouwunge v sullen willen anstemmen geuende widers deselven commissarien gehoer, ende obedientie in alle tgene wes se v luiden dien angaende wth cracht hoere Commissien sullen voerholden. daer an geschiet vnse genedige wille vnd menunge, bij pene datmen den versumigen ende

vngehoersamen sal holden voer vngetruwen ende wederspenningen van sine Mat. ende van hoer vaderlandt ende dat se noch widers gebroeket ende gestraffet sullen worden thot discretie der Commissarien voerss. Vnd also wij berichtet sijn, datter vele vagabunden ende heerlose knechte als oeck heidenen doer den Ommelanden lopen, ende den ingesetenen van dien seer quellen ende trauailleren. Beuelen wij allen hoeuelingen Redjeren Grietmannen vnd gemene ingesetenen dat se alsulcke vagabunden heidenen sullen veruolgen vnd apprehenderen waer se koenen off moegen, ende in handen des Rechters vander plaetsen daer se geuangen sijn auerleueren, vm aldaer gestraffet thoe worden na hoeren verdiensten ende lant Rechte. Actum binnen der stadt Groeningen vnder vnsen Secreet Segel *dem 25 dach Februarij a° 1577.* Vnderstundt Georg Lalaing (*). mit een groet Segel in roden wasze vnder ein papieren presse vpgedrucket. Desen to effectueren sint to *Commissarien verordent*, Jn duirswolt J. Rengers to hellem, Jn oisterfiwelinge Jacob ripperda, Jn westerfiwelinge J. Rengers ten post vnd J. to lellens. In hunsinge Asinga Entens Wigbolt van Jselmuiden Jurien leeuwe. Inden Marna etc. Ailco Onsta Feio Siccinga. Vp dem westersijdt des dieps in Vredewolt der her to Nienort, Jn langewolt Taco aikema Henrich Clant. Jm homsterlant awerder redieschafft Johan de mepsce vnde de jonge Remt Jensema.

Voerhen is gesecht vanden landag de geholden worde binnen (vpt raethuesz) to gronningen, desen angaende is wal to mercken dat de stadt denseluen vor Lalaings kumst al had befordert vnd weren al versammelt, vm der stadt noet to redden darto de landen willig weren.

(*) Gedrukt naar het oorspronkelijke in het archief te dezer stede. (F).

Doch so begeerden de landen dat sich de stadt in desen falle mit den vmlanden solde *verbinden tegen der* spaniers des Coronels Bijlij vnd dergelijken anhang mit der Inquisitie vnd spanschen Tijrannie wth den landen to holden, beloueden den stadt oeck bij to staen, hijrup hebben de staten der vmlanden in groten antall acht dagen vpt raethuesz van 8 tot 12 van 1 weder tot 6 beraetslaget endtlich *een gar spottisch antwort entfangen*, dat de stadt tot wederstant der spanier doer dat vorsc. 3 verbunt genoech was verbunden, als Euert simens wth sprack: de altowal bekant is west vm besunderen redenen. De spanier auerst satt den luiden jn den herten: vnd als nu vorsc. mandaet worde effectueert, dudeden de gronningers dit selff darher, als deden de landen dit vm sich tegens der stadt to wapenen mit loegenen, dat der landen ingesetenen wolden nemant betalen, wolden de hoefftmans mandaten aff hebben. Dat meer is, de *Camer vnd hoefftluiden to* gronningen verboden *mit publiceerden mandaten* den bueren, deselff- de stadtholders mandaten to achten off natocomen. Mit desen is de stadtholder vnd lanscap seer offendiert vnd hebben de staten der vmlanden verorsaket west to bearbeiden vm eenen *landag to verschriuen* vmtrent tegen April na older gewoente dar buten latende pastoren costeren vicarien praebendaten vulmechtigen (de scipperen vnd infimae plebis homines weren) de van oldes geen staten der vmlanden gewest dan mitter tijt doer een abuijsz vander stadt gronningen off horen camercreaturen verschreuen sint, als lueden hoer denende vm een confusie der rechten staten vnde aduisen, vnd een partije an horer sijden to maken, want sodanen gesellen blesen alle vnd ider borger vnd brouwer de oeren vul schendiger loegenen vnd makeden deselff rebell tegen hoer natuerlicke hofflingen vnde richteren, als de slichte lueden dagelix in der stadt quemen:

Mandaten der Camer.

derhaluen hefft de lanscap alleen verschreuen 1. *Abten praelaten*, 2. *Edlen hoefflingen*, 3. *Egenerfden* als de verstandigen recht truwen, vnpartijsschen staten eenes vaderlandts. Vp *dussen landage* hefft men gesproken van wider ordnung, wederstandt des gemenen viants, gehorsam der Con. Mat. vnd generale staten na vermeldent der pacificatie van gent: darna van wider gescefften den vmlanden int particulier roerende. Als van getruwicheit tegen dat vaderlant: jtem dat *vpgesachte verbunt* natodencken vnd to effectueren: darin desen varlichen tijden de stadt moetwillicheit · tijrannie vnd gewalden na hoer olde wise, voer ogen stunden derhaluen raetsam voer een tijt tot conniueren in continueringe des verbundes. *Ter Contrarien, also de stadt sede, dat de vpsegginge gants null vnd van vnweerden was*, want dar oeck *were praescriptio vnd usucapio foederis*, so mosten de vmlanden daetlichen de vrijcheiden weder usurperen: Doch sint bedacht vnd besloten to erholdinge van vrede, niet to gelijck alle vrijcheiden vnd gerechtigheiden sich antonemen, *dan een punct* offt stuck alleen, vnd darto so een ding, dar der stadt minst angelegen vnd dar de wenigsten borgers mit, so to seggen, interesseert mochten worden, sunders de rijkesten redelickesten vnd discretisten in der stadt, vm geen off jo den minsten moeijte in sodanen tijden to erwecken. *Hebben derhaluen de vrijcheit vant brouwen erwelet vsurpeert vnd beuolen*, doch nochtans nicht ouer tganse lant dan vp twe plaetsen wijt van de stadt to Siddeburen vnd in den Marna to brouwen angeuangen, de welcke lueden so wijt vnd so vngelegen wonen, dat se öuel beer van gronningen mogen becomen. So wolden de vmlanden nochtans gants nichts gewaltlix dencken noch doen, derhaluen so hebben de staten des kleinen Frieslandes an eenen ider hoefftmans offt camersdener een protest gesonden als volget, want nemants in

Vpseggen des verbunts 1482.

gronningen dit protest voer der hoefftmans vp den camer geraden was to ouerleueren. *Hans hinricus goede vrunt.* Gij sint ein dener vanden hoefftmannen: wij willen vnd gedencken iu geen leet to doen. Dan wij willen (niet tot sunderlinge priuate verstant vanden brouweren etc. dan tot de liefflicke vrijcheit der Con. Mat. vmmelanden) ju dat roeff niet laten volgen: vnder sulcken protestatie van Appell, als wij ju jn de handt geuen, den willet juwen heren brengen. Sus wete wij mitter stadt gronningen vnde hore jnwoneren niet dan goeder naburschap vnd vruntschaff to holden, Datum etc. Deses is an allen redjern darmen brouwede, ten Dam: Siddeburen an Johan weszling van gennep: vnd in den Marna gesonden, waer de hoefftlueden dener komen mochte vm roeff (dat is executie) vp den brouwers to doen. *Anden hoefftmans is ouerst sus gescr.* Anden Ernv. Erb. wisen vorsichtigen hern hoefftmannen in der stadt gronningen, van wegen Con. Mat. Ju froemheiden samptlich is bewust, wo de vmlanden dat verbunt der stadt gronnin. affgesecht, mit dier solemniteit als behoert. So ist dat dese verstreken jarn, itlicke hijr jnden Dam angefangen hebben den vrijheit des landes in vromde beren wth tho tappen, inlansche beren to brouwen etc. to geneten. Hebben ju Ernv. Erbaren wijszheiden, buiten allen versoeck van rechte, der stadt ter handt, deselue roeuen laten, niettegenstaende dat de vmlanden sich to rechte vnd alle vrunscap erboden: oick Cautie vnd seeckerheit to stellen vor alles wes de landen ouerbrocht mochte worden. So konen wij niet affwesen (dem verdrage der vmlanden na) dat roeff to weigeren (niet vm sonderlinge priuate verstant vnd hulpe van den tapperen to beschutten) dan vmme de vriheit der vmlanden voertostaen, vnde darin to erholden. Begeren darum ju Ernv. wijsheiden willen de weigeringe des roeues, der vrijheit des landes to goede

holden. Dan wij als lidtmaten der vmlanden erbeden vns, als vor. Warup wij appelleren vnd protesteren an de hoge Con. Mat. Ju Mat. seluest, offt enen vanden Mats. houe dar vns hoer Mat. wisen wort, vanden vnrechten roeff vnd jnbroecke vnser vriheit, de vns so wichtige lofflicke saicke is, dat wij de nemant dan ere Mat. suluest, vnde dat hillige recht vertruwen. Vnde protesteren derhaluen an ju Erb. wijsz. heren juwes borgers Eedt haluen, als mede partie van der stadt. Vnde de doch in dusse hoichwichtige saken ouer de vrijcheit ener so heerlicker lanscap siner Mat. vnderdanig niet hebben to verclaren. Welcke ju Erb. wijsen sich oeck sulluen niet vermeetelick solen doren annemen, sunder specialen beuel van hoer Mat. vnsen allergnedigsten fursten vnd heren. Actum etc.

De meninge der staten vnd derseluen staten deputierden jnden vmlanden is niewerle anders west, dan dat se alleen versoecken wat recht, vnd hoer is, vnde datselffe mit rechte doer des verbunts legitime vpseggent hore angeborene natuerlicke vrijcheit de in etlichen dingen vor een tijt den verbunden gedurende auergeuen is west, to recupereren, to beholden vnd verdegenen. Dar der deputeeren eedt in den vmlanden to denet, vnd nergens anders tho (wo mit vnuerleumden reden spargiert wort). Want dat de vmlanden nichtes uia facti gedaen hebben (als der rechten, lantrechten vnd vnser vsantien vnuerstandigen licht sich bereden laten vanden wederdeel) is wth desen to weten: Dat jnden vmlanden een ouer olt recht vnd vsantie is, ja oeck derhaluen een beschreuen artl. in den 3 verbunde is. Dat deseluen de al schoen in prima instantia dat is to lantrechte is mit definitiue ouerwunnen, vnde gerouet dat is executeert wort, de mach cautie vnd borge stellen, vnde sinen saicke appelleren offt beroepen anden gemenen landeswarff welck voer den verbunden vnd noch

dat hogeste recht jm lande is. So hebben nu de vmlanden den hoefftmans cautia praesentirt binnens jars na des verbunts vpsegginge, allen broecken vnd vnlust to vermiden borge to stellen vor alle interessen, so vole oeck de stadt solde schier off morgen bereeckenen konen, so des verbunts vpsegginge mocht bij sententie diffinitijff vnrecht erkent worden. Ande Con. Mat. hebben sich de vmlanden beropen na recht, dan an hoer egen landes warff mochten se nicht: An gronningen off horen creaturen vnd mit borger den hoefftlueden, eren wederpart, buten eren kleines frieslandes palen gelegen, wolden se niet beropen. Widers is na rechte, niet via facti procediert, want als der hoefftmans deners to roeuen dar weren, is denseluen noch vinger angesettet, noch enich boesz vnbillich woert gegeuen quades modes dan hebben mitter handt geholden dat der lanscap etc. to behoerde, vnd mit deser wise de posseszie ingenomen mit vsurpatie etc. So ouerst de hoefftmans deners mit gewalt dat roeff hadden willen wechfueren (dat to siddebueren een olt bedde etc. was) so weren de vmlanden resoluirt vnd hadden belast hoeren lueden van tho voeren, dat gewalt niet wedertostaen, dan volgen to laten: want sodane gewalt den vmlanden in hore possessie niet kunde hinderen. De hoefftlueden ouerst de vp lant Recht gesworen sint, hebben dem Eedt niet *genoech doen*, *mits dat se den* borchtall niet angenomen, vnd den executie vp de beropinge ande Mat. niet berusten, vnd partie tot rechtmetigen inbrengen off liquidatie hoeres differents vnd saike laten comen. Den roeffs weigeringe (so de stadt dat falschlich noemet) hebben gedaen to Siddeburen Johan van gennep rengers redier darna Sibolt Bima, Derck hugo, Berent Cater.

Widers is vp gemenen landage verordent, dat de *deputeren* solden doen volgenden *Eedt*, *oeck de genen*

de jnder lande denste sinnen, alse volget. 1. Gij louen vnd sweren, dat gij na juwen wtersten vermogen, alle der vmlanden vriheiden gerechtigheiden vnde priuilegien wilt helpen beschermen vnd voerstaen. Hoer proffijt nutte vnde walfart mit allen vlijt beforderen, vnde hore schade vnde verdarff keren vnd affwenden, bij nacht vnd bij dage vngerspaerts lijff vnd goets, als de noet wort erforderen: Eeen ider na sijn vocatie staet vnd gelegenheit. 2. Ende indien gij eets binnen edder butens lants mochten vernemen, dat welck tot walfart off nadeel der vmmelanden solde mogen tenderen, dat gij tselffe sunder vertoch den ander gedeputeren off des lants Sindico willen to kennen geuen. 3. Dat gij oeck alles wes bijden gemenen gedeputeren voer goet vnd orbarlich angeseen, vnd tot walfart der landen besloten is ter eeren Godts vnde tot walfart der landen, willen vnuerbreecklich achterfolgen, vnd mit alle mogelicke ernst ijuer vnd neersticheit helpen wthrichten vnd effectueren. Ende darvan w niet laten aff trecken off diuerteren doer lieff off leet, doer gunst gauen off enige diergelijke corruptien jargelden vnd salarien off andere affecten. 4. Dat gij oeck an nemant ter werlt nu noch ten ewigen dagen sult vntdecken off melden noch muntlich noch schrifftlich, wes bij den gemenen gedeputeren gehandelt geproponiert, geraetslaget vnd geresoluiert is in saken de tot des lants off derseluer gedeputeerden praeiudicie off nadeel int general off particulier directelick off indirectelick enichsins solden mogen tenderen. Ten sij dat bij den gedeputeerden voer goet angeseen vnd geordoniert is, tselff to euulperen offt entdecken. 5. Dit alles wo vorsc. is bij eere glimp vnd trouwe, ende bij vwer sielen salicheit. So help w Godt. Dese eedt is niet voert effectueert.

Anno 1577. is a° 77 int Jacopiner closter to winsum den 8 Augusti van enigen jtem den 18 jtem 22 Agusti Den 3 Den

17 octobris vanden enen vor den andern na besworen jnden protocolle to vinden, angeseen vnder ander landen staten so vole falscheit off inconuenienten geschegen. Der deputeren dachgelden vnd loetiens sint oeck verordent. Daer anden eenen sijdt stundt *Agere aut pati fortiora*, darbij Mutij Scaeuolae handt int vuijr stekende, anden ander sijdt *pro libertate patriae*, darbij een leeuwe tusschen den clauwen hebbende xi harten *dem van adel anderhalff daler*, dem egenerffden dre oert dalers sdages, wenig genoech bij dat in andere prouintien gegeuen wort: de oirsaken deses want der deputeerdagen voelheit, vnd mennigfoldige geschefften der landen vnde aller dingen vpstigeringe niet langer den goeden lueden tholate vp horen budel to reisen, wo tot deser tijt to gescheen is in den vmlanden.

To Gronningen sint den 29 Februarij na betalinge der soldaten chieff mitten dre venels mit Bijlij der soldaten mit vlegenden venels wth vnd doer frieslant na brabant getogen. *Den 13 Martij sint alle* soldaten vanden staten wth sondere gunst wth gronningen verschreuen sijnde als de klock tein sloech na helpen getogen. Als de lesten van den tochorde wth der poerten was, begunden se to staen vnd solden weder inkeret hebben, had de oesterpoerte niet gesloten worden: want men sede dar was schriuen an hoer van Don Jan, vm de stadt niet to verlaten. Jnt eerste so wast den president *Viglio een groete* droeffnis, de sijn mutse vant hoefft smeet, seggende nu sin wij gronningen quijth, als he hoerde dat de soldaten darwth weren: vnde dewijle de vmlanden so lange jaren so groten scattingen, vnd een tijt lang dusent gulden des weeckes gegeuen, vnde twe so sware waterfloeden geleden hadden, dat se noch so vole venels hoer achterstal so bereitt solden konen schieten vnd betalen: sunders in so een tijt dat het verbunt vpsecht vnd de landen der stadt vngunstig

sijns achtens weren. To groningen was so een vroude van picktunnen drincken dansen den nacht mitten dag in alle straten, binnen vnd buten huises, vp bolwercken etc. dat se S. Martens toern mit picktunnen in brant brochten dar 17 klocken in twee villen, vnd dat schoen klockenspil. Dit deden de ingecomen reformeden all mede darmen sol bedet vnd vastet hebben. Der her van bijlij to lewerden gefangen had dem stadholder Laleing geraden vm sinen staet to vnderholden (want een stadtholder wenig gagie heft) sol he den twist der gronningers tegen den vmlanden vnderholden etc. vm vander stadt to geneten etc. (als offt de stadt grote gauen geeue etc.) vnd dat he een ouerste van een regiment were.

De stadt richtede acht venl erer borgeren to der stadt bewaringe, vnd sworen ten ewigen dagen geen besettinge weder intonemen. De staten gunden der stadt als nu hoer buntgenoten dat Casteel to demolieren, darto de stadt den buren wth den vmlanden mit hoefftmans breuen citeerde, de landen sloegent aff, want denseluen solcken importunen gebodt verdroet, soldent ter naberlicher begeerte wal mede gedaen hebben.

Don Jan achterfolgende der general staten wille (vm dat he niet eer in sijn regiment mocht entfangen worden) hefft de spaniers doen vertrecken wth de stadt vnd Casteel van Antuerpen, geladen mit groten buijt vnd roeff den *10 Martij* a° 1577. Vnde de hertig van Arschot stelde vpt casteel sijn soen den prince van Chimaij: jnder stadt legen noch de hoichduitschen soldaten hulpers der spaniers vm de stadt to plunderen, vnder Fucker vnd Fronsperg gehorig, verwachtende hoer betalinge, tot groten swaricheit der borgeren. Den 7 Aprilis approbeert de Con. van spanien den vorsc. ewich Edict van don jan. Den 21 Aprilis hebben de Spaniers Mastricht verlaten, alle hoeren roeff

mede fuerende. Den 1 Maij a° 77 is Don Jan to bruissel incomen, costlich mit groter blijsscap (als den men vole goedes to versach) ingecomen. Den 4 heft he Eedt gedaen, den hij darna gebroken heft. Den 8 Maij hebben de gronningers den canonicos wthgejacht etc. de ersten ende lesten. *Den 23 Maij is tusschen Don Jan vnd general staten vnde den prince sampt staten van hollant* vnd Zelant to Geertrudenberge doer gesandten een dach geholden: Als dat Don Jan vnd general staten seden de vromdelingen vnd spaniers nu vertogen, vnd den Eedt wegen sijn Mat. vp de vnderholdinge van de pacificatie vnd priuilegien vanden landen gescheet to sijn: Dat sijn Mat. dat Ewich Edict approbeert: darum nu to handelen sij mitten prince vnd staten holl. vnd Zelant vm de pacificatie to vullenbrengen: van versekeringe ouer wedersiden: de landen in rust te stellen, wechnemende van des princen side alle suspitien, alse vnderholdinge van krijgsluiden, sterckmakinge van steden vnd plaetsen, practijken van verdrag vnde confoederatien, oeck met vromde natie, vergietinge van geschutt etc. Dar des princes etc. gesanten vp geantwort van artln noch niet vullenbracht. Ten 1. dat de vorsc. pacificatie to Marche en Famine niet accordiert mit de pacificatie to gent. 2. Dat de belofften van den staten general den 1 Martij vnd acten de pacificatie van gent, priuilegien, Rechten vriheiden Costumen der landen noch int general noch in particulier effectueert sint, noch vndertekent vanden guuerneurs der Prouintien Coronellen Ouersten etc. 3. Dat de hochduitschen niet wth den lande sijn vertogen. 4. Dem prince sijn de landen in borgondien Lutzenborg vnd van herwertsouer noch niet restitueert. 5. Noch de graue van buren restituirt. 6. De prince is oeck in sinen guuernementen niet restituirt alse vtert etc. 7. Dat noch de priuilegien der landen dagelix violeert worden, als mede

dat de staten general, de versamlinge der general staten ten beleuen van Don Jan stellen. 8. Den van religie wort niet gunnet in steden van ander prouintien to wonen na de pacificatie van gendt. 9. Dat de prince staten van hollant Zelant niet sint versocht vm aduijs vpt annemen van Don Jan. Den men heft accepteert met sijnen anhang van jtalianen spaniers tegen de pacificatie gemaeckt to Marche en Famine. 10. Dat vanden spaniers vole bij Don bliuen de partijch den staten sint als Octauiaen gonsaga, Fernand Nunno, Secretarijs Gouedo, de here van Gase, Babtista taxis, alle sijnde int hoff van Don Jan vnd in sijnen radė so alst geruchte geet. 11. Dat int selff ewich edict een nije scerpe Inquisitie gegrundet is. 12. behaluen de clachten van particulere personen. etc. Den 23 Maij a° 77 scrifft Don jan anden president vnd heren vanden rade in Vlanderen, dat vole deners vnd Sectarisen heemlich verstoren de religie, sejende valsche leringe, gelouen spreken doen tgene een ider will. Derhaluen dat he sulckes niet lijden dan to straffen na wthwisen der rechten vnde justitie als verstorers vant gemeen beste. Angeseen sijn Mat. noch sijns Don Jans meninge niet is to dulden enige ketters sectarien, de 't volck verfueren, dan to hanthauen de eenuoldicheit van de romsche catolijke religie etc. Don Jan hefft den hoichduisschen in Antuerpen beuolen dat casteel intonemen, hefft Chimaij vorsc. tot sich geropen, vnd den here Terlon ouerste vpt Casteel to Antuerpen gestellt: Don jan is na Namen als vp den iacht gereist, dan heft viantlich dat Casteel ingenomen den 24 julij a° 77 deszeluen guuerneur de here van Froijmont, dit seende, sich an don Jan beclagende, als hem Don jan wolde vangen, is vntkomen vnd getogen anden hern general staten. Don Jans verraet vmt Casteel to Antuerpen als vorsc. in to crigen, is doer Monszr. de Bours ver-

slagen, de den 1 Augusti den verraders hefft wth gedreuen vnd Terlon gefangen vnd den staten ouerleuert, so dat de Fucker is vntlopen hen in bergen vp Zwin, vnd Fronsperg binnen Breda. Het casteel van Wau dat de hoichduitschen in hadden is vanden staten belegert den 4 Augusti ouergegeuen in handen vanden Champaignij de wegen der staten ouerste was. Vp den 9 deden also oeck de steden Thole vnd Steenbergen. Den 30 Augusti a° 77 was vpt blockhuis to lewerden alarm, want captein Mateness wolde mit nie soldaten dat starcken, vnde etlichen principalen in de stadt gefangen nemen, want he Don Jans was: dan de nie soldaten dar Wijbe van goutum captein van was hebben hem dat blockhuisz entweldiget. De borgers (meenden het sol hoer gelden als dese soldaten vpt huis tegen een ander int geweer weren) belegerden dat huisz, de soldaten geeuen dat vp, so dat de borgers den 2 Sept. darup quemen, vnd bewaerden dat tot dem kumste des vmlanschen stadtholders Lalaing her van Vile. Don Jan seende der general staten groten macht vp Namen comende, simuleerde to willen tracteren versochte darto Commiszarien: De staten hebben darto deputeert den heren van S. Geleijn, Wilerual, Grobbendong etc. de na voel wthstellens vnd tsamenspreken sonder enig vorderinge wederkeerden, want Don Jan al tenteerde tot oirlog, socht men also tijt vm sich tho rusten. Wowal men secht he solde den Con. van spanien geraden hebben vrede to maken Placaten aff to doen. Den 28 Augusti a° 77 is de moertkuijl dat Casteel to Antuerpen demolieert.

Angaende den vmlanden is den 27 Aprilis a° 77 hebben de staten der vmlanden tracteert van verscriuinge der landagen. van des lutenants, secretarien, hoefftmans, vnd hoer denaren quade bedeninge excessen concussien informatien to nemen vnd vm desen sampt den olderman

binnen hoer limiten to holden, vt in protocollo, und ein mandaet wthgeschreuen. De gedeputeerden vanden staten der vmmelanden bij groningen allen Jngesetenen der vorsc. vmlanden Saluijt. Also tot vnser kennisse gecomen is dat de hoefftmannen alhijr binnen gronningen sich hebben vorgenomen jn desen verledenen dagen seeckere mandaten deur horen denaren jnden vmlanden to doen publiceren, waermede se w lueden sampt vnd elck bijsunder menen to deterreren, vm geene getuichenisse der warheit tegens den lutenant Johan d'Mepsche to doen, Ende daerdoer de hern Commiszarien, de vm informatie vp den clachten tegens gemelten Lutenant to nemen, vanden Edlen vnd wolgeboren hern van Vile vnsern gnedigen hern stadtholder wth expresse beuel, van Con. Mats. rade van state hijr inden vmmelanden mit vullencomen Commiszie affgeferdiget sijn, jn de exercitie van hoer vorsc. Commiszie to impedieren, Alles tot mercklicke cleinachtinge van sijne Mats. rade van state vorsc. ende van vnsen vorgemelten hern stadtholder, Ende tegens notoire nuttigheit vnde wolfart vanden vmlanden, So ist dat wij gedeputeren vorsc. vnsers plichtes vnde offitie haluen, allen ingesetenen geestlich vnd wertlich hoges vnd nedern standes, mits desen gewarnet vnde ernstlich vermanet willen hebben. Angemarckt de vorsc. hoefftmannen in alsulcke off diergelijcke saken gar nichts jnden vmlanden hebben to gebeden, Ende noch vole min enich macht hebben des hern stadtholders Commission ende beuelen van wegen sijne Mat. gedaen, te beletten off to casseren, Ende dat dese derhaluen jn den vorsc. horen mandaten, notoirlick sijne Mats. name ende autoriteit misbruickt hebben, dat gij samptlich ende elck bisunder (des versocht sijnde) niettegenstaende de vorsc. mandaten der hoefftmannen vnbeschroemt sunder enich anxt off vrese, een getuichnisze der warheit doet, voer den

vorsc. Commissarien van alle tgene dat gij tegens gemelten lutenant hebbet off wetet to seggen. Belouende van wegen de lanscap w lueden sampt vnd een ider besunder hijr inne to hanthauen, ende van alle perikel hinder off scade to beschermen vnd scadeloesz te vntheffen, des oeck vnser Gnediger her stadtholder, so bald sijn Gn. hijruan geaduerteert sal wesen, sunder twijffel doen wort, want sijne Mats. egentlick wille vnd geleuent also is. Actum gronningen int broder cloester *den 27 Aprilis a° XV^c LXX VII.* Dorch ordonance der gedeputeerden vanden staten der vmmelanden. Petrus Cornelius Secret. sz^t. Deses mandaets off warninge oirsake is wth dem inholde to mercken, want als de camer sunders Lutenant Secretarijs, hoefftlueden denern, groten feijten tegen lantrecht dar de camer vp gesworen is, etliche vole jarn her, vnd vnlanx gants enormelick vnd langer vnuerduldelick publice vnd in particulier bedreuen hadden, sint bij der Stadtholder etc. aduise commiszarie vm Jnformatie tho nemen gestellet, Doct. Georgius godefridi, vnde Doct. Johannes Tiaca aduocaten to lewarden, de jnden landen vmher togen: dat de Camer vnd. gronningers to bedeckinge horen scande vnd feijten mit aller macht wereden. Jmgelijken so werede de stadt den staten jn den vmlanden de extraordinarijsz de to denst der vmlanden, vnde to vnderstandt der generale staten den krijg tegens Don Jan vnd den spaniers to vueren, verwilliget weren bij gemenen aduise, oeck al verschreuen weren vptobrengen in allen karspelen, mit wille vnd autoriteit hores stadtholders. De hoefftlueden vnd camer ouerst, eren gronningers to gefalle vnd misbruickende des stadtholders Name, buten weten vnd consent des stadtholders, schreuen contrarie mandaten wth, vm de bueren de doch niet wider dan de nose lang is tegenwordiges bedencken, vnde derhaluen to hore egen nutte blindt vnd

vnwillig, gants weigerich tegen horen inlanschen rechten ouericheiden to maken. Wij *Stadtholder vnd hoefftmans* der stadt vnd Vmmelanden van gronningen doen kund vnd laten weten allen vnd ideren vnderdanen deser vmmelanden wo wij van den Erenvesten erbaren wisen vnd vorsichtigen hern borgemester vnd raet der stadt gronningen wegen het corpus van dien vnd derseluiger jurisdictie, versocht vnd angelanget sinnen, vm doer den gantzen vmlanden vorsc., an alle der stadt vnde darunder gelegen closteren Gasthusen borgeren vnde Jnwoneren derseluen jurisdiction, alse den Oldeampten, Stadthamrix vnd Goerechts meijern, vnde bij verboerte hores gehuerden landes, wal ernstlicken to scriuen vnde to demanderen, dat se van stunden an vnde nu na desen dage, geen extra ordinarijs off vngewoentliche scattingen in handen hores scatborers vpbrengen noch betalen dan de gewoenlicke Jartaxten. Ten sij sake enige ander extraordinarijs scattinge, bij gemeen consent des Erb. raets vorsc. vp een generalen landag vergaderinge vnd communicatie van stadt vnd landen eendrachtlicken bewilliget geraemt vnd geaccordeert were. Allent nafolgende Con. Mat. recesze a° 1571 den 7 Augusti vnd sijns Mats. interpretatie a° 1576 den 16 Augusti jungist darup tusschen partien to brueszel gedaen. Gebedende vnd beuelende allen vorsc. meijern bij verlusz hoeres gehuerden landts, vnd den gemenen scatborern deser vmlanden bij poena x golden gl. vnde den tofart gij van stunden an nu vnde vordan na dussen dage geen extraordinarijs scattinge (sunder stadt vnd landen gemenen bewilligung vnd consent gelijck vorsc.) wth en geuen noch oeck den vorsc. meijern afforderen: Dan w allenthaluen na sijn Mat. Recesz, vnde de darup gefolchde interpretatie reguleren. Alle bij executie der penen (to weten de meijern bij verlusz hoers gehuerden lants, vnde den vorsc. scatborers bij

pene van x g.g. vnde de reale executie bouen gestalt) den boden geuet den brieff weder bij pena vorsc. gescr. vp den *28 Julij a° 1577* etc.

Mit desen rencken vnd practijken hebben der gronninger spansche herten (als de nies jngecomen reformeerden oeck also hefftig deden) den staten *benomen de middelen darup de vmlanden vor hoer quota* gestelt weren, vm den gemenen viant to verdriuen. So liepen de jngecomen reformeerden wth haet vnd ingeprenteden vnrechtmetigen nijt (tegen so goede nabers, den vmlanden) in hoer egen verdarff vnd in een nije verdarff elende vnd anderen ballingscap (als gefolget is) niet duldende dat na wise aller landen, de meijerlueden geseten in den vmlanden tot bescherminge horer husen, mobilien ja wijuen vnd kinderen, mit hoer mede lidtmaten vnd naberen mosten contribueren. Jn desen mandaet is to mercken, den nien raets titel Ernv. dar borgemeester vnd raet tot desen to niet dan Erb. gebruicket hebben. Jtem hijr steet van reale executie, dat de Camer anders improprie abusiue et male, bij den tofarth sol schriuen etc. De stadt raetfraget oeck niet den ingesetenen der vmlanden noch andern de in hoer stadt off gerichten sint gegoedet, dan doen hoers beleuens. Sint alle hoer egen richters dat se den vmlanden so een gants vnrecht mandaet tho senden. Widers wth een oeuelmoet tegen den goeden vmlanschen nabern, hebben de nijes *Jngecomen ballingen* mitten spanschen herten, sich jegen den plicht den general staten gedaen tho Don Jan den viant gehangen als wth volgenden blijcket. Also de Erb. vnd wolgelerden Popco Euerardus vnd Petrus Marhuisen Secretarien van Kon. Mats. gerichts camer binnen gronningen, den staten der vmlanden seecker placate vnder de name van Con. Mat. bij aduijs van her Jan van oestenrijck etc. vnd sijn Mats. raden van state vnd Secreten gegeuen binnen

Namen in tegenwordigen *maent Augusto* hebben geinsinueert vnd voergelesen: Warmit allen vnd idern ingesetenen bemelter Vmmelanden bij hochster vngenade verboden wort, de *rouen vnd executien* der hoefftmannen ter *Jnstantie des oldermans van gronningen* wth puncten jnden verbunde begrepen, tegen te staen, to keren off to beletten. Vnde geboden *de saken des verbunts* in vorige gang vnd ruste to laten, bisz so wal de van den vmlanden als vander stadt, in rechte genoechsam gehoert, vnde darup gedaen solde sijn na behoeren etc. Vnde dan gemelte Secretarien wth name der hoefftmannen versocht hebben antwort, vnd verclaringe vanden staten vorsc. meninge, offt se 't Jnholt des placaets gedochten na to komen offte nicht. Demnach hebben de staten der vmlanden darup vor antwort gesloten: Dat dewijle wth den woerden des placaets genoechsam blijkede, tselff vp sinistre vnd quade angeuent van wederpartije (de sunder twijffel de saicke tot hoer vordel, vpt aller archste vorgewendet to hebben, tho praesumeren was) wthgebracht to sijn, vnde dan alle Rescripta dese conditie tacite bij sich hebben vnde to verstaen sijn, so vere het angeuent warachtig is: sie begeren bij sijne Mat. oer tegenbericht darup to doen, hoer recht vnd gerechtigheit to vertoenen. Vnd sulx gedaen sijnde, wes van wegen sijne Mat. darinne gedaen off gekant solde worden, weren se willig vnd geneget na to komen, vnd tachteruolgen. Midler tijt ouerst vnd eer de saicke mit rechte gescheiden solde sijn, kunden se hoer recht niet nalaten edder affstaen, dan gedachten sich darin to holden, wie biszher. Actum vp den landage binnen gronningen den 22 Augusti anno 1577. Mij der vmlanden Secretarius tegenwordig Petrus Cornelius. Not. szt. Den 9 Septemb. leten de generale staten wth gaen hoer Justificatie dat se de wapenen tegen Don Jan antogen, darbij sijn intercipieerde breuen

77. 22 Augusti.

darin sijn verraet vervatet. Vnd als Champigni in bergen vp Soem Carl Focker had belegert wegen de staten is he van sijn hoichduitschen den Champaigni ouerleuert den 10 Septem.

An den heren Gedeputeerden der Vmlanden bij gronningen. Erwerdige Edele Ernveste Wolwise gunstige gode vrunde. Vp J. l. an vns gedane schriuent van dato den 7 tegenwordiger maents, vnde darbij jn J. l. name gefoegede Supplication, angaende seeckere benoemde ordinantie ten versoeck vanden hoefftmannen van gronningen van sijn Altese vp den 10 dach negest vergangenes maents Augusti to Namen vercregen, mogen darup J. l. ein antwort niet verholden, dat nademael sodane ordinantie offte Placaet impetreert vnd gegeuen is (na het vertreck van sijne Altese vpt Slott to Namen, bij tijde tegenwordiger alteratien) dat deselff ordinantie geen effect behoert to sorteren, dan sal in sursancie vnd stillstant geholden worden, ter tijt dat anders darinne versehen vnd ordineert sal sijn vnde dat sunder enich praeiuditie offte partie. Erw. Ed. Ernv. vnd wolwise hern, de here Godt sij mit Ju. gedaen to bruissel *vp den 16 Septemb. a° 1577*. Bij juwe wel geaffectioneerde de Generall staten Con. Mats. erfflanden. Ter ordonantie vande vorsc. Staten Cornelius Welleman.

Den 21 Septem. do hebben des grauen van Oberstein hoichduitsche knechten in hertzogenbusch liggende de stadt dem grauen van hohenloë de ouerste darvor was, vpgegeuen. Als de prince vanden general staten tho hulp begeert was is he mit groten blijscap den 18 binnen Antuerpen gecomen. Dar hem wegen de staten gesonden, willecoem geheten hebben de praelaten Villers end Marolles, mitten Baron Fresin, vnd hem mit groten triump den 23 Sept. binnen bruszel jngebracht. De raet vnd camer tho Gronningen sint noch niet hoich genoech geclommen west dan in wederspannicheit der

general staten vnd bosen handlen jegen den vmlanden al hoger gestegen, vnd na den verderff gelopen, als volgents to sehen is. De Gedeputeerden vanden staten der vmlanden bij Gronningen allen Jngesetenen der vorsc. vmlanden Saluijt. Also tot vnser kennisze gecomen is, dat de hoefftmans binnen gronningen sich hebben voergenomen, vnlang sekere Mandaten van Dato *den 24 Augusti deses lopenden* jars in allen quarteren ende kaszpelen der vmlanden to doen publiceren, vm de monsteringen, wapenschouwingen, ende alle andere goede ordinantien, dewelcke tot wolfart vnd beschermínge vnses gemenen vaderlants, ende widerstandt der gemenen vianden vanden Edlen vnd wolgebornen hern van Vile, vnsen Gn. hern statholder vp enen generalen landtsdag versocht, vnde vanden gemenen staten der vmlanden, na rijpen rade geapprobeert vnd bewillicht sijnde, volgents doer sijn Gn. opene breuen wth geschreuen, vnd beuolen sint gewest, to beletten ende annulleren. Wardoer dese landen van alle notelicke defensie geblotet, ende also ten laesten, den viant to voren, ende tot enen roeff gegeuen solden worden. So ist dat wij Gedeputeerden vorsc. vnsers Eedes vnd plichtes haluen, allen Jngesetenen der vmlanden mits desen getrulich vermanet willen hebben. Dewile der hoefftmannen Mandaten vorgesc. niet alleen tenderen tot de ruine ende verderff deser vmlanden, jngefal deseluige enige noet ende perikel vnuerseens mochte ouercomen. Dan oeck tot groten vndenst van sijne Mat. tot verachtinge van vnses hern Stadtholders persoen vnde beuelen, pugnerende mede tegens de notoire wille ende meninge vanden Raet van state, ende vanden generale staten, gelijck wth seeckere placaten vnde breuen bij hun wthgegeuen opentlich to sehen is. Ende hijr beneuens angemerckt van olts her, ende bouen alle memorie van menschen de autoriteit bij den staten des lants, ende

jnsunderheit bij den Hoeuetlingen gewest is: alsulcke goede vnde doegelicke ordinantien tot nutticheit ende beschermingè des lants to maken; alsmen wth goede olde breuen vnde documenten, genoechsam kan bewisen. Ende de gemelte hoefftmannen geen autoriteet macht noch mate hebben, offt oijt gehadt hebben, vm to retracteren vernichtigen offte beletten, tgene bij den gemenen staten des lants, totter lanscap beste ende wolfart is angenomen vnde bewilliget, noch oeck des stadtholders beuelen van wegen sijn Mat. ende den generale staten gedaen to caszieren: sulx dat se in de vorsc. hore mandaten apparentlick sine Mats. name ende autoriteet hebben misbruicket. Dat gij samptlich end elck bisunder vrij vnd vnbeschroemt wilt nacomen ende achteruolgen de resolutie des gemenen lants, de beuelen van vnsen Gn. her stadtholder vnde de ernstlicke meninge vanden general staten, darmede wij gevniert sijn tot welfart vnd beschermínge vnses gemenen vaderlants, als goede getrouwe vndersaten van sijne Mat. ende lieffhebbers hores vaderlandes end angeboren vriheits to behoirt. V begeuende angaende de *monsteringe wapenscouwinge* vnde andere diergelijke ordonantien, vnder de behoirlicke obedientie *ende gehoirsamheit der Commiszarien*, de darto bij vnsen Gn. hern stadtholder vnde den gedeputeerden *wegen des lants geconmitteert vnde verordent* sijn. Gelijck w oeck van vnsen gemelten hern stadtholder in sijn opene breuen vorsc. beuolen is: sunder vp de vorsc. mandaten der hoefftmannen enichsins to letten, dewelcke tot verderff des gantzen lants, vnde verdruckinge vnser angeborner vriheit ende gerechtigheit schinen gepractiseert vnd wthgebrocht to sijn. Belouende van wegen de lanscap w luiden sampt vnd ider bisunder hijrinne te hanthauen, ende van allen hinder ende schaden so w vanden hoefftmannen ter cause vorsc. mochte angedaen worden,

te beschermen ende scadeloesz te vntheffen. Des oeck vnser Gn. her stadtholder hijrvan aduertirt sijnde, sunder enige twijuel wort doen, darup gij w in desen oeck wal moget verlaten. Gegeuen wth vnsen bikumste binnen Winsum den laesten dach Augusti a° 1577. Ter ordinantie der hern Gedeputeerden, Petrus Cornelius Not. szt.

Anden hoefftluiden der stadt vnd vmlanden van gronningen, Georg van lalaing graue van Rennenberg vrij end bannerher van Vile etc. Con. Mat. stadtholder vnd capitein general ouer Frieslant gron. d'vmlanden, drente etc. Edele Erenveste Erbare discrete vnd bisundere. *Also vns bij den Raet van Staten geordineert is gewest, den vanden vmlanden vp geweer to stellen*, alse wij oeck jnden voergaenden winter hebben gedaen. So sijn wij nochtans berichtet geworden, dat gij luiden na vnsern vertrecken, andere ordinantien end beuel gedaen hebben, sunder dat wij weten wat oirsaken dat Ju darto moueret mochten hebben. Vnde also na de gelegenheit van dese tijt van noden is alsulcke ordinantie noch to continueren. So is vnse ernstliche meninge vnd ordinantie dat gij luiden alsulcken contrari mandaten, alse gij dar tegens so wij verstaen, moget gegeuen hebben, sunder executie laten berusten tot vnsere ankumst, vm alsdan breder darin to disponeren, als de gelegenheit des tijdes sal eisschen. Ed. Ernv. Erb. discrete l. vnd besundere vnse here godt sij mit Ju, datum vpt blockhuisz to lewarden den 25 Septemb. a° 1577. Hijr wth is to seen wo lelick se des stadtholders namen doeren misbruicken hem vnbewust solck mandaet in sinen name wthscriuende. — Een ander Mandaet. Wij stadtholder vnd hoefftmannen der stadt ende vmlanden van gronningen, van wegen des Con. van spanien als hertig van brabant graue van hollant end erffhere der stadt end vmlanden vorsc., doen w Erwerdigen Religiosen Gestrengen Ernvesten Erb. vnd vromen hern Riddern ende goden vrunden vnderges. to weten, wo vns van enigen gedeputeerden vnde den Sindico der vmlanden vorgedragen is, wo de Edele vnd wolgeb. her, hr Georg van lalaing graff van Rennenborg vrijhr van vijle etc. Con. Mat. stadtholder vnd capitein general etc. vp huiden hoer in einen gemeinen landag inden minnebroder cloester geholden, versceiden hoge wichtige vnd sware propositiones voerdragen hefft laten, dar vp men dorch swackheit vnd clein getal der personen niet hefft konen resolueren. Ende derhaluen bij sine Gn. ende den andern aldaer vergaderde vrunden vor goet angeseen, vm einen starckeren landtdag wth to scriuen. Sinnen darum van w. Erw. Gestr. vnd Er. seer vruntlicken begeren, ende darbeneuens laten weten ende gebeden van wegen hoichstgedachten Con. Mat. w gemene vndersaten ende jngesetenen der karspelen deser vmlanden bij pene vijfftien (*) golden gl. ende de tofart w werden Gest. vnd Er. sich doch sunder enich vertoch wthstell off vnschult voer to nemen vp den naesten donderdage sauents binnen der stadt gronningen jn der herbergen ende des anderen dages smorgents to acht vren tsamenderhandt vnd in vuller antal jn der minnerbroder cloester ergeuen ende voegen tho comen, vm aldair endtlicken ende absoluteliken tot vwer aller gemeinen wolfart to sluiten end accorderen vp alsulcke puncten vnde sware stucken, alsmen w alsdan proponerende ende voerdragen worden. Ende hijrinne oeck geen gebreck noch vertoch vallen noch gescheen laten, bij so lieff w de gemeine wolfaert sinnen, so men w alsdan sal laten vpeisschen, ende de dan niet tegenwordig beuonden worden salmen daetlicken vor de vorsc. pene

Den omlanden te fangen wthgesonden dit Mandaet.

(*) Dit woord schijnt er te staan, het is echter bijna onleesbaar. (F.)

laten roeuen vnd executeren, den boden geuet den brieff weder bij pene vorsc., gescr. vp den 25 Octobris anno 1577. Allen abten Riddern Junckeren hofflingen egenerffden, ende dar geen egenerffden sijn wth elcken kerspel deser vmlanden twe ander vulmechtigen tsamptlich vnd elck bisunder. bijder hofftluden off Con. Mat. gewonliche Zegel etc. wthgesonden.

Hijr is obiter to mercken dat in der landagen wthscriuing Praelaten Edelen Egenarffden staten des lants gebeden worden dem de straffe niet roert, de alleen den volmechtigen der karspelen off anderen wel de camer meer verschrifft concerneert: als reden vm dat de vorigen als landesstaten vrij hoert to sijn to comen off niet etc.

Breda. Den 4 Octobris hebben de duitschen vorsc. de binnen Breda wegen der staten weren belegert, bij appoinctement wthgetogen, leuerende den Coronel Fronsberg gefangen. Den 22 Octobris is der her prince van Orangien Guuerneur van brabandt gecoren, mit aller landen vnd luiden wterster blijsschap, vnd men heft binnen bruessel derhaluen gevijrt. De hertig van Arscot was in Flandern Guuerneur gecoren, vnd to gent ingehaelt mit 23 venl jngesetenen, vnd 300 peerden mit blijsschap. Dree dagen na dat se hem vor guuerneur hadden entfangen to weten den 28 Octob. vproerich sijnde vnder een ander, hebben hem wth egener autoriteit in sijn logement gegrepen vnd gefangen, to vnwille des princen vnd raet van state oeck der generale staten: den sij vp 14 Nouembris bekennende hoer vngelijck, weder losz gelaten hebben, mits dat he sijn vngelijck vergeue vnd niet sol gedencken. Vp seluer tijt hebben se gefangen den bisscoppen van Jperen vnd Brugge, baroen van Rassingen, here Moucrou mit sijn sone, de hern van Swevegen, van Eecke, den hoichballiu van Jperen vnd Cortrijck. De principaelste heren der Nederlanden hopende des Conninx herte to bemorwen, als sij emants van sinen bloede annemen tot general Guuerneur in sijn landen, hebben den heere van Malstede gesonden anden durchluchtigen Ertzhertoge Mattias van Oistenrijck des Keisers broder hem biddende ten vorsc. ende ouer to comen, vnde deselue sorgende het sol den Keiser mishagen, is he heemlich verreiset, nemants dan sijn furnemsten camerling bij sich hebbende, den here van Donwitz, heere van Kalcherich vnd is binnen Antuerpen gecomen den 12 Nouembris.

Don Jan viant. Den 9 Decembris is Don Jan mit alle sijn anhangers viant vanden coning end sijn landen openbarlich bij placate affgeropen dat vp den 7 dateert was, mit een declaratie darbij van seluen dato.

Den 10 Decemb. a° 1577 hebben de generale staten binnen bruszel een vnie vnde verbunt vpgericht van to bliuen bij de Romsche Catolijcke religie, vnd is bij allen prouincien vmher gesandt bij allen furnemen personen to vndertekenen vnd beuestigen: is to Winsum vp enen landag affgeslagen bijden friesschen vmlanden. Den 17 Decemb. 1577 hebben de praelaten van S. Gertruijt ende Marolles, hertog van Airschott, Baron Fresin wegen der generale staten deputeert den durchl. Ertzhertoge Mattia general guuernement der nederlanden praesenteert, vp seecker conditien vnd articulen de he vndertekent hefft.

De 5 (6) Sectio offt deel.

VAN DER DEPUTEREN VND STATEN DER VMLANDEN GEFENGNISZ VND GELEDEN INIURIEN DER OMLANDEN.

Wij stadtholder vnd hoefftmannen der stadt vnde vmlanden van groningen van wegen des Con. van spanien, sinnen seer vruntlicken van w Erwerdigen religiosen Gestrengen Ernvesten Erbaren vnd vromen Ridderen vnd goeden vrunden vndergesc. begerende, vnde darbeneuens laten weten vnd gebeden Ju gemene vndersaten vnd jngesetenen der Karspelen deser vmmelanden bij pene x golden gl. vnde den tofaert (et coetera) gij vp den 1 Nouembris alhijr inden minrebrodercloester eergeuen vnd voegen to comen, vm aldaer endtlicken ende absolutelicken tot vwer aller gemene wolfart to sluiten vnde accorderen vp sulcke puncten vnde swaricheiden, als dan proponiert vnd voerdragen worden, vnd hijr jn geen gebreck noch suemenisse vallen off gescheen laten, bij so lieff als w de gemene wolfaert sinnen. So men alsdan w sal laten vp eisschen, vnde de niet dar tegenwordig beuonden worden, salmen daetlicken vor de poena executeren etc. Den boden geuet den brieff weder bij poena vorsc. Actum den 28 *Octobris a° 1577*. Etc. mit vnderschriuinge vnd Coninx Zegel, als een mandaet in forma wth tho senden gewoenlich is. Vp desen Con. Mats. verschriuinge de een geleide vnd Sauegarde is, sint de staten der vmlanden gehorsamlich in starcken antall vp den landage binnen gronningen gecomen, int minnebroer cloester, wesende de platse den vmlanden tot horen landagen vnd bijkumsten vorhen specialicken geassigneert. Dan off wal etlicken vp den lantdage affbleuen, de wal solden erschenen sijn, vm dat in nechstvergangen sommer vp eenen gelijcken lantdage, namiddages dat gilden slott twe stunden lang vor alle poerten gehangen, doch noch affgenomen worde, dat een bedencken van apprehensie gaff, so meenden nochtans de vromen staten der vmlanden niet dat se so scandelicken feijt bedreuen vnd vp den hogesten trappe aller moetwillen vnd gewalt sollen hebben doeren off oeck willen treden: doch den gronningers duchte se solden niet licht so groten getal weder hebben so weren se nu wacker alle mit een to gripen vnde tho dwingen. Als nu de staten in Cloester bij een weren na 8 vrn inholt des verschriuens, so schickede de stadtholder sinen Secretarium Jan hiddinga, vergeselschappet mitten stadt Secretarijs Julsing aldaer vp den landage vnd liet vruntlicher wise angeuen, dat de lanscap vp dem Raedtcamer na older gewoente wolde komen. De lanscap weigerden dit (welck de stadt wal vorhen kund offnemen, dan men dreeff een spansch practijck den viant dat lant to openen) want nu het *verbunt wth* was, vnd also oeck de gemeenscap mitter stadt cesseerde, de sich oeck doch mit vngrundt een Corpus mitter lanscap plegen to roemen vnd noch dorsten seggen dat de vpsegginge des verbunts van vnweerden sij, derhaluen de vmlanden nie doenlich vp

den raethuse to erschinen, dattet niet praeiuditie makede als offtet verbunt noch continueerde. vnd offt wol dese fangnisz lange voergenomen, so nemen se hijrwth oirsake vnd coloer de poerten to sluiten to tein vren vormiddage vnder dem lantdag. Wante van den morgen een borgemester solde gesecht hebben, he hopede niet to eten noch to drincken, off de deputeren sollen gefangen sijn. Vnd etlich tijt na den apprehensie sede een raetsher der stadt gron. to gueden luiden, hem was so lieff west to der deputeren gefengnisz, dat he van vroude schier vpgesprongen, want dar sol anders meerder elende wth gecomen, vnde borger jnt lant getogen, tselffde beschadiget hebben. Vnde dat meer is so weren stadts verstendigen, de dorsten seggen, dat wal luiden mit den sweerde gerichtet weren, de niet so vole, als de deputeren, tegens steden gedaen hadden: derhaluen to gelouen dit werck sij langest besloten west jn sommer. Dat de staten starck vpgecomen, dat dede dat se wusten dat sijn Gn. dar comen, vnd volgende artln. proponeren wolde. Ten 1. Sijn Commiszie. 2. To vertoenen eenen intercipieerden brieff van Bilij, darin Bilij geschreuen an Deeckema vnd sinen gunnern in westfrieslant, tho willen mitten ersten komen mit 60 venl knechten, vnd sedem belli in frieslant maken: vnd nu na langen tijt eens war to maken, dat lange van hem sij gesecht, vnde gants frieslant to doen beeuen mit sinen donner vnd blixem, etc. derhaluen sijn Gn. begeerde to weten, offt wij moet hadden den viant wth den lande to weren. 3. Vnd mit wat manneren wij hem bejegenen wolden. 4. Vnd datter mosten lopende middelen van gelde wesen, doer Jmposten, capitale jmpositien off vp beesten, wo vns goet duchte. Des namiddags bleuen noch de poerten gesloten, vnd worden oeck der gilden sloten darvor gehangen bij des raets sloten, contra ius gentium, tegen Con. Mats. breuen

vnde geleide etc. sint des auendes, to enen jdern dergenen de gefangen worden, vm 7 vren ten wenichsten een rott of II rott gewapender borgern mit roeren hellebarden rustingen vnd besten geweer, in hoeren husen offt intochten (etsi domus cuique tutum sit refugium) vnd herbergen gesant, de een partie den andern als selffst richter gefangen genomen, vm denseluen hoer landen vriheiden etc. aff to dringen, vnde dagelix mit frissche gewapende starcke wachten jn den husen bewaert, so dat se nicht wth eren slaepcamer vp enich oert des huses mochten gaen, offte de schiltwachten gingen mit roeren brannende lunten hellebarden slachswerden mit, de gefangens mosten den wachten vuijr kersen thom ouervloet bestellen, dit duerde den *1 Novembris* sauents, den 2. 3. 4. nouemb. tot den auent to 7 vren. De gefangenen weren Abten van Aedwert, Tesinge, Rottum, Selwert, Oldencloster bij den Dam, jtem Ailco Onsta, Cristoffer van Eusum, Edtzert rengers mit sijnen soen Johan Rengers ten post, Remt Jensema de vader mit sinen soen Remt Jensema, Onno tamminga, Egbert Clant to Stedum, Hermen vnd Feio Siccinga gebrodern, Claes van burmannia, Johan de Mepsche vp den ham, Asinga Entens, Johan to Lellens, Aepco Foccens ten Dam richter, Johan starckenborch, Johan Weszling van gennep Redier, Jeronimus Verrutius Landt Sijndicus, Hermen Wijnbrugge Rentmester, Den Secretarium des lants Petrum Cornelium hebben se oeck een tijt in sijn huesz jngelecht, vnd hem der vmlanden protocoll affgedwungen (tegen alle recht off reden) vnd hebben dar wth vole lůiden vnd meestendeels copieert, welt begeerde, meest stuckwijs, vnde dat verfalschet enigen woerden bij to hangen enigen daraff to laten, vnd also bij den eenfoldigen borgern vnd buren int licht bracht, darmit prampiert vnd den gefangen vnd andern redelichen geestlichen vnd adels schandelicken

Gefangenen wth den Omlanden.

vnd loegenhafftiglichen calumnieert, iniurieert, de herten der eenfoldigen vproeriget. *J. Starckenborg vorsc.* louede niet tegen der stadt hebbende priuilegien to doen, vnd worde also dorch gunst eens borgemesters losz. *Sibolt Bijma* een Redier van Eusum quam oeck losz also voert. Ick ondergess. Beloue, bij eher treuwe end gheloue, omme tegenwoerdige mijns persoens anholdinge ende verwaringhe niemandt van een Erb. Raedt, noch andere Stadts geswoerenn edder bevelhebberen noch eemants vanden Gilden Borgeren offt jnwoeneren de dusse stadt vnd derselver vrij ende gerechticheijt dencken tho verdegenen, te willen noch sullenn wreken, noch eenich leeth an lijff edder guet, tho water off tho lande, binnen noch buijten lants an doen oder an doen laten, noch oeck dusse stadt jn khumpstigen tijden, jn hoere hebbende Priuilegien vrij endé gerechticheijden, willens end wetens krencken oft wederstreuen. Tho oerkhunde mijn handtt vnd name hier onder geteeckent. Actum den XI^en^ dach decembris XV^c^ soeuen ende tsoeuentich. Johan tijaerda van Starckenborch (*). Den borgeren vile so vole wachten nacht vnd dag to swaer, so hebben se den gefangen tot een ander ingejacht. Den praelaten bij den abt to Adwert, den Edlen etc. etlichen bij vorsc. eusum, etlichen bij Rengers, etlichen bij Siccinga, etlichen bij den landtsindico, dar se alle so seer scharp bewart sint dat nemant wth den lande (vnd wth der stadt schier oeck) ja de meesten tijt hore egen maechden knechten vnd ehefrouwen, bij hoer comen mochten, dat se selffst disch decken vnd sich denen mosten: jtem de wachten weren so dicht an horen siden vnd bedden, dat se nicht een vrij woert mit een ander (de in een huesz weren) spreken mochten, noch

Oeruede Johan Starck. van incompetente selffs egen richtern affgenomen.

(*) Gedrukt naar het oorspronkelijke in het archief te dezer stede. In de konijk staat hiernevens aan den kant met eene andere hand geschreven: „wij worden elck jn onse huisen mit borgeren in groot „antal vulle geweer bewaert." (F.)

kunden, vole weniger mit horen wijuen (so lang de bij hoer weren). Mochten oeck nichts jn fransoisch noch latijns reden to den andern. Mosten den wachten, de vole in antal weren thom ouerfloet bestellen torff keersen, bij wilen oeck beers genoech darto, offt gelt in plaetse van beer, so se vreede vanden borgern wolden hebben, vngestott vnd vngeslagen off vngeschendet blijuen. Dat meer is, alsmen jn rengers huesz eens discant gesungen, weren voert wth den sworen meente de dat nicht dulden kunden. Dit continueerde vanden vorsc. 4 Nouembris tot den 12 Decembris smorgents ter 4 vren to inclusiue, do wast in der nacht *migrate ueteres coloni*, vnd was een speil als off de kat mit den muesz etc. Doch de praelaten worden den 10 decembris na het rechthuis oft westendorps huisz darnegest bij ant kerckhoff geleidet, mit groten getal van gewapenden, eer dat de hoptman noch des beuel hadde van den raet, so most he se weder leiden na den Awerder hollum offt huisz: vnd leidede he se int wederkeren, also vm den kaecke (mit groten schande) ouert marckt, doer den dickesten dreckhoepen. Vnde den 12 Decembris tho 4 vren (na dattet jderen in allen husen twe off 3 stunden to vor was angesecht sich to een ander plaetz to bereiden) sint in ider der vorsc. husen wol 40 gewapende borger gecomen, vnd allen gefangnen in een scott int vorsc. westendorps huisz geleidet: behaluen dat de landtsindicus vnd Gennep vp den Ebbingepoerte in sloten vnd kettenen, de Rentmester vp bottering poerte in een enge duister clein gatt, gebracht sint. *Vanden 12* decembris *tot den 28* decemb. hebben se in westendorps huisz int voirhuisz starcken wachten nacht vnd dach gehatt, jtem in den gangen des huses bouen vnd beneden, vnd vm het huisz int ronde, dem se alle vuijr vnd kerssen verscaffen mosten, dat huisz was rontsom an allen vensteren holten vnd glasen ouer

dwersz van buten mit dicken kapramen vernagelt, datter niet een kint doer mochte, vnd geen adem in huisz dan een wthdermaten stinckende verstoppede bose lucht was, so dat de luiden darin gingen als swimelende. Den 28 decembris als den wachten verdroet de lucht, so bleuen de int rechthuisz, vnd worde de voerenste doere van buten mit een weldig grundelslott gesloten, so dat de lucht noch boser worde, vnd vole ter doet krang worden, alse Selwert, Crist. van Eusum, Joh. to lellens, vnd de Abt van Adwerth storff wth dier oirsaken, als he in sijn doetbedde affirmeert heft, nadat he in sijn huesz mit groten beden gebracht was swack vnd krang. Vanden vorsc. grundelslott hadden de sworen meente de slotelen, vnd was deren een nacht vnd dag bij der doere, vnd also de gefangen hoer egen kost vnd 2 mankocken hielden, so was deselff der stadt vertruwet vnd so een den se den gefangens gunneden, dar deselff sich vor schroemeden, dese worden smorgents middages vnde des auents een gang wthgelaten to copen vnd bestellen dat de nodige dingen dar vor de doere gebracht worden, sunder twijffel sint se geēdicht west bij den stadtraeth. Alle hemden vnd wes den gefangen ingelanget worde, is stedes besichtiget etc. Summa dese bewaringe is so scerp west dat se geen breuen mochten scriuen noch entfangen, dat oeck des hoeffs off Coningliche Commiszarien sunder enorme grote bede bij den raet mosten erholden een mael off twe dre een wenig to hoer intogaen vnde to spreken, alse oeck de stadtholder lalaing suluest. Summa de stadt leet nemants darin gaen dan de seer an hoer sijde partijsch bewust was, off den se achteden dat bij enige gefangens wat solden bemorwen vm der landen recht wech to geuen. vm also verlosset to worden: vnd stunden meest borger wacht off schutten darbij. Des jungen Remt Jensema vrou was vanden borgerwacht so

bejegent dat se dar doer ter doet krang vnd bij alle luiden vnde doctoren ouergeuen was, vnde alle hoer ropen was vm hoeren eheman eens to spreken, vm darna willig to rusten: se hefft tot meermalen hefftig bij den raet laten anholden, praesenteert etlichen dusenden borge to stellen, dat he mit 2, 3 off 4 rott borger een stunde an hoer bedde mocht geleidet worden. Dan heft niet mogen gescheen, vnde were ergerlich to seggen wat vnmenschliche woerden bij den furnemesten der stadt wol geflogen. So heft men oeck der vrouwe van Derck hugen in hoer doetbedde aff geslagen den eheman eens bij hoer to laten. Also oeck als Onsta vorsc. huiszfrou ter doet krang was, vnd de stadtholder seluest intercedeerde sich borger praesenteerde, etc. hefft moten hen steruen sunder horen le. man eens to mogen seen. Dat sint der nabern steenen herten vor alle der landen woldaden, de den stadt rijcke vnd heerlich gemaket, worden also belonet. Dit sluiten hefft geduirt tot den lesten februarij tho. *Egbert Clant to Stedum is* vp seecker conditien wthgelaten vnd mit goeden redenen buten gebleuen, nicht mede in dit westendorps huisz gewest. Deses tijdes weren borgemestērn Jan Tedema, Reint Alberda, Herman Clant, ... Wijfferinge. Raetsheren, Joest van Cleeue (de den gefangen adel etc. voer Rauenkost tegen den Con. Commissarien gescholden hefft) Wolter scatter, roleff entens, derck roberts, Euert simens (vm siner ellen vernoemt) Cristoffer van deest stadt rentemester, gert krul Mello Conders, hermen gerrijts, hermen peters, Frerick moijsteen, Gerbrant heinens. Reint scatter ein goet man, ouerste der hoptluiden vnd hoptman der stadt, Siert coning sijn veenrich, Jan boukneeht Lutenant. N. Buttel hoptman, Krull sijn veenrich, Jan kloet lutenant, Gert luetiens vnd reiner broeijl sijn fuerers. Tomas wermens hopman, Vriling sijn veenrich, Cristoffer watertap vnd

N. Dubbelt sijn vuerers. N. Vijrholt hoptman Jan Folckeers sijn veenrich, Albert van plancken sijn lutenant, Willem van berum entsloech sich als een vrom man des hoptmanschafft, in de stede quam Hermen Coning, Jurien van goer sijn veenrich. Cristoffer houwenschilt hopman, luleff vbbens sijn veenrich, Peter nieman lutenant, luetien hiddinge weiseler. Arent smit. N. Vlger hoptman Scaffer entsloech sich tvenel, dat nam Peter een buer weder an. Jan ten buijr weiseler, N. swartwold fuerer, laurens gisens Lutenant des hoptmans.

Besluiters der staten vande omlanden de gefangen weren.

De slotelen vanden doere vorsc. heft ider sijn etmal gehatt als volget, den 28 decembris a° 77 Gisbert arens Taelman. 29. Luleff roleffs de grote, Taelman. 30. hermen van Couerden sworen meente, na ratsher Popco euerardi swager. 31. Tia to nansum s. m. dese leet vp huiden noch etliche venstern dichter vermaken. Den 1 Januarij a° 1578 Remmert entens sworen m. 2. Hermen Coning swo. meente vnd hopman. 3. Jan isebrants s. m. brouwer. 4. Jan Canter s. m. 5. lambert van vullen s. m. 6. Jan egberts goltsmit sw. meente oeck fuerer. 7. Bartolomeus Tiarts s. m. 8. Jan. van deest s. m. 9. Derck kloet knoeckenhouwer s. m. 10. Carl hiddinge s. meente na raetsher. 11. Euert Mumme s. m. 12. Hinrich helmichs s. m. 13. Hinrich asschendorp s. m. na raetsher. 14. Steuen helprichs s. m. 15. Albert van plancken s. m. 16. Jan Folckers s. m. 17. Jan Paping s. m. Popco Euerardi swager, alle dre brouweren. 18. Rijke rijkens s. m. 19. Goeuert euerts s. m. 20. Jan marissing s. m. 21. Jan Muller. 22. Tonnijs Crabbe backer, beide Boumesters. 23. Gisbert arents. 24. hermen van Couerden. 25. Luleff roleffs. 26. Tia to nansum. 27. remmert entens. Jochum vbbens swager. 28. hermen coning. 29. Jan Jsebrants. 30. Jan Canter. 31. lambert van vullen. Den 1 Februarij a° 78. Jan egberts. 2. Bartolomaeus Tiarts. 3. Derck Cloet.

4. Jan van Deest cristoffers soen. 5. Carl hiddinge. 6. Euert Mumme. 7. Hinrich helmichs. 8. hinrich asschendorp. 9. Steuen helprichs. 10. Albert van plancken. 11. Jan Folckeers. 12. Jan paping. 13. rijcke rijckens. 14. Goevert euerts. 15. Jan marissing. 16. Jan muller. 17. Tonnijs crabbe. 18. Gijsbert arents. 19. hermen van couerden. 20. Tia to nansum. 21. remmert entens. 22. Jan Jsebrants vp sunt peters dage. 23. Jan van deest. 24. Jan egberts. 25. Steuen helprichs. 26. Hinrich helmichs. 27. Geert van renen sworen meente nies. 28. Euert Euert koijter s. m. *Vp huiden* 28 Febr. *sint* de gefang. ider in horen huisen gelaten als volgen sal: 1578. sunder rapijren ouerst mosten sieluiden stedes ouer straten gaen, hen tot dat se entquemen als volgen sal. Vnder desen vorsc. allen personen weren wenig goede patrioten, dan meest malcontenten so dat wth westendorps huisz vnd anders, de furnemesten reformeerden voelfoldig gewarnet worden, dat dit hoer werck vp eren egen coppen solden druijpen (als geschehen is) vnd se mede int elende geraicken: dan het was alle to vergeeffs vnd woldent niet gelouen, persuadeerden sich offt de stadtholder dat geraden hadde, als nicht is, vnd offt schoen de stadtholder hoerluiden so een lelick feijt, moert offte anders had willen beuelen, solde nemants hebben mogen verschonen. Na vorsc. apprehensie liet de stadt den anderen staten verreisen na landwert, den se darna weder versc. vp enen landag, dar sich goerechters, jngeseten van gronningen mede als lidtmaten der vmlanden (vm dat se enig goet darin liggende hadden) vndermengeden, den slichten luiden radende vnd voergaende mitter stadt men vp alle mogelicke conditien to accorderen vp dat se den gefangen losz mochten hebben. Wij stadtholder vnd hoefftmannen der stadt vnd vmlanden van gron. van wegen Con. Mat. etc. sinnen seer vruntlichen van w Erw. Religiosen Gest.

Ernv. Erb. vromen hern Riddern vnd goden vrunden vndergesc. begeren vnd darbeneuens laten weten vnd gebeden w gemene vndersaten vnd jngesetenen, der karspelen deser vmmelanden bij pene xx golden gl. ende de tofart, w Wer. G. vnd Er. sich doch sunder enich jnfal vntlech weigeringe offt vnschult voer to nemen, vp naesten donderdage des auents binnen der stadt gronningen inder herberg vnd sandern dages smorgens to 8 vren eendrachtlich in vullen antal, bijden Edlen Wolg. hern Georgen van lalaing graff tot rennenberg vrij vnd bannerher to vile vnd vileroij Con. Mat. stadtholder vnd capitein general ouer vrieslant ouerissel gronningen, ende linge (nota de vmlanden hebben se hijr wth laten) ende den Ernvesten wisen vorsichtigen hern borgemester vnd raet der stadt gronningen, *ende vns andern samptlichen vrunden* (nota dese worden sint vorhen in geen mandaten west) vp den raethuse ergeuen vnd voegen to komen, vm alsdan van wolgemelten hern stadtholder antohoren vnde to verstaen *de redenen ende oirsaken warom enige geestliche vnd wertlicke hern vnd vrunden (*) so vp des iunges gewesenen bieenkumpst* (nota ob lesum ius gentium et Maiestatem regiam doeren se geen landag noemen) in der minrebroder closter vp der landen versoeck geholden, vande vander stadt angeholden, ende sonst anders voergeuen sal worden, met sulcke versekertheit ende beloffte (nota, se dachten wal dat nemants van qualiteit solde vpcomen, de schuldige schoeckt) de Erb. Raet mit de gesworen deser stadt, sijn Gn. vns an statt Con. Mat. so scrifftlicken vnder der stadt segel rede belouet, so oeck muntlich ende vullencomlich gedaen, wider blijkende bij een copie hijrbij gefoecht, dat w. Wer. G. Er.

(*) „Vrunden dan dit vrundet wal: so extreme te tijranniseren „an landes staten." Deze woorden zijn hiernevens op den kant gevoegd. (F.)

samptlich vnd elck bisunder vrij vast velicheiden vnd geleiden lijffs vnd goedes hijr mit togesacht vnd gegeuen wort vm alhijr in deser stadt to erschinen, ende na gedaner proposition in desen vorsc. vnd andere saicken to doen handelen ende gescheen laten wes na hoichwichtigheit vnd gelegenheit van dien enichsins van noden sijn sal, vnd voirts wederom darna (scilicet ubi gronninganis per omnia satisfoecissent) vrij velich vnbelet ende vnbesett wth der stadt to mogen passeren ende verreisen, so een jegelich dat geleue ende euen comen mach, sunder enich fault edder bedroch, den bode geuet den brieff weder bij poene vorsc. gesc. vp den 14 Decembris anno 1577. Allen abten (de abten seten in gefengnisz behaluen den enigen abt jnden Marne to oldencloester) praelaten ende vulmechtigen der conuenten (quam absurde hoc, want nemants dan de Abten selffst der conuenten vulmechtigen sint) Riddern Junckern hofflingen, pastoren comissarien (nota dese beide sint geen staten des lants) egenerffden vicarien praebendaten (noch dese beide sint staten des lants) mitten gemenen vndersaten vnd ingesetenen der kerspelen deser vmlanden samptlich vnd elck bijsunder. Geleide brieff. Wij borgemestr vnd raet der stadt gronningen doen kund vnd bekennen mit desen vnsen openen breue, dat wij sampt taelmans (*) sworen meente, ende boumesteren vanden gilden vor vns ende van wegen der samptlichen borgeren ende ingesetenen derseluer stadt ende horen vnderhorigen hebben allen vnd jdern geestlichen vnd werlichen, so vp tegenwordigen na older gewoente wthgesc. landag werden erschinen vrij vast velicheit vnd geloue lijffs vnd goets togesacht vnde gegeuen thoseggen ende geuen mits ende doer cracht van desen (†),

(*) Aan den kant staan deze woorden: „Hijdra multorum capi„tum." (F.)

(†) Adidem: „Semel scurra nonquam etc." (F.)

to verstaen dat se samptlich end een ider van hem bisunder velich vnbespeert vnd vnbelett solen mogen binnen der stadt ende derseluer iurisdictie ende gebeden comen ende verhoren de voergestelde saicke to anhoren ende verstaen, ende in den besten helpen beuorderen, to stadt vnd lande gemeen nutt vrede ende welfaert, oeck vrij seecker vnbespeert vnd vnbelett wederom mit lijff vnd goet elck in sijn bewaersam to mogen passeren reisen vnd wederkeren, so als des en iegelick geleuen vnd ouercomen mach. Allent sunder arch vnd list bij eer trouwe ende goeden geloue vnuerbreecklich natecomen ende to achteruolgen. Orkund vnser stadt hijrup gedruckte signeet gesc. *den 14 Decemb. 1577.* Vnderstundt. Gecollationeert bij mij Popco Euerardus secret. etc. Int vorsc. mandaet steet dat de stadthold^{r} solde proponeren de redenen der anholdinge, dit is ouerst der stadt sijndicus Gouda west, een man de seggen doer wes he denckt, bij allen hollanders bekant. Want vp desen landage hebben se mit den vorsc. verfalscheden lants protocolles extracten sich behulpen, vnd den redelichen luiden vnerhorlich calumnieert als peculatus reos, als dat de deputeren 40000 gulden vander vmlanden penningen hadden vndergeslagen, de doch stedes vp hoer egen buidel gereiset hadden. Sloegen oeck wth dat de Gedeputeerden der vmlanden wolden erffdeputeren bliuen, vnd also wat nies jnden landen vnderfangen: se weren oeck vproerigers: mit meer andere schantflecken den se den goeden vprechten luiden nadichteden. So doch de deputeren nicht enen landespenning vnder hadden, vnd vp gemeenen landagen tot reuocatie der lanscap gestellt weren: vnd nichtes dan wth der lanscap beuel, bij rechte offt rechtmetige middelen gedaen hadden. De landes rentmest^{r} hefft na older wisen, vnde na des Con. Mats. ordinantie stedes sijn rekenscappen der vpboeringen gedaen an seecker

gecommitteerden wth den deputeren der vmlanden vnde deselue deputeren der rekeninge hadden al voer deser gefengnisz vp gemenen landtdage praesentirt rekeninge to doen vp seecker tijt vnd plaetse, dar alle vnd jdere ledematen der lanscap sol mogen tsinen beleuen van anfang thom slutt van rekeninge tho bijcomen vnd anhoren, van alle verledene jaren scattingen: vnd praesentierden tselff nu noch auermals tegen der lanscap. Darbij vor desen eenen mael wal to freden sijnde dar de van gronningen vm alle suspicion wechtonemen als van wegen horen luiden in den vmlanden geëruet, een off twe personen mede bij voegeden. Vnde dit van scattingen ouer den grasztall auerst der landen accisen roerende hefft de Rentmeester den lantsdeputeren daraff stedes rekeninge gedaen, stedes in bijwesen van den Lutenant na de ordinantie vant hoff. Want dit is dat aerarium der vmlanden, dat de sich seluest gemaket hebben to landes vorfallende costen, darvan se den staten des lants tsiner tijt oeck geen remonstrantie weigerden. Dit leten de gefangen bij etlichen also ouerbrengen als de warheit was. *Cristoffer van Eusum* worde in der gefengnisz vorsc. oeck gants krang, den se mit volgender loffte in sijn huesz leten: doch niet so seer hem to goede als dat de raet waer meende, de ander solden beter to handelen sijn als he wech was: dan se weren alle euen eens sins in der landen vriheit etc. tho beholden.

Jck ondergeschr. beloue end nheme an bij eher, treuwe ende gheloue (dewijlen mij ijdtz mijner swackheijt haluen jn mijne behuesinge tho wesen verloefft) dat ick midlerwijle de andere gedeputeerden alhijr angeholden, oeck alhijr binnen deser stadt jn mijne vorss. behuesinge will verblijuen, ende neet en will noch sall eenige breuen noch boden wth deeser stadt sunder voerweten van een Erb. Raedt affueerdigen offte wthsenden, noch affveerdigen offt wthsenden lathen.

Tho Oerkhunde mijn naem mitt egener handt hijr onder geteeckent. Actum den xvi^{n} Decembris 1577. Christoffer van Eweszum (*). Den 20 Decembris is Delffzijll (buten der landen wille doch stellden dat den grauen hoer stadtholder herin) demolieert, de soldaten na Winsum reisende, sint vnder wegen na vnderdam vanden gronningers veriacht etc. propria autoritate ipsorum.

De staten der vmlanden hielden jnden landen etliche bikumsten vnd sandten Johan rengers to hellem na den houe tho remonstreren allen vorsc. gewalden vnd iniurien: vnd is *van Con. Mat. wegen ordineert den gefangens kosteloes strax to relaxeren*, offt bij weigeringe den van gronningen an to seggen dat de staten wegen der vnie eedes haluen sollen genodiget worden ander scarpere middel darto denende voertonemen. Want bij den generale staten vnd secreten rade, niet alleen indignatie was ouer desen, dan oeck merckten dat hijr enig *viantlich practijck vnder schuelede.* Derhaluen so is den *2 Januarij a° 1578 her Philips Marnix her van Sunt Algunda vnd Doctor Nicasius Sille gewesen Pensionarijs* to Namen (de wegen Con. Mat. vnd der generale staten, Raet van staten to gron. mit breuen patenten etc. weren comen vm der gefangen loszlatinge) niet sunder groten anholden, vnd darto niet dan bij duistern auende, van den Raet jngelaten in Westendorps huess (sequitur verbael). *Vnde deselff heren Commissarien hebben den gefangen hern voergeholden*, wo se van wegen Sijne Mat., wth beuel der generale staten, derseluer gefengnisz haluen affgeuerdiget, weren angecomen, ende tot nu geenen vlijth gesparet hadden, darmit deselffde hern in vrijcheit gestelt mochten worden. Jn welcken de vander stadt erst (vor de bevrionge) den hern Commiszarien, de oirsaken der anholdinge voerstellen wilden,

(*) Gedrukt naar het oorspronkelijke in het archief te dezer stede. (F.)

seggende de vande stadt darbeneuens to wolgemelten hern Commiszarien, dat de stadt den gefangenen hern oeck noch niet dachte vrij to laten, dewilen deselffe oirsaken (als vnder verhaelt) noch niet cesseerden. Datwelcke als de hern commiszarien verstaen hebben, so hadden se bij der stadt geimpetreert, vm bij den gefangen hern to gaen, vnd quemen also bij hoer, vm communicatiue van hoer luiden oick to vernemen, hore meninge van enige middelen to horer bevrionge. *Hijrup sint de gefangen* hern affgetreden, darna den hern *Commissarien thom antwort* gegeuen kortlich. Ten ersten dat se dem hern Commiszarien vnd Generale staten bedanckeden etc. Ten 2. *Dat se als gefangene luiden, vnd oeck als den welcken hoer deputeerschap vnde plicht, nu kortlix in deser gefangnisz, van den staten der vmlanden, vnd bij den seluen nu nies erweleden heren Gedeputeerden, vpgesacht sij:* niet communiceren noch stemmen konen. Edt opgesecht.

Darup de Commiszarien wider gesacht, wo hore meninge vnd begerte oeck niet en sij van de principale saicke to handelen, sunder alleene van dese verstrickinge: doer reden, dat de vander stadt causeerden, dat so de hern gefriet weren, solden se doch vngetwiuelt mit gewalden, entweder doer hoer, offt mit anneminge der soldaten sich tegen der stadt wreecken vnd volgendes doen willen. Seggende darbij dat se den gefangenen hern beschuldigen. Ten 1. wo deselff des Coninx mandaten hadden verachtet, vnd sich verluiden laten to willen den hindersten darmit etc. Vnd dewilen der stadt gronningen van den gefangenen hern, in so periculosen tijden (darmen bet enicheit soecken, vnd nie verbunden solden maken) het verbunt vpgesacht, vpdat sich darentusschen nochtans de stadt in hoer possesz erholden mochte, so hadden de vander stadt niet doer sich dan doer Con. Mat. hoefftmans vnd deners tselff possesz willen annemen, eenszdeels mede vm dat se geen Actores

worden wolden. Ouerst de gefangenen heren hadden tselff via facti vnd mit gewapender hant tegengestaen, vnde so alse dat van en gescheen sij, solden se sunder twijuel (nu gevriet sijnde) noch widers doen mit gewalden, doer wraeckgijricheit tegens der stadt. Ten 2. wo dat se den Delffzijl mit gewalt tegen der stadt geholden, vnde den n. n. februarij lestleden vp hoer egen autoriteit enen hoptman Hansz van Meppen mit duetschen soldaten angenomen, in den schans gelecht, vnd alleen den staten der vmlanden hadden swoeren laten. Ten 3. dat se der stadt egen geschutt mit gewalt hadden entholden. Ten 4. dat se int lant horen verschriuingen, lantdagen, vnd deputeerdagen hadden geholden: vnde dat der hern erffgedeputeerden gestellt hadden. Ten 5. dat der landtsijndicus (wo wal hem de stadtholder, het mandaet to laten schriuen, beuolen hadde, na older gewoente) den jungisten landag tegent gebruick int minnebroeder cloester wthscriuen hadde laten. Alse oeck de hern gedeputeerden dem negest voergaenden landag, oeck tegen mannier aldair hadden verschreuen. Ten 6 *dat de gefangen hern den andern inden vmlanden eenen nien ungeboerlicken Eedt, vnd conspiratie tot nadeel vnd affbroeck der stadt priuilegien gedaen hadden.* Vnde dat se enige particulier confoederatien tegen de stadt mit hoer naberlanden versocht solden hebben. Ten 7. dat oeck ener der gefangen solde gesecht hebben he wolde dat de stadt een poele waters were. Ten 8. dat de gefangenen sich gerustet, de landen tegen der stadt in geweer gestelt hadden etc. So begeerden de hern Commiszarien vnd segen vor goet an dat de principale saicke gesleten worde: wat ouerst dese gefengnisz anlanget, dat men datselffde in vergeetent stelde, mit gewalt noch mit rechte tselffde to veruolgen, so wal vm vrede vnd eendrachts wille, alse oick vm dat vnse gemene viant, so hart andringende, vm denseluen desto beter mit tsamender handt weder to staen.

Vp welcken, de hern in der verstrickinge geantwort hebben (*). Vpt 1. Dat de vpsegginge des verbunts nicht in desen tijden sij gescheen, dan bij des stadtholders Bilijs tijden, dewelcke seer vm deser saicken angewendet is gewest, doch seende endtlicken dat de stadt alle middel van vrunscap vnd oeck van recht affgeslagen, hefft he den gedeputeerden gesecht, dat se wal mochten sich mit gewalt tegen de stadt offt hoefftmans stellen, so se men geen soldaten tegen der stadt annemen. Seggende oeck dat der stadt geen possesz tho queme, want de stadt meer niet hadde, dan hoer doer den verbunden (dat een vor, dat ander na) durende denseluen vergunnet is: na welcker verbunden wthgang se weder vrij geworden sint. Dat oeck de vmlanden wth noet vm tselue possesz to vsurperen vnd vindiceren (als se segen dat de stadt geen borgen, geen cautien annemen, dat men alle hore protesten niet achten wolden, vnd dat anders geen middel vor handen were) also noets haluen gedrungen weren, de roeffweigeringe gedaen, oeuerst geen *Vim* angedaen, dan gewalt wedergestaen vnd affgeweret hadden. Vpt 2. Den zijl belangende, als de walen vergangen jar aff betalet weren, vnd vor nuttest angeseen worde denseluen to entslaen, vnd tot bewaringe vanden veste eerst bueren, naderhant duitsche knechten in tho leggen, ther tijt to dat deselff schans mocht langer vnnodig beuonden worden, vnd wech gesleten. So hebben dree deputeren, specialicken darto vanden vmlanden ende heren stadtholder, verordent, sijn Gnaden vnder andern denseluen Hans van Meppen getoent, denwelcken sijn Gn. angenomen hefft, doch niet all mit hem gestadiget sijnde, enen wal gestelleden vertruweden van adel off anders wth den lande darouer willen stellen, als gescheen is. Vnde hefft sijn

(*) Hierbij staat ter zijde: „omnia verissima quae sequuntur." (F.)

Gnaden den Er. Willem van Dotekum mit Hermen Siccinga van lewerden na den zijl gesant, vnd sint de soldaten sijn Gnaden (vnd anders niet) gesworen. Dat oeck de hern deputeerden tot meermalen, vnd nijlix jnden nasommer to lewerden bij sijn gnaden hebben ernstlich gearbeidet vm to mogen den zijl slichten, gelijck oeck thuess to gronningen doemaels gedaen worde: offte ten minsten (so sijn Gn. van wegen der staten tselff niet consenteren wolde expresz) dat sijn gnaden darmit tho laten gescheen doer den vinger sehen wolde: dat oeck niet is vanden stadtholder consenteert. Vpt 3. Dat de van der stadt noch bij der lanscap, noch bij den samptlichen hern gedeputeerden, newerle vm hoer geschutt weder gefordert hebben. Vpt 4. *Dat vergangen sommer vp* enen gemenen wthgesc. landage de stadt alle poerten to gesloten hen tot dre vren namiddage, so dat jderman spoerde dattet gedaen worde, vm de lanscap vnd *hern gedeputeerden* antoholden, vnde dat derhaluen darna een lantdag vnd enige deputeerdagen jnden vmlanden sint geholden. Ouerst nu (vermits sijn Gn. hijr tegenwordig was, vnd mitten hoefftmannen bij sware broecke den landen verschreeff) sinnen de heren *securi* vnbesorcht vrij angecomen, vnd also gefangen worden tegen allen rechten to verachtinge van sijne Mat. etc. Vpt 5. Dat der landt Sijndicus den lesten landag niet anders dan behoirlich heb schriuen laten. Dat oick de voirgaende landag vanden hoefftmannen na behoir, vnd niet van den deputeerden, vnde dat alle beiden mit des Coninx vpgedruckte Segel van stadtholder offt hoefftmans wthgesc. sint. *Vpt 6. Dat de hern den Eedt to genen nadeel der stadt gedaen, dan to enicheit in den vmlanden der vianden to wederstaen: vnd vole meer dat se to vordel der stadt in den groten perijkel sich* begeuen (als de Coronel bijlij was gefangen) vnd jn der stadt gecomen, der stadt angeboden sich mit hoer to

verbinden, vm eendrachtlichen sich tegens allen anfallenden gewalden to weren, lijff vnd goet bij hoer vp to setten, alle geschillen een tijt lang berusten to laten, dat welck van der stadt niet is angenomen gewest. Vpt 7. Dat men sich nicht versege sich nicht versege dat emants vnder hoer luiden tselff solde gesecht hebben, vnd offtet schoen were, dat ener ex iusto dolore in sodanen iniurie, schande vnd schade, so een wort hadde gesproken, dat tselffde niet to achten. Vpt 8. Dat deselff rustunge vnd wapenschouwingen gescheen sijn wth beuel der general staten, vnd wth commiszie des stadtholders. 9. Endtlicken dat so de hern gefriet worden, de stadt sich derhaluen vanden seluen geens gewalts bedaruen to verwachten. Sunder dat sich de hern alsnoch erbeden, gelijck se vor, vnd oeck darna bij Bilijs tijden, oeck noch jungist to Selwert bij den hern van Jndeville vnd N. Cantzler van Gelderlant, oeck bij desen stadtholder erboden hebben, alle dingen mitt vrunscap, offt mit Rechte bij enigen wth der stadt vnde den vmlanden, offt bij enigen andern vnpartijschen vnd prouinciale raden entscheiden to laten, vnde de stadt weder to stellen als se bij tijden des verbunts gewest sint, vermits dat de stadt (alse de landen annemen) solde binnen jar vnde dach (al weert oeck noch twe jar) sich jm rechte sliten to laten. Datwelcke gescheen sijnde, sinnen de angeholden hern to vreden bij den seluen horen tegenwordigen iniurien vnd scade bij rechte (vnd niet anders) oeck to versoecken. Vole weniger dat horer emant begere den sake mit gewelt to wreecken, offt anders dan mit recht alleen, weszhaluen (so vmmers nodich) wal verseeckering solde gedaen worden. 10. Belangende alle der stadt beschuldigingen to beantworden sij niet mogelich in so korten tijt, dan gedachten so als de tijt geue, alles so to beantworden, dat darmit jderman genoech gedaen solde

worden. Dat oeck de gefangen hern to vreden sint, in dem se in enigen schult beuonden worden dat hoer de Mat. (vnd niet de stadt, alse hoere wederpartij) darvor strafft vnd ansehe. Finis des verbaels. *Den 15 Januarij* hebben de nietgefangenen staten jnden vmlanden enen landag binnen Winsum geholden, aldair de vorsc. hern *Algunda vnd Silla* Commissarien siner Mat. Rade van staten etc. vorgeuen hebben wo se wtersten vlijth bijder stadt, doer cracht horer Commission vp der gefangenen vorsc. relaxatie angeholden in vrunscap; vnd darna oeck geboden den hern to relaxeren, dewijl hoer Commission in effectu tot dien ende tendeerde; ouerst dat se in geen middelen tot audientie hadden konen bij der stadt geraken dardoer se meenden den relaxatie to impetreren. Als dat de vmlanden solden de stadt in voerganden possessie doer cracht des verbundes willen laten verbliuen, vp conditie, dat se binnen seecker tijt van een jar in horen procesz to concluderen annemen solden: des nochtans de stadt offgeslagen, willende wal mit recht wthfueren dan in geen tijden van jarn verbunden sijn. So begeerden vorsc. hern Commissarien datmen den tijt van inlegginge des processes, anden samptlichen Rade van staten begeuen wolde; darbij de gefarlicheit deser tijden to behertigen voergegeuen. Darup de vmlanden na rijper deliberatie geantwort, se sich gants to submitteren in beschuttinge vanden rade van staten, vnde Con. Mat. bevorens, dan so de stadt de ordinantie der staten obstinatelick niet wilden achtervolgen, kunden se oeck achtervolgende deselff ordinantie mitter stadt in geen communicatie treden noch in compositie, eer de gedeputeerden (dem der vmlanden saicken vnd secreten bewust) vp vrien voeten mit recompensz horer scaden, restitutie hoerer faem, verguetzinge der vpgebroeckene landes kisten vnd vullencomene restitutie der lande breuen vnd secreten

Landag Winsum.

gestellet weren. Jnden welcken se der staten assistentie demoediglichen versochten. Angaende des tijdes vnd gemenen viants gefarlicheit, sede de lanscap dat se to horen ruine vnd gruntlichen verdarff der vmlanden genen groter viant kunden offt mochten verwachten als den vander stadt: vnd wan se sich aldus vander stadt solden bedwingen laten, dat solde de stadt in tocomenden tijden in consequentie trecken mit wijtlofftiger reden: vnd offt schoen de viant jnden vmlanden queme des godt verhoede, so sollen doch de stadt den geringesten homeij niet openen van horen poerten, doruen off willen noch oeck in der macht hebben de vmlanden to vntsetten. So oeck de stadt den vromden viant solden innemen, de landen to corrumperen, so deden se tegen hoer Eedt vnd Tractaet als openbare Menedigers, des se niet geloueden. Conclusiue so de stadt obstinaet bleue in hoer gewalden, se na desen dagen ander middelen an handt nemen mosten tegen den stadt, de der general staten ordinantie niet achtede darto se widere hulp der staten to versoecken van meninge weren. Darup de hern gesandten versochten dat de vmlanden solden supersederen ter tijt se den staten allen gelegenheit mochten ouerbrengen, offt ten wenigsten tot dat se vertogen vnd verreiset weren: dat se vnbedacht mochten bliuen als offt se in hoer bedrijff de saicken erger, als van tho voren gemaket hadden. Vp desen landag weren Nienort, Bartelt entens, haio Manninga, Eiso Jarges vnd andern (de alle eendrachtig weren) etc. Dat de vorsc. hern Commiszarien in anseent der tijden gefarlicheit seggen alle middelen bij der stadt (derwelcken malcontensche herten se segen vnder schijn van priuilegien, wes anders to moliëren) versocht to hebben, so dat se den gefangen niet wth der ouericheit beuel, jedoch doer middel sullen losz laten is also. *Den 6 Januarij* am h. dre koningen leten de Commissarien

entbeden de stadt wolde, als bij tijde des verbundes in possesz gestalt sijn, begerende aduijs darup. *Js van den gefangens entboden*, so de Commiszarien wegen der borger hartneckigheit, hore commiszie ja nicht effectueren konen (wowal de deputeren, als gefangen, nichts fruchtbarlichs doen noch verwilligen mogen) so is hoer meninge (niet twijffelende off de landen sollen vanden hern Commissarien oeck dar to te induceren sijn) de praesentatien verleden sommer to lewarden jungist, vnde to Selwert gedaen anto nemen. To weten, der stadt weder to stellen, alsse bij tijde des verbunts gewest sint, mits datmen binnen jar vnd dach diffinitiue gesleten worde. Vnd offtet were dat dese tijt to kort geachtet worde, dat dan deselue vp twe off dree jarn verlenget mocht worden. Vp desen meenden de hern Commissarien den stadt to induceren, als vp enen voet der stadt gefellig, hebben groten arbeit gedaen, dan al vergeues, want de goede hern weten der gronninger gront nicht, de pro forma vp den tijt crimineren ouerst (want se weten mit recht nicht gegrundet to sijn) se willen int recht nicht, ja solden leuer spansch worden als de saicke in recht inlaten. So dan de hern Commissarien infecta re mosten vertrecken hebben se tom ouerfloet gedaen als volget. Den 18 Janu. a° 78 is der Ertz. Mattias to bruissel jngetogen, heft den 20 den Eedt gedaen. vnd prince als sijn general stadtholder oeck eedt gedaen, is sijn durchl. als een Coning ingehaelt mit groten triumph.

Articulen bijden vorsc. hern Commiszarien dem van gronningen (nadat se to winsum vp den landage gewest) voergedragen ex autentico wthgeschreuen van mij. Wij vndergesc., als wesende wth cracht van vnse Commiszie, de wij van mijnhern representerende den generale staten van herwertsouer hebben vntfangen in dato den xi Decembris jnt jar 1577 gedeputeert vm

het miszuerstandt ende alteratie nu vnlangs geresen tusschen de vander stadt gronningen vnde de van den vmlanden to vorstaen, te slissen ende te stillen, ende voirts darinne to handlen nafolgende de vorsc. commissie. Na vole ende diuerse communicatien mit den erb. hern borgemestern raet ende gesworen vander vorsc. stadt van gronningen ten einde als voren verhaelt, hebben vns den *xv Januarij* verfueget na Winsum, alwaer een landag vanden gedeputeerden der vmlanden is geholden gewest, ende hebben hun vnse commiszie vnde beuel voergedragen. Samentlick oeck vermeldet int bisunder vnd particulier, wat wij metten vorsc. hern borgemesteren end raet der stadt gron. wth cracht vnser vorsc. commissie te voren gehandelt hadden. Alle middelen soeckende vm de saicke tot enen goeden vrede, eendrachtigheit to brengen, hebben vanden vorsc. gedeputeerden vanden vmlanden, na vole redenen endtlich vor antwort entfangen ende verstaen. Als dat se in allen dingen to vreden sijn sich to submitteren der kentenisse endtlicke decisie vanden vorsc. generale staten, als repraesenterende Con. Mat., ende hebbende tegenwoirdelick het guuernement vanden landen van herwertsouer. Ende sich erbeden anthonemen vnd natocomen alles wat hun van denseluen generale staten, offt hore gecommitteerden sal in materie der vorsc. geschillen twist end miszuerstandt vpgelecht worden, Ende warinne se beuunden solen worden sich vergrepen to hebben, alles to boeten na wthsprake derseluiger generale staten. Begerende oick darentegen wederomme, dat de vander stadt gronningen deszgeliken hem begeuen vndert gerichte der vorsc. generale staten, sunder an de eene sijdt off de ander jet daetlix meer geattenteert to worden. Ende dat deselue vander stadt nafolgen, ende in cracht der beuelen vanden generale staten hem gedaen, losz ende ledig laten, de praelaten Edlen

Landag Winsum. Algunda Silla erschenen.

Erbedinge to Winsum.

end andern (met tgene dat hem angaet) de sij in hafft vnde verstrickinge hebben gestelt also ende na dat deselffe vp sconinx zegel verschriuinge ende mandament sich in goeder trouwen in der stadt hadden begeuen ende noch in de vorsc. hafft ende verstrickinge sijn holdende. Dies niettemin vp vnse grote instantie, hebben de vorsc. gedeputierden der vorsc. vmlanden te vreden gewest, de litigieuse possessie, also de vander stadt vor d'vpseggen des verbunts gehat hebben tegenwoerdelick doer ordinantie der vorsc. generale staten, offte van vns als hoer gedeputeerden, yor den tijt van een anderhalff jar, offt twe jarn aff to staen, ende sunder praeiudicie van hoer recht, de der vorsc. stadt to laten. Behaluen dat beide partien sich submittieren den generale staten, ende de sij darouer sullen willen committeren, vnpartijsch ende niet suspect, ende dat binnen de vorsc. tijt het procesz sal definitiuelick na recht worden gedecideert gevonnist ende sententieert. Tot welcken ende de vorsc. staten, offte hore gedeputeerden souden der partien respectiuelick mogen peremptorie terminen stellen, ende innerthaluen deseluen alle wettelicke acten ende probatien te doene, ende bij gebreecke vandien, recht te administreren, vpt gene sal worden beuonden gefurnieert end ouerbracht te sijn. So ist dat *wij desen antwort der vorsc. gedeputeerden der vmlanden gehoert, ende* alle saicken rijpelick ouergelecht ende geconsidereert hebbende, deselue den vorsc. Erb. borgemestern ende Raet in tegenwordigheit des wolgebornen Grauen van Rennenberch etc. Con. Mat. stadtholder etc. ende der gesworen der vorsc. stadt hebben vermeldt ende voergedragen, Ende vm langheit to voircomen, ende de saicke tot een goet gewunschede ende eenmael to brengen, ende vnsen vntfangen beuel ende Commiszie (als voren verhaelt) natovolgen ende genoech to doen, hebben anden vorsc. borgemester,

ende raet, ende gesworen van wegen der generale staten begeert, also wij bij desen oeck scrifftlicken begeren, dat se vns vp dese nafolgende stucken een goede ende vruchtbare antwort willen geuen. To weten 1. offt se sich oeck ouer alle geschillen, de ten vorigen tijt geresen sijn tusschen stadt ende landen, ende noch vp deseluige materie hijrnamaels risen mochten, vndergeuen ende submitteren int gerichte ende ordel der vorsc. generale staten der Nederlanden als repraesenterende de persoen van Con. Mat., ende als den genen, mit denwelcken se een vnuerbreeckliche vnie ende verbont hebben gemaket, vm bij de gene de sij darto sullen deputeren ende ordineren vmpartijsch ende niet suspect, te doen nemen vullencomene wettelicke kennisze vanden saicken, ende deselue, tsij mit rechte, offt mit vrunscap ende verwilliginge van beide partien to decideren, te vonnissen ende gans neder to leggen. 2. Jtem offt sij oeck willen nafolgen het beuel, dat wij hun van wegen der generale staten, wth crachte vnser commissie hebben gedaen, de vorsc. gefangenen, ende verstrickten praelaten Edlen end andern, vanden vmlanden met tgene hem angaet, ende tobehoirt vntslagen vnde relaxeren. 3. offt sij vmmers tot de vorsc. slakinge ende relaxatie ten minsten niet en willen verstaen, vnder conditie ende bespreck, als hen erboden wort (so hijr bouen verhaelt is) namtlick dat se van vns inder qualiteit vorsc. sollen mit verwilliginge der vmlanden in de vorsc. possessie vredelick (doch sunder partien praeiuditie) gestelt worden den tijt van anderhalff jarn off twe jarn mits dat binnen denseluen tijt het principaelste geschil ende procesz gedecideert worde. 4. Ende jngefalle van weigeringe der vorsc. middelen, off sij dan niet en willen vp vnse versoecken, ende ernstlicke begeren vns in name ende van wegen der vorsc. generale staten, de vorsc. gefangenen mit alle tgene hun angaet,

in handen stellen, vm van deselven geordineert to worden, als bij recht ende billicheit sal beuonden worden to behoren. Hijrup begerende een korte goede ende categorijke antwort, welcke conforme sij der vnie, warmede de vander stadt hoer mit den generale staten hebben begeuen ende gevnieert. Gedaen to gronningen den *19 Januarij a° 1578.* vnderstundt *Ph. van Marnix. Nicasius de Sillo.* Noch vnderstundt copie wth den principale acte per me etc.

Nadem wij Commiszarien vanden generale staten wth crachte ende nafolgende vnse commiszie anden Erb. borgemestr raet ende ander gesworen vande stadt gronningen, vnder vnse hantteecken geleuert hebben het gescrifft hierbij gefoecht den 20 Januarij 1578 nafolgende vnse belofften ten dage to voren gedaen vp hun versoeck. So hebben de voern. Erbare hern vns in vullen Rade verclaert, geen antwort to koenen geuen. Ten ware dat wij hem oeck in handen stelden, een scrifftlich antwort van alle de vmlanden offte den gedeputeerden van dien behoirlich vndertekent. Nochtans opentlich vntkennen vm vole oirsaken aldaer gealligeert, dat de geene tot winsum den 15 der vorsc. maent vp vnse verschriuinge vergadert hadden gewest, enichsins mochten vor staten offt gedeputeerden der vmlanden van hen worden geacht offt gehouden. Warup van vns vertoent gewest is, dat tvoirsc. versoucht exhiberen van antworde, niet alleenlich ouervloedich vnde vnuruchtbar was, maer oeck geheel vnmogelich, offte ten minsten oirsake geuende tot ontallicke wthfluchten ende cauillatien, welcke de principale sake grotelick soude verachteren, eensdeels vm de vorsc. gepraetendeerde inhabiliteit, mits welcke men hem nimmermeer offt seer qualick soude konen satisfactie geuen, eensdeels vm dat wij geen gescrifft van den vmlanden vntfangen, noch oeck materie gefunden hadden de tho vorderen, ouermits se sich erboden vnder den generale staten, in alles to rechte to staen, nafolgende vnse versoeck, dar wij vor al vp mosten versekert sijn van de vorsc. stadt, eer wij enich iudicium offt personas legitimas in eo standi formeren, ja oeck vns selffst qualificeren konden, ouermits der gefangnisze ende detentie etlicher der principalen personen ende munimenten vanden vorsc. vmlanden, ende dat de vander stadt altijt twiuelachtig, so wel van submissie vnder generale staten, als oeck in genere van kennisse ende gerichte des principalen geschilles gesproken ende geschreuen hadden, met meer andere redenen darto denende hun voergedragen. Nochtans na vole altercatien niet gefordert hebbende, ho wel wij hen to kennen gauen tselff vnse schriuen ende all tgene wij gebesoigneert hebben, zedert de beuelen sijn gedaen van wegen der generale staten dewelcke sij niet en hebben gehoirsam gewest, gescheet te sijn ex superabundanti end bouen vnse commissie, alleenlich ten einde dat wij geen occasie ter werlt souden achterlaten, de mochte denen tot pacificatie ende slissinge der vorsc. differenten. So hebben wij endtlich genoitsaickt gewest, met voertgaende behoirlicke protestatien van alle inconuenienten scaden ende elenden, de so int general als particulierlick darwth souden mogen risen, hen verclaringe to doen van de wterste meninge, van mijnhern vanden vorsc. generale staten, hen deselue wth vnse commiszie voerlesende, dewelcke wij hen oeck scrifftlich hebben geleuert aldus luidende, Ende niettomin sult eerst ende vor al insisteren ende maken dat alle de vorsc. gearresteerde personen ende goeden vrij end ledig, oeck sunder enige obligatie offte belofften, hen offte den landen scadelick ofte praeiudiciabel sijnde, vntslagen gerelaxiert offte gelaten worden. Oeck obtineren dat de vorsc. van gronningen sulx oft andere diergelijken wegen niet meer attenteren, maer vp alle

hunne geschillen ende praetensien mit rechte procederen, ende wat darinne bij generale staten geresoluiert sal worden, vullencomlich natofolgen. Ende in gefalle de voirn. van gronningen totter vorsc. slakinge in der voegen ende mannieren voren verhaelt int vriendelinge niet verstaen en willen, obstinaet ende volhart bliuende in heur luiden voirnemen, so sult gij luiden van wegen der generale staten, deselue van gronningen to kennen geuen wal ernstlich, dat deselffe generale staten volgende de vnie bij henluiden getekent, ende seer hoich besworen in affquitinge van horen eede genoitsaickt ende bedwungen sullen wesen, de saicken ouer de vmlanden an to nemen ende de van gronningen tot reden to brengen bij sulcke middelen als sij beuinden solen to behoren na de gelegenheit van saken. Finis. *Dese vorsc. verclaringe* hebben vorsc. borgemeester raet ende gesworen seer qualick, ende als een demonstratie van vianscap, ende vpsegginge van de vnie ende verbont van te voiren gemaickt met de generale staten, genomen ende geinterpraeteert, gelijck als blijken mach wth de proposten de sij ten seluen dage den wolg. graue van rennenberg stadtholder gehouden hebben, welcke sijn Gn. vns staendes voetes heft gerelateert (begerende tsamentlick wth horen name, dat wij niet en souden vertrecken tot sanderen dage namiddages) naemptlich dat sij hen noijt sulx verseen en hadden an de generale staten (*), ende was hen deszhaluen wal leet, dat sij nafolgende hoer beuel Don Jean d'austria vor viant hadden verclaert ende gepubliceert, de welcke so niet gescheet en ware, en soude niet gescheen: doch troesteden se sich darinne, dat sij den coning, noch vole sijne hoptluden niet en hadden vor vianden verclaert, vanden welcken sij bijstandt vnd vntsett ver-

(*) Hiernevens staat op den kant, „wat een bestendigheit!" (F.)

trouden to mogen hebben tot verdegeninge van hore vrij ende gerechtigheiden, dewelcke sij geenssins en willen aff affstaen al souden se sich vnder (en wisten niet wien) begeuen (*). Hetwelcke sij des anderen dages vns oeck doer horen Sindicum geassisteert met den borgemesteren ende sommigen vanden vorsc. rade, ende gesworen, hebben, met woerden van gelijke substantie verhaelt. Protesterende dat nademael de generale staten sich hadden van de vnie afgesneden, dat sij begeerden de acte van hoer vnie weder to hebben, verhopende dat al hadden sij Don Jan de austria vor viant verclaert, so soude nochtans de coning niet laten hen to hanthauen in hore gerechtigheiden, mit vole diergelijcke woerden de wij niet en hebben willen annemen den vorsc. generale staten ouer to dragen, als geene commissie darto hebbende, doch hebben tselffe wel willen vor memorie vpteeckenen, *ende tot getuichenisse der warheit* mit vnse gewonliche handteecken vndergesc. den 22 Januarij 1578. vnderstundt, Ph. van Marnix Nicasius de Sille, wth den principalen was de copie gesc. etc. Hijrna sint de hern commissarien na brabant getogen vnd int wthgaen to der Ae poerte na hett schip, sint de heren gar nahe mit stratendreck geworpen vanden gronningers: vnde dat meer is wolden de gronningers hoer schijr oeck angeholden hebben, als ener deser hern naderhant tho Cla. tho Ste. anno 1582 bekent hefft. Na der hern vertreck is de stadt gants verbolgen gewest, vnde wthgelaten, so dat se tot 12 vren jnder nacht vpt raethuesz bij een hilden, alle de gesworen brasz mit een ander, vm den gefangen in ander swarer gefengniszen to brengen in keldern, poerten, vpt vleeschhuisz offt dergelijken: oeck als se een Secretarijs des stadtholders Jan hid- Hiddinge

(*) Hierbij staat ter zijde, „wat een geloue vnd truwe!" (F.)

Laleings Secretarijs.

dinge tot goede persone eens sede, dat *hoe de deputeerden niet tracteerden, de stadt solde se na de kragen offt hoeffden trachten.* De stadtholder dit seende, intercedeerde mit voergeuen dat de gefangen sich to alle billicheit wal solden vinden laten vnd hielde dat bose voernemen vp. Vnd also hefft de stadt den *hern stadtholder den doere vpgesloten* jnt gefangenhuisz vorsc. to gaen, vnd den gefangen hern to inducëren tot der stadt wolgefallen. Etliche articulen volgen, vanden graue van Rennenberg voergeholden anden gefangen hern praelaten Edlen vnd andern, to gronningen in verstrickinge geholden, van sijne wegen, vm to weten offt men middel solde konen vinden enichsins to accorderen (nota de stadt wolde den name niet hebben, datmen dit van hoeren wegen sol angeuen, dan wolden dat de landen solden vltro et sponte vriwillig hoer erbeden wat de stadt begeerde, to weten alle der landen vriheiden etc. vm dardoer den gefangens, als mit een ransuen losz tho krigen). *Inden* 1 offt se niet wolden accorderen ende consenteren, also vole als in hunder macht is, dat de stadt gronningen in de possessie (daer se clagen wthgestelt to sijn via facti) weder rustelick mogen wesen gestelt, sunder enige praefigeerden termijn, tot den tijt dat bij rechte anders mocht gedecideert worden. *Ten* 2 dat de hern solen belouen ende sufficiante verseeckeringe geuen, mit force noch gewelt niet to doen, tegen de stadt noch vm dese apprehensie, noch vm geen ander saicken, dan alleen hun differenten hoedanich de mogen wesen sullen stellen in handen van Judices de pari consensu van beiden partien sullen mogen gecoren ende angenomen worden. Antwurt der vorsc. hern vp sijn gnaden voergeuen. 1. Dat se tho vreden sint vor so vole hoer personen angeet, dat de vander stadt weder in possessie des verbunts gestelt worden, gelijck se vor de vpsegginge

weren, sunder praefigeerden termijn, ter tijt to offt de vpsegginge goedt edder quaet is bij rechte erkant vnd verclaert sal sijn. 2. Dat se vor hoer personen belouen bij handtastinge eere vnd geloue, mit geen gewalt tegen de stadt de geuengliche anholdinge to willen wreecken, dan alleen mits rechtsmiddelen wthforderen. Waluerstaende dat de vander stadt reciproce, geen gewalt edder gelijke attentaten tegen hoer personen off goedern te doen, caueren end gelijckformich belouen ende holden solen. 3. Dat dewilen sijn Gn. tgene vorsc. mit de van der stadt end lanscap sal tracteren, den gefangen vp handtastinge eere end geloue ider in sijn behusinge edder herberge in der stadt vrij to sijn geconsenteert worde. 4. Dat dit allent hijrin gedaen den gefangen off den lande nu noch tot genen tijden scadelick noch praeiudiciabel sal wesen, bij so vere het niet veraccordeert wort. Ende in dem (welck godt gunnen moet) dit vorsc. veraccordeert mochte worden, dat dan alle gefangen mit tgene dat hoer angeet, vrij losz vnd ledig daetlich gerestitueert sullen sijn. 5. Dat in continenti pari consensu partium vnpartijge richteren gecoren vnde genomineert worden, Ende in fal de partien sich vande vorsc. richtern niet konen verdragen, solen alsdan de generale staten (hebbende tguuernement van wegen sijne Mat.) de macht hebben den richter to nomineren, mit welcken sich de partien contenteren solen. *Acta den 23 Januarij a°. 1578. De stadtholder meende* als he ditselue oeck vanden lanscap verwilliget seege, so solde de der stadt sich darmit sadigen, (dan dair schuilede een anders als na sal blijken) als oeck enige stadtluiden vermeenden, so heft sijn gnaden hijrom als mede doer begeer der gefangenen, *enen landag to Aedwert* wthgesc., dan dar sint gar wenig erschenen. So dat der her to Nienort Wigbolt van eusum Ridder enen deputeerdag weder versc. hefft, howal sijn gnaden een

landag wolde gehatt hebben, dar de nien deputeren deputeren Nienort, haio Manninga, Eiso Jarges Johan horenkens etc. den vorsc. meninge der gefangenen affgeslagen, tot derseluen miszfallen de darwth suspiceerden, dat de jnden vmlanden sollen enich oirloch off gelijcken tegen der stadt to werck stellen, dat se luiden in so vnbillicken verbolgen stadt an lijff eer vnd goet sollen mogen entgelden, vnde den landes ingesetenen thor armoet gedien, als de krijch mitbrenget al hoe goede redenen de lanscap wal darto hadde. Vnde is algemack de krijgswervinge des ouersten Bartolt Entens hoffl. to middelstum darop gefolget, vnde den gefangenen gants verborgen voergeholden, de niet dan coniecturen desseluen in so scherpe bewaringe mochten hebben.

Den 16 Januarij a° 1578 na dat de vorsc. hern commiszarien weder tho houe gecomen, is vanden generalen staten een brieff gesc. anden borgemestern raet taelman boumesters end sworen meente der stadt gronningen wth bruissel, vmdat de commiszarien niet gehoert noch gefolget, de gefangen noch harder geholden, verbedende een jder oeck den vorsc. commissarien den accesz etc. derhaluen in quitunge der vnie vnd Eede, anderwarff vermanende ende van coninx wegen gebedende angesien deses den gedeputeerden losz to laten den se tegens recht vnd reden geholden etc. Item *in dato den 18 Januarij a° 1578* scrifft de hoefft president ende luiden des Coninx secreten rade, vndertekent J. Bartij an borgemestern raet olt vnd nije sampt taelmans meente ende boumesteren van gilden der stadt gronningen wo dat hoer minlicke scriuen in dato den 10 decembris lestleden mit ander diergelijke vanden generale staten tenderende tot relaxatie der praelaten Edlen vnd andern gedeputeerden, vnfruchtbar west, voirtfarende in alle stoutheit, in verbitteringe ende

vermetenheit tonemende, alle force gewalt smadicheit an den vorsc. gearrestierden oeck andern vrien noch buten der stadt bewisen, dat hoer gants niet en betaemt, maer seer vnbehoerlicke middelen sijn tegens recht vnd justitie, derhaluen andermal fruntlich begerende ende van Coninx wegen ordinerende gemerckt se deser saicke haluen geen richters vnd partie tsamen mogen wesen, den gefangen to entslaen vnd alle feitelicke middelen to verlaten, vnd de saicke bij behoirlicke middelen van justitie verfolgen, vp dat men niet veroirsaickt worde, tot ander middelen van prouisie to comen, den de staten leuer verhoet sehen. etc. tho bruiszel. Dese breuen sint der stadt int leste Januari getoent als de stadtholder van Adwert quam. Ouerst de stadt is jo langer jo moetwilliger tegen den gefangen vnde den ingeseten der landen geworden. Der ertzh. Mattias vnd prince van orangien hebben oeck niet mogen gelden. So hefft de stadtholder seer heemlich etwes laten int gefangenhuisz weten, alst scheen (doch wolde nicht darwth) heercomende van R. Alberda vnd herman Clant borgemester off M. C. (so mochten oeck als de doere vpsloten worde de doersluiters Jan Canter off euert Mumme seggen, het steet in ju suluest wth to comen so gij men wilt) als datter hope were to erlosinge (offt schoen de buiten int lant weren darto niet verstaen wolden) so de gefangens mitter stadt verdragende se contenteerden. Nu was den gefangen hern hijrto lieff, dachten de stadt sol hoer meninge entdecken, dan se int gemeen vnde ider bisunder tegen der stadt luiden seden, dat se doch mochten der stadt grundt vnd wille weten, se wusten niet, wes se gefangen meer solden erbeden als gescheen were, wat mogelich eerlich vnd billich were, deden se gerne. De stadt offte de hoeren, wolde nichts herwth seggen. De doersluiters seden, het steet an ju, so ij wth willen.

Gron. richters vnd partie.

Jtem Gij weten doch wal wat de stadt wil: meerders wol nicht hervor. Doch so hebben de gefangen hern dem stadtholder een scrifftlich instructie off memorie gesunden den 1 febru. a° 78 bij der stadt voer to geuen. Ten 1. vanden vlijt goede presentatie der stadt gedaen de geschillen mit recht er vrunscap hen to leggen etc. Ten 2. dat se lijden mochten dat de jnden vmlanden sint den presentatie to adwert hadden angenomen vm de stadt int possesz des verbunts to setten. Ten 3. dat se vor hoer personen louen bij cere vnd hantastinge, mit geen gewalt de gefengnisse to wreecken, dan hoer geschil godt almachtig, hoer behorliche ouericheit vnde den hilligen rechte to beuelen. Doch dat de vander stadt reciproce geen gewalt off attentaten tegen hor personen goedern etc. to doen belouen. Ten 4. dit gescheen sijnde dat alle gefangen mit dat hoer aangeet daetlich vrij losz ledig restitueert worden. Darbij dat sijn gnaden muntlich de stadt der vorsc. breuen vnd beuelen van bruiszel sol vermanen offt se horen Ouericheit oick behoirlicke vnderdanicheit wolden bewisen. Vnd so dit alles niet wol helpen, dat sijn Gnaden hoer entschuldigende, protesteren sol dat se Godt vnd der ouericheit gehorsamt, sich gequeten van widere inconuenienten vnschuldig sijn. Vnd dat sijn gnaden dit bijder wol scrifftlich begeren, bij weigeringe dat sijn gnaden hoer dit verbael scriftlich wol ouergeuen. Dese dingen sint bij Johan hiddinga sijn gnaden entboden vnd gesandt. Den 3 februarij is wth westendorps huisz anden Edelv. Clant tho stedum vorsc. entboden sijn Genaden to vermanen vm der stadt antwort scrifftlich to hebben, vnd so de stadt mit deser vorsc. erbedinge niet lat sadigen, dat se sijn Gnaden dan hoer begeren scriftlich stellen wolden vm widers mitten gefangen hern doer den h^r^ stadtholder to communiceren.

In dato dem 19 Januarij a° 1578 wth bruessel hebben

de generale staten, vndertekent Cornelius Wellemans, enen brieff gesc. anden Erw. Edl. Erentf. fursichtigen deputeren der staten der friesscher vmlanden etc. wo se hore gesandten affeerdigen anden mit verwandte landen, mit Instruction von wichtigen sachen etc. Desen brieff hefft de borgemester vnd Raet vpgebroecken, gelesen den 4 februarj, darna Cristoffer van eusum in sijn huesz gesant. Den lesten Januarj hefft don Jan den staten volck verslagen want de hoeffden weren vertogen, vnd dachten niet vm hoer sake so dat don jan in kreech Louen Tienen Arschot diest Sichem Giblou. Der hertig van Aniu desen nederlage vernemende sande den here de la Fougere mit sijn Secretarijs an den staten, praesenterende sijn persoen end middelen van bistandt. Dat welck acceptiert sijnde heft he den here van Rochepott end van Pruneaux herwerts ouergesonden, dem de Graue van Lalaing vnd Fresin vnd raetsher van state Liesfelt deputeren der generale staten sint beiegent binnen S. Gelein vm to handelen van de verseeckeringe vnd bistant.

Den 1 Februarj is een mandaet wth *name stadtholder* vnd hoefftmannen gesonden an allen abten *praelaten Riddern junckeren hoeffl. pastoren commissarien egenerffden vicarien praebendaten gemenen vndersaten vnd jngesetenen* der vmlanden vm vp naesten wunsdage in der herberg, des andern dages vp den raedthuse eruoegen solden. Vp desen landag heft de stadtsindicus den vmlanden gefangen opentlich verclaert dat se stedes na krijg vnd oirlog getrachtet to hebben: van vndergeslagen scattingen dar se den Juncker van makeden, vnd van moeijterie, gewalden falsi et mendaciorum beschuldiget, wo oeck voerhen tegen den hern Commissarien Algunda vnd Sille. Den 5 Febru. sede de stadtholder datter 24 vendeln vanden generale staten solden ancomen, dat he ouerst gister had gesc. vm deselffe noch vpto

holden, vnd verclaerde sijn gnaden van Alberda vnd hermen Clant als vorsc. verstaen to hebben: derhaluen de gefangen heren noch praesenteerden als voren doer den stadtholder.

Den 7 februarij wth Antuerpen a° 1578 heft Erth. Mattias general guuerneur wegen Con. Mat. gesc. anden Ernvesten wisen versinnigen regierders end administratie hebbende jn den vmlanden etc. mit communicatie des princen van Orangien, end sinen Raeth, vm aldaer to senden deputeren tegen halff fasten mit vullencomen macht vnd procuratie, vm de saicke summarie gehoirt sijnde to verdragen vnde to determineren bij vruntlicke vnderhandlinge offt korte administratie van rechte, Ende dat sijn Ex^ce^. anden van gron. gesc. gelijcken vnd dat se den gefangen midler wile relaxeren, jmmers vnder cautie: vnde dat sij niet en laten te compareren tsij dat de relaxatie geschehe offt niet etc. Dese landen brieff is oeck vander stadt vpgebroecken, darna vp den landag naestschreuen gelesen. Noch enen ander brieff holdende anden werdigen Edl. etc. staten der vmlanden, hielt de stadt bij sich doch vnuerbroecken noch, seggende se weren mede staten der vmlanden.

Den 8 Febru. accordeerde Amsterdam mitten prince vp seker articulen, den de papisten niet holden wolden so dat de reformeerden den papistisschen ouericheit to Meij wth geiacht, affgoderij affgeschaffet beelden vnd alles remoueert. De cloisteren in pijssimos usus conuerteert. De Coningin van engelant heft den staten togesecht hulpe van volck vnd gelt.

Vorhen is gesecht dat der stadt grundt nicht her wth wolde, want het was vere een anders dan alle wat se wthgeslagen hadden van oirsaken der apprehensie, Sijl, vpslach to vesten, Geschutt, rekeningen vanden rentmester, want na dat de vesten geslichtet weren jnden lande, vnd na dat de rentmester hoer den rekeningen gedaen (dar se nicht dat geringeste fault in vunden) vnd dat se hoer geschutt vanden Sijl weder hadden entfangen: so wast mit de relaxatie na als voer. *Dan nu volgents kumt to blijcken de rechte oirsake, dat de landen vnd deputeren* vm de relaxatie (alse vngefordert vngedwungen) wth sich suluest sunder voerschriuen (ne metus causa extortum dici potest) als voer een ransueninge der stadt solden praesenteren vnd thoren beleuen versegelen vnd beuestigen laten de slauernie egendoem der vmlanden, vnd vernelingen derseluigen heerlichen rechten vnd gerechtigheiden: dit was de greep, scopus vnd middel een voer an, in desen interregno (als men achtede) eens mit een der landen meester to worden, darto men anders schijn noch recht hadde. Dit dreeff reformeert vnd papist, libertinist eendrachtig etc. Anno *1578 den 13 Februarij* vp den verschreuen landag vpt raethuisz vorsc. heft de stadt den hern gefangen doer den commelduer to oesterwerum, Jurien Jarges, Jochem panser, doede Amsweer etc. scriftlich laten to stellen als volget. (Doch is to weten dat van meesten volgenden scrifften de stadt geen name wol hebben, dan de vpden vermeenten landagen erschenen hadden den name, mochten ouerst dem gefangens nichts ouer antworden, off se mosten den raet vnd gesworens lesen laten, vnd wal teinmael vmschriuen eerse raden kunden wo het der stadt gefiel, doch weren goede luiden in der stadt off goerecht wonende mede vp dien gronninger landagen de des raets vnd borgemestern meningen wetende, de saicke ten besten hulpen dirigeren).

Borgemest^r^ vnde raet oldt vnd nij, sampt Taelmans sworen meente ende boumesters vanden gilden der stadt van gronningen verstaen end erwogen hebbende het versoeck, ende vlitig anholden vanden vrunden der vmlanden so gisteren vp den landag, als huiden vp

dem raethuse erschenen, verclaren dat also se stedes tot der vrunscap (*) vnd eendracht geneget, achtervolgende het vorsc. versoeck, to vreden sijn de angeholdene personen to relaxeren vm vp hoer eere trouwe vnd geloue vnd handtastinge to mogen wesen binnen der vorsc. stadt in hoer behuisingen, mits dat van wegen de vanden vmlanden, eerst end al voren binnen deseluige stadt, erschinen solen enige vredeleuende luiden (†) mit genoechsam procuratie ende vulmacht van wegen de gemene ingesetenen der vmlanden vm mit de vander stadt de differenten ende geschillen tusschen stadt ende lande sweuende jnden besten to mogen verstaen: Ende so vere het mogelich jnder vrunscap to verhandelen ende neder to leggen: dewelcke de vander stadt belouen bij gelijke eere trouwe geloue ende erbedinge mit handtastinge vnbehindert ende vnbescadiget in vnd wth de vorsc. stadt to mogen trecken (§). Weluerstaende dat ingefalle dat binnen den tijd van x off xii dagen naden ankumst van desen vorsc. vulmechtigen, de welcken de vrunden der vmlanden binnen den tijt van achte dagen, bearbeiden ende benerstigen solen, niet vruchtbars (des godt verhuede) tusschen der stadt ende landen verhandelt, ende wthgerichtet mocht werden, dat alsdan een ider van partien sal bliuen in sijn geheel. *Ende de angeholdene dan oeck all tosamen wederom vnweigerich gaen solen ter plaetsen dar se nu ter tijt bewaert worden* (0). *Actum den* 14 Febru.

(*) Hierbij staat aan den kant, „Gron. vrunscap alle moetwille „andoen." (F.)

(†) Adidem, „Gron. holdt al moijterers de niet an hoer par„tien." (F.)

(§) Adidem, „Dit heet compelle intrare, vnd kricht de bunge „een gaetken." (F.)

(0) Met eene andere hand staat hierbij aan den kant geschreven, „dit is om to dwingen alle stadts begeer to accorderen." (F.)

a° 78. Den 15 februarij hebben de vanden lande aldaer sijnde geantwort, dat se tot verscheiden tijden sich in vrunscap off rechte erboden vnd van herten geneigt sint, als bisunders vm deser tijt verleden jar in reuolte der Walscher soldaten, sich praelaten vnd hoefflingen etc. in groten antal vp den raethuse bij der stadt gefunden vnd angeboden hebben, vm den gemenen noets, to beider partien wtersten verderff aff to wenden beider viant tegen to staen, men sich tsamen verbinden lijff vnd goet to den wtersten penning bij een ander vpsetten solden, vnd questien tusschen beiden sweuende (vnuercortet een ider sijn recht) tot seeckern tijt wthstellen, vm darna bij vruntliche handeling offt recht hengelecht to mogen worden. Derhaluen nu in meninge sijn de geschillen so mogelich in vrunscap hentoleggen. Doch dat de gefangen vp eere geloue vnd hantastinge eerst togelaten worde to verbliuen, vm mit derseluen aduijs wth den lande x off xii hebbende genoechsame procuratie in desen, to verscriuen. Vnd so de vrunscap des godt verhoede niet getroffen kund worden, dat dan het beuel vanden Ertzhertzig Mattias general guuerneur Con. Mat. wegen van beiden partien so wal in relaxatie als in ander puncten mocht nagegaen vnd vullentogen worden. Ouerst dit vorgeuen was noch wijt a scopo proposito. Na desen landag kumt geruchte *Bartelt entens* sij mit etlichen soldaten vp den sluijs vnd jnden Cuijnder angecomen, datter 50 hoptluiden in assen, vnd etliche scepen vul knechten anden vmlanden weren gecomen, welck logenen de stadt mit wthstotte vnd verbreidede, vm de gefangens desto meer to drucken, seggende het was hoer wille vnd weten (vnangeseen de so scherp bewaert worden, dat nemants bij hoer komen mochte als bouengesc.). *Hijrvm so hebben de gefangen praelaten vnd Edlen, Rottum Tesing Selwert Felwert* alias oldencloster, E. J. Rengers, Edsert mit

sijn soen Johan rengers, Cr. van Eusum, O. Tamminga E. onsta R. R. Jensema Rempt Jensema, de olde ende jonge Rempt Jensema, C. v. burmanni J. d' mepsche H. Fr. Siccinga A. Entens A. Fockens J. van gennep H. Verrutius H. Wijnbrug een *lang protest vndertekent anden gantzen gesworen der stadt*, Anna Siccinga gesonden ouertoleueren, oeck na wenig dagen den *stadt secretario* voergelesen, vm to reporteren, betuigende vor Godt sinen hilligen vnd allen menschen bij hoichste seelensalicheit, eere vnd eedt van de rustinge niet to weten, raet noch daet darto gedaen, noch darum angesproken to sijn, vnd niet darvan dan bij den straten geruchten to weten, protesterende van alle bloetstortinge scade hinder verderff so jemant ouercomen mocht, sich noch erbedende na relaxatie de saicke bij vrunscap off bij middelen van geboerlichen rechte hentoleggen, so niet mogelich mit vrunscap etc. Den 18 Febru. is *Jurien Jarges* (in gron. wonende, sich mit wthgeuende een staet vant lant) mit een conceptien comen dat he gesc. vm de stadt in possesz to stellen als bij tijden Ceiser Carls gewest etc. a° 1536. De saicke vp vnpartijge segsmannen to begeuen, so dat nicht sijn wol an vnpartijgen richteren etc. dat se nicht affgeslagen: darbij seden Jarges vnd Jochem panser, wo men mitter stadt niet verdroge vnd int lant enig borger doetbleuen, dat se den gefangen dat vp den halsz wolden druepen laten (*). Wante vp den 17 Februarij weren de van gronningen mit 800 borger na assen getogen, dar 36 noch vngeweerde krijgsluiden versamlet weren, daruan se 26 vp den 18 febr. to gronningen mit so een triumph hebben ingebrocht als off se enen romeinschen slach hadden gewunnen, edder Don Jan na spanien geiacht. de gefangens wor-

(*) Hiernevens staat op den kant, „compelle intrare." (F.)

den vpt rechthuisz to een spectakel miserabel ingebracht, na 8 dagen de meeste lopen latende hebben detmer vlger, vnd Bart. entens veenrich Suuerling vp den rosendal verbracht: vnde derck hugo is eerst bij den raet gebracht, vngepinicht examineret bekennet als volget darna in den deeffskeller gefuert. To assen deden de gronninger borger wal 2000 gl. scade, hadden allerdegerst tot sodanen slach twe metalen stucken mitgenomen. Bekentnisz vorsc. hugo, dat to winsum in Ercules eusums huesz bij een gewest na vorsc. commissarien vertreck, wigbolt van eusum haio manninga Eiso jarges johan horentiens Allert gaijkinga wigbolt van Jselmuiden, Jonge Jan d' Mepsce Eme tammen ten dam borgemester, vnd Bar. entens vp XII venl knechten committeert vnd gesproken dan niet besloten, de knechten vp der stadt meieren int goerecht vnd oldampt to leggen. Oirsake vm den gefangens to vrien. Dat vorsc. Eusum Manninga Jarges Horenkens den Commissie in francijn gesc., luidende vm de gefangenen to vrien: dat de Commissie Bossu getoent de denseluen den prince sehen laten, had de prins segt men sol entens de knechten men laten annemen men sal se hijr noch wel van doen hebben: widers meldende van bestelleden hopluiden veenrichen, loepplatsen jm Cuijnder etc.

Van wegen der stadt is doer Secretario Julsing den Edelv. Cr. van eusum in sijn huesz angemeldet derck hugen belijnge vnde dat de hern gefangen solden seen, dat se mitter stad verdroegen, wo se des niet deden vnd hoer borger van entens vnd den landen deser oirsaken qualicken, gehandelt, doetslagen off bloetstortet worden so weren de gefangen also vole alse vm den hals, solden desgelijcken gehandelt vnd doetgeslagen worden: dit selue is bij rottummer moncken, begijnen, vnd versceiden personen also laten angeseggen, vp versceiden tijden jnt gefangenhuisz.

Den 18 Februarij 78 hebben de hoefftmannen (darmede bisettende des stadtholders name) een mandaet wthgesonden an allen abten prelaten Ridderen junkeren hofflingen pastoren commisz. egenerffden mitten gemenen vndersaten der vmlanden, darin schriuende *van bose listige vngehoerde ende vndrachlicke anslagen bij wigbolt van eusum als een principael autoer ende hoefft mit itliche ander vpgeworpen personen verstorers des vredes in het infueren van bartelt entens mit* XII *venl knechten. Jtem van vngewonliche vngefundeerde verschriuingen van landagen in den dam off ander karspelen* (*) van den belijnge derck hugen, Eusum, versegelers, etc. als lesae Maiestatis schuldigern, beuelende deselue gefanglich in to trecken vnd in der hoefftluiden handen to leueren van Con. Mat. wegen, vnd Bartelt entens mit sijn naickende gespuisz wth to keren. vp den negesten saterdage oeck vp den raethuse bij borgemester vnd raet to erschinen etc. Den 19 Februarj sint de gronningers borger vp dem marckt in een kring vnd gemein versamlet, daer de borgemester een stoel laten setten vnd een oratie an den borger to een romeinsch stuck vnd tocht angesproken, vnd sint na de Drente getogen, hadden etlich doch wenig angenomen lansknechten bij sich weren vnder ses vendelen wal 1500 man starck, vm B. entens de mit 120 man vmtrent vpt huesz Couerden (dat gar nicht vaste) was geweken, daraff to halen, want dar geen prouiande vp was, de grafften weren gants droech, vnd was geen water hervmme, doch mosten se noch, bouen mit genomen veltstucken, oeck muerenbrekers kartouwen halen laten, de nies jngecomen reformeerden (tot derwelcken restitutie in integrum Bartelt Entens sijn lijff so vaken

Reint Alberda.

(*) Het hier cursijf gedrukte is in het H. S. doorgehaald doch volkomen leesbaar. (F.)

gewaget vnd een sonders instrument Gottes was gewest) weren de bosesten. De vpt huisz weren Bartelt entens, Scelto Jarges van Saxum, Jacob entens sint den 24 febr. to gronningen als off de werlt ouerwunnen was, victorioesz ingebracht, vnd hadden etliche vpt huisz to Coueren van horen soldaten gelaten, vm dat horer vole seden, se hadden Couerden mitten sweerde gewunnen. Eusum Ripperda Manninga Jarges horentiens etc. wollen mitten vrewolsters langewolsters, duirswolsters Damsters den gronningers gefolcht hebben, dan de Damsters voirsorge der gron. wesen nienort wth, so wolden oeck de buren niet. Dese vorsc. Entens etc. geuen dat huisz to Couerden vp, bij conditien, dat men hem vnd ander gefangenen, als den gefangenen deputeren sol tracteren: vnd dat men se in des Raets vnd niet der borger handen sol stellen, vns is den 21 febr. credo gedaen, is vnderteeckent mede van luirt huinga raetsher (de wegen des raets mede bij de expeditie was gesonden) vnd van hermen Coning hoptman wegen des Raets vnd regiments, vnd van Bartelt entens. Vnangeseen desen wolden de borger B. Entens vnderwegen vmgebracht hebben: dan wo vaken se hem binnen gronningen sittende den cop hebben willen affhouwen is niet to schriuen. vnd had ane twijffel gescheen want nicht Derck Scaffer borgemester geweret hadde. Den 19 Februarj a° 78 hebben de Deputeren jnden vmlanden een vruntliche missiue wthgesc. dateert to winsum. vndertekent Wigbolt van Eusum Eiso Jarges Huldrich van Eusum anden staten der vmlanden, vm de vngeregeltheden hoemoet wederspannicheit der van gronningen tegens alle recht, in cleinachtinge Con. Mat. vnd generale staten etc. in anholdinge der praelaten Edlen etc. in het vngehoirsamen den general guuerneur Ertzh. Mattias breuen, des secreten rades etc. mit vnbehorlichen inurien vnd traduceren in horen mandaten,

niet natolaten to erschinen ten Damme vp tocomenden saterdagen, etc.

Den 21 Febr. vmtrent hebben de hoefftmans (mit jnsettende den stadtholder) een mandaet wthgesc. darin verhalende Nienort principalen hoefft vnd autoer der vpgeworpen seditieuse moeijtachtige geesten vnd vnvreedsame personen, de den staten der landen vp morgen ten Dam verschreuen, vm aldaer mit lose hinderlistige bose vnd vnwarhafftige practijken end voergeuen de staten des lants to verleiden. Beuelende bij straffe lijffs vnd goedes vnd bij daetlichen brandt, den eusum noch sijn complicen in geen verschriuingen (als wesende tegens godt ende den Con. vnd stadt vnd lande vriheit) erschinen, dan gefenglich jntrecken end in horen handen ouerleueren etc. Vp seluen 21 Febr. hebben de gefangen hern gesc. an vorsc. gedeputeerden jn den lande gesc. vm de schelmigen mit middelen van rechte off vrunscap buten krijg vnd gewalt hen to leggen, vnd de saicken Godt vnde der ouericheit heim to stellen, dat arme lant in rust vnd vrede to erholden etc. Desen brieff hebben nochtans Cristoffer van Eusum vnd E. Onsta niet vnderteeckent, seggende se hadden der stadt loffte gedaen van geen breuen buten hoeren weten wth tosenden. Den 22 Februarj vp den landag ten Dam sint vijff verordent, de resolutien vnde praesentatien. Als dat se dat krijgsfolck niet dan defensiue angenomen hadden, niet vm der stadt to bescadigen, dan den gewalden tegen horen priuilegien aff to keren, darvan sij vor godt vnd allen menschen betuigen anders niet gedacht to hebben: als mede vm vromdt volck wth den lande to holden, begerende de stadt sol horen borgeren vander belegeringe couerden afforderen, wolden se daetlichen Bar. Entens vnd andern doen vertrecken vnd verloeuen. Vnde dat de landen Ertzhertzigen Mattiae beuel na, bereit weren horen vulmechtigen tegen halff vasten na brueszel afferdigen, de schelinge laten vruntlich off rechtlich to entscheiden. voirts oeck in oist off west Frieslant caution stellen tot 50000 edder 100000 gulden off meer to der stadt genoegen, vnd sich als vrede lieffhebbenden reguleren, begerende vnuertochlich Antwort etc. Ouerst vm dat B. entens schoen gefangen, sorgende oeck voer anholdinge, sint dese vijff niet neger, dan voer de poerte bij gronningen gewest.

Vp vorsc. hoefftmans verscriuinge vanden 18 febru. is de bikumst vp den raithuse den 22 febr. gewest, dar de stadt grulichen lastert vp den nien gedeputeerden, vp Bar. Entens: alwair derck hugen bekentnisz is gelesen, vnd esschede de stadt van dien wth den lande categorijck antwort offt se sich bij Eusum Manninga Jarges etc. offte bij der stadt wollen holden, de wthen lande excuseerden sich mit hoer clein getall so dat den 22 een nie Mandaet vul lasterens vp vorsc. deputeren, tegen den 26 Februarj wthgesc. worde vanden hoefftmans. Vnd als nu vp desen landage de stadt meende dat se den gefangen hern niet alleen verslagen matt vnd verdroten gemaket, dan oeck den nien deputeren vnd adel ouerstemmen verunglimpen kunden mit calumnien bij den gemenen man, vnd dat der strijtbare ouerste Entens gefangen satt, so dat de gefangen vnd slichte luiden den Amen nu wal sollen weten mitten placebo to singen: neuens andern, de wth gunst to der stadt, off vnwetenheit vnd vnachtsamheit der landen rechten vnd vriheiden, edder wth medelident mitten gefangenen, oeck vp dattet landt doer inwendigen krijg nicht mochte verdoruen worden, offt wthgeteret, vnd dem gemenen viant to voren gegeuen. So hebben de sich sich nu begint mercken to laten van hoer meninge: vnd is vor de staten der vmlanden de dar erschenen niet alto eerlich tho verhalen so se den stadt na den

munde gesproken in so notoiren der stadt feiten vnd calumnien. Want als de stadt hoer propositie hefftig hadde gedaen na jnholden des mandaets vorsc., vragende off se sich den versegelers vorsc. commission vnd bartelt entens anhengig wolden maken, edder sich bijder stadt wolden stellen denseluen wth den lande to driuen vnd weder to staen etc. So hebben de vergaderden wth den landen darup scrifftlich antwort gestellet, dat se wal ses malen den raet hebben getoent eer het dem raet ducht raetsam den gansen gesworen der stadt to praesenteren, so worde dar wat wth, dan wat bijgedaen dan verandert. Dese woerden »laten derhaluen de vm»landen den genen de sulx gedaen, tselff vor Con. Mat. »offt vor sine Mat. hoge Ouericheit, dat verdegenen »so se konen, offt darvor instaen." Item dese woerden, »So begeren de vanden vmlanden van dien van der »stadt gants naberlichen." Jtem, »So alle vrunscap »entstunde begeren de vanden vmlanden niet anders dan »mit rechte entscheiden to wesen." Vnde diergelijken woerden mochten niet mede, als de alle recht, alle ouericheit behaluen hoer mitborgers den hofftmans; oeck woerden van separatie off reciprociteit haten, willende hern des lants sijn, vnde dat de landen een corpus mit hoer sijn dar se dat hoefft sich van stellen. Ten lesten hefft de raet willet off goet achtet der stadt voertodragen alse volget. Den *27 Febr. De hern praelaten* hoefflingen vnd andern wth den vmlanden in dato vndergesc. dorch verschriuinge des E. Er. walwisen hern Con. Mat. hoefftmannen alhijr binnen gronningen vp den raethuse erschenen. Na voerlesenen mandate gehoirt hebbende den vormiddag, de muntlicke proposition vnd wider darbij verhaelde reden vnde scrifften, der oeck E. Er. wolwise hern borgemestern vnd raet deser stadt gronningen dorch horen Sindicum gedaen, mit oeck noch volgendes darbij der wolgemelten hern

hoefftmannen guetlicke vnd ernstlicke warninge vnd anmaninge, bij hoer wth den name Con. Mat. gescheen, ende tselue aldoe mit dangsegginge, vnd aller erbedinge oeck muntlichen int corte beantwort, ende hore goetwillicheit vnd vruntliche begeerten darbij gedaen hebbende, ende gelijckfals nu desen namiddage wederom der walgemelten hern vander stadt muntliche proposition int korte bij gescriffte veruatede, vnde darup oeck scrifftlich antwort geforderde meninge bij deselue vanden landen verlesen, vnde verstaen sijnde, hebben se sich darup nochmaels, als vor int korte geresolueert, als volget. Ten 1. belangende het annemen des krijgsvolckes so bij den hern van Nienort mit sijn complicen solde gedaen sijn, geuen de vorsc. vanden vmlanden samptlichen vnd ider bisunder darup goetlichen tom antwort, dat se van alsulcken handel geen wetenscap gehadt, noch darum gefraget, edder darin etwes geconsenteert gelijck se oick alsnoch darinne niet consenteren. Ten 2. Dewilen de hern vander stadt getoent, derseluer stadts debuoir vnde goede genegenheit tot derseluen stadt vnde vmlanden samptlichen walfaren, twelck se noch breder dorch horen wthgesandten missiue van dato den 21 deses maents, vnde hoer voergeuent an den, so wth den vmlanden vp den 22 desseluen alhijr vp verschriuinge erschenen, gedaen, vermeldet. Waromme hoer Er. E. l. oeck den vanden landen (*) aldoe weder heeten vertrecken, vnde deseluen vp huiden dato in meerderen antal vnd mit starckeren vulmacht, alhijr wedervm to erschinen begeert (wo deselue vanden landen aldo weder ingebracht) ende dan nu de vanden vmlanden also allhijr erschenen, vp alsulcke goede affectie vnde genegenheit sich vertruwet, ende beweecht sijn. So verclaren se sich oick dat so

(*) Hiernevens staat ter zijde: „indignum imperium." (F.)

veren hijrnamals enige anneminge offt infueringe sulcker krijgsluiden wth cracht voriger vnd diergelijker commission geschege, deseluen mitten vander stadt, alse vianden mit vuller macht lijues vnd goedes to willen helpen wederstaen vnd wthkeren. Vnderstundt Collationeert per me Hinricum Weeck Notarium etc. vnd dit hebben alle de vanden landen dar erschinenden vnderteeckent. So heft de stadt vnde erschinenden wth den landen wilt de gefangen hern soldent oeck vnderschriuen, vnd hebbent den 28 februari vndertekent. De Commendueren, Warffum, Oesterwerum Jurien Jarges, Frans Clant, gerardus warning pastoir to middelstum Johannes krjt pastoir to westerwjtwert, Abel eppens Cornelijs eisens. Dar stundt vnder. Also wij vnderges. angeholdene vp den gemenen landag hijrbouen mentioneert vermits vnse verstrickinge niet tegenwordig gewest, vnd wij doch rede all to voren vanden ersten punct, deser bouengemelter resolution, vns oeck gelijkermaten vnder vnse egen handen geresoluiert, vnd verclaringe gedaen, darbij wij alsnoch persisteren. Vnde wij dan vanden anderden puncte deser bouengesc. resolution niet endtlicken konen resolueren, vor dat wij geheel vnser gefengnisz entslagen, so belouen vnd bekennen wij vndergesc. nochtans, tot wat tijden wij geheel vnd absolute vnser gefengnisz gefriet, vnd vntslagen solen sijn, de beide vorsc. puncten mitten andern hern vnd vrunden vanden vmlanden bouengesc. gants vnd geheel to solen vnd willen helpen hanthauen vnd vuldoen. *Actum den 3 Marti a° 1578.* Vnd was vndertekent van den vorsc. hern gefangen Rottum Tesinga Oldencloster Selwert C. van eusum C. v. burmannij E. Rengers E. Onsta. R. Jensema I. d'Mepsche R. Iensema de junger Jo. rengers ten P. I. van gennep A. Foccens O. Tamminga H. Siccinga A. Entens F. Siccinga. — De bouengesc. vnderscriuers vnde Jo. Panser Eiso to

lellens Dodo Amsweer Fecco Ompteda Jurien Jarges seden dem vorsc. gefangen wo vorsc. is dat dit hoer vorgeuent wal sesmal vntworpen vnd vmschreuen was. So sede oeck Jochem Panser to Jensema, vnd Werning to J. rengers, waer emants bij den andern was, so drung Jurien Jarges sich darbij in vm alles to hoeren. Se seden de Commeldueren, dat se alle in groten fhar west weren van oeck gefangen to worden: so se niet categorice ja off neen secht hadden vp der stadt voergeuent. Dat oeck de stadt gesecht hadde wo se vertogen sunder to accorderen, so soldmen se strax na schicken vnd weder in der stadt halen. Vnd so de gefangen niet accordeerden wolden se Bertelt entens mitten ersten affhouwen sede oisterwerum. Item dat de stadtsindicus spottisch des Ertzh. Mattiae breuen mentioneert hadde. Mit meer moetwillige stadts redenen hijr alle to lang dan nochtans denende mede tho weten. Als se dan seer vp den vorsc. gefangen hern befrionge drongen, hefft de stadt hoer geboden, datselff mit een supplicatie bij der stadt to versoecken, so groet was nu de vnuerschaemtheit vnd gewalt (*). Vp den 28 febr. a° 78 ist request anden borgemester raet vnd gesworen vanden landen dar sijnde ouergegeuen, inholdende vole woerden tot all to groten vercleineringe der wth den lande, sich dar als de lanscap praesenterende, vnde to seer hoefferdige vnerhorde vngewonliche ouermoet der stadt gronningen hijr to lang to verhalen: darbij verhalende vnd belouende als vp vorsc. 28 februarij bij gescriffte ouergeuen vnd vndertekent, mit wider erbedinge so de stadt losz late den gefangenen medelidtmaten der vmlanden denern, vnd tobehoer, dat se niet twijffelen offt se vanden vmlanden solen mit raet vnd

(*) Aan den kant staat hiernevens: „tantae molis erat romanam „condere gentem." (F.)

medeleuent der gefangen sich also mitter stadt in allen andern questien ende differenten verdragen vnd vergelijken (*), dat henforder niet alleene solcke anneminge der wapenen achtergelaten dan dat oeck een ewige vrede vrunscap ende enicheit tusschen beiden parten erholden solle worden. Dit request was per hinricum Weeck notarium gesc. Vp seluigen 28 februarj heft vpt request de stadt mit alle hoer gesworenen scriftlich geantwort, verhalende den inholt des requestes kortlich: Jtem dat de stadt stedes tot vrede geneget, niet anders begeren dan de questien in vrunscap hen gelecht to mogen worden (†). Vnde dat de anholdinge (sic mitigant iniquissimam turpiss. captiuitatem et tirannidem) alleen gescheen is vm openbaer krijch (quasi ipsi non sint causa motuum) vnd oirloch to verhoeden, darto W. van eusum h. manninga E. Jarges, J. horenkens mit hoer anhangern stedes gearbeit hebben, sich deputerende der vmlanden nomende etc. Ende dat vm to comen tot een goeden vrede vnd eendracht, sulcke ende alle andere deputeerscappen hijrbeuorens bij de vrunden vanden vmlanden enichsins geconsenteert eerst gereuoceert gecasseert ende te niete gedaen worden als bij tijden des grauen van arenberg a° 1560. Ende vordan niet meer to admitteren dat enige deputeren in off ouer den vmlanden worden committeert (§). Meer alle saicken bij stadt ende landen (nota unum corpus ut dicunt)

(*) Hierbij staat aan den kant: „Haec illa helena, desen pre„sentatien sochten se mitter apprehensie to extorqueren, unum cor„pus etc." (F.)

(†) Adidem: „Ipsi fatentur se ius semper fugisse, dan soecken „dat men hoer der landen vriheiden in vrunscap tostae vnd als niet „anders sijn wil mit duszdanigen vrunscap want deser gewalt heet „vrunscap." (F.)

(§) Adidem: „Een streeck den scapen vanden honden to bloten „vnd den wuluen vnd baren to voren to geuen." (F.)

mogen worden gehandelt ende getracteert, als na older gewoente (credat qui uolet). Jtem, dat de stadt na deser casserende den angeholden personen willen relaxeren vp borge, vnd bij eere hantastinge geloue verboerte der goederen etc., vm beneffens den vorsc. jegenwordige vrunden vanden landen met de vander stadt in vruntliche communicatie to treden, de vorsc. questien to verhandelen, mits dat de angeholden gedurende de communicatie inder stadt blijuen, ende so niet vruchtbarlix wth gericht wort, *wederom vnweigerich solen gaen ter plaetse dar se nu bewaert worden* (*). Vp den seluigen 28 febru. hebben de wth den lande dar erschenen weren der stadt hijr v geantwort scriftlich, darin reuocerende vnd casserende de vorsc. deputeerscappen vor dato deses gedaen vnd gesatt, mit beloffte henforder solcke off diergelijke deputeren niet meer to willen noch solen ordineren. Vnde dat se willen sich conform vnd gelijckmetig den naestgesc. beger vander stadt dragen, mit dat de angeholdenen hern vp hoer eere trou geloue verboerte horer goedern off genoechsame borge bij prouisie losz gelaten worden, vmme totter vrunscap to verhandelen. etc. vnd was van wegen der vmlanden vndertekent van Rutgerus van linden commenduer in Warffum: Hieronimus Eminga commendator to Osterwerum: Jurien Jarges de vrede kumt van bouen: Frans Clant: Gerardus Warning P. to middelstum: Johannes Krijth pastoir to westerwijtwert: Abel eppens in Equart. proprio manu scripsit: Cornelijs eisens mijn handt. Bet vnderstundt, Wij vndergesc. angeholdenen (†) geseen vnd verlesen hebbende tgene de hern praelaten hoefflingen end andere der vmlanden in hoer

(*) Hiernevens staat aan den kant: „Dese dwang vnd vnerliche „handel heet vruntlicke vredehandel voirdan." (F.)

(†) Adidem: „gefangen dorsten se nicht scriuen off de pott had „gants to broecken west." (F.)

vergaderinge bouen gemelt, mitten hern vnd vrunden vander stadt verlijket (warup wij bij prousie losz gelaten) hebben oick geaccordeert vnd accorderen mits desen tgene tusschen den vrunden vorsc. geaccordeert ende bouen angetogen is. Actum den 3 Martij a° 1578 vndertekent van Rottum, Tesinga, Selwert oldencloster, Rengerszen, Jensemen Mepsche Onsta Siccinga Entens Tamminga Gennep, C. van Eusum. C. van burmannia, Apco foccens. —

Hijr valt jn to mentioneeren wo de *hoefftmans een mandaet* wth sonden vm alle heerlosen knechten vnd vagabunden mit klockenslag to verfolgen, vnd dat se bij gebreecke van dien een roede roede darto stellen willen; datwelck een vnerhoert ding jnden vmlanden is dar de Richtern seluest merum et mixtum Imperium hebben, dat de camer niet kan bewisen hoer mit rechte to competeren. etc.

Sequitur obligatio ad uerbum. Also tusschen den Erb. raet der stadt gronningen ter eenre, ende de gemene ingeseten vanden vmlanden ter ander siden is beraemt ende ouercomen, als datmen sal treden in vruntliche communicatie ende vredehandelinge vande differenten vnde geschillen, tusschen stadt vnde landen sweuende Ende mede beleuet *dat de angeholdenen der vmlanden, geduirende deselue communicatie ende verhandelinge, gerelaxeert* ende vntslagen solen worden vnder conditien in scriftlicke acta veruatet. Belouen darum wij vndergesc., ende nemen an mits desen sampt vnd elcks bisunder, bij eere truwe vnd geloue, sampt verboerte vnser goedern, offte genoechsame borge darvor to stellen, *geduirende de vorsc. communicatie ende vredehandelinge jn de vorsc. stadt to bliuen.* Ende buten consent end beleuen des Erb. raets vorsc. dar niet wth to trecken. Ende so ver niet vruchtbars (des godt verhoede) wthgericht mochte worden, dat wij alsdan al to samen

wederom vnweigerich gaen solen, ter plaetsen dar wij nu elx bewaert worden. Actum den 28 Februari 1578. vnderstundt mit versceiden handen Jodocus oxius abt to rottum, proeffst to vsquert vnder verbant als bouengesc. Gerardus ahuis abt to Tesinga vnderteeckent vnder verbant vnsz goeder. Hermannus doccum abt to Felwert anders oldencloster biden dam vndertekent vnder verbant vnser goeder. *Edtsert rengers* vnder verbant als bouen. Cristoffer van Eusum vnder verbant als bouen. Clas van burmannij vnder verbant als bouen. Eilco onsta vnder verbant als bouen. Remt Jensema vnder verbant als bouen. Johan de mepsche vnder verbant als bouen. Hermen Siccinga vnder verbandt als bouen. Johan rengers t. P. vnder verbant als bouen. Feio Siccinga vor mij end mijn goet. Remt Jensema de junge vnder verbant als bouen. Apco Foccens vnder verbant als bouen. H. Verrutius vnder verbant als bouen. Johan van gennep mijn hant vnder verbant als bouen. Hermen wijnbrugge vnder verbant als bouen. Asinga entens van menteda. Popco vfkens als borge vor mijn swager Asing entens. Henricus Lantzen abt to Selwert vnder verbant als bouen. Onno tamminga vnder forbant als bouen. Petrus Cornelius vnder verbant als bouen. Na dese teckeninge alsus na der stadt wille gedaen ging ider wth westendorps huesz na sijn huisz off herberge. Abt te Selwert was swaer krangheits haluen vp volen requesten sijn huisz gegunt, sijn krangheits oirsake was de jammerliche gefengnisz vnd bose. Daruan oeck Jan to lellens so swack was dat he sunder holden geen vijff er ses passus gaen kunde. De Ed. Asinga entens vm alle iniurien vnd indignatien vake vnuerduldig vnd spreeckende de warheit, sorgede de stadt he sol den andern van desen vredehandel affspreecken: so quemen de wuluen vndert beste vanden auentmal, vnd haelden dit schaep vnder

andern wech van den disch, denseluen int schandelicke schomakers gatt voreerst, darna na langen tijt, van den een gefengnisz in den andern voerende (*). Reuersael ad verbum. De vander stadt geseen hebbende de vorsc. antworde verclaren dat sij gants ernstlich gesinnet ende gemeent sijn sodane infueringe van krijgsluiden vnd andern diergelijken wo vorss. geroert, mit de vrunden van den vmlanden in alre manneren te helpen wederstaen ende mede na behoren wth to keren (†). To oirkund des vorsc. stadts signett hijrup gedruckt den 6 Martij a° 1578.

Den 1 Martij ging de affgedrungen vredehandel an (§), vnd vp desen landag is wegen der vorsc. vmlanden seecker getall vulmechtigen committeert, vm (beneffens den gefangenen) mitter stadt vulmechtigen to vrede handelen, van alles darna vp eenen landag report to doen, den handel to sluiten vnd beuestigen. Den 3 Martij sint de gefangen deputeren mit swaricheit to casseringe der deputeren vnd datmen henfoirt geen meer sol admitteren, gecomen. De stadt wol ouerst nergents van horen, vnd solden na westendorps huisz west hebben hadden se dit niet vndertekent. Dem vorsc. vulmechtigen 8 wth den lande vnd 8 wth der stadt, confirmeert to den vredehandel: vp huiden heft de stadtholder Jarch hottinga an desen versammelden stadt vnd landen gesandt wth des Ertzhertzigen beuel to induceren vm beidersides tegen halffasten tho houe etc. to erschinen. So dat dese vanden landen an sijn Exce den hertzig schreuen to willen compareren, doch begerden langer wthstal van to compareren: is vp 4 Martij

(*) Hierbij staat aan den kant: „De gefanghisz bij der stadt „als een tijtcortig weidewerck vor hoerluiden." (F.)

(†) Adidem: „Si dis placet." (F.)

(§) Met eene andere hand staat hiernevens geschreven: „opt „raethuis binnen gronningen." (F.)

gescheen. Den vijfften Martij hebben dese vorsc. 8 vnd 8 verordente voreerst protesteert beidersijdes dat so de vorsc. vruntliche handel tot geen vullencomen effect geraken ende de saicken ten beiden siden in vrunscap hengelecht mochten worden, dat dan alle woerden schrifften vnd verhandelingen ten beiden siden gedaen, genen van beiden partien namals in sinen rechte praeiudiciabel off nadeelich sol sijn, dan vngedaen gereputeert worden. Widers vnd inden ersten dat alle resistentien van justitien gewalden daetlicheiden, mit sampt de gepassierde commission vnd darup gefolchde jnfueringe des krijgsfolx etc. willen de vander stadt vor ditmal an eener sijde stellen, vm to gelegener tijt hen to leggen vnd vergelijken. Wo dan in gelijken de vanden landen an ener sijde stellen de anholdingen jntreckingen tracteringen vnd ander daetlicheiden horer praelâten hofflingen vnd andern vanden vmlanden vnd hore deneren scriften protocollen, munimenten thobehoeren off goederen angedaen, vm oeck gelijckfals to gelegener tijt hentoleggen vnd vergelijken. Doch dat vor endtlicken beslutt deser vruntlicher composition deselue alle ten beiden sijden geheel hengelecht sollen worden. Ten 2. also bij seecker acten alle vorgaende deputeerscappen reuoceert vnd angenomen, dergelijken niet meer to ordineren vmme in tocomenden tiden alle widere schelinge vnd misuerstandt wechtonemen, so is bij partien vorsc. in anschijn solcker voriger verhandelinge in acte jngewilliget (*) dat na desen dage geen landagen wthgesc. vnd geholden solen worden van saicken stadt vnd landen tsamen off beider samptlichen walfart betreffende, dan bij stadt vnd landen tosamende na older gewoente binnen der stadt gronningen vp den raethuse aldaer. Gelijck oeck alle generale *scattingen*

(*) Hiernevens staat: „Dit weren een corpus."

to beramen, affhoeringe van *Rekenscap*, *Constitutie van Rentemesteren*, vnd deergelijcken bij mede beleuen der stadt solen gedaen worden. Doch dat de van den vmlanden sollen vrij vnbespeert gebruicken hore Rechtingen heerlicheiden geestlich werlich, wat namen de oeck hebben na older gewoente vnd heercomen. Ten 3. offt in tocomenden tijden enich misuerstandt tusschen beiden mocht errisen dat nicht jn vrunscap kund hengelecht worden, dan bij rechte to decideren were (*) darto deneren, vulmechtigen vnd vncosten van noden sollen sijn, darup is verlijcket, dat voer besluit deses vredehandels so sol verdragen worden dat de vanden vmlanden daran een goet benoegen sollen hebben etc. vm den noetelicke defension niet to behinderen off weerloesz to maken etc. Den 7 Martij had *Jost van Cleeff* sich entfallen laten, *wij willen heel geen kopenscap jnden lande hebben*, Jtem *wij sint ju heren, vant lant, dan wij stellen de hoefftluiden.* Den 8 Martij hefft men Remke Elema twemael, den pastor vp de meden oeck niet willen wth der poerten verreisen laten. Den 10 Martij is tusschen vorsc. verordenten vanden stapell proponiert wegen der stadt: belangende de kopenscap der vette waren vnd anderen. Dat alle vette waren de koepmanswise verkofft solen worden, vm voirdan weder to vercopen, solen tho gronningen gebracht vnd aldaer eenmael verkofft worden. Vnde dat een ider tsij borgers lantman vromden deselue copen solen mogen, tho weten botter, kese, speck, russel, olij, vnd alle

(*) Hierbij staat aan den kant: „Warum willen se nu bij rechte „niet decideren laten? want de stadt weet dat se geen recht hebben. „E. Rengers sede vaken, de gronningers hebben noch kisten mit „olde lants secreten dar hoer egen Ouericheiden meest niet moeten „bijgaen vm dat se tegen de stat sint. Johan rengers ten post mijn „vader is bij so een kiste west, had enige dingen jn den hant, „de hem entnomen, vnd de kiste vor den nose tho gesloten worde."

(F.)

vette off doede waren na negen vren alleene. Vnde peerden ossen koeijen vnd diergelijken terstont, wanneer men kan doch datmen ossen koeijen vnd diergelijken enen heelen vormiddag, vnde de peerden dre vormiddagen to marcket holden, vnde darna wanneer men wil mit betalinge der behoerlicke toll sal driuen mogen. Jtem dat de stadt gants niet kan dulden den voercoep in den vmlanden gedaen to worden, noch van borger noch van lantman, dan alles tot stapel vnd marckt gebrocht to worden. Jtem dat oeck een ider lanther in sijn hure offt ankoep offt vercoep van husen alle waren entfangen mach. Den 11 Martij. Der vanden landen meninge. Dat to gron. sol sijn thogeste marckt vnd stapelrecht to copen vnd vercopen de vmlansche waren de men dar misten mach, als botter, kese, speck, koren, granen voert peerden ossen koeijen volen: dat deselue nemants coepmanswise sal wthfueren, eer dat de to gron. een voermiddag marckt geholden vnd eren toll na older gewoente betalet hebben. De vromde man sal deser vorgesc. waren geen handel off copenscap in den vmlanden doen. De ingesetenen der vmlanden solen mit malckander inden vmlanden mogen copen vnd vercopen na older gewoente alle waren de een jegelick sol begeren. Waluerstaende dat granen vnde koren tot brouwerie deenlich solen in gron. bliuen vnd niet wthgefuert worden. Dat geen voercoep int grosz vm weder to vercopen anders dan to gronningen sal gescheen van vmlanschen waren: voerbeholden den ingeseten der vmlanden den vrien handel van tgene een ider tot huses, stalles, landes behoeff van doen is, groet off clein. Dat der vmlanden jngeseten hoer botter kese speck so se to merckt brengen des morgens na 8 vren solen mogen vercopen alle, wen hoer geleuet geen wthbesundert. Gelijck se dan oeck de veer voete beesten, so se to marckt brengen terstont solen mogen

vercopen wen se willen: wes se niet vercopen darmede doen als im ersten artl. verhaelt, vorbeholden den dam hoer vriheit vnd gerechtigheit vermoge des recesses. De stat verbleeff stricte bij hoer vorsc. stapel articulen vp den 14 Martij, vnd vp den 15 oeck, vnangeseen alle der landen reden (dar sich de selffe doch schamen mogen der vorsc. vnlijdliche praesentatie) so dat de landen praesenteerden wederom tstapel van alle inlansce waren botter kese speck koren granen, veervotiger beesten koeijen peerden volen de men inden landen misten mach. Mitten peerden twe, mit alle ander waren een vormiddag marckt to holden. Dat den borgeren de vette waren to copen alleen vor acht vren gepreuilegieert sollen sijn: na 8 vrn mit jnwoneren des landes, vromden off iderman to verhandelen. Den veervoete beesten an allen menschen vrij to mogen vercopen sunder vre dar vp te verwachten. Wat van vorsc. waren vp vorsc. dagen niet vercofft worden, solen de egeners mit betalinge toll vnd accijs mogen wthfueren na older gewoente, wo een ider geleuen sall (*). Nochtans mit den beschede dat alle inlansce granen vnd koren tot brouwerie deenlich sol buten stadt vnd lande van nemant wthfuert worden. De vromde coepman sol jnden lande geen handel mogen doen. De ingeseten der stadt vnd landen solen vnder sich in den vmlanden alle waren mogen copen vnd vercopen. De jnwoner der landen solen geen voercoep jnt grosz doen vm coepmanswise weder to vercopen, dan alle vercopinge int grosz binnen gron. to doen. Waluerstaende de vette waren bij geen lasten, de peerden bij geen coppelen. Vnuercortet lantheren creditoren waren an betalinge huren, sculden off bij rechtes insettinge to nemen na

(*) Hiernevens staat aan den kant: „Dese olde, sint nie gewoenten most der stadt to gefalle so gescreuen worden in deser „gelegenheit." (F.)

lantrechte. Den vanden dam hoer recht vnuercortet. Vp den articulen van vromde waren vnd ampten bij der stadt voergestelt wollen de landen niet antworden als vnlijdlicken. Den 23 Martij heft de stadt een artikel wth den tractaet mitten hertoge van gelre produceert tot bewijsz des stapelrechts. Seggende bij denseluen artl. sij den ingeseten der vmlanden vrij inlansche goederen vorsc. tot huses nodrufft to copen: dan dat alle ouerige waren de men in landen niet nuttiget *botter kese speck russel vngel olij huiden vellen koren granen saet*, vnd alle *veervote beesten* to gronningen to stapel gebracht vnd vercofft solen worden. De *peerden* twe vormiddagen ander *veervoete beesten* een vormiddagh to marckt to holden vnd bij allen menschen to mogen vercopen. De niet vercofft worden mit betalinge borger gelijck de gerechtigheit, wth to mogen fueren. Doch geen coren granen saet buten stadt off lants to fueren. Den *vette waren* van meijdach tot michelis na acht vren: van michelis tot meij na tijn vren bij allen menschen to vercopen. dan vor desen vren wal tot eens idern stadt off lantmans nodrufft to mogen vercopen. Aller vorsc. waren geen voircoep inden lande to doen: sal geen voercop heeten wat een ider an sculde off bij rechts insettinge nempt. Der borgern voercoep sal tsiner tijt bliuen staen tot der stadt discretie. Dan sal een ider vander stadt mogen allerleij peerden vnd mager veervoete beesten copen vnde to gron. ter stapel brengen. Een ider van der stadt sal to huses nodrufft (de knokenhouwers oeck scapen vnd beesten tot horen ampte) mogen copen jnden landen. Den vromden sal alle copenscap jnden vmlanden gesloten sijn. Wes de ingeseten der vmlanden an stadt ingeseten vercopen, sal vrij sijn. Anders so de vanden vmlanden enige waren wthfueren solen darvor straffbar wesen. End ingefalle sij an den vromden man off vnder een ander coepmanswise willens

vnd wetens inden vmlanden vercofften, sol de coper darvor straffbar sijn, then ware hij insoluent off wth den vmlanden vertogen were, sol de vercoper gestraft worden beholdende sijn regresz anden coper. Des sal de olderman nemants vor den giltrechte tot eenen eedt dwingen sunder voergaende erheefflicke redenen ende bescheit dat welcke den olderman ende giltrechte in horen eeden vpgelecht sal worden. Den vanden Dam in allen desen so se meer rechts mochten hebben van den vmlanden hijrin vnuercortet.

Waterfloet a° 78 vp goeden vridag.

Jn desen tijt des vredehandels (als ment so heten sal) vp goeden vridag quam jnden vmlanden een seer jammerliche hoge waterfloet, sodat de wth den lande voer een tijt na horen husen vertogen den 19. Den 17 Martij is vp den landage to gron. exhibeert Ertzhertigen Mattias etc. scriuen den *6 Martij a° 78* wth antwerpen, vndertekent Mattias, bet vndt. Nicasius de Sille. An praelaten edelen vnd anderen, off deren gedeputeerden, der Friesschen vmlanden stenden representerende. Van den jnholde. Erst verhalende den vorsc. missiue vm to halffasten dar to compareren dor seecker personen, vm de geschillen na recht vnd billicheit to slissen, nalatende alle vianscappen vnd daetliche wegen, warna dat van beiden sijden de wapen angenomen, viantlich beiegent vnd noch etliche nijlix gefangen (scilicet B. entens etc.) derhaluen den vmlanden als dien van gronningen oeck andermalen van Con. Mat. wegen beuelende, vianscap vnd wapens vp to holden, tegen den ander niet attenteren noch executeren, vmmers ten tijt dat partien gehoert sint de partien bij sijn Ex^ce den prince van orangien sijn neue vnd rade neffens hoer sijnde, in billicheit na rechte gestillet. Begerende vnd beuelende nochmals dorch gedeputeerden mit vulcomen commiszie darto erschinen. Also sijn Ex^ce anden stadt van gronningen vnd den

grauen van rennenborg stadtholder oeck gesc. hebbe etc. Der stadt brieff was eens inholdes mutatis mutandis, dan darbij stundt van Bartelt entens, dat de stadt den gefangenen redelich holden, sunder tegens hoir personen jet endtlich to determineren off executeren etc. De vpscrift was An borgemestern raet vnd gesworen der stadt gronningen.

Den 24 Martij heft der Ertz. Mattias guuerneur general Con. Mat. wth Antwerpen gesc. andien van gronningen, gar einen langen brieff van jnholde, dat de stadt horen gesandten (gelijk wo de vmlanden gehorsamlichen gedaen) tegen angesechten dag niet gescicket, vnde also in dieper vnenigheit geraten, dardoer bij desen gefarlichen tijden groter vnheil erwassen kunde. Vnde dewijl etliche der gefangen vanden vmlanden dorch jr schriuen de itzige gescaffenheit der sachen tho weten gedaen van wegen daselbst angefangen communicatien gebeten den angesetzten dag van midfasten ein monatt to prolongeren, wollen de prolongation gerne gestaden, mits de van der stadt nichtes meer tegen den vmlanden attenteren, vnd wo muglich allen misuerstant vnder sich verglijcken. We he dan anden vmlanden oeck gar scherp geschreuen vnd euenmatig beuolen. Hijrentusschen ersoeckende vnd beuelende wegen Con. raeden erenstlich dat se dem 15 dage na oistern hoer gesandten mit vulcomen macht vnweigerlich darsenden, vm neuens wolgedachten hern Prince, vnd raet van staten, na verhoir beidersijts justification, de saicken hen to leggen, dat se vnd de vmlanden dessen een goet benoegen hebben sollen. vpdat se niet bij desen gefarlichen tijden sich, wijff, kinder vnd nakomen, in ewigen dwang vnd juck der denstbarheit en stellen walwetende wo de spanier mit eren Tirannischen regiment hoerluiden getracteert hebben, vnd aller rechten priuilegien vnd vriheiten berouen wollen. Der-

haluen sijn hoicheit mede versocht tegen den gemenen viant nodige hulp to doen etc. vnd dat sijn hocheit gloffweerdig bericht wort, *dat in hoer stadt etliche sijn, de mit den gemenen viant Don Jan (*), vnd etlichen sinen mitgenoten heemlich* verstand to nadeel des gemenen lantvredens, des he hoer heft willen trulich warnen vnd vermanen (gelijck in etlichen steden gescheen is) dat se de geboerliche middel vorhanden nemet, dardoer solcke schadeliche practijken vnd correspondents verhindert, vnde de jenigen so se driuen, na gebuer gestrafft worden etc. Oeck also de viant vermittelst desen twijst, vnde sinen heimlichen correspondents den he doer de landen hefft, sijn anslagen vp den vmlanden maket een jnfal to doen, dat lant vnder sijn Tirannij to brengen, als hefft sijn hoicheit (to scherm vnd schuts desseluen, vpdat de straten dardoer solcher jnfal gescheen mocht mit erbouwinge nodiger vestigingen versloten vnd bewaert worden, vnd viantliche practijken geweret) hochnodig achtet den grauen to Rennenberg Commission gegeuen ein regiment wolgeruster knechten anthonemen, dat se nicht anderst wo hin als verclaert sol geduedet worden. Also oeck der Ernv. seiner hocheit leuer besunder Bartelt entens von menteda obrister bij der stadt in hafften geholden wort, de sich to vor offtmal to des gemenen vaderlants wolfart erzeiget hefft etc. sijn hocheit oeck deser tijt sijn persoen tegen den viant des gemenen vaderlants ferner to gebruicken, vermenen, ersocht de stadt wolle sijn hocheit tho besunderen eren, den vaderlande vnd hoer seluesten tom besten gemelten ouersten losz geuen, vnd vnuerhindert laten passeren, des sich tot hoer vmweigerlich verseende etc. Dese brieff is so weinig achtet dat se

(*) Hierbij staat aan den kant: „Als na gebleecken vnd de tijt „gelert heft." (F.)

all de hefftiger vp entens vnd andern mit hem gefangenen geworden sint.

Sequitur acta des officiaels krijthe (qui hac captiuitate Sindici vice fungebatur) vnd verbael des *landages a° 78 des 8 Aprilis* de verbo ad verbum. De gemeen lanscap so alhijr vergadert is sich hoechlicken beclagende horer elende jamer vnd noet, darinne se steecken vnd niet wth weten to comen offt sich to erredden, bidden vnd begeren vanden vrunden vnd hern der stadt Gronningen, dat hoer wolle geleuen sich eenmael to erbarmen, der gruntlichen verderffs ende vndergangs horer, als dat der lanscap worden entholden hore principalen mede hoeffden lidtmaten ende denern, de hijr to gronningen so enen altho seer langen tijt angeholden sinnen, ende tot noch to geen wech noch moite vertoent is worden, wanneer offt waermede se deseluen eenmael vrij losz ledig erlangen solen. Want wo vole de vanden vmlanden den vander stadt gefolget ende nagegeuen tgene se begeert, so ist doch alletijt alleens gebleuen vnd blifft alleens. Jnden ersten also de vander stadt den vanden vmlanden hare doemaels gedeputeerden praelaten hoefflingen vnde andern vulmechtigen vnde denern, der vmlanden in bewar genomen vp den 1 nouembris verleden jars, ende de oirsaken vandien aldoemaels niet anders der gemener lanscap dorch derseluer Secretarium laten anseggen. Dan dat de vander stadt begeerden (*) voreerst de Fortres- 1.
sen off sterckten vpden delffzijl vnde Nortsoltberg gedemolieert, Den vander stadt hoer geschut weder gere- 2.
stitueert, vnde verhoer van rekeninge des Rentemesters 3.
vanden vmlanden to hebben vnde to geneten, vnde dat se darum deselue, wes dat tgene vorsc. gedaen offt

(*) Hier nevens staat aan den kant: „wo der stadt in allen „vnbillicken dingen is beiegent." (F.)

gescheen sij, gedachten antoholden. Ende also darna de vorsc. sterckten gedemolieert vnde de vander stadt hoer geschutt wederbecomen, Ende euen wal den angeholden niet hebben willen losz laten, woe dickmaels se darto, so van den generale staten, Rade van Secreten, als van den durchluchtigen Ertzhertogen to Oesterrijch general guuerneur, oeck bij vermaningen des walgebornen grauen van Rennenberg vnses gnedigen her stadtholders, vnde des Edlen hern van S. Algunde affgesandten, vnd andere vermanet gefordert vnd gebeden sijn gewest. Ende aldoe noch andere meer occasien (*)
4. der anholdinge van nies praetenderende, sich de vander stadt gespolieert to sijn der exercitie des verbunts beclaget, vnd darin gerestitueert to sijn begeret, alleer se de angeholden wolden losz laten wolden, vnde also oirsake gegeuen, der andern sommigen so noch inden vmlanden vnangeholden voerhandes de wapenen to willen annemen tegens de vander stadt, vm also den angeholdenen eenmael losz to krigen. Ende also deselue de sulx geattenteert, darinne verlettet, oeck de gemene lanscap niet alleene daran geen handt willen holden,
5. dan oeck sich mitten hern vander stadt verobligeert de vnd diergelijken wapens anneminge te solen vnd willen helpen wederstaen mit lijff vnd goet. Ende dan de vanden vmlanden mit sampt den angeholdenen, bouen
6. alle tgene vorsc. thom laesten darher gecomen dat se niet alleen de vorige gedeputeeren vnde deputeerscappen gereuoceert vnde gecassiert, dan oeck beloefft vnde vntheten geene deputeren in sulcker voegen meer
7. to solen off willen stellen. Jtem deselue vanden vmlanden vorg. oeck darenbouen angenomen vnde bewilliget geen meer landagen tot der stadt vnd landen

(*) Hierbij staat aan den kant: „Se soecken den een oirsake wth den ander etc." (F.)

nodrufft wth to laten schriuen dan mit mede consent vnd in biwesent der vander stadt, vnde dat vp den raithuse. Oeck den rentemester bij hoer medeweten 8—9.
to stellen vnde bij sijn rekeninge mede to laten. Ende then laisten afftredende van vole olde gebruicken, ende verscheiden ordinantien bij Con. Mats. houe, tusschen stadt vnd lande hijrbeuoren gedaen vnde gescheen, hebben de vanden vmlanden so vole hijr tegenwordig, vnd in hem gewest, den vander stadt in hoer versochte vnde geuindiceerde stapel vnd stapelrechten also gefol- 10.
get dat den vander stadt bijnaest allen horen eijschen vnd voernemen togestaen is worden. Ende also dan nu leider dese elendige waterfloet den vmlanden godt erbarms, in midler wile angecomen, sulx dat het lant bijnaest geheel verdoruen, vnde de dijcken vm het gantze lant so gar verwuestet, ingelopen vnde gebroken sijn, dat schier dem heelen lande de to heermaken nouwe mogelicken sal sijn: bouen dat de Sijlen mede grotelicken toslagen verdoruen vnd sommige bijnaest heel rebel vnde doerslachtig geworden sint. Wor-omme dan geen ding tot den ewigen walfaren van stadt ende lande hartdringender vnde nodrufftiger kan sijn, dan dat terstont ende sunder vertoch de dijken vnd sijlen vp het spoedelixte anden hant genomen vnde gerepareert mogen worden. Gelijck oeck ter contrarie geen ding meerder verderff vnd ewige vndergang der lanscap wort inbrengen dan versumenisse verachtinge vnd vertoch vant selue. Ende dan nu de meeste angeholdene sijl vnde dijckrechteren sijn oeck vpt stercketste inden vmlanden mede gelandet, den welcken dar oeck met den meesten angelegen is, vnd sonder den welcken oick de dijcken ende sijlen niet solen noch mogen gemaket noch gerepareert worden: niet alleen vm dat se dar tho gesworen, ende de autoriteit darouer hebben, dan oeck vmdat de kunde then besten

vnd meesten mede bij hoer sol worden beuonden. So bidden vnd begeren nochmals (*), de gemeene hijr vergaderde vanden vmlanden seer erbarmlich vnde clagelich, dat de hern vnd vrunden vander stadt (de se voirtan vor hore medevoerstanders, ende mede vorderers alle hore walfaren solen verhopen to geneten vnde gebruicken) sich der landen elende jammer vnd noet doch eens to erbarmen, ende in sulcker hartdringender noet barmhertiglich der lanscap in het allergeuoechlickeste to gerijuen vnde to beuorderen geleuen wolde: latende losz vnd vri de angeholdenen praelaten hofflingen vnd andern, ten einde men vordan mitter ijle beneffens denseluen, mitten hern van stadt vnd lande sich bij goede middelen entsluiten moge van de reparatie der dijcken vnd sijlen, ende dat lant moge so vole mogelicken gesaluieert vnd beholden worden. Des de angeholdenen vor hoer seluen bij hore warheit eere trouwe vnd geloue, alhijr weder verschreuen sijnde, solen erschinen vnd bliuen, so lange ende ter tijt alle ouerige questien gedecideert solen wesen, darbij dan de gemeenen lanscap hoere cautie darvor praesentiert mit lijff vnd goet sulx to solen gescheen (†). Offte so de hern van der stadt vmmer (dat men anders verhoepet) de angeholdene niet sullen willen losz laten, voir dat de oeuerige questien gedecideert sullen wesen, dat alsdan de hern vander stadt sich doch na vole versceiden voergewandte oirsaken der anholdinge eenmael willen scrifftlich verclaren: warup vnde na wat conditien, se de angehol-

(*) Hierbij staat aan den kant: „Dat heet na den munt etc. „wol wetende dat de stadt gerne sege dat de dullert hen an den „poerte ginge." (F.)

(†) Adidem: „Alle dese praesentatien gelden nichts bij den ste„nen, ja viantliche harten, der vrunden der stadt gron. de stedes „van goede affectie singen. Credat qui uolit." (F.)

denen eens sullen willen vrij vnd losz laten, ten ende de vanden landen tselue verstaende sich vp het spoedelixte darup resolueren, hoer angeholdenen vrij vnd losz krigen, vnde hoer landen vnd goedern tot vnderholdinge horer vnderdanen wijuen vnd schamelen kinderen mit reparatie der dijken vnd Sijlen salueren mogen. Offte so der lanscap dit alles affgeslagen ende vnmedelijdsam geweigert worde (dat godt in den hogen hemmel verhoeden wolle) so solen vnd moeten se seen lijden vnd dragen hoer ewige verderff vndergang vnd elende, des se dan den almogenden hogen Godt klaglichen to stellen, ende hen de wraicke vandien, ouer den genen, de des also veroirsaken moeten beuelen. Ende tselue niet alleen den hern van der stadt toreeckenen, dan oeck in sulcken verderff vnd elende het gebruick der landen tot nutticheit harer vnd harer lanthern misten, ende geen huir noch scattingen konen geuen noch betalen, des abermals Godt almechtig geclaget, de sich darouer erbarmen moete vnd wolde, ende versoecken de vanden vmlanden nochmals hijrup een erbarmlichen antwort. Dit vorsc. is in effecte bijna van woerde tot woerde den hern borgemestern vnde raèt van wegen der lanscap, end in horer aller bijwesent voergedragen, vnd sint darup eendrachtlich gesloten, darbij to persisteren, ende niet vorders to konen doen, dan to bidden vm loszlatinge horer angeholden vp genoechsame cautie, offte dat de vander stadt doch eens al heel sich scriftlich verclaren wolden, wanneer se de angeholdenen losz laten willen, ende warup, darmit men hoer in alles so vole mogelicken volgen ende eenmael den gefangen losz crigen mochte. Ende also de vander stadt hijrup hoer beraet genomen, ende vp den namiddage vmtrent 4 vren sich geresoluiert, wal to willen procederen, vm de reste scelingen to

entscheiden (*) bij vruntliche communicatie dan kunden het niet ten besten verstaen, dat der her stadtholder een lansdag vp morgen den 9 Aprilis to Visvleet wthgesc. hadde, vp een vngewoenlicke plaetse, ende mit vnbehoirlicke mannere van wthschriuen buten der hoefftluiden mede todoent, contrarie tgene reede anders tusschen stadt vnd landen verdragen was in deser verhandelinge: Ende so tselue dat vander stadt schijr een mistruwen solde geuen, van quade achtervolginge alles vredehandels: begereden de vander stadt, dat de vanden vmlanden mit der stadt samptlichen wolden scriuen anden hern stadtholder (†), als dat de lantdag vnnötlich vnd vnbehoerlich sij, dewijlen alhijr een landag ende vergaderinge der landen wth gesc. sij, ende geholden worde, darinne men doende is vande vrede vnde verlijckinge tusschen stadt vnd landen etc. sulx gedaen, weren de vander stadt gereet vm voirdan dorch de achten ten wedersiden de reste stucken to laten entscheiden, ende tselue terstont oeck den nacht tot den dag to beforderen, sunder enigen letsel offt wthstel van haer sijde (§). Warup de lanscap sich beraden ende dien vander stadt doen antworden. Dat alsulcke wthscriuinge des walgebornen hern stadtholders were buten hoer versoeck vnd wetenheit gescheen: vnd mochte sijn gnaden deselue wth egener autoriteet alse stadtholder, vnd wth speciale Commiszie des durchluchtigen Ertzh. van oisterrijch generalen guuerneurs (wo dan sijn genaden beuelscrifft vermeldet) gedaen ende geschien sijn: demwelcken de vanden vmlanden niet kunden noch dors-

(*) Hierbij staat ter zijde: „Niet van loszlatinge is hijr. vm-„mers een nouus scrupulus." (F.)

(†) Adidem: „Ouermoet vnd vnuerscaemtheit ouer den stadt-„holder." (F.)

(§) Adidem: „Hijrna sollen de stormen vnd waterfloeden wach-„ten." (F.)

ten tegenstaen, besunder want de landen noch met heel niet de stadt verlijcket weren, ende se oick niet wusten, off se oeck noch mit hoer solden konen verlijken: dewijlen de redes verlijkede puncten hoer effect niet kunden sorteren, vor dat de lesten mede verlijket weren, warup se hoer respect hadden also dat noch des endtlicken verdrachs vnseecker stunden, ende darom hoer ouericheit de tusschen handelinge der vrede, so sijn Gn. scheen vnder hant genomen to hebben, niet kunden affseggen, mede oick dat se sijn Gn. niet tot vngnade mede verweckten, vm dat se buten woenden, ende sijn gnaden krijgsfolck bij den andern hebbende, se scerpelicken alst hem belieffde straffen kunde (*). Ende kunden oick de vanden vmlanden niet weten, wat sijn gnaden bewogen hadde vm den landag buten der stadt to verscriuen. Ende off sijn gnaden vor sich edder vor anderen, de aldaer mede solden erschinen, enige anholdinge (wo dan der andern praelaten vnd hoefflingen alhijr oeck bouen older gewoente gescheen) befruchten mochte. Doch so de vander stadt darto kunden komen, dat se de angeholdenen vp enige conditien off bij enige middelen wolden losz laten, vm de lanscap int repareren der dijken vnd sijlen in dese hartdringender watersnoet to assisteren, offt dat de vander stadt tot eenmael de puncten scriftlich wth stellen vnd ouergeuen wolden warup se den angeholdenen ten laesten losz laten sollen, Ende de vanden vmlanden de geseen enichsins drechlich beuinden mochten, weren se wal to vreden ter stonts, sulx gescheet, an sijn Gnaden mit sampt der stadt to schriuen der saicken gestallte, vnd an sijn gnaden stilstandt der saicken to begeren. Warup de vander stadt vanden vmlanden doen versoecken off de vanden vmlanden oeck gesinnet dar den

(*) Hierbij staat ter zijde: „Dan wat roert dit der stadt?" (F.)

landag mede to holden, ende dar to trecken off emant to senden. Des de vanden vmlanden geantwort, dat de angeholdenen dar niet reisen kunden, oeck geen vulmachtigen senden wolden: gelijck dan de andern dar tegenwoerdig verclaerden, dar nemant to willen senden, ende dannoch nemant to konen verbeden vm dar to trecken: begeerden alsnoch de vanden vmlanden oetmoediglichen de vander stadt sich tot vrilatinge der angeholdenen in desen wtersten noet vpt spoedelixt wolden resolueren, vm dat lant niet heel in den grunt bedoruen to bliuen. Des dan tom laesten am auent de van der stadt, enen verboetscappet, ende der lanscap darbi laten anseggen, dat se mit hoer acht verordenten, den volgenden morgen to 7 vren, wolden gereet sijn: vnde solden de lanscap jm gelijken doen, vm de saicke voer dan endtlicken te verlijken tot loszlatinge der der angeholden. Warup de vorsc. 8 vanden vmlanden sich bij den andern 8 vander stadt des morgents *to 8 vren den 9 Aprilis 1578* vergadert: vnde de vander stadt angefangen muntlicken to proponeren, als vanden handel der jncomende goederen to water vnde to lande, dat se wth cracht hores stapelrechtes de lastbrekinge vnd kopenscap daraff inder stadt behoerden to hebben etc. (*). Ende de vanden landen darup hoer beswaernisse angefangen to proponeren, is ten lesten entsloten bij den 8 vanden vmlanden, dat se geen beuel noch macht hadden in communicatie to treden, eniger puncten, vor vnd alleer de vander stadt alle hore resterende versochte articulen, darup se de angeholdenen losz wollen laten, tsamen scriftlicken ouergeuen hadden; beeden derhaluen, sulx doch vp het spoedelixt gescheen mochte, vm in deser wterster noet

(*) Hierbij staat aan den kant: „quale argumentum talis consequentia." (F.)

den tijt to gewinnen. Ende dit bij den vorsc. stadt in beraet genomen, hebben se vmtrent XI vren deser nabesc. puncten ouergeuen, luidende alse volget (*). Resterende puncten tusschen stadt vnd lande te vergelijken. Jnden ersten van allerleij wthheemsche waren 11.
ende goedern van buten incomende to water off to lande
lastbreking. Ten 2. van vnbehoerlicke ambachten jnden 12.
vmlanden. Ten 3. van rekeninge van hermen Wijn- 13.
brugge (†). Ten 4. dat de puncten in de erste com- 14.
municatie geresoluiert mede endtlicken sullen worden
gedecideert vnd hengelecht. Ten 5. Dat de vander 15.
stadt verstaen, dat men hem luiden in hoer olde recht
vnd gebruick van brouwen vnd tappen in den vmlanden
tot genen tijden mach behinderen. Ten 6. To gedenc- 16.
ken dat de penningen ten behoeue vanden soldaten in
den jare 1577 vpgebracht vpt spoedelixte mogen worden
gecollecteert etc. Ende endtlicken wes ten wedersijden 17.
sal worden geaccordeert, dat men vice versa de een
den andern, daruan sal doen hebben goede versekeringe.
Ende also de acht vanden vmlanden deselue doergelesen, ende dannoch jnt slut derselue niet mede beuonden, als, dat sulcke articulen verclaert sijnde, de vander stadt den angeholdenen wolden losz laten: oeck dat het maer vpnoeminge der articulen, ende geen wthdruckede meninge derseluen were, ende dat daran der landen versoeck niet genoech kunde gedaen sijn. Hebben de acht vander stadt verclaert, dat, solcke vorsc. articulen gedecideert sijnde, sij mit den vanden vmlanden geen meer scortinge hadden, ende dan hoer angeholden terstont losz solden laten. Doch den derden vnd sesten punct der articulen weren se wal to vreden

(*) Hierbij staat ter zijde. „Ab hominum memoria talia fando „non sint audita." (F.)

(†) Adidem: „De stadt wil geen Rentmester noemen." (F.)

wth to stellen, vp andere bequame tijden, so nu slichts de ander puncten mochten verlijcket worden etc. Ende so de acht vanden vmlanden, sich mit den anderen vanden vmlanden versproecken, ende darup den heelen raet weder doen anseggen, dat se der gementioneerden articulen verclaringe ende duitlicke meninge wat de vander stadt vp een ider artikel versochten, scrifftlich begeerden ende hebben mosten. Mit oeck darbij dat de angeholden darup solden losz vnd vrij sijn, alleer se in communicatie daraff kunden treden: Ende de groten winden vnd stormen des verleden jars dages vnd nachtes de vanden vmlanden seer verschreckt hadden, bevresende noch meer waters jngelopen to sijn, also dat een jder vast vertoege, vm sijn husz vnd goedern to salueren, also dat de saicke haisticheit notelicken eisschede, hebben de vander stadt vmtrent 4 vren namiddage wederom van nies geexhibeert scrifftlichen tgene volget. Gemerckt de vander stadt sijn gerechtiget tot den *stapel ende coepmanscap* jnden vmlanden vallende, geene waren noch coepmanscappen wthbesundert, kan niet anders bij de van der stadt verstaen worden, dan dat alle *vromde wthheemsche waren* vnde goederen, vm profijt auentuer ende coepmanscap darmede to doen, tot gronningen sunder lastbrekinge behoren vercofft to worden, alwaer deselue goederen an een jegelich ter verhandelinge gebruickt verkofft vnde verhandelt solen mogen worden. Als mede verstaen wort vanden veervoete beesten, de jngelijcken also (wo vorsc.) kopenscap darmede to doen, tot gronningen behoren gebracht ende vercofft to worden. Doch dat een jegelich der landen jngeseten geoirlofft, van buiten landes to halen sodane beesten vnd jnden vmlanden to brengen, als een jder tot sijn suluest gebruick des landes behoeuen sal, sunder darmit tot gronningen to marckt to comen. Hetwelcke scrifft bij den vanden

Wthheemsche incomende waren.

vmlanden verlesen, vnde darin niet meer als een der resterender puncten, geextendeert beuunden, Ende dat wes tot noch to, hoer niet gegunt mochte worden, tgene het geheele lant besloten vnde versocht hadden. Ende nu reedes dorch het vertoch van dien, Ende vm het vnweder, de meestendeel der vnangeholdenen praelaten vnde vulmechtigen vertogen, sinnen alnoch meer vnd meer affgetreden vnd na huisz gereist: wardorch de reste der lanscap in cleinen getall, beneffens de angeholdenen ende de acht verordenten, sich entsloten, mitten acht verordenten samptlichen, bij den geheelen Raet to gaen, ende hoer voer to geuen, hoer wterste versoeck, vnde nodrufft, (gelijck se gedaen vnde der stadt voergeuen hebben). Dat also de vanden vmlanden vp gistern geholdenen landag in starcken antal vnder sich gesloten, to willen versoecken vnd oeck volgendes bij den van der stadt, eendrachtlicken versocht hebben, eenmael al heel to mogen weten vnde verstaen, wat de vander stadt noch all begeren, eer se den angeholdenen willen vrij laten, Ende warup se sulx doen willen, alleer se in meerder communicatie van vrede treden koenen: Ende dat vm reeden aldo int lange bij deselven doen verhalen. Jnsunderheit angeseen de wterste watersnoet, Ende de heren vander stadt tot noch to niet gedaen, ende darom de van den vmlanden heel verslagen ende miszlick sijnde. Jnsunderheit mede dat de winden vnd stormen sich meren, vnde dat lant geheel in den gront bedoruen to sijn, gescapen sij, meest alle, behaluen dese tegenwoirdigen vertogen sint, vm so vole mogelicken, hore husen haue vnd goedern to borgen, sulx dat deselue vmlanden al nu in cleinen getalle vorhanden sint. Dewelcke oeck, schoen se wolden geen macht hebben mit den vander stadt in communicatie vorder to treden, besunder voer dat alle articulen, als vorsc., scriftlich ouergeuen sint. So bid-

den (*) deselue alhijr tegenwordig *den vander stadt vm de barnhertigheit godes*, ende vm het waluaren van stadt vnd lande, ja vm allent dat se vermogen, dat de vander stadt sich doch dorch menschliche barmhertichеit bewegen laten, ende een mitlijden mit den van den vmlanden, in hoer wterste elende en noet dragen wolden, gelijck se sich der landen beloefft vnde versproeccken, hoeffden, hulpers ende voirstanders der landen to willen wesen ende willen de beloffte ende verpeninge, so hoich des gescheen mach ende vp cautie der gantzen lanscap van weder in to comen ther tijt hoer voergestelt, tot een maent off anderhalff, hoer praelaten hofflingen vnd anderen angeholdenen losz vnd vrij na den haren to reisen vergunnen vnde consenteren, vm mit gelijker handt to raden vnde verspreken ende volgents to beuorderen vnde bedriuen de heermakinge der gebroken dijken zijlen tot saluatie des armen elendigen bedoruenen lants, dat sonst ewich vnd inden gront moet bedoruen blijuen. Offt so de hern vander stadt sich in sulcker noet niet konen laten bewegen (des men anders nochtans verhoepet) so solen vnd moeten de vanden vmlanden sulx den ewigen almechtigen *Godt inden hoichsten hemmel* clagen. Ende sich darin vorditmael duldende, de saicke sijnder almogenden handt beuolen laten sijn, ende konen dar anders niet in doen. Warup de vander stadt na communicatie enen vanden vmlanden bij sich bescheiden, vnde den geantwort. Dat de vander stadt weren berett, als voer, een ider artikel to laten entscheiden, so vor den hant genomen, vnd wo sulx nableuen, had men tselue hoer niet to wijten. Doch de vanden landen vertogen sijnde ist darbij gebleuen, hoewal deselue dar doe tegenwoirdich entsloeten, den hern van der stadt (de sich doe oeck al vorens

(*) Hiernevens staat aan den kant: „Indigniszimum etc." (F.)

gescheiden hadden) to laten antworden, dat de tegenwordigen (den de hern van der stadt reedes wal geseen hadden) wal willich weren to handelen, so de vander stadt se darvoer genoechsam wollen anseen. *Actum als bouen.* — Dit gantze verbael hebben de E. G. *Warning*, *Krijthe*, *Jurrien Jarges* van wegen der vmlanden wth derseluer beuel, den hoefftmans scrifftlich getoent, mits *protesterende* vande grote diligentie der vmlanden, vnde den groten Culpa etc. deren vander stadt. Dan de hoefftlueden dorsten dit der stadt niet to kennen geuen, vnde hebben derhaluen desen scrifftlichen verbael enen der gefangenen weder geschicketh. *Den 14 Aprilis na desen landage a° 78* is der stadt dorch den Erb. Abel Eppens tot Equart vnd andern een praesentatie gedaen, wth oirsake dat de vnangeholdenen in den vmlanden versamlet, een opentlicke protestation bij der stadt vp allen handel vorsc. hadden gedaen. Derhaluen sich de jegenwordigen andragen, dat dewijlen se vor sich beuinden dat vole der vorsc. articulen, sunder der jngesetenen vanden vmlanden groten verderff vnd ruine niet int werck gebrocht konen worden, want dar doer de vmlanden niet alleen doer hoer natuerliche vrijcheiden vnd gerechtigheiden, als bouen alle memorie van menschen vredelich gebruickt hebbende vercort sollen worden, dan oeck de middelen vnd wegen van rechte vnd rechtmetigen defensie in to comenden tijden in effectu benomen sollen sijn, so konen de vanden vmlanden, de articulen alle geenssins admitteren, dan mogen lijden dat de stadt hoer versoeck doe bij middelen van recht, als behoert, gelijck de lanscap stedes ouerbodich vpt korteste to doen. Doch allen inconuenienten voertocomen sint dese vanden vmlanden to vreden dat de stadt bliue int possesz aller sodanigen puncten vnd gerechtigheiden als se ouer de vmlanden hebben wth cracht seker ordinantie vanden houe, sampt de jnterpretatie

vant jar 1576 ter instantie der stadt darup gefolcht, welcke ordinantie als wesende *in viridi obseruantia* niet behoert propria autoritate verandert to worden dan obserueert tot dat bij sijn Mat. anders sal worden disponiert. Hijrbij oeck der stadt to laten volgen den gebruick der puncten jnden vpgesechten verbunde van a° 1482, van geen vromde beren inden vmlanden to tappen. Geen beer jnden vmlanden to brouwen vm vercopen, vnd geen jnlansch koren wth to fueren. Vnuercortet an wedersiden ider sijn recht tot dat darin na rechte anders verseen sol worden. Vnd angaende dat artikel vander stadt ouergeuen van den vermeenten roeffweigeringe gewalden vnd daetlicheiden, jnfueringe van knechten, (ho wal de vanden vmlanden niet en gelouen dat de van der stadt enige wetteticke actie vp hoer luiden hebben, als de tegenwoirdig gewest vanden vmlanden, sich bij de van der stadt vande infueringe genoechsam hebben geexcuseert) konen se nochtans lijden (nadem se actie menen to hebben) dat se deselue gerechtlichen intenderen vnde verfolgen, daert behoert, gelijck de vanden vmlanden oeck begeren to reserueren hoer ansprake tegen de stadt ter cause der angeholdenen apprehensie etc. Actum den 14 April a° 78. Hijrna is gefolget Protestatie der vorsc. staten int lant de jn de stadt niemals erschenen, per notarium et testes exhibeert, sich vp alles to rechte erbedende, vnd in genen aller vorsc. articulen offt de noch to handlen sijn to willen consenteren.

Vp den landag den 24 Aprilis wthgesc. vm de vorsc. resterende puncten der stadt to te staen, hebben de wth den vmlanden doe erschinende voergegeuen horen groten watersnoet, vnd geen tijt hebbende den resterenden puncten to communiceren, Jtem dat se den angeholdenen heren Sijlschepperen vnd dijckrechteren, niet konen misten etc., praesenterden 1. De

stadt to laten vseren alle hore gepraetendeerde gerechtigheiden vnd priuilegien gelijck se verstaen na rechte to behoren. 2. Vnd dat se daetlichen mit gewalt nichtes doen willen, Des de stad oeck sol belouen. 3. Dat de vanden vmlanden sich mit behorliche middelen van rechte sollen mogen behelpen, so se sich int exerceren derseluer priuilegien vnd gerechtigheiden beswart vinden. 4. Dat de stadt alle gefangen mitten horen hijrup daetlichen losz laten vm de reparatie der dijken to beforderen. De stadt antworde, dat men sol bij hoer voergegeuen articulen communicatie vnd vredehandelinge beharren etc. tot dat alles verlijcket were. De vanden landen sede se weren to swack, versegen sich oeck nicht voereerst starck tho worden van getalle: drungen an den gefangen vp de redelicke praesentatie to erledigen. De vander stadt erbeden sich weder vpt spoedelixte to willen voertfaren de resterende puncten to vergelijcken, vm alle vorder twist processen costen moeijten tho vermiden niet begerende den vmlanden in den horen to becorten. Vnde dat deselue puncten verdragen sijnde een ider der angeholdenen weder mach vertrecken na sijn beleuen vnde de vander stadt vnd landen *een corpus* (*), vnd eener prouincien Staten in rust vrede vnd eendracht mogen leuen vnd samptlichen (wo na older gewoente) tottes landes beste helpen raden, actum *den 25 Aprilis 1578*. De erschinenden wth den lande verclären weder, dat se eendracht begeren vnd den stadt in horen gerechtigheiden niet to bekorten. vnde angaende der stadt andringen to verlijcken de resterende strijdige puncten, dat dese vanden vmlanden niet weten wat recht de stadt offt landen darin hebben, vnd oeck hoer breuen

(*) Hierbij staat aan den kant: „Een corpus sijn wij eerst 1597 „gemaket bij Sententie als 2 ewige confoedereerden." (F.)

bewijsz vnd munimenten darto dienstlich misten, vnde darin niet gebruicken konen: vnde so dan de stadt verclaren den vanden vmlanden in horen priuilegien niet tbegeren to becorten. Dat derhaluen de vander stadt doch geleuen wille eenmael sich in den stridenden resterenden puncten, wat se darinne begeren, ende warto se gerechtiget tho wesen vermenen, to verclaren. Et coetera. actum den 25 Aprilis mit meer presentatien etc. Volget der stadt Antwort ad uerbum. De vander stadt gronningen geseen hebbende de vorsc. verclaringe, ende darbeneffens verstaen der vrunden vanden vmlanden goede meninge, belangende de puncten tusschen stadt vnd landen to verdragen, waerunder se mede verstaen gecomprehendeert to sijn. *Dat men geen bier in den vmlanden mach brouwen* vm to vercopen, Ende oeck geen beer bij tapmaten mach vercopen dan gronninger beer, als na older gewoente. Vnde dat Hermen Wijnbrugge, gewesene rentemester der vmlanden eerstdages an stadt vnd landen sal doen behoerlicke bewijsz vnd reliqua van alle sijn vntfang vnd wthgaue. Verclarende angaende de resterende puncten, als jnden eersten van *allerleij wthhemsche waren* vnd goedern to water off to lande van buten incomende, dat angemerckt, de vander stadt gerechtiget sijn totten stapel vnd coepmanscappen jnden vmlanden vallende (*), geene waren noch coepmanscappen wthbesundert dat sij niet anders konen verstaen, dan dat alle vromde wthheemsche waren vnd goederen vm profijt auentuer vnd copenscap darmede to doen, tot gronningen sunder lastbrekinge moeten gebracht ende aldaer vercofft ende verhandelt worden. Als sij mede verstaen van de veervoete beesten, de insgelijken vm copenscap darmede to doen, tot gronningen moten gebracht vnd

(*) Hiernevens staat ter zijde: „waer steit dit gescreven?" (F.)

verkoft worden; Waluerstaende dat een jegelich vanden jngesetenen der vmlanden geoirlofft sal wesen van buten landes intohalen sodane beesten, vnd inden vmlanden to brengen, als een ider tot sijn seluest gebruick des landes behoeuen sal, sunder darmede tot gronningen to marckt to comen. Jtem sal de vanden vmlanden, de vrede to goede, georlofft wesen (*) wth den schepen to mogen copen alsulcken holt, als sij tot makinge der gemenen landes Sijlen dijken vnd dammen van noden sullen mogen hebben, ende sal de reste tot gronningen ter stapel gebracht moeten worden, als voren. Angaende de *vnbehoerliche Ambachten* verstaen de vander stadt dat vermogens het Compromisz jnden jar 1520 tusschen den praelaten religiosen vnd cloesters der vmlanden ter eenre, vnd de boumesters vnd hoefflingen vanden gilden der vorsc. stadt ter andern sijde, wthgesproken, geen ambachten jnden vmlanden mogen wesen, dan na inholden tselue compromisz. Niettomin vm alle widere costen vnd moeijten to schuwen, sijn te vreden dat inden *vorneemste dorpen* der vmlanden sullen mogen wesen, dese nafolgende ambachten, Groffsmeden, Scomakers Timmerluiden Steenmeslers Kupers backers mulners schroers ende linneweuers, elck mit een knecht sunder meer. Alle twelk sulx stede vast vnd vnuerbreeckelich geholden sal worden ten ewigen dagen. Walverstaende nochtans dat so ver jemant bij tgene vande wthheemsche incomende goederen vnde waren, tsampt gebruick der ambachten sich namals mochten vinden beswaert, ende de saicke eerst ende al voren jnder vrunscap niet kunde verdragen vnd hengelecht worden (†), Dat als

(*) Hiernevens staat ter zijde: „Der stadt kumt aller dingen „nichtes to vnd spreken offt se noch gratie doen." (F.)

(†) Adidem: „Dese conditie solde de stadt dan duiden. Warom „sint deser tijt de middelen van recht vnbehorlich?" (F.)

dan na expiratie van ses naestfolgende jarn (so verre troublen alsdan cesseren) een ider van partien sich darvan jn rechte sal mogen beclagen, offt mit behoirliche middelen van rechte verdedingen, sunder enich gewalt antorichten: Ende solen de vander stadt gedurende den procesze bliuen in de vullencomen possessie van hoer vorsc. gerechtigheiden, ende dit all vnuercort een ider sijn goede recht. Voerts solen stadt vnd landen volgende hore belofften mitten ersten ramen middelen van collectatie warmede de penningen jnden jare 1577 tot betalinge der soldaten vpgenomen, vpt spoedelixt mogen worden betalt. Ende angaende de *resistentie van iustitie* (*) *gewalden daetlicheiden* jnfueringe van knechten etc. ende anholdinge, vnder de resterende puncten begrepen, sal daruan vp tocomenden lansdag gesproken, ende tselue mede endtlicken verdragen vnd hengelecht worden. Finis deses lantdags. Dat hijrvor steit vant compromisz anno 1520, is tusschen den cloestern vnd stadt angefangen, mits dat de cloesteren plegen groet getall van smeden, van schomakers etc. to hebben de all leeckebroers weren, vnd war dan marckten weren to gronningen off buten lants dar togen se mit horen arbeit hen: deden also den gronningers ampten affbroeck: darup is dit bespreck west: roert den vanden landen niet, als de ander dar oeck niet bij west sint. Wat meer van deses Compromiszes nulliteit to seggen, is hijr geen tijt: vnd is niet effectueert besloten noch beuestiget bij allen abten praelaten etc.

Nota. Jn allen desen vorsc. handel bleuen etlich gefangen jn huesz, de meestedeel ging mit vp den raetkamer, want de stadt al meende dat het hoer geen erenst was (als wal mogelich) de goede hern ouerst seten dar al

(*) Hiernevens staat ter zijde: „Warom niet resistentie van in„iustitie?" (F).

swigende als stumme lettern vnd als 0 int cijffer, al wachtende wat darwth wol breken, vnd wetende so men de stadt eens wth reden wolde, solde de gantze lanscap solde den stadt dan ja eens leren kennen als seluiden vnd hoer voeroldern den stadt van alle memorien her geleret hadden. So seten oeck vp den raithuse vnd desen landagen, stadt ingesetenen, goerechters, de thom deel praesumeert worden bij der stadt ouericheit mede in goeden radt vnd gunst to sijn: so dat swigen nuttest duchte. Ouerst van wegen wtersten indignation vnd verbittering bij jderman jnden vmlanden groet clein rijck vnd arm hebben de vorsc. acht vnd nemants wth den lande weder in der stadt willen to accorderen verschinen, de gefangen spreecken mede aff vnd entboden jnden lande an enigen vm niet weder to erschinen, het mocht hoerluiden als gefangen gaen, wo het wolde tot dat se Got reddede, vnd solden alle praesentatien der stadt gedaen affslaen, vnd vindiceren der vmlanden vriheit doert vpseggen des verbunts etc. So bleuen nu de gefangen heren vorsc. inder stadt ouer straten vm bolwercken gaende, dan mosten vngeweert gaen. Jn allen poerten vnd vm den bolwercken weren sodane wachten, sieluiden weren oeck dermaten van personen bij iderman bekant, dat horer nemant kund entkomen, hadden oeck swaren vnderscriuinge gedaen. Vnde de stadt verhuerde hoer gefengniszen huisz off westendorps huisz etlichen tijt van jaren: seden den gefangen nicht an in horen gefengnissen weder to gaen, vnde dat hoff, general guuerneur etc. steken sich wider darin citeren de beiden partien etc. Nota nota.

Ter oirsaken dat de stadt een brieff had gesc. anden generale staten, de de stadt nochtans alleen had gesc. So hebben de generale staten der nederlanden, vnderteeckent Cornelius Welleman enen brieff den 3 Aprilis

1578 gesc. Anden Erwerd. Edlen Erenvesten Ersamen Erbaren wisen vnd vorsichtigen hern den staten van stadt vnd vmlanden van gronningen horen goeden vrunden. Jnt corte des nafolgenden inholdes. Dat se sich (na des Ed. h. Cortevile scriuen den 23 Martij wth swol) weigerlich maken to beschermenisz des vaderlants to contribueren, darto allerhande reden voirnemende vermanende de stadt dat se mit lijuen vnd goeder in der spanier gewalt gewest: sich vnieert verbunden mit lijff vnd goet, tegens allen gewelt der Spanschen tijrannij to assisteren. Vnd dat don Jan niet alleen in de olde, dan in vole groten tijrannij de landen denckt to brengen sij notoir etc. Dat de stadt gron. sich excuseert mit 12 veendel soldaten, vnd etlichen peerden: hebben nde rn landen vnd steden meerer costen scaden brant moerden verwuestinge geleden. Dat de stadt gron. (*) 350000 gulden vnd vor hondert twintig dusen 12 ten hondert betalen: sijn all meer beswaert de ander goetwillige prouincien. Van wateren kneuelers etc. sint Flander Hollant Selant Frieslant vole meer verwuestet etc. Dat de viant sich na w niet sol doeren keren, weet Got wat he sal doen willen. Gelijcke vnd meerder Tractaten vnd priuilegien hebben ander landen vnd steden, dewile se tot geen jarliche contribution geholden, vnde vriheit hebben horen gedanes eedes vntslagen to worden, wan de haer mit vnrecht beladet. De vnion beholt wol ider bij sijn priuilegien tractaten, brenget ouerst mit den ander mit goet vnd bloet to assisteren, den scaden to helpen dragen. Vermanende dat hoer lichter wat to contribueren dan in ewiger slaverni tbliuen mit vergetinge hoere vnion: jtem dat se acht nemen vp deselffde to vor hoer stadt

(*) Hiernevens staat ter zijde: „de landen hebben darto meest „gar wenig de stadt contribueert." (F.)

vnd land in elende gebrocht hebben: de licht to kennen sijn want de stedes tegen de pacification vnd vnion gewest sint, sich ouer robles gefengnisze, wthrodinge des vasten huses, restitueringe der vriheit bedroeuet, vnd nu villicht indirectelick vnder praetext priuilegien tractaten, vri vnd gerechtigheiden, w alle deselff affhandich, mit wijff vnd kindern tot slauen der spanschen tijranni (vm hoer handen in der armen bloet to wasschen) willen maken. Jtem dat se sich de tijrannij to Neapolis sollen voer ogen setten, dar se alle staetliche luiden gedodet, de goeden genomen etc. Jtem wat in corten tijt in granaten geschien etc. Vnde derhaluen de generale middelen bij Corteville voirgegeuen antonemen mitten generale staten sunder praeiuditie van priuilegien vnd tractaten, darvan de generale staten acta de non praeiudicio ouersenden etc.

Den 22 Junij 78 hebben vole jnwoners der nederlanden anden Ertzhertz. Mattia sijn hoicheit ende hern des raets van state ouergegeuen supplicatie, vnd protesteren, dat se begeren to leuen na de Reformatie des Euangelij, hijr to lang. Darup den 12 Julij de Religionsvrede bij hern Raet van staten, generale staten besloten als widers hijrna blijkende: vnd beginden des hertogen van Aniu volck bij consent der staten to Barlamont in Hennegou to comen, vnd als hem de spaniers wolden versoecken, hebben se cloppen vp den 18 Maij gecregen. Den 21 Maij is Philippeville den spaniers bij gebreck van victualie end munitie vpgegeuen. De soldaten to limborg loeffden vast tho holden so se victualieert worden, vnd hebben euen wal den 15 Junij sich Don Jan vpgegeuen. Den 12 Julij is de hertog van Aniu vnd Alenson gecomen in Bergen in hennegou. Vp den 12 Julij is bij den Raet van staten vnd generalen staten geaduiseert vnd besloten binnen Antuerpen a° 78 de *Religionsvrede* darvan de summa is,

eerst verhalende de orsaken deser 1. vnd dat alle misdaden vnd iniurien sedert de pacificatie van Gent ter cause van Religie geschien sullen vergeten vnd vergeuen sijn. 2. Dat inden tween religien elck vri vnd vrang sal bliuen, nemant den ander stoeren: dat een ider geestlich off werlich Godt sal mogen denen (vnd tsijne beholden) so als he meent salich to worden, off dat bij een vrij nationael Concili anders gesloten sij. 3. Dat de catolijke romsche religie sal weder vpstelt worden in hollant selant vnd andere platzen dar de verlaten is, dar hondert huiszgesinden des begerende sint in een groten stadt off dorp, daer stedes geseten etc. 4. Also oeck de reformeerde religie in allen steden van herwertsouer, dar so vole huiszgesinden sint des begerende. 5—6. De kercken vnd platzsen sal de magistraet den personen thowisen etc. 7. Daer de exercitie int openbar niet is sal nemant vmt feijt van religie vndersocht off to gesproken worden. 8—9. Dat nemant den ander sal turberen, vnd elck abstinere van platzen darmen andere religie exerceert. 10. Dat alle moncken vnd geestlichen hoer goedern vnd gerechtigheiden beholden. 11. dit sonder praeiuditie van hollant vnd Selant de hoer na den 22 artl. der pacificatie van gendt solen reguleren. 12 vnde 14. Nemant den ander mit lederen, gedichten scriften to irriteren off diffameren. 13. Int openbar niet to predigen dan modestelick wat tot aedificatie denet. 15. Jnden houwelicken to holden de wetten vande Catolijcke kercke: doch dat de huwelicken nu gescheet sijnde niet inualideert, noch de successie geweert worde. 16. de geestliche affiniteet sal den huwelicken niet beletten. 17. Jnt stuck van religie sal geen distinctie gemaket worden int vntfangen van scoliers armen siecken etc. 18. De van religie solen buten hollant Zelant vnderholden Sondagen Kersdagen Aposteldagen, vnser frouwen bosscap, hemmelfart lichtmiss sacramentsdag; vnd solen de winckels sluiten. 19. Als dar verboden is vleesch to eten vp dagen, sich darna to dragen. 20. Dat so van die een, als de ander religie, sollen tot alle officien end staten, van justitie off anders capabel sijn: vnd de gereformeerden to doen anders geen Eedt dan hoer beroep vnd ordinantien dien angaende gemaket. 21. Jn administratie van justitie nemants antotasten off vangen, sonder to obseruerен, men de gecostumeerde wegen. De ene jnt *praesen. meffaict;* offt bij ordinantien van Juge, offte wettelicke informatie praecedente gegeuen, offte daer partie formeel is, hebben hoer gedaen inscriuen. 22. Vnd dat dese personen gestelt worden in handen hores competentes richters. 23. Vnd iderman oeck sonder particulier interest sal mogen accuseren, mit behoirlicke informatie bij den competente richter etc. 24. Doch dat nemants den ander calumniere off diffamere lichtelich etc. 25. Tot ciuile vnd criminele iustitie, solen in allen magistraten van steden, casselrien, dorpen, heerlicheiden der nederlanden gestelt worden de trefflickste personen lieffhebbers des vaderlants, sonder distinctie van religie. 26. Welcke magistraten sich alleen solen moeijen mittet stuck van Justitie, Politie, offt guuernement van steden vnd plaetsen dar se gestelt sint. 27. Dat nemants hoer darin sal beletten enichsins etc. Ende want de vngehorsamheit eniger steden tegen hoer ouericheit oersake geft van grote diffidentie, hebbende eensdeels verachtert de permissie van de vriheit van religie: is ordoneert (*) dat alle magistraten vnd alle vnd idere personen solen gehorsam sijn alle ordonnantien placaten mandamenten beuelen so wal van sijne hocheit als capitein vnd guuerneur general, als van den generale staten, so wal vm crijgsvolck vnd garnisonen te

(*) Hierbij staat aan den kant: „Dit meent den Gron. principae„lick." (F.)

lichten casseren, vnderholden, in ende an to nemen, offte licentieren: als int colligeren emploieren wthdelen vande penningen tot desen krijge; ende generalick in alle andere dingen, als men behoirt eenen capitein general to doen (*). Ende angaende de gefangenen, van wat qualiteit off conditie de sijn, ende war de vpgeholden worden, sonder enige exceptie derseluen, solen terstont gestelt worden to rechte vor hoer ordinarijs richter: off bij gebreecke van dien relaxiert worden vnder sulcke conditien motificatie ende cautie, vor de gemeine ruste ende versekerheit eens jegelicken vnde des vaderlants sal geuonden worden to behoren. Vp pene dat de ouertreder so int particulier als int general, solen verlaten worden als vianden vnd perturbateurs vanden gemein ruste, ende hoer goederen geappliceert totter generaliteit nodrufften, sunder praeiuditie vanden geinteresseerden. Ten sij dat redelicke oirsaken sij vm den ordinantien end beuelen niet to achterfolgen, sal de executie differeert, so de saicke enige wthstel liden mach, tot dat anders sal worden ordoneert: welcken tweden ordinantie end beuel, een jegelick sculdig sal sijn sonder vorder replijck end wthstel tho gehorsamen. Alles sonder praeiuditie der priuilegien vnd lofflicke vsantien van elcke prouintie. Reseruerende sijne hoicheit vnde den generale staten de interpretatie declaratie diminutie augmentatie veranderinge der puncten deser ordinantie etc. Actum 12 Julij a° 1578. Na desen is gefolget openbare predicatie in Nederlandt.

Jn *Campen vnd Deuenter* legen hoichduitschen knechten van Polwijler de sich Don Jans hilden, vnd nu verclaert hadden na het innemen van Namen: vnd wolden dar niet wth trecken dan tot Don Jans behoeff holden: so dat de staten Campen belegert hebben, vnd den vorsc. graff van rennenberg general vanden

(*) Hiernevens staat ter zijde: „Roert Gron." (F.)

leger gestellt, de dar wal dapper hefft vp gescoten. vnd als hij stormen wolde, hebben de duitschen parlamenteert, vnd den 20 Julij bij appoinctement darwth getogen. Den 26 julij julij nam de h. van Aniu tcasteel haurech in, de spannier worden mit hoer grote scade verdreuen. De hertig van Aniou heft oeck jnnomen Soignij Maubeuge end reucx vnd sijn garnisonen darin gelecht. Sijn hoicheit vnde de staten een gewaldig veltleger vpgericht bij rijmenant in brabant: daruor to een ouersten stellende den grauen van Bossu. Als Don desen versochte, is hem tegen gesonden Noritz mit dat engelsche vnd Stuart mit dat Scotsche regiment etc. hebben den 1 Augusti a° 78 mit groten manlicheit den spaniers gewaldig geslagen vnd nedergelecht, solden hen heel verslagen hat hebben had Bossu meer volx gesonden off geschutt. Monszr de la Noue is wth vrangrijck entboden vm Marschalck vanden leger to wesen.

Den 4 Augusti a° 1578 als de graff van Rennenberg den hochduitschen in deuenter belegert hadde, hefft sijn gnaden als stadtholder van vrieslant wth den veltleger vor deuenter een mandaet wthgesc. als nu de gronningers den staten rebelleerden, vnd der vmlanden staten vnd deputeren sich jn der stadt niet vertruweden, vnd vp horen landen dagen jnden vmlanden scattingen vnd contributien thom begeren vnd in conformiteit der generale staten verwilliget vnd publiceert hadden: dat de gronningers verboden vptobrengen. Inholt deses mandaets. Dat nadem sijn gnaden ten versoeck der vmlanden een *halff jartaxt* vp den landage to Winsum verwilliget, wthgesc. hadde, welck vpbrengen doer *contramandaten* der hoefftmannen belettet vnde so ist dat sijn Gn. mit sijnen patent breue committeert vnd authoriseert der vmlanden grietmannen Redieren buerrichtern wedmannen off andern justitieren, befelende de vnwilligen etc. dat sie respectiue een jder in sijn

jurisdictie, alle sodanen als sich int vpbrengen der vorsc. halue jartaxt, offt andere diergelijken bewillichde scattingen vnwillich mogen maken, off anderssins in gebreke sijn, vermoge hores rechtes to mogen offt solen to executeren, vnd mit alle middelen tot vpbrenginge deszuluen to bedwingen. Niettegenstaende enige mandaten als hoer dien angaende ter contrarien vande hoefftmans gedaen mogen worden. Van welke wij in desen deselue, mits interponerende van wegen Con. Mat. vnse autoriteit, gedencken aff to frien vnd jndemneren durch oirsaken vns darto bewegende. Orkunde de vndertekeninge van vnse handt vnd vpgedruckte casset.

Accort mit Allenson.

Actum etc. Georg van Lalaing. Als sich de h. van Aniu als vorsc. erboden, vm sijn vianscap niet alleen to mijden de men vor vndangbarheit de hulp affslaende sol gehatt hebben: maer oeck vm desto starcker tegen Don jan to sijn, hebben de generale staten mit hem accordeert als volget: he sol to velde brengen 10 dusent knechten 2000 perden, betalt vnd gegageert mit sinen kosten tot 3 maenden. So als dan de krijg noch duerede, sol he bijstandt doen mit 3000 knechten vnd 500 peerden. vnd sal hem viant verclaren van Don Jan end sijn anhangers. De religions saken sich niet vnderwinden. De staten geuen hem den titel van Beschermheer van t vaderlant: vnd belouen hem to praefereren vor allen andern, so se van noets wegen veranderen den prince vnd heere: hem voirts geuende dat hertogdom lutzenborg, graffschap van burgundien, ende vor vertreck van sijn volck, ende sijn versekertheit de steden Landercij Quesnoij end Banaijs: mit meer puncten wth geropen to Antuerpen in presentie des princen, staten, vnd legaèts van Alenson den 29 Agusti 1578. De van hollant Zelant vtert Frieslant sint vngerne hijr an dit tractaet gecomen een tijt darna. Den 13 Augusti is to lewarden in jacopiner kercke mit der monnicken bewilliginge de predicatie angefangen. Landrecij vnd

quesznoij wolden den hert. geenssins in laten. Den 26 Augusti (na dat hij to Zutphen gemonstert hadt 7000 voetknechten, darvnder 4000 fransoisen weren haickscutten vnd 6000 perden) heft hertz. Hans Casimir paltzgraff sich bij der staten leger gefueget jnden velde. Hans Casimir.

De keiser hefft sich erboden een middeler to vrede bij den Coning to sijn int leste Augusti. Den 24 Augusti is bijden staten der vmlanden de religions vrede angenomen: denwelcken Ertzhertog Mattias wegen Con. Mat. den 19 Octob. darna dem vmlanden confirmeert hefft. Vnd wunsdage vor Santgange hefft Joannes Milius dener des Gotlichen wordes sijn eerste predig jnden dam gedaen int scutten huesz dewijl broerkercke gereinigt worde van allen beelden altaren schilderien. Sondages darna heft he in broerkercke begint to predigen consistorij ordineert darna den Sacramenten wthdeelen etc. vnd geholden in conformiteit van emder gemeente. Darna hebben Rengers ten Post Clant tho stedum vnd andern in hoere husen laten predigen etc. To winsum is thom preder des G. W. angenomen Obelus, dese toch vole ouer diep tho predigen, vnd jn homsterlant tho Niehoeff in Rene Farema huisz. De mispapen jnden vmlanden de schoen beter wusten leten alle den missen staen auerst doer sorge eens vmslachs conformeerden sich der rechter reformeerder kercke niet, wollen sich niet bekennen, schuweden eens reformeerden predigers arbeit vnd ampt. bij den van adel allen was oeck vast de misse ein spott, ouerst wenig ijuers to een beter. Der vmlanden papen leepen vole vnd heemlich to den Lutenant Mepsche de langen tijt vp den ham was, tot dat he na Esens vnd graff edtzert in oistfrieslant toech, off wal hem jnden vmlanden mit geen vngetogen woert jemales beiegent worde, vnd was anderhalff in oistfrieslant, in groter gunst bij graff edtzert. Tot dat he weder darna tho gronningen quam geenen Cristen off vromen thom besten.

De 6 (7) Sectio offt deel.

VANDER GEFANGENEN HERN VERLOSSINGE.

Als nu de stad van gronningen een partie violerende Ius gentium, vnde begaende crimen lesae maiestatis, int apprehenderen so een statlich vrij vnschuldig landt vp Con. Mat. mandaten erschenen, vnde tegen alle Con. Mats. guuerneuren, Regierdern, generale staten, Rath van staten etc. beuelen vnd prouisionael den eerlichen luiden so vneerlich vnreedlich schandelich getracteert hadden, vnd sich jn rechte niet wilden stellen, dan in gewalt voertfaren: vnd als hoerer ene olde rempt jensema doer den rectoer ter Ae gewarnet, oeck meer teeckeningen vnd warschuwingen vernemen (*), dat men hoer niet in vorigen gefengnissen, dan bij tween off dreen in elendige stinckende gaten brengen vnd wo nicht to een vnendtliche gefengnisze vmmers na den lijue stellen wolden: vnd seende dat de Stadt gants don Jans vnd spansch van tijt to tijt beginde to reeden offte to handelen. Betrachtende

(*) Hierbij staat, met eene andere hand en zonder refert, op den kant: „gratema (de dat wth een der principaelsten hadde) oick een „raetsher to Northorm an een ansienlich huiszman had gesecht."
(F.)

oeck dat de stadt hoer gefangenhuisz bij jarn verhuirt hadde, als datmen se darin niet weder to gaen dachte vp to erleggen: oeck niet widers belouet hadden 1578 den 28 februarij dan gedurende den vredehandel (de doch langest den 14 Maij gants affgeslagen) buten des raets consent niet to vertrecken. Vnd want oeck doch de stadt hoer partij was, derhaluen van vnweerden wes bij denseluen gedaen worde: Want oeck der partien wth den vmlanden vnd stadt vulmechtigen van Junio off to houe weren. Hebben de hern goet erachtet, eer de stadt sich mit Bilij vnd den malecontenten mocht sich verglijken, vpdat se nicht in noch meerer baren vnd moerder handen en quemen, sich darvan to maken vnd is johan rengers ten post vanden enen to den ander gegaen tho verspreecken vnd is mit gemenen raet gescheen, doch *Tesinga Selwert Oldencloester Apco Foccens*, *landtsijndicus* vnd *Rentmester* vorsc. dorstent niet wagen, de ander sint alle mit een ider vp besunder wise entkomen vp enen dag *dem 17 Septembris a° 78*, de erste to 11 vrn de leste to 3 vren, vnd quam des auendes to 6 vrn eerst wth. Se hadden sich des andern dages alle to Collum bescheiden, dar se tsamenderhandt vorts naden houe sonden vnd so groten blijschap alse was bij alle vnd idere prouintien: so raseden vnde lepen de gronningers klein vnd groeth, etlich als gants rasenden beesten ouer den de gebleuen, weren, etlich als gants verslagen, vnde den de hoeffden gar na voer droefnisz entfallen wolle: vnd wo se emants horer jngesetenen hadden befunden dem ichtes van desen bewust west were, dem hadden se ane twijffel am leuent gestrafft so vnsinnig viant is de gantse stadt vp den goeden naberen. Vnd so deselue tselue hart van oldes geleret, so hebben de hern dat nemants dan enen horen dener offt derglijken enen vrunt communiceert. De vntquemen was de erste. J. rengers

ten post, Asinga Entens, voirt beijde Jensema vnd van XII tot III vren alle anderen to weten Rottum Ailco Onsta Cristoffer van Eusum, Edtz. Rengers Onno Tammінga Hermen vnd Feio Siccinga Johan de Mepsche Clas van Burmannia, Johan weszling van gennep. De gebleuen weren de mosten wat lijden, sonder der vmlanden getruwer her Sindicus, ouerst als de stadt thom laesten sach mit so wenigen wenig gedeent to sijn, so hebben se denseluen entslagen, dan nicht wth gunst noch mit willen: de sich dan alle vm dar niet to gelijke weder to comen een ewich warnung hebben. Na dissen hefft de vnuerschaemde stadt vnde oeck stadts ingesetenen vngefundeerde iniuriose vnware breuen an hogen vnd particuleren landen steden vnd lueden west vnd oest, besunder anden generale vnd vmlanden guuerneuren, generale staten etc. gesc.: dan so de scriuers allen vnd idern to seer bekant sint, so hefft nemandes ter werrelt den scriuen wat achtet, de enig wetenscap der vorlopenen dingen hebben gehadt: offt jchtes na gefraget hadden. Den 15 Octob. sijn to lewarden in Nijhoeff vnd minnebroercloster de beelden destrueert vant gemeen popel. Enige veenels moeijtachtige walen, vnder dexel van betalinge vnd van de romsche religie vptorichten (de to gendt gantz was vernielt doer dat Don Jan den pacificatie van gendt niet na quam, contrarieerde vnd allerleij schelmerien doer sijn geschoren vnd gesworen anrichtede, oeck vnder den staten selffs) vnd worden malecontenten derhaluen genoemt, willende den geestlicheit restitueren vnde de gefangen weren den 20 octob. a° 1577 verlossen: vnde se hebben Meenen ingenomen, sich aldaer verstarcket, vnd mit hulpe van Montigni openbar krijg tegen Gent gefuert vm vorsc. oirsake: so dat de van Gent den h. hans Casimirum entboden (want sijn F. Gn. Bossus regiment so ansach dar hij dar geen gefallen hadde)

Malecontenten.

buten des princen off general staten weten, vnd is den van Gent mit etlich vanen ruiter to hulpe gecomen. Den 1 octobris was Don Jan an peste gestoruen in sijn leger bij Namen, vnd is Alexander prince van parma in sijn platz gecomen.

Don Jan sterfft.

Ordonantie prouisionael de verbo ad verbum. Matthias bij der gratie Goths Ertzhertoge van Oiste-Rijck, Hertoge van Burgundien Styrien Caunthien Carmolen, Wirttenberch etc. Graue van Habsbourg Thirol etc. Gouuerneur ende Capiteijn generael vande Nederlanden. Alzoo wij gehoort hebbende t'rapport van twistighe zake tusschen die vander stadt van Groeninghen ter eenre, ende die vande Omlanden ter andere zijden, Ende darvuijt verstaende dat bij diuersche onderhandelingen van gedeputeerden tot Groeningen gezonden, ende andere naemaels binnen deser stadt vm partijen to verdraghen ende t' accorderen gecommitteert, niet moeghelijck en es gewest bij consente van dezelue partijen hun differenten t' vergelijcken, maer dat ter contrarien gescapen was meerder onverstandt ende inconvenienten te rijsen, tot groote scade vanden gemeijnen lande ende Ruijne ende bederffenisse, vande voirsc. partijen, Ende daeromme gehoirt hebbende d' aduijs van vnse lieuen Neue den Lieutenant general den Prince van Oranien, ende den Raedt van state neffens ons wesende, ende oick vanden staten generael, Soe hebben wij tot ruste vanden gemeijnen lande ende weluaren van partijen van noode beuonden hierinne te handelen ende te versien vuijt onze souueraine authoriteijt bij maniere van ordonnancie ende beuele. Waeromme zoe eest dat wij om de voirsc. partijen in ruste ende eendracht te bringhene ende die generaele vnie inviolabelijck te doen vnderhouden hebben gheordonneert ende beuolen, ordonneren ende beuelen bij desen dat die voirsc. partijen

1578 28 octobris.

respectiuelijck sullen voortaen verlaten alle wegen van feijte, ende hun different off differenten stellen aen recht ende justicie, soo wel aengaende den geuanckenisse vanden Praelaten, Edele, ende andere vanden Omlanden, als het vertreck vuijten zeluen geuanckenisse, mitsgaders de commissie den ouersten Barthol entes gegeuen, Ende dat bijden seluen ende andere zijne capiteijnen ende crijgsluijden aengegrepen es gheweest. Ende voerts alle tghene dat partijen respectiuelijck malcanderen sullen willen oplegghen ende heijsschen in wederzijden. Ende dat voer commissarisen die hunlueden sullen worden bij ons gegeuen, tzij vuijten Rade van state, secreten Rade off grooten Rade van Mechelen, dewelcke des nietemin sullen hebben macht ende aucthoriteijt partijen to veraccorderen jndient moegelijck zij. Welcke differenten sullen moeten geinstrueert ende beslicht worden binnen den tijt van twee jaren ten lancsten, met conditie ende last dat zoo wij vanden voirsc. partijen sal sonder redene den voertganck van der zaken verachteren, off beletten sal elcken mael verbueren hondert marck goudts off andere pene die daertoe bijde voirsc. commissarissen sal worden ghestelt, ende daervoere promptelijck geexecuteert wordden. Ende des nietemin moeten in der zaken voerts procederen. Ende zoo verre de voirsc. zake niet en kan geinstrueert noch beslicht wordden binnen de voirsc. twee jaren, Soe zal den voirsc. tijt bij ons geprolongeert wordden nae den noet ende gelegentheijt der zeluer. Ende nae dien de voirsc. differenten sullen sijn geinstrueert, sal daeraff rapport gedaen wordden aen ons, oft bij onsen ghebreke aen den ghenen die alsdan sal wesen Gouuerneur van dese landen, ende ter assistencie van Rade sullen nemen sulcken getal van Raedtsheeren vuijten voorgen. Rade van State, secreten, oft groten Rade van Mechelen, als ons oft hem sal goetduncken.

Behaluen dat de voirsc. van Groeninghen ende omlanden sullen moegen verclaren oft zij tegen de zelue oft eenighe van hun ijet weten te seggen, om aengaende de voirsc. differenten Recht ende Justitie gedaen te wordden, zoo behooren sall. Weluerstaende dat die van Groeningen sonder vertreck zwaricheijt oft contradictie sullen wederom commen ende moegen aennemen de posseszie ende gebruijck van al zulcke gepretendeerde gerechticheijt als zij te vorens zunderlinghe voer het jaer eenentzeuentich laestleden gehadt hebben, ende dat sonder preiudicie, ende totter tijt toe, dat dien aengaende anders met vuijterlijck vonnis, bij middelen van de voirsc. commisarissen in manieren voirsc. sal zijn gewesen. Ende van gelijcken sullen die vanden Ommelanden soo int gemeijn als int particulier commen in het vrij gebruijck van huerlieden goederen, die ter zake vande generaele differenten moegen becommert zijn geweest met Restitutie van hunne prothocollen ende andere scrijftlijck besceet bij huerliede ten tijde van huer geuanckenisse gevonden. Ende sullen daerenbouen gerelaxeert wordden dandere geuangenen (vnder belooftenisse van te Rechte te staene voer de voirsc. commissarisen ende in manieren voirss.) Ende oock den voirsc. Barthol entes onder gelijck belooftenisse ende tot dien cautie. Ordonnerende ende beuelende wel scerpelijck dien vanden Ommelanden dien van Groeninghen te laeten wederomme aennemen ende genieten middeler tijt Ende geduerende de voirsc. procedure de possessie ende gebruijck van huere voirsc. gerechticheijden sonder hun daerinne eenich hinder oft belet te doene: ende dien van Groeninghen dat zij die vanden Omlanden int gebruijck van heure voirsc. goederen oick onverhindert ende ongemolesteert laeten. Ende dat gheen van beijde partijen geduerende de voirsc. proceduren en sal moegen te wercke stellen

tegen den anderen eenighe datelijcke weghen, noch deen den anderen iniurieren bij worde oft bij wercken vp zulcke pene ende correctie als bij ons nae exigentie vander daet ende Iniurie daertoe sal wordden geordonneert. Beuelende den Welgebornen Graue van Rennenberch Stadtholder van Vrieslandt mitsgaders die vanden rade aldaer, alle drossarden Schauteten ende alle andere Officieren tsamen ende elck van hen bezundere goede toesicht te draghen, dat dese ordonnantie scerpelijck onderhouden wordde, ende die ouertreders gestraft sonder vertreck of dissimulatie; daertoe wij vns oock mitsgaders de voirsc. generale staten alle middelen sullen wenden, opdat deze onse ordonnancie volcomen effecte becomme ende sortere. Ghedaen tot Antuerpen den vierentwintichsten dach van october xv^{c} achtentzeuentich. vnde was getekent Matthias. bet vnderstundt, Ter ordonnancie van sijne durchleuchticheijt D. van Asseliers (*). — Commissie de verbo. Sijne hoicheit bij aduijs vanden hern vanden Rath van staten hefft gecommitteert vnd geautoriseert, committeert vnd autoriseert mits desen den *wolgebornen Gunther etc. graffen des Rijx grauen* tot Schwartzenborg here tot Arnstadt Sundershausen vnd leutenberg etc. Romisschr. Keiserl. Mat. Raet etc. hern Adolff van Meetkercke ende mester Jacob Jman pensionarijs van brugge vmme to verstaen de geschillen vnde differenten tusschen den vriesisschen vmlanden vnd borgemeister Rath vnd borgeren der stadt gronningen, deselue to accorderen vnd verenigen ist mogelich, wo nicht wij jnen gebesoingnerten trulich an sine hoicheit report to doen, vm vp alles geordineert to worden alst na recht behoren sal, gedaen to *Antuerpen den 21 Maij* xv^{c} 78 vnder-

(*) Naar het oorspronkelijke in het archief te dezer stede voorhanden. (F.)

stundt Mattias bet vnder Ter ordinantie van sijne durchleuchtigheit N. D. Sijlle. vnde dese Commiszie is passiert vp den breuen des Ertzhertogen in dato den *6 Martij a^{o} 78* bouen verhaelt. So hebben nu dese hern Commiszarien den *Sommer ouer mitter stadt gronningen vulmechtigen vole to doen gehatt*, deren eener (als sinen wille na nicht ginge) dem grauen wol ein knippen vor dem angesicht to slaen nicht schamede, tot sijn gnaden groter indignation. *So versochten de van gronningen* (den nicht dan to seer vole to guéde gedaen was) bij den hern Commissarien euen wal *desen articulen verandert tho hebben:* want jnden 1 artl. wollen se wthgedaen hebben *Bij compensatie.* Anden 2 off 3 wollen se hebben *Dat partien* sollen hoer differenten instrueren vor stadtholder vnd hoefftmannen der stadt gron. ter diffinitijff to, vm darna alle tselffe besloten an sijn hocheit ouer to senden. Item dat so de vmlanden wat attenteren tegen vorsc. possesz, sullen de van gronningen tselue mogen keren vnd weren, mit sulcke middelen alst hem goetduncken sal, tot conseruatie van hoer vorsc. possessie, sunder ter oirsaken van jets to verboeren (*). Item. Dat de vanden vmlanden nemant vanden jngesètenen der vmlanden tot anveerdinge off volfueringe vanden vorsc. processe sullen mogen bedwingen (†): off ter cause van dien enige scattingen ouer de vmlanden sullen mogen beramen (§). offt jemant van den jngeseten der vmlanden de niet solen begeren to pleiten, offt oeck mede de personen off goederen der gronninger borgern jngesetenen vnderdanen mit de kosten vanden processe belasten bij 100 marcks

Dilatien.

(*) Hierbij staat aan den kant: „se soecken impuniteit aller „bosen daden." (F.)

(†) Adidem: „partie to maken." (F.)

(§) Adidem: „middelen aff to sniden." (F.)

goldes. Item van landagen vp hoer raethuesz binnen gronningen, als stadt vnd landen een corpus vnd ener prouincien staten to holden, de gemene saicken to tracteren, warinne de stadt sol holden de praeëminentie (*). Item dat der lande Rentmester Wijnbrug vnd accijsmestr Petrus Cornelius hoer mede rekenscap reliqua bewijsz sollen doen: wthgenomen de penningen der accisen sedert den jare 1571 geboert na de ordinantie der hert. van Alua contrarij den olden gebruick, den vanden vmlanden allene togedeleth. Item dat Rentemestr accijsmester bij stadt vnd lande tsamen sol ordineert worden. Item dat stadt vnd lande een kiste, vnd elck darvan sijne slotelen sol hebben vnd gelijke thogang de penningen to emploijeren so hun goetduncken sall. Item dat de landen solen obedieren den judicatuer van stadtholder vnd hoefftmannen, als sijne Mat. hocheit recht vnd justitie na lantrechte ende olde gewoente in gronningen bedenende, so dat van oldes vnd na den tractate is obseruiert. Item *dat de olderman* vnbehindert sijn ampt vp *den stapel vnd waterrecht*, mit den ancleeff van dien vp allen hauen, stromen to water vnd lande tusschen de Eemez vnd lawersz, vp inlanschen vnd wthlanschen waren vnd copmanscappen moge gebruicken, de contraventeurs doen ropen voer den giltrechte Waluerstaende de sich bij des giltrechtes Sententie beswaert vindt, sal dien angaende mogen appelleren an borgemestn vnd raet to gronningen vnd anders nergents (†). Item geen beer jnden vmlanden to brouwen vm vercopen: vnd niet dan gronninger beren bij tapmaten wth sliten. Item dat den anbachten angaende

(*) Hierbij staat ter zijde: „wat praeëminentie hadden se do de „biss. van vter hoer heer was, doe de van Selwert hoer heren „weren?" (F.)

(†) Adidem: „Van Herode tot Caiphai." (F.)

vnd wat widers tusschen partien solde mogen risen, beide partien respectiue sullen bliuen vngepraeiudiceert etc. Den 24 Nouembris is de prince na Gendt gereist den moeijte mitten vorsc. malecontenten to stillen. Den 1 Decembris heft de Graue van Swartzenborg des keisers legaet doer des keisers vnd koerfursten beuel bij den staten van peis gesproken, Antwort begeert vnd is mitten seluen naden prince van parma gereist. Den 12 Decemb. *anno 1578* schriuen de hoefftmans een mandaet wth, jnholdende dat van sijn altese vnd generale staten de Commissarien vp dien landage sint erschenen joncker *rolant Corteville*, *Mr. Mattias van Cotthen*, *Doctor Orckis Doijema* vnd *johan van bauhusen*, vp den rathuse in gronningen, jtem de praelaten hofflingen egenerffden vulmechtigen vnd anderen. vnde dat also stadt vnd landen den prouisionael ordinantie den 24 octobris ao 78 etc. hebben angenomen. Vnd dat widers vorsc. Commiszarien versochten dat stadt vnd lande sollen de *generale middelen annemen*, vnd so de vanden landen weinig van antal, derhaluen dat se vpt nie wthschriuinge mits desen deden vp naesten wunsdage etc. Ouerst de principalen jnden vmlanden vertruweden sich jnder stadt nicht, wusten oeck dat de stadt nicht weniger dachte als de middelen annemen, offt mitten staten contribueren van hoer stadt wegen: wat dan den landen roerde, kunden se buten der stadt, sunder der stadt bijwesen beter doen etc. Den 21 Decemb. is Maximiliaen graue van bossu veltouerste vorsc. an een heete febers to Antuerpen gestoruen. Den 25 Decemb. *heft de hert. van Aniou* doer den here Dampmartni den staten vntboden de oirsaken sijns verreisens *na Frangrijck* wth begeerte sijns broders des Con. wegen vproer in frangrijck vnd wantmen hijr den luiden persuadeerde dat sijn praesentie den generalen peijs scadelich was; vnde dat he den meester van den steden

deser landen wilde maken: praesenterende de steden in hoer handen na sijn vertreck to stellen: vnd hoer goeder vrunt to bliuen: vnde des begerende dat men siner groter vncosten wol gedachtig sijn, vm hoer to helpen gescheen, latende den hern van Pruneaux vor sinen ordinarijs Ambassadeur. De staten doer hoer legaten beclageden sijn vnuersehen vertreck, erkennende sijn waldaden, doen beloffte van contentement. De prince heft to Gendt so vole gedaen, dat dar is openbarlich de Religionsvrede wthgeroepen vp den 27 Decembris.

Den 27 Decembris 1578 is *vp den landenbikumst jn den Dam* gelesen vnd van nies geconfirmeert de bouen verhaelde brieff van dato binnen gronningen den 3 Martij a° 1561 *van raminge der scattingen totten procesz tegen gronningen.* vnde is bij den van Fiwelinge landt gedaen alse volget. Na dein wij dorch de *prouisionale ordinantie vnlanx to houe tusschen vns vnde den van gronningen gemaket, gefriet* vnde vntslagen sint vande vnbillicke vnd beswarlicke ordinantie biden *hert. van alua jnden jare 1571 vpgerichtet, vnd vns vpgelecht* wort alle vnse differenten tegens de van gronningen van nies vor recht to brengen, vnde binnen den tijt van twe jarn mit allen vnsen bewise to instrueren vnde furneren. Dat derhaluen de staten van den vmlanden vp *den 15 Decembris* deses maents binnen Winsum vergadert voer goet angeseen ja nodich eracht hebben, seecker antall van personen wth elcken quartere to erwelen, denwelcken men beneffens den landts Sijndico, de vpsicht sorge vnde directie van allen saicken den vmlanden voerfallende, de wthfueringe des processes tegens de van gronningen, vnde de generale beforderinge der gemener walfarth, solde beuelen, *vm also de moeijte vnd vncosten der mennichfoldiger bikumsten des gemenen landes* to vermiden, in nafolgende manneren. *Inden ersten, dat de*

van Hunsingelandt vnd Fiwelingelandt, elck vor hoer corpus 36 Deputeren.
sollen erwelen *XII personen vande ridderscap vnde egenerffden* (*), den se vor de bequaemste vnde geschickeste holden, Demgelijken oeck de Westerampten vp westersijt des reitdieps, als vredewolt langewolt hummerse etc., *tsamen XXXVI personen, de der lanscap* solen doen den Eedt van getruwicheit, als dat se in horen wtersten vermogen des lants beste willen beforderen vnde dat archste helpen keren. Darna sal een jegelick quartier wth den XII *erweleden twee van adel deputeren*, den sol beuolen vnd belast worden *mit des landes Sindico alles des landes saicken voer* to staen vnde verwaren, hoer vrij vnde gerechtigheit tho beschermen mitten besten vnd foeglicksten middelen, als hoer mogelicken sijn sal. *Offitieren vnde denern tot des landes* nodrufft annemen vnde gagieren. Commissien vandes landes wegen na den houe offt elders to reisen, passeren. vnde mit der lande Segelen beuestigen; vnde alles wes bi den landen angenomen vnde besloten is, vp den vlitigesten vnde fuechlixten wthrichten vnd effectueren. *Mit den beschede, dat in* sware wichtige saicken de vorsc. deputeren sullen bij sich vorderen, den ander 30 personen, darwth se gecoren, vnde tsamenderhandt to communiceren, vnde mit gelijcken rade to meesten orbar des landes to resolueren vnde sluiten van alle saicken de hoer van wegen des lants mogen voerfallen, wthgenomen huldinge van heren, bewilliginge vnde wthschriuinge van scattingen, generale verbuntenissen mit andern hern landen vnd steden, vnd diergelijken, darup men nichtes sol doen sunder verschriuinge vnd aduijs vanden gemenen staten

(*) Onder aan deze bladzijde staat, zonder aanhalingsteeken, met de hand van Joh. Rengers v. t. P. geschreven: „De post *no.* dat „jck johan Rengers ten Post heb voergeslagen (welx noeijt vorhen „geschee, als oick Rotger Awema Eling fossema stede vader, anno„teert hefft) van egenerffden mede to kesen." (F.)

der vmlanden. Dat denseluen erweelden personen alle gelijck hijr van sol gegeuen worden *een schrifftliche commissie versegelt mit des landes zegelen als mit hunsinge zegel, voert Fiwelinge zegel*, vnd *mit een vanden dree Zegelen van Westerampte* vor de vanden westersijt des dieps reijtdieps. Welcke Zegelen een jder quartier darto expreszelicken sullen autoriseren. Dat oeck dersuluigen personen een ider, na sijn qualiteet sal vp de *eerste bikumst geassigneert worden seecker daggelt tot hore costen vnd teringe, so mannichmael se in vnd vm de lande saicken*, vaceren vnde reisen solen moeten, vnde dit alles vor den tijt van twe jaren van dato der commission aff tho rekenen. Na welcke twe jaren de gemene lanscap sal mogen denseluen gecoren vnd gedeputeerden samptlich offt vor een andeel veranderen versetten vnde casseren, offte oeck in hore Commissioen continueren, wo des de lanscap gefallen sal. Bij desen is de vorsc. brieff van dato den 3 Martij a° 1561 aldaer den hern voergelesen. *Volgents is besloten vnde dese. Acta gemaket.*

Vacatien.

27 Dec. 1578. Vp huiden *den XXVII dach decembris a° etc. 78* hebben de Edelingen Ernveste Erbaren vnd vromen Junckeren, hoefflingen, egenerffden vnde vulmechtigen van Fiwelingelande, so vole der ten Damme vergadert vpt erste punct der proposition, belangende *de erwelinge van XII deputeren*, tot waltunge der landen saicken na vermoge derseluer proposition, bij scriffte gestallt vnd gelesen sijnde, geresolueert. Dat se samptlich vnd elck bisunder vor nutt vnd orbar angeseen, dat sodane deputeren erwelet vnd gestalt worden, vnde hebben darup erwelet genomineert vnd deputeert, de Edlen Erenvesten E. Edtzert rengers off sijnen soen Johan Rengers, Jacob ripperda Adriaen ripperda, Egbert Clant to stedum, Johan Starkenborg, Johan rengers to hellem, Abel eppens, Johan Weszling van gennep, Emo Tammen, Cort borcherts, Eiso baukens, Albert Knotte, mit dem

Fiweli. Deputeren.

beschede, dat desulue tot sich solen nemen vnde kesen een off twe praelaten in fiwelinge lande geseten. Vp den andern Punct hebben se resoluirt vnd vriwilliglichen verwillkoert, dat se verbliuen bij dat accort a° 61 den 3 Martij biden gemenen staten des lants, in enen openen landag, na vermoge des versegelden breues besloten, vnd willen denseluen in alle sinen puncten clausulen vnd articulen achteruolgen vnde nacomen. Jn oirkunde der waerheit hebben de vorsc. ditselue vor sich, vnde mede tot begeerte der anderen, de tegenwordich gewest mit hoer handen vndertekent. vnderstont gesc. Jacob ripperda Johan rengers to hellem, Ailco Wijnken, Snelger houwerda, ballo Froma. Den praelaet den de van Fiwelinge hijr in groten antal vergadert, beuolen to nomen is *Tesinga* genomineert vanden XII. De van hunsinge tho winsum vergadert hebben aldaer genomineert. De westersijts dieps oeck in hoer quartier, de vast enerleijen meninge mit Fiwelinge resoluiert hebben.

Vor deser veranderinge sint vast inden Vmlanden langen tijt *her 3 praelaten, 9 van Adel tho deputeren gewest*; also ouerst de van Gronningen den Adel bij den egenerffden verhetzt vnd suspect gemaket, als offt de erffdeputeren sijn wolden, vnd hoer buidel sochten, hefft der lanscap goet geducht andern to stellen, vnd dat getal tho meeren tot XII wth ider quartier vnd enen praelaet; dat also gescheen is, mede in so vaerlicken tijden desto meer hoeders vnd vpsehers vor dem vaderlande vnder den dreen staten tho hebben, so wal egenerffden, als hofflingen, vnd geestlichen, vnd dat also een ider de landen tieren wnd vlitig bi to wonen gereitzet mochte worden. Angaende ouerst de erwelinge *der sesz vorsc. wth den 36 vorsc. vnd hoer Commissie, hefft geen effect sorteert*; want de meesten staten erachteden, dat dardoer de 36 den name der deputeren alleen sollen

vgl. p. 163.

vgl. p. 165.

hebben, de sesz den autoriteet (*); vnde dat de commissie to ample an so kleinen getall to verbliuen, dar doch thom geringesten (als vorhen) wol XII to behoerden in so sware saicken vnde dachlix vorfallenden, vnd in sodanen tiden:, vnd sol mogen vnder so wenigen als een schijn van oligarchie geachtet worden, vnd vm meer oirsaken, so dat de vorsc. deputeren gestellet sint vnd stedes verschreuen vp allen deputeerdagen, doch merendeels men de helffte compareert, also de comparanten *hore vacatiegelden* niet debite erlecht worden in so swaren tijden vnd daglixe vole bikumsten. So is oeck tho weten, dat vor deser tijt van oirlogen tusschen den kon. vnd vnderdanen, jnden vmlanden geen egenerffden tot deputeren gestellet sint gewest; dan de waerheit tho melden, is vnder den staten der vmlanden heemliche diffidentie, vnwille vnd verbitteringe gewest, de wall goede dingen retardeert, dan doer der goeden luiden beschedenheit niet is wthgebroecken etc.

Den 23 Januarij anno 1579 *js de vnie van vtert gemaket*, want de malecontenten vnd vianden sochten mit particulier dissensien de beholdene prouincien to schoeren, De vanden vmlanden hadden horen gesanten aldar gesonden then versoecke hores stadtholders Laleing de welck vm derwerts to senden een landag verschreuen, vnd tselue proponiert vnd versocht hadde. Jnt versamlen to vtert wolde de viant in Gelderlant eenen infall doen, so deden de jegenwordigen staten aldaer inder ijl so vole dat sij dat engelsche regiment vp het wterste van gelderlant sonden, vnd voerts gaff de vorst vp een tijt lang tot dat de staten bij een weren vnd volck sammelden, so dat Godt der here wunderlich sijn handt ouer dat landt hielde deses tijdes. De den vnie eerst

(*) Hierbij staat met de hand van Joh. Rengers v. t. P. geschreven: „*Oligarchien Freesz.*" (F.)

sloten weren Gelderlant Zutphen Hollant Zelant Vtrecht de Friessche vmlanden tusschen den Eemsz vnd lauwersz. De principale puncten int korte veruatet sint 1. *verbintenisse ten ewigen dagen bij een ander to bliuen*, *sonder sich scheiden to laten* doer testamenten donatien cessien wisselingen vercopingen hijlicken, tractaten van peijs offt enigen anderen beholden een ider sijn vrijheiden exemptien costumen rechten etc. (*). 2. Den andern mit lijff goet vnd bloet bij to staen etc. tegen gewelt vnder den naem des Con. van Don Jan, off vnder coleur vande romsche religie. 3. oeck tegen wthheemschen gewalt. 4. Dat der *frontier steden* vnde alle andere steden vnd leden bij aduijs vnde ter ordinantien der gevnieerden prouincien solen vastgemaket vnd gesterckt worden, tot costen vanden steden vnd prouincie dar in se liggen, mit assistentie vande generaliteet vor de eene helfft. Nie sterckten to maken off demolieren sol int general gedragen worden. 5. Dat den jmposten vp eenen voet in allen prouincien solen gaen na ordinantien demen hijrup sal maken; to emploieren to defensie deser landen: alse oeck des Coninx domeinen, de lasten darup staende affgetogen. 6. De middelen bij gemenen aduise to verhogen off verminderen. 7. Dat de steden bij goetduncken der gevnieerde prouintien vnd aduijs vanden stadtholder elcker prouintie garnisoen sal innemen, de bijden gevnieerden prouincien betalt solen worden. Ende de soldaten solen bouen den generalen eedt, oeck enen eedt doen der stadt vnd prouincie darin se gelecht worden: vnd solen geenen jnwoners van steden off landen ouerlast doen: solen accijsz impost borger gelijck betalen: De generaliteit sol den borgers off jnwoenders

Vnie van Vtrecht.

(*) Hiernevens staat aan den kant: „De hollanders int tractat „mit Alenson hebben dit vergeten." (F.)

der platten landen dat logijs gelt betalen. 8. Alle jnwoenders der steden vnd landen solen binnen een maent, de tusschen 18 vnd 60 jarn sint, gemonstert worden, vm den getal wetende widers darin to ordoneren. 9. Accort, oirlog, jmposten vnd contributien general bij gemeenen aduijse to doen. Dan in ander saken tbeleit deser confederatie angaende vnde wat darwth dependiert *solen de meeste stemmen deser gevnieerden prouincien* colligeert, vnd darna reguleert worden, als tot noch to in de generaliteet der staten is gebruickt. Doch so de prouincien in saken van bestant oirlog peijs contributie vnder anderen niet accorderen konden, salt geschil bij prouijs anden stadtholders der vorsc. vnieerden prouincien submitteert worden, vm dat to verlijken off darvan wth tho spreken in der billicheit: de tot vnpartijge assesseurs vnd adiuncten mogen nemen als hem goetduncken sal: welck wisen partien solen nakomen. 10. Geen particulier verbont buten gemenen consent to maken. 11. Naber fursten heren landen steden bij gemenen aduijs in dit verbunt to vntfangen. 12. Dat dese prouincien sich mitten andern conformeren int stuck van munte to weten in den cours vanden gelde na ordinantie darup to maken den de een sonder de ander niet sal veranderen mogen. 13. Religie angaende, solen Hollant vnd Zelant hoer na horen goetduncken dragen, vnde de ander prouincien deser vnie na den Religionsvrede etc. off darin alsulcke ordre stellen generalick off int particulier als een ider prouincie geestlich vnd werlich dienlich sal wesen, sunder emants ter cause van religie to achterhalen off vndersoecken volgende den pacificatie van gendt. 14. Allen conuentualen vnd geestlichen to laten volgen hoer goederen, de se in enige der gevnieerde prouintien reciproquelick hebben liggen. Mits dat, so enige geestliche personen wth den prouincien, de ge-

Meeste stemmen.

durende den oirloch tusschen hollant Zelant mit den spaniarden, stonden vndert gebeet der spaniern, hoer begeuen hadden wth hoer cloesteren vnd collegien int gebeet van hollant vnd Zelant, dat men de bij hoer conuenten off collegien sol doen versien van behorlicke alimentatie to hoer leuen lang: als oeck gedaen sol worden de wth hollant vnd Zelant in ander vnieerde prouintien vertogen sint vnd sich erholden. 15. De in enige clostern off collegien de gevnieerden landen sint off gewest hebben, end vm religie off ander oirsaken deselue verlaten willen off verlaten hebben, salmen wth der Clostern off collegien inkumsten hoer leuenlang behoirlicke alimentatie geuen na der goeder gelegenheit, doch dat de na dato deses sich in clostern begeuen vnd darna verlaten, geen alimentatie solen hebben: dan dar wth mogen nemen wat se darin brocht hebben. Dat oeck de in closteren off collegien sint off comen worden, den vriheit vande religie van cledern vnd van habijt solen mogen hebben, in andern dingen oeuerst den ouersten vanden closter gehoirsam wesen. 16. So tusschen den prouincien een twist off vnuerstandt geviele, vnd den andern niet kunden verstaen vnd dat het enige deser prouincien angeet, sol het bij den andern prouincien hengelecht worden, offte den geenen de sij darto deputeren solen. So de saicken allen vnieerden int general angeet bij den stadtholders der prouincien na vorsc. 9 artcl. binnen een maent rechts to doen: vnd tselff sonder wider beroep natocomen, hodanich de oeck sollen mogen wesen etc. 17. Dat dese vnieerden geenen wthheemschen hern landen off steden occasie van to oirlogen solen geuen, oeck ingesetenen vnd wthheemschen goet recht vnd iustitie to doen etc. 18. De ene prouincie sal sonder de anderen tot des ander laste gene imposten conuoijen etc. vp stellen, noch ander buntgenoten hoger dan hoer egen

jngesetenen beswaren. 19. Tegen alle vpcomende swaricheiden solen de vnieerden vp verscriuinge der genen de darto autoriseert sint, binnen vtert compareren vp angeschreuen dagen etc. vnd so enigen niet compareren, solen deselff nacomen wes bij den comparerenden sal gesloten zijn: ten ware de saicke wichtig weren vnd vertreck liden mochten, salmen de absenten andermael verscriuen vpt verboeren van hoer stemme vor de reise: vnd wes dan besloten is sal biden absenten bundich sijn. Doch sal sijn opinie scrifftlich mogen ouersenden den niet gelegen is to compareren, want so de oirsaicken niet secreet bedoruen to sijn, solen de int verscriuen angemeldet worden. 20. An desen vorsc. salmen wth elcke prouincie de saken anschriuen vm darup als nodig een general verscriuinge to doen. 21. Donckerheijden off twijuelachticheiden in desen gefonden solen staen ant gemeen aduijs vnd ordonantie der bondtgenoten na behoiren, vnd so sie darin niet konen accorderen solen hoer recursz nemen anden stadtholders der prouincien als vor verhaelt. 22. Dat vermeerderen veranderen deser puncten sal staen bij gemeen aduijs deser buntgenoten. 23. Desen natocomen, directe noch indirecte niets dartegen to doen off doen laten: vnd alle dat van vnweerden to holden, vnder hijpoticatie verbant aller ingesetenen prouintien steden vnd leden, respectiue personen vnd goederen to arresteren bekummeren bij allen gerichten, vertiende alle exceptien gratien priuilegien, releuementen, vnd beneficien van rechten ter contrarien denende, vnd bisunder den rechte seggende dat generale renunciatie geen plaets hebben, daer en sij eerst speciael voergegaen. 24. Alle stadtholders der prouintien de nu sijn off namals comen solen, vnd alle magistraten vnd hoefft officeers van ider prouincie stadt off leden van dien, dese vnie vnd ider artl. int bisonder bij eedt belouen na to gaen vnde to vnderholden doen

nagaen vnd vnderholden. 25. Deselue solen bij eede oeck belouen alle Scutterien broderscappen collegien in steden off vlecken der vnie. 26. Hijrvan solen gemaket worden breuen in behorlicke forma, de bij de stadtholders vnd vornemste leden vnde steden vande prouincien darto specialick bij de andere versocht sijnde besegelt, vnd bij hoer respectiue Secretarijs vndertekent solen worden. Vndertekent van wegen gelre vnd Zutphen graff Johan van Nassau stadtholder, vnd vanden andern committeerden den 23 Januarij 1579. wegen der ridderscap van gelderlant Zutphen Alexander van Telicht, Gelies pier, Jochim van liere, Alexander Benting. Wegen hollant G. Poelgeest, P. Buijs, renier Cant. Wegen Zelant Willem Rosius, Niclaes blancks, Peter de rijcke, Caspar van Vosbergen. Wegen vtrechsche staten, Ausonius van Galama de mandato capituli sui. Score Jacobs verhair vicedecanus sancti petri, de mandato capituli. Adriaen van Zuijlen, Lambertus vanden Burr, capitulo iubente, F. de wten Eng, Reinhart van Azwijne, Bartolomeus vanden Wael Niclaes van Zuilen. A. D. Leiden, lubbert van Cleeff. Wegen de staten der vnlanden Egber Clant, E. Jarges. De gedeputeerden vanden vnieerden landen hebben vp vorsc. 13 artl. aduiseert vor den genen de meenden als offt men in den vnie sol nemants entfangen dan de gene de den Religions vrede vorsc., offt beide de religien Catolijxe vnd reformeerde sollen willen tolaten: dat de gene de sich anden romschen religie willen holden, offt dar der reformeerden getal so groet niet is dat se vermoge den religions vrede het exercitie der reformeerder religie mogen geneten, niet gemeent sint van dese vnie to willen wth sluiten, dan wal to vntfangen so se sich in andern articulen als goede patrioten willen verbinden. gedaen to vtert den 1 febru. a° 79. Vp den 15 artl. is gefolcht dat geestliche personen de in con-

uenten off collegien gewest sint, vnd sich darwth begeuen hebben sollen procesz maken vm successie van hoer olders broders susters vnd ander bloetverwanten goedern etc. so worden deselffe processen suspendeert ter tijt bij den buntgenoten darup verclaert wort, gedaen den 1 febru. als voren. Den 4 februarij a° 79 hebben wegen Gendt vndertekent, Adolff de greutere, Leuin Taijart, Cristoffel de le Berque, Lucas Maijart. Den 5 Martj hebben wegen Nimwegen vnd Nimwegischen quartier vndertekent Gielijs Pieck, Jan Kelffken, Arent van Zeller, Dirick Flemming, Lambert Jans, Johan vanden haue. Den 9 Martij is vndertekent wegen des Arnhemschen quartiers Alexander benting. Den 13 Martij hebben de van westfrieslant lewerden Snieck Franicker vndertekent bij B. Idsarda, Jelle Sibesz. Den 11 April heft venlo laten vndertekenen. Den 3 Maij hefft de prins van orangien vndertekent vnd wth sijn Ex^ce beuel N. Bruninx. Den 1 Junij hebben alle westfriessche steden vnd landen vndertekent. Den 11 Junij hefft Georg van lalaing stadtholder vndertekent, de dar to williger to was want he nu was versien mit de titel vnd gagie van hoefft van Financien. Den 10 Julij hebben de van Jperen laten vndertekenen bij Johan van langedul M. peter boelde. Den 29 Julij hefft Antuerpen laten vndertekenen. Den 13 Septem. de stadt van breda. *Den 1 februa. a° 80 de stadt van* brugge. Jtem dat landt vande vrijen vp denseluigen dage. Den 23 *Februarij anno 1570* schriuen de van Artois Hennegou Duwaij anden staten to Antuerpen vergadert, vm deseluen vnder de puncten van de pacificatie van gendt, vnd Catolicke romsche religie, vnd van verbuntenissen de geschieden doer de van den nie religie aff to trecken, vnd een generalen vrede mitten coning to maken etc. Darup vorsc. staten den 3 Martij antworden. Dat het vnderholden vanden pacificatie vant gendt principalick

is gelegen, in to soecken alle middelen vm to verhoeden het ewige verderff des vaderlants vnd jngesetenen, vnde to doen vertrecken den Spaniarden vnd hoer anhangeren, landtschenders: vm de landen in hoer gebruick van olden rechten priuilegien costumen vriheiden to stellen, darmit de neringe vnd walfart wederom sol mogen komen, als jnden vorrede derseluer pacificatie van gendt wort verhaelt. Widers steet jnden 2 artl. derseluer noch breder van den spaniers wthheemschen to verdriuen, mit raet daet goet vnd bloet, vnd darto to geuen contributien vnd impositien de ewige slauernie derseluen aff to keren etc. Dit is het principael fundament substantie vnd warch derseluer pacificatie, tot de welcke de volgende vnie vnd ewich edict sich rapporteren. Dit begerende dat de van artois hennegou etc. behertigen warunder enigen vm egen nutt, alle spanier houerdie tirannie vnd moetwillicheit vergeten tegen de pacificatie van gendt, darin sie luiden den staten mit lijff vnd goet verbunden sint: vnde dit doen se vnder coleur van to vnderholden den pacificatie van gendt. Vnd off wal van beiden siden bij enigen particuleren de pacificatie van gendt in so swaren langen langen stormen is ouertreden west, so hoert dat niet to breecken den nochtans den strengen bandt der general verbindinge principalick streckende to verdriuen den spaniars vnd horen adhaerenten. Ja al weren alle andere puncten gebroken, so mocht nemants breken het fundament derseluer puncten, vnd mitten vianden an to spannen, tegen welcken de pacificatie is beuestiget. Want als dit fondament vast blifft so mogen alle ander infractien remedieert worden bij ordinarijs recht off bij generale versamlinge der solemneele staten. Welcke staten mogen ordere stellen in allen occurrentien na eisch des tijdes (als int derde artl. vande selue pacificatie) in generale vnd particuliere landts affairen.

Ter contrarien dat selue punct ingebroken sijnde, so mogen geene vanden anderen vnderholden worden, then sij dat de spansche houerdicheit vor een cleine tijt tolath vnd oijgluicket. Angaende dat enigen menen dat stuck van religie buten hollant Zelant to tolaten niet besta in der generale staten dispositie: dan is to bedencken dat de generale staten doer horen cracht mitten spanierden geen ende gemaket: vnde dat Don Jan den peijs eerst hebbe ingebroken, dat lant in nije elende vnd wantrouwe gestellet: de orsaken van vole veranderingen sint west de men anders had mogen voercomen. de oick nu niet mogelick sint to remedieren, darvan de Coning van to voeren genoech is gewarnet, de den Don Jan vnd Escouedo in allen ouermoed vnd vernelinge der landen brandt vnd moert aduoueert. So dat de staten des vor vnsculdiget sint. Also oeck bij tide der pacificatie van Gendt niet vermoetlich was so een groet getal der reformeerden inden andern landen buten Hollant Zelant to sijn als nu is befunden, so hefft men de landen niet anders in vrede mogen holden offt men hefft tselue als dien van Hollant Zelant moeten consenteren, want ouer all dat getal to groet is dan vm wth tho roeijen vnd is doch niet anders dan bij prouijs tot een wettelicke vergaderinge der staten admitteert, vnd dat geen prouincien sollen totten religions vrede mogen gedwungen worden de willen bliuen sonder deselff exercitie. Dan also Escouedo doer schijn van religie vnder den luiden schoringe practiseerde, is dar tegens een religions vrede vpgerichtet. Derhaluen want de pacificatie van gendt niet tendeert tot een nie jnquisitie, dan tot wthdriuinge der spaniarden, wedervprichtinge van priuilegien vriheiden prosperiteit des vaderlants: vnde dat de staten den van Artois hennegou duwaij geenssins dwingen dor enig middel tot veranderinge van religie vnd hoer rechten costumen etc. dan

deselue to erholden na vnd in de pacificatie van gendt: dat derhaluen deselue wolden den spaniarden mit wolden helpen verdriuen vnd dartegen contribueren vnd den staten nu niet vor vngoet affnemen hoeren luiden to gunnen in religions saicken, dat se vor hen hoer vianden den van hollant vnd Zelant hebben moeten vergunnen. De wij doch in vorsc. pacificatie van gendt niet benomen hebben den vriheit van to mogen in tocomenden in dwingenden noet, vm meerder quaet to schuwen, bequame orden darin to stellen etc. tho lang alles tho vermelden alhijr. Den 12 Martij scrifft de h. Alexander van parma anden staten to Antuerpen vast ten einde als de van artois vnd hennegou duwaij. Darup de staten den 19 Martij 79 wth Antuerpen antworden: darin vnder anderen steet, Dat scandalen, suspicien vnd mistrouwicheiden, worden vermeerdert in alle vrimoedige vnd verstandige herten, doerdien dat de Con. van Spanien opentlich hadde wederroepen, gedesauoijeert ende verworpen de pacificatie van gendt, ther tijden doe de landen noch mochten vnd begeerden deselue to achterfolgen end vnderholden etc. Jtem dat de h. van parma nu na so vole alteratie praesentiert den ratificatie vanden pacificatie van Gendt ende dat met conditie, dat alleen de exercitie der Romscher religie vnd vnderdanicheit van sijn Mat. solde obseruiert worden gelijck geschiede bij keiser Carls tijden etc. dat welck is tho eenemael breeckende den pacificatie van Gendt, want bij tijden keiser Carel placaten vnd branden ouer dien van religie geschieden etc. niettomin erbedende vm den vrede to tenteren, hoer legaten to senden.

Den 14 Aprilis is to winsum besloten dat *hermen wijnbrug* de als malecontensch sich niet wth der stadt jnden lande wolde geuen, solde gronningen verlaten vnd jnt lant sich setten sijn bedeninge to doen dan volchde niet.

De vmlanden roerende, weren vanden generale staten vp 12000 gl. des maents quotiseert, vnd geen scattingen generale middelen offt gelt vpbrochten, vm dat der hoefftluiden *contramandaten* dat verboden vnde den buren vnwillich makeden to den entset van Mastricht belegeringe vân Deuenter to contribueren. De stadt wol oeck den Religions vrede niet annemen, noch den vnie van Vtert. De stadt wederstreuede den staten general vnd stadtholder oeck darin dat de hoefftluiden den Cornelium Hermanni Canonicum gronningensem (de sijn cloester vnd abts stadt den bisscop ingeruimet hadde bij vrijwilligen consente) mit hoeren hoefftmans breuen (de se mede wth der stadtholders name wthschreuen) wederspanniglich hielden in boringe der capittels offt wittewerum goeder, de welcken de staten den stadtholder lalaing vorsc. tot sijn leuen vor sijn getruwe densten consenteert hadden bij consent der lanscap, want doer pacificatie van gendt de gronninger bisschop vnd capittel extingueert weren, vnde de gueder vaceerden: so dat de stadtholder den Erb. Claes ten buer to een vntfanger derseluen van sijnen wegen geordineert hadde, dem de hoefftluiden allen wederstandt deden. So sint darenbouen der staten der vmlanden deputeerden vp een trotzlich volgende mandaet tho schriuen genodiget als volget de verbo ad verbum.

Wij *Gedeputeerden vande vriessche vmlanden tusschen der* Eemse vnd lauwerse van wegen de gemene staten des lants, doen kund vnd entbeden allen, vnd enen jegelicken ingeseten deser vmlanden, ho dat tot vnsen handen gecomen is seecker mandaet des oldermans van gronningen luidende van woert tho woert als volget. *Hermen wijfering jnder tijt* olderman to gronningen, gebeden Ju vndergesc. bij pene een marck goldes, dat gij alsulcken torff, als gij van den heren compaignie torff vercofft, in horen veen gekofft afffuert vnd alnoch

bij w staende hebben, vnuerkofft vnd vnuerfuert laten, besz ter tijt deselue torff in handen der compaigne edder horen darto verordenten factoren Cornelies Funck vulgedaen vnde betalt sullen hebben, offte bij gebreecke offte mangel vandien, tegenwoirdigen dener handtastinge vnde beloffte doen, dat gij terstont na vercopinge des torffs sulcke penningen in handen der Compaignie factoren vorsc. brengen vnde betalen solen, offte hebben gij nochtans enige reeden hijrentegen, moge gij vp naesten vridage alhijr binnen *gronningen vor den giltrechte brengen*, den boden geuet den brieff weder bij vorsc. poena. gesc. vnder mijn pitzeer den *10 aprilis a° 1579* vnderstundt allen vnd jderen, so mit dissen mandaet versocht vnd angefordert, vnde tgene vorsc. enichsins concerneren vnd angaen mach sampt vnd een ider besunder. Vnde dat hijrenbouen oeck tot vnser kentenisse gecomen is, dat deselue olderman sich hefft gelusten laten *de visscherie vant Reitdiep to verhuiren* (*) *vnd ander verscheiden gerechticheiden, hoe langer hoe* meerder sich vermeetenlich jnden vmlanden tegens older gewoente antonemen, dewelcke noijt enich olderman van gronningen (de doch gants nichts in den vmlanden hebben to gebeden) noch emants ter werrelt anders als den hoefflingen vnde richters des lants allene hebben gecompeteert to berichten. Also dat alsulcke nijcheiden attentaten vnd vnuerschaemde vermetelheit des oldermans van gronningen, tenderende tot grote praeiuditie vnd vernichtinge van vnsen lofflicken priuilegien, vrij vnde gerechticheiden, tot verstoringe vande gemene ruste vrede, vnde tot mercklicke inbroecke vnde vilipendentie vander Ordonnantie bij den houe tusschen vns vnde den van gronningen gemaickt, vns van wegen des ge-

Reitdiep visscherie.

(*) Hierbij staat ter zijde: „Inauditum." (F.)

menen lants geenssins en staen to liden off to dissimuleren, vp dat alsulcke vermetele attentaten nicht in een quade consequentie in tocomenden tijden getogen worden, na dier van gronningen olde gebruick. So ist darum dat wij gedeputeerden vorgemelt, w allen samptlich vnd elck bisunder entbeden, vnde van wegen des gemenen lants, wth cracht vnser Commission plicht, darmede wij der lanscap priuilegien voertostaen verbunden sijn, bevelen dat gij nu voerdan vnd na desen dage geene mandaten vanden olderman en sult admitteren, noch gehoir geven, ouerst als opentlicke attentaten vnd jngrepen tegens vwe vnde der gansen landes vrij vnd gerechtigheiden verwerpen vnd wederstaen, darmit wij jn vnsen olden walheergebrachten gerechtigheiden, vnde van vnsen olderen angearffde vriessche vrijcheiden lofflicken erholden gemainteneert vnde gesterckt mogen worden. Dat gij oeck allen den genen, so sich in alsulcke vnbehoirlicke mandaten jn desen vmlanden vm to dragen, offte to executeren van wegen des oldermans gebruicken mochten laten, sullen achten mit hoer meister den olderman vor verstorers der gemener ruste vnd vrede vnde deselue darvor vntfangen, vnde also tracteren als de wichticheit der saicke is eisschende. Belouende mits desen, enen jegelicken darin to helpen assisteren vnd van allen hinder scaden vnd costen, so jemant darwth mochte befruchten offte ankomen, kosteloes vnd scadeloes to vrien vnd garanderen gesc. to Winsum *den 16 Aprilis anno 1579 vnder het Zegel van hunsingelande* dat wij hijrto hebben willen gebruicken. vnderstundt stund Allen jngeseten der vmlanden sampt vnd elck bisunder. Der Gestr her Wigbolt van Eusum hefft sinen Narren proprio motu et consilio geschicket anden vorsc. olderman van gronningen hermen wijffering mit desen warschou

Het is nu in den April.
Dat sich alle ding verkeren wil.
Vnde dat de Narren worden schrander.
Daromme sende jck den enen tot den ander.

vnd mit wider scrifftlick bescheet deses vngelijckes, des oldermans boeck darin nomende, des oldermans broeck. Den 23 Aprilis 1579 is to *Winsum landag geholden.* Aldaer de staten den hern stadtholder affbegeert to weten de oirsake sijns metgebrachten krijgsvolx, vnd nadem se van genen viant wusten, dat deselue wth den vmlanden mochten verlecht worden, want sijn gnaden bracht 2 venl mit wth westfrieslant, de he mit Bartelt entens sinen lutenant tho loppersum, Dam, Fermsum had foreren laten vnde de gronningers calumnieerden den Adel int lant dat deselff enen nien krijg makeden. Sijn gnaden antworde doer den lutenant Con. Mat. Popco Vfkens, dat tselff van Con. Mat. vnd staten beuels wegen to conseruatie der landen geschege, want de viant to water vnde to landen sijn practijken makede vnd de Imposten in to fueren: vnd reet dat de landen solden den soldaten in scansen leggen, vm in beter disciplijn tho holden. Den 27 Aprilis voirts toech sijn gnaden na dem Dam dar he seer staetlichen worde jngehaelt mit 2 venl soldaten 3 venl borger, Tesinga, Nienort, J. Mepsche, Jr. Starkenborg. De pastoir ten Dam mit den sinen was den Euangelisschen de Closter kercke vnd goeder benidende, vp dat de predigers vnd wat dien concerniert geen vnderholt hebben, vnd also verlopen solden moeten de predigers vnd Cristliche schoelmesters, vnde de luiden olt vnd jung in hoer affgoderie off libertinerie begroeijen. Darvm de Richtern then Dam geassisteert mit Clant tho stedum, Jo. starckenborch Jo. Rengers ten post vnd anderen bij den stadtholder angewendt, permissie der Closter

goeder vercregen tot den vorsc. fine. Den 26 April is tho winsum van jmposten offt generale middelen, vnd de vpsettinge des geldes gesproken in conformiteet generalen staten antonemen. Sijn Gn. hefft mandaten wthgesc. Wij Georg etc. doen tho weten, wo vns tot meermalen vanden generale staten beuolen is, de generale middelen vnd jmposten in alle prouincien in vnsen guuernement inthofueren, to vnderholt van tegenwoerdigen oirloge, wth cracht der vnie dat welck bisz her niet hefft konen gescheen, ho wal vp versceiden landagen der vmlanden bewilliget. Vm dan het wterste verderff aller Nederlanden to verhueden, so ordineren vnd beuelen wij etc. in elcken dorp enen bequamen persoen to nomineren, dar vor borge to stellen vanden imposten to boeren vnd leueren, vnde denseluen tegen den 18 Maij binnen winsum to praesenteren, vm hoeren eedt to doen an den deputeren darto verordent etc. actum Appingedam den 2 Mai a° 1579. desen sint de vmlanden vlitigen gehorsamet.

Wij Georg van lalaing etc. Entbeden allen abten praelaten Ridderen Jngesetenen der vriesscher vmlanden vnsen groeth etc. Doen to weten dat wij wth sonderlinge vns darto bewegende *oirsaken*, *hebben den hoefftmannen ab officio gesurceert* etc. vnde hemluiden de administratie van justitie van dussen tijt bij prouisie verboden etc. Gebeden w wth de name van sijn Mat. gij na desen dage geen der vorsc. hoefftmannen mandaten obtempereren, sulck off ander de mit vnsen Name niet getekent vnd casset vpgedruckt sint. Actum Nienort den 7 Maij a° 1579. Den 10 Maij scansede de E. Bartelt Entens vm den Dam. Den 9 Maij worden ten *Dam vanden stadtholder affpubliceert De Imposten De vpsettinge van Munte* (welck de grongers stedes verhindert hadden beiden stucken) vnd *Casseringe der gronninger mandaten.* Den 17 Maij a° 79 hebben

de staten van Artois, hennegouw Risel Duwaij ende Orchies peis gemaket mit den prins van parma affallende vande pacificatie van Gent vnd vergetende hoer vaderlant vnd den Eedt: darbij sint gewest de marckgraue van Rijcheborg, Graue van lalaing, de here van Willerual derseluer prouincien stadtholders, sich alle vnderwerpende de Romsche religie vnd gehorsamheit van sijne Mat. Den 25 Maij *ten Dam vp den landag eesscheden* de generale staten vanden vmlanden *totten entset van Mastricht* 24000 gulden (dat vole to hoich quotiseert was, dan gronningen men vp 3000, Drent vp 5000, Ouerissel vp 2000, Gelderlant vp 40000, hollant mit Zelant vp 100000, Westfrieslant vp 24000 gl. quotiseert weren. Vp deser tijt is vanden *Muntmester* gesproken. Mastricht had de h. van parma den 12 Aprilis belegert seer starck vnd na vole tijd vnd schermutzelen schieten stormen, mit geweldiger handt ingenomen, vnd meest all vermoert dat darin was. De prins vnd staten hadden groten nareede dat de redeliche luiden niet mit ernst entsettet worden. Desen 25 Maij toech de stadtholder Rennenberg off laleing mit 10 venl' (dar de Ed. vnd wthnemende strijtbare Bartelt entens ouerste lutenant van was) jn Selwert, tho hogerbrugge, enthaelden strax alle ossen vor gronningen wth den osseweiden, schermutzelden dapper mitter stadt. Sijn Gnaden nam sijn losement to Winsum vp hercules Eusums huisz, sijn gnaden leet vor gronningen vnd to winsum schansen, vnd voirts worden de jmposten vnd collecteurs angestellet tot lopende middelen to der generaliteits beste. Want de jmposten den landtheren de vole consumeerden vnd vole hadden meest ouergingen, dardoer de adel vnd egenerffden hoeren meijerluiden verlichteden van scattingen, welcker truwicheit vnd wolmeninge de vndangbare vnwetene vnd erer ouericheiden jnden landen nichts achtende bueren, niet wolden erkennen, dan

Mastricht.

Gron. belegert anno 1579.

leten sich van papen, van gronninger partijsschen tegen desen imposten vnd consumptien vnd horen inlanschen ouericheiden vpraden etc. (*) Des volgenden Tractaets van winsum is een brieff bij Rennenberg, Een bij de stadt van gronningen, De derde bij Asewijn van brakel of Reinier kant.

Tractaet van Winsum van woert tho woert.

Tractaet vnde vredehandelinge tusschen heren Georgen van lalaing graue to Rennenberg, vrij vnd bannerher to Vile, here tho vilero Jmbrechies, hoefft van siner Mat. Finantien, stadtholder vnd Capitein general ouer Frieslant Ouerissel Gronningen, de vmlanden, Drente vnd lingen van wegen sijn Altese vnd generale staten ter eenre: vnd *borgemester vnd raet olt vnd nije sampt Taelmans sworen meente vnde boumesteren* vanden gilden mit de gemene borgeren vnd jngesetenen der stadt gronningen (†) ter ander sijden. Ten 1. So belouen de vander stadt gronningen sich in alle gehoersame vnderdanicheit na horen vermogen gemesz vnde gelijckformich to maken, richten vnd holden jnt gene bij sijn hoicheit, Raet van Staten, sampt de generale Staten tot reddinge rust vnd beschermínge des gemenen vaderlants, erholdinge der priuilegien vnd vriheiden, oeck tot stichtinge van vrede vnde eendracht geordineert, vnde voer raetsam angeseen: vnd wes na der tijt gestalt vnd gelegenheit sal voer notelix geresoluiert vnd gesloten mogen worden. Ten 2. Niet daetlix noch viantlix binnen off buiten hore poerten (§) to attenteren, vnde dem hern stadtholder vor verseeckertheit van desen vnde

(*) Het navolgende is in het H. S. doorgehaald, doch nog zeer goed leesbaar: „Vnde also de stadt wol sich buegen, so toech de „graff van lalein jnder stadt, vnangeseen vole warning der vmlan„disschen de vor sijn persoen bekummert weren." (F.)

(†) Hierbij staat aan den kant: „De gantze borgerie hefft mit „consenteert." (F.)

(§) Adidem: „beide is menediglich jngebroken hijrna." (F.)

het eerste artikel to stellen, in sijn Gnaden handen ses ostagiers offte giselers, de sijn gn. hem nomineren sal, dewelcke binnen der stadt Campen bewaert getractiert vnd geholden solen worden als mannen van eeren, vnd niet als gefangene luiden. Vnd offt geboerde dat jemant van hemluiden doer hoer noetwendig affairen bij horen huisz wijff off kindern mosten wesen, solen alsdan in horen plaetsen, andere gequalificeerde personen bijden hern stadtholder genomineert vnde bij de vander stadt gronningen in sijn gnaden handen gestelt worden. Vnde solen de ostagiers also bewaert bliuen vnde in giselinge geholden, ter tijt vnd wijlen to, de saicken wegen sijn Altese vnd generaliteit, der geboer vnd billicheit na verhandelt solen sijn (*): welcke geschiet sijnde solen seluiden weder vp vrien voeten gestalt worden, oeck vnbelettet vnd vnbeschadicht an lijff vnd goet weder binnen der stadt gronningen mogen keren. Ten 3. Solen de van gronningen hoer angenomen krijgsvolck daetlich affdancken, casseren vnde doen vertrecken, vnde oeck mede hunnen scansen, de se buiten der stadpoerten gemaket hebben, slichten. Imgelijken beloefft de vors. stadtholder sijn krijgsvolck vander stadt oeck daetlicken to laten afftrecken, vnde in den Dam Winsum vnd andere plaetsen to quarteren, mits de scansen to laten demolieren. 4. Js voerts beforwert vnd belouen de vorsc. her stadtholder vnde de van gronningen respectiuelich mitter daet de gefangenen an beiden siden losz to laten: vnde dat dan de affgenomen beesten den borgeren vnd jngesetenen van gronningen gerestitueert solen worden. 5. Jtem belouen de van der stadt gron. mit sijn gnaden in vruntliche communicatie to treden vm alle vordere puncten vnd differenten to

(*) Hierbij staat aan den kant: „De stadtholder hefft se tho vre „vnd one consent loslaten." (F.)

accorderen, saluo vnd vnuercortet der stadt vnd vmmelanden walhergebrachte priuilegien tractaten vrij vnd gerechtigheiden. 6. Vnde so vere de differenten tusschen der stadt vnd vmlanden, niet en kunden verdragen worden, so solen de in sulcken gefalle bij Iustitie beslichtet vnde gedecideert worden. Doch sijn hoicheit ordinantie bij faulte van accort altijt voerbeholden, mits datmen midler tijt hinc inde niet daetlix sal mogen attenteren, vnder verbant in nafolgende articulen verhaelt. 7. Vnde also de van Gronningen versekerheit versoecken, dat de van den vmlanden offt jemants anders geen viantlicke attentaten tegen horen stadt off den horen anrichten vnd voerhanden nemen solen. So nemt de vorsc. her stadtholder de stadt van gronningen mit de borgeren vnd jngesetenen vandien in sijn saluegarde vnd protectie, met verbant van sijn grafflicke eere, handt vnd Segel, dat de van gronningen offt hore borgeren vnd jngesetenen vanden vmlanden, offt jemant anders van hoeren wegen, an hoer persoen goederen coephandel off traffijcken geen schaden off hinder gescheden sal, off tegen hun jet daetlix geattentiert worden. 8. Des verbinden sich de van gronningen tot versekertheit van vnderholdinge van dit Tractaet, vnde tot vntlastinge des hern stadtholders, allen horen offt horen jngesetenen personen vnd goederen tot allen platsen dar de beuonden off becomen mogen worden, vm daran vnd an elck partie vandien, mit parate executie to verhalen het geene, vnde so vere dit tegenwoerdige Tractaet bij hem niet achtervolget vnd nagecomen wort. Vertiende vnd renuncierende tot dien ende, allen beneficien exceptien gratien priuilegien vercregen off noch to vercrigen, vnde het beneficium disponerende, dat generale renunciatie geen plaets hefft, het sij dat speciale voergegaen sij. 9. Endtlich tot meerder versekertheit vant gene vorsc. is geuen de van gronningen

noch ouer, vnd versoecken de vmliggende prouintien de handt daran to holden, dat tgene vorsc. is achterfolget worde: vnde so verre bij hun luiden hijrinne enich jnbreeck geschede, dat seluiden tot des stadts lasten vnde costen, tot restabilissement vnd vnderholdinge van desen, oeck mit wapenen, des noet sijnde, solen mogen geconstringeert worden. Oirkunde deses so hebben der her stadtholder ter eenre vnde de borgemester vnd raet der stadt gron. van wegen der stadt vnd gantse borgerie ter ander sijden, desen bij horen handen vndertekent, doen versegelen vnd vnuerbreecklich tho holden beloefft. Alles sunder Argelist. Actum Winsum vnd gronningen den teinden Junij anno 1579 vpt principael was des stadtholders casset vp papijr in groenen wasse vnde der stadt gronningen segel van gelijcken vp papijr in groenen wasse, vnd was vndertekent als volget

Euert Vlger.	Gert entens.
Albert Rolteman.	Hinrich asschendorp.
Willem Vbbena.	Carl hiddinge.
Crisstoffer Diest.	Tiaem to Nansum.
Geert Krul.	Rembertus Ackuma.
Johan ballen.	Siger Sigers.
Loeth allertshoff.	Roleff batting. (*)

(*) Op een afzonderlijk papier is hierbij gevoegd, zonder refert, het navolgende: „*Reuers der gilden vnd borger Regiment vpt Tractat* „tho Winsum vnd Gronningen gemaket. Nadem de hern borge„mestern vnd Raet olt vnd nije, sampt Taelmans sworen meente „vnde boumesteren vanden gilden, vnsen gnedigen hern stadtholder „den graue van Rennenberch etc. to wolfart vant gemeene beste, „erledigung van den giselers, Ende stichtinge vande lieffte ende „eendracht binnen deser stadt, hebbende bewillicht ende ouergege„uen sodane Acte mit horen Erbarn handen vndertekent ende met „den signette beuestiget, Alse hijrbij gefoeget etc. etc. So ist dat „wij vndergesc. oldermannen ende houelingen vor vns, ende elck

Der stadt nomineerde tho giselers de he vernam den meesten spanjolisten vnd malecontenten tho sijn, Jochem vbbens, Popco euerardi Secretarijs, Frerick moeijsteen, Euert simens, Gerbrant heinens, Jan van ballen des grauen van arnbergs swager van basterdien her. Dewelcken he vor rechter tijt losz latende argwon gaff dat he beginde tho wancken. de scansen vor gronningen leet sijn gnaden slichten, sijn soldaten worden na westfrieslant winsum fermsum verlecht vnd is alles vullentogen van der generale staten side. De stadt leet hoer soldaten binnen gron. angenomen lopen slichtede hoer scansen, dan hielden eedt als se vortijdes stedes gedaen. So sicht men nu wo het gronningen to doen is dar een krijgeshoefft is de het meent vnd in tijdes wach is, dan hadden de staten desen remedie een jar eer gebruicket vnde dat de prins van orangien dat gewilt hadde, het sol nimmer so wijt gecomen west sijn. Alse oeck na anno 81 solde men se wol reduceert hebben, had men bij goede occasien goeden raet gebruicket, vnde den rechten tijt niet versuimet, etc. Den 17 Junij landag tho winsum alse oeck dem 20 Junij aldaer sijn gnaden een maent solts vor den XI veneln 16000 gulden begeerden, dat den vmlanden doer reeden niet doenlich was, want de staten tho groten mit-

„mede van wegen vnser gilden. Ende wij hoptluiden ende beuel„hebberen, mit sampt den rotmesteren vanden borgerlicken regi„mente, oick vor vns ende van wegen der vnderhorige vande „venels, hun wederum desen tegenwordigen Acte mit vnsen egenen „handen beuestiget ende vndertekent hebben. Mits doerdien belo„uende denseluen ende gesworenen vpgemelt, darin to allen tijden „to stijuen ende starcken, so oick vnuerbreecklick natokomen vnd „achterfolgen allent tgene in de Acte vorsc., ende elck bisonder „verwilliget vnd ouergegeuen is. Sunder arch vnd list Actum den „19 Januarij 1580.

n. n. n. n.
n. n. n. n."

(F.)

lijden mit den bueren hadden, vnd euen wal daruan gehatet vnd gehonet, dar se den groningers in groten vmsicht darna geholden vnangeseen de hoer ant march tho bloet maecken. Den 23 junij toch de stadtholder vanden landesdag vorsc. binnen gronningen: ordineerde den scatborers jnden lande to boeren de accijsen van wijnen vnd beeren, vanden tappers vnd liet vp sijlen vnd hauens oeck collecteuren stellen. een tun botter gaff vp den wage 7 stuuer, de kesen 2 st. de aldaer betaelt mosten worden. Den 28 Maij stundt de stadtholder vnde der stadt gronningen den *reformierden* in der stadt, de *Sunte Wolbrichs vnde de Minnebroers kercken* to, dar Milius wth den Dam etlich tijt predigede, hebbende een sauluegarde vanden stadtholder, sodat het een klene wijle wal mitten reformeerden ging, jm lande vnd stadt. Men hefft ouerst binnen gronningen niet dan blote predig vseert tot der reformeerden gefangnisze.

Den 29 Junij sint etlich venels na den drente gefuert etc.

Den Julio vnd Augusto ouer is de *bijkumst van vredehandel to collen* geholden tusschen des Con. van spanniens vnde der malecontentschen staten legaten eener sijdes vnd den gevnieerden staten ander sijdes, doer keijs. Mat. vnd etlicher vast papistisschen hern vnderhandelinge. De articulen oeuerst aldaer besloten sint notoirlich genoech bij openbaer gedruckten vertoningen, niet anders to sijn dan een hefftiger vnlijdlicher jnquisitie vnd Tirannie als vorhen gehoert is, vnd een wthrodinge aller reformeerden religions verwandten, aller priuilegien vnd vrijcheiden, vnd een strick vm alle vromen to vernielen off verdriuen, so wal directe als indirecte, alles hijr to lang to verhalen: so dat in dien vrede alleen consenteert hebben de van Artois hennegou duwaij risel orchies Mechelen hertzogenbosch:

De 7 vnieerden prouincien mitte van vlander Antuerpen brussel hebbent affgeslagen. Den 20 Julij. Wij Georg van lalaing etc. hoefft van sijne Mat. Financien etc. doen to weten vor jdermenniglichen dient angaen mach. Also wij berichtet worden dat de *Olderman mit sijn* deners jnden vmlanden sich vndersteet vnse Saluegarde (so wij vnlanx vp hem doen depescheren) to gebruicken in saken dar de van de stadt gronningen niet to berechtiget sijn solden. Vnde vp dat sulckes henferner niet meer en gescheet, sunder affgedaen moge worden, sinnen wij versocht vm verclaringe vp vnse Saluegarde to doen. So hebbe wij tselue niet mogen weigeren, verclaren darvm mits desen vnd seggen. Dat wij vnse Saluegarde niet widers willen verstaen off genomen hebben, als in de puncten vnd saicke darto de olderman gerechtiget is, vnde de van gronningen werckelicke possessie vor den jare van lxxi gehadt hebben, alles na luit sijn hoicheit ordinantie vnde darup gefolchde interpretatie vnd verclaringe. Vnde so vere de olderman darenbouen jnden vmlanden etwes solde wille attenteren voernemen off vsurperen, so is vnse meninge niet dat he offt sine denern vnder vnsen Saluegarde sullen begrepen sijn, offte dat he tbeneficium vanden seluen, dien angaende sal geneten. Desen oerkunde wij mit vndertekeninge van vnsen handt vnd vpgedruckte Casset Actum Vtrecht dem 20 julij a° 1579 vnde ten Dam publiceert den 10 Augusti. Den 26 julij hefft de stadtholder in plaetse der hoefftmans deners, jnden vmlanden ander deners vnde executoers gestellt Bartolomaeus hinrix vp westersijde des dieps, Mester gerrijt in hunsinge, Gert potter in Fiwelinge. Den 5 Augusti quemen der vmlanden gesanten jodocus oxius abt to Rottum Eiso Jarges vnd de Rentmester hermen wijnbrugge weder van vtert. De vnieerden leten vanden vmlandeisschen de 24000 gl.

vor de maenten junio vnd julio (vm dat de viant vp gelderlant anquam na eroueringe van Mastricht) vnd euen vole vor den maenden Augusto vnd September, dat de adel vnd staten vnmogelich duchte den armen jngesetenen so tho schatten, dar de gronningers so lange jaren weeckelich off alle veertein dagen een jar scattinge executeert vnd geboert hebben.

Vp desen 5 Aug. hefftmen van reformatie der kamer: van fortressen vnd vestingen jnden lande gesproken.

Den 24 Augusti is bij den vmlanden besloten dat Adriaen ripperda Jo. Rengers ten post her Wijnbrugge mit 3000 gl. na lewerden solden reisen, als gescheen is, anden eisch der vorsc. maenten, mitten anmeldent dat de landen etc. to gronningen 36912 verscoten, Jtem alle des stadtholders costen betalet hadden etc. gedurende den krijg jm lande. In Septembri is der Artoisschen malecontenten verraet vp den briel mislanget, vnd vole der vianden vmkomen so doet geslagen, so verdroncken doer vnweder. Den 30 Septembris esschede de stadtholder vanden vmlanden tho weecklenigen hem vanden vnieerden assigneert 3000 gl. sweecks an betalinge der vorsc. veer maenten facit 36000 gl. Jtem de vnieerden esscheden to den entsett van bruessel 2000 gl. offt se wolden etlich venels jnt lant senden de tho halen. Jtem assinga entens sint tho sijn vane dar he Ritmester ouer was an 1000 daler 500 betalt. Vm vorsc. saicken als mede sint anden stadtholder gesonden de deputeren, der abt van Awerth, Wigbolt van Eusum vnd landtsindicus. Oeck is vanden Muntmestr. gesproken to committeren, dar nochtans niet vole in verwilligden, vnd ging nicht bij stemmen vm na behoir: want etlichen dat vmher fragen vnd stemmen nicht wolden etc. derhaluen dan vole deputeren wech bleuen etc. Den 18 octobris is vanden

Colschen vrede vp den landage delibereert. Den 26 octob. hadden de malecontenten in *Menen een anslag* vp Cortrijck, so komen de staten van Vlanderen vnd nemen Meenen mit verraschen den viant. *Den 5 Nouembris so hilden de deputeren der vmlanden dagelix langen tijt ten Dam tho vnd continuele geschefften. De stadtholder lach in essen* dar he den deputeren begeerde, vm tho accorderen vanden *kamer*, jtem van *versekeringe vander stadt* etc. vnd is accordeert vm na vtert to senden de *12000* smaents (als behorlich) vp *6000 smaents* tbrengen. Den 4 Decemb. quemen grote tidingen van viantlichen rustingen des hern van Bilijs na den vmlanden. De oirsaken dat de stadtholder vornemlich to essen lach was, vm de stadt mitten landen to verdragen, vnd jnden vnie to brengen. Jtem vm besettinge jnder stadt thebben, darmit de jn versekertheit sijn mochte, de niet groter sol sijn als dat de reformeerden vnd ouericheit, den gilden vnd popel jnden macht mochte holden. Der ouerste *Kortzbach mit sijn ruiter quam in westerwoldinge vnd* wolde sijn betalinge wth den vmlanden halen, was oeck so het scheen malecontentsch: vanden deputeren etlich vnd der Sindicus weren bij sijn Gnaden stedes tho essen, vnd vermaenden hem van prouisie to doen vm den kortsbassisschen wth den lande tho holden, hulp wth naber quarteren tho versoecken. Den angenomen ruiteren vnder den Ritmestern Ailco Onsta vnd Asinga entens etc. tho monsteren. Also oeuerst de stadtholder dar nichts vp achtede vnd wenig dede dan een wolleuent tho fueren: oeck vnuersehens tegen der landen deputeren raeth hen in gronningen toech sunder besettinge sich darin vertruwende (in so malecontentschen stadt als de geholden worde bij verstendigen) wardoer sijn Genaden suspect worden: vnd buten sijn beuel toech der Ouerster lutenant mit etlich volck na Wijnschoten, vnde

dede so vole dat de kortzbachschen gantz wth den landen wechtogen, durch godes gnade, dan se weren gar starck, vnd haddent wol doen koenen. De *Staten van westfrieslant verdachten den stadtholder oeck dat he den vnie sol affallen*, vnd etliche malecontentsche jnlansche partie mit hem: nemen derhaluen alle hoere jnlansche castelen durch godes schickinge wunderlichen jn, de se allen slecht makeden. Bartelt entens een vernufftig man wolgeleden bij allen krijgsluiden, toech den stadtholder voer vnd elff venel aff. Der vmlanden Ritmesteren *E. Onsta As. Entens*, *Dodo von laer* weren hem vnde den staten der vmlanden oeck tho gedaen: *Ranszwou volgede mit* sijn vane oeck den meesten hoep, vnd verleten den stadtholder alle mit een, vp des stadtholders een venel na vnder hoptman (*) welck tho loppersum lach vnd gants viantsch was: so weren ouerst de westerfiwelinge commissarien Rengers vnd lellens vorsc. mit allen desseluen lants gemonsterde buiren elck vnde sine venels wal gerust vp den benen, so dat dit venel sunder scade to doen, na S. Anna vnd voerts na gronningen darna vertoech. De stadtholder vorsc. vnd stadt dreuen nu dat spil vp een ander wise vnd deden allen arbeit vm den Drenten, vnd Oldampten tegen Bartelt entens vnde den vmlanden jnt geweer to brengen. Als de Oldampster buiren als se versamlet weren wolden niet buten hoer Oldampten. Asing entens was bij den groeue an etlichen drenten, dan so dar enige doet bleuen, verlepen de ander: so gaff sich *drent vnder de vnie* dar Jost leeuwe een principal van was de oeck den Closteren gants viant was. Also deden darna de *Oldampten* oeck dat *Goerecht*, dar Jan scaffer tho wolde vnderhandler van was: doch

(*) De naam van dezen hoptman is in het H. S. opengelaten. (F.)

villen den vianden darna lichtverdig weder in den schoett. De muntmester is bestediget vnd sloech loetiens als bouengesc. to der deputeren salarien. Oeck worde vp desen 4 Decemb. de *Camer* to gronningen offgeslagen, want de plaetse niet seecker was vor den lantluiden, noch oeck vor dem *lutenant Popco vfkens* to resideren: vnde vm dat *de camer noch* vngereformeert was, vnd gants partijsch ouer den vmlanschen. Vnd want hans lijffart na Petri Cornelij gefangnisse in landen vor Secretario gebruicket, niemals geen protocoll vor der lanscap geholden, vnd dat Petrus sijn protocol wat mocht verbrocht hebben, vnd dien gronningers niet in handen geleuert oeck dat Petrus jnden lande nicht geseten was, so is van, to enen Secretario der vmlanden antonemen Jsrael degener, offt Johan van Gennep, gesproken. Den 28 Decemb. is to Winsum een deputeerdag van vijfftijn deputeren gewest. vnd men hefftet weder ge-

6 Deputeren. dreuen als bouenges. van ses deputeren cum praedicta autoritate wth den andern to stellen, dat affgeslagen is, doch sint ses ordineert dan widers niet dan vmt procesz tegen de stadt gron. to driuen vnd instrueren. Vnd nu eerst is besloten de Publicatie van vorsc. Religionsvrede in allen kercken in ansehen dat pastoren papen monnicken libertiners den gemeente seditioesz makeden. De ijuer oeuerst is bij meesten staten so groet niet west tho Godt datmen dit werck primum quaerite regnum Dei, van begin mit ernst int werck gestellet heft als de westfriesen deden, jnfuerende dat ministerium etc. vnd wthroedende alle affgoderie, derhaluen Godt der her hoirluiden desto genediger gewest is, off se wol vm der gemeente sunden oeck straffen entfangen hebben. Men hefft hijr oeck voergeuen men sol den muntmestr materialen verscaffen, want de lanscap 1500 gl. smaents kund geneten, dat de meesten geloueden, als naderhant gebleken is van vordel.

Anno 1580. Den 4 Januarij is gesproken van *hermen Wijnbrugge vnd hans lijffart* to veranderen: van wapenschouwinge doer den landen to holden: van ruiter in westerwoldinge lant to leggen. Den 26 Janu. tho winsum landag vnd deputierdag, daermen gehandelt heft van den h. van *Alenson antonemen*, derhaluen Jo. rengers tho hellem anden buntgenoten to Vtert in consultatie gesonden, mit jnstructie so vole mogelich vpt vterste to rugge to holden etc. vnde darmen hefft remonstreert wo de vnieerden staten den Colschen vrede affgeslagen hebben. Daermen oeck hefft der vnieerden nie ordinantien vp licenten vnd convoeijen ouerbracht. Den 1 Febr. a° 80 als Jan van schagen was Marschalck vpt blockhuisz lewerden, sint dar hoptman Jan bunga, vnd Jan van Feruo, vnd One groustins vpt vliet gelegen, vnd van binnen de veer stadthoptluiden ouer den borgers Arent herdenberch, Wijbe obbes, Douwe egberts ende Ebbe douwes, vort casteel gewest, dat sich vpgegeuen hefft buten Lalaings wille, vnd is voert demolieert. Den 2 Febr. hebben vorsc. hoptluiden Bunga, Ferwo, Groustins *dat Casteel to harlingen* belegert, vnd is doer practijck van vertoninge eniger breuen vpgegeuen den 5 februarj, vnd is voert wech gesleten. Darna is tho harlingen de nije hauen, sluisen, bolwercken etc. gemaket, de vorhen een open vleck weren. Korts darna is het casteel *to staueren* vpgegeuen: alles negest gotlicher gnade doer den bedrijff vnd Raet van Remck Camminga Sippe Meckama: Doctor baerte Jdsarda, Jan Osinga vnd andern van adel. Warna voert den 19 febr. dat beldestormen to lewerden vnd doer geheel westfrieslant gescheen, de cloester moblen tot den kriges behoeff angematet sint, volgenden den voetstappen van hollant etc. Als de stadt van gronningen nu malecontentsch was, vnd Lalaing oeck, so hefft lalaing der stadt giselers vorsc. losz laten gaen bij dien

van Campen, vnd heft popco euerardi in sijn ampt restitueert. Bij den stadtholder weren gesonden als raet vnd deputeeren wegen der vmlanden de Edelf. Johan de Mepsche vp den ham vnd hermen Siccinga, de segen geen quaet, eer vpt het aller laeste hijrna dat se sich daraff makeden: De Rentmester hermen Wijnbrugge was bij den hern van lalaing vro vnd late an sijn bedde, vnde den dag doer stedes jngelaten. Hoptman Vinckenborg was sonders bij den stadtholder jm heemlichen rade etc. Den 5 Febr. was tho winsum *een deputeerdag*, van to publiceren den hollanschen settinge van gelde, vanden Rentmester her. Wijnbrugge tho vermanen so he in der stadt wol bliuen, sol he der landen penningen vnd boecken darwth in een vertruweden plaets brengen. Jtem vm enen to deputeren in den raet van staten. Item datmen in plaetse vanden hondersten penning bij den vnieerden aduijseert leuer solde den vijfften penning des Jncomens: vnd in plaetse van Jmposten vnd Conuoijen, andere in den vmlanden bequame middelen ramen: Jtem van Alensonio (dat de prince van orangien vast alleen dreeff) vp naesten landage als vorsc. Rentmester sijn rekeninge was bescheiden to doen, wth tho stellen. Jtem dat Clant tho stedum *Johan rengers ten post*, *Johan starkenborg* Abel eppens vnd her Sindicus der Wittewerummer landen den meijern solden doen jnhuiren wegen der staten der vmlanden. Jtem den camer to wederstaen. Vp desen sint eerst de loetijens vorsc. wthgedeelt, al ho lang dat bewilliget is, dar wth men meende als off darum der lande ordinantie vngeachterfolget gebleuen, dat in mijdinge van kosten (als wal mogelich) wenig deputeren sollen erschinen. Den 12 Febr. *was ten Dam* deputeerdach dar *Rengers van hellem vorsc. ilich van vtert* tho rugge was gesonden mit *Commissie vp Bartelt Entens persoen* bij prouijs in des stadtholders plaetse mitten deputeren

der vmlanden vnd medebijgefoechde deputeeren wth westfrieslant to doen vnd tho raden (*). Na deser commissie toech entens also voert na drente anden soldaten, want he tijtlix eerst 2 venlen, darna meer vp drente hen vor gronningen gebracht hadde. De hoefftmans vnd Popco euerardi, schreuen jnden vmlanden mandaten van to vangen vnd leueren. Dese vorsc. blote twe venels togen in helpen vnd scanseden strax hen vnder de oesterpoerte binnen eens roerenschoete, dat to verwunderen. Graff willem van Nassau quam hijrna oeck mit etliche venels, darna oeck de graff van hohenlo tot 24 venls tsamen, hore scansen weren vp helper esch vorsc., horensche dijck, reijtdijck tegen Selwert, Jn Selwert, to Noderhogerbrugge, Oesterhogerbrugge, Ant scutendiep bij oeuelgunne. Darna scanseden se wth allen scansen hen vnder der stadt binnen eens musketten schoete, vnde de gedeputeerden hadden Jo. rengers ten post vnd Johan horenkens committeert vm dammen tho slaen bij den schants vp den reijtdijck, vpt horensche diep bij Clas van burmannia schans, vpt schutendiep tegen den ouelgunne, vm dat drentsche water to stuwen vnd dat scutendiep vm den osseweiden her na Selwert int reitdiep, dat horensce diep doer de lege landen naden Sijlen tho deriueren, de stadt grafften dat water tho benemen, want dat krijgsvolck den stadt mit storm tho winnen durch gottes genade curagieus vnd vornemens weren. De stadt dre venl hoerer jnwonern, soldaten, de sich vpt schuitendiep bescanset hadden, vnd na verstandiger luiden oge solde de saicke thom besten gecomen hebben, had der ouerste entens vnde de slach ten hardenberg niet

(*) Hiernevens staat ter zijde: „Hoc forte aliquos vmlandicos „nobiles offendit ac momordit," waarbij door Joh. Rengers ten Post zelf is gevoegd: „nempe Nienortium cum suis." (F.)

verloren . worden. Den 15 Maij was ten Dam een deputeerdag dar resoluiert is den Delffzijl to vesten vnde darto sint to commissarien ordiniert moncken vnde luiden de dat warck wenig ten harten nemen vnd vorderden: behaluen dat tselffde siende der ouerste entens gewilt hefft enen anderen darto to committeren, de niet bouen een weeck off anderhalff vm sijns vaders affgang darbij gewest, sus solde dat werck them besten vullenbracht hebben mogen worden. De malecontenten vnd spanier hebben seltzame verraet bouen jnden landen practiseert etc. Den 17 febru. dede vorsc. h. Wijnbrugge vp den landag rekeninge summarie vanden 3 Aprilis a° 79 tot Januario a° 80, wthgaue 80000 gl. Den 28 febr. is de *delffzijl affgemeten* vanden ouersten B. Entens, de meeste deputeren weren dar wenig mit bekummert. Den 29 februari kreech der ouerste vorsc. seltzame breuen bij een Elletien doenge vrou van pelles binnen gronningen, vndertekent van den hert. van parma, jtem van Cempes, van Robles, etliche holdende anden Raet binnen gronningen. Den 1 Martij worde *Cempis* vorsc. gefangen, want entens den vorsc. breuen had gesonden anden anden raet vnd sworen meente, dar noch enige vnder weren de goet religions weren. Na hermen pelles Krijth vnd hartlieff wórde oeck gesocht. Dem 3 Martij anno 80 hefft Georg van Rennenberg graff her van lalaing (sijn angenomen vnie gants viantlich vergetende, sich spansch mitten gronningers verclarende) mitten borgers tijtlich vroe in geweer gewest, witten linnen sletten vnd doecken alle vm den luchter arm dragende ende vp den marckt versammelende, na een schoete van een roer, als alle trommen alarm sloegen, vnd sijn gnaden tho peerde sittende mit een blang sweert jnden handt: hefft den borgers angesproken vm to vulbrengen dat tot den denst van Con. Mat. vnd hoerer bescherminge sij de-

Slettedragen der gronningers.

nende etc. de stadtholder reedt mit sijn peerden doer den straten, de borger liepen na der Euangelisschen husen. Jacob Hillebrants dit rumoer hoerende, vnd de innerste vrundt vnd raet bij den stadtholder was, worde in heerstrate van des stadtholders volck doert hoefft gescoten. Darna sijn drehondert reformeerde off suspecte borgers gefangen, darunder R. Alberda, D. Scaffer, A. Horenkens etc. Joest van Cleeff vorsc., vnde hebben dese luiden sich tho huisz gehaelt iusto dei iudicio als se horen wederpart inden vmlanden gedaen, hefft hoer wederpart jnder stadt hoer weder gedaen, darin desen so vole weniger to beclagen als wenig se aller luiden warningen verachtende, in hoeren moetwillen stedes continueert hebben. Vnde want der ouerste Entens den reformeerden jnder stadt praesentiert hadde volck vor hoer poerten na hoer goetduncken vp seecker tijt to senden, den de stadt ouericheit sich mocht doen sweren etc. Jtem want oeck hoerer etliche van borgeren jnder stadt gewarnet vnd gebeden weren vm sich vp der straten jn geweer to geuen, dar sich dan vole mit huipen sollen vnd kunden bijgefoeget hebben, so hefftig ouerst desen vp der lande jngesetenen vnd Bartelt entens anno 77 vnd 78 weren, so wenig herts vnde daets hebben seluiden nu gehatt. De van lewerden horende desen reuolte vnd vnuersehenliche der gronninger menedigheit tegen den Tractaet tho Winsum so starck vnd vast vnd cortelix angenomen etc. hebben wth verbitterheit alleens mitten papisten willen doen, doch hebben alleen etlich binnen hoer huisen geconfineert. Laleing schreeff an Nienort, Onno tamminga, her. Siccinga vm an sijnen side to trecken, vnd den staetschen inden vmlanden to apprehenderen, als Mars des stadtholders edelman bekende. Den 8 Martij was *een landag ten Dam* wenig van personen daer de westfresen loeffden 500 gl. tot grauen vnd scansen vor gron.

mit noch 4 stucken geschuts bij den 3 in couerden. Rottum vorsc. de quam weder van Vtert (als enige gisseden van den her van nienort etc. reuoceert: want Rottum vnd Cristoffer van eusum mit etlicher gar wenigen wth dem lande commissie, weren affgeferdiget na Vtert vnd Antuerpen: etc. doch desen genoech:)

Decemuiratus seu sexemuiratus mitidi.

vnd sint tegen de vorsc. resolutie der Fiwelingers nu ten Dam ses principale deputeren gecoren, wigb. vnd Cris: van eusum broderen, Eiso Jarges hermen Siccinga Egbert Clant to stedum Jan rengers to hellem, doch hebben geen autoriteet meer dan anderen mogen hebben. De prince van Orangien *quam binnen Campen*, vm lalaing jnden toem tho holden etc. So oeck de staten een veltleger wolden slaen, hebben de staten der

Capitael impositie der vmlanschen.

vmlanden tot versconinge hoerer bueren bij capitael impositie geleent vnd vpgebracht 12000 gl. tot de vorsc. veer maenten 36000 gl. vm den viant het hoefft to beden vnd aff to keren. De van hollant beloueden geschutt to senden vp den scansen Delffsijl vnd vp Coeuerden, dan Snoeij hadde Couerden voer tho vesten, was oeuerst tho groeth angefangen na etlicher meninge, als datment solde bijtides mogen endigen. alse oeck de scants vp den buertange angefangen. Den 14 Martij *vp den landag to winsum* hebben de abten Tesinga Rottum Oldencloester, mitten wertlichen geconsenteert

Alle kercken clenodien contributie.

eendrachtiglich alle clenodien suluer kelcken monstrantien, abts stauen, wth allen cloesteren vnd kercken jnden vmlanden to nemen tho bescherminge tegen den viant vnd gronningen (*) alles tot verschoeninge der bueren jnden landen, als gescheen vnd darna tot vole

(*) Beneden op den rand van de bladzijde staat hierbij in het H. S., door Joh. Rengers v. t. P. zelf geschreven, het navolgende: „Na dit Reuolt vorsc. is gronningen weder belegert van den vni„cerden doer bartolt entens, graff willem van Nassou, den graff „van hohenlo vnde den ouersten Snoeij." (F.)

dusenden in desen noet vpgebracht is. Noch is bijder vnieerden goetduncken besloten allen gronningen goeder to behoeff deses krijges antotasten na jnholdes des vorsc. Tractaets to winsum a° 79. Widers sint verwilliget wegen conuoijen jmposten consumptien to boeren, Claes ten buer general collecteur vanden particuleren collecteuren vnd contreleuren. Den vorsc. Capitael impositie hefft jder edelman in sijn etc. geboert vnd ouerleuert.

Consumptien.

Den 15 Martij is besloten van Rinsche vnd Fransche wijnen den generaliteit 4 carls darbouen de tappers noch 4 carls gl. Allerleij beren de ton 15 br. st. darbouen de tappers noch van luebsch hamborger engelsch beer 25 b. st. van bremer lunenborger, scarekater off gelijken 20 st. van haselunner Jshouer Oldersummer aper jemminger lierer beeren 15 br. st. Alle beesten: ossen veerjarich 1 daler, drejarich 1 emd. gl. twenter beest 10 br. st. koe 15 br. st. de geslachtet worden lam een braspenning: jarig scaep off weer 2½ br. st. swijn jung off olt 4 br. st. Koren, To inbrouwen beer tmud gersten molts 6 st. haueren molt 3 br. st. haluen vnd verndels na aduenant: tappers voert tappen 15 br. st. Solt, dat hondert jnden vmlanden gemaickt 2 carls gl. Klein solt 20 br. st. minder off meerder maten na aduenant. Hering, tun solts vor consumptien 3 br. st. Lunenborger solt 26 br. st. Voirt conuoijen vnd jmposten etc.

Den 28 Martij hebben de Deputeren mit des Ouersten Entens aduijs (al to der buiren versconinge) de ouerfloedige klocken, wth elcken toren eenen, de niet de minste, noch de meeste was, consenteert, to leueren vp den wage to winsum off ten Dam, tho weten dar meer dan is klocke is, vnd dat so we de mit gelt loesen wil, vor ider hondert punt tein daler to betalen, to geschutt in den landen scansen to geten. *Den 2 Aprilis vp passchauent tho Winsum* is vp eenen wth-

nemenden starcken antall van leningen tho den soldaten gehandelt. Jtem van, to den krijg to emploieren der moncken offt abten goeder de sich anden viant in gronningen hadden gegeuen, alse adwert Selwert oldencloester jnden Marna Oesterwerum, dat vor gehandelt dan bij oppositie beider van Eusum, h. Manninga, Jacob vnd Adriaen ripperda mit noch 2 off 3 personen nagebleuen, de oeck nu sich hart opponierden. Doch hebben alle anderen resoluiert in Fiwel vnde westersijts dieps etc. elck apart vnde thosamen bij meesten stemmen, hunsinge oeuerst niet so eendrachtig dat men derseluer goeder erst sol to den krijg emploeijeren vnd publiceren, want geen confiscatio jnden landen is, so mochte per publicationem gescheen want jndem vmlanden geen fiscus off confiscatio gehoert is. Warna datmen dan sol procederen (so noet) tot contributie van 8 jar scattingen in 16 maent vpto brengen, dar van de meijern een jar betalen, den lantheren de ander souen jarn sollen corten (to der buren verlichtinge), doch den verschott maentlichen to doen. Des dat de meijern den hondersten penning der mobilien solden geuen, vnd is bij allen jnden cloesterkercke eendrachtig committeert vanden landen de Edelv. Egbert Clant tho stedum de cloestergoeder tho anueerden, dewelcke dem volgen de eerst na adwert getogen, darna elders: hefft ouerst groten calumnien vnd falschen nareden moeten lijden, als vole t sinen vordel getogen, dar he doch in vprechter warheit 200 gulden vp sich genomen vnd tot affcopinge etc. der moncken verstreckt, vnd noch anno 84 nicht weder hefft konen hebben. Na passchachten sint to winsum wenig deputeren, als mello brorsema mede gewest mitten van Eusum etc. vnde wolden de publicatie der clostergoeder behinderen, dar doch Johan rengers to hellem vanden vnieerden affgesc. hadde der vntruwen moncken, vnd ledigen buicken goeder bij den vaderlande anthowenden: alse de doch jn noden den vaderlant horen bij to staen. Den *19 Aprilis is tho Winsum een starker* landag geholden, dar der Ouerste Entens dorch dem Edelf. hoptman Esscheda hefft wth vorsc. bijkumstes willen laten proponeren. Ten 1. off de laeste resolutie des gemenen lants bij gemene stemmen gedaen oeck bestendig sol bliuen, dat aller der affalligen, to gronningen bij den viant jngetogenen goedern solden publiceert worden. Ten 2. dat de lanscap sol raden to ordenliche middelen van leninge to ruiter vnd knechten: protesterende bij gebreecke buten schult van to sijn so jnconuenienten etc. Ten 3. Commissarien to stellen vm kruijt vnd loeth der landen soldaten to bestellen. Ten 4. Commissarien to stellen vm to vntfangen rekenscap van clenodien kelcken etc. de der Ouerste had entfangen. Ten 5. Commissarien tho stellen tot pioneers antonemen vm vor gronningen to scansen vnde de tbetalen. Ten 6. vanden ritmester dode van laer etc. Ten 7. off her Wigbolt van Eusum meer stemmen had alse ein ander van adel off deputeer der vmlanden etc. Vpden ist verbleuen. To den 3 is Eme Tammen committeert. Dat 4 is geschouen anden deputeren van rekeninge, Rottum, h. Siccinga Johan rengers ten post, Remt Jensema den jungen. Vpden 7 is tusschen den hern van Nienort vnd andern van adel vole altercatie int openbair gewest hijr vnnut tho verhalen. *Darna is de camer ordineert, dar Popco Vfkens lutenant was*, dem tho assessoren bijgenomineert, wth Fiwelinge Adriaen ripperda, Joh. rengers to hellem, wth hunsinge Cristoffer van Eusum Mello broersema, wth den westersijth Johan de Mepsche Eiso Jarges. De instructie vor desen gemaket is vp geen gemeen landag gelesen, is den luiden vnbewust oick den meesten deputeren. Den 15 Maij is to Winsum wider gesproken vp der vnieerden anforderen van Alenson antonemen to enen heren, also

Camer jnden vmlanden.

de Colsche vrede vergeeffs affgegaen vnd bijden Con. geen vrede to verhopen sij, derhaluen Alenson na inholt vorsc. Tractaet mit hem, sochte men sol hem tho enen heren hulden. Derhaluen vorsc. rengers to hellem weder committeert den vnieerden to vtert to raetfragen voerts anden generale staten to reisen, mit instructie, so het anders niet sijn wol sol he sich na den meesten vnd naesten vnieerden prouincien richten: hefft oeck anfenglich niet pure consenteert als anderen. Dan dat de vmlanden sich niet solden opposeren vm den van Alenson anthonemen, also vorsc. rengers vndergesc. hefft etc.

Acceptatie vanden h. v. Alenson.

Articulen gesloten tusschen hern Francois sone van Frangrijch een broder des cristlichen Conings, hertog van Aniu, Alenson, Tourama ende Berrij ter ener, Philips Marnix h. van S. Aldegunde, Jannen hinckert her to Oham, Doctor Andries hessels Raet vnd grijffier der staten van brabant, Francois van prouins her tot lanenborg vorschepen van gendt, Jacob Tiarts pensionaris van gendt, Noel Caron borgemester vanden lande vnd quartier der vrien, Gaspar van vosbergen hoich ballij vander stadt vnd hauen vander Veren. 1. De staten solen verkesen ende noemen etc. sijne hoicheit vor prince end here der vorsc. landen, ouer sulcken titulen als to weten van hertog, graue, marckgraue, als anderssins, mit alsulcke ouericheit ende praeëminentien als de voergaende heren hebben beseten. Waluerstaende dat alle verbunden des huses van burgundien ende der Nederlanden so mit den Keiserrijke koningrijcken van Frangrijck Engelant Denemarcken als andere verbunden (niet hinderlicken desen tractaet) solen in hoer geheel bliuen, sunder enige veranderinge. 2. Na het ouerliden van sijne hocheit, solen sijne wittelicke manliche eruen etc. succederen vnd so sijn hoicheit off eruen hadden vole manlicke eruen solen de staten den nuttesten darwth kesen. 3. Dien de staten

bij minderinge van jaren tot 20 etc. jar to solen eenen mombaer stellen etc. So sijn hocheit geraickede to defailleren etc. solen de staten macht hebben van een ander here to kesen. 4. Sijn hoicheit sal int gebruick der domeinen gestelt worden in den staet als de nu sint, de mit alle reale schulden solen belast bliuen: personele schulden angaende gemaeckt bij voergaende heren mitten prouintien end steden hijr contraherende, end anderen verenichde, off mit particuliere jnwoenderen hoer partij holdende, dewelcke solen darvan vuldaen worden. Sijn hoicheit sal de domeinen doen bedienen bij den genen de hem goetduncken sal, beholtlicken dattet solen sijn natuerlicke jnlanders. Ende sal hem mit den domeinen genoegen vnd geen extra ordinarij penningen sunder consent vanden staten insetten, volgents hoer olde priuilegien. So nochtans de domeinen vm sijn hoicheit staet to vnderholden to seer belast befunden worden, solen hem de staten redelich contentement doen. 5. Sijn hoicheit sal in landen steden gemeenten vnderholden alle olde Tractaten contracten rechten priuilegien vridommen vriheiden ende gewoenten, vnde den vnie van vtert, dar se met ten achterdeel is van desen. 6. vnd sal ratificeren alle dat is ordineert vnd confedereert bij Ertzh. Mattias vnde bij den staten so int general als particulier. 7. Vnd sal ten minsten een mael des jars de generale staten vergaderen, vm to disponeren vp alle voerfallende, belangende des lants wolfaren off priuilegien etc. Dat oeck de staten den macht hebben sich to vergaderen so vaicken vnd ter plaitzen als se beuinden to behoren vm saken vanden landen, nafolgende hoer olde priuilegien. 8. Sijn hoicheit sal in desen landen resideren offt sal een in sijn plaetse stellen den staten angenaem. 9. Vnd sal sijn hocheit to raet van staten hebben natuirlicke van den landen als de staten darto solen com-

mitteren, dar sijn hocheit men een off vromdelingen bij consente der staten, vnd den prouincien angenaem sal mogen bij hebben. 10. vnd sal de principaelste officieren van sijn hueszgesinde hebben van desen landen: vnde de meestedeel van sijn edelluiden solen van dese landen sijn. 11. De guuerneurs van prouintien, vnd starcke plaetsen, vnd principaelste van prouintien to stellen, solen in elck prouintie dre darto nomineert worden, dar sijn hocheit een wth kesen sal: Ende de vor den hoefftsteden gecoren solen worden, solen denseluen oeck angenaem sijn. 12. Sijn hocheit sal jn den landen den Religie vnd religionsvrede vnderholden, als de nu is offt bij de staten van ider prouintie hijrna gestelt sal worden. Jn de landen van brabant gelderlant vlandern vtrecht mechelen vrieslant ouerissel vmlanden drente Twente. 13. Hollant vnd selant solen bliuen als de nu sint in stuck van religie vnd andersins: Doch in saken van munte oirlogen contributien ende der priuilegien tusschen den prouintien vnd steden respectiue, solen se sich sijn hocheit vnd generaliteit vnderworpen sijn etc. 14. Nemant sal vmt feit off dexel van religie vndersocht worden, dan de een als de ander vnder sijn beschermínge sijn. 15. Dat sijn hocheit bij de Con. van frangrijck sal besorgen vm hulpe stedes tegens deser prouintien vianden, spaniers off andern gealligeerden: vnde denseluen vianden alle hulpe bistandt passagien benemen na desen landen etc. 16. van verbintenisse tusschen dat Coningrijck vrangrijck vnd dese landen, sonder dat dese landen vnder de croen Frangrijck solen incorporeert worden. 17. Sijn hoicheit vnd staten solen versoecken Engelant, Denemarck, Portugal, Sweden, Scotlant, Nauarre, den princen des rijx vnde duitscher husen vnd ander princen steden potentaten gemeenten in naerder verbunt to treden. 18. De landen sal sijn hoicheit beschermen mit middelen van sijn

broder des coninx, vnd sijns seluest darto de staten solen vpbrengen vnd bileggen twe milionen vnd veerhondert dusent gl. van 20 st. vor all an garnisonen vnd naturelen krijgsluiden to verstrecken. 19. Den velther bij aduijs der staten to stellen. 20. Geen Fransosen off vromden in garnisonen off fortressen to stellen. 21. De platsen van to verlochten vnd verwinteren dat volck van oirloge bij den prouincien to ordineren. 22. So als de staten an sijn hoicheit versoecken, sal he fransosen vnd vromden krijgsvolck doen wth den lande trecken. 23. Sijn hoicheit sal mit den Con. van spanien niet hijlicken, noch mit den off sijn buntgenoten prouintien dan mit consent deser landen, noch enige vromde verbunden streuende mit desen tractaet, mogen maken. 24. Dan alleen de steden vnd prouintien de hem verlaten vnde desen mede annemen. 25. De mit cracht worden jngenomen solen tot dispositie de staten mede staen. 26. Sijn hocheit vnd nacomelingen solen den solemnelen eedt doen na gewoente in elcken prouintie anden staten vm dit tractaet to vnderholden, so sijn hocheit off nacomelingen in enig punct dartegen deden, dat de staten mitterdaet vrij sint van sijn vnderdanicheit eedt vnd getrouwicheit, vm een ander here to nemen, offt na hoer saicken to doen. 27. Dem Ertzhertoge van oistenrijcke bij den landen redelicke vuldoeninge to geuen. 28. Vnde sint dese articelen jn der generale staten (brabant vland. holl. Zel. Mecheln Frieszl. vmlanden vorsc.) also besloten den 11 Augusti. Vnde darup tho Pleszij bij Tours den 19 Septemb. a° 1580 accordeert vnde vndertekent vanden hertz. Francois van Aniu, P. Marnix, J. Hinckert. A. Hessels. F. de Prouins. J. Tijardt. N. Caron. C. de Vosbergen. darin dat 15 vnd 16 artijckel wider beuestiget. Vnd dat 2. 3. 9 vnd 18, alse tho hart, sol sijn hoicheit deselue bij den generale staten in deliberatie stellen

na dat het 15 vnd 16 vultogen sal sijn, alse oeck dat 10 artl. Dat 25 angaende den Rechten vnde tstuck van oirloge solen staen an sijn hocheit vnd sinen rade van oirloge etc. Sequitur de verbo ex principali.

Den 10 Maij sint to Winsum to rekeninge vnd financien deputeren gestelt Hermen Siccinga entfanger, Rottum, J. Rengers ten post, Remt Jensema de junge mit gedeputeerden tot allen landen penningen vorsc. Vp den *18 Maij a° 1580* vp enen gemenen landag binnen Winsum is bij den staten der vmlanden resoluiert, *dat alle pastoren vicarien praebenden hijr in den vmmelanden, daer tusschen den collatoren edder de gemeente vant caspel enige quaestio offt* dissensie, van is, offt hijrnamals mochte komen, mitter daet solen vrij sijn, vnde dat de Collatoren aldaer een andere bequame persoen weder subrogeren vnd instellen solen, de de gemeente offt meeste deel van dien aggreabel is. Aldus gedaen ter plaetsen dach vnd jar als bouengesc. vnderstundt H. I. Verrutius. Oirsake deses is dat dar de gemeenten reformeerde predigers begeerden, vnde de collatoren van selffst nicht besorgeden, is dit gefunden vm den gemeenten in den karspel to gerijuen, den collatoren nochtans in hoer recht niet tho bekorten.

Wilckoer der vmlanden.

Den 3 Maij to Winsum deputeerdag vm Awerdersijl vnd Winsum to bescansen. Den 27 Maij is der vorsc. ouerste B. Entens na oisterhogerbrug in een loepschantz doer een clein scheetgatt jnt hoefft, dat he strax doet bleeff, de een goet patrioet, een leeuwe tegen den vianden, was: mit sinen doet ging den soldaten de moedicheit vnd willigheit aff, dan he was de eerste vnde de leste, hielt trefflichen disciplijn, vnd was oeck doch lieff vnd weert bij den volck van oirloge. Mit sijnen doet was de stadt meer verblijdet dan dan mit alle tosagen van vntset, de Jochem Vbbens vnd lutenant Mepsche hoer bij den h. van Parma impetreert hadden (de mogelich

B. Entens gescoten.

wo he geleuet gants sol hebben verslagen mogen worden) doch niet dan de commissie, mits dat J. Vbbens mit sijn anhang vander stadt wegen de penningen vnd middelen mosten versceten. *Den 12 Junij vmtrent a° 80 quam Jochem vbbens* mit gelderschen westfriesisschen vnd andern malecontenten vm *gronningen to entsetten* (doch furnemlichst vm een verraet vp swol, dat nochtans miszlingede) se weren ouerst van voetvolck swack, hadden ouerst wol dubbelt ruter. De graff van hohenlö was van gronningen mit etlich volck nu to Couerden had bij sich Onsta Entens Ranswou Ritmestern mit een er twe duitschen vanen, 18 venl goder soldaten, vnd wo sijn gnaden in Couerden had liggen bleuen vnd den viant den doertoch geweret, had de viant de geltloess vnd vngeweert voetvolck hadde, moeten verreisen mocht een roeff mit genomen hebben: sijn gnaden auerst toech naden herdenberg den viant jnt velt an den 16 Junij hielt sich mit vorsc. ritmestern wol, also de ander auerst nicht tijtlix antogen so legen de viants ruiter bouen vnd velen vp vnsen soldaten, so dat de den weeck nemen. So toech graff willem vnd Snoeij van gronningen aff mit de ander 10 venl na westerlant, vnde vm 12 vren inder nacht worden alle legeren vor gronningen an brandt gesteken. Den 18 Junij dar togen alle adel vnde furnemeste vromen staten der vmlanden oest off west then lande wth gants vnuerseehenlich, dar se huiszgeraet beessten beesten alles leten vnd nicht wollen off dorsten van to voren vluchten, darmit geen verslagenheit vnder dem krijgsvolcke vnd jngesetenen des landes solde geboeren. Jn delffzijl togen 3 venls hopman Burmannia etc. van gronningen in, tot des Sal. ouersten entens venel, dat darin lach. So quemen nu de vorsc. wthgeweecken menedigen lande verderuers, vbbens Popco euerardi vnd erer anhangs soldaten vp drent vnd vm gronningen vmtrent Julio, vole buren in

Slacht verloren.

drent, oeck jnden vmlanden meenden hoer vrunden quemen nu, scattingen vnd scade sol nu een ende hebben dar doch alle den beiden belegeringen vor gronningen de buren de een halff mijl daruan woenden als off geen krijg jm lande were, vnbeschadiget van den soldaten bij hoer husen vnd goeden. Oeuerst also bolde schreeuen se mandaten wth bij reale executie van soldaten souen jarscattinge (is 84000 gl.) binnen veer dagen vp to brengen. Darenbouen noch alle resten van den scattingen bij den staten der vmlanden vorhen wth gesc. als van ander vorsc. penningen: want van vorsc. penningen bij den staten wthgesc. vnd consenteert vole dusenden resteden (vm dat de mit executeren slap, ouer den jngesetenen mitlijdsam stedes gewest weren) vnd volgents jar bij jar hebben de gronningers wth den vmlanden sweecks offt ja alle veertein dagen een jartaxt is 12000 gl. moeten vpbrengen (behaluen dat de westersijt des dieps vnbewoent sij gewest) behaluen andere schaden vnd costen van soldaten van scansen grauen, teringen vp den kerspelen etc. de een vnsegglichen penning bedragen. De gronninger borger furneemlich, oeck soldaten, vmmers de negeste naberen pluisterden stelen den wthgeweken adel egenerffden vnd vromen luiden goeder, dat 4 er 5 weecken duerde, want wth den lande mochten in der ijll 400 familien vertogen sijn sonder tijt van hoer hauen mitthonemen. Winsum obergum worden heel ruineert vnd wthgesleten, Dam thom deel ruineert, der klocken berouet, den steen versleepet all na gronningen etc. Also geschaden oeck tho Fermsum, vnd sint 6 klocken van fermsum 10 wth den Dam in gronninger toren gebracht. Vmmers den edelluiden huisen worden scathusen verbrant den husen loeth jser venstern doeren grauwe steen beschott alles wechgefuert vnd vernichtet. De stadt leet voert den 7 Julij mandaten an allen scatborers dragen antogeuen allen wth-

geweken goedern, vnde leten deselue vnder den meieren confiskeren, de lutenant Cempis vnde alle hoer partie elck boerde vnd nam tho sich war he wat wuste, bij der Camer was voert veerdige Sententie ouer den ballingen vnd der stadt vnd Con. vianden als se seden: alles geschaden indicta causa sunder citatie condemnatie off forme van rechte: der landen ingesetenen ging hoerer adel vnd ouericheit leidt vnd scade so wenig ten herten, dat se meenden dit was hoer rechte straffe dat se den Religions vrede, etc. gedaen off angenomen, gar nichts betrachtende wo deselff nacht vnd dach van oldes her vp horen budel scaden vnd elende als patres patriae hoer gemeenten beste gesocht, bearbeidet, verdediget, den scaden na horen vermogen verhindert hebben. Asinga entens gaff sich bij gert entens lutenant van B. Entens venel, bij hoptmannia Clas van burmannia, Vogel van Aurick bij den 4 venls in delffzijl want he gunst bij den soldaten hadde, dat he vrijwillig wth sich suluest de gemeene walfart ten besten dede, vnd kreech den allen in sinen vnd staten eedt: vnd want se vm gelt riepen loeuede he vor betalinge, want bij etlicher vmlanschen dissensie was jnden sijl van gelt, noch prouiande off amonitie geen voerraet: had eendracht vnd rechter ijuer gewest, men had desen scants mogen tegen allen gewelt tot noch to geholden hebben: twelck een sunderlinge warninge in tocomenden tijden is etc. De zijlster soldaten haelden wth den Dam vnd vmher vole kost in, doch leten het meest jnden husen bliuen. Se hadden jnden sijl, 6 metalen stucken 12 goetlingen 16 barsen, als Abel eppens sol getellet hebben, waruan de gronningers darna tegen hoptman Swartens hoers hopmans wille hebben in gronningen laten halen den 17 julij a° 80, 15 metalen stucken 9 goetlingen 16 barsen. Den 30 Junij a° 80 toech der graff van Hohenloë in Steenwijck.

Missijue Georgen van lalaing am h. van parma. Mit affbeldinge der gronninger jnwoner, vnde spanschen voernemendt wth den fransoschen ouergesettet.

Mijnhere. Ick verseeckere mij dat Ju Exce sal vntfangen hebben de breuen de jck an deseluige gesc. hebbe ouer veer dagen, End int seecker verstaen de gesteltenisze der saicken van desen quartier, warto ick vor alles, anders niet to voegen en sal, dan dat (zedert dat vnsze luiden bij Doccum beiegent sint gewest) het aduijs vanden Ouersten Capiteinen hefft gedragen, sich to Collum to bescansen, wesende een mijle wijt van Doccum vorsc., alwaer dat meesten deel vant krijgsvolck (dat Ju Exce beliefft vns to senden) hoer legeringe (ten besten mogelich is gewest) genomen hefft. Versekerende Ju Exce, dat de veranderinge van het weder, twelck zedert acht off negen dagen gestadelick mit regen vermenget is gewest, grotelicken belettet heft, de vorderinge vnser saicken ende van sijne Mat. eenen goden denst to doene, vm vnder derseluer gehoirsamheit to brengen desse rebelle Friesen, also wij wal solden wunschen. Midler tijt en wort er niet achtergelaten vant jenige daerto enichsins dienen mach. Ende hope dat Godt korts vnse anslach segenen sal, ende vns de victorien geuen ouer den reste. Angemerckt het gode geluckige begin, dat wij gehadt hebben. Angaende den viant, de holdt sich gestadelick binnen Doccum, geen macht hebbende vm vns to dienen ende min vm den Delffzijl to vntsetten, al ist schoen dat de viant vm sijn volck (dat schijr ouer den zwillen ende verderff vande soldaten geheel wthgeteert ende desperaet is) to vertroesten, tseluige schijnt lichtelick van doen to vinden, maer is alle abuijs, want wij hebben in vnsen saicken, so goeden versieninge gedaen, Ende tbenouwen so

nouwe dien van binnen, dat den viant vnmogelich is to hoeren voernemen to geraicken. Een beledt is daer, dat welck is, dat vnse leger niet wal mit broedt ende andere commoditeiten versien en is. Ende howal desse stadt middelbaerlicken van alle ding geprouidiert sij, nochtans is het niet mogelich daer wth so voel to trecken, als vns nodich valt. Geschiedende het seluige doer diuerse humoren van desse borgers, dewelcken hem altijt dragen na hoer olde gewoente, to weten mit rebellije ende hartneckigheit tegens haer ouericheit, zijnde de oirsake van dessen een hoep quaetgunstigen luiden de vnder vns sijn, verleidende de gemeente doer seeckere persuasie, de se hoer willen indrucken, van to vallen in enige slauernije, bij so ver als se zijn Mat. krijgsvolck in hare stadt vntfangen, hebbende deseluige enigen (de wel vermenen ende vnbekandt to wesen) vnlanges gefangen sectarisen, int heimelick instrumenten gegeuen, waermede se solden wthbreecken, welcken vns grotelicken mishaget. Maer de saicken sint noch vp sulcken voet niet, vm ordene hijr in to stellen na behoiren, Considererende tseluige int castigeren van den gheelen hoep, ende mit gewalt deseluige so swack to maken, dat se ten ewigen dagen geen middelen en krigen, vmt hoefft wedervm vp to heffen, dat welck dien seluigen gants nodich is, eens vor al to gescheden. Gebruijckende alle middelen van wreetheit ende tseluige mit alle rigoer, jnvoerende de spansche Jnquisitie. Angesien ant effect derseluer bestaet de geheele verseeckertheid, ende restabilissement van den dienst Godes, als oick van de authoriteit ende behoirlicke gehoirsamheit van sijn Mat., maer hijrinne is van noden secreetelicken vnd behendelicken to dragen. Mijnenthaluen mijn here, jck hebbe hijrvp mit enige van de magistraet (want se alle niet sint to betrouwen) seluest geraetslaget, Ende vinden samptlicken, dat gearrijuiert

sijnde de resten van vnsen sterckten de noch ouer den Rijn sijn W. Exce sal behoren to schrijuen an den Ouersten van vnsen leger; ten ende dat se mij behulpelick sijn, hopende middelen to vinden, vm vnse resolutie ter executie to leggen. Ende alhijr een goet garnisoen in to voeren, vm absolutelicken to gebeden, doende in aller haest hijr een blockhuijs offt Casteel vpbouwen als eertijts is gewest, warto wij goede middelen solen vinden, tsij doer nije schattingen, offt van die Confiscatien van de goederen der geender, de so tegens Godt, ende den Koning gerebelliert hebben. Hijrmede kussende dienstlicken W. Exce handen, bidde Godt mijnheere deselуige w. Exce to verlenen een voerspoet, ende een seer lang goet leeuent, geschreuen wth gronningen den 13 Julij Ano 1580. Vnderstundt W. Exce vnderdaniger ende gehoirsamer dener Georg van Lalaing. Bouen vp den rugge stondt. An mijn here, de Prince van Parma Guuerneur ende Capitein general van sijn Mat. jn de Nederlanden.

Den 26 Julij sint souen venl van Bartelt entens regiment wth den vpslach bij bomstersijl na Collum vnd westfrieslant gedreuen: vnd sint de malecontenten getogen na Fermsum, hebben Delffzijl belecht, etlich in Fermsum, etlich in eilco Wijnkens huess, jn nansums huesz, vnd vpt wterdijck dar alleer een schans was gewest, alwaer dat bartelt mit etlich gerne een schants hadde gehadt (want darmit had delffzijl beholden west) hadden hem alle adel int lant darin willen volgen. De vnieerden staten vnd graff van hohenloë tho Deuenter bijeen sijnde, versammelden tverlopen volck weder bijeen, vnde de graff van hohenloë seilde den 28 julij mit 46 schepen na delffzijl, darvp weren tusschen souen vnd 800 soldaten, de wthgeweken vmlanschen togen sijn gnaden to moete na eemszhorn vm anwisinge to doen, vnd mede tho lande to trecken, doch quemen nicht bij sijn gnaden in gespreck: oeck togen der her van Nienort,

Delffzijl belecht.

J. rengers ten post Mello brorsema vp sijn gnaden scip: dan so sijn gn. gants geen vorraet vm delffzijl to spisigen mitbrocht, so sint desen beiden na emden gesonden anden bloten verlopenen ballingen wth den vmlanden, vm allen voerraet to beschicken den delffzijl to spisigen, twelck de staten general off van westfrieslandt solden versorget hebben, dan dat in der ballingen macht niet was: Asing entens mitten 300 soldaten in delffzijl weren lustig vm wth tho fallen so vro sijn gnade an landt toge: hadden alle blote rappijren ponjarden etc. veerdig jnden handen: vnd de malcontenten weren dar vor gantz verslagen vnd vul scheckens vnd stunden merer deers al vp den vluchten menende hohenloë sol strax to lande angetogen hebben. Als ouerst hohenloë vnd jselstein also twe dre dagen jnden scepen bleuen, hebben de malecontenten hart weder becomen vnd oeck meer volx becomen: de graff van hohenlö had geen acht dagen vor sijn soldaten beer kese broet vp den schepen, also toech he weder na oistmahorne. Asing entens was van Rennenberg vnd den malecontenten vor hen seer tenteert vm vp to geuen, vntboeth rennenberg spitig, hem vnd den gronningers hoerer eeren eedts etc. vergetenheit verwitende, vnde dat se buten des Ertzhert. vnd staten handt to seen nicht vpgeuen wolden. Nu auerst seende den goeden oportuniteit versuimet, darenbouen als hohenlö vnd Jselstein enich volck na Watum to lande gesettet de viant dar vluchtig gemaket, vnd euen wal den soldaten strax weder in schepen gefordert vnd gedwungen, vnde tho dem dat nu hohenlö weder vertogen, hebben se moeten vpgeuen sich, scants, geschut (dat men mit den personen so wol mocht gereddet hebben). Doch ist vp conditien vpgegeuen. 1. Dat de soldaten in dre maent niet solden denen. 2. Den Ouersten entens mit Jacob vnd Johan Entens, vnde den hoptluiden burmannia, vogel etc. jndes stadt-

holders gewalt to leueren. So is de Sijl verloren, welck so men beholden hadde, had men stedes een voet vpt lant (jck swige een hauen ant water) gehatt, dar wth men dat gantze landt had mogen recupereren offt in contributie holden. Vnder desen so toegen der staten krijgsvolck an, darunder dat engelsche regiment van Noritz Coronel, vnd weren nu 40 venl starck, vnd hadden to Doccum geschanset (dat doe noch open was). Dese erouerden den vpslach weder, darbij was Eilco Onsta vane vnd anderen: vnd leden sich tsamen in Northorum, sijn gnaden de lach in der juffern greuinga huesz, dar een goet gronninger ingeseten (de mit Edlen jnden vmlande stedes gedeent hadde) wth gronningen recht an quam loepen doer allen sloten etc. den grauen van hohenlö warnende dat de vianden wth gronningen na Nienort togen: bij sijn gnaden seten twe edelluiden wth den landen vnd seden sijn gnaden mocht den man wol glouen geuen: de derde sede het were geen noet, se togen vor angest wech. De ritmester Onsta als een bedachter man, toech na sijne vane na Nienort als he dit hoerde (sinen viant niet so gering achtende) vnde seende dat Laleing na den leecke mit alle macht quam, hefft he mit andern rutern darliggende sich daran gemaket, den vianden alle jnden vlucht bracht, tot dat se vp den heide tho rugge seende dat klein getall de hoer verfolchden, stall grepen vnd wederum jachten: so ouerst der graff van hohenlö gedaen hadde als deser ritmester he hadde den viant gants geslagen vnd verjacht alst scheen to deser tijt. Na desen toech hohenlo mit aller macht hen na, driuende den viant doer haren vor gronningen vndert geschutt: Jn gronningen was also groten angst als vnder desen krijgsvolck, want dar wasz geen nij gewasz int lant, vnde dat olde was vp, vnd hadden voler incomenden waren kummer: se wolden laleing niet jnder stadt

laten, wolden den soldaten eerst niet spisigen vnd hadden geen scansen jnden vmlanden off drent, dan delffzijl vnde so se belegert hadden worden mit scansen besetten, se haddent moeten vpgeuen off Tracteeren: der graff van hohenloe auerst verdeelde sijn volck: schickede Jselstein mit etlichen na den vorsc. vpslach vnd westerlant. Den 18 Augusti toech sijn gnaden na Couerden, dat gaff sich hem vp de soldaten sworen in dre maent niet to denen. Den 29 Augusti (also de generale staten den prince lingen to vaddergelt vp een kinderdope hadden gegeuen) hefft sijn gnaden lingen belecht mit sijn beste vnd meeste krijgsuolck van engelschen vnd anderen: vnd quam mit 14 venels, darunder wor 800 mans weren, tho Slochtern liggen. Midlerwijle hadden de malecontenten den vpslach weder ingecregen, vnd hoerende dat sijn gnaden so swack was, quemen jlich vnuerseens in der nacht mit alle hoer macht verbij gronningen doer Woltersum, jtem den schildwolder meene wech, vp Slochteren den 4 Septembris, jachten den grauen van hohenloe doert oldampt etc. na lingen tho, hohenloë verloer bij 60 man, de anderen geen off wenig, dan se hilden sich bij een ander veruolchden den vluchtigen, vntsetteden lingen. Den 4 Septembris hebben de stadtholder vnd hoefftmans mit mandaten jnfordert de vorsc. souen jartaxten den 2 Aprilis consenteert (dat de grontheren sollen betalen) mit noch een verndel jartaxt, jtem den huiren van Wittewerum, Esener goeder inden vmlanden, van Damster conuents goeder in horen handen tho brengen: want se nu popco euerardi tot een rentmester der lande scattingen vnd penningen ordineert hadden: vnd geboden dat koren strax aff to dorschen vnd alles in gronningen tho brengen, offt alles mit ruitern tho halen. Den 14 Septembris kregen de malecontenten Couerden weder in, alles sunder enig tegenweer. Darna kregen

Oldensiel in, darna is Steenwijck belegert seer hart den gantsen winter lang, de in wterster noet weren, dan erhilden sich mit Christlicher reformeerden gebett, wesen vnd manlicheit: ther tijt de staten Noritz mit sijn regiment sonden vnd meer anderen, als volgen sal. Den 11 Septemb. als der staten volck legen jn aedwert, sint de malecontenten daran comen, vnd buten adwert den ander jnt velt beiegent is der staten volck mit den her van Nienort de Coronel van een regiment was, verdreuen na westerlant: de viant had goede ruter, vole vnd meest lang geweer olde soldaten, vnd venels van 3 off 400 mans. De graff van hohenloë toech na hollant. Als nu anno 80 wth den vmlanden gejacht weren vast meest allen principale staten, Rottum, Oldencloester Tesinga, Wigbolt Ridder vnd Cristoffr van Eusum gebroderen, haio manninga Jacob vnd Adriaen ripperda, Egbert Clant tho stedum, hermen Siccinga, Remt Jensema de vader vnd soen, Johan de Mepsche, de vader vnd soen, de Rengr ten post, hellem, Slochtern, Johan starkenborg Mello broersema Eiso Coppen Jarges, Wigbolt van Jselmuden Jurien leeuwen, Coert van jselmuiden, Egbert Eppo hinrich Clanten, hinrich Omteda, Eiso vnd johan to lellens, Euert Clant, hero broersema, Remke elema, Jacob ballo Froma, Abel eppens, Galto vnd dodo Amsweer, Eppo vnd eiso boukens, Doctor Rembertus ackema Taco ackema, Rotger vnd Bocko Awema N. Sigers, Edtzert Menno valcke, Cornelis datens, Apco Fockens Clas ten buer, Coert borcherts, Nansum Eme tammen, Albert Cnotte, behaluen den hern Sindico Rentmester Johan wijnbrug vnd Jsraele Secretario vnd vntellicken anderen vnde dat dese allen in westerlant oestfrieslant vnde elders verstroeijt weren, so hielden de jn westerlant weren vnd oeck de in oestfrieslant vole bikumsten vnd communicatien. Der her van nienort vorsc. *Wigbolt van Eusum* hefft doer den

hern Sindico doer soliciteren deser deputeren Crist. van eusum Ha. Maninga Ad. ripperda Eiso Jarges Tomas Crabbe *commissie gekregen van een Coronelschap.* vnd offt wol dese niet was to misprisen, so hefftet vast allen anderen verdroten, dat se nicht gefraget, vnd hoer vnbewust, de vorsc. hern tselue wth aller deputeren wthgewekenen name dit versocht hebben. Den 29 Septem. ao 80 hebben de Gedeputeerden der naerder vnieerden goet gefunden (vpt request van etlichen deputeren der vmlanden Eusum jarges Ad. ripperda Tomas Crab.) datmen 6 venls elck van 150 hoeffden sal vplichten tot bevrionge vanden vmlanden. Waluerstaende dat deselffe betalt vnd vnderholden solen worden bijden vanden vmlanden vorsc. Ende sal ouer de veenlin gestelt worden alsulcken Ouerste als bij den staten vanden vmlanden vorsc. offt hoer gedeputeerden sal worden genomineert, vnd wort den staten der vmlanden hijrto vergunt alle goeder van gronningen vnd hoer partie holdende tot behoeff vande generalitet to appliceren, mits daruan (des vermaent sijnde) bewijs reliqua rekeninge to doen. vnderstundt C. van Zuile.

Anno 80. Den 7 Octobris scriuen de vnieerden an den staten van westfrieslant Dat de vmlanden als buntgenoten noch niet voer vianden to achten sint, want se noch in korten dagen securs tegen den gemenen viant biden vnieerden versocht hebben.

Den 8 Decembris ao 80 is der *Ouerste Nienort mit 600 man in winsum* gekomen, datwelck he in acht dage mit een borstweringe hefft bescanset: vnd hadde also (gelijck een olt borgemestr to gronningen sede) sich in den geltkiste gesettet: derhaluen de borger in gronningen tho beleninge der soldaten 10000 daler in de belegeringe vor steenwijck, mosten enige leninge doen mosten (dat eerste dat de stadt contributie off scattinge gegeuen hefft horen heren off stadtholder to denste). Den

12 Decemb. liet Nienort bij muntbosschap alleene (sunder to schriuen) bij hermanno des Sal. lutenant vfkens, anden wthgeweken heren entbeden, vm in Winsum bij hem to comen. Dewelcke darup geschreuen hebben an Nienort Eiso Jarges vnd Sijndico dat se wal gesinnet den vaderlande na horen plichte bij tho wesen mit raet vnd daet, so men eerst dat rijcke godes vnd religion soecke vnd befordere, darto alle offensien vnd verlopen misuerstanden jnden vmlanden in amnistiam ro rugge stelle, vnd voerdan to des landes beste liefflich eendrachtig vnd gunstig, den enen als den anderen hore versta vnd sluite, int raetslagen: twelck so de to winsum vnd in westfrieslant sijn to vreden sint, erbeden se sich furderlich to des vaderlants vnd vmlanden besten aldar to comen. Den 15 Decemb. scickeden de gronningers soldaten in Warffum, desen oeuerst dreeff Nienort darwth, kreech 13 gefangen. Nienort esschede IIIJ jartaxt vm winsum, dan de buiren seden se weren wthgescattet, weren vnwillig. De gronningers schickeden volck jnden Dam, haelden noch auermals wech brouketels, moltdaren vnd alles wat hem denede. Midwinters nacht toech Nienort suluest wth winsum jnden Dam, verjachte dar den kroepelen hopman vnd hopman samson de noch vngemonstert weren, worden 50 gefangen 60 doetgeslagen, de damsters leden oeck groten scaden van Nienorts volck.

Anno 1581 esschede Nienort delffzijl vp, Samson verliep wth fermsum: vp ripperda huesz de malecontenten scoten enen van winsum. Den 13 Januari a° 81 hefft hoptman Stameren ein Miszner wth Winsum, tscutendeep tho gronningen angefallen dar he suluest derde doet bleeff. De lantraet is to delfft vanden generale staten ordineert. Den 15 Janu. toech *Nienort jnder nacht doer Slochter na Wijnscoten*, dar he de malecontenten veriachte vnd 100 doetsloech vmtrent: als nu de huesz-

luden in den vmlanden binnens jars hadden vp gebrocht 75 jar scattingen (*), vnd also alle gelijck de landen wolden vpseggen, hebben de hoefftluiden erkent dat se mosten vp de landen bliuen, vnangeseen dat de Jarn al wth sijn. Den 13 Febru. is des Coninx ban vp den prince van Orangien vnd sinen anhang to gronningen mitter klocke affgelesen, gelijck als se vorhen Don Jan viant mitter klocke affpubliceerden (†). Den 23 Februarij a° 81 als de Engelschen mit Noritz van Rennenberg soldaten vor steenwijck liggende in Sunt Jans Camp weren gedreuen, geen wthkumst, oeck geen prouiande aldaer hadden, js Nienort darhen getogen mit Snoij, vnd etlich westfriesschen venels, dar Nienort sich wthnemende wol hielde, vnde bedreeff dat de Engelschen gefriet worden: doch verhengede Godt desen gluck doer een middel van een waterken dat vngefroren was so dat des viants ruiter an Nienort niets vermochten vnd sint voert gelijckerhandt vor steenwijck getogen, dat van den vianden vmher so was bescanset, dat niet scheen mogelich to vntsetten: dan der staten volck boerden een gatt in hen anden wal mit scansen vnd loepschansen, vnd brachten dar wat nodruffts in: Also voert verlepen de vianden bouen vermoden wth allen scansen van steenwijck aff: vnd was een werck Gottes, so ruimede Rennenborg mit stang, vnd hadde na sijn reconciliatie mit den Kon. vnd vergetenheit sines eedes geen geluck, dar he vorhen so vaste steden Campen deuenter gronningen swoll vnd anders bedwung vnd bedreeff seer victoriosclick: wat den gronningers de in gelijcker vnd meerder beschuldigung staen (want laleing sijn papistissche religie had stedes exerciert vnd beholden)

(*) Hierbij staat aan den kant: „Samson vanden post 6 jar „scatting vnd de stadt 2 jar in 14 dagen." (F.)

(†) Adidem: „landverwoesters." (F.)

worden wil, vnd de mit papistissche vnd Euangelissche religie vast den spot driuen (tot horen stads walfart vnrechtmetig to vermeeren) dat sal de tijt leren. Desen vorsc. victorie hebben de staten oeck niet verfolget, dan de engelschen togen na hollant sunder enigen noet vm elders to gebruicken. De hollanschen togen mit Snoeij. De Westfresisschen na westerlant: dan also de Rennenbergissche soldaten vole geleden hadden vnd gants vnmachtig krang, geltloesz vnd verslagen weren, so hadden hem wal tho doene gewest, wowal nochtans een oirsake deser dissipatie was vm den malecontenten de Staueren in hadden darwth to driuen; dat men beter na der viande ouerwinninge sol gedaen hebben.

Den 1 Martij a° 1581 toech Nienort mit veer venls vor loppersum loppersum, lede sich in den husen, den Ham geheten, hen na den muide to: sol wol loppersum jncregen hebben hadde he voert anrucket. De malecontenten leden vp Tuinga ten Rengers huisz ten post, enen langen tijt besettinge, hadden oeck sich gelecht in Stedum Middelstum, vnd bescanseden sich hijr. Nienort toech weder na winsum. Eusum had Warffum vnd dornwert in: dan also de gronningers vole groff geschut vor doernwert gesandt hadden mosten de van dornwert sich vp geuen, vnde dat hele dorp word verbrant. Den 6 Martij togen de malecontenten in Sawert, vnd vp Wetsinge, vm den van winsum to benouwen. Den 5 Martij sijn wth der emder popel off gemeente etliche gaende geworden hebben Jan van gronningen enen gar bosen gronninger captein doet gesteniget, seende dat de drost Cantler offt graue ouer den malecontenten geen recht deden, dar de drost vnd Raet doch gerne recht forderden von denen de men etwes vp den vmlanschen wthgeweken vnd ouer staten soldaten etc. praetendeerden. Den Aprilis is Cornelius Cempis mit sijn vrouwe vorsc. in der nacht wth den

Dam dar he enigen scattingen hadde geboert vnd rechtdag holden wolde, vanden nienortisschen in Winsum gebracht, een de mit J. Vbbens, lutenant Mepsche popco euerardi, alle dingen bedreuen hadde: darbij vunde Nienort binnen Winsum Commiszie vp den genen de beelden jnt landt gebroecken hadden, so dat de stadt seer vm sijn leuent beducht was: so dat Rennenberg hefft de vrouwen van Remke elema abel eppens duirt allersma, vnd Anna inden ham (de bij hoer husen gebleuen weren) laten vangen den 27 Aprilis vm den Cempis dartegen vrij to krigen. Den 11 Maij anno 1581 hebt de malecontenten staueren vpgegeuen, dar Renick dekema mit sijn wijff is gefangen. Volgents hebben de malecontenten den ander westfreesschen scansen vnd plaetsen verlaten. Jnden vmlanden hadden se vnderdam oeck kregen. Den 18 Maij toech Nienort mit 17 venl Awert tho beleggen vnd jnthonemen vnd is den 23 Maij *vor Adwert in den vlucht geslagen, dar Adriaen ripperda worde gefangen* vnd bleuen bij hondert doet, dar was niet al tho goede ordnung west so mij enigen seden. Den 23 Maij kregen de malecontenten Scaephalster sijl jn, so dat Nienort Schelligeham Winsummersijl, Ranum vpbrande. Den 6 Junij hebben de malecontenten Awerdersijl bescoten vnde stormenderhant erouert, vast alles mit hoptman Jarges (de sich manlich weerden) doet geslagen so dat men dre vntquemen, Warffum wal wal verseen, darin lach een goeder staetscher hoptman, dan in Winsum had wenig cost vnd puluer. De prins vnd staten schreuen Nienort van vntsett, dat de gronningers vernemende vnd want Winsum wenig beschanset was, js Jan babtista Taxis lutenant des Bilijsschen regiments darvor gecomen den 8 Junij anno 81, dem idt Nienort mit accort (buten weten vnde wille der gronningers vnd van Rennenberg) hefft vpgegeuen, dan Taxis sede wat he gesloten hadde wol he holden, vnd

wustet voer den Coning to verdegenen tegen laleing vnd gron., dan had Taxis niet accordeert se hadden alle gefangen off geslagen worden, dat vntsett wust doch taxis dat noch wijt tho becomen was. Warffum word int selff accort mit vpgegeuen. Nienort mit sijn soldaten vnd geweer off wat elck hadde, gingen na westfrieslant, also toegen alle wel de oeck weren wth den scans off winsum mit hoer dingen war se wolden. Cempis word tegen hoptman Keertz gefriet vnd ander gefangen in winsum quemen sunder ransuen losz. Se accordeerden dat na deser tijt beidersijts gefangen mit een maent solts sollen vrij gelaten worden: Dat oeck de mit residents in winsum wollen bliuen vnbeschadichts goets sollen mogen bliuen: dit tractaet is vndertekent Wigbolt van Eusum Ridder, Johannes babtista taxis ouerste lutenant bilijsschen regiments den 8 junij etc. Der gefangen bijden viant was oeck accordeert vor een maent solts to losen dan des Adriaen ripperda is nicht gehandelt, so dan vanden wthgedreuen edlen off egenerffden vp vorsc. eisschinge sich mede in Winsum hadden moeten belegeren laten, sollen deselven vngetwifelt niet mede int accort alle hebben mogen komen. *In Junio. is den Oldampsters alle olde vrijcheit van copen vercopen wthtofueren mit een mandaet verboden*, vm dat se den vnie angenomen. Den 16 Junij hefft der hr van Nienort sich suluest mit sijn regiment buten der westfriesen wille off consent in Dongerdeel foriert, den buren seer gescattet, sodat de Westfriesen de in verleden tijden hem tho enen stadtholder in Meroden stede gerne sollen gewilt hebben, hijrna hem gants vngunstig bleuen. Den 17 Junij togen de *malecontenten in Collum* vnde de staten makeden Doccum vaste to een stadt darin legen enige friessche venels. De gronningers haelden wth Winsum vijff stucken geschuts in gronningen. De venels van botteringe strate

ebbingestrate schuetendiep pluisterden heel Winsum, vnde makedent gants slicht, alse oeck Obergum (Jan arents de stortede oeck etliche geuels vm) steeckent oeck in brandt, so datter twe vrouwen mede verbranden, vole materialen worden langentijt na gronningen gefuert. De vnieerden schickeden Noritz regiment mit de Engelsche vane in Westfrieslant, de dar schendelich vnd roeuisch mit den bueren vnd vroulueden an etlichen oerden leueden, dar Nienort vnd anderen bij quemen tot 46 venels (dar mit se solden Winsum entsettet hebben) darvan Norits veltouerste was, sammelden sich vp rinsmergeest, so dat de malecontenten wth Collum mit 6000 mans in Visvleet weecken, vnd bescanseden den Leecke. Jn gronningen vnd vmlanden was een geswinde pestilentie vnd sterffte. Den 10 Julij ao 81 erouerde Noritz der malecontenten scantz vp Monckesijl sloegen vole doet, vnd toegen voert na Visvleet, slogen den vorsc. malecontenten, vnde verfolchden se na Northorm vnd vor gronningen vnder den stadt an kraene poerte. Kregen to visvleet alle prouiande, geschut vole geweer vnd buite, want dar bij 1500 malecontenten geslagen sint, vnd was een dapper slach. Darna legerden sich dę Engelschen in Aedwert, maeckeden een scipbrugge ouert reitdiep na Selwert, de Engelschen roeffden vnd leueden ouerst jnden vmlanden (oeck drente) dermaten dat alle familien verliepen mit tgene elck mocht wech brengen. Den 10 Julij ao 81 storff Lalaing, als he gebalsemt worde was sijn hert so verdorret vnd clein west wo ein walnoete. In sijn krangheit had he to enige vake gesecht: o wat heb jck gedaen, Jtem, qua raet, quade raet etc. *Naden visvleeter slach* hadden de malecontenten 500 perden gecregen, de vm den Dam loppersum Enum etc. an koen peerden tilbergoet groten scaden deden, darbij quemen noch 300 peerden den 20 Julij. Den 11 julij worden de wthge-

weken to emden wonende gescattet vnd gequellet borger eedt to doen: Emden is doer de religie to een heerlicke stadt vnd rijck geworden, alleen dat se tho se tho sehen ne filia deuoret matrem, vnde de rijckdom emden niet tom verderue sij. Noritz lag in Selwert, schanseden vp kortingeheem tusschen Selwert vnd gronningen, vnd im ersten antocht dreuen se den malecontenten hen voer der poerte. Wth oistfrieslant worden in desen leger gesonden, rengers tho hellem, Junge Johan de Mepsche, Jonge Jan to lellens Claes ten buer vm to wege tbrengen dat het lant in ordenlichen schattingen gebrocht de buren verschoent mochten worden, toegen ouerst vergeeues. Den 24 Julij a° 81 was wat landtdages to leens verschreuen, dar quemen etlich van dien, de in frieslant resideerden vnde des wusten, wth oistfrieslant was nemants verwittiget van desen landag. Alhijr is, na Nienorts heerlichen loff, proponiert: van scattingen: Nienorts venels tot 200 hoeffden to tho verstercken. Jtem van nie deputeren to erwelen tot 9 int getal. Dan is geantwort, men kund geen nien stellen eer de olden hadden resigneert, hadden, vnde darmit bij der nien electie weren verschreuen etc. Scattinge tho geuen sol gescheen so dat de landes jngesetenen bij hoer huisen to sijn verschoent worden. Hijrum heft Noritz een Saluegarde gegeuen, dan nicht nagecomen, so dat de luiden daglix meer vluchteden, des vrouwenschendens, pluistern, doedens, nachtlichen ouerfallens, vangens, vngehoerden rantzoenerens haluen, dat dan de duitschen al mit deden: vnd benemen sich so de middelen van contributien vnd gelde, vm weder den vmlanden tho ruimen. Nienort schickede bij 200 soldaten to scepe vnder veer venels tho Reide, Wibrant van goutum verliep mit 40 soldaten 21 worden gefangen doch voert lopen laten, dar was ouerst geen hoefft off Commissarius bij, noch ordre, gelt, prouiande

Landag Leens.

pioniers: de wthgeweken to emden sonden darhen, kregen de vmliggenden buiren in ordre vm bij huisz vnd goet tbliuen, des se willig weren to scansen, scattingen des weecks to geuen: dit bedreuen Clant tho stedum rengers tho hellem Rentmester Wijnbrug Abel eppens Cort borchers. Dat Oldampt brocht voert willig 900 gulden vp: dewelck so de Rentmester mit ander penningen had boert vnd ordenlich wthdeelt, kunde men Reide vast vnd alding in ordre geholden hebben. Ouerst de veer hoptluiden wollen de penningen boeren, wolden vor veer vulle venls gelt entfangen, voert hoer buidel entfangen, verspreken der landen deputeren, plunderden voert vm de jegent her so dat de grauers verliepen, darna roeffden se koeijen, branden oeck ter munte huisen (vmmers der aller vromesten patrioten) so dat de buiren verlepen, vnde als de soldaten dit segen sochten se raet bij den verdreuenen in oestfrieslant den suluest an nodrufft entbrack, oeck alles van prouande puluer dar nicht kunden senden, want de viant to starck vnde tho na was. Laleinen doet worde verholen geholden totten 29 Julij, vmtrent dat verdugo mit volck anquam an sijn platze bij prouijs, dan hadden de malecontentsche knechten sijn doet geweten de vor gronningen legen, de solden one twijffel vm gelt geropen vnd gemutineert hebben: dar sicht men wo verswegen de malecontensche hoptluiden etc. vnd hoe trulich de bij hoer saicke handlen bij dat hoer vianden doen. Den 26 Julij seet beneden a° 81 den 28 Decem. wo de Coning viant sij verclaert. *Den 31 Julij is Noritz mit alle andern* eer se den viant segen wth Selwert vnd Aedwert na Collum vnd doccum getogen, den brug vpt reitdiep in brant stekende oeck enigen husen brannende achter sich. Den 7 Augusti kreech Verdugo mit sijn kumst dat hele lant in, plunderde brande an etlichen oerten. Den 23 Augusti hebben de westfriesen

Nijezijl vestet, alle husen vmher viantlich wech sleten, vnd gerouet etc. In Augusto is Corn. Cempis Jnquisitoer doer den vmlanden ordineert vande Camer, vm to vndersoecken wel de romsche religie wol anhengig sijn. Also voeren nu vnse egen luiden, vm den Colschen vrede to vulbrengen, den Inquisitie in, alse oeck de Raet to gron. *den 8 Augusti a° 1580* an allen personen vnd kerckendenern der beiden oldampten een Mandaet gesonden hefft wo se verstaen, dat de olde ceremonien verlaten off verandert, nijcheiden jngefuert, dat welcke hoer niet to lijden steet, darum beuelende alle nijcheiden aff to schaffen vnd in alles na de olde Catolijcke religie, voer jarn stedes jnde kercke aldaer gebruicklich to reguleren bij des raets vngenade vnd arbitrale straffe. Den 17 Augusti leet sich Verdugo Reide vor alle ander plaetsen angelegen sijn, mit 10 venl vnd geschut darvor reisende, vnd erouerde reide na 2 dagen (nadat de Nienortisschen dat dre weken jngehatt hadden) dar hoptman jnder kercke doet bleeff. Der staten vorsc. krijgsvolck, vnd wat vp den westersijt des dieps van luiden gewoent hadde was al vluchtig na westfrieslant, vnder allen was de pest, vnd een elendig erbarmlich steruent, so dat de halue luiden wol wechstoruen, ging auerst wenig ouer westfresen: dat krijgsfolck dede groet moetwille, Verdugo hielt goet regiment stedes. Den Septemb. togen 4 vanen vnd 24 starcke venels malecontenten in Northorn. Den 29 Septemb. quemen der staten volck mit 800 peerden vnd 45 venels, vnde togen den 30 Sept. an Northorm (dit seende dede de viant een voetval, de statisschen spotteden, seden se bichteden papen vnd moncken, vnd vielen homoedig daran). Graff Wilhelm von Nassau hilt sich gar manlich sloech mit den ruitern doer den vianden heer, vnd meenden de verwunnen to hebben, de viant had oeuerst goede soldaten mit vole lang geweer vnde

Inquisitie.

Inquisitie jnden vmlanden.

grepen den statisschen an, sloege de jnden vlucht, erouerden vijff metalen stucken, kregen 28 venels, dar bleuen wal dusent van den staten 500 vanden malecontenten, doch vole verdroncken in dat diep dat van Nienorts veen affkumt, bij den doeden engelschen kreegen se vole geldes vnd buijthe, want vole hoptluiden vnd beuelhebbern bleuen, de all vul vander armen luiden goet vnd sweet weren, want dar was gar disciplijn dan alle licentie, vnd was derhaluen een gericht Godes na gemenen seggen. De malecontenten beleden Nijsijl vnd legen vp Nijhöffster wterdijck, paeleden dat diep off muide van den Sijl tho tegen den vpslach, dar nu geen scants was. Den 27 octobris ouerst schickede der here so hogen stormvloet dat de vresen mit schepen ouer Nijhoeffster wterdijck vnde den vorsc. palen, allerleij prouiande vnd nodrufft jn den Nijsijl (dar hoer soldaten legen) brochten, so dat oeck de malecontenten hoer leger mosten vpbreecken, treckende na gronningen, leggende darna den 25 Nouemb. ses venl jnden Marne vp tamminga in Winsum, warffummerbueren: de rest toech na lingen twent drent. Darna dat capitein Tomas mit 2 bende ruiter 6 venl knechten in duirswolt quam, dem de oldamsters 8 jar scattinge erlechten, vnd togen darna noch int oldampt mit gewalt (na dat duirswolt wth teert was) sloegen etliche buren doet. Sandt rijp loppersum etc. brochten hoer 1100 carls gl. bi Lucas van lingen den Captein Tomas geleuert. De 12 Nouembris hebben de Ouerisselsche steden vruntlich an de ouericheit in gron. gesc. vm sich der generaliteit to vnieren, volgende horen eedt segel vnd breue, want hoer vp den viant niet to vertruwen, de doch castelen off besettinge weder in gronningen sol willen hebben. Den 19 Nouembris is Jochem Vbbens jnder nacht wth gron. anden h. van parma voert anden Con. in spanien getogen to soliciteren, vm gelt, vnd gantzlichen entsedt,

vnd vm der landen vrijcheiden jurisdictien etc. de hoer parma bij prouijs consenteert, vnd anden Con. widers addresseert hefft. Dat gronniger venel vnder Wibe van goutum quam jnden dam to liggen, vnd vernielden de husen des Sal. lutenant vfkens Clas ten bueren gert smits mit volen anderen. De vnieerden hielden tot enorme costen vole oirlogscepen vp den eemse, de Capiteinen ouerst oigluickeden, vnd leten den viant doer de emder vnd wthgeweken gronningern, vnd etlichen wenig damsters koepluiden to emden wonende genoech to komen, behaluen dat vp den herffst na aller hilligen (als de oirlogscepen dan doch bij tijde wech togen) vnd jnt voerjar eer de oirlogscepen weder vp den Eemse quemen (dat wal oistern was stedes) alles wat binnen emden was, na den vmlanden vnd gronningen geschepet worde, als offt geen meninge vnd ernst were mit gronningen de reductie to beforderen, edder dat vnder den vnieerden staten practijken schuileden. De vnieerden schickeden commissarien to emden vm jnformatie vp den vorsc. coepluiden off heijtefarern als se genoemt worden to nemen. dat effect ouerst was vor vnd na: vnd dat meer, so sint goede luiden de vanden faulten mosten tuigen, vanden hollanschen Capiteinen, drost tho emden etc. seer nagetrachtet. Den 27 Nouembris hefft de donder in oldencloester bij den Dam, de klocken wth gesmeten, mit den hogen altaer, belden, beschoet, toslagen, een peerboem gespoldet, begijnen cleeder gesengert: de blixem hefft bij den dijken vole vogelte geslagen. De pest nam vntallick volck wech, de straffen ouerst makeden papen gemeenten godtloser, druncken, lasterden, hijlickten strax weder sunder bedencken, als der godtlosen aert is. Anno 81 in decembri lach der staten vnd malecontenten heercracht deser side vanden Mase meererdeels vm brunghorst. Den 28 Decembris is to lewarden vnd westfrieslant de Con. van spanien

Con. van Spanien

viant verclaert, sijn wapen offgenomen: de hoge raet vpt nies gesworen (so dat Fecco rala een raetsher vp den raethuse doetbleeff apoplexia) in conformiteit van hollant etc. Want anno 81 den 26 julij hadden de generale staten jnden hage in druck verferdiget, de redenen warom de Coning vanden ouericheit der Nederlanden verfallen, darbij verbedende sijn Name vnd Segel meerder to gebruicken. Jnholdende int korte: Dat een here van een lant van Godt gestelt sij siner vndersaten hoefft, de to beschermen van alle vngelijck vnd gewalt: vnde de vndersaten niet sijn vm des hern off princes wille, off de als slauen to denen, noch in allen beuelen, vnrecht off vngodtlich vnderdanig to sijn, ouerst dat de prince sij vm der vndersaten wille (want sunder vndersaten geen prince en is) vm de mit recht vnd reden to regeren, voer to staen, lieff tho holden als de vader sijn kint, een heerder sijn scapen, darvor lijff vnd leuen settende. vnde derhaluen deselven niet to belasten, verdrucken, vriheiden priuilegien gewoenheiden to benemen: noch denselven to gebeden offt tho gebruicken als een tijran. Item dat vm vorsc. reden een Tiran mach van sijn vndersaten bij deliberatie vanden staten der lande verlaten, vnd een ander hoefft gecoren worden: sonderlinge als de vndersaten mit geen vertoningen clagen bidden sodanen prince konen bemorwen vnd van sijn tijrannig vpsatt affkeren, vnde dan geen ander middel hebben hoer personen wijuen kinderen nacomelingen vriheiden vnde de goederen (als sij na den wet der naturen darbij goet vnd bloet to setten schuldig sint) to bewaren. Vmmers in dien landen dar de princen mit besonder Eeden conditien Tractaten, vp de vriheiden etc. verplicht sint, welcken brekende se van der seluen heerscappie verfallen. Vnde want nu Koning philips etc. vergetende allen densten truwicheiden sinen voervadern vnd hem gedaen etc. vergetende

viant verclaert verfallen van sijn souuereiniteit.

oeck sijns heer vaders vermaninge, achterfolgende der spanier raet, dese so schone rijcke nederlanden to stellen vnder hoer tijrannie, gelijck als wij Jndien Sicilien Neapels Meilanen: vnde desen landen nies to conquesteren, absolutelick pro arbitrio to beuelen; vnde de lanrden niet to regeren na sinen Eedt int hulden gedaen; deselue wth hoer olden vrij vnd gerechtigheiden vnder der spanier Tijrannij (vnder schijn van religie) doer papistissche jnquisitoren vnd Bisscoppen, vnd vndert concilij van Trente (der landen vriheiden etc. in volen contrarierende) to stellen: Alse mede to herschen ouer de conscientien, waruan men alleen Godt geholden is rekeninge to doen. Vnd want sijn Mat. verachtet hefft de legatien bij den Marggraff van bergen vnd montigni anº 1566, als anders gedaen. vnd heft den vndersaten doer den spanschen raet lesae maiestatis verclaert, vnde vnder den hert. van Alua vnd andern (niet van Coninx bloede) vromdelingen vpt wredelixt doen tracteren, vangen doeden, den goeder confisqueren: mede doer Roda vnd den tijrannigen bloetraet, de mit aller eere reuerentie gehorsamheit vntfangen sijnde, allen steden vnd vesten voert besettet hebben: den heren (vruntlich verschreuen sijnde) gefangen gedoedet, de ander veriacht steden mit castelen verdrucket, hondersten tijnden penning gefordert alle to der vndersaten seluen vndergang vnd verderff. De justitien an vole platzen na de spansche mannier ordineert, nie raden gestellet, steden landen vnmenschlich gescattet geplundert gebrant gemordet; verkrachtiget, des Coning Zegel na gecontrafeitet. Warum dat de raet van staten hebben doer des Conings commissie dat guuernement general, vnd staten der prouintien tegen desen spanschen verdruckers een verdrag gemaket, dat sij an sijn Mat. gebeden (mits remonstrerende allen elende) de spanier to wederroepen, dat oeck de Con. mit goeden woerden belouet dan

contrarie gedaen vnd gepractiseert hefft: an Roda scriuende vnd an andern dat hoer feiten contrarierende den pacificatie goet sij: vnde deselue to willen recompenseren: vnd heft dien volgende Don Jan mit grote beloffte gesandt, to een coleur, darunder niet dan partie makende, vm steden vnd landen in bedwang to krigen: als wth intercipieerden breuen blijcket, don jan last geuende vm sich to reguleren na jnstructie vnd bescheet dat hem Roda sol toenen, vnd sich simuleren vm hollant vnd Zelant in gewalt to krigen, vnd voirts mit den andern to doen na sinen wille, darup don jan den pacificatie besworen de to gendt gemaket, dan contrarie gedaen, de vromdelingen an sijn handt gekregen, jnden landen vnd steden gelaten, vnd een nije oirlog vnder den prouintien erwecket hefft. So dat dese landen bij 20 jarn van hoer here off Con. verlaten sint in solcke disordren, als vianden getracteert, mit hoer egen gelt goet wapenen verheret vnd to grondt gebrocht sijn, vnde dat nu de Con. dorch den Baron van Celles verclaert hefft, dat he den pacificatie van gent, bij Don wth coninx name besworen niet en wille holden off aduoijeren. Vnde want dagelix swarer conditien voergeslagen worden, vnde de landen den Con. bij den principalen princen van Cristenrijck derhaluen hebben doen ansoecken, oeck to Collen in biwesen Keijs. Mat. vnd koerforsten vm vrede vnd godtliche vriheit der conscientien gehandelt, nichtes verworuen etc. dan meerder partie vnd proscriptie vernomen. So dat alle hope van reconciliatie affgesneden sijnde, ander secours vnde de wett der naturen vor ogen genomen, tot beschermminge van lantsaten rechten priuilegien hercomen vriheiden vaderlants wijuen kindern nacomelingen, de staten nu verlaten den Con. van spanien bij gemenen accort, de ipso iure is verfallen van sijne heerscappie gerechtigheit erffnisz ouer dese landen: vordan niet

kennende vor prince, der hoicheit iurisdictie domeinen deser landen rakende, offt sijn name to laten gebruicken. Verclarende allen justitieers officieers smalle heren vasallen ende alle jngesetenen der vorsc. landen vordan vntslagen vanden Eede den Con. van spanien tho voren gedaen als here deser landen; vnd hem niet meer verplichtet. Ende also tmeeste deel der vnieerden prouintien hem hebben begeuen vndert guuernement vanden hert. van Aniu, bij gemenen consente, vp conditien, gesloten. vnde dat der E. Ertzh. Mattias het guuernement in der generale staten handen resigneert, vnde deselue dat accepteert hebben. Ordineren allen etc. dat se voerdan den Name titel Zegelen clein off groet contresegelen cachetten vanden Con. van spaien verlaten niet meer gebruken oeck vp geene munten: Dan gebruicken bij prouisie tot den kumst van Aniu, den name van hoefft off lantraet, vnd in hollant Zelant den Name van prince van orangien vnd staten aldaer, vnd in platse der zegelen etc. jn politijcke particulier saicken sal elck lant bruicken den name tijtel Zegel vanden lande respectiuelick. Ordinerende presidenten, Secreten rade Cantzlers, hern vanden raden allen officieers justitieers dat sij (hoer des eedes anden Con. van spanien entslagen holdende) in handen der staten des lants dar se respectiue vnder resorteren, nien Eedt doen van getrouwicheit tegen den Con. vnd sijn anhang etc. dit to publiceren, doen vnderholden etc.

Als ertz. Mattias resigneert heft dat guuerneurschap is de prins oeck van sijn durchl. lutenantschap vrij west, dan is vanden staten darto weder verwillicht. Parma was doende mit Dornick deser tijth. Den 27 Januarij an° 1582 is Verdugo vp enen harden vorst in den souen wolden mit 17 venls 150 ruiter hen vor den scans Oldeborne, darin Nienort lach mit 500 mans, vnde deder dar groet geweer wth, de Fresen hadden

geen volck int velt, dan dat se hoer steden hadden besettet: de gronningers hadden hondert gesworen sudelars vm den prouiande na tho fueren, wante drent vanden malecontenten bloet gemaket was, de malecontenten anslach vp Sneeck feilede, dan plunderden roeffden vnd branden war se quemen. To Sneeck is den 28 Janu. Petrus Conradus gefangen, vnd darna wegen verraets geverndelt sunder meer van sijn malecontentsche partie in Sneeck, het doeijede ijlich vnd lach vole snee, vnd was dit een sunderlinge werck godes, darmit de viant niet wider en quam, dan vnder den adel vnd jngesetenen seer grote partie was van malecontenten. Vnder desen screeff nienort anden deputeren van Frieslant den 24 Januarij wth Oldeborne vm in den vmlanden to brannen dat viant darhen toge, also villen de wth Nijsijl jnden Marne, wundeden hopman henrich van Delden, sloegen etlich doet, branden to Eenrum enige huisen, want de buiren den kercke dar inhilden. Jnden vmlanden beual de camer den missen beelden etc. weder vptorichten, waer een pape feilede dar stelleden se westfriessche mispapen weder in. Captein knoep wegen der westfriesen brande to wthhuisen, vnde Meroden mandaten weren jnden vmlanden vm scattingen den 24 Febru. geschandet, dan der vnschuldigen vromesten husen worden gebrant mit wal 200 beesten darin: dan dit is vnser buntgenoten discretie: vp andere plaetsen bij Watum haelde knoep vole schoene peerden vant wterdijck: de van bellingewolde jachten hem na sijn scepen, 10 bleuen doet. Vm dese tijt wo oeck vorhen den 17 Septem. a° verleden hebben Lucas van lingen, Cempis jngenomen abel eppens Mello brorsema R. Elema her. Siccinga, ad. ripperda, Bal. froma Eis. baukens, Clant tho stedum Cnotten goeder vnd anderen, sich mit soldaten darin settende, off executerende, de lutenant Mepsche vnd versceiden andern

hadden hoer raet vnd deel darin, tho veruullinge horer geleden scaden als se seden: vnd wo dese luiden hoer niet affkofften contenteerden, so dorscheden se mitten soldaten tkoren aff, deden als mit hoer egen. Den 19 Februarij quam de h. van Aniu wth Engelant tho Antuerpen, dede daer Eedt was associeert mit heerlichen Engelschen legaten. Des heren van Nienorts regiment vnd he sijn nu gants cassiert. Had nienort sich gedragen vnd na der ander staten der vmlanden wise geholden, kunde aller gunst gehatt gehat hebben, dan so he al de mester sijn wol is he vnbefordert bleuen, de hem anders wal to een hoefft off stadtholder mijns achtens solden soliciteert hebben, vnd also groten gunst had he een tijt bij den westfriesen den he oeck verloer etc. Den 8 Martij anno 1582 doe quemen wth gefengnisze Reint Alberda, Willem Vbbena Joost van Cleeff Willem Drewes, Mester assuerus etc. haddet sich verkleedet gevarwet. Darna worden derck Scaffer, Huinge, buttel, luleff Jansen loszlaten. Den 16 Martij 81 worden to gronningen 17 suspecten wth de stadt gelecht. Den 17 Martij wol abel Jtens den Lutenant Mepsche to gefalle, etlich gefangen staetschen soldaten laten richten to Warffum, dan de buren vnd etlich malecontentsche soldaten seende dat wider jn, dat se dat mochten entgelden, hebben deselue gereddet. *Den 18 Aprilis is de prince gescoten mit verraet* des Con. van spanien vnd Parma, vnd also men meende dattet Alensons werck was, vnde dat de prince were doet bleuen, men had Alenson dar oeck doetslagen: der verreders word ene doersteken, een monck gedodet darna geverendelt. *Vp den rijxdag hadden de malecontenten* groten hoepe. Ouerst de resolutie der duitschen was, dat de Con. van spanien buten hoer mocht wthrichten, dat he buten hoer begint hadde. Hijr mit cesseerde de confiscatie wat, dan so balde dar goede malecontentsche

tijdingen quemen, so weren de lutenant Mepsche mit Adriaen ripperda, remt Jensema, Lucas van lingen mit Clant tho stedum Abel Itens mit brorsema, Cempis mit Abel eppens, Allert tamminga mit Siccinga, Sibrant jnden paddeboel mit Jensema mejer Jacob van Echten, Sicco Wifferinge, Cempis mit rengers, Lucas van lingen mit rengers to hellem vnd slochter, bermer houing vp Remke elema, berent reiners vp Coert borcherts vnd Eiso jarges, andere vp andern, angewendt, tho verguetsinge hoerer scaden, mit Lutenant mepschen off hoefftmans consente vnd breuen. De niesijlster soldaten branden dat Cloester Aedwert mit vole kerspelen vnd husen vmher, menende dat de malecontenten solden sich anders in awert legeren, als offt se niet euen wal darin liggen kunden: dan sus meenen vns vnse vnieerde nabers. De malecontenten bescanseden Awerder sijl vnd Awerder steentill, vnd Eemtill. Als nu gronningen vul was wth emden van allerhande waren, doe quemen eerst de hollansche oirlogscepen vpt water. Knoep toech vp den Dullert Eemsz, wat he roeuede, had Merode een deel vanden buithe. In Iulio a° 81 worde Reide verloren, datmen had mogen vesten vnd beholden hadden de krijgsluiden een hoefft mitgedaen, offte der vmlanden deputeren in oestfrieslant etc. raeth etc. tho volgen, beuolen gewest. Jn desen Jarn 80. 81. 82 sint tusschen den wthgeweken staten der vmlanden vole partijcheiden west, want hoerer etlichen de mester maken offt stedes wat besunders dreuen, vnd wol meerder driuen wollen in verscheiden saicken, dardoer de wederkumst in den vaderlant desto meer is verlengert worden. De gronningers hebt desto beter horer saicken acht genomen, vnd dat lant verdoruen de a° 82 jnden herffst der vmlanden kercken etliche gescattet hebben, vnde de dijcken in hoeren Kleijoldampt darmit gemaket. De tun beers gaff 8 st. to accijs jnt lant. De buiren

Reide.

van billingewolde vingen int gebeet van graeff Johan in reiderlant Derck Huigen commissarium der staten, N. gruijsz mit veer anderen dar sijn gnaden so vole weer vm dede dat se in vridom gestelt worden (*).

(*) Op een afzonderlijk stuk papier is ter dezer plaatse in de kronijk gevoegd het navolgende, hetwelk met eene andere hand is geschreven, en in geen verband staat met het hier behandelde.

„Memorien:

„den 28 octob. 1577 hebben stadtholder ende hoofftmannen den lant-„dach jn grongen vijtschreuen omme op den 1 nouemb. bij poena „x goltg. jnt minne broder clooster te comen.

„den 1 nou. vergaderde den lantdach d' poorten worden gesloten „ende d' gilden slooten dar voor gehangen bij der raets sloten. En „eodem om 7 vijren sauons d' omlander staten ju hoer husen be-„waert, motende niet vijt hoer slaepcamer gaen. Daernae den 7 nou. „om wachten te vermiden worden sij jn verscheiden husen tsaem „gebracht, tot den 12 Nouemb. Doe wast migrate coloni. den „10 Decem. sijn abten praelaten in westendorps huesz bracht ende „den 12 decemb. om 4 vijren sijn dar wel 40 gewapende borger „alle gevangenen jn westendorps huisz geleidet, exempt Lant Sijnd: „van gennip op Ebbingepoorte gebrocht gesloten an ketenen, d' Rent-„mester op botterengepoorte in een clein duester gat. Dit versluten „hefft geduirt tot den lesten februarij tho 78. Op den 28 febr. 1578 „sijn d' geuangen jn hoer husen gelaten ende sulx onder sekere „acte ....(†) dato bij d' geuangen getekent om gedurende d' hande-„lenge jnd' stat te bliuen ende sonder consent des rats neet vertrecken. „mochtend vri nu oick ouer straten gaen. Den 14 Dec. 1577 d' stadt „een gelerde breiff passeirt dat d'omlanden velich jn d' stadt muchten „comen so geestliche als weltliche. den 17 Sept. 1578 d' erste tot „11 vijren ende d' leste tot 3 vijren entcomen om der anderen dages „tot Collum t' saem comen. J. R. vp d' erste so ontquam, asinga „Entes beide Jens. ende van 12 tot 3 vijren alle d' andere.

„den 10 maij 1579 bart: Entes den dam beschantset den 25 Maij „1579 Rennerborch off Lalain gron. belegert sijnde bart: Entes sijn „ouerste Lieutenant ende sulx wt name van sijn hoocheit ende „d' generale staten tot Winsum den 20 Junij 1579. den 28 maij 1579 „stond d' stadtholder die roemschen S. Wolb. kercke to.

„anno 1580 omtrent den 12 Junij is hardenbarger slacht verloren."

Ter zijde staat: „E. R. geboren den 14 mart: 1578" en op een bij-gevoegd streepje papier: „Ick geboren den 14 Martij 1578." (F.)

(†) Een woord onleesbaar. (F.)

Den 22 Julij 82 quemen wth Reide to larrelt tsestig soldaten, darbij was Wilco entens soene bartelt, de se bij nacht in houwerda huesz fuerde (dar hem vnlanx alle eer vnd goet gedaen was) vnd brack int huesz bij nacht, so dat se dar gefenglich haelden lubbert leeuwe vnd enen hollanschen commissarium.

Den 25 Julij etc. hebben de malecontenten Drentlant, Souenwolden, vnd togen desen dach na Locchem, alleen bleuen verdugo vijff venls walen to roen liggen, vm dat se meenden mit listen in gronningen to comen. Jnden vmlanden bleuen de hoeptluiden der malecontenten Pijrata vnd hinrich van delden, Swartien vnd wijbe van goutum. Johan metze een gronninger ouergeuen boue lach in Warffummer rijthe vnd to wthhuisen, dede vole quaets to water vnde to lande, ving Albert Knotte, de darna bij den vianden bleeff vnd was goet malecontentsch, dar he vorhen bij bartelt entens den ouersten soldaten versochte vm de kercke to loppersum to reinigen. Den 1 Augusti a° 82 vm den viant van locchem off to locken togen de westfriessche soldaten to schepe jnden Marne vnd branden tho leens etc. darna oeck bij awert, leechkerck, jtem in Twent, Drent tot dertig kerspelen mittet gewasz vnd Joest lewen scathuesz, want dese nu in gronningen mitten vianden reconcilieert was, dar he vorhen den vnie besworen vnde de begijnen wth assen verlacht hadde. Den 27 Augusti sint Asing vnd Jacob entens wunderlich wth hoer gefengnisz thom delffzijl vntcomen, bouen menschen geloue mit schruuen, boren in 3 off veer stunden doer dicke eken posten, summa schier miraculeusich dat de here entens reddede, want he sich so trulich dar geholden hadde. Locchem worde vp desen gespisiget, vnde worde versehen dat niet de viant heel verslagen worde, de doch gesinnet was wech to trecken: dan so der staten volck den viant vp den berch vor locchem wolden beleggen

(daer he viant to samen gerucket was) vnde derhaluen dar vmher togen: so geuen sich der staten ruiter buten des generalen beuel anden viant, sloegen eens er twemal dor sijn ordre heer, de viant gaff sich weder tsamen, sloegen den ruiter, so dat der staten voetvolck tegen auent den weeck nemen hen vp deuenter in der nacht. de staten hadden 1000 perden, de malecontenten 400, de staten hadden oeck meest voetvolck.

Den 10 Septem. word keppel vpgeuen anden staten.

Placaet van confiscatie aller de den viants partie volgen, off dar residerен.

Den 20 Septemb. a° 1582 hebben de Generale staten etc. to Antwerpen publiceert dat se hebben verclaert ende geordineert verclaren vnd ordineren mits desen, jn confiscation verfallen to wesen, wth saken van deser oirloge, alle de goeden van de geene, de den partie volgen van den viant, hem assisteren mit raet gelt off ander middelen, in eniger hande mannieren, directelijck off jndirectelick, offte hun houden vnde resideren in de landen steden dorpen plaetzen bij den viant geoccupiert, off de niet contribueren, tot behoeff van vnse voernoemde staten, van wat state qualiteit offte conditie de sijn. Vnder welcke declaratie wij oeck verstaen begrepen to wesen, alle degene de tho voren den viant hebben gefolcht, geassisteert oft oeck vnder hem hebben geresideert, sedert hij vianscap heft bewesen tegen de voernoemde staten. Niet tegenstaende dat se naderhant hem solden mogen vertrocken hebben in neutrale plaetsen. Van gelijcken solen geholden worden vor confisqueert de goeden van den gene de officie hebben gehatt, ende in den Eedt sijn gewest van vnse voernoemde landen, ende deselue hebben verlaten, hem transporterende in neutrael plaetse, ten ware dat se hem genoechsamlicken kunden excuseren binnen ses weecken na publicatie van dese vnse ordinantie etc. Anno 82 den 22 Septembris is locchem entsatt, darin dre grauen vanden berge weren, vnd hijrto quemen inder ijl wth

brabant 1800 gasconiers, vijff venl fransosen, 11 venl scotten, 9 venl duitschen, 6 benden fransosen, 3 benden van Noritz, behaluen de van deser sijde der Jsele weren, hadden des Princen vettern darin niet gewest men sol se entsettet hebben alse mastricht. *Den Octob. 82* js Taxis, vnde dat westfriessche regiment gecomen int oldampt, Dam, Post, Fermsum, Marna, vp den buiren gelecht. Wth frangrijck quemen 15 off 20 dusent ruiter vnd knechten. Als *vorsc. Jochem vbbens nu bij den hertig van Parma sijn begeerte* had vercregen doer oirsake als Parma scrifft dat de stadt gron. sonderlingen neersticheiden vnd officien deit tot vnderholdenisz van de romsche Catolijcke religie, vnd gehorsamheit van sijne Mat. etc. So is dese Vbbens na spanien anden Con. gereist, aldaer hoere gehorsamheit etc. remonstriert.

Anno 82 den lesten octobris vercregen van Con. Philips etc. dewelcke sijn Mat. alsus scrifft. Philips etc. Wij hebben corts geleeden aengehoert toetmodich vertooch ende bidden van weegen onse lieue ende wel beminde (*) Burgemestern ende Raedt olt ende nijeuwe sampt Taelmans, swoorne meent ende bouwmestern der ghilden oock gemeene Burgeren ende jngesetenen van onser stadt Groenninghe ons te meermael aengedient. Waerbij ons voergehouden, ende met alder demoet verthoont is, hoe dezelue stadt, wesende een lantstadt aen de frontieren van Oistlandt gelegen, van olden tijden gefundeert is op de coopmanschappen (†) neeringhen ende Brouwerien, Ende tot commoditeijt weluaren ende beschermenisse der omliggende landen. oock om in tijt van oirloghe darjnne te mogen wijcken. Ende dat zulex

(*) Hiernevens staat in de kronijk met eene andere hand ter zijde geschreven: „D'gode omlanden heel ten ewigen dagen vnder „te brengen." (F.)

(†) Hierbij staat aan den kant: „Dat heet anbrengen." (F.)

de voorsz. stadt ende Omlanden van Groeninghe van olts oock altijt gehouden zijn geweest, als een corpus ende een der prouincien Staten dezeluige Stadt verzien wesende met verscheijden hoocheijden priuilegien, vrij (*) ende gerechticheijden alte zaemen dienende ter conseruatie prosperiteijt ende weluaert vandien sampt de onderholdinge van den coophandel ende neringe aldaer, om in tijt van noot van als versien te wesen, ende der vianden gewalt beter te mogen wederstaen. Ende namentlick onder anderen metten stapel ende stapelrecht van alderhande Inlantsche ende vuitlantsche coopmanschappen waeren ende goederen, zoe die Inde voers. Omlanden zijn oft vallen. Jnsgelijcx datmen Inde Omlanden gheene bieren mach brouwen om to vercoopen: noch die zelue bij tapmaeten vuijtslijten anders dan Groeningher bier. Ende dat zij vande voorsz. gerechticheijden bouen memorie van menschen altijts in deuchdelicke possessie zijn geweest. Ende Inden Iaere xv^c vijfthien bij goetwilligen tractaet, doenmaels mitten Furst van Gelre opgericht, daerIn geconfirmeert, als oock bij ander tweede naeuolgende tractaet bij hoochlooffelicker memorie Keijser Caerle mijns heeren ende vader (wiens ziele God genadich zij) mette voorsz. stadt ende Omlanden Inden Iaere xv^c ses en dertich Ingewillicht ende naederhandt bij ons bevesticht. Dan alle deese nijetegenstaende hadden die vande Omlanden voorsz. als nijet zouckende dan onser stadt Groeninghe grondeloese ruijne ende bederffenisse tzeedert Ittelicke Iaeren herwarts (geduerende (†) welcken tijt die voorsz. stadt met veele lasten van oirloghe, ende anders was

(*) Hierbij staat aan den kant: „logen vp logen." (F.)

(†) Adidem: „Seet bergen van logenen. Vnd wan de eens am „dage komen, wo de spaniers der stadt de superstructure dan holden „worden steet to beuinden." (F.)

bezwaert, ende ongeveerlick thien jaeren continueelick met zwaeren garnisoen beset) hun onderstaen verscheijden questien ende processen to moueeren ter cause vanden voorsz. stapel ende stapelrecht ende anders zoe dat Inden Iaere een ende zeuentich bij die regieringe des hertoghe van Alua ouer onse Erfnederlanden zeecker prouisioneele ordinantie des aengaende gemaect, ende In den Iaere zessentzeuentich zeecker Interpretatie van de luijden van onsen Raede van Staete doen ter tijt gecommitteert ten generaele gouuernement van onse voorsz. Erfnederlanden daerop zoude zijn geuolcht, waerbij de voorsz. van Groeninghe bijcans geheel ende teenemael gepriueert werden van hen voorsz. stapel ende stapelrecht, zonder dewelcke nochtans de stadt zich nijet en zoude connen onderholden In der maeten dat de voorsz. supplianten vermeenden ter ierster gelegentheijt diesaengaende zich aen ons te beclaegen, om tot conseruatie van zulcke principaele stadt bij ons daerInne versien te worden. Maer die vande Omlanden voorsz. daermeede nijet gesadicht zijnde, ende nijet arbeijdende dan alle coophandel, neeringe, ende weluaert vuijtte stadt te trecken, contrarie der voorsz. priuilegien ende gerechtigheijden, ende zeeckere vuijtspraecke opt exercicie van de ampten In de cloosteren vande Omlanden Inden Iaere xv^c ende twintich gedaen. Hoewel zij hen met hoere bouwerie ende lantneringe zeer rijckelick costen erneren ende onderhouden, jae op eenen dach van alle oirden der Omlanden alle hoer gerief bequamelick vuijtte voorsz. stadt becommen: Alwaer tot heur meerdere commoditeijt ende ontlastinge oock verscheijden vrije Iaermercten van olts zijn geleet. Hadden zeedert den Iaere zeuen ende tzeuentich zeer fortselick ende moetwillich onderstaen alle coophandel ende neeringe in de Omlanden te drijven, brouwende ende tappende aldaer alderhande bieren, naer hun eijgen

welgeual. Beramende ende bewilligende onder hemlieden buijten weete consent ende belieu der voorss. stadt verscheijden schattingen ende contributien ouer die Omlanden, ende die zelfs daetelick executeeren ende bekeerende tegen ons, ende onse voorss. goede ondersaeten ende anders, daert heurlieden heeft gelieft, zonder oock meede eenichsins te achten op de Iusticie ende beuelen onzer gerechtcamer, van onsen Lieutenant ende hooftmannen binnen Groeningen, dan die zelue met alle gewalt wederstaende, ende zelfs een nijeuwe camer In de Omlanden opwerpende, in aller schijn oft wij ende de voorss. stadt gheen gerechticheijden in ende ouer die Omlanden en hadden. Ende om daer In gesterct te worden hadden zij jn Januario xv^c negenentzeuentich lestleden int oprechten der abominable conspiratie vnie ende verbontenisse der wederspannighe ende Rebellen in onser stadt Vtrecht hen terstont daer bij geuecht. Ende volgens onse goede trouwhertighe onderdanen van Groeninghen met continueele crijch oirloch ende belegeringhe zeer gewaldich beiegent, dewelcke altzelue zoe vroom ende mannelick hebben wederstaen, dat de voorss. stadt altoes gebleuen is in onse obedientie, met onderholdinge der olde Catholicke Roomsche Religie, daer bij opsettende lijff, goet ende bloet als gehoorsame getrouwe onderdaenen aen hoeren natuerlicken Prince ende erfheer verplicht schuldig zijn (*) ende behooren te doen. Ende al zoe die voorss. supplianten zich steedes als onse gehoorzamighe trouwhertighe onderdanen in alles hebben gedraegen tot onsen dienst, Ende daerom veroirsaect waeren, aen ons opt alder oitmoedichste te verzoucken dat wij zoe vuijt redenen hierbouen verhaelt, als oock meer andere dergelijcke ons zouden

(*) Hiernevens staat ter zijde: „Seet Tractaet to winsum, Don „Jan vor viant verclaringe. Verbunt mitter staten vorsc. etc. pre„dicatien etc." (F.)

willen laeten beweegen, vm vuijt onse souuereijne macht ende authoriteijt te ordineeren ende statueeren ten eijnde zij in compstighe tijden nijet met nijeuwe processen ende zwaere oncosten ter oirsaecken voorss. en zouden worden belast. Ende dat voertaen den stapel ende stapelrecht van alle Inlantsche ende vuijtlantsche coopmanschappen waren, ende goederen die Inde voorss. Omlanden enichsins zijn, vallen ende aencommen moghen, wesen ende blijuen zouden in onse voorss. stadt Groeninghen, ende nergens anders, zonder daer van In de Omlanden eenighe lastbreekinge te moghen doen Ende daer van als oock van alle andere voorgaende poincten totter stadt Groeninghe meerder conseruatie ende verbeeteringhe hem te verleenen een vast priuilegie, ende genadighe concessie ten euwigen daghe duerende. Ende naedemael wij van tgeen voorss. meer als genouchsam bericht ende volcommelick verstaen hebben (*) die zwaerwichtighe Redenen, ende treffelicke motiuen, waer doer onsen zeer lieuen ende zeer beminden Neue de Prince van parme ende Plasencie voor ons Stadthouder, Gouuerneur ende capiteijn generael van onse voorss. Erfnederlanden den vijfthienden dach van April des naestvoorleeden Iaer xv^c een ende tachtich binnen onser stadt Valenchijn beweecht is geweest, vuijt onsen naeme de voorss. supplianten te vergunnen, accorderen ende bewillighen hoer voorss. verzouck doch alles bij maniere van prouisie ter tijt ende wijlen toe wij daer Inne andersins zouden ordineeren, ende daervan te doen expedieeren onse opene brieuen van Octroij ende Priuilegie in behoorlicke forme daer toe dienende. Soo ist dat wij die gelegentheijt deeser zaecken naerder bij ons erwoegen: ende voorts ten aenschouw van die zonderlinghe getrouwicheijt, mitsgaders die groote

(*) Hierbij staat ter zijde: „altera parte audita tantum." (F.)

costelicke diensten bij de voorss. stadt Groeninghen ons in deesen oproerigen tijt mildelick bewesen ende gedaen. Ende dat alle landtfursten end erfheeren toestaet ende wel betaempt (*) alzulcke trouwherticheijt vroomicheijt ende zonderlinghe diensten geneedelick ende mildelick te erkennen, als oock wel vastelick ende gewisselick betrouwende dat onse voorss. stadt Groeninghen alle bedriechelicke listen der moetwillige vianden des opperste God almechtich altoes dapperlick afslaen zal, ende in tocompstige tijden nijet alleen mette zelue vroomicheijt ende stanthafticheijt vulherden, int geen onse schuldighe gehoorsamheijt belanget, maer oock wes in betrachtinge van onsen ende hoeren gemeenen eedt, aen wederzijden ten aenvanck van onse heerschappie ende regieringe der staeten ende landen aldaer zij met ons, ende wij met hoer God den heijligen eendrachtelick gelooft ende gezwooren hebben, betreffende tpoinct van die onuerbreeckelicke onderhoudinghe des olden Christen, Catholijcke Roomsche ende apostolijcke geloeue, waerInne zij ende alle onse voorouders christelick gedoopt, hoer vuijterste zalicheijt bij God den heere eensdeels nu verworuen ende noch ter vren van onser aller afliuicheijt wij zonder eenighe twijffel te verweruen ende te wachten hebben. Doen te weeten dat wij tgeen voorss. in alle zijn pointen aengemerct, sampt tvoerbidden ende die hertelicke Intercessie van onsen voorss. zeer lieuen ende zeer beminden Neue den Prince van Parme ende Plasencie ende oock gansselick geneijcht wesende ter beede ende begeerte der voorss. supplianten met hoere gedeputeerden, Ende aenschouw nemende tot hoere zonderlinghe bouen verhaelde menichfuldighe getrouwe diensten (†) hebben vuijt onsen zonderlinghe gratie Prince-

(*) Hiernevens staat aan den kant: „dit der stadt in hoer vn-„recht, wo vole tho meer den landen in hoer recht van etc." (F.)

(†) Adidem: „slettedragen is hijr vnuerhaelt bouen." (F.)

licke authoriteijt, vrijen wille, zekere wetenschap, ende onse volle souuereijne ende opperste macht naer grooten ende rijpen raedt voor al gecasseert ende to nijete gedaen die voorgemelte prouisioneele ordinantie des hertoghe van Alua vanden Iaere xv^{c} een ende tzeuentich als oock tgeen daerop gevolcht, Ende dies achteruolgende voor ons ende onsen naecommelinghen erfheeren ende erfvrouwen der voorss. stadt ende Omlanden van Groeninghen gegunt bewillicht end geaccordeert gunnen bewilligen ende accordeeren bij desen, dat den stapel ende stapelrecht van alle Inlantsche ende vuijtlantsche goederen waeren ende coopmanschappen zoe in die Omlanden van Groeninghen zijn vallen ende aencommen zullen voortaen ten euwighen daeghe wesen ende blijuen zal in onse voorss. stadt Groeninghen ende nergens anders, sonder daer van In de Omlanden eenighe lastbreeckinghe te moegen doen. End ouer zulcx aucthorizeeren wij bij desen den olderman van Groeninghen tegen die ouertreeders van tgemelte stapelrecht zoe wel vercoopers als coopers te procedeeren voor den giltrechte binnen Groeninghen. Waervan men zal moegen beroepen oft appelleeren voor Burgemestern ende Raet onser voorss. stadt Groeninghen dien die kentnisse toebehooren zal. Gebruijckende nijettemin in d'executie van dien alle reedelicke moderatie In aensieninghe der tegenwoordighen soberen staet ende gelegentheijt der Ingeseetenen van de Omlanden voorss. Willende, ende ordineerende daerenbouen datmen Inde voorss. Omlanden geen bier bij tapmaten vercoopen oft slijten zal, dan alleen bier binnen Groeninghen gebrouwen: ende datmen tegen die ouertreeders procedeeren zal nae ouden gebruijcke ende gewoente. Voorts datmen In de voorss. Omlanden egheene ambachten oft ampten doen oft exerceeren zal mogen in praejudicie ende naedeel vande ghilden ende ampten vande stadt Groenin-

ghen dan zal deshaluen naegecommen ende onderhouden worden die vuijtspraecke ende vonnisse vuijtgegaen op vridach nae Sinxen Inden Jaere xv^{c} twintich. Ordineeren Insgelicks dat nae vuijtwijsen vande oude priuilegien vrij ende gerechticheijden die Justicie In ende ouer die voorss. Omlanden gedaen ende geadministreert zal worden bij onse lieutenant ende vier hooftmannen gecoren oft te kiesen bij die van onse voorss. stadt Groeninghen. Ten welcken eijnde wij beuelen bij desen allen Inwoenderen vanden Omlanden voorsc., dat zij onse voorss. Lieutenant ende hoofftmannen erkennen ende onderdanich zijn, wederroepende ende casseerende alle andere amptluijden ende officieren die tegens den olden gebruijck totte handelinghe vande voorss. Iusticie erweelt gestelt ende verordent zouden moghen zijn. Willende voorts datmen voortaen niet en zal mogen ramen opsetten lichten ofte heffen eenighe schattinghen contributien of andere lasten gemeijn wesende met onse voorss. stadt ende Omlanden, dan bij beschrijuinghe ende conuocatie van onsen voorsc. Lieutenant ende hooftmannen, ende vergaderinge communicatie ende Resolutie van allen den gheenen, diemen van weghen onser voorss. stadt ende Omlanden van Groeninghen gewoenlick Is daertoe te roepen ende beschrijuen, de welcke oock zamenderhandt handelen ende tracteeren zullen, alle zaecken hen tsamptlick ende tgemeene weluaert van dien betreffende. Ordineerende derhaluen een gemeene kiste nae older gewoente. Alles nijtegenstaende eenige ordinantien decreten Tractaten aliantien recessen verbintenissen ende daetlicke feijten ter contrarien, die wij altezamen gecasseert wederroepen ende machteloes verclaert hebben, ende hiermeede casseeren reuoceeren ende gansselicke te nijete doen. Ontbieden daeromme ende versoucken onsen voorss. zeer lieuen en zeer beminden Neue den Prince van

Parme ende Plasencie voor ons Stadthouder Gouuerneur ende Capiteijn generael van onse voorss. Erfnederlanden ende Beuelen die van onsen Raede van Staete, hooft president ende luijden van onsen Secrete ende groote Raeden, hoofden Tresorier generael ende gecommitteerde van onse demeijnen ende finan. President ende luijden van onsen Raede in Vrieslandt, lieutenant ende hooftmannen van Groeninghen, President ende die van onse Reekeninghen te Rijssel ende in Hollandt ende voorts alle onse Rechteren, Iusticieren, officieren, amptluijden ende onderdaenen, die nu ter tijt zijn oft hier naemaels wesen zullen, dien dit enichsins mach aengaen, dat zij die voorss. van Groeninghen supplianten ende haer naecommelinghen van deese onse gratie, priuilegie, beuel, statuijt, octroij, ende van al 't Inhouden van desen doen, laeten, ende gedoogen rustelick, vredelick, volcommelick, ende euwelick genieten ende gebruijcken, zonder hen te doen, noch enichsins laeten geschieden enich hinder, letsel, Insperinghe, oft moijenisse ter contrarien. Behoudelick des nijetemin, ende onuercort in als ende oueral, onse hoocheijt heerlicheijt ende gerechticheijt in andere zaecken. Want oock alzoe gelieft, Ende om dat tgeen voorss. mach des te vaster, ende onuerbreeckelick gehouden worden van nu voortaen ten euwigen daeghe, zoe hebben wij ter oirconden van zulcx deese tegenwoordighe opene brieuen met onse eijgen handt tot meerder verzeekeringhe onderteeckent, ende onsen grooten zegel daer aen doen hangen. Gegeuen in onse vermaerde stadt Lisboonen Coninckrijck van Portugael den Lesten dach der maent van October. In den Iaere van gratie vijfthienhondert Tweendetachtich van onse Rijcken. Te weeten Napels ende Hierusalem tnegen endetwintichste, van Castilien, Aragon, Sicilie ende de anderen tzeuendetwintichste, ende van Portugael

t'derde. Vt. F. onderteekend Phleps (*). — *Volget een ander brieff vp den* seluen lesten Octobris ao 82 ibidem. Philips etc. Wij hebben joncxt verleden aengehoort t'ootmoedich vertooch ende bidden van weghen onser lieuen ende beminden Borgemestern ende Raedt olt ende nijeuwe, sampt Taelmans, swoorne meente ende Bouwmestern der gilden oock gemeene Burgeren ende Jngesetenen van onse stadt Groeninghen ons te meermael aengedient, waerbij ons voorgehouden ende met alle demoet verthoont, hoe dat onse voorsz. stadt ende Omlanden van Groeninghen eertijts bij gemeenen accordt hebben geraempt ende opgesteld zeeckere excijsen, zoe wel op die bieren als wijnen die naderhandt binnen de voorsz. Omlanden zouden tapsgewijs vuijtgedeijlt ende gesleeten worden, ende dat besonder, om daermede te voldoen offte vervullen hoeren schuldigen Jaertacx aen den Vorst van Gelre eermaels betaelt, dewelcke naemaels geuonden zijnde opte Grastaelen, waeren de voorgemelte excijsen bewaert ende gebesicht tot andere vooruallende lasten van onse stadt ende Omlanden voorsc., ter tijt ende wijlen toe, dat geduerende die regieringe des hertoghe van Alua binnen onse Erfnederlanden Jnt Jaer vijftienhondert een ende tzeuentich opgericht worde zeeckere prouisioneele ordinantie wel vuijtdruckelick Jnhoudende dat die voorss. supplianten voortaen zich betreffende derzelue excijsen nijet meer en souden becroenen, maer die vande Omlanden alleen daermede laeten begaen, gelijck zij oock vuijt cracht derzeluer ordinantie, zeedert met de penninghen der voorsz. axcijsen, nijet alleen gespeelt, naer hoer eijgen lust, maer oeck meede hebben hoer nijet ontsien des gelijcxs wel vermetelick aen te nemen van

(*) Gedrukt naar het oorspronkelijke in het archief te dezer stede. (F.)

verscheijde andere merckelicke sommen bij henlieden, zoe wel ouer des stadts Groeninghen onderhoerighe Iurisdictie als die Omlanden metter daet omme te slaen, ende op te beuren (Jae dat onlijdelicker) hebben daerenbouen op heure eijgene authoriteijt noch aengetastet ende verbeesicht onse demeijnen van Twaelfdusent Carolus gulden tsiaers, waer met zij ende de voorsz. stadt Groeninghe ons samptelick zijn verplicht. Ende dat alles zonder aenschouw to nemen dat die van Groeninghen Iaerlicx haer quote ende aenpart desfals eerlick hebben betaelt, oick meede binnen die Omlanden zeer merckelick gegoet ende gelandet zijn. Nochtans des altesaemen oick onaengesien nu etlicke Iaeren door fortse ende moetwil der voornoemde Omlanden met hoeren wederspannighen aenhanck bisher toe, moeten lijden, dat zij bouen tgeen voerhaelt, tot last van tgemeene landt, op zwaeren Interest hebben opgenomen zeeckere groote summen van penninghen, ende naemaels zeer drijstelick diezelve ten meestendeel gebruijct totter oirloch zoe wel tegens ons hoer aengebooren ende gezwoeren lantsheere, als oock onse getrouwe stadt van Groeninghen Ons derhaluen die van Groeninghe met aller oijtmoet aenroepende dat ons genaedelick gelieue in tgheen voorsz. alzoe te versien, dat zij des aengaende (gelijck dat betaempt) hiernaemaels mochten werden ontlast, ende den vande Omlanden alle voordere middelen om dergelijcke collectatien ende ongeregeltheijt voor te wenden eens voor al benomen ende afgesneeden. Ende voorts daerbij voegende, dat ouermits die van Groeninghen, zich steedes, als onse gehoorsaeme trouwhertighe onderdanen hadden gedraegen tot onsen dienst, ende daervoor opgeset lijf goet ende bloet, ende ter contrarie die vanden Omlanden hun eedt ende plicht (Godt betert) te rugge stellende, zich menichfoldich tegens ons ende onsen voorsz. stadt hadden vergreepen,

bisonder Int bewillighen end oprichten van zeeckere nijeuwe ongehoerde abominable ende onchristelicke conspiratien, alliantien ende verbontenissen, zoe wel tegens t'olt, oprecht ende warachtich Roomsche Christen Catholick geloeue, als onze hoocheijt, oick meede der voorsz. stadts priuilegien vrij ende gerechticheijden Inder voegen ende maeten, dat onse voorsz. stadt derhaluen, meer als veroirsaecket, aen ons opt alder oitmoedichst te verzoecken, dat wij vuijt reedenen hierbouen veruat als oock meer andere dergelijcken, ons daerheen wollen laeten bewegen, om de voorsz. prouisioneele ordinantie vanden Jaere een ende tzeuentich lestuerleden op t'eerste ende voor al te wederroepen ende te nijet doen. achteruolgens dien voorts vuijt ons eijgen vrij gemoet, als oick ons opperste vermoegen, ende princelicke aucthoriteijt bij forme van een vast priuilegie octroij ende geduerige concessie, te verclaeren, vergunnen to euoegen beuelen ende gebieden, dat zij voertaen alle die voergemelte, zoe wel bier als wijnexcijsen (gewoenlick aldaer binnen de voorsz. stadt te collecteeren) zouden mogen onuerhindert tot des stadts behouf ende prouffiet alleen ontfangen ende opbeuren, zonder dat die vande Omlanden hoer desfals zouden enichsins moegen becroenen. Ende nadem wij van tgeene voorsz. meer als genouchsam bericht, oick volcommelick verstaen hebbende, de zwaerwichtige reedenen, ende trefflicke motiuen, waer door onsen zeer lieuen ende zeer beminden Neue die Prince van Parma ende Plasencie voor ons stadthouder, Gouuerneur ende Capiteijn generael van onse voorsz. Erfnederlanden, onlancx te vooren beweecht, om bij voorgaende aduis van onse Lieutenant ende hooftmannen van Groeninghen: oick meede des Bannerheere van Billij, ende meer andere binnen onse stadt van Doernick onder datum des vijfden dach van Meij lestleeden des loopende Iaers vuijt onsen naeme de voorsz.

supplianten vergunnen t' accorderen, ende bewilligen hoer voorsz. versoeck, doch alles bij maniere van prouisie ende ter wijlen toe dat bij ons andersins daer Inne versien, oft die van de Omlanden voorsz. gans ende geheelick onder onse gehoorsamheijt gebrocht ende erstelt zouden wesen. Soo Jst dat wij die gelegentheijt der zaecken naerder bij ons erwoegen, ende voorts ten aenschouw van die zonderlinghe getrouwicheijt mitsgaders die groote costelicke diensten der stadt Groeningen in deesen oproerigen tijt aen ons mildelick bewesen, als oock wel vastelick ende gewisselick betrouwende, dat zij voortaen alle bedriechlicke listen ende laghen der moetwillige vianden des opperste Got almachtich wel dapperlick zullen afslaen, ende in toecompstige tijden nijet alleen gans vromelick ende stanthaftelick volharden In tgeen onse schuldighe gehoorsaemheijt belanget, maer oick wes in betrachtinge van onsen ende hoeren gemeenen eedt aen wederzijden, ten aenvanck van onse heerschappie, ende regieringe der staeten ende landen aldaer, zij met ons ende wij met hoer Godt ten heijligen eendrachtelick geloeft ende gezwooren hebben, betreffende tpunct van die onuerbreeckelicke onderholdinge des olde Christen, Catholicke Roomsche, ende apostolijcxe geloeue, waer Inne zij ende alle onse voorouders christelick gedoopt, hoer vuijterste zalicheijt bij Godt den heere eensdeels nv verworuen, ende noch ter vre van onser aller afliuicheijt, wij zonder eenige twijffel te verweruen ende te verwachten hebben. Doen daerom te weeten, dat wij tgeen voorsz. in alle zijn poincten aengemerct, sampt tvoorbidden ende die hertelicke Intercessie des voornoemde onsen zeer lieuen ende zeer beminden Neue, die Prince van Parme ende Plasencie, ende derhaluen oock gansselick geneijcht ter beede, ende begeerte der voorsz. supplianten met hoer gedeputeerden, hebben vuijt onser zonderlinghe gratie, prin-

celicke authoriteijt vrijen wille, zeeckere wetenschap ende onse volle ende opperste macht met grooten ende rijpen Raedt, als oock wel aendachtlick gelet op de voorgaende aduijsen Int eerst ende vooral belangende tvoorsz. poinct derzeluer excijsen die voorgemelte ordinantie prouisioneele des hertoghe van Alua van den Iaere vijftienhondert een ende tzeuentich te nijete gedaen ende dies achteruolgende voor ons ende onsen naecommelingen erfheeren ende erfvrouwen vande stadt ende Omlanden van Groeninghen beuolen, geordineert, bewillicht, vergunst ende verleent onse voors. stadt van Groeninghen ende met dese onse tegenwoordige opene brieuen bewilligen, vergunnen, verleenen, beueelen ende absolutelick ordineren, dat van nv voortaen ten euwighen daeghe, binnen onse stadt van Groeninghen zal opgericht ende veroerdent worden een zeeckere gemeene nijeuwe kiste, midts alleen hebbende twee slooten ende nijet meer, waervan die vande stadt den eenen sleutel, ende die vande Omlanden den anderen zullen hebben ende bewaeren om naeden olden gebruijck, daerInne te vergaderen sluijten ende bewaeren alle de penninghen spruijtende vuijt den voorss. excijsen. Weluerstaende dat dezelue penninghen zullen hiernaemaels tzamenderhandt gebeesicht verteert ende vuijtgegeuen worden in hoer vooruallende ghemeene zaecken zoe wel de stadt als die vande Omlanden, ende zoe wel die vande Omlanden als de stadt Int gemeen betreffende. Ende dit al nijetegenstaende alle voorgaende ordinantien prouisioneele decreten Recessen accoorden verdraghen tzij dan tijtlicke oft andere enichsins ter contrarie streckende dewelcke wij al te saemen ende een ijeder van dien besonder, hoedanich die van Inholt wesen moghen, ten eijnde voorseijt, hebben gecasseert, ende te nijete gedaen, ende willen voortaen gehouden te worden voor gecasseert, wederroepen ende gans machteloes als wij

oock bij deesen wel vuijtdruckelick casseeren wederroepen ende te nijete doen. Ontbieden daerom ende verzoucken onsen voorsz. zeer lieuen ende zeer beminden Neue den Prince van Parma ende Plasencie, voor ons Stadthouder, Gouuerneur ende Capiteijn generael van onse voorsz. Erfnederlanden ende Beuelen die van onsen Raede van Staete, Hooftpresident ende luijden van onsen Secrete ende Groote Raeden, Hoofden, Tresorier generael ende gecommitteerde van onse demeijnen ende finantien, President ende luijden van onsen Raede in Vrieslandt, Lieutenant ende hooftmannen van Groeninghen, President ende die van onse Reeckeninghen te Rijssel, ende in Hollandt, ende voorts alle onse andere Rechteren, Iusticieren, officieren, amptluijden ende onderdanen, die nu ter tijt zijn, oft hiernaemaels wesen zullen, dewelcke dit eenichsins aengaen zal, dat zij de voorsz. van Groeninghen supplianten, ende hoer naecommelinghen van deese onse gratie, beuel, statuijt octroij, ende gunst, oock van al t'Inhoudt van desen doen, laeten ende gedooghen, rustelick, vredelick, volcommelick ende euwelick, genieten ende gebruijcken, zonder hen te doen noch eenichsins laeten geschieden eenich hinder, letsel, Inspeeringhe, oft moijenisse ter contrarien. Behoudelick des nijettemin in als ende ouer al onse hoocheijt, heerlicheijt ende gerechticheijt, onsere voorss. stadt Groeninghen andere rechten, priuilegien, olthercommen ende vsantien onuercort, In heure macht te blijuen, Want ons alzoe gelieft. Ende om dat tgeen voorsz. mach des te vaster ende onuerbreeckelick gehouden worden van nu voortaen ten euwighen daghe, soe hebben wij ter oirconde van zulcx dese tegenwordighe opene brieuen met onse eijgen handt tot meerder verzeeckeringhe onderteekent ende onsen grooten zegel daer aen doen hangen. Gegeuen in onse vermaerde stadt Lisboonen Coninckrijck van Portugael den lesten

dach der maent van October Jn den Iaer van gratie vijfthienhondert Tweendetachtich, van onsen Rijcken, Te weeten van Napels ende Hierusalem t'negenentwintichste, van Castilien, Aragon, Sicilie, ende der anderen tzeuenendetwintichste ende van Portugael 'tderde. Vt. F. onderstond, Phleps (*). — Anno 1583 Den 7 na dat Alenson vnder dexel van religie als anders vole volcks in de stadt hadde gecregen, oeck sijn heel leger mit 4000 switzer vm Antuerpen had doen comen, den 5 februarij vm sich mester to maken vnd vnder dexel van logeren al meer volx in sijn palais leet comen binnen der stadt. Den 6 feb. heft borgemestr Alostanus aduertentie gehatt dat dien wal enig anslag vp de stadt mocht gescheen, is an sijne hoicheit gegaen, bidden dat men de ketters een vre vroër mocht tegen auent ouer de straten scheren, dat sijn hocheit consenteert heft, darbij seggende dat sijn volck niet dan to denst van dese landen gecomen sij. Den 7 feb. heft sijn hoicheit den persoen van sodane suspitie willen weten vm den to straffen, vnd bij sijn Secretario toden prince vnde ouericheit der stadt van sijn goede affectie vole gesproken, vnde belouet, he wolde vm dese suspitie dien dag den monsteringe int leger nalaten vnd binnen der stadt bliuen. Dan dit mocht niet vertrecken (want sijn hocheit had sijn marschalck Biron mit commissie des vorigen daechs int leger vor de stadt gesonden, vnde den sinen in ander steden vp denseluen dach beuolen gelijcke entreprisen to doen) sorgende sijn werck sol doch vntdecket worden, so heft sijn hoicheit 200 peerden starck van edelluiden, vnd mit sijn wacht van switzers vnd Fransoisen vm een vre namiddages na den kipdorps poerte wthgereden, vnd als he buiten was

(*) Gedrukt naar het oorspronkelijke in het archief te dezer stede. (F.)

keerde sijn volck weder jnde stadt, mit noch 17 venels vnd 4 cornetten peerden, riepe la ville gaigneë, viue la messe: sijn hoicheit riep se sollen haisten, de stadt was gewunnen, dat heel leger solde oeck haesten na den poerte: also reden de fransoisen doer den stadt, kregen dat geschutt bij keisers poerte in, reepen tue tue, ville gaigneë, viue la messe, de borger beginden eerst in clein getall, als mueren tegen grote mennichten to staen, de trommen gingen an, quemen vnder hoer venels tegen anden fransoisen, jachten den viant na den poerte den se in hadden, so dat de ter poerten wth lepen, off vanden vesten inden grafften sprungen, kregen de poerte in: darna so quam Alensons heele leger an de stadt trecken, dar schoten de borger mit groff geschutt in, de poerten legen anderhalff mans langte vul dode fransoisen. dar bleuen vp straten vesten in grafften 1500 fransoisen darunder seer vole grote heren, vole edelluiden, jtem worden bij 1500 gefangen, darunder oeck vole hern vnd Edlen, vole de in den moert to parijsz weren gewest dar de Amirael bleeff: der borger bleuen war 80. Deselff is to brugge, dermonde, Aelst, dijxmuijden, Nijpoert Oistende viluoerden attenteert, de hij jnkreech vnd vermoerde vole luiden. De van Antuerpen hadden hem eerst 70 dusent gl. getelt, de he mit to desen handel bruickede.

Anno 83 in Februario vp enen yorst togen de malecontenten van gronningen na westerlant, branden heel Leckum vp, etc. To gronningen hadden se den Confiscatie vpt nije vor darto vrsele mit commissie van parma was gecomen, ouerst de confiscatie bleeff in des lutenants vnd anderer buidelen noch: vrsele stunt to rugge.

Nij accort mit Aniu.

Den 26 Martij 83 is een nij accort gemaickt to dermonde tusschen der Hert. van Alenson vnd generale staten, van niet tegen de staten, tegen de reformeerde

religie to doen, sal sijn garnisonen nemen wth Viluorden, dermonde etc. Sijn hoicheit eesschede totten staet sines huses vi^c i^m liiii ℔. Een maent betalinge 530300 ponden artoijs. Biszheer 3 nu veer milioen jarlix. *De lantraet to vtert stedes* wal gelettet vp alle disordren vnd inconuenienten hefft geen beteringe konen maken, derhaluen stedes getrachtet dat deser sijdes der Mase staten versamlen vnde se darvan alles proponeren mochten, dat se niet eer dan a° 83 tegen Maio hebben tho wegen gebracht vm van rechte effectueringe der vnie van vtert vnd alles to sluiten, van een veltleger deser sijde der mase, vnd middelen darto, vnd vm deselue wal vnd voert to emploieren, van ordinantien vp doertochten, vm den luiden minst to bescadigen: van reale executien angaende contributien: van liquidatien aller verleden contributien bij tijde der vnie van vtert. Frontiersteden mit prouianden etc. to verseen, van een regiment duitschen lang geweer an to nemen. Den lantraet behoirliche vnd meerder autoriteit to geuen, van plaetsen to verwinteren den krijgsfolck. Nienort vnd entens to committeren, mede jnden veltleg^r to gebruicken. etc. als nu de principalen ider na sijn prouincie weren vertogen vm het aduijs to halen vnde jnt leste Junij wedertocomen, is midlerwijle to vtert gecomen wth vlander der her van duffle Andries hessels soliceterende vm een generale staten versamlinge den 1 Augusti to dort, vm den oirloge to fueren vnd continueren ouer de Mase etc. dit was een reng vnd practijck vm den lantraet to illuderen. De van hollant Zelant vnd prince villen desen h^r van duffle vnd hessels mit aduijsen bij: de westfresen wolden to den veltleger deser sijde der Mase gerne gedaen hebben, hadden mit hoer lant to doen so dat se ouer den mase niet kunden doen: Summa so worden dem viant deser sijde der Mase tegen des lantraets wille (dem geen autoriteit

gegeuen worde) de landen to voeren geuen vm alle jar westfrieslant mastebroeck, gelderlant to pileren vnd brannen mit groter scade dan dat veltleger sol gecostet hebben. So dat de vanden lantraet hebben bijden staten deser sijde der Mase scrifftlich de reden ouergeuen, darom sij begeren vntlast to sijn vm langer in officio to continueren. Vnde darna is een boexken in druck gegaen, *vanden staet der tegenwoirdiger Nederlanscher regeringe. Perditio tua ex te o Israël. Oseae 13. Concordia res paruae crescunt, discordia maximae dilabuntur. Anno domini 1583.* dar steen geen plaets, is schoen vnd warhafftig, darin de staten vnd groteste mesters dapper noteert worden. dit is des lants Raets. Vnde de lantraet had noch een ander voerhanden, dar de wairheit recht sol am dag komen hebben, van faulten vnd remedien, dan is vm seecker redenen niet wthgegaen. Also is vp der staten vergaderinge vorsc. den Junio vnd Iulio niet besunders gedaen, alleen dat Nienort vnd Asinga Entens sint committeert ider vp ses venel knechten vp hoer buidel antonemen, de costen to nemen wth den contributien der friesscher vmlanden, vnd ander naestliggende viande landen, mits dat se mitten naestliggenden prouincien goede correspondentien solen holden etc. vnde goeden krijgsdisciplijn. De commissie van Asing Entens is den 6 Julij dateert. Vpt gene Nienort versocht hefft affrekeninge van den 8 Martij a° 81 totten 16 Septembris, hebben hijr dese staten deser sijts den Mase vergunt assignatie van 125000 gl. ouer heerlicheiden vnde alle liggende goederen jnden oldampten. De vorsc. Commiszie is west sunder vole gelt dan dat de westfresen Nienort vnd Entens elck 1000 Carls gl. 100 harnaszen 500 tun beers 150 spaden 100 bijlen 50 houwelen 12 sagen, etlich allerleij timmerreesschap, 400 mandekens vm eerde to dragen 2000 voetangels 20 olde Zeilen 25 lanteernen. Allerleij

Nienort Entens Commissie.

spikers 300 punt keersen. De lantraet (want de niet meer vermocht) 500 punt puluer, 290 spiessen: de van hollant oeuerst 3000 punt puluer 6000 punt lunten 14000 punt kesen 2690 broden tstuck 6 punt, 100 tunnen biscuijt, 300 harnassen, 311 roers 28 tun heringen, 7 goetlingen mit scherp 70 karren 500 deelen 153 kerde wagens 14 koerden an flasschen vnd flaskilien 400 sparren 8 slachsweerden 20 hellebaerden 110 spiessen 350 punt puluer, 300 schuffelen off spaden 8 tunnekens gegoten loedens 163 tun beers 36 potten off scheepen 1200 kleine jseren rongen 3000 punden an gelt 100 lege tunnen. Jtem de vrachten in schepen vor den soldaten vander schilling na oterdum. Item de van Amelant geuen an viures 100 gl., an gelt den beiden ouersten 600 gl. De vant vlielant an gelt beiden ouersten 300 gl. Den 14 Septemb. quemen de ouersten vp der Schelling dar hoer loepplaets was. Den 18 Septembris seilden de potten na der Schelling, den 19 des auents gingen de beiden ouersten vnd soldaten to scheepe, seilden den 20 Sept. aff na Oterdum. De westfresen deden hoer mede den E. Stein Maltis ouerst lutenant mit 600 soldaten, deden enen heerlichen tocht to Oterdum an lande, verjachten den viant, makeden Oterdum vast, welck oterdum is. west een muere van Westfrieslant, want de viant darmit stedes is doende west, want hem dar an so vole gelegen is vm den Eemse vnd thofoer haluen, so dat he in westfrieslant geen belegeringe, anders dan tochten vp den vorst hefft konen doen. In decembri a° 83 quemen de malecontenten ouer den rijn mit 18 off 25 venel vnd vnd 700 peerden spaniern vnd walen, vnde 4 venls quemen in Fermsum, dan hadden nicht an Oterdum. Sutphen worde vanden graff van berge verraden, dan Johan rengers to hellem worde gefangen van papenborch na wedde gefuert. *De viant worde to Oterdum* dapper beiegent meenden na eroue-

ringe van Oterdum hoer leger in frieslant to maken, dan so lang se Oterdum niet hadden (dar an hem des eemses vnde thoefoer haluen seer vole gelegen is) so sint se darmit stedes doende gewest, derhaluen noemden de westfriesen oterdum een muere van vrieslant: weren ouerst in decembri a° 83 wenig mit Oterdum beducht vm to prouianderen, want wo eppo baukens vnd Clas ten buer, nicht darin vor etliche hondert gl. beer vnd nodrufft tegen den vorst brocht hadden, so were oterdum verloren west. Alse oeck darna do de vresen bernardum roerda Commissarium sonder gelt hadden gesent, mosten noch ailco onste vnd johan rengers ten post ider vor dusent gl. een tijt lang borge worden, offte he had geen credijt haddt, vm nodrufft darin to senden. doch Godt der here bewaerlicke Oterdum wunderlich vnd merckelich, sol sus anders euen des delffzijls gang gegaen hebben. In Decembri anno 83 hefft de hert. van parma der stadt gron. ouericheit *de confiscatie to admitteren voerlaten holden: de denseluen admitteert hebben* (*). Darna is een landag versc. dar de propositie oeck gedaen, vnd de staten des lants aldaer hebben oeck deselue angenomen tegen lantrecht tegen ewich edict van don Jan vnd Colschen vrede pacificatie van gent etc., vnd hefft sich nemants opponiert, noch protesteert, wo de deputeren vorsc. tegen des hertogen van Alua angedrungen confiscatie deden, oeuerst het is wal to seen dat de rechte heerders vnd staten des lants buten weren. Parma versochte, drunge hoer de confiscatie niet an, Alua drung se gewaldig: de olde deputeren stelleden sich euen wal en tegen den leeuwe van Alua, dese consenteren voert vpt voergeuen des be- Confiscatie.

(*) Met eene andere hand is hierbij gevoegd: „to weten jochem „vbbena spansche ridder met sijn confreren doe regerende in gron„ningen. *No.* om alle goede wthgeweken lijffloesz ende goetloes te „maken." (F.)

schedenen hert. van parma, de hoer recht sol gegeuen hebben, so he anders berichtet had worden. Vp desen landagen weren Egbert Clant to wthhusen wth gronningen geboertich Eilco Wijnken wiens vader eerst jnden omlanden komen wonen geen heerlickheiden hebbende, Allert Tamminga, Ernst Jselmuiden. Dese twee lesten weren aldaer verordenten vande omlanden, dat is de stadt koeren 2 abten ende A. Tamminga Ernst van Jselmuiden de se verordenten vande omlanden noemen want se wollen den omlanden geen deputeren kesinge to staen mer Johannes Crijte een heer en Jarges patre Commissarijs offitialis was si dijs placet hoer Sijndicus in dese confiscatien ende gelijke dingen d'omlanden to voren te geven. *Cempis* worde volgents procurator Fisci off Coninx mombar gestelt Euert Eelts ende . . . . . (*) tho Commissarien ouer de Confiscatien to vntfangen. Johan rengers ten post hefft derhaluen mit enige missiuen Eg. Clant, Joh. thedema, Jo. Crijth vicesijndicum, Al. tamminga doen warnen sich de confiscatie to opponeren, to protesteren, als dat de tegen lantrecht etc. vnde dat se gedencken sollen deselue de mocht schijr er morgen vp hoeren koppen druijpen etc. Also de staten een voet er twe jnden vmlanden hebben is graff Willem van Nassou van den prince vnd staten to een stadtholder van vrieslant vnde den vmmelanden gecommitteert. Anno 1584 den 11 Januarij hebben de malecontenten vp oterdum gestormet. Den 28 Janu. als alle grote oirlogschepen wech weren, hebben de gronningers in delffzijl to gerustet 2 boeijers, 3 krapschuiten, vnd jachten. Asing had een raseijl van Niclaes Erix vorsc. 1 pott 2 krapschuten darmit jachte entens 4 de groteste malecontenten scepen vpt slijck den 29 Janu. vnde de kleinen liepen in delffsijler muiden.

Graff Willem stadtholder.

(*) De naam is opengelaten in het H. S. (F.)

Der her van Nienort was an een lange krangheit, mocht mede sijn dat hem dat geluck niet wal denede vnd anders, storff to oterdum, worde den 14 Februarij in een loeden kisten dar jnder kercken to oterdum begrauen, mit sijnen eenen soen. De vorsc. spaniers vnd jtalianers hadden den veluwe gants wthgeteert vnd verwoestet (want geen veltleger was gemaket) vnd alst dar nu vp was, so quemen se in Twent vnde Drente. Den derden vridag na passchen vnd alle volgende jarn is solcken grulicken affgoderie to gronningen jnden vmgang, item solden vroude drincken swelgen scheeten houeren, bedreuen dat des vngehoert. De lutenant Mepsche quam jnden weecke vor oistern to loppersum, sede he wol seen wel to sacramente ging vp passchen, vnd sollen seen wat he mit den affwesenden worde to doen maken, was oeuerst in dre dagen gesunt vnde doet vor den tijt: de seelmiszen hebben hem oeck nichts geholpen, dat is der bosen vnd verkeerden ende, de rasen tegen den doet alse jm leuen tegen godt vnd sinen gesalffden, dan entlopen den gerichte godes nicht als hoer mate vul is, so liggen se in der helle vnd ewigen tandeknarschent. Men hefft an hem geenen leetwesen vernomen. De wth oterdum hebben ter knocke etlichen soldaten geslagen, etlichen gefangen in oterdum brocht. Wth emden ging vnseglich goet oeck to lande na Timmel doer, vnd voert naden malecontenten verbij stickhuisen. Hermen Siccinga was nu weder jnden vmlanden hadde sijn pardoen, doer Doct. johannes roerda bij Parma becomen: sijn deputeereedt vergeten, alse oeck darna jurrien leeuwe, wigbolt van jselmuiden. Oeck in Augusto 84 sammelden sich de malecontenten to beilen, in meninge van een roeff wth westfrieslant tho halen. Berent Seising hefft sich in Deuerer Sandt nicht wol tegen den malecontenten geholden is oirsake west dat de ritmetr bours een fransoise mit sijnen ruiter

Nienorts doet.

geslagen is. Den 18 Septemb. a° 84 jnden nacht hefft *verdugo bij oterdum an beiden enden vp den dijck geschanset*, de thofueringe to benemen, vnde dat water to bescheeten, hefft dar twe stucken geschutz gebracht, in meninge meer to halen. De wth oterdum, wth den oirlogschepen galeijen schoten gewaldig tho verdugo in. Hinrich van delden is gewundet mit een hoeijkijpe in gronningen brocht van veer soldaten, de men vp de schulderen droegen wo men den paust dracht. *In Septembri wollen de malecontenten in Reiderlant, graff edtzert vnd drost to emden seden se hadden geen vianden* (segen mogelich nichts leuers). Graff jan hadde sijn Reider buren de vnder sijn gebiet sint, jn geweer, bij Dijl vnd wolden den malecontenten so wth westfalen dar vorhanden weren keren: ouerst toegen ouer den buertange naden oldampt. De drost to emden leet Assueri Munsteri (de seer staetsch was) huesz mit tween notarien doersoecken, vnd alle sijn scrifften vnd papijren darwth halen: nergents vm dan so dat Assuerus vole der staten heemlicheiden wust, dat he de mocht weten vnd den vianden erinneren, als doch de spanjer in hem woent. De capteinen der oirlogscepen hebben nu alse newerle geen rechten vpsicht gedragen, den vromen meer gehindert dan den bosen. Twe arme buiren wth den vmlanden sint mit solten hering sunder water off drang gepinicht, tot dat de een storff. een student de na heidelberg wol worde lange gefangen vnd kuem gefriet. De vmlanden hebben anno 84 vpbrocht 84 jar scattingen. — *To gronningen stunden vp een tijt 90 heerden landes angeslagen* vm bij den keerse to vercopen (to swigen wech tho geuen, vor den derden part horer weerdie). Antuerpen was mit een brugge ouer den schelde vnd vole scansen vanden hert. van parma hart belecht. vnd na des princen van orangien parma schreeff seer vrundlich an Antuerpen beloeffde to consenteren

wat se men begeerden (buten den relige) den prince van orangien schriuede niet gesocht te hebben dan verwerringe aller dingen, sunder enig sorge van enich stadt to vntsetten, de den Coning belegert hefft: alse men tselff oeck vanden Fransoisen moge seggen etc. Vp desen brieff van dato den 13 Nouembris a° 84 hefft dese stadt den 23 Nouemb. vpgeantwort, dat se doer der spanier etc. tijrannie tegens horen wille to desen krijg gecomen: siende dat geen hope to enige vrede gebleuen was, dar van de h. van parma sol in macht hebben to holden. Vnde so se dan nu mitten Con. van Frangrijck in handel staen, vnd men een lidt der generaliteit sint, dat se tot geen accort mit Parma vor dese tijt konen komen, hem bedanckende etc. — Copia des Eedts so de steden vnd jnwoneren van vlanderen doen moeten, de sich vnlangs weder vnder den Con. van Spanjen hebben begeuen. Jck N. geloue dat de hillige Catolissche roemsche kercke noch huiden wesende is de olste van alle kercken godes, buiten de welcke vnmogelich is salich to worden. Beloue darom vnsen hilligen vader den paust van Rom, als vpperste stadtholder Cristi ewige vnd getrouwe obedientie vnd vnderdanicheit vnde swere darom alle secten vnde haeresien (bisunder Caluinisten Martinisten Mennonisten offt wederdoeperen) tegen to staen mit goet vnd bloet. Bouen dien swere jck goede vnderdanicheit vnsen gnedichsten hern den Con. van spanien als oeck graue van vlanderen: vnd swere vnd verlochene alle banden vnd alliancien mitten prince van orangien vnde sinen anhang mit andere rebelligen van sijn Mat. gedaen. Ten lesten swere jck minen hern den wethouderen deser stede van goede vnd getrouwe to wesen, de ruste walfaert vnde beforderinge derselven, vnd obedientie der Romscher kercken vnde vnsen Catolijcke religie voer to staen, vnde to doen als een goet borger off jnwoner deser stadt

Gruliche Eedt. pardonisten.

schuldig is. So moet mij Godt helpen vnd alle sijn hilligen. Wth gendt gesonden tot Antuerpen, vnd voert vp emden.

Graff Willem stadtholder oick in frieslant.

Graeff Wilhelm is nu vp enen landag in westfrieslant tho een stadtholder angenomen. Hesselus aijszma vnd Feitzma sint anden Con. van vrangrijck committeert van wegen de van vtert Johan rengers vander Arendeshorst vnd Amelius van Amstell. Jtem andern van wegen brabant gelderlant vlanderen, hollant Zelant, vnd van wegen de generaliteit Anthoin de lalaing S^{r} de la mouillerie, Quintin de Taffin Sr de la Preë: vm den Con. van vrangrijck to enen generalen landes furst vnd here antonemen in forme als Carolus quintus is angenomen in elck prouintie (beholtlichen den vrije reformeerde Religie). De legaten sint den 23 Decemb. in den brijl to schepe gegaen den 27 to bolognien ancomen, voert vp des Coninx schriuen tot Saulijs getogen dar des Con. moder vijff koetswagens heft to moete gesonden, darmit se den *11 januarij to parijs* gecomen sint, hebben den 13 seer gunstige vruntliche audientie bij sijn Mat. gehatt, Elbertus leoninus D. Cantzler van gelderlant dede dat woert: se sint vanden 24 januari totten 15 Martij stilo nouo gedefroiert gewest, hebben wth den groten eer vnde vrunscap de hoer dar bewesen is, vnd sonderling wth de communicatien anders niet konen marcken dan een goede voertgang der Commission, then were de spansche jnquisitie doer de Guisianer so een vuijr in frangrijck vntsteken hadde, dat men den nederlanden niet kund helpen. Des Conings moder vnd gemael weren den nederlanden gants wol gewogen, als se seden. Den gesandten is ider een golden kette van 650 Carolus gl. geschonken. De Con. van Engelant hefft horen legate Henri conte de derbie Sr Stange, Stanleij et de Lisle de man cheualier du trèsnoble ordre de la Jarretiere seer staetlich mit 200 perden

oeck dar gehatt, den Con. van frangrijck den ordre off hosebant van Engelant tbrengen, de alliance tusschen beiden coningrijcken to vernien, als gescheen is etc. Den 27 Martij sint de legaten van diepen affgefaren den 3 April a^{o} 85 stilo nouo jnden brijl weder angecomen. vnd wo se 5 er 6 dagen dar langer gewest sol periculoesz west sijn vm den vproer de in vrangrijck entstunde. De vorsc. legaten hadden bij den Con. *van Frangrijck der vmlanden vnd Ouerijsselschen vnd andere* gewesene vnieerde plaetsen seer ernstlichen vermaent, ho wal de hoer deputeren niet dar hadden, vermits de besten patrioten buten lants, vnde de viant de plaetsen seer occupeerde, derhaluen de gewoinliche bijeenkumsten der lanscap (et per consequens deputatien) cesseerden, solde nochtans sijn Mat. versekert sijn dat de vmlanden vmmers so seer vnder sijn Mat. sich begeerden to begeuen, als de dar weren. Sijn Mat. hefft alle general vnd particulier commissien doergeseen seluest, oeck in sinen rade laten visiteren, oeck den jnstructie vnd articulen. ten laisten den versoeck affgeslagen, vm dat de tegenwordigheit sijns rijx de anueerdinge der landen niet lijden kunde. Anno 84 jn decembri is oterdum niet alleen vntsettet, dan mit alle nodrufft vnd roszmoelen ouer winter tot passchen versehen, mit oeck een goede haeuen dar binnen vor jncomende scheepen. De westfresen hebben den schanse cleiner gemaket in triangulum, so dat de nu dubbelde bolwerken vnd grafften hefft, de viant blifft dar voer liggen meent sich vp den vorst to starcken, lath vole wagens mit rijsz comen vnde boemen etc. wo wal de viant wenig hope meer heft den to eroueren. De westfriesen hebben alle winter oeck nu den soldaten ypt wterste vasten vnd hungeren laten. De binnen oterdum hebben alle lege landen laten mit solt water vnderlopen. De malecontentschen soldaten hebben *Steem Beem* vnd andere dor-

pen wegen langsam betalinge der *scattingen gepluistert*, etliche de rijxsten buiren vor den scattingen gefangen angeholden. De gronningers dwungen off hadden vor, dat alle ampten jnden vmlanden solden gilde vnd borgerscap jnder stadt winnen, offt wth den lande trecken. dat koren worde in enigen dorpen vor de scattinge affgedorschett. De drost to emden Occo friese hefft tegen januario vp een wunsdag XVI wthgewekenen gronningers meest, darunder joest van Cleeff, Berent Cater, Gert smit, wth emden vnd graff Edtzerts jurisdictie heten vertrecken, sunder hem de oirsake to willen entdecken. Anno 85 is vp de Con. in engelant een verraet practiseert, vm de mit een busse off sweert vm to brengen, dan is mislinget den daeder. Jn Martio is jodocus oxius nu een cristlicher man seer jammerlich gescoten vnd vmkomen, want het vuijr jnden wunde quam. Anno 85 jn Martio weren de westfriessche soldaten jnden Marne branden de meeste huisen van veerhuisen off tot baffelt tho, vm dat se langsam weren to contribueren, offt oeck vnwillig. A° 85 vmtrent in Augusto is johan horentiens vnde lantraeth affgedaen: vnd hoerentiens mit (*) Roerda is vanden staten generael gefoecht bij den grauen van Meurs vnde schenck jm rade to sijn. vnd so nu na den lantraet de raet van staten was vpgericht, so mosten dese hoer autorisatie hijrto geuen. Men wol seggen den general vntfang der conuoije (doende 1200 dal^r siars) solde horentiens gehatt hebben. Anno 85 den Sommer was Rennefelt vanden gronningers seer bijden hert. van Parma bedragen, dewelcke dar der gronninger hoemoet, deuerie, wthmergelinge vanden huiszman, der gronningers rijckdom vnde moetwille, wal dapper verclaert hefft, vnde de to voeren bedelars weren, nu verwoegen rijck alles

Descriptionem.

(*) De voornaam opengelaten in het H. S. (F.)

willen regeren, vnd nichts darbij tho leggen: js also absoluiert mit meerder commissie wedergecomen, den de grongers riepen all gerichtet to sijn vanden h. van parma: als se wol solden geseen hebben dat den genen geschehe de hoer dingen en waer worden sint. De gron. holden vrij van scattingen wen se gunstigen boeren schriuen wth, geuen bij wijl quitantz, bijwijl niet, (want se Tesinga een quitants van een halff jar, vnd andern meer geweigert hebben). *Anno 85 in Decembri* hefft *graeff Edtzert heel sich viantlich geholden.* vole scepen van oirlog thom krijg willen rusten, den spanier to nutt vnde eeren. Een siner boijers is den 15 decembris mit puluer gesprongen, de captein bleeff mit enigen doet: des graues praetext was des hilligen rijx stroem vnd landen to vrien vor jder menniglichen off vnd an emden tho reisen vnd handelen, jnder waerheit ouerst vm alle malecontentsche spanier landen to spisigen vnde denseluen een oepen haue to holden. Antuerpen hefft mitten viant den . . . . . (*) accordiert, de her. van parma hefft eerst vor all langen tijt mit Aldegunda sich beredet. *Algunda hefft sunder* giselers off versekeringe vp parmen geloue an hem gereiset: vole geuen algunde schult, vole menen he sij niet schuldig. Lichtmissen nacht a° 85 is der malecontenten scanse vor oterdum na reide wth mit eck vnd eerde wech gedreuen, de soldaten sint versopen, de nicht vanden Oterdummers gereddet sint, een stuck geschuts van 8 punt hebben de oterdummers darwth ingehaelt. de scants vp den sijdt na Fermsum is oeck seer toslagen. Oterdum heft der here bewaert.

Anno 85 Jn Decembri hefft de *stadt gronningen enen naemhafftigen na sutphen* an Taxis ouerst vnd capiteinen dar versammelt gesonden vm sich vp den vorst to ver-

(*) Aldus opengelaten in het H. S. (F.)

starcken jn westfrieslant hen in tho vallen; want graff Willem dar absent was, vnde de soldaten in steden vnd fortressen legen. Vnd vm den hoep tho verstarcken, so nemen de gronningers hoer knechten wth den sijl (vnd leden hoer borger dar weder in) de mit hen intoegen, mit Taxis vnd anderen den 14 Januarii a° 86 na Sneeck, Worckum, sunder trommelslach nacht bij dach reisende moerdende brannende vangende plunderende, vrouwen schendende niet anders dan Turcken: 600 off meer ruiter legen to Coudum, het voetvolck to worckum tot inden derden dag, lepen wth na hinlopen Molckwerum, vnd vmher, kregen vole gelts, hingen den luiden bij hoer gemachten vp, vnd bij den voeten. Als se de kleine kinderkens achter vp den peerden mit nemen, vnd wijt vanden dorpen aff weren, smeten se den kinderkens in den snee wech daer de so hen storuen van vorst: hebben den moders in presentie den kinder int vuijr geworpen, als de moder dat most anseen, hoer ogen vnd hoefft nederslaende, hebben de spaniers hoer dat hoefft vpgeheuen, vm anthoseen hoer kint to verbarnen vnde vole diergelijken meer de se dar her vm bedreuen. Sint dar na verbij bolswert na Arum, vnd Kimsweert getogen dar een maecht oldt, olden man, vnd andern bij harlingen vermoerdert hebben, etlichen ruiter toegen na Achlum den hogen dijck. Dat voetvolck togen verbij bolswert doer het lant (dat se niet vpt bil quemen dede de ijlige doeij weder, vnde de slach to buxum) haelden een vnseglichen bueth wth het lant an gelt vnd gefangen (een straffe dat de gemeente gots wort so verachtet) tegen dat de malecontenten bij Boxum na an lewerden liggende sich seen leten, so weren dar 1600 friessche soldaten 700 buiren, dewelck weren verschreuen vndert geschutt bij lewerden to comen, dan so de viant vnuerseens in den neuel so na was vnde der friesen tromslach volget was,

vnderhaelden de ruiter den soldaten, dar gewaldig geslagen worde, anden vresen sijt bleuen de hoptluiden groustins, meckema, Jtem Dickeboem, meckema veenrich Otto Clant, de lutenant wth niensijl etc. Se wereden sich alle seer manlich, 80 de vp den walstatt besett weren vnd sich niet geuen, schenckede Taxis dat leuent, mit poniarten rappijr worde meer dan mit lang geweer gefechtet, beider sijden word nemant gespaert, der westfresen ouerste lutenant Stein Malis mit sijn broder word gefangen. Anden malecontenten sijdt bleuen de minsten, oeck graff osewolt van vanden berge (den hohenlō wth Lochem reddede als he noch an der staten sijdt was) dit hoerende graff hermen sijn broeder, moerdede etlich gefangen luiden. Henrich van delden de hopman bleeff oeck. De gefangen dagloners huiszluiden wijuen maechden kinder worden na twent hen vnd her mit gefuert, kraemfrouwen doersteken, kindern vnderwegen tho houwen vrouwen doersteken. Jnden soeuenwolden was een kraemfrou in arbeit mit 6 naberwijuen vmbrocht. De buiren weren jn Januario to loppersum vm minderinge van scattingen hadden oeuerst geen hoefft dat voer to geuen. Crijth sede, se solden ouel angeseen worden, vnd quaet Antwort krigen, want dar sitten twe Jochem vbbens vnd Jan van ballen, wij weten wat het lant vermach vnd schuldig is to doen, want het is alles verboert. Verdugo is to gronningen mede vanden vmlanden vor stadholder angenomen. *Onno van eusum* was verleden herffst verrederlich van graff edtzert beuelhebber bouen geleide gefangen inbrocht, vanden drost scherp gefangen, vnd also he was vntkomen vnd weder jngetogen, swackheits haluen jn sijn huesz confineert binnen Emden, so ging der Engelsche legaet wth engelant comende, de graff van Wilbi, vm alle gelegenheit to verstaen, tot hem in sijn huisz. Darna den 2 April a° 86 is he losz ge-

comen na den oirlogscepen getogen, heerlich wthgeleidet van borgemesters to emden etc. Na dat de Con. Mat. van Engelant de oirsaken *vant annemen der Nederlanden int lange* jn druck verferdiget, vnde den hochgeb. furst van licestre tot een guuerneur general gesant, dewelcke alle politissche vnd krijgsregeringe vnd gebeet, vnd bewint van penningen alleen hefft bij autorisatie van hoer Mat. vnde den staten, so hefft sijn Ex^ce^ Johan rengers to hellem tot Superintendentie vp der Eemse committeert: mit heel andere Commissien als de prince vnd staten vor hen gegeuen hebben.

BIJLAGEN.

1 (*).

Item mijn sal: vader sede dat tusschen Reide vnd Grisemonken licht Fimelinge vnd noch een ander dorp elck van 7 off 8 husen vp een weerde, dewelcke bij oldes sint schone grote dorpen gewest eer de Dullert so groet worde. Vnd bij reide is Jansema (niet Jensema) vergaen mit dat herlicke cloester to reijde, vnd noch een ander closter jmden dullert, noch bij menschen leeuent, vnd ist beste lant west jnden vrieslanden dar de meeste edellueden gewoent hebben. Dat closter to reijde liet der hert. van gelre slijten vnd to dat slot vp den delffzijle fueren (†).

2.

Margarita van godts genaden hertouginne tho Parma placents etc. Regente end gubernante.

Lieue besondere. Ons is behandet worden uwe antwoerde vnd aduijs onder goetduncken Omkes Ripperda nagelaten weeskint van wegen Frederick Ripperda, waeraff voermonden sijn Christoffel van Ewsum, end Haijo Manninga, end nadem wij alle tselue in den Raede des Konix

(*) De bijlagen zijn in het H. S. niet genummerd. (F.)

(†) Hierbij staat aan den kant: „Dit is d'hant van mijn vader „Johan Rengers ten post.
E. Rengers ten post." (F.)

onses genedigen L. heren alhijr, neerstelick vnd vlijtelick hebben doen doersien vnd visiteren, end dat alle wal ripelick is ouergelacht gewest, beuindt men (woe wij bericht) dat gemeltes weeskindes voermonders oder voerstanders (onder anderen) principalick vnd verneemlick sick besweren vnd beclagen des Redgers tho Siddeburen, als dat hij weigert anthonemen die restitutioen breuen van sijne Con. Mat. bij hen verkregen wijthgebracht, end den seluen Redger tho meermalen, oeck vermogens uwe ordinantie gepresenteert om daer vp tho procederen end partien tho horen alst behoert. Diewijle nu daervp bij uwe vorsc. antwoerde end tgene daer bij geuoecht is, geen volkomen bericht gegeuen, dan alleenlick gesacht wordt dat bij v geordineert sol sijn, dat meergeruerte voerstanders, hoer versoeck der restitutioen sollen mogen doen voer den vorsc. Redger. End wij dan frisch gedencken dragen des gene deser restitution haluen vp clachten der staten slandes van grongen hijr beuorens alhijr gehandelt vnd gedaen, als nementlick dat hen daervp geantwoert is gewest dat de selue restitution neet anders dan een ordentlijcke end ordinarisse prouision en was van Justitie met welcke men gheensweges gemeijnten was tegen gemeltes landes costumen oder priuilegien jn enigerlei wijse te doen, breder blijkende bij de copie hijrbij geuoecht, so en hebben wij neet onderlaten konen van wegen hoechgemelter Cor. Mats. V nochmaels tho vntbieden end beuelen dat so vere tselue niet en is tegen die vorsc. costuemen oder priuilegien (denwelcken wij neet en verstaen enichsins te willen verkorten) ghij voergenoempde Redger ordieneert die vorsc. breuen van restitution aentonemen end (partien daerup gehoert) tho procederen soe na recht end reden behoert ten einde de supplianten neet genodicht en werden ons te dier oersaecken meer tho molesteren, maer justitie geadministreert worde als na recht end reden olt gebrueck vnd priuilegien end lantrecht behoert. End so mij de gelegentheit der van principaler saecken opt te kennen geuen vanden supplianten ansien soude niet dan guedt west de partien met malkanderen jnt vriendelick tho

verdragen end verlijcken jndient moegelick were ten welcken einde ghij huen lueden voer v sult moegen vntbieden end alle vlijt end neersticheit doen an. de saecken neder te leggen vnd sijn v genedichlick geneicht. Datum Brussel den XVIen dach Januarij XVc LXII. Onderstont geschreuen

Margarita.

Vp de Rugge stont geschreuen, vnseren lieuen besonderen den lieutenant end hoefftmannen van wegen Cor. Mat. der Stadt vnd Omblanden van gronningen.

3.

Wth een Adwerder Cronijck bij Schr. Wer. Hille. cortlick.

(Deze bijlage is een uittreksel uit de bekende en meermalen gedrukte (*) *Vita ac gesta abbatum qui coenobio in Adwert praefuerunt.* Het is derhalve overbodig dit, op vele plaatsen zeer onnaauwkeurig, uittreksel hier mede te deelen). (F.)

4.

Extract vth Chronica des kloosters Thabor in westvrieslandt (†).

Int jaer ons heren MCCCCXIII worde Embden gewunnen van Juncker Keno, die heren Ocko Ridder zoen wass,

(*) Zie onder anderen F. KOPPIUS *spec. theol. continens vitas ac gesta abbatum Adwerdensium.* Gron. 1850, p. 14. (F.)

(†) Zie *Worp van Thabor, Kronijk v. Friesl.* IV boek, eerste ged. bl. 19, uitgegeven door het Friesch Genootschap van Gesch., Oudheid- en Taalkunde. — De navolgende aanteekeningen staan in dit extract aan den kant, zonder eenig aanhalingsteeken met eene andere hand, geschreven.

„a0 1391 wordt ridder ocke tho broke geslagen tho Deteren jn „die kercke.

„a0 1471 storff jonker Keno.

ende woende toe broeke vp sin borch, ende mede vp den borch tho aurickhoue. Deese here ocko, ende *Juncker Keno sin soene*, weren vianden met histe, ende Jmele sijn soene, houelingen ende prouest tho embden. Ende daer van Reese grote partije ende orloch in gronningen ende jn de ommelanden bij gronningen gelegen. Want int Jaer onss heren MCCCCXIII opten XXIIIsten dach octobris, sloegen de schieringen doet tho gronningen op dat Richthuss, Johan Rengers, die Reinolt huginge swager wass, ende Johan van heckum, worpen zij doot bouen van den Richthuss. Als die dootslagers van die Richthuess vp de marcket quamen, vonden sij dar gaen hindrick Clandt, Otto Clandt etc. den jaechden sij in en huess geheten, de schone geuel, daer sij hem doot sloegen, vort gingen sij tot albert Clants huess, gelegen an de westerzijde van de Marcket, nha botteringe poorte, ende sloegen hem doot daer he saet an sijne taffele ter maeltit. Ende Wibrandt Clandt ende Ditmaer, Jan Rengers zoen, liepen ten minrebroederen in die kerck, als desse vorss. lueden aldus doet geslagen weren, doe quamen die schieringen dar Coppijn Jarichs dat hoeft van was, jn dat Regiment in der stadt gronningen, ende jn de ommelanden bij gronningen. Desse Coppijn was oldt Jarichs zoen, die van staueren was geboren, ende woende tho gronningen. Doe Coppijn vorss. mit sijn vrienden ende partijsluiden int Regiment weren binnen gronningen, doe verdreuen sij vth der stadt gronningen, Reinolt huginge, mit al sijn kijnderen, ende daer tho Otto Clandt, Wibrandt Clandt, Johan Clandt, Bruin clinge, hinrick ten

„ a⁰ 1426 gewon focke vken die slacht jegen ocken tho broke „ daer die bisschop van bremen vnd vele andere heren midt wehren „ vp ocken sidt.

„ a⁰ 1427 wordt ocke von focke vken vp den wilden acker ge„ uangen.

„ a⁰ 1432 gewunnen die hamborger Embden vndt veurden Jmele „ prouest vnd houelinck tho Embden geuencklich wech.

„ a⁰ 1448 vntfinck jonker Vlrick daer na graue, Embden wedder „ von den hamborgers.

„ a⁰ 1454 nam joncker vlrick iuffer tede ther huisfrouwen." (F.)

brugge, ende sijne broeders, als lodowich, Bartolt, Johan, ende Roeleff, ende voele borgers ende vrienden der vorss. herschapen. Ende vth die Ommelanden van gronningen, all die Onstemans vrienden, ende partije luiden weren, ende all dese vorss. togen all ouer die Emse, tot Juncker Keenen, ende sijne partije luiden, dat vetcoepers weren, ende daer bleuen sehe twe jaer lang, ter tijdt tho dat groningen gewonnen wert, nae twe jaren, dat is int Jaer MCCCCXV is Juncker Keeno mit die vriesen van ouer Emse viandt geworden, tegen Coppijn Jarichs, ende der stadt groningen ende der ommelanden, Ende Juncker Keeno, brande in twee zijlen in Reijder landt, daer dat landt noch inrijdich van is. Doe besette Coppijn mit de stadtluiden ende soldenaers, Reijder zijle, munter zijl, ende oerdumzijll. Dit alduss gescheet, liet Coppijn wall XIIII schreenen vth de kercken in die Omlanden bij grongen (die mijt suluer weren beslagen) halen, ende liet se brengen tho gronningen jn sijn huess, dat stondt op die suider sijtt des marckes. Ende Coppijn liet dat golt nhemen, van die schrijnen ende dede datt peter Norman tho Campen, ende peter vorss. dede darvan munten, arents gulden, die doe heeten Coppijns gulden. Dit dede Coppijn all bij Rade heer Sioeke, cureijt, ende prouest, tho ffarmsum, waromme heer Sioeke, nae worde doot geslagen, als hij vth den dam solde gaen van haije Ripperda, Ruiteren, hoeffling tho ffarmsum (*).

5.

Gunstijghe lijeue vetter, voer antwoert op v l schrijuent van date des VIt huius ende bij mij op huijden den VIIIt ontffangen, Sall dije seluijge gelijeuen tweten. —

Dat ten tijde dije bijsschepen van vtrecht merum et mixtum imperium hadden, soe geweldijch waren, dat sij luijden defensiue ende offensiue orlech konde voeren, ende met hoer

(*) Met de hand van J. Rengers v. t. p. is beneden, op de keerzijde van dit blad, geschreven: „Staueren plecht to marszdeep wth „ te seilen Seewarts hen in eer de Suidersee jnbrack." (F.)

naebuijr heeren dijckwijls questie hadden, dije welke mijts dien vnderwijlens wth gerijnge oersaeken waeren spruijtende, vonden hoer vndersaten niet eendrachtlijken tot soedanijge orlogen geneget, dan den eenen dije partie sijnes heren des bijsschops ende den ander sijnes nabueren twijstende hoeren. *Gelijck sulx mercklijke bij tijde des lesten Bijsschops vanden huijse van Beijeren* geschien is, dije welke in contrepoinct staende metten lesten voerst van *Gelder*, vant bijnnen vtrecht soe voele den vorn. voerst *(dorch dien dije bijsschop ter cause van enijge sijne fauten dair oirsaeke van was)* toegedaen, dat dije poerten voer hem gesloten woerden. Edoch ten lesten daer bijnnen komende, heft hij enijge vande geestlijckheit dije hem en tegen waren gewest, *in sacken laten steken ende tot Wijck inde leck laten werpen ende verdrencken*, ende sommijge vande rijdderschap metten zweerde doen executeren. Ende daer nae, om sulke inconuenienten niet meer tbeleuen, heft hij dije *souuerainiteit vanden lande dem Keijser Carolo quinto getransporteert ende verkoft voer de somma van lxxx^m guldens eens.* Ende dije Keijser om te conuenieren soe danijge intestina dissidia als bijde gewesene bijsschope tijden vnd wijlens waren geuallen, *heft daer een casteell laten* bouwen, twelck a° 76 met *spaens garnisoun* beseth sijnde, ende een viantlijke excursie inden wijnter op S. Thomas auent in de stadt doende, js vande borgerie belegert beschoten ende soe seer benaut geworden, dattet vorn. garnisoun genoetdruijckt is worden tvorss. casteell beholden lijff ende goet op tgeuen, meer vanden oersaeke der eerster bouwijnge, off lester destructie dess vorn. Casteels voer dijtmaell niet wetende, wijll ick mijn lijeue vetter met sijn gansse huijsgesijn den allweldijgen heeren beualen sijn. Datum vt dessen viii^t augusti a° xvi^t.,

V l denstwijllijger vetter

Johan Renghers

van der Arenshorst (*).

(*) Deze bijlage is de oorspronkelijke brief zelf, waarvan het op-

6.

Articulen ende conditie vant verdrach gesloten bij sijn princelicke Ex^tie ende de welgeboren here Wilhelm ludwich grave to Nassau bij advijs vande heren Raden van Staten general der verenichde nederlanden mitte Stadt Gronningen ende tgarnisoen daerbinnen gewest hebbende opt ouergeven vande deselue Stadt.

(Dit stuk, het *tractaat van Reductie*, is onder anderen gedrukt in de *Inleiding tot het T. v. R.* van Mr. H. L. WICHERS, en wordt hier derhalve niet op nieuw uitgegeven). (F.)

7.

(Ook is het overbodig deze bijlage, *de giftbrief van de stad Groningen aan de St. Martens kerk van Utrecht van den jare* 1040, door Prof. A. YPEIJ en Mr. H. O. FEITH in 1836 uitgegeven en verklaard, hier mede te deelen). (F.)

8.

Extract wth der Omlanden Protocoll van sekere schrifftlicke antwort, vnd Acte, so die staten der Omlanden dem Gen. Herrn Stadtholder ouergegeuen hebben, vnder Dato dem negentijnden Februarij 1577.

Wolgeborner Genediger herr Stadtholder

Die Staten der Omlanden gehoert hebbende de proposition vnd articulen bij vwe Genaden hun vp huiden voergestellet,

schrift aldus luidt: „An Edelen Erentfesten vromen Jonckheeren .... n „Renghers ten poste mijn gunstijghe lijeue vetter ff. etc. Jtzundts tot „gronijngen." Met eene andere hand zijn er deze aanteekeningen op geschreven: „Stiffts vterts notabel anmerkinge. — „Wo vtert anden Ceiser is verkofft ende gekomen." (F.)

voegen vwe Gen. vor vnderdanich antwort: dat van anbeginne oere genegentheit totte pacificatie genoechsam gebleken is: warwth sie voertz oere gesandten te houe gesonden vnd sich tot vnderholdinge vnd vullenbrenginge derseluer Pacification mitten generalen Staten van Nederlandt gevniert, verbunden vnd verplichtet oeck wederom vp dem negenden dach Januarij nechst vergangen sodanige vnie mitten vorss. Staten vpt aller krefftigst durch oere Vullmechtige gesandten dar sijnde vernijet vnd mit Eden bekrefftiget hebben, so wijt dieselue oere priuilegien niet wederstreuet: also dat sunder twijuell die generale Staten anden vorss. Staten der Omlanden des ein contentement vnd goet benoegen hebben. Verhopen derhaluen, dat geen orsake en is, warvmme vwe Gen. einen andern Eedt (welch doch tegens olde gebruick vnd niewerle voermaels bij enigen Stadtholderen geschien is) oer affurderen solde. Jedoch so jmmers vwe Gen. genedich gesinnent is, vm alle swaricheiden, so vorfallen moegen, naher versekert vnd verwisset begeren te sijn, presentieren vnd erbieden die vorss. Staten vanden Omlanden, vm alle wantruwinge hinweg te nemen, de voergeroerte pacification vnd vnie jn allen puncten vnd articulen also tselue anden generale Staten durch oere gesandten reciproce gedaen, alnoch tegenwordiglich mit Ede te beuestigen, vnd sich darto te verbinden. Mitz begerende, dat wedervmb vwe Gen. (wie dieselue gnediglich gepresentiert) mit Ede beloue oer na oere tractaten, olde priuilegien, vrijheiden, Lantrechten, coustümen, vnd gerechticheiden (geduirende vwer Gen. gouuernement) te regieren mit raedt vnd aduijs van dengenen, so vwe Gen. vanden vorss. Staten vanden Omlanden tot dien einde bijgevoecht vnd geadiungiert sollen worden.

Vnd beneden vnder Dato dem Twintichsten Februarij vorss.

Darvp hefft tom- laesten van wegen des Edlen vnd Wollgebornen herrn Georgien van Lalaing, Bannerherrn to Ville ende Stadtholdern, den gemenen Staten der Omlanden die

Edell vnd Erenvest Popco Vffkens vor endtlichen affscheidt angebracht: dat sijn Genaden naher durch den herren gedeputierden daertoe verordent berichtet sijnde, de resolutie vnd antwort, so sijn Genaden die vorss. staten gedaen, vnd toegestellet hadden, sich hadde laten gevallen vnd genoegen: mit dem beschede, dat dieselue staten alnoch opentlick solden verklaren vnd annemen, dat sie de vnie, also dieselue te houe durch den gesandten jngegaen, ratificieren, approbieren, vnd confirmieren: doende darvan sijn G. hebben schrifftlicke Acte. Darvp hebben die vanden Omlanden mit opener eenhelliger stemme geantwort Jae, deselue vnie also te ratificieren, approbieren vnd an te nemen, vnuerkortet nochtans oere priuilegien vnd gerechticheiden.

Collationiert sind diesse extracten tegens vorss. Protocoll, vnd darmit jn diessen van woert tot woerde befunden accordierende bij mij vnderss. der Omlanden Secret.

7. 6. 77. (get.) Petrus Cornelius Not. ss.

Vp dem Lantdach dem Souenden Junij duissent vijffhundert souentzouentich, sind den Staten der Omlanden furgelesen, die brieffen vanden Generale Staten, vnd van Rade van State, beide van dem drie vnd twintichsten Aprilis nechst vergangen, mit bijgelechte Collationierde Copie der vnie dem negenden Januarij tusschen vorss. Staten generall gemaket, vnd sekere Acte darbij gevoecht, welchere Acte die vorss. Staten generall versochten bij den magistraten, wetten, officieren, collegien ende capitteln, ende bijden Prelaten, vicarisen, Edelen, ende andere treffelicke ende vermaerde personen vndergetekent te worden etc. vnd solchs weigerende, bij oere namen vnd qualiteit ouergescreuen te worden etc. Vnd hebben die Staten der Omlanden darvp (besundern diewijle die vorss. brieffen niet directe van houe, dan, tegens olde gebruick, van President vnd Raedt van sijne Mat. jn Westfriesslandt an oer gesonden vnd geordo-

niert were, de jntentie vorss. tachteruolgen vnd effectueren) gesloten: datmen de brieffen vor ditmaell sall laten berusten, vnd darvp niet doen: bisz men sehe vnd verstahe, wat andere Landen vnd prouincien darvp doen, off gedaen mögen hebben. Doch datmen an den Sijndico vnd gesandten der Omlanden binnen Bruissell schriuen sall, tselue punct, so jmmers van nöden sijn wert, so te beantworden, dat niet tegenstaende, dat die vorss. vnie solemnielick bij den gedeputierden vndergetekent, vnd darna bij den Staten der Omlanden geratificiert is, men sich alnoch niet sall beswaren de versochte vndertekeninge te laten doen; so verre voreerst die genietonge der pacification toegelaten vnd gegunnet, die grote lasten verlichtet, die veste vp delffzijll geslichtet, het nije Bisschoffdom affgeschaffet, vnd die olde priuilegien gerestitueert wurden. Actum binnen Groningen vp tijt als bouen.

Mij als bemelter Omlanden Secretarijs tegenwordig.

(get.) Petrus Cornelius Not. ss. (*)

9.

Copia.

12 Julij 82. Wij Francois zone van Frangrijck enig broder vanden Koning bijder Gratien Gots hertig van lothring van brabant van limborg van Geldren van Anjou van Alencon van Touraine van berrij van Eureux van Chasteauthierrij Graue van vlandern van hollant van Zeelant van Zutphen van maine van perche van mante van meulant ende van beaufort, Marggraue des heiligen Rijx, here van vrieslant ende van Mechelen Beschermer der Nederlanschen vriheit. Allen den genen de dese tegenwoerdige breuen sollen seen offt horen lesen Saluijt. Doen te weten dat vp heden datum

(*) Deze extracten zijn door den Secretaris P. Cornelius eigenhandig geschreven en geteekend. (F.)

van desen. Also vnse leue ende getrouwe de staten vanden Friesschen Ommelanden tusschen de Eemse vnd lawers, gemeinlich geheten de Ommelanden, hebben hunne gesanten an ons gesonden met vulle macht vmme van vns den behoirlicken Eedt van horen prince end Ouerhere tontfangene Ende reciprochelick ons huldenisz ende eedt naer behoiren te doene. So ist dat wij den vorsz. eedt gedaen hebben jnder voegen end mannieren hierna volgende. Francois zone van Frangrijck, enig broder des Conings, bider gratien gotts hertig van lotring van brabant van limborg van anjou van Alencon van Touranie van berrij etc. graue van vlandern van perche etc. Marggraue des heijligen Rijx etc. Also vnse leue ende getrouwen de Staten van den Friessche Omlanden tusschen der Eemsz vnd lawerse ons hebben doen vertoenen, dat sij ouermits seeckere merckelicke ende noitsakelicke impedimenten, hore gedeputierden niet hebben kunnen geseinden vp de laeste vergaderinge van de generale staten, om aldaer neffens de andere gevnieerde prouincien van ons den behoirlicken Eedt te ontfangene, ende reciproquelick ons huldinge vnd Eedt na behoren te doene, ende dat sij willig vnd gereet waren vm alsnu doer hare gedeputeerden, den welcken sie lieden darto expreszen last hebben gegeuen, tgene vorsz. is te vullentrecken naer behoren, versoeckende onderdanichlig darbeneuen jnt besundere onse breuen van confirmatie van alle hare olde vriheiden gerechtigheiden statuten vnd vsantien. Dat wij befindende tangeuen van de vorsz. Staten der Friessche Omlanden vp goede reeden, gefundeert te sijne, ende willende met hemlueden gelijck met allen anderen ter goeder trouwen wandelen. Belouen vnd sweren vp princelicke trouwe ende woerden, ende verbinden ons, so vor ons als vor onsen erfuen nacomelingen vnde recht hebbende te onderhouden ende nacomen alle ende jegelicke puncten ende articulen vanden Tractaet gemaect tusschen ons ende den statengeneral vande gevnieerde prouincien deser Nederlanden jnde stadt van bordeaux den XXIII januarij jnt jar XV^{c} een en tachtentig so jnt general als jnt particulier, gelijck

sij sijn gespificeert jnt vorsz. Tractaet Ende dat wij alle ende jegelicke vanden vorsz. puncten ende articulen niet en sullen ouertreeden inbreecken off corrumperen, noch sullen lijden dat sij van jemants jn enigerhande manieren ouertreeden jngebroecken offte gecorrumpeert worden. Ende dat wij in conformiteet van dien oeck de Staten vanden Friesschen Ommelanden vorsz., als te weten de junckeren hoefflingen eigenerffden, ende de gemene jngeseten deszeluen lants sullen laten bliuen ende mainteneren in alle hare heerlicheiden vri vnd gerechticheiden lantrechten zeentrechten dijckrechten, sijllrechten, ende alle hare andere preuilegien possessien, Statuten, costumen ende gewoenten, generalick ende elck int sijne, so zij de van oldes hebben gehadt vnd gebruickt. Oick deseluige preuilegien ende Gerechtigheiden ter gelegener tijt noch amplieren ende vermeerderen ter eerster gelegenheit, so dat de gelegenheit ende die gesteltenisze vander saicken sal vereisschen. Ende dat wij onse Officieren aldaer den lieutenant (dienwelcken wij sullen kesen achteruolgende het voorsz. Tractaet wth dre personen bij den Staten der Omlanden genomineert offt te nomineren) dartoe sullen holden ende expresselick beuelen, dat hij sijne officie mit sijnen bisitteren sal exerceren ende bedenen binnen den vorsz. Ommelanden, na den vorsz. lantrechten, olden statuten, vsantien, ende gewoenten, tsij vp den gemenen lants waruen offt buten den waruen, in saicken hun na older gewoenten to richten competerende, sonder int minste darentegen jetz voer te nemen offte te attenteren bij verboerte van sijne officie ende wider straffe. Dat wij oeck alle tgene dat bij den voergaenden lutenant ende bisitteren tot nadeel ende affbreuck vande vorsz. gerechticheiden enichsins hierbeuoerens mag geusurpeert gedaen ende geattenteert wesen, sullen off ende te niete doene, gelijck wij tselue van nu aff vor null ende van gene weerden en willen holden. Ende sullen alles vp den olden voet naer vereisschinge der vorsz. Gerechticheiden doen restitueren. Behoudelick nochtans enen jegelick sijne gerechticheit jn gefalle van oppositie. Dat

wij alle vestingen ende Fortreszen nu jnden Omlanden liggende, ende de noch gemaeckt sullen mogen worden, weder sullen doen stellen in handen ende gewalt vanden staten des lants vorsz. so haest als vmmers mogelick is. Oick de behulpelick hant daranen holden, dat de Staten der Ommelanden vorsz. enige andere plaetsen tot hoerer verseeckeringe mogen vesten vnd starcken. Dat wij oeck de jngeseten des lants vorsz. sullen beschutten ende beschermen tegens enen jegelicken, ende mit hare vianden geene accorden off Tractaten angaen sunder aduijs vande Staten der vorsz. vriessche Omlanden. Ende voirts jn allen saicken ons to dragen, als een goet goedertieren ende rechtfeerdig Prince schuldig is te doene. So help ons Godt. — Ende wij Johan Rengers to hellm ende doctor hieronimo Verrutius Sindicus, gedeputeerde vande friesschen Ommelanden vorsz. hebben naer vermogen onser Credentiebreeff hiernae van woerde to woerde geinsereert. Durchluchtichste hochgeborner Furst genedichster her Vwer F. durchl. sij onser plicht willich dienst vnd schuldig gehorsams vngesparts lijffs vnd goedes jeder tijt to voren, genedichster Furst vnd her Also wij an vwer Furstl. Durchl. hebben affgeferdicht vnde gecommitteert den Edlen Erenvesten vnd hoichgelerthen junckeren Johan rengers to hellm schildwolde siddebueren hoefftlingen vnd doctorem hieronimum verrutium onses lantssindicum om int stuck van de huldinge omm vwe hoicheit te doen van onsen twegen, gelijck de andere contracterende prouincien op dese laeste vergaderinge van den generale Staten, aldaer wij vermits sware impedimenten niet hebben koenen erschinen, mogen gedaen hebben, vnde voirts wth onsen name an uwe hoicheit enige ander saicken te remonstreren vnd vnderdanichlich te versoecken volgents de instructie hoer E. metgegeuen. So bidden wij gants oitmodelick dat Vwe Furstl. Durchl. genedichst wil geleuen den vorsz. onsen gesandten jn hoer voergeuent volkomen geloue, als ons seluen to te stellen, vnd genedige audientie mit een fauorable korte expeditie genedichlick te verlenen. Desen om vwe F. D. ongesparts

lijues vnd goedes te verschuldigen wij stets bereitwillig vnd vrbodig sijn sullen. Hiermede durchluchtichster hoechgeborner Furst genedichster her vwer F. D. in genedigen schutz des almechtigen gottes vm in glucksalige regeringe vnd lijffsgesontheit lange te fristen trulich empfelende. Datum lewarden den xxiiii Maij anno dusent vijffhondert twe vnd tachtentich. Onderstundt gescreuen Vwe Furstl. D. stets onderdanige de staten vanden Friesschen ommelanden tusschen der Eemse vnd lauwerse, Ende vp den rugge aldus An sijne hoicheit. Gedaen wth den Name ende in de qualiteit als vore den eedt so hier na volcht. Wij staten vanden Friesschen Omlanden tusschen der Eemse vnd lawers Accepteren nemen an vnde bekennen vor ons vnd onsen nacomelingen den zeer hogen groetmachtigen deurluchtichsten Prince Francois zone van Frangrijck, enich broder des Coninx vor rechte wettelicke heere end prince vanden Friesschen Ommelanden met alsulcken recht als vermaent is jnden articulen vanden Tractate gemaeckt vnd gepassiert tusschen sijne hocheit ende den gedeputeerden vanden gevnieerden prouincien jnden stadt van bordeaux den xxiii januarij jnt jar xvc een vnd tachtentig, ende de breuen van Confirmatie de sijne hoicheit vnder Eede ons hefft gegeuen vp heden den xii julij xvc twevntachtentig hierbouen geinsereert Alles volgende den jnhouden van desen ende de vorsz. articulen. belouende ende swerende de vorsz. Tractaten te onderhouden ende obseruieren in alle hore puncten vnd vorwerden vnuerbreeckelick ende sonder daertegens te doene, noch deselue te veranderen, te violeren oft corrumperen noch te lijden dat deselue sullen verandert geuioleert oft gecorrumpeert worden jn eniger mannieren oft voegen dat tselffde soude moegen wesen. So help ons godt. Des to oirkunde ende tot vasticheit van desen hebben wij Francois vorsz. hier onsen naem onder gestellt, ende onsen groten Segel hieran doen hangen. Ende wij johan rengers to hellm ende doctor hieronimum verrutium gedeputeerde de vorn. Staten vande Friesschen ommelanden dit getekent ende met onse pitzeers besegelt. Gedaen jnder

stadt van Antwerpen den twalfften dach julij jnt jar ons heren dusent vijffhondert tweentachtentig. Hijr under stund ther rechten Francoijs, vnd ther lincken d. hert. Dors: d. Mat. vnd vp die plicque Bij mijn heere de hertogh J. van Asseliers.

Geauschultiert vnd collationiert tegens sinen principall in francijn geschreuenen vnd mith ein groeten anhangenden in roedem wasse in ein blicken doskken gedruckten Furstlichen Zegell bekrefftigten brieue, vnd is darmith van worde tot worden gelijckluidende befunden dorch mij Rembertum Ackema etc. am Ouerrichte inden frieschen vmblanden tuschen d'Emsz vnd Lauwerse Secretarium.

Der Sindicus vnd mijn vttr Rengers handen solen noch angesettet worden vnde hoer pitzeren anden principael.

10.

Copia.

Don Johan van Oestenrijck Ridder van der Orden vanden gulden vliesze, lutenant, guuerneur ende Capiteijn general etc.

Werdige leue besundere, wij worden bericht dat vole ministren predicanten ende sectarisen vnderstaen heijmelick ende anderssins de religie ende gemeijn ruste, in desen landen te perturberen, saeijende valsche lernigen lieden, boecken, pasquillen ende andere dingen, vm hore dwalingen te verspreijen ende tvolck te infecteren, ende corrumperen bedriuende desordre ende scandalen met woerden ende mit wercken so stoutelick ende vrielick gelijck offt georlefft ware te gelouen, seggen ende doen alt gene dat een jegelick goet dunckt. Waromme wij verorsaeckt ende beweecht sijn worden jegenwordelick an w te schriuen vm

w te vermanen ende verwecken, ten einde dat gij so personlick als bij Juwen Officiale ende assistenten alle mogelicke sorge ende vpseen hebt ende draecht vp Juwe beuolen schapen tegen sulcke verslindende woluen, ende dat gij allen mogelicken vlijth sunder vphoeren anwendt, vmme so bij exemplen van godlick leuen, als goder leringe het simpel volck te wapenen tegen de boessheit sulcker sectarijsen, den genen de beuonden sullen worden te misbruicken, vornemende met reprehensien ende exemplare correctie ende straff, achteruolgende de geestlicke Rechten end het heilig concilium van Trente, anmerckende dat hoe de bose geesten meer listicheits bruijcken vmt volck te vervueren, so vele te meer gearbeit moet worden, vmt selue volck te bewaren ende beschermen, bruickende dartho Juwe autoriteit ende Bisschoplicke offitien ende ampten Ende insunders ist nodich dat gij bestelt ende den handt daran holt, datter alomme in Juwer Stifft goede pastoeren goede predicanten ende goede schoelmesters sijn, Oick dat de scolae dominicales geeffectueert worden ter institutie ende leringe der Joget, ende sonderlinge der armer kindern. Ende so vern gij tot tgene so vorsc. is, offt een deel desseluen, Con. Mat. vnses hern offt vnse hulpe offte bistandt behoefft vns sulx latende weten, sall w sulcke assistentie geadministreert worden alsmen beuinden sall te behoeren. Ende is darenbouen van noden dat den volcke wel verstandiget worde, datmen de vorsc. vriheit de de Sectarisen vorsc. allomme wthgeuen ende saeijen, datmen mach gebruicken, geenssins gemeent is te lijden noch gehengen, maer hoechlick te straffen als Perturbateurs der gemeine ruste. Werdige le. besundere godt sij met w, geschreuen tho brusel den xxiii Maij xv^{c} lxxvii.

Onderstundt Johan.
Ende beneden Bertij.

De vpschrifft was,

Den werdigen vnsen leuen besunderen
N. N. vicarisen des bisdoms van gronningen.

11.

Anno 84 — 14 Sept. scribit quaestor dat de vnieerde prouincien maents vpbrengen 306000 gl.

De graue van Moers vor stadtholder van Ouerissel van ridderscap vnd steden angenomen. Verdugen anslach vp Campen feilende nam een roeff mit wth Mastebroeck stack Geelmuiden in brant.

Anno 84 9 septemb. scrift Wermelt hilbrants Hermen Siccinga heft sijn reconciliatie jnden vmlanden, is verworuen doer D. Johannes roerda to bergen in hennegou.

24 Sept. scribitur dat de viant oterdum belacht vnd hebt de malecontenten groten scaden an volck geleden so soldaten als pioneers vnd mit scande affgetogen want vp lichtmissen nacht een groet water gecomen vnd den malecontenten scans na reide wth liggende wech gedreuen, de soldaten verdronken vnd 1 stuck van 8 punt dar sitten laten.

Anno 86 — 12 april scrift Rentmester dat her Sindicus vnd Rengers to hellem hoer legation wol verrichtet hebt jnden hage.

3 april scrift abel eppens dat 70 off 80 grasen geuen 500 gl. jn een jar to scattinge.

Den 19 junij 86 jn wthtocht wth veenlo is johan horentiens de inden lantraet satt gestoruen.

Anno 86 — 26 augusti scrift F. Conders dat Jochem vbbena jan Wifering, Abt awert Eilco wijnken sint na parma getogen hebben van alle kerspelen besceet mit genomen ho vole se to scattinge geuen in een jar.

6 octob. 86 scrift Conders dat de vmlanden hebt verdugo de scattingen vpsecht wilt sich leuer laten rouen. Jtem dat hoppman rennefelt bij den h. v. parma der gronningers homoet wthmergelinge der buren, jtem hoer rijckedoem, vnd dat vole de vnlanx arm nu verwegen rijke geworden heft remonstreert.

a^{o} 87 Rengers te hellem superintendent vp den Eemse van Leicester committeert.

Anno 87 vp vridage vorden 5 septemb. heft de graff van Meurs dorch Scheerhagen Meppen jngekregen vnd is der her Sijndicus affgeferdicht na hollant vm Meppen to verstaen. jn octobri hefft de Coningin van engelant de staten verscreuen tot het tractaet mitten Con. van spanien. — De van leiden hebben hengericht enige personen welck wolden de stat vor den h. van leicester versekeren. Aijsma is jn frieslant sijn offitie vpgesecht, vnd mit soldaten jn huis bewaert vm deselffste partie.

7 decemb. 87 is sware inundatie jnden vmlanden gewest in homsterlant Marne vnd alle hoge landen vnder water gar na so hoich als de vorgande allerhilligen hoge vloet is a° 72 gewest. — Dit jar is seer gearbeidet to gron. jtem van vnser sijde in frieslant vnd hollant vm reparatie der oisterschen dijken vnd is J. Rengers to hellem van Wilrick Dekens vnd amptman int clein olde ampt committeert west, dan to vergeues. So hebben de gronningers darna den caijnge van osterwerum naden sommerdijke gedijket Anno 88.

To holweerda vp to Nansums heert heft N. N. anno 88 van 70 grassen tgrass 3 daler scattinge to delfsijl gegeuen. Jurien leeu oick so vole vant grasz.

Anno 88 initio junij Sicco Dekema godschalck heddema van wegen westfrieslant na engelant gesonden vm den vredehandels willen, de landen vriheit religioen tbeholden.

De spansche schrecklicke vloete is desen sommer in julio vp engelant wthgefaren, oeck was parma 40000 man jn flanderen starck, willens sich darbij te foegen, sed Deus dispersit consilia, sint vanden storm godes hant vnd vanden engelscen tho roejet, verbij Tessel naden Scotlanschen see geseilt in Augusto 91 scepen van 160 scepen. De spansce armada was 12000 man scipfolck, 20000 soldaten vp 160 scepe Draeck mitten engelschen weren 11000 man vp 150 scepen all scipsfolck. Anno 88 in Nouembri het water schijr so hoge als vp alle hijlligen vloet jnden vmlanden gewest. De kaijnge dijck bij oesterwerum heel verlopen mit alle sommer vnd dullerts dijken, vp den 15, 16, 17

nouembris ouer alle hoge landen gegaen vnd 1 tun hoich ouer damster wal gegaen.

Anno 89 sint de malecontenten an nijesijl gerucket graff willem seilde na reide vnd kreech dat vnuerseens jn vp mandage vor den 20 junij.

Anno 89 jm sommer heft hopman Camminga 14 van vnse stadtholders soldaten an sich coft vnd hengerichtet. De grongers hebben scattinge ouer deensteboden dachloners wthgescr. 1 daler vp ider hoeuet.

Allert Clant heft van den staten commissie hadt vp een regiment knechten doer dien he enige goden denst had gedaen dan heft niet continueert. Heft to oldersum een groten roeff gehaelt. — Vmtrent augusto hebt de malecontenten homsterlant pluistert vnd schentlich mit het froufolck vmgegaen.

Anno 89 jm herffst hebt de geusen den soltcamp 4 grasen lants groter gemaket vnd is de marne vnd hoge lant vp 30000 gl. van den geusen gescattet. Jn octobri is Cor. Cempis gestoruen. Jn Nouembri is in frieslant een slacht geschien de graff vanden berge doer den arm gescoten etc.

Anno 90 heft verdugo sich sterckt Emanuel veges ouerste mit 23 venl spaniers 3 venel blanke meier duitschen tsamen 2000 coppen jtem 1000 soldaten 300 perden van sijn egen volck. De spaniers hebt jnden vmlanden grote insolentie bedreuen.

In februario a° 90 kreech graff moritz breda jn.

De spanier 5 venel hebt ouer 4 weken jnden dam gelegen, wat wech wol lopen haelden se weder jn, drungen de luiden thor kercken, vor altaren belden to buigen den krancken to biechten. Andere ses venels legen jn fermsum vnd elders. To emden disputeerde men oick alle ampten coephandel wth den dorpen to hebben. Den 22 januarij hebt de wth oterdum vnd Reide den kaijngedijck doergesteken. De spanier hebt in frieslant bij Bamstermole etlich husen gebrant.

Anno 90 — 10 julij vmtrent hebt de malecontenten Emetil jngenomen want dar weren de soldaten vp 60 na

wthgenomen. Jtem lacht verdugo mit all sijn vorsc. vor den vpslach jn sijn leger vnd graff willem mit sijn leger in Collum getogen den 29 junij. den 1 julij is een dapper schermutzel na visvleet wthgeholden hebben sich graff willems ruiter ridderlich wenich tegen vole gedragen 40 tegen 170 off meer.

Anno 90 vmtrent 10 Sept. sint enige executoren wth frieslant to watum ankomen hebben verbrant den weem to loppersum, weem vnd vicarie jnden rijp, den weem to enum end vole gefangens gehalt vm achterstallige scattingen. Anno 90 in octobri heft graff hermen van berge 1800 man in den dam vnd fermsum gelecht. Jn desen winter sint vpt huis Tuinga ten post wedervm gelegen 500 soldaten alse vorhen oeck etlich malen gescheen is. Verdugo is jnt begin octobris wth sijn guuernement na brabant vertogen.

12.

Edelueste hochgunstige leue vedder wetet dat jck noch gesont bin, mij verlanget van V l vnde mijn leue modder sampt V l kinder vnd alle vrunden des gelijken to vernemen, alle bekanden hijr sint de here heb loff gesont. Vant voerspoet vnses tochts gedenk ick mijn vedder alle gelegentheit wete, doch na dat wij den 12 maij van hijr togen so kregen wij den 20 maij sutphen in nadat vmtrent 70 schoten darvp gedaen waren, vnde des ander dages sin wij na deuenter togen vnde als de stat den 30 maij beschoten worde, so sint see den 31 veraccordeert, aldaer vp een dach omtrent 4483 kartou schoten vp daen worden, vnd wij sint den 5 junij van daer vp swol togen vnde daer komende heb wij de tijdinge vnd sekerheit gehadt dat de viant schulenborch vnde rechteren verlaten hadden, dwelcke voers ontwallet sint van daer sin wi des ander dages vp meppel togen, daer na den 8 junij van meppel vp beijlen sauens, den 9 junij sauens bij suijdtlaren komen, vnde sander dages goct tijt vor grongen, vnde als onse volck

ons vth vrieslant met schepen vnde to vote an de ander sijdt to gemote quemen so heft de viant adwerder sijl, steentil vnde northorner schans verlopen, daer van is adwerder sijle besettet de anderen schlichtet alle klene vesten anders heft he oek blotet, allene delffsijl, opslach emetil vnd letbert oder nienort beholden. Den 14 junij bin wij van helpen met het leger bij selwert togen. Den 15 junij van daer na den delffsijle togen, den hebben wij den 22 junij jn kregen, vandaer togen hebbe wij den 26 junij den opslach jnkregen den 27 is vnse besettinge daer jn komen. Den 28 na emetil togen, vnde den 1 julij hebben wij emetil in kregen, vnde den 2 julij de schants letbert. De nienoert was all voert verlopen, vpslach emetil vnd letbert daer sint de soldaten jn veraccordeert sunder geweer vth to gaen. Den 3 julij sin wij van letbert na middelbert, ende sander daechs tot oesterwolde snachts met het leger togen. Den 5 julij sin wij tot heselen vffelt vnd hauelt togen gelegen een grote halue mijle van steenwijck, ende sander dages jnde vptocht tuige krijgende is al tuolck heerlick jn slachorder gestelt, ende daer na raetsam vanden dat mijn heer sijn E. Graeff Willem met sijn volck wat to rusten na vreeslant to rugge togen, vnde sijn excellenti is na meppel sauens togen, is den 9 julij bij aernem komen met het leger vm den viant van de betou to krijgen, dwelck jck hope korts to soelen gescheen, ende sal off Godt wil grongen vnd steenwick noch dit jaer onse weesen. Hijrmede voel goede nacht met alle vrunden. Datum met haest tot lewerden den 1 julij anno 1591 olde stijle

V l vedder Johan d'Mepsche.
vp den ham dn.

(Opschrift) Dem Edelen Erentuesten Ende vromen Johan Rengers ten Post vnd Garrelsweer Hoeuelinck Leue vedder etc.
tot Bremen jnt hoff van Dincklagen (*).

(*) Op dezen oorspronkelijken brief zijn door Joh. Rengers v. t. P. de in de volgende bijlage medegedeelde aanteekeningen geschreven. (F.)

13.

Ano 90 lesten octobris dekendragers wth den dam verstubbet, als vnse volck van watum vpquemen. Darna als se weder to scepe getogen sint de vorige weder jnden dam gecomen.

Anno 91 mandages vorden 3 junij deuenter na den 4 storm erouert scrift Conders.

Ao 91 Sondags vorden 12 junij staten volck mit 100 scepen vpt reiddeep ankomen. Verdugo vnd stadt hebt hoer soldaten wth alle scansen westersijt deeps vnder de stat verscreuen vm de to verlaten, sint staten volck in Awerder sijl ledig sijnde van volck jngetogen. Verdugo is mit 1200 man hoer to moete getogen dan ane wes wth tho richten weder in selwert gecomen had 2 stuck geschuts mede. Den wunsdag hefft grote staten leger vor gronningen sich sehen laten mit 17 vane ruter. 16 junij donderdag morgen sich dar vor gelecht. Verdugo volck vnder ebbinge vnd bottering poerte gelegen. Den 16 junij etlich na delffsijl gesonden den 21 delffsijl vpgegeuen den 22 de malecontenten dar wth getogen bij accort etlich to gronningen gerichtet. Den 24 vp Johannis staten volck van daer getogen, in delffsijl gelecht 4 venels C. van Eusum, Eissinge, sijn gnaden venel, vnd Johan van ijlen venel vnd delffsijl affgesteken to vermeerderen.

C. van eusum Manninga Onsta Dode Amsweer na het leger getogen bij den stadtholder. Slochter is oick gefestet ouerst na dat vnse leger na vpslach, hebt de malecontenten dar gescut vor bracht vnd is vpgegeuen den 11 Julij.

Wunsdages vor den 29 junij sint Jochem Vbbens vnd gouda lutenant an parma vm vntset getogen. Verdugo hilt sich jn grongen sijn volck etlich vpt scutendeep etlich vor Craneporte gelecht. De borger sorgende dat se jnden stadt mochten comen hebben alle porten to gemaket behaluen oisterpoerte, vm dardoer de soldaten to spisigen. Oick worden se doer den pijpe vant horensdeep gespisicht.

Den 28 sol vpslacht jngenomen sijn.

Darna Emetil belegert vnd mit accort jn kregen. Nienort verlopen. Na steenwijck to belegeren getogen. Ouerst mosten na Nimwegen parma to moete den scans darbij to vntsetten.

Anno 1594 is gronningen belegert van sijn Extie sijn gnaden. De raet van staten was daermit commissie der E. M. heren staten general. Tcollegie van frieslant was daer mede jnt leger. Vande omlanden wegen beiden johan Rengers vanden post ende van hellem Vlrich van Eusum Bocco awema Sijndicus Hieronijmus Verrutius darto gecommitteert.

Als de stadt den junij was erouert hebt de omlanden apart landag geholden jn Westendorps huis tegent koer van S. Martenskercke ende hebt deputeren gestelt. Anno 1605 is collegie wth beider bontgenoten van gronningen ende friessche omlanden tusschen den eemse ende lauwerse geordineert ende 2 jnde generale staten een jnden raet van staten.

Hijrmede sluitende wil jck den leser wisen an den nederlansche historien, omlanschen protocollen, ende omlanschen processen. Daer merckelicke dingen jn te seen sijn mede tot historie denende.

14.

Excerpta etc.

Vp graffen Edtzers durch D. Muller clagent ouer den Hollanders, Selanders Westfresen.

An hertzogen Iulio. Nimt sijn F. G. graff vor vntschuldicht dat he den Spanier sol jnhalen willen. Secht he heb keiser Maximilano remonstrirt wo dat de fransoisen vnd Spanjer darher trachten vm den Rein vnd Eemse tho sluijten, den Chur vnd fursten ein brille vff der nosen to setten. Dat graff edtzert sijn beswering in specie sol voerstellen.

Dat sijn F. G. niet wuste wo dat graff edtzert tho helpen sijn solle, Keijs. Mat. Chur vnd fursten sollen sich nicht lichtlich darin laten tegen den Hollanders vnd Selandt to water, darvan in negest geholden rijxdag tractiert vanden frien Segelatie vp Spanien vnd Portugal tho openen, vnd darto ein Amirael to constitueren: dan were de costen erwogen, vnd den Churfursten vnd stenden tho erdragen vnmogelich gewesen.

Doch dewijl niet gemeint wurde den Kon. van Spanien dorch gegenweer affbroeck to doen, dan alleen tegen den hollandern vnd jren anhangeren defension to gebruicken de frie Nauigation to beforderen Emden als den voermuer to defenderen, so leuede men in goder hoepnung dat solck mittel sol von Chur vnd F. G. so wol oeck der Keijsr Mat. bewillicht worden.

Vorslag eens defensijff hulps vor 2 maent vp 400000 gulden.

Graff edtzerts persoenliche entschuldiging gegen h. Julio wegen diffamation als off he sich den rijcke afftrecken wolle.

Kome darher dat na affgang freulins to Jeuer he negester bloets arue, vnd von Keisern tho keisern mit Jeuer belenet, vnd graff Johan van oldenborg doer een vnkrefftig testament na hoer doet sich vanden huse burgundien darmit belenen hebbe laten: darum graff oeck gelijke beleninge bij den huse burgundien gesocht. Twelck graff Johan van oistfrieslant der ritterschaffts vnd borgerscaffts erforderten meer generice dan specifice vermeldet als off sijn gnaden den burgundischen koninge van hispanien (mit meer andern schmawoerden) vnderworpen. Dem de vnderdanen genen gelouen to stellet vnd sij dar also bij gebleuen. Wowal graff johan sijn broder hem de nouo diffamiert als solt er gesacht hebben eer sijn g. to ener delinge mit hem wol verstaen wol he leuer den Rijck offfallen vnd der burgunschen regering to fallen dat niet sol daergedaen konen worden.

Vnd als graff edtzert deser vorsc. dingen haluen an grauen Johan sijn broder tweemael gesonden, hefft he den 3 Julij a° 82 to stickhusen geantwort, dat sijn gnaden vrböttig vnd bedacht bij anderen gelegenheiden einer richtigen vnvorweiszlichen antwort sich gegen dem hern bruder tho erkleren: begerende vor ditmael instrumenten der gedaner weruinge vnd instruction den 3 Julij vorsc.

Anno 85 den 8 Januari Antwort h. Augusti thom D. Muller wegen graff edtzerts voirgeuent.

Dat den koning van denemarck tho sluitinge des Sundts to bewegen niet te finden sijn, dan nemants hem den schaden des tolles sol erstaden willen so he darbij sol lijden.

Oeck an der Co. in engelant to schrijuen, were men gewisz dat de den Selender vnd hollanders jn schutz angenomen etc.

Het sij ouerst bij de westfelissche kreetz disen vnde den anderen nederlantschen benachbarden angaende, besloten, dan nicht nagekomen, des men sich bij den Ro: Keis. Mat widers most beklagen, was darna verordnet worde wol sijn Churf. G. sich den ander rijxstenden des gemein beforderen.

Wunschet graff edtzert vnd Johan goeden verglijking jngefallener miszuerstanden.

An° 85 den 18 Januarij Churfurst Brandenborchs antwort.

Dat het bij II off III niet sta dan bij den Rijcke vnd Keijs. Mat. sol versocht moeten worden den hulplichen hant tho langen.

A° 85 den 8 Februarij landtgraff willems Antwort.

Offt sich anseen lat dat solx (wo vorgegeuen) one gnedige tolatinge vnd verhengnis gottes niet geschicht, darvm oeck to forderst dese beswerlicheit so volen anderen ge-

schicht vnd beiegent vp sijn almechtige hulp vnd reddinge to stellen. So gefalt sijn F. g. wol dat oeck de tijtliche ordenliche middel anden handt genomen worden. Ouerst dit werck sij niet van eenen twe offt meer Stenden des h. rijx aff to wenden, dewijlen alle beide krijgende deel tho horen vordel herin rucken, so dat dartegen een gantze expedition van noden sijn wolde. Dan so vole het vm emden alleen to doen mosten sijn gnaden sich mitten Seesteden Hamborch vnd andern goden correspondents ersoecken etc. Vnde bij Keis. Mat. to ersoecken dat de vp jungsten rijxdage to defendering des Rijx grentzen bewillichde twe maent darto gebruickt worden mochten, darin wol sijn F. G. sich wie andern stenden dem gebhur erzeigen.

Off wol burgundien vor sich ein oge oeck na Oistfrieslant gerichtet hebben moge, wort nochtans sijn gnaden als een loblicher rijxstandt wes to sijner gnaden vnd deren posteriteits seluesten ere wolfart vnd liberteit von nothen, wol jn acht nemen. Sijn F. G. heb den vnenigheit tusschen beiden brodern vngerne vernomen, vnd wunschet van den hern des fredens, beider herten to broderlicher enicheit also to wenden dardoer gottes vertruwen frede vnd ruhe weder vpgerichtet vnd erholden mogen worde sich demselben thom besten gerne to beflijten etc.

Hijrbij volgeden aller vorsc. Chur vnd Fursten promotoriael schrijuen an Keijs. Mat. Anno 85.

Mit wideren D. Mullers suppliceren vorgeuent anden Anwesenden Chur vnd Fursten tho Praeg in febru. ao 85.

Mundtlichen Antwort der Churfurstlichen furstlich. etc. abgesandten darup etc. dat jrer aller jnstructionen geen darhen gerichtet sij vm etwes sluijtelick darin to handelen offt to bewilllgen sij. Erbedende sich etc. suo tempore et loco etc.

So is D. Muller an de Keijs. Mat. getogen mit allen bescheet vnd promotorialen Supplicatien.

Den 2 April thom Antwort van sijn Mat. entfangen dorch den Referendario sijner Mat. dat sijn mat. alles gelesen, dan de defensijff hulff sij een gemeen rijxwerck, so vp dre off veer stenden bewilliging niet stunde, so solment an den anderen stenden gelangen laten vm de vorgeslagen goede middel to vinden. Sijn Mat. wol ouerst een open mandaet wider de frijbueter erkennen etc.

Anno 86 hefft dat Albanse krijsvolck an vee vnd perden koen, jungen vehe 13000 gehornder beesten affgerouet to der summa van 200000 fl.

De Hollansche vnd Zelansche krijgsluiden hebben den borgern vnd jngesetenen van emden vnd oistfrieslant to schade gedaen, gedodet wech gefuert, als in specie de summa bewijszlich summa 120000 gulden.

Jeder fl. zu 21 silberen gr. gerechnet.

Den 10 Augusti Anno 85 Abschidt der fursten to halberstadt gesandten.

Dem grauen to oistfrieslant een vnvorlangede hulp to leisten, want an oistfrieslant vole gelegen, dan so dise saick wijth sicht, vnd een gemeen werck sij, darum dit ijlents ande Keijs. Mat. tho langen sij.

Volgen widers Keijs. Mat. breuen anden 3 Churfursten vnd andern vm sijn vorsc. beuelch vnd Mandaet na tho stellen.

15.

Ao 75 als coronel scattinge wol hebben to vpbouwent vant casteel to gron. weren Nienort vnd so etlich darin

willig. Dan de rengers vnd anderen segent so in dattet was een dwang van stadt vnd vmlanden mede, vnd vm den jnquisitie vnd tijrannie desto beter in to fueren, derhaluen wolden de niet consenteren.

16.

Anno 90 den 10 junij vmtrent is emetil erouert den 8 Augusti is de viant vor vpslach vpgetogen doort hoge water wth sijn leger gejacht (*).

17.

Sunderlinge deel der Cronijck.

Sectio singularis van dingen de niet denen jderman tho weten (†).

Want sich Gronningers vnd vngunstigen sollen ouer der jngesetenen der vmlanden twispalt erfrouwen, vnd ouer vnse mitlidtmaten weten tho calumnieren: so is dit niet nutte anden dag to brengen: Nochtans vm namals particulier affecten vnd egen willen, vnd twispalt to mijden, so ist vromen vnd ander goet an desen vnd gelijken historien etc. to spegelen.

Anno 1580 den Martij is vp den landag gesproken van vesten jnt lant tho maken, dar is dan vole altercatie west; alle mit een ander hebben wol eens gefoelens west den Delffzijl Winsum Dam Awerder zijl etc. tho vesten. So wolden oeuerst de van Eusum mit etlichen, dat hun-

(*) De korte aanteekening op het, hier in het H. S. volgende, stukje papier, van hetwelk iets is afgescheurd, is onverstaanbaar. (F.)

(†) Hiernevens was door Joh. Rengers v. t. P. geschreven, doch naderhand doorgehaald, deze aanteekening: „Na mijn Johan rengers „doet solen mijn kinder ende huisz frou dit verbrannen offt jmmers „niet seen te laten an vromden." (F.)

singe sol winsum fiwelinge delffzijl, andern awerdersijl vesten. Also oeuerst de lanscap in grotester beswaringe was, vnde de viant gants na gronningen sich negede, was tho besorgen datmen nouwe enen recht sol tijt hebben to vesten: Derhaluen vp den landag besloten is eerst den delffzijl (dar meest an gelegen tho water vnde to lande een thovlucht to hebben) veerdig thó maken, vnde dat het heele lant daran sol arbeiden: darna sol dat heele lant an ander schansen arbeiden, vm dat een voer dat ander na in defensie to brengen: Oeuerst etlichen furnemesten in hunsinga wederstreueden, derhaluen dat nicht dat gantse landt heft an delffzijl arbeidet. Todem so worden to commissarien gestelt van den delffzijl to bearbeiden sodane luiden, de man van tho voren mocht affnemen, dat tselue wenig beforderen solden, nemlich de abt van Tesinga, van oldencloester, Jacob ripperda, Adriaen ripperda, Ailco wijnkens. Fiwelinge mit een deel van hunsinga men tot Middelstum tho, weren de daran arbeideden ider dorp na grasztal worde sijn part thogewesen, doch worden niet gedreuen so schach dar niet an: datwelcke seende heft der Ouerste entens mit etlichen deputeren Johan rengers ten post darto bewilliget vnd committeert, de dar vro vnd late tot acht dagen bij was, vnd worde in desen korten tijt meerer gedaen als den gantzen veer weecken tijt vorhen: vnd so nu Edtzert rengers storff kund he dar nicht langer bij sijn, dan mits dat he dat werck recht to een voertgang gebracht, so weren de bolwercken also balde veerdig, mits dat een jder na dat he dat sijne veerdig hadde, worde na huisz verlouet (wo dan Edtzert Renger wol eer mit andern gedaen hadde int maken der dijcken vp oistersijde van Oterdum). Der Ouerste entens wolde oeck vpt wterdijck (dar wol eer een blockhuisz was geweest, dat de viant korts hijrna wal wusten to vinden) oeck een schans gehatt hebben, dan also de van Eusum vnd andern den mererdeel van hunsinga affhielden, vnd dardoer de westersijt des dieps oeck vnwillig was, ist gescheen, dat deses nagebleuen vnd wij Delffzijl verloren hebben, dat vns tho water

vnd lande een hauen vnd voet gewest hadde gronningen to bedwingen vnd jnden lande to blijuen. Het scheen ouerst offt dit alles enige pica off affgunst tegen den Ouersten Entens off oeck anderen dede etc.

Den 2 Aprilis a° 1580 (na jnholden des protocols des Sijndici handt bij J. Hor:) is binnen Winsum bij den staten der Friesschen vmlanden vp enen gemenen landag geresoluiert, dat men jnden platz vanden hondersten penning sal vpbrengen 8 jartaxten binnen den tijt van 16 maent van welcken 8 jartaxten de meijerman sinen lantheren, sal in sijn hure defalceren, de 7 jartaxten vnde de achte taxt tselffst dragen (*). Hijr beneuens solen alle de meijerhusen off scathusen, sampt alle driuende vnde dragende goederen hijr in den vmlanden getaxeert off geëstimeert, ende daruan de honderste penning in gelijcke terminen als bouen betalt worden, vnde dit alles is vanden twe delen der vmlanden nemlich van Fiwelinge vnde het Westerquartier, mit dem beschede vnde niet anders bewillicht, als dat men vor all vnd sunder vertoch, solde voertfaren mit de annotatie, vnd publicatie vanden goederen deren van gronningen sampt den goederen vanden conuenten vnd closteren, darvan de hoeffden edder praelaten in der, vnd also totten viant sich begeuen hebben. Vnd voirts van allen andern wes qualiteets de oeck mogen wesen, de mitten viant correspondentie holden. De van hunsinge lande (†) ouerst, na deme van de annotatie vnd publicatie der vorsc. goederen niet was geproponiert, dan alleen vande vorsc. contributie hebben simpliciter vpt punct van contributien geantwort, vnde deselue bewillicht, sunder van de publicatie der goedern to mentioneeren. Finis. — Hijr is tho weten dat de vmlanden na der gefangen hern wthkumst geen landes Secretarium hadden, datwelck goede luiden wol anders geseen, dan

(*) Hierbij staat ter zijde: „De in homsterlant hebben Nienort „in Winsum de 8 jar hijrna betalet thom deel off etlichen." (F.)

(†) Adidem: „Wthflucht want het int closter int general was „disputeert." (F.)

het mochte niet geproponierth worden: vnde wat niet der her Sijndicus vnd etlich wenig proponierden off moueerden, dat was vngesecht, vnd worde mit verscheiden jnfallende vromde reden verbij gegaen: so was der her Sijndicus als Secretarius bijwilen wol enigen dingen schriuende, dan niet all offt wenig, dar men doch open protocol vor den landen hoert to beforderen vnd niet sunder Secretario to wesen in so een lant, in so swaren tijden vnd krijgen. Dat stuck van vorsc. publicatie was in Closterkercke int general bij allen so wal wth hunsinge als Fiwelinge vnd westersijde vanden diep, consuliert, offt men deselue sol confisqueren, dat welck off geslagen (mits dat geen Fiscus off confiscatie inden vmlanden) derhaluen in vsum belli pro patria to publiceren, darup gesecht dat jder quartier sol vertrecken, vnd hijruan als van anderen hoer aduijs geuen, Fiwel: Hunsing: vnd Westerampt. To de vorsc. confiscatie (*) der van Gron. is der Edelv. Clant to stedum committeert to de annotatie tho doen. vnde so deselff off meer vernufftigen achteden, dat de reformeerden vnd gefangen in gronningen ant ouertreden vnd violeren van dat Tractaet to winsum vnschuldig weren is deselff annotatie niet geschehen. Weszhaluen dən de van Eusum off meer anderen, hem bij den generalen staten off wider hebben culpeert niet vprecht to handelen vnd mit sijnen vrunden doer den vinger gesehen thebben int annoteren: doch so is de annotatie niet vullentogen vermits den slach tho Herdenborch. Johan rengers to hellem was deser tijt to Antuerpen bij den, vnd schreeff dat den Tractaet to Winsum na sollen der gronninger goeder publiceert worden, dant selue were der generalen staten meninge: schreeff darna oeck van Cristoffer van Eusum (dan vmtrent 8 dagen na den resolutie van den 2 Aprilis weren to winsum 6 er 7 versamlet, de consuleerden vm der moncken goederen publicatie vp to holden: vnd volgents worden vanden seluen

(*) Door Joh. Rengers v. t. P. is, hierbij ter zijde, eigenhandig ge„schreven: Publicatie (want jnden omlanden is geen confiscatie)." (F.)

na Antuerpen derhaluen gesant de Abt van Rottum vnd Cristoffer van Eusum, vole gisseden so dit eene particulare legatie was, dat de moncken den costen betaleden. Oeck weren de meenden dat Nienorth vanden moncken tosage had van dat Redjerschap van Adwert. Als nu desen tho Antuerpen quemen wth de name der deputeren, so bleuen se van vorsc. rengers, vnde dreuen versceiden de een vor, de ander tegen den moncken: vnd als Cr. van Eusum niets verworue vnd Johan rengers tho hellem, enige handelingen de se dar hadden ouerscreeff, vnde dat de breeff intempestiue worde vpgebroecken to winsum, schemper van vorsc. Eusum scriuende, hefft der her van nienort groten indignatie dar gemaket. Crist. van Eusum oeuerst (so Adriaen Ripp. gesecht) haddet to Antuerpen verwerckt, dar he vorsc. rengers al tho schandelicken dan tho vermelden, nageredet hadde. Darwth vole vnlusts gecomen tot warningen intocomenden tijden.

Den 19 Aprilis Anno 80 als der Ouerste Entens sach dat der twisten haluen alle goede vornement wol verachtert worden: maeckende oeck suspitien wth breuen, de hermen wijnbrugge vnd laleing an enigen inden vmlanden heemlich hadden gesc., vnde de heemlich geholden worden, darin Rennenberg krijg jnden vmlanden vnd dat se Entens vnde den reformeerden leueren solden, gepractiseert worde, jtem seende dat de middelen van gelt verhindert: geen ordenliche leningen an ruiter vnd knechten wth gedelt: oeck geen kruet off loeth distribueert worde ordinarijs: vnd als de buiren vnwillig weren tho grauen, dat oeck geen pioniers angenomen worden. Tho deme want he bedacht worde van den kelcken monstratien tho interuerteren: hefft he willen vp desen satisfactie hebben, suluest rekenschap doen, vnd weten off de resolutie vp den 2 Aprilis passchauent sol bij den gantzen lande als bestendig bliuen, der gronninger vnd moncken vorsc. bij hoeren sijde wesende, tegent tractaet tho Winsum, dat de vmlanden mit een besunder acta oeck jngewilliget hadden. Vnde leet derhaluen wthdrucklich der lanscap voerholden, off Wigbolt van Eusum oeck meer

stemmen hadde als een ander Edelman off deputier der vmlanden. Alhijr gefellen tusschen Nienort, vnd Clant tho stedum, Johan starckenborg, vnd andern vole altercatien; der her van Nienort sede, dat adel vnd adel was twijerleije, men most de van Eusum dar vor achten, dat hoer voervaderen weren vor vijffhondert jar geachtet west (*), vnde datter weren neffens hoer oeck sommige, als ripperden Onsten vnd andern, de meer stemmen hadden als andere Edelingen, de hoer an goet vnd bloet niet gelijck weren, want Eusums weren in goede breuen genoemt Wolgeborne vnd Edele: jtem de keiserliche borch Oert. Hoer were niet in deputeerscap off adel gegeuen, so mocht men hoer oeck niet nemen, vnd wes se meer weren als ander van adel des wolden se oeck beholden. Anderen de weren van gefoelen, dat de een van adel wal meer van goederen sij, doch jder kund vor hoefft men een stemme vnd aduijs geuen; dan offt de van Eusum de Cloestern wal alleen begeerden, oeck alleen de vmlanden to regeren, so were dat de meninge niet, he hadde niet meer stemme als een ander, oeck van adel wal gelijcken. Den 22 Aprilis a° 80 is de jnformatie genomen ther jnstantie vanden Ouersten Entens, coram notario et testibus want Cr. van Eusum sich dat Cloester winsum becroende, niet willende datmen darin (de lanscaps resolutie na) mochte vor joeget tho een schoele een plaetse offt kamer vredelich hebben etc. de getuichenissen verclaren wo Nienort vnd Cr. van Eusum dat Cloester mit allen vpkumsten thot sich trecken etc.

Vp huden dem twe vnd twintichsten dach Aprilis anno etc. dusent vijff hundert vnd tachtentich, vmtrent acht wren voer middaghe, sin jck vndergeschreuen openbaer Notarius geuordert bij dem Edelen Gestrengen heren Bartoldt Enthens van Mentheda tho Middelstum, Doernwert vnd Engheweer etc. hoefflingh, Ouerste etc. vnd aldaer komende, hefft sijn Ed. Gestrn mij beuolen, mit dem weerdigen vnd 22 April 1580.

(*) Hiernevens staat ter zijde: „dit kumt van een brieff van „Wijtwert credo, de doch niet dan 300 jar is olt." (F.)

Religiosen heren Adriano Sirckzee prior vnd Johanne Kulenborch conuentuale edder geassigneerde des conuentz van Winszum daer jegenwoerdich sijnde, tot mijner behusinge tho gaen, vnd hoere confessie, belangende de transportatie des conuents to Winszum, tho beschrijuen: So sinnen se mit mij tot mijner bewoninge gegaen, vnd hebben elck bijsunder, jn der vndergeschreuen daertho gerequireerten getugen tegenwoerdicheijt, vrijwillichlich bekent vnd belijet alsz naebeschreuen volget. —

Jn dem cersten de gemelte heer prior, an tsestich ijaeren olt, bekent, woe int eerste van de laestleden vasten, sunder den sekeren dach entholden thebben, bij hem tot Oldenkloester bij den Damme, gekomen de pastor tho westerembden, vnd hem angegeuen, dat der Edele, Gestrenge heer Wigboldt van Ewszum Ridder, heer tho Nijenoert vnd in Vredewolt etc. hem aldaer gesent, vmb sijn Wen voer tho dragen, dat sijn Ed. Gesten begeerde, he sijn Ed. Gesten des conuents hoff edder boomgaert vijfftich ijaeren lanck verhuren wolde. Waerup he attestant geandtwordet, dat he des in sijners macht nijet hadde, sunder consent sijnes Ouersten, de hem tot prior gestalt, dan he wolde sijn Ed. Gesten dat sulue hoff wall ses ijaeren verhuren, mits dien dat sijn Ed. Gesten den jegenwoerdigen meijer, de dat in de hure, vnd noch een ijaer daeran hadde, voer de verlatinge thoe vreden stellen solde, daer mit de vorss. heer pastor voer datmaell van hem gescheijden, vnd vmtrent veertijn dagen daernae, sunder oeck den sekeren dach entholden thebben, sij deselue pastor wedder bij hem tho Oldenkloester gekomen, vnd hem angesacht, dat der wallgedachte heer van Nijenoert, van hem versochte, dat he sijn Ed. Gesten nijet allene dat hoff, dan oick dat gantsse conuent, de husinge, mit alle renten, vpkumpsten, vnd thobehoer transporteren vnd ouerdragen wolde, des wolde sijn Ed. Gesten hem vnd de ander conuents personen mit een behoerliche alimentatie hoer leuentlanck vorsehen. Daer vp he attestant dem vorss. pastor geandtwordet, dattet selue hem vnd sijnen conuentualen nijet mogelick weer tho doende, sunder consent

hoeres Ouersten. Daerbij vogende, dat soe veer sijn Ed. Gesten beleuede emantz an horen Ouersten daerumme tho senden, so wolden se den Subprior wall mede derwaertz senden, vnd so het alstan dem suluen beleuede, so were he oick daer mede tho vreden, vnd daer mit sij de pastor oick van hem gescheijden, sunder wijder darin tho doende. —

Daer nhae vp palm auent jungest vorstreken, sij thoe Oldenkloester gekomen, de Subprior des vorss. conuentz vnd Broder Johannes Kulenborch, de hem angesacht, dat de Edele Erentfeste Juncker Christoffer van Ewszum tho Rasquerdt, Baffelt vnd Jendtleth hoefflingh etc. aldaer komen wolde, vmme mit hoer tho handelen van de transportatie hoeres kloesters, sampt des seluen vpkumpsten, waer dorch he verslagen geworden, in sijn slaepkamer gegaen, vnd seer bekummert gewest, vnd des suluen auentz sij de wollgemelte Juncker aldaer gekomen, vnd hem verbodet bij sijn Ed. L. vp de gastkamer ter maeltijdt tho komen, alwaer he gekomen, de maeltijdt gedaen, vnd des auentz hebbe sijn Ed. L. gene mentie van de transportatie gemaket. Ouerst des anderen dages, als vp palmdach tusschen souen vnd acht wren voermiddach vngefeerlich, sij he wedderumme bij dem gedachten Junckeren vp de gastkamer geuordert, alwaer sijn Ed. L. hem attestant vnd dem Subprior angegeuen, dat dewijle het conuent bouuellich weer, se oick seer getrauellieert vnnd molesteert worden van dat krijgessvolck, vnd dat sulue conuent doch nijet holden konden, dan verlaten mosten, dat sijn Ed. L. derhaluen versochte, dat se het selue conuent in der fundatoren, nemptlich sijn Ed. L., des Edelen Erntfesten Junckeren Eijlcko Onsta tho Wetssinga vnd Sawert hoefflingh, vnd des oick Edelen Erntfesten Junckeren Onno Tamminga tho hoerhuesen hoefflingh (de sijn Ed. L. gesacht fundatoren tho sijn, vnd oick commissie daer van tho hebben) handen transporteren wolden, des se beter hadden tho doen, dan in vrembde luden handen. Waerup he attestant geandtwordet, dattet selue hoer nijet mogelick weer, sunder consent hoeres Ouersten. Daer sijn Ed. L. wedder vpge-

sacht, dat sijn Ed. L. wall wuste, dat de Religiosen sulckes nijet doen konden, sunder consent hoeres Ouersten, vnd derhaluen den Ouersten daervmme besenden wolde, versokende hoer beijden, dat se eijnen breeff, belangende de cessie vnd transportatie, sijn Ed. L. geuen wolden, nae vermelt eijner minute offte vntwerps, soe sijn Ed. L. den breeff begeerde, welck sijn Ed. L. bij sick gehadt, vnd hoer voergelesen, vormeldende in effectu int langhe, woe hoere conuent seer gedestrueert, vnd ruinoes weere, se dagelichs van dem krijgessluden trauellieert vnnd molesteert worden, vnd doch dat conuent nijet holdenn konden, dat se derhaluen dat conuent mit alle de vpkumpsten in der fundatoren handen transporteerden, cedeerden vnnd ouerdrogen, tot stifftinge eener parochie kercke, vnd voertz tot vnderholdinge van ses studenten, nae breder vormelt des suluen Concepts, dat he so nouwe vnd perfect nijet entholden hadde. Waer vp se beijden sijn Ed. L. thogesacht vnd belouet haddenn dat conuent also tho willen transporteren vnd cederen, soe veer de Ouerste dat consenteren wolde, vnd se behoerliche alimentatie bekomen mochten, waer voer se geeijsschet hundert Carolus gulden ijaerlichs voer hoer beijden elck, vnnd den anderen nae aduenant. De Juncker ouerst voer eerst nijet meher, dan dertich geboden, vnd lestlich sijn se accordeert, dat se beijden ijaerlichs solden hebben elck vijfftich, vnd de ander twe nae aduenant minder, des he so deger nijet entholden, dan nae sijn beste entholdt, de eene dertich vnd de ander vijff vnd twintich. Vnd daer tho solden se vnder hoer veer, eens voer all, geneten desse hure edder rente nu vp paesschen vorschenen. Daermede de Juncker affgetogenn.

Des anderen dages, als maendages nae palm, sij des gedachten Junckeren dener, mit eenen anderen man, den he nijet gekant, dan Secretarius genoempt geworden, bij hem attestant tho Oldenkloester gekomen, praesenterende hem twe francinen breuen eenes inholdes, de se gesacht wth dat vorss. Concept gemaket tho sijn, versokende dat

he de suluen mit sijn priors segel vorsegelen solde des he geweijgert tho doende, vermitz het consent des Ouersten daer noch nijet was, vnd oick de breeffen van de andere conuentualen nijet vndertekent weren. Ouerst een dach twe offte dree vngefeerlich daernae, sinnen de beijden vorss. mit desulue breuen van de andere Conuentualen vndertekent sijnde (behaluen van Johanne Kulenborch, de den suluen in sijn tegenwoerdicheijt vndertekent) wedder bij hem gekomen, versokende alssnoch de versegelinge. Soe hebbe he daervp de breuen vorsegelt, vnd vp dat he bij sijnen Ouersten nijet gesuspecteert mochte worden, hebbe he gebeden dem Eherweerdigen vnd Religiosen heren hermannum Doccum Abbet vnd praelaet tho Oldenkloester bij den Damme, den seluen breeff mede tho vorsegelen, gelijck sijn Eherw. dorch sijner begeerte gedaen. Vnd he attestant hebbe eenen breeff wedderumme entfangen, bij de gedachte Junckeren van Ewssum, Onsta vnd Tamminga vorsegelt, belangende de ijaerliche pensionen, welcke breeff hem daernae van eenen (den he vormeent Redger tho Baffelt tho sijn) gebrocht sij. Daermede sijne getuchenisse beslutende, verclarende mit handt vnd munt, in fide sacerdotij, tselue also waerafftich tho sijn, actum vt supra.

De gemelte heer Johannes Kulenborch, vmtrent vijff offt ses vnd dertich ijaeren olt, hefft vrijwillichlick bekent vnd belijet alsse naebeschreuen. Als dat des vrijdages offte donderdages vngefeherlich voer palm laestleden, bij hem tho Nijenkloester gekomen de Subprior des vorss. conuents, vnd hem angesacht, dat de Edele vnd Erntfeste Juncker Christoffer van Ewssum etc. hem vp palm auent bescheijden hadde, bij sijn Ed. L. tho Oldenklooster bij den heren prior tho erschijnen, vmme van de transportatie des conuents tho tracteren, vnd dat derhaluen de Subprior van hem versochte, dat he mit hem tho Oldenkloester an den prior wolde gaen. Gelijck he gedaen, vnd vnder hoer beijden, dem hernn prior sulckes angegeuen, vnd alsso he deposant des Junckeren kumpst eijn tijdtlanck verwachtet, vnd de Juncker nijet eher, dan an den auent gekomen,

sij he wedder nae Nijenkloester gegaen, vnd dewijle he palmdach tho Nijenkloester predigen moste, sij he nae de predige, vmtrent elff wren wedder tho Oldenkloester gekomen, doe de heren an de maeltijdt gegaen, vnd he nijet bij hoer gekomen, voer vnd alleer de heren van der tafelen vpgestaen. Vnd als de walgedachte Juncker vortrecken wolde, sij he attestant bij sijn Ed. L. vp de kamer geuordert. Alwaer sijn Ed. L. hem, jn jegenwoerdicheijt des Eherweerdigen heren praelaten tho Oldenkloester angegeuen, dat sijn Ed. L. mit dem heren prior vnd Subprior, belangende de transportatie vnd cessie des kloesters, vnd der suluen vpkumpsten accordeert vnd verdragen were, dat se darmede the vreden weren, wat he nu wolde doen, offte he darmede oick tho vreden weere? Sijn Ed. L. wolde hem ijaerlicks geuen sijn leuentlanck dertich Carolus gulden, vnd daer tho solden se vnder hoer veeren, eens voer all, noch boeren, vnd geneten de hure offte rente, de nu vp paesschen vorschenen. Daer vp he attestant geandtwordet, soe de prior vnd Subprior geconsenteert hadden, so moste he dat houet volgen, soe weer he oick daermede tho vreden, vnd daer weren se dat maell van malckanderen gescheijden. Vnd des donderdages nae palm, sinnen bij hem vnd dem heren prior tho Oldenkloester erschenen, Hans des gedachten Junckeren schrijuer, mit eijnen anderen man, den se Secretarium genoempt, praesenterende hoer twe francinen breuen, vormeldende van de transportatie vnd cessie, versokende dat se de suluen vndertekenen, vnd de prior vorsegelen wolde, dat welcke se gedaen, vnd daernae sij he, ten versoke des Redgers tho Baffelt, mit hem nae Rassquerdt bij dem Junckeren gegaen, aldaer he noch eenen breeff, van gelijken jnholdt, als vorss., vp des Junckeren versoeck vndertekent hebbe: vnd eijn wijl tijdtz daer nae, sij hem van dem prior behandet een Reuersaelbreeff, van de wallgedachte Junckeren van Ewssum, Onsta vnd Tamminga vorsegelt, vormeldende van sijne ijaerliche pensionen, welck van dem Redger tho Baffelt an dem prior gebrocht weer. Daermede sijn getuchenisse beslutende, vnd

verclarende oick mit handt vnd munt, in fide sacerdotij, tselue alsso waerafftich tho sijn. Aldus gedaen in den Damme ten huse mijner woninghe, jn mijner achter kamer, jn jegenwoerdicheijt Peter Steck vnd Hieremias Gosens borgeren ten Damme, als tugen hijr tho begheert. Dat oerkunde jck vndergeschreuen openbaer Keijsserlicher Notarius hijr tho, als vorss. erfordert, bij forma eijnes slichten prothocols, mit egener handtschrifft.

(geteekend) J. Degener Not. p.

4. 22. 80.

Peter steck mijn hant.

Jeremias gosens.

In Maio a° 80 als Bertelt entens doet was, vnd als de vmlanden voerhen besloten hadden vp etlichen voergeuen dat een stadtholder van noden was (als oeck de warheit) so sede Eiso Iar to den olden Jan Mepsche vp den ham vnd anderen in Selwert: wat behoue wij nu een stadtholder nu dese man doet is. Item hoer affGodt is doet etc.

Anno 80 in Julio als der graff van hohenlo lach to Northorn in der juffern greuinga huesz (de van beiden een goeden Name hadden).

Des vromen Johan Wijnbruggen broder hermen wijnbruggen brieff vermeldet dat de grote truwicheit des broders tegens de Religie vnd reformeerden an hem niet gewest sij, al ho geleert he was ita ut mirabilia sint iudicia et misericordiae Dei. Den lesten julij als volget gesc. Edele gestrenge here Got jnden hemmel weet hoe leet dat mij is dat ick mit mijn ogen moet sehen dusdanigen schrecklicken verloep der jngesetenen deses landes, mit den wtersten vndergang aller vrij vnd gerechtigheiden derseluen. Ten sij saicke dat ju Edl. Gestrengen sampt vwen verwandten vnde andern redelicken, so geestlich als adels personen, tegens de malitien vanden vnruwigen, kercken vnd kloes-

tern schenderen, gelijck oeck tegens de moetwillicheit dergenen (de vm het gewalt dat se nu hebben, niet genoemet willen sijn) mit verstant vnde kloeckheit dorch godes gratie, contrauenieren. W. Gestrengen weet mit wat hinderlist de Religions vrede tegen de pacificatie van Gent: vnde de particuliere vnie gemaeckt is tegens de Generale vnie: vnde offt gemelte geussche Tractaet gepassiert sij vm alle middelen van vrede buiten dese Nederlanden to sluiten, mit continuatie van een so verderfflich, ciuijl vnd jnnerlich oirloch, bet ter tijt dat men tegens alle eedt vnd geloffte, de Catolijcken, de Geestlicheit sampt derseluen Religion, vnde Con. Mat. mit infueringe enen anderen Suuerein, vnde ander exercitie van Religie, den spanschen Jnquisitie wijtfellig ouertreffende mochte wth dese Nederlanden verdriuen. So dat niet de lichtfeerdigheits to beschuldigen sijn, welcke dese meneedicheit vermerkende, bij de vorige Eedt vnd Tractaet willen verbliuen. Sunder voel meer de sich tegens hoer Eedt vnd geloffte daraff sunderen vnd scheiden. Sed noctuas Athenas, qui haec ad strigorem V. Jck see ouerst geen geen middel van vnse lant, wth de klawen van dese harpijen (de nu menen dat se alles tot eenmael willen verslinden) enichsins to redden. Ten sij saicke dat de hoeffden des lants, de met geene kercken vnd clostern breecken sunderlinge niet to doene gehatt hebben, enen afferdigen anden prince van parma, vm sich vnde het gantze lant to reconcilieren, vnde in Sauegarde van Con. Mat. to nemen tegens de van gronningen vnd alle anderen, de so groten moetwille ouer de lanscap gebruicken. Vnde dat vnse stadtholder, welcke de lanschap in sich gantzlich geneget is, beuolen worde vm de Sauegarde rigoreuselich to effectueren, nosti fabulam van het beest, welcke de steen weder vp de starte geworpen worde. Edle gestrenge here ditsuluige most gescheen mit den aller eersten vor dat de van gronningen dar senden, want comen se dar vor dat dit gescheet is, so fruchte jck worden se wunderlicke dingen, mitten princen van parma practiseren, vnde bij Con. Mat. darna ratificeren hetwelcke niet gescheden kan, wan de lanscap

gereconcilieert is vnd sich in alles hoer to rechte praesenteren etc. Mijnher sijn Edlen Gestr. wil mij dit ten besten aff nemen, want jckt selue wth goeden herten schriue. Vnde so de hern beter raet weten, bidde jck dat se mijn walfart so wederom willen behertigen, als jck des landes walfaert int gemeen, vnde het beste van W. Gestr. desseluige le. broder vnde verwandten int particulier stedes gemeent, vnde mit allen mogelicken vlijte to bearbeiden gepoecht hebbe, vnde noch doe, kenne Godt almechtig, de alle herten vnde nieren doersocht. De hijr binnen landes sint geestlich vnd werlich sint so verslagen, dat se niet doruen dencken, anden prince to senden, jck swige dat se enichsins sulckes solden doen. De van gronningen hebben mij van mijn staet gestelt tegens des hern stadtholders vnde der lanscap wille, vnde Fritema in mijn plaetse gecommitteert. So dat men wal behoerden darbouen expresselich to versoecken restitutie vant gene se gewaltlichen gedaen hebben, mit oeck Sauegarde vor de officieers des landes. Dominus de Monceau causam vmlandicam sibi recommendatam habet, monetque in tempore per legitima remedia gronningensium insolentiae occurrendum esse. Edel Gestr. heer wij solen vriheits genoech in de religie vnd anders bij wille van Con. Mat. mogen beholden, so wij vns derwerts voegen daer doch de reformeerden vp een rechten voet van Inquisitie soecken voert to gaen ad dominatum. Dus bidde jck ju Ed. Ge. wilt tanquam pater patriae sich emploieren tot reddinge des landes, dat sunst anders na mijn beste weten heel vnd all wil verloren gaen. Dewile dat dese dingen bij den prince van parma gepractiseert worden, solde geraden sijn dat de dar buiten sint gelijck de praelaten ju Ed. gestr. sampt derseluige verwandten vnd andere van adel hoer reconciliatie bij den grauen van rennenberg versochten, ne cogitarent hi homines aliud quippiam alibi curari. Jck wolde dat der her Sijndicus hetselue wolde doen vnd oeck wat vlijts anwenden dat des drosts to harlingen goeth mochte beholden worden, vnde hem weder behandiget. So solden sijn boecken vnd

scrifften bij gemelten drosten alhijr wesende oeck wal verwaert vnde dem hern Sijndico behandiget worden. W. Ed. Gestr. wil mij doer emant sijn meninge laten weten want wes jck doe gescheet wth goeder herten. Vale raptim.

Een gewesen staten Ritmester Helffenrijch hefft hermannum wijnbrugge vp dem reise na emden gefangen (de hem weder vntlopen is) vnd enigen scrifften den vmlanden roerende bij hem gefunden vns vns wthgewekenen to emden bij sijn missiue vor 600 rijxdalr praesenteert den 12 octob. wth bremen gesc. dan wij hadden dat gelt nicht. Ao 80 in Septemb. seet beneden.

Copia 8 Sept. 1580 (*).

Egbert Clant to wthhusen etc. doe ju Mello broersuma mit desen to weten, wo dat mij vorgekomen is, dat ij de van wthhusen vnde jnsunder den Clant vor Malecontenten schelden. To dem dat der Clant mit noch andern sich Juwe guedern anmetigen parten vnd buiten, mit meer vnwijszlicke vnde narren redent. Welckes wowal nicht geweert dat ener darup letten solle, dannoch, darmit ij ju „juwen godtlosen verderfflicken vpsattisschen krijch, so ij „mit juwen gelijcken, als Remke jn desen quartier jnge„fuert, vermanet: darmit voreerst de lanschap mit de ver„ordente vngegoerde schattingen, tot vwen egen jnfalle „nicht wenig gemartert, darto gedaen de grote trotzige dregementen, ho dat ij den bauweren wollen leren de schattingen vp to brengen, mit meer dem gelijken. Welck jck vor mij vnd minen meijern alles in gedult gedragen, vnde vnsen heren benolen (qui iustus est judex de een rechtfeerdig richter is) dat ij darenbouen mij nu achter minen ruggen falschlick beschuldigen, darin begere jck mij jn juwen teegenwordigen, vor den grauen to oestfrieslant (welcker protection ij jtz geneten) tho verdedigen: wes „miner conscientie belangende, sin jck mij vor den al„mechtigen gewisse, offt ij dit werck vor Got verdedigen

(*) Dit afschrift is hier, zonder aanhalingsteeken, op een afzonderlijk papier tusschen gevoegd. (F.)

„koenen, datseluige wil tho vonde komen (sub extrema tuba vnder de leste basuene) dan jck dese handel vergelijke nicht anders dat dat Iustitia Dei abutatur in iniustitia Rom. 1. dat de rechtferdigheit godes wordt misbruket in vnrechtferdigheit, vnd sal mij van genen menschen be„richtet worden dat dese handel mit dem Euangelio Cristi „gemeinschafft hebben moge dat ij priuate personen vnd „litmaten des landes ju egen vaderlant jn solcken jammer „elend vnd gruntlicke verderff ingefuert. — Wat orsake? van anbegin des krijgs anno 79 sin jck beantwort van Edtzert rengers, vm den spanjers wth to weren, des man nicht wusten wor deseluen neger weren als vm Mastricht: van ander wort geantwort, vmme des lantschaps vriheit: Tom drudde vm de gronningers vnder de vnie to dwingen. „Nu hebben alle verstendigen to bedenken wes de spangier „wth to weren, dat ij ju stedes darup getrotzet, dat de „Spanjers geen macht solden hebben: wes de vriheit be„langend, kumt wal to vonde, wat vriheit dat ij gewun„nen, nu ij dat gantse lant vnd luede, oeck de stadt also „wall in gruntlicken verderff gebracht, wat genutten dat ij vnde wij gelijcke geneten sollen, als vnse meijern arm, de landen wueste, de husen verlopen, itlicke geschendt „vnde verdoruen. O wee O wee den geenen de hier to „geraden, dat de weduwen vnd weeskens dat broet wth „den munde genomen, lant vnd luede gruntlicken wthge„schattet wthgeroeuet, dat gewass steet vp dem velde „wueste, de husen verbrant, manne frouwen vnde mage„den geschendet, vnde demnoch jm velde bij hopen doet „gefunden, itlicke ere sinne bijster, itlicke wth hartseer„gestoruen, des jck mines neechsten bloets, als mine enige „suster, dorch vwe rasenden larmen vor der stadt, vor „den almechtigen clagen wil. Dar is wal gedisputeert „homen dese landen noemen solde, de platte landen? „Furwaer dat is wal vulbracht, vnd mogen nu wal de „platte wueste vnde slichte landen genoemt worden, offte dit vns vnd vnsen kinderen vorderlick sol befunden worden. „Ick meene dat vnser heer godt sick wal seen lete, eerst-

„ lich mitten jnkumst des gronninger entsetz, demnach den vpslach, noch den Sijlle, auermals den vpslach, vnde noch. „ Idt were wal tijt dat de ogen geopent worden, wante „ dat woert godes also niet will ingefuert worden, frustra „ nititur astutia humana contra consilia diuina dat is ver- „ geues trachtet de menschen listigheit, tegens de raetslagen vnd ordningen godes. Jck wol ju vnd alle goede vrunden „ hartlick bidden, dat ij noch ten besten raden. J. verspreken mij dat ick vp lantdagen kome, dar sin jck twemalen gewest, vnde so ick niet gekomen, solden mij viant „ verclaert hebben, welck mij vanden dener is angesecht, dat jck dar kome des wil jck mij vor godt vnde den menschen vertedigen, geschut oeck to genen bosen ende, dan wanneer wij Cristen wolden wesen vnd cristlich han- „ delen, so behoert men de vrede vnde enicheit na to „ trachten daran jck nicht twiuelen wolle, so wanneer de „ wapenen an beiden siden affgelecht. Dat ij ouerst de „ lantschafft tó water vnde to lande viant verclaren, des „ kone ij noch vor godt noch vor den menschen vertedigen: so de Hoecheit vp de stat etwes to doene, darinne behoert de lanschafft vnschuldig to wesen. Darum begere jck dat ij mij vorerst vnbesproken vnd vnbedacht laten, dewilen jck ju noch nemande niet to kort gedaen noch dat juwe niet begere, wat mij geschiedt vnd gedaen is wil ick in gedult den here befelen, keret ju herten tot Godt vnde de Frede, so sal idt vns allen wal gaen wante sus blifft de „ toren ouer vns den vnschuldigen mit den schuldigen, „ wante alle des heren wercke sinnen gerecht, jn vpsate vnde Cristlicker meninge. Wthhusen den VIII Septemb. ao 80.

E. Clant.

Dewijlen mijn vedder Johan rengers demgelijken mij beschuldiget begere em dese brieff gelesen laten worde.

Wo wal ij mij verachtelicken nagesproken, hedde jck wal orsake jmgeliken ju mit vnachtunge an to schriuen, dan ich wil mit gottes hulpe mij de sunde to vermijden vorsehen, vnde beger ju vnde den juwen vnd allen menschen goet to doene, niet verstaende dat jck ju wth fruchteren solde slicken, wante mijn vertruwent an gott, vnd kan geen mensche mij oeuel doen bueten gott.

Vpschrifft Dem Erntvesten vnd Erbaren Mello Brorsuma to Sandweer Houeling.

Den 6 octobris ao 80 sint jnt oistfrieslant jn consultatie west E. Clant to stedum | J. starkenborg | J. Rengr ten post | Mello broersma | Remke elema | Abel eppens | Eiso baukens, Eppo baukens Cort borchert Eme tammen, Melcher dodo galto Amsweer Claes ten buer luert Huninga Jan Clant berent Cater Conrat rensen, wo men vnse lanschap vor wider verderff verhoeden vnd weder becomen. Js besloten een hoefft vnd stadtholder, vnde darto den prince van Orangien to soliciteren: mit welcke resolutie Doctor Rembertus ackema is na westfrieslant, vnde to winsum gesonden vm derselven auijs oeck to hebben. Ten anderden also Rengers ten post wegen Geert vm dree koen de geert vanden Edelv. Clant to stedum had gekofft van popco euerardi des rebelligen goet luet den accort to winsum: vor den Cantzler des grauen Edtzerts Doct. Muller, vnd dat oeck anderen vm closter vercoffte goeder bij aduijs der vmlanden, angesprenget worden, vnd noch widers mochten worden, dat dan de tegenwoerdigen achteden, men solde bij gemenen aduijs verdegenen. Welcken beiden oeck voer goet angesehen worden. Dan Nienort vnd Eiso Jarges antworden. Eens stadtholders kesinge most gescheen alsmen weder staetscher wise versammelde als offt niet genoch wichtige dingen de vp landagen oeck behoerden to gescheen, als jder jnt lant were, weder resoluiert vnde befordert. Vnd vpt anderde, seden se, Den kopers vanden cloester goeders to helpen vnd voer to treden, leten se doen den genen de de anueerdinge vnde distractie der Cloestergoeder consentiert hebben. Den 1 Decembris heft hermen wijnbrugge versocht een vndertekeninge tot siner commendatie, darin stundt dat he sich wal gedragen, rekenscap bewijsz

reliqua gedaen, dat hefft nemants willen vndertekenen (behaluen den abt van Tesinga, Oxius van rottum, Jacob ripperda haio manninga E. Onsta her. Siccinge Jurien lewe) dat se dit salff horer eeren sich beswaerden, sodat Manninga Onsta offt meer naderhant hoer vndertekeninge weder deleerden.

De brief gementioniert den 12 Decemb. a° 80 was gesc. van Mello broersema, Rengers ten post vnd to hellem Starkenborg, Dodo vnd galto Amsweer Ab. eppens Eme tammen Remke elema Clas ten buir popco buwes gert smit. An Nienort Jarges etc. to winsum sijnde, de darup niet geantwort hebben seggende, men sol dem in westerlant beantworden: summa men begeerde se niet seer, dan weren pro forma vociert vm to calumnieren: so vertruweden se sich oeck niet bij Nienorts soldaten, in so een borstweringe dar hoer lijff to wagen: hoer budel was oeck vngestelt dar to liggen: mochten van soldaten vor betalinge hebben anholden worden (*).

Den 5 Januarj anno 1581 hebben Gerardus Ahuis abt in Tesinga Iodocus oxius abt to Rottum, haio manninga Johan Rengr to hellem Ailco onsta Johan Tiarda van starkenborg Mello brorsema Remke Elema Abel eppens Eme tammen, Dodo Amsweer, Hermen Siccinga na vermelt mijn gedanes Eedes, Jacob froma Clas ten buer Eppo baukens Eiso baukens here brorsema Albert Knotte vndertekent (dan etlich wenig bedacht vnd geholden) enen missiue an allen wthgeweken der vmlanden gesonden jnholdens, dat vole der wthgeweken sich vp den verschriuingen in oistfrieslant absenteren geen raet off dact presteren to der vmlanden walfart, vergetende hoer plicht vnd vaderlant, vnd sich dar mit suspect makende, derhaluen dat een ider mit vndertekeninge sines hants sich opentlich vnde ront erklare,

(*) Onder aan deze bladzijde is deze aanteekening geschreven: „Steem hefft Nijenort an beletten 5oo g. Post heft geuen to Nien„orts taffel 8o off 99 gl. Noch van beletten 162 gl. Clas bennens „vor 1 bilet 2o daler. Noch II jar scattinge. Noch vor de Saue„garde." (F.)

off se bij hoer vorige plicht beloffte getruwicheit bliuen sich mit den goeden patrioten conformeren, de gemene resolutien nacomen wilden. Vnde dat den weigerigen de lanscap niet anders sal holden, dan de hoer eere vnd denst violeert vnd als vndangbaren, menedigen hoers gelieffden vaderlants, de tselue in seruituit Tirannie vnd verderff willen verfallen laten. A° 80. Den 12 Decembris den brieff (vp hermanni muntbosschap vanden hern nienort) gesc. hebben vndertekent Mello brorsema J. Rengers ten post, J. Rengr to hellem, Dodo vnde Galto Amsweer, Remke elema Eme Tammen 'Abel eppens Clas ten buir, Conrat van rensen, gert smit Popco buwens.

Den 17 Janua. a° 81 hebben Adriaen ripperda vnd Eiso jarges na Oistfrieslant den wthgeweken verschreuen vm darto comen offt hoer, edder anders wel to vulmechtigen als offt deputeren hoer deputerschap voert committeren mochten. Dese verscriuinge geschach in intempesta hijeme als niet mogelich was van emden na winsum to reisen vnd derhaluen scheen offt hoer praesentie niet gesocht worde dan een substitutie vnd vulmacht alleen.

Anno 1580 in Septembri is een Request ouergegeuen anden Gedeputierden vanden naerder gevnieerden prouintien, luidende. Also de gedeputeerden vanden vriesschen vmlanden etc. dat de viant wth den vriesschen vmlanden nu een tijtlang herwerts seer is gestercket, vnd mit allerleij nodrufft van gelt vnd andersins verseen gewest, vnde dat de van gron. nu wederum vpt nije doer den vmlanden hebben doen wthschriuen souen jartaxten bedragende tot de summa van 84000 gl. vm de viant darmede to contenteren etc. versoeckende darom de vorsc. vanden Omlanden etc. den vanden Omlanden to willen autoriseren vnd middelen geuen tot 5 off 6 veni soldaten tot hoerer defensie vp to richten, vnde darouer sulcken Ouersten to stellen als bij hun genomineert sal worden etc. Ten 2. dat de van westfrieslandt den deputeren der vmlanden off horen committeerden laten boren de conuoije vanden goedern wth den vmlanden gaende. Ten 3. Dat alle gronninger goeder

war de to becomen sint (als der generaliteet verfallen sijnde) vnd horer fautoren, replichen vnreplichen mogen bij der generaliteit ordinantie angetast, vnde to de gemene saicken als bequamest imploieert worden. Vpt 1—2 vnd 3. is tho vinden int 6. deel a° 80 den 29 Sept. So is hijr ouerst tho weten dat dit request is men bij Nienort Cr. van Eusum, Jarges, offt oeck Ripperda, sunder enigen ander deputeren to vragen, vntworpen vnd soliciteert west: darmen allen andern van behoerde verwittiget to hebben: want allen vnder den name der gedeputeerden der vmlanden verstaen vnd gemeent worden vnd also darin steet dat de ouerste sal bij den staten der vmlanden worden genominneert, off bij derseluer deputeren, is to weten dat men denseluen van dese nominatie also wenig als van request hefft to kennen gegeuen, dan dat 5 er 6 dit versocht vnd Nienort hebben committeert: dat wol niet boesz, alleen dattet niet ordenlich is gescheen, vnd dat so wenig sich vnderstaen de betalinge van ses venels ouer alle de vmlanden an tho nemen: dat noch mocht disputiert worden als het darto queme. Den 1 Octobris a° 80 is to vtert gedatiert dese Commiszie vp den her van Nienort tot 6 venl ider tot 150 off 200 koppen, coronel to sijn, mits dat he goeden krijgsdisciplijn darouer sal holden, na de ordinantie vpt stuck van oirloge gemaket etc. *In martio anno* 1581 hebben Nienort, Cr. van Eusum Jarges in winsum laten vnd doen betalen de huiren de huiren der Cloester meijern, Kusemar vnd anderen, dar se vorhen sich tegen dat gantze lant gestellet. Den begin van April anno 81 weren Onsta Rengers Starkenborg Abel Eppens mit vole andern resoluiert van emden t samen na winsum to reisen: dar quam ouerst een storm, so reisde Jo. Rengers ten post vnd Doctr Rembertus ackema, den de andern loeffden vp derseluen verscriuinge tho volgen. Rengers vorsc. na 8 vrn smorgents als Nienort alleen was, nadat he hem laten anseggen, van hem to spreken, most dar II vr vor sijn huesz alleen gaen wanderen eer he bij hem togelaten worde etc. Wo oeck geschach anno 80 Jensema Mepsche den olden etc. de in

Awert hem sochten to spreken vnd deshaluen van harlingen quemen: leet auerst den bosschap eesschen, vnd so dar vm her swinden (want dar geen logijs vor se was) hen anden auent vnd als se spreken van ordre vnd versconinge des lants, togen se mit een dwers antwort aff den her von Nienort voele goets wunschende vnd mit hem etwes communicerende, vnd voer geuende van der andern wille vm dar to komen, sede der her van Nienort, wat solen se hijr doen. dewijlen dan Renger vnde de Doctor dar geen veste segen vm sich tvertruwen, vnd ouerst een seer wuest krijgsvolck de vp geen deputeren sollen achten: Seende oeck dat dewijlen se beiden in Winsum weren dat Eiso Jarges wth den name der vmlanden deputeren anden prince van orangien de to harlingen was gesonden worde, (dar doch in winsum nemants was dat Nienort jarges Rengers ten post Tomas Crabbe) wegen der vmlanden vnde dat renger niet requireert noch enich wort hem communiceert worden: is he, darna de Doctor na westfrieslant getogen, dan de soldaten liepen den dach doer jnt lant haelden all in wat se dragen kunden, vnangeseen de Marna etc. willig contribueerden. Vm deser tijt was Cornelijs Cempis gefangen, den jderman dachte, vnd sorgeden in gron, dat vm sijn enorme feiten, sol flux hengericht hebben worden: dat desto meer wunder was, want he bij sich hadde vole scrifften darunder sijn Commissie vm anden lijue to straffen alle de belden vnd kercken, wech gereiniget vnd toslagen hadde, darmit he so seer beducht dat he 2 off 3 hondert daler begeerde to geuen enen de den wolde verbrannen. Ouerst Nienort vnd Jarges hebben dit, alse oeck sijn ander belijnge heemlich geholden. Vnder andern bekende Cempis dat des stadtholders raet were President van vrieslant Lutenant Mepsche, peter fritema, popco euerardi, gosen van der Eme, hermen wijnbrugge: vnde der stadt raet Vbbens Tedema Roberts Diest. Jnt 18 dat Oldencloester vnde de pastoren Werning tho middelstum, vnd de to stedum hadden pardoen erlanget. Dat oeck Krijth vor Tesinga versochte pardoen. Oeck als Cempis allen goeden

off quaden patrioten an vnse sijdt jn stadt off lande wolde noemen is hem dat niet angefarget. Dat de gron. Artois vnd hennegou vor de generaliteet holden, vnd wat he den 13 Apr. bekent is den 14 hem weder vorgelesen, hefftet weder befestiget. Dewijlen ouerst Cempis verschoent worde, so hadmen wal behoren Adriaen ripperda off Entens tegen hem off Duker des lutenants Mepschen swager ransoenen. Den 10 *Maij* schreeff der her Sijndicus, dat de Ouerijsselschen wolden Nienort geschutt lenen, mits dat se een generale obligatie des landes, versegelt mit des landes Zegel, bekomen: dat oeck de van Vtert nu vor hoer 2 Cartouwen een obligatie mit des landes Zegel wolden hebben beuestiget, versoeckende anden vmlanschen to harlingen etc. als vorsc. Dewelcke dat elff herten (so se noemen landen Zegel) affgeslagen. In Aprili hebben *Jensema Mepsche Rengers ten post* vnd anderen, mit den verordenten in westfrieslant wth den deputeren, hogen vnd legen Raet gants hart angedrungen vm Nienort assistentie to doen, des sijn Exce vnd Algunde seer ernstlich togesecht vnd also Algunde van der generale staten bikumst to Amsterdam heft (dar men oeck van den accort mit Aniu sol refereren) heft vermanet vm dar to erschinen, hebben dese vorsc. jn winsum an Nienort Jarges, ock an Cristoffr van Eusum to Sneeck geschreuen den 15 Aprilis vm tegen den 22 Aprilis to lewarden to erschinen vm widers etc. Ouerst der her van Nienort vnd E. Jarges hebben den 20 Aprilis ao 81 wth Winsum darup geantwort an den vorsc. deputeren vnder andern geantwort als volget. Wat aber de beschickung nach Amsterdam an de generale staten anlanget, *kebben wij schoen den hern Sijndicum mit genoechsame* Instruction vnde darto nodrufftigen tzeergelt versehen, dero gantzlicher zuuersicht, er wert de sachen to disser lantschafft besten wol to verrichten weten, welchs wij J. l. de wij hijrmit Godt almechtig beuelen thom antwort etc. datum. Dese vorsc. Jnstructie was vndertekent Wigbolt van Eusum Rr Cristoffer van Eusum E. Jarges Hadriaen ripperda, vndertekent Ackema. Jnholdende ten eersten een solicitatie

van secours vnd contribution (then wenigsten een maent solts) vor Nienorts regiment. Ten 2. Also de gesandten des princen vnd generale staten to Antuerpen vergadert anden hert. van Aniu affgeferdiget, to Amsterdam vor den vnieerden report wolden doen: Dat der her Sindicus tselue sol anhoren, den articulen vande verhandelinge scrifftelich nemen, vm darup tho delibereren. Ten 3 enen Connestable te vernemen, etc. Tot allen twelcke, vnd wes de her Sijndicus sunst sol beuinden tot walfart des landes vnd beforderinge der gemenen saicken dienlich tho wesen, wij vndergesc. den vorsc. hern Sijndicum wth den Name vnd van wegen der vorsc. vmlanden, expreszlich mit desen committeren, belouende vast vnd van weerden tho holden, alle tgene he in desen van wegen des lants sal doen off gedaen hebben etc. *Actum*, *vndertekent* als vorsc. Dit selue hefft den *anderen deputeren verducht vnde andere diergelijken dat veer van getal* den anderen so cleinachtende, sich alleene so wichtigen dingen mit so generale clausule vander vmlanden wegen annemen, de J. horentiens van horen wegen hebben na Amsterdam committeert: dan dewijlen der her van Nienort tot olden Mepsce thot grijpskercke gesecht, *dat stemmen moet off sijn*, so sorgeden volen dat etc. Vm deser tijt is in Nienorts handen gecomen een intercipieerde brieff Jaspers Marsema an sijn her den abt van oldencloster doe noch in oistfrieslant wesende, dar in he des hern Nienorts knechten geboeffte noemet: vnd scrifft dat de huiszluiden van Nienort affkerich worden, want he se beswaert de he vorgeeft van swaricheiden to willen vrien: vnd wo he hopet der staten volck solen in westerlant genoech to doen krigen: vnde dat de jnden vmlanden sint Nienorth genoech solen to doen maken. Jtem scrift dat de Nienortisschen vanden andern deputeren seggen, so se van emden niet ouerquemen mit derck huige so solden se so groet viant dar geholden worden als de malecontenten, vnde dat de her van Nienort is bijster quaet, dat se to winsum seggen se hebben dat lant mit den swecrde gewunnen, vnd als nu de gedeputeerdern weder jncomen so

solen se noch bouen an sitten willen, dan men solt niet weten wel de mester wesen wil, jck hope se solen vpt leste beide all gelijcke veel krigen. Dat se quarteren ider hoptman vp 7 off 8 kerspelen tot 11 hoptluiden to, na dat de kerspelen to scattinge geuen, de niet vpbrocht sol van ider dag 10 Carls gl. affnomen worden. Nienort is so seer verandert nu he na steenwijck west is, dat he niet de halue man is van guedicheit als he plecht, vnd is vole geusiger als bartelt entens was, vnd is so bitter an to spreken. Dan Eiso Jarges meent mijnher van harten vnd het gantze conuent wat he mijnher vnd ganse conuent kan to goede doen machmen hem wal vast vertruwen etc. Summa als Jasper scrifft so vlogen rengers ten post (als he bi hopman hinrich Cater vnd andern vmlanschen binnen winsum in geselscap was) de woerden oeck vor *als dat de deputeren sollen noch vole mesters willen maken* vnd mede bouen ansitten, dan dat sol hoer feilen, mit meer andern worden. Jn volgenden verscriuinge sicht men wo se aller der vmlanden jngesetenen personen vnd goeder, in kleinen antal, wth den name der gantzen vmlanden hebben versc. Wigbolt van Eusum Ridder her to Nienort vnd vredewolt, ouerster. Adriaen ripperda to Wijthwert Holwierda vnd Delffzijl hoefftling Eiso Jarges hoffling to Saxum vnd krijgscommissarius, doen kund vnd bekennen vor Jder menniglichen, dat wij wth den Name vnd van wegen der Friesscher vmlanden tusschen der Eemse vnd lauwersz vanden Erbaren Niclaes Erix gekofft, vnde to vnsern wille entfangen hebben, een schip groet vngefeerlich vijfftig lasten, mit alle sijn tuich vnd tobehoir, so idt wth der zee gecomen is, mit een vast bouenet, vnd een ketnisz bovenet mit 2 barsen vnd 8 gotelings ider van 800 punt, waruan wij em sculdig bliuen den summa van 1200 carls gl. current, de wij em belouen innerhalff een jar van dato desen in vrien scadelosen gelde to betalen, darvor to vnderpande stellende tgemelte scip vm in mangel van betalinge tselue vp allen hauenen vnd stromen weder an to spreken, voert alle vnsere vnde der vorsc. vmlanden jngesetenen personen vnd gue-

deren bij gebreke van betalinge de bouengemelte summa mit allen costen scaden vnd interessen tho mogen manen. Tot welcke ende wij vns deselue allen rechten vnd rechteren submitteren. Alles one gefherde. Vrkund vnsere handen vnd namen hijr vndergesc. Actum et datum Winsum in vnser veltleger den 24 Aprilis anno xvc *achtzig eine* vnderstundt gesc. Wigbolt Eweszum Rter Hadriaen ripperda E. Jarges. Noch vnderstundt Na collatie desen mitten principale to accorderen beuonden bij mij der stadt harlingen Secretarius, vnderteeckent Hinrick Baert. Nienoert vnd Jarges hebben wth den name der vmlanden Adriaen ripperda deputeert anden Ouerisschen, de saicke is wol nemant anders bewust gemaket. So heft ripperda sich verluiden laten tho hebben vanden Ouerisschen staten anden deputeren off staten der vmlanden enige Commission, de nochtans ripperda nemants in westfrieslanth vanden vmlanschen vntdecket hefft, dan mogelich alleen Nienort Jarges Cristoffr. van Eusum. In Iulio Anno 81 dat Reide verloren worde, was grofflich verseen, hadde dar hoefft vnd ordinantie bij gewest: dan se hadden den plaetse 3 weken in: De westfriesen (so de wthgeweken in oistfrieslant de hadden mogen eendrachtig soliciteren eendrachtig) solden reide gerne geuestet vnd prouiandeert hebben, dan dat wollen etliche nicht horen off dulden: wantet doch in der wthgeweeckenen macht niet was. Den 24 Julij ao 81 als Jarges verweten worde warum de in oistfrieslant niet verschreuen weren vp den landage to leens: Antworde lachchende, Wij hebben tot hoer husen laten anseggen (tho weten jnden vmlanden) dat seer spottisch. Jensema vnd meer de mit Cr. van Eusum all to Doccum weren vm in compagnie mit de getijde to leens vp angestemmede vre, tho comen, alsmen hoer loefft hadde anto spreecken, worden vergeten vnd sitten laten. — De her van Nienort hadde vp Euert luetiens scip gefangen Wolbe popkens scatborer to Suerdijck de mit Recepissen wol bewisen dat Nienort etc. in beletten vnd seruicen gelt 53 jar scattingen boert hadde. Eiso Jarges vnd hans lijfert dreuen dit. Derck huge interponierde sich seggende de man

was sijn recht vnderworpen, wat de misdaen hadde wol he an hem straffen. des derck hugen in vngunst quam. Derck abels een vrom Cristlich man was neuens andern seer hart gefangen, des etc. vnangeseen he een lidtmaet der gemeenten was, doch der her van Nienort plecht vorhen den reformeerden, deformeerden to noemen. Jn winsum worde bij den hogesten oeck vnrein leuen gefuert als mit juff. Egbert greuinge etc. Nienort had (bi Taxis als de geslagen was) volc Secreten gecregen, weten nicht den inholt. *Anno* 1581 *den* 27 *Septembris* sint Johan rengers *ten post* vnd Johan rengers *tho hellem na Westfrieslant* gesonden vanden samptlichen vmlanschen in oestfrieslant de hoer costlosz loueden to holden. Dit worde contribueert Mello brorsma 2 lobben daler. Apco foccens Emo tammen Galto Amsweer Eppo baukens, J. Starckenborch. Hinrich omteda Claesz scaffer Jacob froma Eiso to lellens, elck twe daler. E. Clant to Schermer 1 pistolett. Houick louwens Cort borcherts Eso baukens, haio Siccens elck 1 daler. Ballo froma 1½ daler, Remko Elema vnd Abel eppens elck 20 stuuer. Hijr van worde jn oistfrieslant 3 daler wthgeuen. So dat rengers in handen kregen 14 daler 2 st. br. De reise kostede hoer slicht koepmans wise 70 Carls gl. *De commissie van van versceiden dingen.* 1. *van aministia reconciliatie vnser lansluiden.* 2. *Item nominatie jnden lantraet.* 3. *Garanderinge van Emo* tammen, her. Siccinga vnd anderen etc. *Anno* 81 jn Nouembri als der staten Commissarien vm jnformatie tho nemen quemen, wel den viant thofoer to water vnd lande deden, dat welck meest gronningers, vnd wth den Dam Berent muller Jan vnd Jsbrant Claeszen, vnd etliche emders deden. Anno 82 *den* 9 *April* was te emden jn Eme tammen huisz vnse Deputierdag, vm an Alenson to senden wegen des brieffs van constitutie naderhant den Rentmester versettet, enigen renten to becomen. Jtem vm nominatie jnden lantraet vp des hert. van Alensons verschriuinge, *darto Egbert Clant to stedum nomineert vnde den* 28 *Aprilis van Emden off* is getogen. *J. Rengers to hellem mitten Sindico sint* genoemt in den generale staten tho

reisen vnd vandes landes wegen tho versoecken vm gestellt to worden jn vrijcheith als wij vor den verbunden gewest sint. Siccinga Jurrien leewe Wigb. van Jselmuiden Clant to Schermer hielden sich stedes vanden goeden patrioten aff. Claes ten buer hefft sijn rekeningen bij prouijs gedaen in Oistfrieslant, darin verclaert dat jnden vmlanden 4 off 500 daler gedaen hefft, des he geen ordinantie der samptlichen deputeren off landes wust tho noemen: de deputeren ouerst kunden niet becomen ordenliche geassigneerden vacatien. Vorhen is gesecht wo *beiden Rengers na Frieslant* vmb een reconciliatie aller vmlanscen wthgeweken to effectueren getogen sint: als se ouerst dat to wege gebracht hebben, vnde men meende dat alle dingen vnd voerdan discretelicken, vnd na meesten stemmen sollen thogaen. *So is een nije volgende vnweder vpgestaen.* Want also de vorsc. Rengers to hellem mitten Sijndico is genomineert anden Alenson tho versoecken seeckere limiteerden *articulen*, dewelcke na inholdent derseluer jnstructie (alsmen de lesen mach, de in oestfrieslant vp desen is passiert) *solde versegelt worden*, want de jn oestfrieslant in groten getall na dies tijdes gelegenheit, darouer gewest weren, so sint oeck de tho verpitzeerde nominaetien den verleden 27 Septembris na Frieslant bij Rengers beiden gesonden, alwaer Horentiens is bij meesten stemmen (want Rengers ten post de de meesten stemmen hadde, dat affsloech) vp horentiens gefallen, na welken Eiso Jarges de meeste hadden, den etlichen darin wolden hebben. dan rengers ten post sede, dat dewijlen de nominatie na meesten stemmen voergenomen was vnd he nu dat affsloege so were nu horentiens darto beroepen: de sich dat annam vnd worde mit hem verdragen van jn frieslant 2 carl gl. buten Frieslant 3 Carls gl. des dages vor sijn persoen vnd meer niet, want an veer gl. off meer daggelt in ander prouintien hadden. So is nu den 7 Maij a° 82 tho lewerden voergenomen Johan horentiens aff to setten vnd E. Jarges dar in den lant Raet deser sijde der Mase in to stellen, vnd sint darto requireert vnd erschenen Claes Cater Edtsert greuinge de jnden vmlanden

noijt geseten west Tomas Krabbe Folt Facema, lupke Jwema bonne Jwema, Hemme Clama, Siwert wijma Jan Nannings to visvleet Tiabbe hemkens, Hercke Jwema, here pappema, alle gelijck Jarges nominerende. dan so sich andere van Adel in westfrieslant vnd in oistfrieslant sich mererdeels bij horentiens hielden is de jn sijn plaets gebleuen. *De vorsc. Jnstructie den vorsc. rengers to hellem* den Maij a° 82 van emden mitgegeuen vm alle vmlanschen aldaer to vertonen, heft he dar mit wenigen alleen des westersijts diep jngesetenen communiceert. De hebben dar vp Rengers vnd *Sindico een heel ander Instructie gemaket*, to wederwillen vast aller der genen de in Oistfrieslant residcerden: vnde darin als volget wthlatende het punct van een stadtholder vnd meer andere woerden: vnde bij het artijkel der Jnstruction van oistfrieslant bijsettende, darbeneffens sijne hocheit het *wapen der friesscher vmlanden, neemlich de elff harten* mitten blauwen vnd witten dwarszbalcken, hetwelcke bij den staten der vmlanden, al vor etliche jarn angenomen, vnd gebruijckt is to presenteren. Ende te versoecken dat sijne hoicheit tselue wapen mede vnder den ander wapenen, der nederlanschen prouintien wil doen stellen, vnde fueren, ende oeck *vns confirmatie desselven wapens in forma ter ouerfloet* gants verlenen. Vnd het 5 punct des 6 artickels der vorsc. jnstruction is gants cancelliert, vnd in de stede gesettet als volget. Dat de vanden vmlanden vorsc. in tractaten mit horen lantsfursten eertijts hebben ingewillicht, dat de stadtholder mit veer assessoren (hoeftmannen genoemt) de wth den staten der vmlanden behoren gecoren to worden, de Appellation saken tegens den naestcomenden waruen wthscriuen, ende deselue saken vp den waruen mitten hoefflingen vnd richteren des lants mede helpen na lantrechte to decideren. Oeck tusschen den waruen een vpsicht off superintendentie ouer de justitie der vmlanden holden, ten ende nemant vervngelijckt worde. Ende etliche cleine saicken, als penningschulden vnde diergelijken van kleiner importantie, vnder sich buten den waruen aff doen, ende na lantrechte termineren. Dat ouerst

een *lutenant* naderhant bij den keiser Carolo V ten tijde des grauen van buiren, eerstlich tegens den Tractaten is jngefuert, vnde also het stadtholderscap in tween ampten is verdeelt worden, *welcke naem dewijlen de nies is jngefuert* ende vole meer totten krijgshandel, als tot het stuck vander justitie schijnt geaccommodeert to sijn, als van gelijcken de naem van hoefftmannen. Ende dat oeck deseluige namen van lutenant ende hoefftmannen vm hoer quade partijge regeringe gants odioes bij den vmlanden sint geworden, tho versoecken, dat de gene de den plaets vnd officie des lutenants van wegen sijne hoicheit henforder sal bedenen, den naem *van Cantzler sal fueren* als een proprie name tot der Justitien, ende dat deselue mit sulcke bisitters als hem vander lanscap solen bijgefuecht worden, inde bedeninge off exercitie van hoer offitie, sich solen reguleren, na de Instructie eertijts bij den staten der vmlanden darup gemaket. Vnde na den puncte der vorsc. Jnstructie, beginnende, Darbij remonstrerende den groten scaden etc. is bijgedaen vanden vorsc. stadtholder etc. vm der kortheit latende dit hijr buten. Vnd int leste, beginnende Jn oirkunde der waerheit, is bijgedaen, hebbe wij gedeputeerden vnde medestaten der friesschen vmmelanden tusschen der Eemsz vnd lauwers jtzundes wthgeweken, in oest vnd westfrieslant respectiue residerende *het SecrectSegel der vorsc. vmlanden vpt spatium* van desen doen drucken etc. Finis veranderder jnstruction darmit Rengers vnd Sijndicus na houe getogen. Als nu dese *veranderinge* wth westerlant den vorsc. deputeren in oistfrieslant *is ouergesc.* hebben se an Clant tho stedum de bij Alenson jm rade was, Jtem an Rengers to hellem vnd Sindico gesc. vnd hefft hoer verdroten dat se deser veranderinge niet gefraget sint, hoer aduijs niet genomen vnd doch euen wal wth horen name versocht sodane dingen de hoer misfallen wth oirsaken Ten 1. dat darin steet *vant wapen vnd Segel* der vmlanden van elff harten, darvan geen vestigien in enigen der vmlanden sonderlinge so dat elffherten wapen Radbodi wapen is west, de een tijran ouer den fresen is west, de oeck niet lange darna

worde wth gedreuen, want de fresen holten halsbanden mosten dragen vnd hoere doeren na den noerden hebben, so leerden dat se buckende, als nigende vor radbodo, wth den huse gingen. Dar doch de vmlanden ider van anfang heer sijn egen wapen tot noch to hefft, dar de verbunt mit versegelt sijn, darmit men kan bewisen datter van oldes verscheiden landen gewest sint, dan gronningen in geen van allen is gelegen: so sint vns dese wapen eerlicher, vnd sint vnse egenen besunderen wapenen, de men beter in een schilt setten vnd fueren mach dan dat vromde rabodi wapen. vnse wapenen komen vns reede tho, vnd solden vm dat radbodi wapen to beuestigen noch bidden, tho swigen dattet niet bij den gemenen deputeren, vole weniger bij den staten vant lant is confirmeert. Vnde als *hans lijfferts* Acta van dato den 17 *Septembris anno* 1579 *is gelesen*, jnholdende dat aldoe vp enen gemenen deputeerdage to Winsum, dat der her Sindicus Jo. Rengr to hellem vnd hermen Siccinga belastet sint gewest *een groet segel vnd een clein casset to laten sniden* vm in der vmlanden sachen to gebruicken, vnd nu vertoent hebben twe Zegelen, versceiden van grote, dan in eener qualiteit: vnde dat dar besloten vor een tijt dat grote Zegel tho rugge to stellen: vnde dat dat clene den heren Sijndico is beuolen, vnd autoriseert vm alle mandaten decreten ordinantien bij gemener lanscap off derseluer deputeren besloten to corroboreren, oeck voert alle missiuen van gemener lanscap an sijn Altese, Excellence raet van staten generale staten etc. off ander publicke off priuate personen bij der lanscap decerniert to to scriuen, tho versegelen. Gescheen in presentie van Jod. oxio abt to rottum, Hermanno doccum to oldencloster h. Wigbolt van Eusum Edtzert Rengers Onno tamminga Adri. ripperda Wigbolt Jselmuiden, Asing entens Jo. Tiarda van starckenborch Taco aijkema, eme tammen Remke elema heine Siwerts Tomas crabbe Wirck Wwema Cornelijs datens. *Hijrtegen strijdet* dat dit verstaen hebbende Johan starckenborch, Eme tammen, Remke elema, Heine sijwers versokent van desen consente gedaen to hebben.

Alse oeck rengers ten post secht he is mede west bij vorse. vertoninge, alhowal he hijr niet is mentioniert, dan hefft oeck niet consenteert. Also nu dese veranderde commissie mit dit *elff harten zegel versegelt is:* so brochten Rengers vnd Sijndicus Clant oeck een ander Commissie mit dit elff herten Segel versegelt. *Clants Commissie oeuerst was dem vmlanschen lange heergebrochten gebruick na, mit Edelluiden* zegelen versegelt, dese Zegelen *wolden dese beiden van sijn commissie* hebben (dar doch dem Adel im lande then eeren strecket dat se, als merum mixtum Jmperium gemeenlich hebbende jn so wichtigen landes saicken versegelen mogen) vnd dat Clant to stedum vor sijn Altese vnd sinen rade niet solde de Commissie mit Edelluiden segelen versegelt. Als nu *oeuerst Clant niet langer* sich mocht absenteren, dan jnden raet van sijn Altese sich praesenteren, heft he siner principalen *Commiszie mit der van Adel zegelen admitteert* vnd is jnden rade van den h. van Alenson angenomen: vnde worde de gebruickelicke versegelinge niet verworpen, al ho wal eener deser beiden vp den Eseltiens in oestfrieslant vrij gesproken hadde, menende volen den principalen goeden manhafften vernufftigen cristlichen luiden van adel vnd egenerffden in oestfrieslant sich erholdende, de Clant to Stedum (also oeck den Sindicum vnd Rengers to hellem) mede committeert hadden etc. doch dit is odioesz vnd tho lang. Dan hijr is to weten dat vromen vernufftigen jnden vmlanden dit zegel vnd elff harten pitzeer, wth denselnen reden als vorhen vant wapen gesecht is, verwerpen. Want wij de vmlanden heten, behoren wij meer dan een wapen tho fueren, so men nodig achtet, vnde alle staten des lants vp enen gemenen landag een zegel bedaruen, so is bequemest, als vp den vmlanschen daler ten Dam geslagen, dat de wapens in een schildt gebrocht worden: vnd midler wijle dat dit bij den gemenen landen besloten wort: konen de Edelluiden off Fiwelinge hunsinge etc. landen jtem den Dam mit hoeren zegelen jn lants saicken de versegelingen doen als biszher. Vnd offt wol van noden schijnt dat men een gemeen landes zegel bederfft tho obligatien

ouer den vmlanden vnd hogen saicken: so moet eerst dat bij gemeen aduijs besloten sijn. Jtem moet een zegel sijn der vmlanden wapenen. To dem most oeck bij den gemenen landen beramet sijn wth etlichen quartier een off twe van adel off gequalificeerde personen gedeputeert to den zegel to bewaren, vm bij gemeen aduijs der vmlanden off denen deputeren dien to gebruken. Dan vor den verbunden sint de landeszegelen van Fiwelingen etc. dar verwaert, dar locus Appellationis, de landes warff geholden worde: want een anders is mit desen zegelen, als mit cleine zegelen off anders de Secretarien, etc. vertruwet worden de men dagelix moeth gebruicken. Dan dat men meent den Sijndico jnden vmlanden worden alle Secreten vertruwet, so mach men dien oeck de zegels vertruwen in bewaer to doen (tho swijgen off men enen verkeerden homoedigen Sindicum jnden vmlanden in to comenden tijden kreege, de sich der billicheit na niet liete gebruicken) so is dit doch een abusus want alle landen Secreten horen oeck jnder samptlichen deputeren kiste vnd bewaer sijn, demen darto hoert to maken, vnd daruan den Zijndico copien, alst noet is de principalen to doen. Nu lange jarn heer sint der landen Secreten so bij den Sindicus, dat de furnemen van adel lange gewesen deputeren, de noch nicht tho seen hebben mogen krigen vmmers dat de meeste deputeren niet geweten hebben war de kiste vnd Secreten gewest sij etc. Alle stucken der veranderder Jnstructie is vnnodig to verhalen: alleen restet vanden *Cantzler:* dat also de stadtholders van Frieslant niet stedes konen tegenwordig sijn, is vortijdes een lutenant wegen des stadtholder vp de camer gestellet, vnd is darto goet dat de hoicheit enen mede hadde bij den veer stadt Creaturen. Vnde also de salige lutenant Vfkens vnd Johan starckenborg wegen der vmlanden darup bij den vnieerden kortlix hadden angeholden, vm to hebben confirmatie vp den lutenant vnd ouerichtern jnden vmlanden, soldet een lichtferdicheit gewest sijn (dar doch geen sunderlinge reden darto weren) vm enen Cantzler to versoecken, als de oeck doch eenerleij

officie vnd ampt sollen hebben. De van adel vnd ander staten in oistfrieslant buten welcker weten wille vnd consent dit is verandert, als se des vernomen, hebben eendrachtig sich hijr tegen opponiert, vnd hoer resolutien an Rengers to hellem vnd Sijndico, deszgelijken an Clant to stedum apart gesonden Clant verstendiget der meninge an desen beiden addreszeert, se geuen Clant auerst nichts to kennen, bleuen van hem voeren euen wal mit hoer voernemen, tegen so voler wille vnd weten voert, wth derseluen name dat se dingen, hoer willen contrarierende, dreuen. Clanth een verstendig vrom man wolde de beiden niet gerne beschamen mit declaratie als wal noetwendig had gewest, dan communiceerde van vnsen twist mit Algunde, so dattet glimlich affging sunder se to bescamen, darbij oeck dat se mit hoer veranderinge, vnd importuniteit niet to horen willen quemen: vnd als sich de *in oistfrieslant opponeerden sint van rengers to hellem* vole lasterliche scandelicke breuen gesc. dar hem na gelegenheit kortlix vp geantwort, derer vertoninge wenig to siner eren sol strecken, vnd was vole importuner als der Sijndicus, de het scheen dat wal beter vm de weerde sol gegeuen hebben, had he een demodigeren bescheidenern sijdt bij sich gehatt. Hadden de dingen niet to seer quader consequentie gestrecket de in oistfrieslant haddent gerne erhauen west, dachten auerst so der hertogen van Alensons vnd sinen rades (als der generalen staten committeerden zegel daran kumt) so salmen de dingen niet konen naderhant retracteren: so wolden dese beiden, spijt andern, darmit doer, vnd wen se dat hadden quoquo modo, so erachteden se, dat het bleeff wal vnuerbroecken etc.

Den 12 Julij a° 82 is des hertogen van Alensons diploma off priuilegiebrieff dateert vor den vmlanden: Algunda wolde dat wat generaler vnd niet so particulier vp allen puncten gehat hebben vm desto beter gronningen to retraheren, dan sijn altese wol vm sijn vianden wille sijnen vrunden niet weigeren tgeen hoer competeerde. Vnd als enigen sich stotten dat se vns so groten dingen sollen

confirmeeren, dat wij niet contribueerden, vnd jnden lande niet hadden. Ouerst Clant brocht alles to rechte, mede want se vns niet in der jegenwordiger qualiteit mosten respecteren, helpen vnd beforderen, dan na dien standt als de vnie buntnissen gemaket, de Tractaet mit den h. van Alenson gedaen weren, als wij jnt geheel weren, vnde de stadt neutrael offte viant was. Clant to stedum is een tijt darna bij gebreck van vnderholt vnde bij consent van sijn Altese verreiset, mit loffte weder to comen wan middel van vnderholt vor hem vorhanden were.

Den 22 Julius heft Johan wijnbrug Rentmester to een vnderpant vanden wthgeweken vmlanschen vntfangen den brieff van constitutie den 29 Maij a° 1537 dateert, welcke consentbrieff der wthgeweecken sampt des Rentmesters reuersz a° 82 bij den E. Johan rengers ten post deponiert sint. Rengers tho hellem vnde der her Sijndicus sint oeck weder gecomen, vnde den 23 Julij a° 82 heft der *Sijndicus bij Renger dat elff herten Secreet segel ouergesonden an den deputeren der friesscher vmlanden in oistfrieslant* residerende, dewelcke tselue van Johan starkenborg vnd *Abel eppens verpitzeert den E. Johan Rengers tho den post jn bewaer gedaen hebben.* Den 8 Augusti storff der landen Secretarius Jsrael degener een vrom man, de landen scrifften sint noch bij hem. Den 1 Septem. storff mester Euert barbier een sunderlingen goet patrioet. Den lesten decembris ao 82 vp der generale staten vnd hertogen van Alensons jungsten brieff vm 3 to nomineren, dar wth sijn Altese een sol kesen, sint de wthweken deputeren vnd staten in dato den lesten decembris 82 verschreuen vm tegen den 5 Januari to vphusen to erschinen, hebben Siccinga vnd J. leeuwe de verschriuinge, als stedes contemptim genomen. Anno 83 hielden sich Nienort vnd Entens wal in Oterdum, dan vnder hoer beiden was twist. De schans de was vnuersorget in den winter mit nodrufft, sochten den wthgeweken in Oistfrieslant an vor 3 maent to verstrecken 4760 broden is 7 last broet 292 tun beer 14000 ℔ kesen 2½ last herings 40 last torffs 2000 punt puluer 5500 gl. an gelt, de ballingen vermochtent niet, dan Rengers ten post vnd Ailco Onsta seden goet voor 2000 gl., bernardus roerda loeffde hoer to vrien wegen de van westfrieslant, vnd vor roerda kumst deden Claes ten buer vnd Eppo bauckens vor 600 gl. off meer verstreck in Oterdum dat se wol noch niet weder hebben, off wol de schans hadde verlopen west wen dese beiden dat niet gedaen hadden, vnd so hadden de vresen stedes verdugo mit all sijn machtmiddel int lant gehatt. Den 22 Augusti is gedateert de Friesscher vmlanden deputeren missiue anden prince van orangien vnde darna is der her Sindicus gesonden vm graff Willem to enen stadtholder der vmlanden to soliciteren. Vnde off wol de staten van westerlant Viliers, vnd noch enen behaluen sijnen gnaden nomineert hadden darwth sijn Exce enen mochte kesen, is to wege bracht dat de fresen sijn gnaden alleen hebben nomineert. Wij hadden der van ouerissel aduijs oeck all vp sijn gnaden, doch na des princen doet is der Graff van meurs stadtholder van gelderlant dar angenomen. Den 22 April 84 also bij olden tijden de gerechtigheit vant veer to oterdum den friesschen vmlanden is to behorende, so is Claes ten buer dar to committeert vpt selue veer vpsicht to dragen tot gerijff der reisenden bequame schepen vor reedelich veergelt. Actum Franicker bij den deputeren der vmlanden.

18.

Gunstiger lc. vetter, also jch korts heb enigen bericht gekregen, alse dat der stadt ouericheit, vnde de geestlicheit dar jnt lant, de confiscatie vpt vorgeuent des hert. van parma off sijnen committeerden hebben geadmitteert twelck se nochtans bij tijden des h. van alua sollen geweigert hebben: vnd geensins thogestaen, wantet is tegen stadt vnd landen Rechten vnd gewoenheit, vor des h. von Alua regeringe (de so odioesz was) vnerhort jnden vmlanden vnd

December 83.

stadt: vnde doer de pacificatie van gendt gecassiert, vnd is oeck tegen den Colschen vredes articulen, doerdien dat eeseluen elcke lande, sijn gewoenten rechten herkumsten, vnde oeck den pacificatie van gent beuestigen, hier to lang tho verhalen. Jck versta oeck dat enige hofflingen vnd staten der vmlanden aldaer, sich tegen de confiscatie opposeert: datwelcke wth vorsc. reedenen is behoerlich gewest. Vnde oeck nademael, de hofflingen hebbende de jurisdictien vnd landeswaruen dat hogeste recht jnden vmlanden, vnd deselue suluest off doer anderen bedenende vnde de Richteren des lants, dat dese de Ouericheiden jnden vmlanden sint, so sint de vp lantrechten vnd olde gewoenten etc. verplichtet sich tho reguleren darna, vnde de tho verdedigen ter tijt bij gemenen vnd vrien aduijse vnd wilcoeren nijen lantrechten gemaeckt sint jnden vmlanden; derhaluen j. l. alle vast darup horen tho verbliuen: vnde tegens de confiscatie tho protesteren, so het jo anders niet sijn mochte. Vnde so hoeren nochtans j. l. alle tho bearbeijden, dat de lueden gerichtlich bij forma vnde na gebruick van lantrechte, vnd allen rechten geciteert worden, vnd tijt gegeuen worde jn persona off doer vulmechtigen tho compareren sich tho verdedigen vnd entschuldigen. Jtem vnde vor allen dartho tho seen, dat der vrouwen vnd jufferen goeder vngeconfisqueert blijuen, dewelcke allerdegerst bij tijden des h. van Alua sint vngeconfiskeert gebleuen oeck dar keiser rechten vnd geen lantrechten (als wij hebben) sint gewest. Der tijt gifft niet langer vnd breder dese dingen tho verhalen, dan j. l. allen raden tsamen dat dingen van quader consequentien, na allen vermogen worden voergecomen, vm oersaken hier oeck tho lang tho verhalen, mit beuelinge godes ther salicheit *den* 27 *decembris stilo veteri a°* 83.

a. 1583.

J. E. lc. wolbewuster v. etc.

19.

1582?

Instruction voer dem Edelen, Erntfesten vnnd hoichgeleerten heren Johan Renghers tho Hellem Schilwolda vnd Siddeburen in Duersswolt Junckeren vnd hoefflingh, vnd Hieronimo Verrutio der Rechten Doctoir, vnd der Vreessche vmblanden tusschen der Eemsse vnd Lauwersse Sijndico etc. in desse hoere legation bij sijn Alteze den hertoch van Aniou etc. de princeliche Excellentie, vnd de generale staten, soe in de huldinge des hoichstgedachten hertogen van Aniou, als anders, van wegen vnss gedeputeerden vnd andere mede staten der vmblanden jtz wthgeweken, vnd in Oest vnnd West Friesslandt residerende, tho verwalten vnd beforderen (*).

In den eersten, alssoe wij wth het vorschrijuent der generale Staten, verstaen, dat in desser bijkumpst, vp de articulen der verhandelinge mit sijner hoicheijt ingegaen, offte noch in tho gaen getracteert, vnd sunderlinghe wthdrucklicker exprimeert sall worden, woe vnd in wat voege enige puncten van dien, de men vp dese vergaderinge sall resumeren verstaen sollen worden.

Sollen vnsse voergemelte gedeputeerden, negest behoerlicher congratulation sijner hoicheijt blijden vnd gelucksaligen jnkumpst vnd Recommandation vnsers vnd vnser prouincien, sich dragen vnd reguleren in nauolgender forma.

Vp den eersten art. derselver verhandelinge vnd accep- 1.
tation, daer jn sijne hoicheijt voer prince vnd here der landen angenomen wordt, sijne hoicheijt, den titell, woe

(*) In deze oorspronkelijke Instructie, door Ch. von Ewsum en J. T. v. Starkenborch eigenhandig geteekend, en met hunne zegels in groen was onder een papieren ruit verzegeld, zijn sommige plaatsen doorgehaald en andere weder met eene andere hand bijgevoegd. Het doorgehaalde is cursijf gedrukt, en het bijgevoegde gevirguleerd. (F.)

sijne hoicheijt sich van vnse prouincie behoert tho schrijuen, nemptlich heere der Vreessche vmmelanden tusschen der Eemsse vnd Lauwersse etc. ouer tho geuen.

„Daerbeneuens sijne hoechz. het wapen der friescher „Ommelanden nemplich de elf herten mitten blauwen ende „witten dwarsz balcken, hetwelck bij den staten der omme- „landen alvoer itlike iaeren angenomen ende gebruict is, „te presenteren, ende te versueken dat sijne hoechz. tselue „wapen mede vnder den anderen wapenen der nederlantscer „prouintien wil doen stellen ende foeren, ende oeck vns con- „firmatie deszeluen wapens in forma ter ouerfloet verlienen."

2. 3. Belangende dem 2 vnd 3 art., anderen vnd sunderlinge vns naestliggenden benachbarten prouincien sich tho conformeren.

4. Vp dem 4 art. de domeinen belangende, Dewijle in dem vmblanden gene domeinen sinnen, vnd de jaertaxt van 12000 gulden, welck de sulue vmblanden, mitten beijden olden ampten, dorch tractate Keijsserliche vnd Con. Mat. voer horer beschutzungh belouet vnd beszheer gegeuen, den name van domeinen nicht hebben mogen, daer bij van wegen der vmblanden tho setten, dat woert, vredepenninck, offt beschutzgelt edder dergelijke, als desulue van oldes genoempt geworden.

Jtem daerbij sijne hoicheijt, mitz exhibitie der copien van de twee vorsegelde breuen, tho remonstreren, de ijaerliche pensionen, de an sodaenen vredepenninck ijaerlichs sijn tho korten.

Jtem tho beforderen, dat de schulden voermaels an Con. Mats. Billijsschen Regiments krijchssuolck verschoten, welck vns domaels, tho restitueren belouet sinnen, daer an gekortet mogen wordenn.

Jtem daer bij tho remonstreren, dat wij sodane contributien, als wij gedurende dessen trouble vnd krijch, bouen de 12000 gulden gedaen, precario vrijwillich vnd nicht wth plicht gedaen hebben, dat darumme de selue vns in gene consequentie vnnd praeiudice getogen mogen worden.

5. Vp den 5 art. sijne hoicheijt tho remonstreren, alle vnsse olde loffliche wallheergebrochte priuilegien, vrij vnd gerechticheijden, landt, zijll vnd dijckrechten, olde heerkom vnd gewoenten, so in genere als in specie, gelijck wij d van oldes, besz heer tho in den vmblanden vnbehindert vnd vnuorkrencket gehadt vnd gebruicket hebben.

Als nemptlich dat wij alle ciuile vnd criminele Jurisdiction, vnd merum mixtumque imperium absolute hebben, vnd dat landt regeren mogen, so wall in tijde van oerloge tho water vnd tho lande, als in tijde van vrede.

Dat wij vnsse wetten, Landrechten vnd constitutien maeken, vornijen, veranderen, vnd so wij des nodich beuinden, geheell abrogeren mogen, sunder contradictie van emantz, vnd sunder enige confirmatie vnd authorisatie des landes fursten offt heren.

Dat wij vnder vns vnd binnen vnsse palen, bij dem Edelluden vnd anderen, dem de jurisdiction eijn ijder in sijn quarteer, iure haereditario competeert, alle gerichts saeken nicht allene ter eerster, dan oick ter anderder instantie mogen berichten, vnd alle appellation saeken, bij dem suluen samptlichen Edelluden vnd anderen gesworen Richteren in eenen consessu (welck patrio nomine de landeswarff genoemet wort) entlichen vnd diffinitiuelicken, sunder enige wijdere appellation offt reduction, slijten vnd termineren.

Dat de vanden vmmelanden, jn den tractaten mit hoeren heren, ingewilliget hebben, dat een Lieutenant, van wegen des gubernatoers offt Stadtholders, mit veer assessoren hoefftmannen genoempt (de wth dem staten der vmmelanden behoeren gekoeren vnd gestalt tho worden) als Ouerrichters solden sitten, vmme tusschen den waruen vpsicht vp de vnderrichters tho hebben, vnd mit limiteerder jurisdictie, als Ouerrichters justitie tho administreren.

„Dat de vanden Ommelanden vorss. jnden tractaten met „hoeren lantzfursten eertijts hebben ingewilliget dat der „Stadtholder met vier assessoren hoeftmannen genoemt (de „wt den staten der Ommelanden behoeren gekoren te wor- „den) de appellationsaken tegens den naestcomenden war- „uen wtscrijuen, ende deselulge saken vp den waruen met „den houelingen ende richteren des lantz mede helpen na

sijne hoicheijt sich van vnse prouincie behoert tho schrijuen, nemptlich heere der Vreessche vmmelanden tusschen der Eemsse vnd Lauwersse etc. ouer tho geuen.

„ Daerbeneuens sijne hoechz. het wapen der friescher „ Ommelanden nemplich de elf herten mitten blauwen ende „ witten dwarsz balcken, hetwelck bij den staten der omme- „ landen alvoer itlike iaeren angenomen ende gebruict is, „ te presenteren, ende te versueken dat sijne hoechz. tselue „ wapen mede vnder den anderen wapenen der nederlantscer „ prouintien wil doen stellen ende foeren, ende oeck vns con- „ firmatie deszeluen wapens in forma ter ouerfloet verlienen."

2. 3. Belangende dem 2 vnd 3 art., anderen vnd sunderlinge vns naestliggenden benachbarten prouincien sich tho conformeren.

4. Vp dem 4 art. de domeinen belangende, Dewijle in dem vmblanden gene domeinen sinnen, vnd de jaertaxt van 12000 gulden, welck de sulue vmblanden, mitten beijden olden ampten, dorch tractate Keijsserliche vnd Con. Mat. voer horer beschutzungh belouet vnd beszheer gegeuen, den name van domeinen nicht hebben mogen, daer bij van wegen der vmblanden tho setten, dat woert, vredepenninck, offt beschutzgelt edder dergelijke, als desulue van oldes genoempt geworden.

Jtem daerbij sijne hoicheijt, mitz exhibitie der copien van de twee vorsegelde breuen, tho remonstreren, de ijaerliche pensionen, de an sodaenen vredepenninck ijaerlichs sijn tho korten.

Jtem tho beforderen, dat de schulden voermaels an Con. Mats. Billijsschen Regiments krijchssuolck verschoten, welck vns domaels, tho restitueren belouet sinnen, daer an gekortet mogen wordenn.

Jtem daer bij tho remonstreren, dat wij sodane contributien, als wij gedurende dessen trouble vnd krijch, bouen de 12000 gulden gedaen, precario vrijwillich vnd nicht wth plicht gedaen hebben, dat darumme de selue vns in gene consequentie vnnd praeiudice getogen mogen worden.

5. Vp den 5 art. sijne hoicheijt tho remonstreren, alle vnsse olde loffliche wallheergebrochte priuilegien, vrij vnd gerechticheijden, landt, zijll vnd dijckrechten, olde heerkomen vnd gewoenten, so in genere als in specie, gelijck wij de van oldes, besz heer tho in den vmblanden vnbehindert vnd vnuorkrencket gehadt vnd gebruicket hebben.

Als nemptlich dat wij alle ciuile vnd criminele Jurisdiction, vnd merum mixtumque imperium absolute hebben, vnd dat landt regeren mogen, so wall in tijde van oerloge tho water vnd tho lande, als in tijde van vrede.

Dat wij vnsse wetten, Landrechten vnd constitutien maeken, vornijen, veranderen, vnd so wij des nodich beuinden, geheell abrogeren mogen, sunder contradictie van emantz, vnd sunder enige confirmatie vnd authorisatie des landes fursten offt heren.

Dat wij vnder vns vnd binnen vnsse palen, bij dem Edelluden vnd anderen, dem de jurisdiction eijn ijder in sijn quarteer, iure haereditario competeert, alle gerichts saeken nicht allene ter eerster, dan oick ter anderder instantie mogen berichten, vnd alle appellation saeken, bij dem suluen samptlichen Edelluden vnd anderen gesworen Richteren in eenen consessu (welck patrio nomine de landeswarff genoemet wort) entlichen vnd diffinitiuelicken, sunder enige wijdere appellation offt reduction, slijten vnd termineren.

Dat de vanden vmmelanden, jn den tractaten mit hoeren heren, ingewilliget hebben, dat een Lieutenant, van wegen des gubernatoers offt Stadtholders, mit veer assessoren hoefftmannen genoempt (de wth dem staten der vmmelanden behoeren gekoeren vnd gestalt tho worden) als Ouerrichters solden sitten, vmme tusschen den waruen vpsicht vp de vnderrichters tho hebben, vnd mit limiteerder jurisdictie, als Ouerrichters justitie tho administreren.

„ Dat de vanden Ommelanden vorss. jnden tractaten met „ hoeren lantzfursten eertijts hebben ingewilliget dat der „ Stadtholder met vier assessoren hoeftmannen genoemt (de „ wt den staten der Ommelanden behoeren gekoren te wor- „ den) de appellationsaken tegens den naestcomenden war- „ uen wtscrijuen, ende deseluige saken vp den waruen met „ den houelingen ende richteren des lantz mede helpen na

„ lantrecht decideren. Oeck tuschen den waruen een vp-
„ sicht off superintendentie ouer de iustitie der ommelanden
„ holden (ten einde nemant verongelijkt worde) ende itlike
„ kleine saken als penninck sculden ende dergelijke van
„ kleender importantie vnder sich buten den waruen afdoen
„ ende na lantrechte termineren. Dat ouerst een Lieutenant
„ naderhant bij den keiser Karolo 5to ten tijde des Grauen
„ van Buren eerstlich tegens den tractaten is ingefoert ende
„ also het stadholderscap in tween ampten is verdeelt ge-
„ worden, Welcke naem, dewijle de nieuwes is ingefoert,
„ ende vole meer tot den krijchshandel als tot het stuck
„ vander iustitie scijnt geaccommodiert te sijn als van ge-
„ lijken de naem der hoeftmannen ende dat oeck deseluige
„ namen van lieutenant ende hoeftmannen vm hoere quade
„ partiijge regieringe ganss odieux bij den Ommelanden sijn
„ geworden, te versoeken dat de gene dewelk de plaetze
„ ende offitie des lieutenants van wegen sijne hoocheit hin-
„ forder sal bedienen, den naem van Cantzeler sall foeren
„ als een propre naem tot der iustitien, ende dat deseluige
„ met alsulcke bijsitters als hem vander lantscap sullen
„ bijgefuecht worden inde bedieninge of exercitie van haer
„ offitie sich solen reguleren na de instructie eertijts bij den
„ Staten der Ommelanden daerop gemaeckt."

Dat de staten der vmblanden 1. 2. off 3 personen hoer aggreabell sijnde, tot een Cantzeler of hoeft vande iustitie mogen, vnd oick jn conformiteet des 11 art. (wth wiens krafft, so sunst nicht, wij doch macht hebben sulckes tho doen) behoren tho nomineren. Gemercket desseluigen ampt ende iurisdiction meest ouer het landt streckt, wth dem welcken de Souuerein eenen behoert tho eligeren vnd committeren.

Dat deselue Cantzeler of hoeft van iustitie sijne residentie in den vmmelanden mit sijne assessoren, ter plaetsse bij de Staten des landes daer tho verordent, behoert tho nemen.

Dat jn den vmmelanden als eijn vrij landt, dorch tractate, vnder protectie van heren sich begeuen hebbende, daer voer wij den vorss. jaerlichen vredepenninck geuen, geene confiscatie plaetze hefft. „Ouerst dat na lantrechte vm sekre

„ sware misdaden wal lijf ende goet verbeurt worden ende
„ verfallen ande staten der ommelanden ende niet anden
„ lantzfurst."

Dat dem van dem vmblanden de vrije hegotiatie, traffiquen vnd kopenschap van alle jnlandissche vnd wthlandissche, inkomende vnd wthgaende waeren vnd guderen, sunder enige insperinge, competeert, vnd daer tho alle nodige wagen, gewichten, maten vnd andere middelen, oick ijaer vnd weeck marckten, vp sekere plaetssen van oldes in den vmmelanden gehadt hebben.

Dat de Staten der vmblanden, axcisen, extraordinarie schattingen, capitale impositien vnd andere contributien tot noedtrufft des landes vullenkomelick mogen ordineren, soe wall ouer den olden ampten, als ouer den vmblanden, de suluen imploieren, vnd daer van disponeren, daer vnd als hoer sulckes beleuet, sunder enige contradictie.

Dat se hoere offitieren als Sijndicum, Renthemeister, Secretarium, Axcijsmeijster, vnd anderen, bij sich seluest, sunder enige authorisatie mogen stellen.

Dat van oldes in den vmmelanden munte gewesen „ ende
„ derhaluen te versueken dat sie inde selue gerechticheit
„ noch gemaintineert mogen worden."

Dat alle alluuies dem jngesetenen der vmmelanden van oldes competeert.

Dat de van den vmmelanden van de geestliche guderen, prouestien, benefitien, vnd anderen (de van gene fursten vnd heren, dan van den jngesetenen des landes gestifftet vnd de guderen daer tho gegeuen) mogen disponeren, sunder des landes Fursten offt heren inseggent.

Desse vnd alle andere (so noch meher sinnen) vnsers landes olde wallheergebrachte priuilegien, vrij vnd gerechticheijden vp dem 5 art. tho remonstreren, vnd daerneffens an tho holden, dat desulue in der huldinge van sijne hoicheijt, also mede besworen, vnd vns oitmuelicken tho bestedigen vnd confirmeren, edder thom weijnichsten in de possessie daer van tho erholden, tegens alle gewalt derer van Groningen vnd anderen, belouet worden moghe: Sunderlinge dewijle

de van Groninghen, langen tijdt daernae getrachtet, vnd alnu sich beromen, vnd binnen Groninghen albereijt (alsmen secht) aff publiceren laten, dat se van den Coninck tho Hispanien, alle des landes priuilegien, vrij vnd gerechticheijden, voer sich bekomen solden hebben.

6. Bij dem 6 tho setten desse limitatie, Ten sij, nach rijper deliberation, propter mutatas circumstantias ichtes beuunden mochte worden, jetz de generaliteit schadelich tho sijn.

Item daer bij tho versoken, dat het verbunt tusschen de Vreessche vmblanden, vnd den bij den olden ampten oick Goerecht vnlanges vpgerichtet, bij sijne hoicheijt geconfirmeert wordenn.

7. Soe vole dem 7 art. belanget, dewijle desulue bimembris is, tho verhalen, dat het leste membrum vns nicht concerneert angesehen wij stedes, anhe alle contradictie, vns hebben vergaderen mogen, daerumme vns nicht nodich is, sulckes tho pacisceren.

9. Vpt 9. Alsso wij dorch vrombde raeden tot dessen jtzigen vorderff geraeket, vnd ogenschijntlich is, dat een guede jnlandissche Raedt, het enige fundament is, daer van alle vnsse vrijheijt gansslich dependeert, is nodich nicht allene bij dessen artickell tho persisteren, dan oick den inholdt des seluen breder vnd klaerder wth tho drucken, als nemptlicken, dat de meninghe anders nicht is, dan dat sijne hoicheijt de landen sall regeren, vnd doen regeren, mit raedt vnd aduijs van de staten generaell offt hoere gecommitteerde jnlandissche Raeden.

10. Vpt 10 tho doen mit raedt der andere prouincien.

11. Dewijle de elffte art. bimembris is, vp dat leste tho seggen, dat de gubernoers, in grauioribus causis, waer an der landen vrijheijt gelegen, nichtes sollen mogen doen, tot praeiuditie der prouincien, sunder aduijs der staten van de sulue prouincien.

12. 13. Vpt 12 vnd 13 tho remonstreren, dat de staten der vmblanden (gelijck de van hollandt gepacisceert) dorch hoere olde wallheergebrochte natuerliche vrijheijt, mate vnd macht hebben, de forma van religie tho stellen vnd ordineren, als bij hoeren zeendrechten, *Tractaet van Couorden* vnd

anderen geistlichen constitutien, „sampt anderen olden tracc„taten, coustumen ende vsantien des lantz genoechsam be„wijslijck" *klaerlich blijket*, des se oick gedurende de Spanssche Regeringe obserueert vnd vnderholden hebben, allent in conformiteet, so se in de politie, wie bouen verhaelt macht hebben.

Voertz vp den 13 art. vormeldende dat de van Hollandt vnd Zeelandt sollen blijuen, so se jegenwoerdelich sijn, so int stucke van religie, als andersins, tho bescheijden vp dat woert andersins, dat daermede vnse prouincie, soe voele de admiraliteit der zee belanget, offt in enigen anderen wegen nicht verkortet worde.

De vrijheijt in den 14 *verhaelt hebben oick de van den vm-* 14.
melanden, van oldes gehadt, daerumme oick durende. „Vpt „gene inden 14 art. verhaelt is, sullen de vorss. gesanten „remonstreren, dat de vanden Ommelanden de vrijheit „inden art. verhaelt altijt van oldes her gehatt hebben etc. „dat derhaluen oeck geduirende" desse trouble vnd beuorens gene Jnquisition offte placaten, der religions haluen, hoe wall se publiceert weren, accepteert offte tho exequeren vorwilliget sijn. „Als van gelijken oeck na olde vsantien „vrij ende gerechticheijden der Ommelanden in allen an„deren saken egene placaten wodanich de oeck sijn mogen, „inden Ommelanden gepubliceert mogen worden sunder „voerweten ende expresse consent vanden staten des lantz.

Vp den 23. 24. vnd 25 art. bij sijne hoicheijt, vnd de 23. 24.
generale Staten an tho holden, dat hoer geleuen wolde, 25.
den van Groningen eerstes dages tho besenden, vmme sich in gehoersaemheijt van sijn hoicheijt vnd verbuntenisse der vnieerden tho ergeuen, vnd sich tegens de van den vmmelanden dem rechte tho submitteren.

Dat nochtans sijne Alteze vnd dem generale Staten geleuen will, mit dem van Groningen in geen accort tho treden, ten sij se voer eerst alle de geuangenen wth dem vmmelanden, vnd bijsunder dem Rithmeijster Asinghe Enthens, mit sijne hulperen in Delffzijll geuangen, vnd andere dem Staten tho stendich, sunder enich rantsoen offte vorgeldinghe, vrij vnd loss geuen.

Dat de van Groninghen eerst vnd voer all, den geunieerden prouincien int generaell, gelijck den van den vmmelanden int particuleer, satisfactie vnd restitutie doen van alle kosten vnd schaden der oerloghe, sedert hoere lateste begangene Reuolte vnd vntrouw, vmme hoer wedder tot reden vnd gehoersamheijt tho brengen, gedaen, vnd noch bess totten lesten dach des accorts te doen, jn achteruolch horer besworenen gelofften, jn dem tractate tusschen den Graue van Rennenborch vnd hoer Anno etc. 79 vpgerichtet, vndertekent vnnd vorsegelt.

Dat se dem seluigen tractate nach, den van den vmmelanden int generaell restitueren hoere genomene geschut, artelerie, vnd klocken, vnd daer neffens allen guden wthgewekenen patrioten int particuleer vuldoen vnd betalen alle geraseerde verbrande vnd gedemolieerde huseren, genomene vnd geroeffde haue vnd guderen tho water vnd tho lande, vnd oick alle vpgeboerde renten der ballingen guderen, de se tot vorgeldinge horer priuaten vormeenten schaden (des se doch suluest, dorch hoere begangene vntrouw oersake sinnen) sich suluest; propria temeritate tho te egenen vnderstaen hebben.

Dat se oick voer eerst dem Staten der vmmelanden wedder ouerleueren de fortressen Delffzijll, Reijda, vnd anderen, de se in den vmmelanden vnd beijde olde ampten mogen hebben.

Jnfalle ouerst Groningen mit gewalt erouert mochte worden, dat alstan (het sij dat de *vesten der stadt gesleijsset vnd gedemoliert worden edder nicht*) gene Cithadelle offte fortresse, besettinghe, edder andere beswaringe dem vmmelanden schadelich, daerin gelacht, sunder andersins, mit raedt vnd tot securiteet der vmmelanden daerin vorsehen vnd ordineert worde.

Vnd soe voele den anderen articulen belanget sollen vnser gedachte gesanten sich anderen prouincien conformeren, vnd jnsunderheijt sijne hoicheijt, Excell., de generale Staten vnd geunieerde prouincien bidden, sich der vmmelanden vnd hoerer saeke hertlich te laten beuolen sijn,

vmme negest godt, hoer de behulpliche handt tho reijchen, daermit wij tot restitutie des seluen vnsere geleefften vaderlants geraken mogen, vnd dat tot solcken ende des Edelen Gestrengen heren van Nijenoerts Regiment tot 10 veendelen, ijder veendell vp 300 offt 200 hoeffden ten weijnichsten, verstercket, vnd sijn Ed. Gestr. assistentie van gelt, schepen, pioneers vnd andere noedtrufft gedaen worde, vmme den voet wedder int landt tho setten, vp gelegene oerden fortressen tho maken, vnd also de vmmelanden wedder in gehoersam vnd tot contributie der gemenen saeken tho brengen, vnd dem vijandt aff tho snijden.

Neffens dessen bouengeschreuenn, bij sijn Alteze vnd Excellentie, vmme eijnen Stadtholder, vnd vmme coniunctie des gubernaments offte Stadtholderschap, als van Ouerjssell, westfriesslandt, De vmmelanden, Drenthe vnd Lingen an tho holden, vnd voer eerst tot eenen Stadtholder to nomineren den wollgeboernen heren heren Johan Grauen tho Nassouw etc. Edder bij gebreke van dien Graeff Johan van Oestfriesslandt, Graeff Wilhelm van Nassouw offte den Grauen van Benthem, dewelcke alle dan alse vrembdelingen, dorch jntercessie der prouincien, vp sijner hocheijt ansokent, daer tho te induceren sijn solen.

Item dat de van den vmmelanden vesten vnd fortressen tot horer vorsekertheijt vnd defensie, tegens de gewalt der van Groningen vnd anderen vijanden, in den vmmelanden mogen maken, gelijck se oick voermaels gehadt, als den Dam, Delffzijll vnd anderen, soe se noedich beuinden worden, tot defensie des landes.

Item dat de fortressen van den mitgeunieerden, jn den vmmelanden rede gemaket, offt de noch gemaket mogen worden, in de handen vnd gewalt van de Staten der vmmelanden wedder geleuert worden, vmme de mit hoer egen garnisoen, tot der vmmelanden beschrerminge tho besetten, edder, wen de langer vnnodich tho demolieren.

Item an tho holden, dat dem admiraell, Capiteinen, beuelchhebberen vnd krijchssuolck der oerlochschepen, vpten Eemsse vnd Dullaert sijnde gecommitteert, vnd wall ernstlich ordineert vnd beuolen worde, dem wthgewekenen

gedeputeerden der vmmelanden, binnen Embden vnd in Oistfriesslandt residerende als bundtgenoten tho respecteren, mit dem seluen, als de beste kunde des oerts, so wall tho water als tho lande hebbende, correspondentie tho holden, vnd mit horen aduijs, nicht allene dem stroem vlijtich tho besetten, vmme alle thovaert dem vijandt in den vmmelanden, Westphalen vnd Twente aff tho snijden. Sunder oick allen vlijt vnd hulpe, tot eroueringe vnd inneminge eniger schantssen offte fortressen in den vmmelanden, tho leijsten mit alle mogeliche middelen van geschut, artelerie, ammonitie vnd krijchssuolck daer tho denende.

Nachdem de Capiteinen der orlochschepen sich opentlich verluden leten commissie te hebben, de vmmelanden wth tho pluesteren vnd vorbernen: Bij sijn Alteze, Excell. de generale Staten vnd den Landtraedt, sulcken vnraedt vnd vorderff des landes tho vorbidden, vnd eernstlich beuelch vp den admiraell vnd Capiteinen, daer mit sulches verboden, vnd dat krijchssuolck vnd schepes volck in guede ordre vnd discipline geholden worde, wth tho brengen.

Daer bij remonstrerende den groten schaden des gestichteden brants vnlanges van Knoep, tho wthusen etlicher der religion vnd gemener saken thogedaenen guden huissluden huseren, daerin ouer 200 koijen, behaluen de junge beesten, „ behaluen andere goderen," mede verbrant, *de thom dele voer noch leuende, achter all verbrant vnd bijkants gaer weren, daeran grothe elende gesehen.*

„ Neffens dessen sullen gemelte gesanten oeck met den „ Staten van Ouerijsel of derseluer Gedeputeerden spree- „ ken ende communiceren van eenen gemenen Stadholder „ deser prouincien wt te stellen ende te nomineren, ende „ van de personen daer to bequaem sijnde oeck met sijn „ Exce indien de gelegentheit also stedet, ende met anderen „ verstendigen van derseluer saken consuleren, ende alles „ wes hun desen angaende moch wederfaren vns rapport „ doen: vm tselue gehoert hebbende, wij daerin te resol- „ ueren als wij sullen beuinden nuttest ende orbarlickst „ te sijn."

Item van sijne hoicheijt vnd de Landraedt schrijuent an dem wallgeboernen heren, heren Edzardt Grauen vnd heren tho Oistfriesslandt voert drosten, Borghemeijster vnd Raedt tho Embden, wth tho brengen, daerinne van den seluen begheert worde, dem gedeputeerden binnen Embden vnd in Oestfriesslandt sijnde, mit betalinge van des landes schulden nicht tho beswaren, dan daerin stille standt tho holden; Dewijle de selue ouer hoere creditoren geen recht en hebben, vnd dat de sulue Graue, Droste, Borghermeijster vnd Raedt, sich in saeken voermaels bij vnsser Landtschap geordineert, nicht en steken.

Item bij dem van Westfriesslandt tho versoken betalinghe der vorschenen naestendige pensionen, nae vermoge der twee vorsegelde breuen. Vnd bij weijgeringe van dien, daervp van sijn Alteze, de generale staten, vnd Raedt van finantie, ordinantie tho versoken.

Item tot verificatie van der van Groningen groten moetwille, vnd gedaenen schaden, van dem heren president des hoeues van Westfriesslandt, tho vorderen authentique Copie der Groninger an dem Grauen van Rennenborch geschreuenen breues, daer in se bekennen, dat se dorch 2 veendelen horer borgeren, winssum hebben verbernen laten.

„ Item bij sijne Exce ende den generalen staten of den „ lantraeth te beuorderen de rechtlijke decisie vant different „ tusschen vns ende den van westfrieslant nopende de go- „ deren van Gerriks ende vrouwenkloester in den omme- „ landen leggende."

Vnd voertz generalicken alle voeruallende saeken, so wall int stucke der religion, politie, jurisdiction, als anders, tot recuperatie vnd waluaert vnsers landes, vnd tot conseruation offt consecution des suluen priuilegien, vrij vnd gerechticheijden denende, thoe beforderen, verwalten vnd wth tho richten.

Oick dem vulmechtigen derer van den Damme, als lidtmaten des landes, int vordedingen hoerer gemeente vrij vnd gerechticheijt mede thó helpen assisteren.

In oerkunde der waerheijt hebben wij (†) *Christoffer van Euwssum* tho Rassquardt, Baffelt vnd Jendelt, vnd Johan Tijaerda van Starckenborch tho Garsshusen Junckeren vnd hoefflinghen voer vns vnd mede van wegen vnd ter begeerte der anderen vnseren mit gedeputeerden vnd Staten der Vriessche vmblanden tusschen der Eemsse vnd Lauwersse jtz wthgeweken, binnen Embden vnd in Oestfriesslandt residerende vp den teijnden aprilis anno etc. dusent vijff hundert twee vnd tachtentich binnen Emden vergaddert vnd wij . . . . . (*)
Junckeren vnd hoefflingen voer vns vnd mede van wegen vnd ter begeerte der anderen vnsseren jtz in Westfriesslandt residerenden mit gedeputeerden vnd Staten vp den . (*)
desseluen ijaers binnen . . . . . (*)
vergaddert vnsse angeboerne pitzeren vpt spatium gedruckt. Neffens vndertekinge vnser namen mit egener handtschrifft. Actum vt supra.

(geteekend) Christoffer von Eweszum.
Johan tijaerda von Starkenborch.

20.

Edelvester houelinck. Jck dancke godt almechtich voer lieues gesondthijt mijt den onsen: Des hoepe ick ock stedes van Jw Ed. l. vnde den Juwen, vnde sonderling den Edelvester h. Clant vnde anderen meer thoeren. Ock hebbe ic omtrent paesschen mijt ancompst des Abrahams jw l. gescreuen: dan ick achte mij schuldich vaker ende meer gescr. thebben. Want jck jw l. breuen verschidende tijden ontfangende, niet allen hebbe beantwoerdet dan an

(†) „Gedeputeerden ende mede Staten der friescher Ommelanden „tusschen de Eemss ende Lauwerss itzundt wtgeweken in Oest ende „Westfrieslant respectiue residerende het Secreet Zegel der vorss. „ommelanden vpt spatium van desen doen drucken."

(*) Aldus opengelaten. (F.)

den juwen na gron. bestellet: soe als ic achte, bij guede gewisse boden. Daervan jw l. wol beter bericht ontfangen eder versekert solen wesen. Onse hind. kent gij niet, is niet vaken hier. vnde reijset langsam. *Illud proiectum juris nostri municipalis, ad artem redactum hebbe ick den Rentemester communiciert we ock to onzen den Amsweer. Welckes sulckes alle louen vnde prijsen, we ick dan nijt anders ock kan betuijgen.* Want van die origine juris to reeden, js billick dat men vp sekere demonstrationes, welcke het fundament der keijser rechten sindt achte. Soe behoeren alle municipalia jura daer niet tegens, noch wijdt affgescheijden twesen vnde betuijget sulcken in onse landtrechte, dat wes wij Kesten nomen: in jure canonico qst. tachten sijndt. Ock hebben die Romani Duces, we ock Nero den vresen rechten vnde vrijheit ghegeuen, we Tacitus betuijget. Ock ijs onse landtrecht daeromme lofflicken want daer dorch nene casus sindt ongedecideert gebleuen ex equo et bono: want die testamenti factio daer vth gestoten ijs. vnde stedes an den Aristocraticos dat recht is gebleuen, vnde nichtes ongunstiger noch onrouwiger is, dan olijcharchia et monarchia want sie balde tom defect comen, neque vnus videt omnia etc. *Het weer twenschen, dat volen sich des rechtes beter bevlijtigen* tondersoecken waer her, vnde waer to etc. Soe het ouerst den Abraham wal ijs of gaet, is ons vnde den vrunden lieff thoeren. Die vrunden eder vormunderen sindt na hoer scriuendt an jw. l. gedaen noch bedacht, ouer Adams kostpenninck. Wat die des ijaers ijs, vnde offte sie jw ock genoech gedaen vnde to gesandt hebben van den vorigen tijdt. Want onse soen niet mijt hoer noch den moder zal. hadde konen affrekenen. vnde dat vth orsake dat sie niet willen dat jw Ed. l. solden nadielet worden, vnde Abraham tot nodrufft wes tcommer hebben. Soe dat ontfangen is niet in alles genoech weere, soe sallt vervullet worden. Wes dusse sake ijs, hebben die vrunden mij vermaent jw Ed. l. des to erhrijnneren vnde bidden alnoch jw l. wolden den Abraham alnoch ansien, dat he nergens juwer vermaen buijten gae, noch vthenslae. Want hem die tijdt

an meesten dienen moet, offte anders na der vrunden gudt dunckent gewendet worden, dat he des suluen bij sick bedencke stedes: Vale.

Alle Verdugo macht vnde volck tot 2500 so men secht licht nu voer Emmetijl. g. Willem bij Dockum an den ze verwachtet ruijteren. Hier wil wat van worden, godt geue tom besten. die eerste furie is gestillet mijt Spansche walen bloet, vp pinxter dach vnde antocht den 5 Junij gestortet, komen doet wondet in gron. dan worden an liefflieken ontfangen. gescut is daer na vthumzil. g. Willem is wal gemodet, starcket sich, allert Clant is na Engellant, Joest van Cleue in Reida. vth Emden etc. heuet commerlicken. Vth Rachel dorch scippen alles guedes vnde gueden hoepes. Nimwegen seer tscoten dan swicken niet, dorch lijcent sint sie starcker worden. Den 9 Junij worden te Bunne 7 soldaten vth den scepen geslopen in der nacht enige gevangen, sommigen ontcomen. Ener vth wedde gescoten: vm die straten to veeligen. Emse is sloten, gesanden vth Embden vertouen lange in hollandt, der gr. vnde adels twist hindert weinich. grote scattinge hier. Vth drochte hier grote commer vor beesten an graes vnde water dat elendich is: godes straffe ouer all, daer tegens sijn segen vnde vrede tbidden. Hier na soe mogelich beter. Onse soen is gesondt vnde thuijs vm die vrunden tegens den Reijse williger tverlaten. Datum Embden den 10 Junij.

Jw Ed. l. g. g.

(get.) Abelus Eppens.

(Opschrift) Dem Edelvesten vnde vromen J. Johan Rengers Houeling toe Post Woltersum garrelsweer tom egener handen gesc.

Zu Bremen (*).

(*) Door Joh. Rengers is op dezen oorspronkelijken brief geschreven: „To bewaren dese Tuichnissen van mijn Politie der F. „vmlanden." (F.)

21.

a. 1485

Guede vrenden wij laten jv weten ende ghebeden vander onerechter weghen elken bij eenre pene van enen olden schilt dat ghij en saterdaghe naestkomende upkomen jnden stad ende verantworden jn teghen de buren van nijekercke oldekercke ende ffaen up sodane sprake, alse se vp jv to spreken hebben, Rorende van dat olde Zijlvack bij oxwerderzijl ende ander land daer bij ghelegen, ende de Oesterdiepes wallen De van bomster tochte de ghi doer solde ghestoken hebben Den boden gheuet den breff weder bij der vors. pene ghes. onder ludeken hoernekens segel jnden jaer van lxxxv des maendages voer sunte bartholomeus.

Vnsen gueden vrenden buwe Vlersumma lubbe hedden ijewsumma cluft Westerdijckmen (*).

Ouerechters jn Groningen.

22.

a. 1489.

Guede vrenden wij laten jv noch weten ende ghebeden vanden ouerrichten wegen elken bij eenre pene van twe olde schilde dat ghi noch van stonden an Renger alinge voert wt rechten ende insettinge doen van mennen wijkenz. sodane gelt alse ghi em mit rechte to ghekent hebben alse, van dat menne, Renger versproken solde hebben als he seget offt hebbe ghij reden hijr en tegen de moghi voer ons brengen en saterdage naest komende jv to verantworden den boden gheuet den breff weder bij der vors. pene ghes. onder ludeken hoernekens segel jnden jaer van negenendetachtentich des donderdags voer sunte Peters dach ad cathedram.

Vnsen gueden vrenden: menne sijwerts Vbele tassumma, alteke bennijnge, Sijwert haijkumn.

Ouerechters jn Groningen.

(*) Dit en het volgende mandaat met de daar opgedrukte zegels zijn hier in het oorspronkelijke onder de bijlagen gevoegd. (F.)

23.

hebbe (*). Bedancke V. Ed. eerst voer die communicatie dess *politicquen concepten* off ick vnde anderen datt selue niet wall noch perfeckt koenen lesen noch voerstaen, doer dien dat idt mitt verscheiden quaede handen zeer quaelick is copijeert, soe ist dannoch datt wij soe wijtt daerin gelesen, vnde soe voele daer wth vernhomen hebben, datt idt woll ein fijn dinck is, om den oneervaeren vnde onbekanten jn der landen saecken thoe informeeren vnde tberichten etc. daer idt woll leesbaer weere gewest soll jck idt wthgesc. hebben, vnde wolde wall dat ick idt beter geschreuen konde bekoemen. Jck worde ditt sulue gelijck ick ditt van Aebelo Eppens ontfangen den seluen wedder oeuer antwoorden . . . . . .

V Edelle Erent.

steetz willig.

Iohannes Wijnbr.

24.

multis nostrum haec ratio displicuerit: sat cito autem, si sat bene. Nunc vero Gubernatoris nostri industria tentatis quorundam ex primatibus ordinum hollandiae animis et in nostras partes traductis, optima nobis spes facta voto nostro potiundi. Itaque nunc tempus erit legationem ad ordines generales hac de causa decernendi, cum primum ordinum conuentus (qui iam solutus est) de nouo habebitur. Quod in Februario futurum aiunt. Ad hanc legationem tu a nostris hic es nominatus, dabuntque tibi illi qui in orien-

(*) Deze en de volgende bijlage zijn fragmenten van oorspronkelijke brieven. Door Joh. Rengers v. t. Post is op den kant van dit fragment geschreven: „abel eppens haddet wthgescr. vnd van „Leone etc." en ter zijde van de handteekening: „Ioannis Wijn-„bruggen Rentmesters hant." (F.)

tali Frisia comitem sociumque legationis, quem visum fuerit. Rogo te, mi Rengers, ne hanc communi patriae operam deneges hoc tam necessario tempore. De rerum statu et circumstantijs omnibus quae ad hanc rem pertinent, studio nihil iam attingo, sed illa in tuum aduentum reseruo. Dominus Gubernator existimat omnia nobis ex voto cessura: quod si fiat, me effecturum confido vt tua Dom°. vna cum patrueli viro prudentis°. nomine nostrae prouinciae cooptetur in concilium publicum Ordinum, alter nempe ad conuentum ordinum generalium, alter in senatum ordinum supremum. Habeo namque vos rerum vsu et prudentia (ut verum fatear) *πολλων ἀνταξιους ἀλλων*. Vale vir integerrime, et me tui amantissimum, redama. Raptim ipsis Idibus Nouembris a° 1591. Si per festinationem nimiam alicubi erratum fuerit, ignosce, non fuit enim mihi relegendi tempus.

Tuus ex animo

H. Verrutius (*).

25.

Poincten ende articulen, waer op d'H. H. Borghermeesteren ende Raedt der Stadts Pundt-kamer ghedencken te verhuijren (†).

1.

D'Axcijsmeijster ofte huijrder vande voorschreven Puntkamer sal gheholden wesen, het geldt te collecteren, ter plaetse daermen t'selve dus langhe ghewoon is.

(*) Op den rug van dezen brief is door Joh. Rengers v. t. Post geschreven: „datum Leowerdi H. Verrutius. Verrutius hant. Ver-„rutius breuen." (F.)

(†) Op den titel van deze in 1621 gedrukte, doch zeldzaam voorkomende en hier als bijlage gevoegde, *Poincten*, is geschreven: „de „stadt van gronningen hefft voor den verbunden, noch bij den ver-„bunden, noch bij offt na der Staten General sententien, noch in „enige Tractate solck macht niet gehadt om solcke lasten op te „setten ouer goederen wth de stadt jnden Omlanden gaende. Oick „geen stadt jnd 7 provintien sol dit mogen doen etc." (F.)

2.

Borghermeijsteren ende Raedt sullen moghen twee personen nomineren, d'welcke bijde Collectatie present sullen wesen, goede opsicht draghende, dat niemandt van de Borgherije boven behooren beswaert worde, een ijder oock betale het recht daer toe staende.

3.

Welcke personen ghegageert sullen worden met 180 daler ijder, jaerlijcks bij de Axcijsmeijter voorschreven te betalen.

4.

D'Axcijsmeijster voorsz. sal gheholden wesen alle weken te betalen de gherechte twe en vijftichste part vande beloofde penninghen, welcke de Rentemeijster gheholden sal zijn alle weken praecise t'innen.

5.

Ende bij vertoch sal de selve Axcijsmeijster ende al sijn goederen de reale executie subject wesen, in voeghen d'executorialen op de generale middelen gheconcipieert mede brenghen. Welck recht de Axcijsmeester voorsz. oock sal hebben teghens de geene, dewelcke de betalinghe van het recht van de Pundt-kamer dilaieren, indien binnen drie maenden, naer expiratie vande huijringhe, de vorderinghe gheschiet.

6.

Sal oock niet moghen ten regard van eenighe praetensien ter werelt, de beloofde penninghen ofte het minste deel derselver inholden, maer hebbende eenighe actie eerst betalinghe doen, ende daer nae deselve vervolgen, als hij verstaet te behooren, dies dat alsdan op des Axcijsmeijsters actie sulck regaerd ghenomen sal worden, als het recht, de redenen ende billicheijt vereijschen.

7.

Alle questien hier uijt ontstaende, niet alleen tusschen den Axcijsmeijster ende de particulieren, maer ooc tusschen den selven, ende der Stads Rentemeester ofte verhuijrders sullen staen ter decisie der Heeren Borgermeijsteren ende Raedt.

8.

D'Axcijsmeijster bevonden sijnde ijemant vande particuliere personen meer afgheeijschet te hebben, als het recht hier nae ghestellet, sal verbeuren tot profijt van dese Stadt hundert Carol. gulden, ende indient oock afghenomen is, twee hondert ghelijcke gulden, boven dubbelde restitutie van 't gheene te veel ontfanghen is.

9.

D'Axcijsmeijster sal ghenoechsame Borghe stellen voor de beloofde penninghen dewelcke sonder te mogen praetenderen eenighen *Divisionis et discussionis beneficium* obligeert sal wesen onder reale executie, als voren.

10.

D'Axcijsmeijster voorsz. sal gheholden wesen, van een ijder sonder onderscheijt te nemen het gheheele recht van de Pundtkamer in voeghen hier nae ghestellet is, sonder dat hij sal moghen met ijemandt conniveren, gratie doen, ofte compositie maken, bij poena van 25 Carol. gulden tot profijt der Stadt te verbeuren.

11.

De breucken hercomende van de frauden tegens de Pundtkamer gheperpetreert, sullen comen voor d'helfte tot profijt deser Stadt, ende voor d'ander helfte tot profijt van d'Axcijsmeijster.

12.

D'Axcijsmeijster sal alleenich draghen d'oncosten van sijne secrete Correspondentien ende andere diensten, ooc van Advocaten ofte Procureurs die hij sal willen ghebruijcken.

13.

Sal mede pertinent register holden van alle breucken, daer van hij tot allen tijden des Stadts Rentemeijster sal moeten visie gheven.

14.

Sal mede gheen compositie maken ofte quijtscheldinghe van breucken doen, sonder consent, wille ende toedoent van Borghermeijsteren ende Raedt bij poena van 100 Carol. guldens tot deser Stadt profijt te verbeuren.

15.

Van desen Axcijs oft het recht vande Pundt kamer sal niet vrij ofte exempt wesen, als alleenich 't gheene in des Stadtholders hof ende in de Munte geconsumeert wordt.

16.

Wel de breucke weghen geperpetreerde frauden niet betalen can, deselve sal daerom aen 't lichaem ghestraft worden.

17.

Wert oock alle Poortwaerders deser stadt gheordonneert, omme sonder ijets, als haer ordinaris tractement daer van te verwachten, op de frauden téghens de Pundt-kamer ghepleghet, goede opsicht te draghen, ende dat bij poena van cassatie.

18.

Sal oock de Axcijsmeijster voorsz., aen de poorten deser stadt, sluijsen, stromen ende andere passagien moghen stellen alsulcke wachten ende andere correspondentien, als hij tot verhoedinghe van frauden noodich sal achten.

19.

Niemant sal den Axcijsmeijster moeghen doen eenich belet ofte impediment int ontfanghen sijner penningen ofte ondersoeck der frauden, op de boete van 50 Car. gulden ende arbitrale correctie daerboven, naer gheleghentheijt van saken, den selven oock met woorden ofte wercken niet injurieren, bij poena 20 Car. gulden boven de breucke in 't Stadts boeck daer op ghestellet.

20.

Indien eenich misverstant uijt d'Interpretatie van dese ende volghende articulen ontstaen mochte, sal de verclaringhe ofte interpretatie van de selue ghehelijcken staen bij Borghermeijster ende Raedt.

D'Axcijsmeijster ofte huijrders sullen ghenieten over dese Stadt ende Stadts tafel, als volghet.

Van die bieren.

Van vremde bieren bij de Borghers ingheslaghen voor de vaten ende tonnen, halven ende andere ghedeelten naer advenant, sal bij den selven betaelt worden

1. Van een vat Joepenbier . . . . . 3 daler.
2. Een tonne Lubeker, Hamborgher, Bremer, Brabants, Hassellunner, Engels, Hollants, ende andere . . 20 stuv.
3. Een oxhooft Enghels bier . . . . . 30 stuij.
4. Momme, Paderborner bier, 't vat . . . 50 stuijv.

Van den axcijs bij de Brouwers te betalen.

5. Alle Brouwers binnen deser stadt, zullen van die bieren bij henluijden ghebrouwen axcijs betalen, te weten voor ijder tonne dubbelde kluijn, kluijn, ofte Brab. stuijvers bier . . . . . 2 brab. stuijv.

Van bieren bij de Tappers inghelecht, sal bij denselven betaelt worden.

6. Van Lubeker, Hamborger, Hasellunner, Hollandts, Bremer, Brabants, Enghels ende andere vremde bieren hiernae niet ghenoemt, de tonne . . . . . 2 daler.
7. Een oxhooft Enghels . . . . . 4 guld.
8. Mumme, Paderborns bier 't vat . . . . 4 daler.
9. Kluijn, dubbelde kluijn, Brabants stuijvers bier, de tonne . . . . . 2 gulden.
10. Blanckenbier . . . . . 1 gulden.
11. Krumster bier . . . . . vijftehalf stuijv.
12. Bremer, Lubeker, Enghels, Hamborgher ende andere vremde bieren, item Mumme, wt dese Stadt, nae Helpen, Haren ofte elders int Gorecht gaende, ende in harberghen aldaer consumeert, de tonne een daler.
13. Ende van de selve bieren buijten de harberghen aldaer gheconsumeert sal betaelt worden als voorn, art. 1. 2. 3. 4. ghesecht is.
14. Insghelijcken vande voorsz. vremde bieren, uijt dese Stadt, in d'Omlanden, Old-ampten, Drenthe ende elders buijten dese Provintie gaende.
15. Dies wert verstaen, dat alle bieren in dese Stadt ende Stadtstafel ghedruncken op de bijeencomsten van gilden, rotten, wtinghen, doodt-bieren, bij de nabers gheholden, sullen moeten gheven niet anders, als of de selve in der harberghe ghedruncken weren.

16. T'selve wort mede verstaen vande vremde bieren op de bruijloften ghedroncken, houden niettemin Borghermeijsteren ende Raedt tot haer vrije wille ende dispositie, omme de voorschreven bijeencomsten af te schaffen, ofte dien aengaende ordre te stellen, naer haer eijghen ghelieven.

17. Sullende die vremde bieren op andere ghesclschappen buijten harberghen ghedruncken niet meer gheven, als hier voorn, art. 1. 2. 3. 4. ghesecht is.

18. De brouwers ende bierstekers sullen in haer huijsen geen geselschappen setten, oock geen bier bij tapmaten, emmers ofte andere cleijne mate vercopen, op de poena van hondert Carol. gulden.

19. De brouwers ofte bierstekers sullen oock aen de tappers gheen bier moghen uijtleveren, ende die tappers gheen bier moghen ontfanghen, dan bij volle ende halve tonnen, mit behoorlijck vulbier, indien t'nieuwe ghetunnet bier is, op de poena van 25 Carol. guld. so wel bij den tapper als brouwer te verbeuren.

20. Niemant sal van de brouwers ofte biersteeckers eenich bier, twelck Axcijs schuldich is ofte niet, in sijn huijs, op waghens ofte in schepen moghen ontfanghen, als door twee ghesworen tonnedraghers, op de boete van 25 Carol. gulden, so wel bij den vercoper als koper te verbeuren, in ghelijcke straffe zullen vervallen de slemenders ende anderen dewelcke in der tonnedraghers ampt te tasten sich zullen derven onderstaen. Dies dat de slemenders buijten de poorten woonende, aen haer ordinaris schipperen bier zullen moeghen wtvoeren mits doende Eet naer behooren. Dat insghelijcken de borghers in brouwers huijsen brouwende, de bieren selvest ofte door hare diensten zullen moghen inbrenghen, mits t'selve aen de Pundt kamer aenghevende. Dat mede d'huijsluijden mit hare waghens bieren halende, deselve sonder de tonnedraghers zullen moghen opsetten ende uijtvoeren.

21. So wie eenighe van de voorschreven bieren in sijn huijs laet brenghen, dewelcke Axcijs schuldich sijn, sonder daervan te halen bevorens een billet uijt de Pondtkamer,

ende het recht te betalen, de selve sal verbeuren behalven het bier vijftich Carol. guldens van ijeder tonne, ghelijcke poena sullen verbeuren de brouwers de welcke sonder cedule an tappers eenich bier uijtsetten.

22. De schippers met vremt bier aencomende zullen deselve datelijcken sonder te vernachten an de Pundtkamer recht angeven op de boete van 50 Carol. guld. ende uijt haer schepen geen bier laten volghen, voor ende aleer daervan een cedulle gehaelt zal zijn, op gelijcke poena.

23. De Coopluijden offte egeners vande vremde bieren zullen deselve aende Puntkamer recht angeven ende daervan een cedulle halen eer sij t'selve lossen op verbeurte van het bier ende 50 Carol. guld. voor ijder tunne die sij verswijgen.

24. Niet alleen tappers, maer oock alle ander jngesetenen zullen geholden zijn cedullen te halen vande bieren dewelcke zij zullen willen inleggen, bij verbeurte van het bier ende desselffs estimatie, so wel bij de brouwer als inlegger te verbeuren, des zal denghenen de welcke geen axcijs schuldich zijn, voor de ceduls geen gelt afghemaent noch afgenomen worden, bij poena in het 8 artic. van de generale Ordonantie verhaelt.

25. Alle brouwers ende bierstekers zullen haer tonnen mit haer eijgen ghewoonlijcke marcken teeckenen, ende wat bier in onghemarckte tunnen in tappers huijsen bevonden wort, zal prijs wesen, ende darenboven zoo wel van den tapper als brouwer dubbelt betaelt worden.

26. Sullen oock gheene tappers moghen wonen in ofte onder der brouwer huijsen, ofte op plaetsen daer deselve met een poorte besloten worden, sonder op ghemeene straten te comen.

27. Alle de ghene dewelcke eenich bier inlegghen, zullen uijt de kamer ontfanghen twee ceduls van een inholt, inneholdende de namen vanden vercoper ende coper, mit de quantiteijt ende qualiteijt vande bieren, waervan d'eene bij den brouwer ofte biersteker, d'ander bij den tonnedraghers ontfanghen zullen worden, van welcke ceduls d'eene

bij den tonnedragheren des anderen daechs van acht uijren tot neghen aen de Pundtkamer ghebracht sal worden, bij poena van cassatie, ende arbitrale straffe, d'andere bij den brouwer ende biersteker ten minsten acht daghen bewaert ende binnen denselven tijdt op t'vorderen van de Pundtkamer over leveren, bij poena drie gulden voor ijder cedulle dewelcke sij niet connen leveren.

28. Wert oock alle borgheren ende jnwoonderen deser stadt verboden, omme bij daghe ofte bij nachte hare behuijsinghen tot frauden te laten misbruijcken, omme bieren in te nemen, ten eijnde deselve bij ontijden aen de tappers overghedaen werden, op de poene van hondert Carolus gulden, te verbeuren soo wel bij den innemer als den tapper ende inleggher.

29. Werdt oock alle brouwers, bierstekers ende anderen verboden om eenige bieren aen tappers uijtsetten, voor der sonnen opganck, oft nae der sonnen onderganck, op de verbeurte vande voorschreven bieren, ende de boete van 50 Carol. gulden, soo wel bij den uijtsetter als inleggher te verbeuren.

Jnkomende granen van buijten over Zee ofte t'Wat comende.

1.

Roevesaet, koolsaet, mustersaet, lijnsaet, weijte, arveten, de last . . . . . 12 stuijvers.

2.

Rogghe, bonen, moldt de last . . . . . 8 stuijv.

3.

Garst, de last 6 stuijvers, ende haver drie stuijvers.

4.

De schipperen dewelcke de voorsz. graenen inbrenghen, sullen gheholden zijn, eer sij vernachten, deselve aen de Puntkamer, ofte de Puntkamer ghesloten zijnde, aen ijemandts daer toe ghestelt aen te gheven, op die boete van 25 gulden, oock geene van derselver uijt hare schepen laten gaen, voor ende al eer de cedulle vande Puntkamer henluijden vertoont sal zijn, bij ghelijcke poena.

5.

De coopman sal gheholden zijn de voorsz. waren aen te gheven, ende daer van entfanghen een cedulle inhoudende de rechte quantiteijt ende qualiteijt vande voorsz. waren, ende voor dien tijdt niet lossen, bij verbeurte van de waren, ende 25 Carolus gulden.

Wtgaende granen.

1.

Roevesaet, koolsaet, mostersaet, lijnsaet, hennepsaet, daer van sal de last betalen . . . . 2 daler, 6 stuijv.

2.

Weijte, rogge, garste, haver, moldt, bonen, arveten, de last 33 stuijv.

Exempt t'ghene over Zee ende Wat gaet, waer van de last Weite 16 de garst 12 ende de haver 8 stuijvers sal gheven.

3.

Welck kooren niet op waghens ende te schepe gebracht sal worden, voor ende al eer t'selve in de Pondtkamer aenghegheven, ende een cedulle de quantiteijt ende qualiteijt inholdende, ghehaelt sal wesen, bij poena van 50 Carol. guldens, te verbeuren bij den koopman soo wel als den schipper ofte waghenaer, die t'selve inghenomen heeft: sullende de voorsz. cedullen bij de respective schippers ende waghen ofte sledemenders aen de poortiers overlevert worden.

Ghemael.

D'Axcijsmeijsters van de Pondt-kamer sullen van een mudde weijte ter moelen ghebracht, ghenieten . 4 stuijv.

1.

Van rogghe, boonen, boeckweijte, twee stuijv.
Van garst . . . . . een stuijv.
Van haver . . . . . een halve stuijv.

2.

Van weijten moldt . . . . . vier stuijv.
Van garsten, haveren ende boonen molt 3 stuijv.

3.

Niemandt sal moghen eenighe granen, dewelcke alhier binnen ghebacken ofte consumeert werden, buijten de Stadt moghen brenghen omme ghemaelen te worden, noch oock eenich gemalen koren hier binnen brenghen, exempt het weijten ende boeckweijten meel, als hier nae te sien is, bij verbeurte van t'selve meel, ende op de poena van 50 Carol. gulden.

4.

Ende sal niemandt eenighe der voorschreven granen axcijs schuldich als voorn. op karens, waghens ofte sleden laden, op de moelen senden, of in des moelenaers huijs, of onder die moelens brenghen, ten zij hij voor eerst den axcijs in de Pontkamer betaelt ende cedul ontfanghen heeft, bij verbeurte vande voorschr. granen, ende 50 Carol. guldens daerenboven soo wel bij de moelenaer als eghenaer van 't kooren te verbeuren, ende sullen dese cedels aen de moelenaers overghelevert worden.

5.

De brouwers ende backers sullen hunne sacken in de welcke t'kooren ter meulen ghebracht werdt, marcken ende teeckenen met hare respective marcken, oock niet meer als een mudde in ijder sack steken, op de poena van 25 Carol. guldens.

6.

De Axcijsmeijsters ofte huijrders vande Pondtkamer, sullen, als het haer gelieft, den molenaren de voorschreven cedulen moghen af vorderen, ofte laten af vorderen, ende met haere boecken confereren, t'welcke die molenaers niet sullen moghen weijgeren, bij poena van 25 Carol. gulden.

7.

Item sullen de huijrders ten inganck ende wtganck vande huijringhe op alle meulens moghen gaen, omme t'ghemaelen van t'onghemaelen kooren te moghen aff peijlen, ten eijnde een ijder gheraecken mach tot sijner gherechticheijt.

Slachten.

1.

Van de beesten die de knokenhouwers slachten, sal betaelt worden als volghet:

Van een osse, koe, ende alle groote beesten 30 stuijv.
Van een kalf . . . . . 4 stuijv.
Van een schaep ofte lam . . . . . twee blancken.
Swijnen, van ijder daler . . . . . 1 stuijver.

2.

De ander Borgherije sal van het slachten van ossen, koeijen, enters, twenters, swijnen, schapen, gheven, van den daler . . . . . : . een stuijver.

3.

Niemandt sal onderstaen eenich beest te slachten, ofte oock te laten slachten, voor ende al eer een cedul daer van van den Pontkamer ghehaelt, ende recht betaelt is, bij verbeurte van t'selve beest, ende 25 Carolus guldens daerboven.

4.

Alle vleijshouwers ofte knokenhouwers, haer eijghen beesten slaende, sullen moeten eedt doen, gheen beesten te willen slachten ofte doen slachten, voor ende al eer sij t'selve aen de Pondtkamer recht hebben aengegeven, insgelijcken sullen alle de ghene, dewelcke andere luijden beesten slaen ofte steecken, eedt doen, dat sij luijden sulcx niet sullen doen, voor ende al eer henluijden ghebleken sal wesen bij een cedul, dat daer van het recht aen de Pontkamer betaelt is.

5.

Welcken eedt van niemandt gheweijghert sal mogen worden, bij poena van 25 Carolus guldens voor d'eerste, vijftich gulden, voor d'ander reijse, ende voordere arbitrale straffe, indien ijemandts moetwillich sich opposierde.

6.

De slachters ende alle anderen dewelcke eenige beesten willen slachten, sullen gheholden zijn op behoorlijcke tijden

de cedulen uijt de Pontkamer te halen, sonder dat die van de Pontkamer gheholden sullen zijn bij ontijden henluijden t'accommodeeren, ten waer in tijdt van noodt, tot der Axcijsmeesteren ofte des Rades discretie.

Vette beesten uijt der stadt buijten dese Provincie gaende.

1.

Van ijder vijf daeler weerdije . . . . een stuijver.

2.

Dies werdt verboden eenighe vette beesten uijt dese Stadt te drijven, sonder bevoorens te hebben een cedul van de Pontkamer, ende t'recht te betalen, op verbeurte vande voorschreven beesten, ende 25 Carolus guldens daerenboven.

3.

Welcke cedul in 't uijtbrenghen aen den poortier ghelanghet worden sal, die de voorschreven poortier alsdan sal tellen, ende 't ghetal met den cedule confereren, ende indien eenighe fraude bevonden wordt, deselve beesten aenholden.

Incomende of deurgaende maeghere beesten, uijt Denemarcken, Oostvrieslandt oft elders, van vremde luijden in ghebracht ofte deur ghevoert, mitsgaders de volen van buijten incomende.

Ieder viervoetich beest gheeft anderhalve stuijver brabandts ende een oortien wechghelt.

Schapen, lammer, maghere swijnen, een oortien wechgelt, alles bij verbeurte van de selve beesten.

Peerden ende volen uijt dese stadt buijten de Provincie gaende.

Van ijeder vier stuijver, oock op verbeurte van deselve.

Doode vette waeren uijt dese stadt buijten de Provincie gaende.

1.

Van ijeder schippondt keese . . . . . 2 stuijver.

Des sullen 10 kesen op Bremen gaende, ende 15 op Hollandt, oft Hamborch, voor een schip pondt gherekent worden bij de borgers dewelcke haer eijghen goet schepen.

2.

Van t'hondert pondt soetemelcks, schapen kesen, unghel, russel, speck . . . . . 2 stuijver.

Des sullen 10 soetemelcks, ende 20 schapen kesen, op 't hondert, ende 25 zijden groen speck, 30 zijden droog speck voor een 1000 pondt gherekent worden bij de borghers dewelcke haer eijghen goet wtschepen.

3.

Van een tonne botter . . . . . 4 stuijver.

4.

Niemandt sal de voorschreven waren te schepe moghen bestellen, oock te schepe moghen innemen, voor ende al eer een cedule daer af sal wesen ghehaelt aen de Pontkamer, op de boete van een pondt groot voor ijeder versweghene stuijver te verbeuren.

Allerleije tonne goet van buijten de Provincie in de stadt komende, ende uijt dese stadt buijten de Provincie gaende.

1.

Seep, traen, mede, de tonne 4 stuijv. brab. Honich ende Roeve olij, de honderste penninck.

2.

Een tonne vleijs . . . . . drie stuijver.

3.

Een oxhooft wijn-etick, vier stuijv. Een oxhooft bier etick, twee stuijv. Een tonne etick grof bandt, twee blancken. Smal bandt . . . . . een stuijver.

4.

Pick, teer, haers, noeten, assche, gorte, twijback, de tonne . . . . . twee stuijv.

Tonne meel, van weijten ofte boeckweijten meel . 6 st.

5.

Welcke waren niet sullen moghen van ijemandt ingeslaghen ofte uijtgheschepet werden, sonder cedule, op de boete van een pondt groot voor ijder stuijver als voorn.

6.

Ende generalijcken sullen ghene schippers van buijten dese Provincie aen de stadt komende, eenighe lastbrekinghe moghen doen van waren, wat name die moghen hebben, al eer deselve in de Pontkamer rechtmatich aengegheven zijn, ende daer van een cedulle gehaelt sal wesen, bij poena van 50 Carolus gulden.

Allerleije vlas van buijten inkomende.

1.

Auricker ofte Lenger vlas, dat hondert . . 5 stuijv.

2.

Vlas in sacken, de thien daler . . . . 4 stuijver.

3.

Schoon vlas van hondert Carolus gulden . . 1 guld.

4.

t'Welcke binnen dese stadt niet sal moghen van ofte uijt karren, waghens, schuijten ofte schepen ghesettet worden, sonder billiet van de Pontkamer, op de boete van een pondt groot voor ijder stuijver als voorn.

Velwarck in ofte uijt de stadt buijten de Provincie gaende, ofte daer in komende.

Osse ofte koe huijden . . . thien stuijv.
Kalfs vellen . . . . . anderhalf stuijv.
Schaeps vellen . . . . . twee stuijv.
} het deker.

Pelterije de hondert guldens een gulden.

Welcke niet in ghebracht noch uijt ghevoert ofte ghescheept sal worden, sonder cedule, op de boete van een pondt groot, voor ijder stuijver als vooren te verbeuren, ook wel bij den coopman als de schipper die t'selve inneempt.

Alderleije holdt van buijten dese Provincie inkomende.

Voor holdt van ijder hondert gulden . . dertich stuijv.
Een bosch wannen . . . . . een stuijv.
Leghe tonnen, de last . . . . . drie stuijv.

Welcke bij niemandt ontladen, ingheslaghen, ofte ontfanghen sal worden, op poena als vooren.

Allerleije laecken van buijten inkomende.

1.

Enghels laecken ghevarwet . . . . . 20 stuijver.
Grove ghevarwede bereijde . . . . . 6 stuijver.
Vier loden . . . . . 5 stuijver.
Grove witten . . . . . 5 stuijver.
Ghevarwede voerlaeckens . . . . . 5 stuijver.
De halven naer advenant.

Leijdse, Flaemsche, Hollantsche laeckenen, baijen, schots kerseij, de honderste penninck.

Boomsijnrassen vande halle, ijder . . . 2 stuijver.
Een half Stammet . . . . . 20 stuijver.
Enghels kerseij . . . . . 8 stuijver.

2.

Niemandt sal dese lakenen ende waren van buijten dese Provincie inkomende, moghen lossen ofte ontfanghen, in eenighe huijsen, winckels ofte kelders, sonder derselver qualiteijt ofte quantiteijt recht in de Pontkamer eerst aen te gheven, ende daer van een cedule ontfanghen te hebben, bij verbeurte van het goet, ende 25 Carolus guldens daerboven.

3.

De schippers dewelcke t'selve sonder cedul van de Pontkamer uijt laten, sullen verbeuren 50 Carolus guldens.

Kramerije ende specerije van buijten inkomende.

Van kramerije de 5 gulden . . . . . 1 stuijver.
Specerije de 5 gulden . . . . . 1 stuijver.
Op de boete van een pondt groot voor ijder stuijver, als vooren.

Solt, inkomende ende uijtgaende.

Luneborgher ende Zeeuws solt, de last vijftehalve stuijver.
Noorder solt, de last . . . . . 3 stuijver.
Groff huijden solt, de 100 tonnen . . . 21 stuijver.
Kleijn solt, de hondert tonnen . . . . 27 stuijver.

Allerleij Visch van buijten inkomende.

Herinck . . . . . 20 stuijv.
Eij-buckinck . . . . . 10 stuijv. } de last.
Ghemeen buckinck . . . . . 5 stuijv.
Kuijpvisch t'honderd . . . . . anderhalve stuijv.
Rootscheer, de tonne . . . . . 4 stuijv.
Ghesolten kabbliauw, schelvisch, labberdaen, gadden, den hondersten penninck.

Smits kolen, Swols touw, boomolije, raden inkomende.

Smits kolen, de hoedt . . . . . 2 stuijv.
Benne Swols touw . . . . . 7 stuijv.
Boomolije, de pijpe . . . . . 15 stuijv.
Loop raden, vier op een loop ghereeckent, anderhalve stuijver.

Wolle van buijten inkomende.

Hoedemaeckers wolle,
Poolsche wolle,
Valentsche wolle,
Spaensche wolle, } den hondersten penninck.

Wtgaende wolle, uijt der stadt buijten de Provincie gaende.
Den vijftichsten penninck.

Juweelen van buijten inkomende, ende alhier vercofft.

Alle die voorschreven juweelen sullen betalen den hondersten penninck.

Andere ende allerleije goederen hier inne niet ghenoempt, uijt ende inkomende.

Loot, tin, pulver, koper, was, aluijn, mede, rode varwe, salpeter, kalck, steen, koecken, linnen groff ende kleijn, hoppe, somma alle andere waren in desen niet ghenoemt, sullen betalen den hondersten penninck.

Doorgaende goederen sonder lastbrekinghe, sullen betalen half ghelt.

Verkoffte goederen op scheepsbodem, sullen betalen gheheel ghelt. Die overblijvende, halff.

Goederen te rugghe varende sonder lastbreeckinghe, sullen gheheel vrij wesen.

Alle coffers, bij koopluijden hier woonende, mitsgaders bij boden hier woonende, ende andere boden die ghewoonlijck binnen aen koopluijden goet brenghen, sullen bij den Axcijsmeijsteren ghevisiteert moghen worden.

Op Jaermarckten.

De vremde man sal van de goederen op jaermarckten verkofft betalen van ijder vijf Carolus gulden een stuijver, ende de resterende goederen vrij weder wech voeren.

Des sal deselve vrembde man gheholden wesen t'sijner aenkomst alle sijne aengebrachte goederen perfect aen te gheven.

Van alle frauden teghens die Pondtkamer ghepleget daer van die boete bevoorens niet begrootet is, sal wesen de boete voor ijder stuijver een pondt groot, te verstaen boven den Axcijs.

Op deese voorsz. poincten ende articulen is Axcijs meester gheworden

26.

Fruntlicke groete mit wunschinge tijtlecker vnd ewiger wolfart beuoer. Erntfeste velgunstige vetter. Ick heb am laesten van Leone Abeli dat schrift oder concept van onse olde omlandische vrij vnd gerechticheiden entfangen: vnde heb datselve doergeseen, vnde oick (na mijns vedderen begerent) nemant anders vertoent, als Abelo Eppens: de heft daruan oick copie doer sijnen sone in Bremen wtgeschreuen. Onse ordel daruan (dewile mijn V. tot twemael sulckes an mij versocht) is cortlich dit. Dat wij mijns vetteren arbeit vnde vlijth jn desen tot gemene beste angelecht, nutlich vnde goet prisen. Vnd wolden wal wunschen, dat het sulue also oick van allen onsen wthgeweken vnd inlandischen lantsluden verstaen were. Vnde dat also ider mennichlick weten muchte, wat de rechte gront sij des langedurigen inlandischen pleites, tuschen de omlanden vnd de stadt Groningen. De nw noch van volen oick lanthsaten, wth onwitenheit getadelt vnde gelastert wort. Dit concept oeuerst bij mijn V. in der corte gestelt, geft den onuerstendigen ein licht, vnde beter nadenckent, om neet so rijplick to ordelen, gelijck gedaen wort. Ick voer mijne persone bekenne (dewile ick buten landes mij meer mit de schrift, als mit politique dingen becommert heb) dat ick wth dit concept, meer van onse inlandische saken verstae, als ick sonst anders mijn leuent geweten heb. Ick heb dat bij Derck Huigen voer ein maent na Vreeslant gesonden, om Starckenborch ofte Mepsche suluest te behanden. Derck Huigen is noch daer. Tijdinge wth franckrijck is hijr nw nijlinck weder gecomen, van Amsterdam geschreuen, dat weder ein grote slacht aldar sij geholden, darin der Hartoch von Sauoijen suluest gebleuen, vnde sijn volck geheel wth den velden geslaegen (*) . . . . . maeckt den viant starck: vnde verlengeret ons de tijdt. Ane twiuel onsen sonden haluen,

(*) Van dezen oorspronkelijken brief van D. van Amsweer is een gedeelte afgescheurd. (F.)

laet dit Godt also gescheden, om ons doer dese langdurige ballingschap to meer to tuchtigen ende to demodigen. Oick de inlandischen doer dese Egiptische dwanck, to beter tot ware boete vnde erkenteniss der sonden to brengen, dat se mit ons schreijen ende roepen, ende des vaderlandes erlosinge verwachten. Welck anders neet sulde gescheet so dese Egiptische driuers neet ouer hoer gecomen weren. Wij hebben bij onsen tijden in onsen vaderlande geen recht Pauwestdom beleuet. Nw oeuerst worden se gewar (voernemelick de van den Dam) wat het Pawestdom is. Vnde wat se to verwachten hebben, so verne de Spansche regeringe in eren sulde bliuen. Ick heb dit schone voriaer dapper in mijn gemoet op de oisterdijck gearbeidet. Dan het schijnt desen sommer wil daraf noch neet worden. Wanneer de tijdt veruullet is, moet wij godt den heren heimstellen. Ick ben altijdt vnde meer mit mijn vertruwens, dat desen sommer neet sal verbij gaen, sine Linea. Wij solen (hope ick) meer voet int lant crijgen, vnde Gronigen wat sibber worden. Wth Vrieslant is nw lange geen Conuoij comen, men meent dat enige anslach vorhanden is. Clant is mit sijn volck to schepe, waer dat he sick hen geuen sal, weet men neet: jck achte weder ein verloren reise. Jn Vreeslant heft he geen verblijf meer, want sijn goet (so men secht) is binnen Lewarden voer schulde in Arrest, vnde sijn volck is verboden int lant to comen. Hijr sijn se oick voer hem bevreest: vnde is Joest van Cleue deshaluen gisteren tor stadt wthgelecht mit sodane bijgeuoechte reden. De in Vreeslant noch oick in Gronegen ende de Omlanden geen verblijf noch harbarge hadden, de conden noch durften se hijr oick neet harbargen. Mit sulck afscheet heft he moeten wanderen. Of wij onse tijdt hijr tor harbarge rustlick solen endegen, weet de leue Godt. Vnd wil hijrmit mijn vedder mit sijn leue huesfrou in bescharminge des alderhogesten trulich beuelen. Mit mijn groete an alle vrunden vnd becanten. Actum Emden dem 15 Aprilis 1590.

D. v. Amswer tuus.

27.

1577 Wij stadtholder vnde hoefftmannen der stadt vnde ommelanden van gronnijgen van wegen Con. Mats. tho hijspanijen als hertoge van brabant gráue van hollant ende erhere der stadt ende ommelanden vs. doen V. eerweerdijghen relijgiosen gestrengen erentfesten erb. ende fromen heren rijdderen ende guiden vrunden, ondergescreuen thoe weten, wo bij den verordenden heren gedeputeerden van stadt ende landen eendrachtelijcken thot betalijnge Co. Mats. soldaten alhijer ijn deser stadt ende omlanden ijn besetting lijggende ende tot vrijenge onser vaderlandt van alle wijder elende exercien ende slauernijen sekere ordijnantie geraempt geaccordijert ende geuonden gelijck ghij dan breeder ijn spetie hijer na worden verstaen ende vernemen. Jnden eersten dat een gegelijck van den landen dije ghij ghebruijcken sal betalen ende metter haest opbrenghen den vijften pennijnck van dijè ijaerlijcke huere, weluerstane dat dije ghene dije hoer egen landen gebruijcken sullen mede betalen naberlijcken; ten anderen dat van alle huijsen soe bijnnen alsz buijten der stadt gronijngen staende ende onder gene landen beclemmet sijnde sal jaerlijcken betalet worden den vijfften pennijck vanden huere van dijen ende hoer eijghen huijsen besijtten sullen betalen nabergelijcken nae gelegentheijts desz huijses: ten derden dat de gebruijcker ofte huijrman geholden sal sijn dije vsz. pennijgen te betalen ende wt tho leggen vande welcke hij dragen sal het derdendeel ende egener sal corten ende afslaen ande rede verschenen huire oder pachten offte eerste verschijnende dije twe derden delen; ten vijerden dat alle dije genen dije ijaerlijcke renten ofte pachten op hueseren indèn landen staende sullen daer van betalen na hoer quota als een egener tho weten twe derdendelen: ten vijften dat dije gebruijcker geholden sal wesen bij ede tho verlangen wat hij voer ijaerlijcke huire oder pacht betalen ende ingeualle naemaels beuonde mochte worden de seluijge qualijcke angegeuen toe sijn sal betalen ten behoeff van stadt ende

lande een vulle ijaer huire voer dije pene van dien ende daer en bouen gestraffet te worden als menedijch: ten sesten sal ijnt goerrecht mede geschijen als hijer voren ijss verhaelt, ende dijt alle voer dese reijse alleenlijch omme daer mede toe fuirnuiren dije summa van hundert dusen gl. dije stadt ende lande mit van Drente ende Westerwoldijnge ijnder ijle moten opbrenghen tot voldonijnge vande vsz. soldaten ende sunder preiudije ofte het selue toe trecken tot consequentie in toe comende tijden dewijle dan geijslijck ende werllijck gelijcken een ijegelick na sijn quoeta ende andeel daer tho contribueren ende opbrengen moeten demnach beuelen wij V. W. l. ende erb., ende een ijgelijck kaspel desser ommelanden jn naemen ende van wegen Con. Mats. bij soe lijeff V. sinne mats. sijnnen ende daer broechachtijch bij dije pene van vijftijch gl. gl. ende dije toefaert ghij van stonden an ende ijn ansenonge desesz mandates een twe ofte dree vande vernemste edelluijden ofte vermogeste eijgenarfden eder huijsluijden ordenijeren ende beneuen den schatborer desse vsz. collectatie opt spoedelijcxste beuorderen ende dije hant daer mede anholden ten eijnde dattet bequaemlijck ende oprecht mach ghescheen mit dijen bescheijt dat een jegelijch bijnnen achte daghen na der publicatie van desen, sal gheholden wesen dije vsz. pennijnghen ijn landen den ghequalificeerden schatborer anderen daer thoe ghequalificeert ende gekoren op thoe brenghen de selue vsz. pennijngen daetlijcke ende sonder vertoch an handen den welgeleerden ende Erb. Harmanni Wijmbrugge rentemester sullen ouerleueren ofte bij faute van dijen salmen daetlijck mitter executie ende tegens den onwijlligheu ofte versumijghen procederen ock met soldaten besuaren bet tor tijdt dat dije vsz. penijnghen opgebracht sullen sijn. Den bode geuet den brijeff weder bij pene vsz. gescreuen op den 11 Januarij anno 1577.

Allen abbeten prelaten rijdderen Jonckers hoefflijnghen pastoren commissarien eijghenerfden vicarien ende prebenden mitter

gemeijnen ondersaten, ende jngeseten der kaspelen desser omlanden tsamptlijck vnde een ijder besunder.

Copia vera ex principali (*).

28.

Copia.

Wij georg van laleing Ritter bannerher van vile ende stadtholder ende Capitein general ouer westfrieslant gronningen ende omlanden ende drenthe. Doen kundt ende certificeren mits desen, Also vp huiden den 16 februarij 1577 de gedeputeerden vande staten der omlanden sich vor ons ende ter presentie vande borgemesteren ende raet der stadt gronningen herdenlicken beclaechden, dat hoe wal se dorch haren commissarien de met de vande stadt weren verordnet om de penningen tot de betalinge der soldaten hijr jnden stadt liggende to fourneren al van anfang hadden doen versoecken vande vorsc. stadt een acte van non praeiuditie offt in enigen handelingen breven vnde contracten (de se sulden moeten passeren) de olde forme ende stijl ende praerogatiue (so se praetenderen te hebben) niet in alles om alle disputatie ende altercatie te vermiden geobserveert mochte wesen. Welcke acte de vande stadt hunluiden oick terstont hadden beloofft te geven. Se nochtans vander stadt tselffe bisz tot deser vren niet hadden konen becomen waer doer hare commissarien versc. verorsaket ende geresolueert weren, geen obligatien off contracten te willen versegelen eer se sodanige Acte vande stadt erlanget hadden, waertegens de vande stadt seiden dat de Acte van horen

(*) Onder aan dit afschrift is door Joh. Rengers v. t. Post het volgende geschreven: „Tbewaren om to seen welcken confusie (van „onbehorlicker personen verscrivinge) op onse landage bij Con. Phi„lips tijt gepractiseert is. Vnde doer Staten generael Sententie 1597 „geremedieert. Voor ende bij gelders tijden worden niet dan prae„laten Edelen Egenerffden verscreven."

sijde al lange tijt veerdich gewest were, dan dat se sich niet konden verdragen int concept vande Acte de se wederom vande omlanden begeerden te hebben. Dat wij beiden parten gehoort hebbende om alle discoort ende disputatie dien angaende wechte nemen. Den borgemeisteren ende raet gefraecht hebben off hoerluiden meninge niet were dat alles wes jnde vorsc. dagelixsche bijcomst der vorsc. commissarien der vande omlanden ende der stadt gedaen gehandelt ende gepasseert were, den vande omlanden in hare praetense gerechticheiden ende praerogatiuen off praeëminentien geenssins en solde praeiudiceren ten einde wij tselff also in actis souden doen redigeren. Waerop de vorsc. borgemeisteren ende raet hebben geantwort Jae, to weten dat hore meninge ende jntentie also ware van welcke verclaringe der vorsc. stadt den gedeputeerden vande omlanden van ons acte in forma, hebben versocht des wij luiden hen niet hebben konen noch willen weigeren. Jn orkunde hebben wij desen mit onsen angeboren segel ende name befestiget. Actum den 26 februarij anno 1577. onderstont gesc. Georg van Lalaing.

gecollationeert J. van gennep.

(De extracten uit kronijken, losse aanteekeningen, concepten enz., welke de nu volgende bijlagen achter de kronijk grootendeels bevatten, worden als van weinig belang en omdat de schrijver er in zijn werk reeds gebruik van heeft gemaakt, hier niet gedrukt, met uitzondering evenwel van de beide volgende bijlagen, van welke de eerste een fragment van eenen brief blijkt te zijn. F.)

29.

Amico

Dat Romsche Rijck: Coningrijcken: provintien bestaen wth dree leeden: Geestlichen praelaten, Adel vnd Steeden (off jn landen daer geen steden sijn) egenerffden (vnde so

men bij ons secht) meene meente. Dat klein vrieslant hefft voer ende bij den verbunden, ende heren huldingen bestaen wth Praelaten, Hofflingen, egenerffden off meene meente, vnd sijn daerom een provintie apart gewest. Oick in Sententien 1599 mitten name vmlanden tusschen den Eemse ende lauwerse vnde andersins gecontinueert.

Een vrie stadt (als Venegien off gelijcken Mechelen Dornick) de oick landen ende lueden vnder sich hefft, is oick eene Provintie op sich seluest.

Gronningen is sodanen stadt. Ergo oick eene provintie apart.

Twee a parte provintien konen hoer mit een verbunt jn verscheiden articulen ende conditien coniungeren, bliuende andersins hoere olde staet. Als jn switzerlant jn Rhetijs is to seen. De frieslanden tusschen den Eemse ende lauwerse vnde stadt van gronningen twee verscheiden provincien sijn Anno 1473 ende 1482 vp sekere articulen ende conditien tsamen verbonden (de vpsegginge verbundes affgesecht) tot een perpetueel verbunt ende coniunctie gemaket Anno 1597 ende 1599. Ergo blijuende in hoer staet bovengesc. jn saecken des verbundes tot eene provintie gemaecket: als na Sententien 1597 ende 1599.

Dewijlen nochtans bij vorsc. verbunden ende Sententien dese Frieslanden offte vmlanden tusschen den Eemse vnde Lauwerse vole parlen wth horen olden Freesschen vrijen staet verloren hebben. So is daerom nodig, tgeene beholden is des to beter to beneerstigen ende tho bewaren, *iuxta illud*, *Non minor est virtus, quam quaerere, parta tueri.*

To weten de staten der vmlanden (dewijlen geen praelaten sijn) jonckeren hoofflingen, ende egenerffden mitten vulmachten van carspelen daer jn geen egenarffden resideren. Jtem de gecommitteerden ende mandatarien (mit sijndico ende offitieren) der vmlanden, Jn manieren desen vor Anno 1580 sunder gasien, profiten, mit hore grote scaden op hoer egene costen gedaen hebben, daer dese doch hoer Tractementen gasien ende emolumenten grotelix geneten, tho

Ten 1. Dat de vmlanden tusschen den Eemse ende Lawerse den namen van gronningerlant, gronninger vmlanden, vmlanden bij gronningen (Ager vicinus, Agrarii Frisii, Agrarii deputati) schuwen ende beletten. Alse oeck metropolis mede want de provintie van Vtert, hefft de stadt Vtrecht (de een moder is vanden kleinen stedekens) voor een metropolis. Vnde dese steden sijn van allen tijden het derde lit vande provintie van Vtert naden geestlickheit ende Adel maeckende een provintie to samen. Dan Gronningen licht buten den provintie deser horer buntgenoten Frieslanden: vnd sijn beide van olden tijden verscheiden Regeringen gewest.

Ten 2. Dat praeëminentie procesz ten principalen steet open jnden Sententie. Darto is bewijs genoich in Archiuis Vmlandicis (wat daeran gelegen is valt hijr to lang hijr) so men de vmlansche committeerden ende mandatarij dat niet en versuimen. Doch voer eerst to seen, off ment bij compositie mocht brengen tusschen beiden als confoedereerden. Dat men in alle mande collegien binnen ende buten lants vices hielde, als jnden collegien van deputeren, van rekenmesteren van Cloostergecommitteerden geboert. Vnde gedencken, dat jnfal de vmlanden dit versuimen, so solen de stadt finito cursu praescriptionis oick jn desen dreen collegien geene vices meer willen holden. Welx desto vnlijdelicher, so de adel wth der stadt regeringe eleminiert wordt, wo al gemack deselue nu jnden gesworen meente geen, jnden raet wenig, vnder borgemesteren ende hoofftluiden vast all olde luiden sij. So sollen de handtswercksluiden den praeëminenter vor den trefflichen vmlanschen junckeren ende adel erlangen.

Ten 3. So moet men vlitigen vpsicht hebben vp den camer, dat alle man den Instructie hebbe gedrucket. Besonders dat de camer daerop mede obligeert worde ende eedt doe nadem de bij stadt ende landen is arresteert vnd vim statuti hebbe, voor lantrecht to holden besonders dat 58 artl. alle 10 weken processen diffinitijff — 6 weecken interlocutoir, naden conclusie ende renuntiatie off te doen.

Ten 4. Dat de committeerden luit den sententie 1599 vpsicht vp den wage nemen, vnde dat alle jaer voerdan

de wagen to gron. ende Dam conformeren. De gewichten bij hoere Archiuis hen leggen alle veranderinge voer te komen.

Ten 5. Dat het omlansche peculium bij dese occasie alle jaer wth den blancke gelden op rente to leggen (vor so vole mogelick) worde vermeerdert. Pecunia est belli et processuum nervus.

Ten 6. Dat men corrigere committeerden commissie de seluest ordinantie van alle omlansche penningen op Rentemester Reneman geven. Ende seluest rekeninge jn nemen: sijnde also oligarchen ouer alle vmlanschen gelt. Daerom alle jaer to stellen ordinarijs deputeren van rekeninge als voer Anno 1580 bij Wijnbruggen tijt weren, de alle jaer off twe jar jnnemen rekeninge van vmlanschen penningen de bij ordinantie vanden deputeren jn deselue tijden weren wthgekeeret om also de mesterscap van emploij omlanscher penningen niet bij committeerden alleen to laten. Daronder volen sijn de hoer egen qualick regeren off selffst wenig hebben.

30.

Praeëminentie argumenten.

Iure gentium consuetudine orbis Cristiani

vor den Vrieslanden.

1. Dat verbunt 1368 tusschen Reiderlant Oldampt Westerwolde Hunsingo Fiwelgo Hummerse vredewolt ende Stadt groningen.
2. Dat verbunt Anno 1378 consulibus Cater Lewe Polman Marissing (de 14 jaer continueerden) tusschen leeckebroders to adwert ende Borgemestern Raet jn groningen.
3. Dat verdrach off Reuers van Anno 1419 dat de Groningers den van hunsingo gegeven daer de landen in contextu voor de Stadt staen.

Item vor groningen.

4. Verbont 1426 tusschen acht karspelen mit hunsinge fiwel. lang. vred. hom. ende stadt gronningen.
5. Verbont 1439 vnder D. omlanschen process annex.
6. Verbunt 1428.
7. Verbunt 1473.
8. Verbunt 1482.
9. Anno 1421 (*) hert. Carl van gelre huldinge in bijwesen der stadt borgemesteren ende raet dat de hertig den landen sol holden bij hore priuilegien vrij ende gerechtigheiden, *na luit des verbunts* Etc. ni quo habemus praeëminentias.

nihil inuenio.

10. Dese verbonden bij den omlanden opgesecht bij de stadt continuirt praescribeert bleuen dan in perpetuum ende de praeëminentia bij den omlanden.

Bij de geldersche Regeringe argumenten voor den

Frieslanden,

Is west vor der Omlanden huldinge mitten hertoge.

Groningen.

Anno 1520 — 5 febr. hertogen missiue an borgemesteren raet praelaten hofflingen.

Anno 1520 — 12 martij ande stat quasi digniores, mede roerende den omlanden een missiue.

Anno 1523 — 4 augusti Anden stadt alleen om bewairnisse der omlanden.

Anno 1524 an stadt ende landen.

(*) 1521. (F.)

Anno 1528 anden stadtholder ende magistraet in groningen van een publicatie jnden omlanden to doen.

Anno 1536 des hertogen missiue an stadt ende landen waer in den vpscrifft Abten praelaten voer de stadt staen.

Bij Ceiser Carls tijt voer

de landen, de stadt.

No. Dewilen dese name omlanden van groningen jnder staten general Sententien Anno 1597 ende 99 is to niete gedaen so kan oick jnden praeëmintie volgen.

Anno 1536 jnden huldinge den 8 junij steet de stadt voer ende de omlanden van groningen staen darna.

Bij Coning Philips tijt voer

den landen den stadt.

Anno 1543 — 16 augusti ende 1577 den 24 meij incluis 12 missiuen bij de van groningen geproduciert Anden staten der stadt ende landen van groningen.

Anno 1554 Dree Extracten van rekeningen voer den deputeren van stadt en landen.

Anno 1555 jn Kon. Philips huldinge staen abten praelaten hoofflingen egenerffden gemeente voer de Borgemesteren Raet suoren meente boumesters ende gantze gemeente der stadt ende omlanden van groningen.

Anno 1555 — 22 Martij credensbrieff voer stadt ende landen anden Ceiser mitten Segelen der stadt ende abts to Selwert.

In Petri Cornelij tuede Protocol Folijs 157. 158. 173. 174. 180. 181. 182. staen versceiden missiuen vanden Coning An praelaten Ridderscap borgemesteren Raet der stadt ende omlanden van groningen.

In Petri Cornelj eerste en Derde protocol te soecken na praeëminentie stucken.

In omlanschen archiuis ende processen tegen de stadt salmen oick vinden koenen.

Anno 1555 — 17 october stadt ende landen procuratie an kon. Philips.

Anno 1559 — 20 Julij Credens voer gesanten der stadt ende landen.

Anno 1560 den 24 september een vulmacht op Hermen Conders horen gemenen Rentmester bij stadt ende landen gepasseert.

Anno 1560 — 10 octob. Lossrentebrieff der stadt ende landen van 10000 gl. Etc.

Anno 1562 - 1563 - 1564 - verscheiden Rekeningen van hermen conders anden gedeputeerden van de stadt ende landen.

Anno 1577 Twee obligatien in dato 20 ende 29 julij bij stadt ende landen gegeven het waelsche garnisoon wth groningen to vertrecken.

LIJST

VAN DE CHARTERS EN STUKKEN IN DIT DEEL VOORKOMENDE.

1485.	Maendag voor Bartolomeus	bl. 351.
1489.	Donderdag voor St. Petersdach ad cathedram	— 351.
1576.	6 Augustus	— 11.
„	8 Novembris	— 14.
„	13 „	— 25.
1577.	11 Januarij	— 372.
„	19 Februarij	— 279.
„	20 „	— 280.
„	25 „	— 36.
„	26 „	— 374.
„	27 April	— 50.
„	23 Mei	— 287.
„	7 Junij	— 281.
„	28 Julij	— 52.
„	22 Augustus	— 53.
„	31 „	— 56.
„	16 September	— 55.
„	25 „	— 58.
„	25 October	— 58.
„	28 „	— 62.
„	11 December	— 66.
„	14 „	— 71.
„	14 „	— 73.
„	16 „	— 75.
1578.	19 Januarij	— 84.
„	14 Februarij	— 99.
„	28 „	— 114.

1578.	3 Maart	bl. 108.
„	3 „	— 113.
„	6 „	— 116.
„	21 „	— 158.
„	12 Julij	— 145.
„	24 October	— 155.
„	27 December	— 164.
1579.	23 Januarij	— 167.
„	10 April	— 176.
„	16 „	— 176.
„	2 Mei	— 180.
„	7 „	— 180.
„	10 Junij	— 182.
1580.	19 Januarij	— 185.
„	22 April	— 305.
„	13 Julij	— 210.
„	31 „	— 311.
„	11 Augustus en 19 September	— 202.
„	8 September	— 314.
1582.	11 Januarij	— 273.
„	10 April	— 337.
„	12 Julij	— 282.
„	31 October	— 239.
„	31 „	— 248.
1583.	27 December	— 335.
1590.	15 April	— 370.
1591.	1 Julij	— 292.
„	Idibus Novembris	— 352.
1616.	8 Augustus	— 277.
1621.	8 „	— 353.

LIJST

VAN DE CHARTERS EN STUKKEN IN DIT DEEL VOORKOMENDE.

1485.	Maendag voor Bartolomeus	bl. 351.
1489.	Donderdag voor St. Petersdach ad cathedram	— 351.
1576.	6 Augustus	— 11.
„	8 Novembris	— 14.
„	13 „	— 25.
1577.	11 Januarij	— 372.
„	19 Februarij	— 279.
„	20 „	— 280.
„	25 „	— 36.
„	26 „	— 374.
„	27 April	— 50.
„	23 Mei	— 287.
„	7 Junij	— 281.
„	28 Julij	— 52.
„	22 Augustus	— 53.
„	31 „	— 56.
„	16 September	— 55.
„	25 „	— 58.
„	25 October	— 58.
„	28 „	— 62.
„	11 December	— 66.
„	14 „	— 71.
„	14 „	— 73.
„	16 „	— 75.
1578.	19 Januarij	— 84.
„	14 Februarij	— 99.
„	28 „	— 114.

1578.	3 Maart	bl. 108.
„	3 „	— 113.
„	6 „	— 116.
„	21 „	— 158.
„	12 Julij	— 145.
„	24 October	— 155.
„	27 December	— 164.
1579.	23 Januarij	— 167.
„	10 April	— 176.
„	16 „	— 176.
„	2 Mei	— 180.
„	7 „	— 180.
„	10 Junij	— 182.
1580.	19 Januarij	— 185.
„	22 April	— 305.
„	13 Julij	— 210.
„	31 „	— 311.
„	11 Augustus en 19 September	— 202.
„	8 September	— 314.
1582.	11 Januarij	— 273.
„	10 April	— 337.
„	12 Julij	— 282.
„	31 October	— 239.
„	31 „	— 248.
1583.	27 December	— 335.
1590.	15 April	— 370.
1591.	1 Julij	— 292.
„	Idibus Novembris	— 352.
1616.	8 Augustus	— 277.
1621.	8 „	— 353.

This book is due two weeks from the last date stamped below, and if not returned at or before that time a fine of five cents a day will be incurred.

COLUMBIA UNIVERSITY
0032251874

949.2 R293
Rengers
2

949.2 R293
2